A

MAGYAR BÖLTSÉSZET,

VAGY

E MINDENSÉG ALKOTÁSÁNAK TITKA,

AZ ÜR VILÁGOSSÁGI TÜNEMÉNYÉN,

A TSUKÓDÓ (POLARISATIO) RENDSZER SZERÉNT FELTÁRVA.

IRTA

Dr. KOVÁTS FRIGYES.

(E mű átfordítási jogát magának és utódjainak tartja fenn a szerző.)

PEST,

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV M. AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1866.

PHILOSOPHIA HUNGARICA,

SEU

ARCANUM GENESIS MUNDI,

EX VACUI LUCIS PHAENOMENO,

PER SYSTEMA POLARISATIONIS REVELATUM.

CONSCRIPSIT

LINGVA HUNGARICA

Dr. FRIDERICUS KOVÁTS.

(Operis hujus transvertendi jus, pro se et successoribus suis reservat auctor.)

PESTINI,
TYPIS GUSTAVI EMICH.

1866.

Si quondam in hydrogenii, oxygeniique essentiam penetrare licebit
caetera promptum habebunt explicatum

Dr. Schordann.

ELŐSZÓ.

A' szellemi téren való kiokulhatás szükségét a' mivelt világ soha annyira nem érezte, mint a' jelen válságos időnkben, ösztönszerüleg érezvén, mily nagyszerü vivmány volna az egész emberi-nemre, ha a' való tudomány felett derűre juthatnánk. Ime az összes mivelt europai irodalom nyiltan Anglia felé mutat: ott a' siker, keressétek, 's minden nyerve van; meg nem gondolván, hogy a' mi Angliában történt, az egyedül szerentsés elszigeteltségének köszönhető. Igen is ő kivívta a' sikert az élet gyakorlati tapintatos ösvényén ösztönszerüleg, de nem tudatosan; és ha ehez sokáig késend a' való tudomány segédkezet nyujtani, a' vizi közlekedés mindinkábbi tökéletesbülésével, a' mint Anglia, bármely ürügy alatt, segédkezet nyujtand az amerikai szabad-államok ledöntéséhez, ezzel saját sikerét rázván meg, az eddigi elszigeteltség támaszt többé nem nyujthatván, egyedül az időtől függend az ő lerombolhatlannak vélt sikert vívta állásának ledőlése. Miből kitünik, hogy úgy Anglia, mint az összes mivelt népek teljes biztonságának megszilárditására, egyes egyedül a' tudomány, de a' való, vezethet.

A' kérdések kérdése tehát az: lehetséges-e a' való tudományt kivívni? 's hogyan juthatni ahoz?

A' mi az első kérdést illeti, rövid feleletünk: kivívható, 's pedig teljes sikerrel.

A' mi pedig a' második kérdést illeti, ehez egyedül egy ösvényen juthatni, — 's melyik az? Ha az anyag lényegét az ő tiszta valóságában felismerve szembesitjük, mert ez az a' mi kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőjére vezet; de a' midőn ezek felderültek, ezzel e' mindenség megszámlálhatlan tsillag világának, vagyis mennyei országa' 's igazságának hármas, az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényei is napfényre derülvén, igy a' való tudomány terén, a' keresett igazságok összes birtokába jutandunk.

Hogy tehát ezek felett tisztán kiigazodhassunk, nézzük művünk vezérelveül tüzött roppant horderejű mondatának bensőjét, melyet a' jobblétre szenderült, egész életén át a' komoly tudományokkal foglalkozó dtor Schordann Zsigmond 1829/30-ik évben, nyilvános előadásai alkalmával, midőn a viz elemeiről mellékesen értekezne, monda. Ő a' pesti kir. egyetemnél az élet-tan rendes tanára vala. Hogy e' nagy tudományu férfiu eme mondatával a' való tudo-

mány terén, mintegy hamu alatt rejtve, mily nagyságot mondott ki, az által lesz világos : mivel ő már a' maga idejében, a' közönséges vegyészek nézetein felül emelkedve, nem tekintette a' köneny és éleny elemeit egyszerü anyagoknak, és ép ezért mondá : hogyha sikerülend egykor azok lényegébe behatni, minden egyebek gyors megfejtésöket nyerendik. Igaz ugyan, miszerint a' köneny és éleny a' viz legközelebbi alkat részeit képezik, de minthogy azok nyilvánosan kivehetőleg az ellensarki berzerők tsukódásain együlvék, kiviláglik, miszerint azok lényegét, az ellensarki berzerőkben lappangva rejlő végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, vagy ha jobban tetszik azonképeni végtelen-örök taszító 's vonzó ősi erők, más és más arányon nyugvó együletekben képviselik. És igy jó eleve látta be e' komoly férfiu, hogy a' köneny és éleny lényege leleplezésével fel kell derülni az anyag lényegének, de ezzel kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész okfőjének is, minek következtében minden egyebek, melyek eddig az évesült korszak böltsei által meg nem fejtethettek, gyors megoldásukat nyerendik. De ebből bebizonyodik az is, hogy ezen nagy tudományu férfiu, az eredetre (genesis) nézve, azon nem tsekély számu nagy tekintélyü tudósoktól, kik a' szövevényesb, de kissé durvább fegalmu 's könnyebb felfogásu tüzi, vagy Plutonicus rendszerhez szitottak, eltérvén, ő annak legegyszerübb 's legtermészetesbjéhez : a' vizi, vagy Neptunicus rendszerhez ragaszkodott; melyet ő bizonynyára nem vakhivőségből, vagy bármely gyarló ember iránti kegyeletből, hanem mint igaz öngondolkodó tudóshoz illik, lelkiismerete teljes öntudatából, mint egyedüli igazat, a' mint alább az anyag felismert lényegéből folyva teljesen bebizonyitottan látandjuk, követett. Valóban ideje volna, hogy végre valahára, minden datz és ellenszenvet kebleinkből kiűzve, a' való tudomány felett mindnyájan egyöntetü értelmiségre jutnánk, ez pedig már ma, a' jelen tantökéletesbülés oly örvendetes haladásán, épen nem tartozik a' lehetetlenségek sorába.

Isten iránti legelső kötelességünk, hogy az ész legmagasztosb ajándékával ember-társainknak minél hivebb és hasznosb szolgálatokat tegyünk, és ez mi által sem eszközöltethetik oly sikeresen, mint a' legvilágosabban kimutatandó : való tudomány felderítésével; minél terjedelmesb körben működend ez isteni rendeltetésében, jótékonysága a' hálásbak által annál inkább ismertetvén fel, mindaddig nem nyerend megállapodást, mig végre : a' setétséget, tudatlanságot mindenütt teljesen legyőzvén, meg nem hódítandja.

Ezer és végtelen áldás kisérje tehát az összes szenvedő emberiség nevében azon bölts kormányok törekvéseit, kik a' való tudomány roppant horderejü hasznát a' polgárisodás üdvében oly tisztán belátván, már is kitelhetőleg igyekeznek ezeknek nagyszerű alapjait, társadalmi állodalmuk megszilárditására, letenni.

Mi tiszteljük e' munkánk homlokzatára tűzött legüdvösebb mondatot, mint a' való tudomány legmagasb tsútsára vezető legbiztosb ereklyét, és magasztaljuk azt, mert ez az, mi szellemünket bensőleg megnyugtatva, a' mindenek feletti okfő

legbensőbb ismeretére, 's ezzel az egykori kétségtelen óriási szellem korszak világának nagyrendjére, valamint az ezen tanokat rejtő tudat-, vagy világ-nyelvének leleplezésére újból vezethet.

Türelem és ismét türelem mindenek felett! és most menjünk munkánk eszmefonala azon összevont foglalatjára, mely ily rövid előzménybe öszpontosítható.

Azon egyetemes természeti törvények nyomozásában, melyek szerint az anyag legegyszerűbb elemeinek tényezőitől és ezek minőségeitől kezdve fel, egész a' naprendszerek tömérdekségeig, és az ezek székek-székitől fel-fel! egész a' mindenekfeletti végtelen-örök okfőig! a világ-egyetem minden tüneményei történnek, a' régi 's újabb kor böltsei, egyiránt lankadatlan buzgalommal fáradozának, és vizsgálódásaik eredményével koronkint gazdagiták az emberiséget. Ezen magasztos foglalkozás örök ditsőségére válik a' határt nem ismerő emberi szellem nagyságának, és legméltóbbika azon működéseknek, mikkel eszes teremtmény földi pályája szük határai közt foglalkozhatik.

De hogy e' szervesen élő nagyegésznek titkába, mely az istenség valóvá érzékitett nagy szellemképe, méltólag behathassunk, és a' világ teremtéséről némi hitelre méltó látványt szembesithessünk, az többé nem más, mint tsupán és egyedül a' mi páratlan isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült tudatán, nem különben a' jelen kifejlettebb természeti-tudományok jól megfontolt, és felismert kisérleti tényein vívhatni ki.

Ezekből kiindulva, jelen munkánkban megkisértendjük az emberi-tudás, e' legméltóbb és legfontosb tárgyai felett merőben új, és az eddigi tanrendszerektől lényegesen eltérő nézeteinket, mennyiben azok évek hosszu során át folytatott vizsgálódásaink nyomán bennünk szilárd meggyőződéssé érlelődtek, a' tisz. olvasó engedékeny birálata alá terjeszteni. Előadásunkban azonban, miután t. olvasóinkban a' természet-tudományokbani előzményes jártasságot feltenni hajlandók vagyunk, tsak a' legszükségesebbekre szorítkozandunk.

Az előre botsátandók után tárgyalni fogjuk: az anyag belmivoltát, lényegét, azaz annak kétszer kettőkénti: mathesisét, vagyis a' mi őt: ma is teszi; 's ha ez tisztában lesz előttünk, ismerendjük saját enségünk lényegét is, de ezt tudva, minthogy az ember Isten képére 's hasonlatosságára teremtetett, semmi kétséget nem szenvedend, miszerint magát az egyedüli élő Istent is az ő positivitásában megismerve, őt nem hinni, de tudni fogjuk.

Távol legyen azonban tőlünk, hogy midőn saját elveink és nézeteink helyességéről rendületlen meggyőződést táplálnánk lelkünkben, mások ellenkező meggyőződéseit a' türelmetlenség gúnynyilával illessük. — Ha tehát a' tisz. olvasó netalán istentagadó volna, mi azt neki a' legszelidebb türelemmel elnézzük, mert mit tehet ő arról, ha a szeretetlenségen alapult országlási rendszerek, az emberiség közt leginkább elterjedve levén, azoknak a' társaság minden rétegeire kiható mételyező befolyását zsenge ifjuságától tapasztalá, 's ha az üldözött

erény és koszoruzott bün kebellázitó jelenetei oly mindennapiakká lőnnek az életben, hogy a' lelketlen önzés, kiáltó jogtalanság és aljas érdekek kétségbeejtő örvényében: Isten iránti hitének minden szálai végre egymásután elenyésztek.

Ha pedig a' tisz. olvasó istenditsőitő volna, ki a' végtelen-örök okfőt, és az innen tér és időbe átment nyilatkozatok szerinti észlelhetőlr egyetemiségét, az ő szerves összefüggésében tana szerint megfogni nem képes; — ki tehát őt, szellem szomjában megnyugtatólag fel nem ismerve, hiszi egyedül; akkor is kimélő szeretettel fordulunk feléje, mert ismét nem az ő hibája, ha a' szilárd meggyőződés hiányában, a' vakhit fogyatkozásaihoz ragaszkodva, ezen tsalékony kalausz bolyongó fénye mellett, gyakran a' rút érdekek oltárán áldozik.

Azoknak tehát, kik félre vezettetve, rendeltetésük nem valódi tzéljában, működnek, áll leginkább kötelességükben zavartságukból valahára kiábrándulni, 's lelki setétségök dermesztő éjelét az igazság elevenitő napjával felderiteni. Ép azért e' belénk vésett igazság érzetétől feljogositva, legszentebb kötelességünknek tartottuk e' jelen munkát az igaz, szép és jó elveinek határai közt szabadon, a' tévutra vezetett emberiség érdekében irni, egyes osztályok érdekében irni, egyes osztályok érdekeinek legkevesebbé sem tömjénezvén, egyedül az emberiség legszentebb ügye szolgált iránypontul vizsgálódásainkban.

Valóban az emberi-nem előhaladására tett minden törekvéseink addig hasztalanok leendenek, mig a' böltsészet a természet-tan való alapjaira fektetve nem leszen; mig ennek birtokába nem jutandunk, nemünk képtelen valaha tartós jobb állapotra jutni, 's az a' szomorú rendeltetés van az emberiségre nehezedve, miszerint elérvén a' miveltségnek bizonyos fokát, ismét a' régi vadságba essék vissza, 's pedig annál mélyebben sülyedjen, minél magasabbra emelkedett. Ez ugyan vigasz nélküli kilátás, de az évesült korszaknak annyi ezer éven át szövődött története szerint kétségtelen. Jelenben azonban, midőn a' természet-tan terén, a' folytonos kisérletek nyomán, az egymást sürüen követő találmányok sorozatában oly élénk előhaladást tapasztalnánk, szerfelett vigasztalhat a' remény, hogy győzzön bár az esztelenség, szellemi korlátoltság és vadság itt amott, és tűzessenek is ki bár ez, vagy amaz országban a' romlást hirdető zászlók diadalmasan, de végre is az e' tanok alapjaiból az igaz, szép és jónak mindinkább tisztábban felmerülő kintsei, végetlenül fontosabban, kiterjedtebben és tartósabban fognak hatni a' népek erköltsös viszonyainak megszilárdítására, mint az eddigi népélet zavart fogalmainak bensejéből, önző egyes érdekekért minduntalan új és új alakban felviharzott társodalmi rázkódtatások, forradalmak.

Az iskola szük korlátain túllépve, sőt az eddigi nézetek, vélemények, tekintélyek alapjain keletkezett böltseleti tanoktól eltérve, tanrendszerünket a' jelen kifejlettebb természeti-tudományok jól megfontolt tényein napfényre derült: anyag lényegén emeltük, ennek különösségeiből átmentünk az általánosságokra, innen újból vissza; melyek alapjain tanrendszerünk sarkalatos igazságait

letevén, azokat művünk minden részletein szakadatlan fonalként vezettük mindaddig, mig végre lehető legnogyobb kört befutva, lehetségessé nem lőn tanulmányunkat a' legrövidebb alakban szembesíteni; melynek valóságában tsak akkor nyugodtunk meg, midőn azokat a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe ditső elődeink által, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein oly tsudabölcsességgel letett tanaikkal összehasonlítva, ama helyes számtani miveletek sikerült próbáiként, teljesen kijöttnek találtuk.

Tsak az anyag való mivoltának felderítésével leend leleplezve a szemlélő előtt a' teremtett világ minden működési titkában, ekkor az anyag ugyanazonosságából (identitas) e' mindenség szerves egységének tsudálatos gépezetét, tökéletes öszhangzásban egész a' legvégsőbb részletekig könnyen elemezhetjük, és a' természet nagyszerű színterének fénypontjait gyors pillantással áttekintve, annak temérdek megfoghatlan titkait deríthetjük fel, mi által e' mindenség tudományának alapja letételével megtudandjuk betüzni, olvasni, érteni a' természet feltárt könyvét oly eredménynyel, mely minket a' végokok magasztos böltészetébe vezetend be. A' természet kutatóit illeti a' leplet felderíteni 's annak titkait vizsgálni.

A' böltészet tehát tsak akkor számolhat illő méltánylásra 's megkedvelésre, ha az a' képzelem uralkodása alól tökéletesen kiszabadult, és az élet és tudomány számos tsalódásaiból kiábrándulva, egyedül a' természeti-tudományok való tényein észlelve emelkedett.

Hogy pedig felderített igazságaink úgy, miként hibáink, azonnal kitünjenek, az irás-modorra nézve, a' tárgy tisztaságánál a' természet egyszerüségét hiven követtük, őrizkedvén amaz iróknak fellengős írmodorától, kik a' miveiket jellemző eszmeszegénységet dagályos és érthetetlen szavak palástjával szokták takarni, e' helyett inkább a' tudvágyat üditő nyiltságnak hódoltunk.

Nem leend talán hiú azon reménységünk is, minél fogva a' tisz. olvasónak munkánk olvasása közben leend alkalma oly nyelvészeti kintsekkel találkozni, melyek a' szónyomozás végtelen tengerének azon mélyéből halászvák, hová alig mert az évesült korszakban nyelvész buvárharangjával leereszkedni.

A' dolgok lényegébe ható tudás kétségen kivül szép és legméltóbb az emberi fáradságra, de tsak akkor váland üdvére, ha általánosan elterjedve hatalommá válik és erényt szül. Ennek eszközlését tüztük feladatul. Igyekeztünk az igaz, szép és jót az ő lényegében felfedezni, 's azokat a társadalom üdvére valósítva, meggyőző tudattá érlelni, melyek képesek legyenek társadalmunkban erköltsi erőt és önzetlen akaratot lehelni, mik az emberek belbetsét és méltóságát emelvén, ekként általok valahára a' hit homályából a' tudat korszakára vezettessenek.

Igaz, hogy ezen a' lelket nemesítő 's az erköltsöket szelidítő magasztos tzél elérésében, az emberiesb irányú tanok szerfelett elősegélék az emberi-nem haladását, mi által az igaz, szép és jó iránti szeretetnek általános elterjedése

közöttük hathatósan előmozdíttatott, de a' mint az annyi ezer évi történetek tanulságaiból okulunk, az ekként virágzott társaságok ép azért roskadtak ismét és ismét semmiségökbe vissza, mivel ama tanok a' böltselet ábrándos, elvont elméletein, és nem a' természettani való ismeretek okadatolt meggyőző elvein emelkedtek; tsak ezen tanoknak általánosan meghonosulandó elterjedésével, és vérré válandó megszilárdításával biztosíthatjuk az annyi időktől várva várt, de mindeddig jobbára meghiúsult népélet boldogítóbb jövőjét. E' való tanok elterjedése nélkül az emberi-nem mivelődésének lehető legmagasb fokára, vagyis a' bukott korszak előtti feltárt tudatára, soha sem emelkedhetik.

Ezek előmozdítására tzélzó törekvéseinkben kezünket keblünkre tevén, kinyilatkoztatjuk: hogy munkánk készitésében tsak az igazság kutatásában fáradoztunk, és legtisztább meggyőződésünk szerint az összes emberiség javát tartottuk szemeink előtt, minek következtében lehet, hogy némelyekre nézve hibáztunk, de mindig az igaz, lényünk ez egyedüli igazodó sarkpontjából, a' szép és jó határai közt működtünk; igyekeztünk vizsgálataink folytán e' kijelelt irányt tántoríthatlan hűséggel követni, 's azok alapjain oly kerekdeden összefüggő tanrendszert központosítani, melyet a józan ész bírálata alá botsátani, Isten oltalmában bízva, ezennel nem tartózkodunk.

Ugy ám, de a' mint a' hajdani pogány korszakban voltak, úgy a' jelen világban is lesznek oly kislelkűek, kik mindezen törekvéseinkre, gúnymosolyra fakadva, azt mondandják: Hasztalanok mindezen törekvések, mert a' mit annyi századok során át nem sikerülhetett az oly annyira elhiresedett görög, angol, frantzia, német böltseknek kivívni, ugyan hogyan volna lehetséges ezeknek elrejtett titkos szentélyébe a' mi törpéinknek belátni. Nem-nem, valószinüleg ez is oly ábrándozás leend, mint sok más. Igy volt ez mindig, igy fog ez maradni mindörökké, itt nints menekülhetés.

De mi ezekre, a' mindezeket oly tisztán belátó nyugalmunkban, azt válaszoljuk: Nem-nem! az összes mythusi hagyományok, de főleg páratlan nyelvünk lelkébe merevült tudat tanai, kétszer kettőkénti bizonyságot tesznek arról, hogy ezek nem voltak mindíg igy. Nints tehát kétség, hogy ez igy tovább nem maradhat. Virrasztottak volnak ők is, annyi éjjek- és nappalokon át, oly kitűrés, erős akarat és önfeláldozással, miként mi, e' kislelküségükből már régen kiábrándulva, egészen más meggyőződésre jutandottak volna; mi mondjuk ezt, kik helyettük is oly sokat nyugtalankodva fáradtunk. Igen is, tsak ezek megfeszített munkaságain sikerülhetett aztán nekünk az összes hitregék tanain, miután azok főbbjei, mint az égyptoni, indu, tibeti, chinai sat. mindannyian eredetileg az egyistenítésből indultak ki, oly tiszta meggyőződésre jutnunk: miszerint a hajdani pogány korszak előtti időkben kellett lenni oly tisztán feltárt világnak, midőn az élő Istent nem tsak névleg, hanem legszentebb positiv okfői igazságában teljesen felismerték; de a' midőn nints kétség, hogy eme tan felállításával az eredeti istenfélő táltosok, nem tsak elméleti, de gyakorlati tanokban is részesül-

vén, a' szó teljes értelmében mindannyian természettudósok és böltsek voltak. A' midőn tehát tisztában valának a' hit és vallás lényeges szavainak lelkébe foglalt eszméi felett, miután a' hit nem egyéb, mint: ªhitªt a' tudatra; — a' midőn a' vallás: a' valók ásatain (kisérletein, kutatásain) keletkezett tudat. Ime ezen utóbbi, a' való böltészet legmagasb feladata.

Hogy tehát ezen magasságra juthassunk, ezt tsak úgy érhetjük el, ha a' minden renden levő tudományok zárkövét tevő végtelen-örök okfő, a' hajdani óriási szellem korszak világának szentélyében, onnan, a' honnan a' dolgok nagyrendje keletkezett, újból feltáruland; és ez mulhatlanul felderülend, miután a' jóságos Isten mennyei országát kivilágosítva alkotta, hogy tselekvéseit mindenki azonképen, minden időkön át beláthassa.

Nints kétség, hogy minél mélyebben avatandunk be ezekbe, annál inkább meggyőződendünk, hogy ezek a' mint vannak, miután azok nem is voltak mindig igy, és igy tovább nem is maradhatnak, tehát mulhatlanul jönni kell azon időnek, midőn mindezek az ő halottaikból feléledve, érdemlett poltzukra jutván, átalakulandanak.

Nem-nem! a' szellemet lántzokkal lenyűgözni nem lehet, és mi, halhatatlan költőnk Vörösmartyval tartva, harsogva mondjuk:

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat,
Hiába sorvadozzanak.

Részünkről nyiltan bevalljuk, hogy minden erőnkből, észbeli tehetségünk teljes megfeszítésével és legszentebb akaratunk hozzájárulásával törekedtünk ezek nagyságait felderíteni, de hasztalan, mignem végre szent történelmünk azon ösvényén: miszerint mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredete, az emberi-nem bukott korszaka előtt feltártan tudva vala, azon gondolatra nem jöttünk: hogy ha igaz eme állitás, min, amazok alapjain egy pertzig sem tudánk ingadozni, akkor mindezek igazságát élő tanuként semmi annyira nem bizonyíthatja, mint ama feltárt korszaknak megfelelő nyelvébe merevült, ma is felismerhető tudat tanai. De ha igy, akkor az, ki a' jelen vegyészi műszavak lényegök szerinti alkotását belátta, az azt is belátja, hogy ha jelen napjainkban is annyira ohajtjuk a' nyelv lelkébe bevésni a' részbeni vizsgáltak tudatát, mennyire otthonosabbnak kelle lenni ezen törekvésnek akkor, midőn ezek ama feltárt időkben nem tsak részben, de minden irányban úgy erköltsileg, mint élettanilag felismerve 's tudva voltak. De ha igy, akkor az ész tiszta követelményein azonnal kitünik, hogy voltaképi klaszikai, feltárt, eredeti, vagy világ-nyelv a' mint akkor, úgy most is egyes egyedül tsak az lehet: mely a' mindenek feletti végtelenörök okfőt, és az innen tér és időbe átvitt nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét (genesis) minden ugrás nélküli összefüggésben, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, algebrai pontos rövidséggel (praecisio),

tudatilag tartalmazza a' maga nyelvisége böltselmében bevésve.

De a' midőn a' voltaképi feltárt isteni eredetű nyelv eme lelki tulajdonaival igy megismerkedtünk, ezek alapjain áttértünk saját nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe merevült, böltselmének fürkészésére (ezt tegye mindegyik a' magáéval), és a' midőn nem tsekély megfeszített kutatásaink folytán azon tiszta eredményre jutnánk, hogy édes anyai nyelvünk ama idézett nyelvi tökélyekkel teljesen át és áthatva levén töményülve, annak minden egyes tételével úgy, miként annak összes foglalatjával teljesen és tökéletesen megegyez, tsak akkor valánk tisztában teendőink felett.

Több mint húsz évig fáradoztunk szakadatlanul ezek felderítésében, de különösen ama 1852-ik szerfelett zaklatott szigorú évek lepergései alatt, oly éjjeli 's nappali ellenállhatlan észbeli megfeszítéssel folytattuk azt, hogy e' miatt majdnem életünkkel lakolánk; de Isten kegyelméből, dr. Lukáts János, dr. Máyer Antal barátaink és környezetünk lelkes és ernyedetlen ápolásai következtében, ennek vészein szerentsésen túlesvén, örömmel értesíthetjük a' tudós világot, hogy ama munkaságunk folytán sikerült nekünk részint: a' mi legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült böltselmén, részint a' jelen kifejlettebb természeti tudományok vivmányain: e' mindenség alkotásának titkát, az ür belerjének világossági tüneményén, a' tsukódó (polarisatio) rendszer szerint megfejteni; mi által az anyag lényege, kisvilágunk és ez egyetemes nagy-egész nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője feltárttá lőn; minek következtében minden egyebek, melyek az évesült korszak: parány (systema atomisticum), erőszök (sys. dynamicum), természet böltsészeti (sys. naturae) rendszerét követő böltsei által távulról sem fejthettek meg, gyors megoldásukat nyerendik.

Ezek folytán kiki elgondolhatja mily nagy vala álmélkodásunk, midőn páratlan nyelvünk tiz törzs számneveinek, egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyoltz, kilentz, tiz lényeges szavaiban, a' mind ezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetére vonatkozó tant, oly rövid és sommás fogalmakban böltselmileg bevésve lenni találtuk; ekkor lehetetlen vala ditső elődeink óriási szellem-korszakánk oly tiszta 's nagyszerű böltsészetén el nem álmélkodnunk, mert ez által gyakorlatilag láttuk bebizonyítva lenni annak lehetőségét, hogy a' némi előzményes ismeretek alapjain, bár ki is könnyen — mintegy töltsérreli öntés eszméjében — azonnal böltstsé avatható; mert a' ki eme tiz törzs számnevek rövid- és sommás tanainak derítményébe egyszer behatott, az tiz ujján emlékzeti (mnemonicai) elfelejthetlen lekötéssel sorolta el, e' mindenség alkotására vonatkozó legböltsebb tsalhatatlan tanát.

De hogy mily öröm lephetett meg bennünket akkor, midőn a' magyar-nyelv lelkének tsak nem teljesen megfelelő ugynevezett latin betűi rendszer so-

rozatos jegyeit, kisvilágunk szervesen összefüggő működési rendjének jelves jelentőségein alapulva lenni találtuk, ezt tsak azok sejdíthetik, kik, buvárlataik folytán, ily lényeges tárgyakban nagyszerű eredményekre jutottak. Ezek alapjain nints kétség, hogy bár ki is, ki az alphabet sorozatos betűi rendszer minden egyes tudós betűjének jelves jelentőségét, az ő tiszta derítményében, kisvilágunk működési rendjének megfelelőleg felismerte, ez által tisztában lőn előtte: úgy kisvilágunk, mint ez egyetemes nagyegész okfője is. Igenis, tsak ezek nagyszerű felismerésein vala lehetséges ditső elődeinknek, a' legrégibb időkben, a' legfontosb tanokat, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe letenni, 's azokat az emberiség közt általános tudattá érlelni 's valóságos vérré testesíteni.

Ha mindezek lelki belbetsébe a' hajdani pogány korszak böltsei, mint Mil. Thales, Pythagoras, Socrates, Plato s. t. még oly tisztán bepillantani képesek nem voltak, nem tsoda, miután ők böltseletüket eredetileg nem a' görög nemzet beltudományossága kints szövegéből, hanem egy rég letünt, mondhatjuk: az óriási szellem-korszak világában feltárt, de elméletté törpült tanán, az égyptoni könyvtár tzelláiban titkon őrzött tan töredékein emelék azt, oly korszakban, midőn a' természeti tudományok a' gyakorlat teréről lehanyatolva, azt többé sem az égyptoni pogány papok, sem pedig ama görög böltsek megérteni, vagy megfejteni képesek többé nem voltak; — hozzá járult az is, hogy ama égyptoni kettős tanok egyike, t. i. annak belseje, a' titkos, vagyis io-i (jó), a' hajdani görög sokistenítői hitvallással merő elentétben állván, érvényre teljességgel nem juthatott, sőt épen ezen ellentétnél fogva üldözés tárgyává levén, azt minden áron el kelle nyomni.

Holott mi mindezen positiv tanokat, saját nemzetünk élő nyelvének leglényegesb szavainak lelkébe algebrailag vésett tudatán, és igy a' hajdani régletünt óriási szellemkorszak világában feltárt, és igy gyakorlatilag életbe átvitt beltudományosságának kints szövegéből, a' jelen kifejlettebb, a' görög korszakénál hasonlíthatlanul magasabban álló természeti tudományok exact tanainak kétségtelen, tényleg bebizonyítható valóságain észlelve emeltük oly időben, midőn eme tanok az élő Isten tanával teljesen összehangozva, legkisebb elentétben sem állanak.

Ezek után magyarhoz illő őszinteséggel kijelentjük tisz. olvasóinknak, hogy a' való tudomány terén eme magasztos vívmányokat ne a' mi érdemeinként méltóztassanak tekinteni, miután mindezek a' mi legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lényeges szavainak lelkébe, a' legrégibb elévült arany-korszakban, ditső elődeink által tudatilag szerkesztve vésettek be; — a' mi érdemünk egyedül az,

miszerint ennek böltselmét, a' lehető legnagyobb kiterjedésben, nekünk jutott a' szerentse onnan kibetűzni, tagolni 's végre kiolvasni; minek folytán módunkban vala a' való tudományt, mint eredeti feltárultat, az ő tisztaságában szem elé állítanunk.

Valóban az egyes nemzetek-, sőt az összes emberi-nem előhaladási üdve mi által sem érhető el oly tsalhatatlan bizonyossággal, mint a' való tudomány voltaképi felismerésével; mert ennek terén oly nagy dolgok vannak a' hamu alatt elrejtve, minőkről némely tudósoknak alig van sejtelmök. Ideje volna, ha ezen mindíg világosabbá válandó korszakban, a' tudomány voltaképi belsejébe a' legtudósabb és legbefolyásosabb férfiak minél tisztábban és mélyebben belátnának. A' sajtónak legmagasb feladata az, hogy a' közmiveltséget az ő százados pangásából valahára kiemelje, 's a' való tudomány terén oly biztos állásra jutassa, a' honnan többé teljességgel le nem szorítható; ez biztosíthatja egyedül a' következetes lépésekben kijelelt minden forradalomtól ment kényszerítő folytonos haladást, és semmi más. Igaz, hogy ezen tudományt, mint az emberiségre legbetsesb kintset, vagy ha jobban tetszik böltsek-kövét, az évesült korszakban mind e' mai napig fel nem fedezték, — és miért? mivel jobbára a' legtudósabb férfiak távulról sem képesek tsak egy atom hitelt is adni annak: hogy ezen legmagasztosb tudomány egykor az emberi-nem előtt tsakugyan feltárva volt, vagy hogy ily korszak valaha létezhetett, vagy hogy ama arany-korszak felderült isteni tanait, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, ama nyelv lényeges szavainak lelkébe algebrailag bevésni lehetséges lett volna. Holott ezzel elébb utóbb meg kell barátkozniok, miután az összes nemzetek legrégibb hitregéi, mint: égyptoni, indu, tibeti, szinei sat. bizonyságot tesznek arról, hogy ezen való tudomány fel vala tárva. Igaz, hogy eme magasztos ismeret ama eltorzított jegyzetekben általános, hogy úgy mondjuk mesés, titokszerü alakban van letéve, 's igy természetes, hogy a' ki ezek mélyébe be akar hatni, ama nagyszerű rejtett igazságokat már eleve ne elfogult regényszerüségeket tartalmazó könnyelmüséggel olvassa, hanem igaz tudóshoz illő komolysággal tanulmányozza; mert ha ama világos tanok különleges felderítésével ezentul is, keleti indolentiával mit sem gondolva, hagyjuk menni tétlenül a' dolgot arra, a' merre a' részre hajló érdekben működőktől vezettetik; nem volna tsuda, ha a' Gondviseléstől az egész egyetemiségre megalapított voltaképi tzélban: az igaz, szép és jóban egy lépést sem haladhatván, e' szép kifejlésnek indult korszak alásülyedésével, végre azonképen a' legmélyebb tudatlanságra 's pogányságra jutna. De, hogy eme isteni tanok tsakugyan feltártan tudva voltak, ezt nem csak ama szétszórt hagyományokban, de a' legkülönbözőbb nyelvek, legkülönösebben pedig a' mi páratlan nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe merevült oly mély böltsészetet tanusító

tanai is bizonyitják, melyekből minthogy a' jelen évesült korszak tudományát sokkal- de sokkal felülmulják, tisztán kiviláglik, hogy azok a' bukott korszak előtti arany édeni időkben szerkesztetvén, ez által ama viszonzó feltárt időkre utal.

Ne ámitsuk tehát magunkat, mert e' magasztos vívmányokat a' mint akkor, ugy most is nem tudatlanság, önérdek, önhitség, az áltudományokbani felfuvalkodás, sem nyert hódítói tsaták, önkény, tekintély, kivívott részletes jogok, költsönös egyezkedés sat. alapjain vívhatni ki; melyek a' legszerentsésebb esetben is tsak ideig óráig tartó, földi érdeken nyugvó rövid mulandóságok, hanem ezt egyedül a' való tudomány vívmányain felderült: igaz, szép és jó isteni törvények által vívhatni ki állandóul. A' történet tanusága szerint a' győzelemre jutott forradalmi, vagy legitim kormányok állandó sikert tsak akkor arathatnak, ha az isteni tzélban működve vezetik a' népeket. Itt rejlik az összes pogány korszak legkiterjedtebb és leghatalmasabb államok legrégibb időktőli bukásainak oka; itt a' hizelgők, vagy tévelygők által nagynak tartott macedoni Sándor, Atillának, I-ő Napoleon' és más vélt nagy hódítók bukásainak oka; itt rejlik III-ik Napoleon és minden mások győzelmeinek, vagy bukásainak jövője, a' szerint t. i. a' mint ama az egész egyetemiségre, következéskép minden egyes világ és azokon levő birodalmak, országok javára érvényült: isteni törvényeket hiven követik, avagy erőszakkal széttépik.

Méltó, hogy az illetőknek Cantu Caesar világ-történelme mélyebb tanulmányozását, kivált a' régészet és nyelvészet eredetiségére nézve, ajánljuk, mert a' szent hagyományok után egyedül az ő lelkében, vagy böltsészetében felismert eredeti ősnyelv az, mely a' voltaképi tudomány felett az illető buvárt mindezek bonyodalmaiból nem tsak az ő általános, de különleges tanaiban sikerrel kivezetheti; mert egy népnek felismert voltaképi eredete, egyszersmind az összes emberi-nemnek, sőt bátran mondhatjuk: magának az összes egyetemiségnek tsalhatatlen eredetére vezet.

Ideje tehát, hogy t. nemzetünk a' való tudomány, úgy saját legrégibb elévült történelme 's mély tévelyeiből valahára kitisztuljon, mert nem a' nemzetiségünket kotzkáztató hartz, sem a' hajdani kivívott jogok, sem passiv ellentállás alapján, hanem a' szellemiek tétes terén vívhatni ki egyedül újból ditső őseink által, a' már egykor tsalhatatlanul kivívott: Isten, fejedelem, enmagunk és felebarátaink iránti közös jogainkat. A' ki ezekben kételkedik, az nem ismeri a' voltaképi legrégibb elévült édeni, egyistenítői bukott korszakra vonatkozó történészetet, az legfeljebb az irott hagyományok alapjain, a' pogány korszak gyász, ama igaz történetet szétduló történelmét tartja egyedül érvényesnek, holott ez a' dolgok isteni eredetére, a' honnan a' dolgok nagy rendje keletkezett, nem vezethet.

Ditső nemzetünk! nyelvünk lelki belbizonyitéka alapján, eme történészeti legbiztosb tényen, igen-igennel állitjuk, hogy nagy és óriás valál egykor nem tsak a' hartz, de a' szellemiek terén is, és ide újból egyedül a' tudomány-, de nem az ál-, hanem a' való tudomány vezethet; azon tudomány, melyet ditső elődeink

értelmében soha semmiféle halandó, egyedül a' mi páratlan isteni eredetű nyelvünket az ő lelki belbetsében tisztán felismert tudós derítheti fel. A' való tudomány tsalhatatlanul egyöntetű értelmiségre vezet, mert a' mathesis, ezen ős tudomány, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, algebrai pontossággal van a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe bevésve, mely ha egyszer az ő tiszta derűjében állíttatik szem elé, oly az igaz, szép és jó határai közötti kényszerített előhaladásra vezetendi az egész emberi-nemet, minőről alig álmodnak azok, kik a' társodalom ügyeit iskolákban, kormány-tanácsokban, szószék, tsatatéreken és tudós testületek gyülekezeteiben igazgatják.

Tisz. nemzetünk! jól tudjuk, hogy felette nagy dolgokat érintünk, midőn ditső elődeinktől, a' tudós betűk jelves jelentőségein, melyek a' való tudomány kútsát képviselik, a' nyelvünk lényeges szavainak lelkébe annyi ezer és ezer évek előtt oly böltsen bevésett eszméit az ő halottaiból feleleventjük. De eljön mulhatatlan az idő, midőn el lesz itélve úgy fent, mind itt alant a' földön: hogy kik sínylenek voltaképi elfogult rögeszmében, azok-e', kik ezen egyelőre hihetetlen nagyságokat tényről tényre bebizonyítják? vagy azok-e', kik eme nagyságok felett gyermekségöktől beléjök vésett rögeszméjükből férfiu korukban sem bontakozhatván ki, az emberiséget a' szellemiek terén örökös kiskoruságra kárhozva lenni vélvén, készebbek az ezen nagyságokat támogatóktól az ép értelmet kétségbe vonni, mintsem annak legtávolabbi lehetőségét megengedni?

Ezek után ne tartsunk többé mit sem azon böltselők álnézeteitől, kik mindezek kivívhatását kantsal szemmel nézvén, az emberi-nemre nézve inkább káros, mint hasznosnak lenni tartják; mert habár igaz azon nézetük: miszerint a' nép közzé vitt álböltseletnek azon káros hatása van, hogy a' sokaságot üres tünődésekre szoktatja, 's az előítéletek annyi századain át ártermészetté törpitett érzéseit megzavarja, a' nélkül, hogy magának szilárd vezérelveket alkotni képesitené; mi által mulhatlanul egy újbóli sophistika állíttatik elő. — — De előre botsánatot kérünk, mert mindezek itt nem álböltselmileg, tünődésileg, hanem böltsészetileg, jobbára a' természeti-tudományok kisérleti tényein tettleg, és így a' valók szilárd vezérelvein okszerűleg vannak bebizonyítva; mi által lehetségessé lőn végre valahára a' szellemben szomjúhozók vágyát kezdeményileg, ha nem is teljesen, de közelítőleg kielégitenünk, és ezzel mindent az ő rendes vágásába: a' dolgok nagyrendjére visszaterelnünk.

Igaz, hogy eme nagyszerű tzélnak az ő tökélyében a' mi tanulmányunk, mint nem egyes ember életet, de az összes tudós-világ közrei munkaságát követelvén, mindenben meg nem felelhet, de bizton kezeskedünk arról, hogy ezek alapjain egynehány évtized alatt teljesen kiokulandunk, és ez roppant 's kiszámíthatatlan nyeresség úgy a' legmagasb, mint közép és alsó rendüek, valamint az összes polgáriosult emberi-társadalmakra nézve.

De, hogy mind ezek kivihetősége felett t. olvasóinknak jó eleve némi reményt nyujtsunk, legyen szabad emlékezetükbe idéznünk: ama legrégibb

görög és arabs költőktől megénekelt hagyományt, miszerint a' legrégibb elévült arany-korszakban az emberek általánosan böltsek voltak. Igaz, hogy ezen állítást a' jelen korszak legtekintéljesb tudósai jobbára mesének, és azokat legfeljebb ama költők jámbor ohajtásaiként tekintik. De részünkről a' mi páratlan nyelvünk lelki derítményein megvalljuk, hogy e' nézet felett már régen kiokultunk; mert ha sikerült ugyanazon korszak legböltsebb hagyományain, a tsalhatatlan igazságot a' tudományok egyik ágában, t. i. a' számtanban, korunkig úgy elhagyományozni, hogy az egész földkerekségén szerte honoló emberi-nem értelmesbjeit, minden kivétel nélkül, egyöntetű értelmiségre vezették, akkor nem tudnók az okát, miért ne lehettek volna képesek ugyanazon korszak vívmányain, a' dönthetetlen igazságot a' tudományok minden ágaiban úgy egyenként, mint összesen kivívni. 'S valóban, ha ezek iránt kissé a tudomány körében körülményesebben széttekintünk, lehetetlen meg nem emlékezni a' legbelátóbb egélyészek azon közös állítására, miszerint a' legrégibb korszak elfajult hitregéi, mint az égyptoni, babyloni, indu, tibeti, szinei, ó-görögökéi sat. eredetileg mindannyian egyistenítésből indultak ki; miből tisztán kivilláglik, hogy ugyanazon arany-korszak vívmányain, a' mint a' tsalhatatlan igazságot a' tudományok egyik ágában, t. i. a' számtanban, minden időre elhagyomázniok sikerült: úgy nints kétség, hogy a' legfőbb lényre vonatkozó tant is, az ő tiszta kétségtelenségében, úgy és azonképen feltalálták. Miből kitünik, hogy az eredeti feltárt egyistenítői való vallás, oly, az emberi-nem bukása előtti rég elévült időkre utal, midőn az élő Istent positiv alapokon, az ő tiszta szellemi igazságában azonképen belátták. Igy ismerjük aztán fel a' görög böltseknek: a' világ-lélek (anima mundi), központi-világosság, ismeretlen lény legmagasztosb szavainak lelkébe letett fogalmait.

De, hogy az emberi-nem az arany-korszakban nem tsak a' számtan, 's a' legfőbb lényre vonatkozó igazságok, hanem a' böltszészet felett is teljesen kiokult, kegyeskedjenek t. olvasóink Mil. Thales, Pythagoras, mint a' görög böltselet alapitóinak nyiltan követett, most már tsak szétszórt töredékekben fennlevő tanaira, melyeket ők az égyptomiaktól költsönzének, visszaemlékezni, 's azonnal feltünend, hogy bárha ők böltselmöket ugyanazon egy, t. i. égyptoni tanok kútforrásaiból nyerék, és igy mindenben megegyezőknek kellett volna lenni, még is ime mily nagy vala az eltérés közöttük, mert a' midőn az ionia iskola alapitója Mil. Thales az égyptoni bel, titkos tanra vonatkozó böltszészetet követné egyedül, akkor Pythagoras úgy a' bel, vagyis titkos, mint a' kül, pogány tanra vonatkozót egyiránt terjesztette, azon világos kikötéssel: hogy azok, kik a' belső, vagy ioi tanban akartak oktatást nyerni, titoktartásra kötelezteték, mi már egy maga elárulja, miszerint ez azért történt, mivel korának pogány vallásával ama bel, titkos, ioi jó tanok ellentétben állottak. Melyek zavarjain aztán mit sem álmélkodhatunk, ha úgy a' Thalesi, mint Pythagorasi böltszészet alapján, mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, a' mint a'

monas, dyas sat. törzsszám neveinek szerfelett töredékes elemezésein kivehetni, egy mindenek feletti ismeretlen lény, világ lélek, központi világosságból származottnak tekintették; de természetesen tsak elméletileg, minthogy a' természeti tudományok lehanyatolásával azokat a' való tudomány tényein gyakorlatilag kimutatni képesek nem valának. De, hogy mily eltérés vala az anyag lényegének nézete tekintetében, ezekbe kik sem pillanthatnak be oly mélységgel, mint maguk a' physica 's vegyészetben jártas természet-tudósok. És igy, ha maguk az égyptoni, indu, tibeti, szinei o-görög sat. tudósok, annyi ezer és ezer évek zavarjain sehogy sem tudtak a' való tudomány felett kiokulni, nem tsoda, miután ama hajdani arany-korszak feltárt való tudományának teljes lehanyatlásával az anyag lényegét az ő minden ugrás nélküli szervesen összefüggő okfői egységében megfogni teljességgel nem tudták. Innen az örökös zavarok, dúlások, viszályok, egyenetlenségek, melyek nemzeti hartzban törvén ki, nem egyszer saját fajuk ellen kegyetlenkedve, egymást végkiirtással fenyegették.

És most kegyeskedjenek t. olvasóink a' tsillagászat körében M. Thales összes, szerfelett szétszórt töredékes tanaira visszapillantani, 's akkor kétségen kivül álland előttük, hogy ő ama égyptoni kül, nyilt, pogány tantól, melyet e' nemben Pythagoras, később Aristoteles, Ptolemaeus is, mint Almagestjéből oly világosan kitünik, követtek, eltérve, már az ő korában naprendszerünkre vonatkozva azon tant követte, bár tsak elméletileg, mely az ujabb korban, főleg Galilei vezetésén, mint való tan kivívatott. Nos ha ezen voltaképi tan, mint kétségtelen igazság, a' mi korunkban is, a' midőn azon tan teljesen el vala enyészve, újból kivívathatott, teljességgel nem tudjuk belátni az okát, miért ne deríthették volna fel azt ama arany-korszak tudósai, midőn még az, azelőtt senki által felderítve nem vala; 's igy nem tudjuk elegendő okát megfogni annak, miért ne volna lehetséges jelenben is ama hátra levő való 's igaz tanokat úgy e' téren, valamint minden egyebekben is, és pedig úgy egyenként, mint az összes tudományok összefüggő lántzolatában kivívni. De, hogy a' voltaképi tanok úgy a' vegyészet, mint élet tanra nézve is, a' legrégibb elévült arany-korszakban tökéletesen kivívattak, ezeket misem bizonyítja annyira, mint a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült tanai, 's hogy azon legfőbb lényre vonatkozó oly magas fogalmakat tanusító elnevezések, mint: világ-lélek, központi világosság, ige, legfőbb ész, tsak az által derülhettek fel, mivel úgy az anyag lényege, a' mint is saját kisvilágunk okfője feltárttá lőn.

És ha most megemlékeznek tud. olvasóink korunknak azon ösztönszerű hajlamára, miszerint a' tudósok a' tudomány terén tett részbeni felderítéseiket miként törekszenek a' nyelv lelkébe elhagyományozni, akkor azonnal szembe ötlend mennyire nagyobbnak kelle lenni ezen törekvésnek akkor, midőn a' való tanok nem tsak részben, de az igaz, szép és jó minden irányában tudva valának. Miből önként következik, hogy a' midőn az emberi-nem az ő arany-korszakában eme magas poltzon állott, mi sem tarthatta többé vissza a' mélyebben belátókat, hogy ugyanazon felismert isteni tanokat, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott

jelves jelentőségein, melyek a' tudomány kútsát képviselik, az algebra szabályain, az egyes lényeges szavak lelkébe böltsészetileg le ne tehessék.

Ezek után méltóztassanak tud. olvasóink megemlékezni a' magyar nép száján, a legrégibb időkből elhagyományozott oly otthonias hangnyomattal kiejtett eme mondatra: „A' magyarok élő Istene.“ — „Ne bántsd a' magyart;“ — és hogy midőn ditső elődeink e' hazában beköltöztek, a' leghitelesb történeti adatok szerint valósággal egy Istent imádók voltak, és akkor mindezek összevetéséből épen nem látjuk be az okát, miért ne lehettek volna képesek a' mi hajdani elődeink, e' nagyságokat felderíteni, miután ők úgy és azonképen, miként bár mely más nemzetek fiai, azon módon: Isten képére 's hasonlatosságára teremtettek. De ha mindezeket egykor tsakugyan felderítették, akkor épen nem foghatjuk meg az okát, miért ne lehetett volna azon tökéletes rövid és sommás tanokat, a' mi saját nyelvünk lényeges szavainak lelkébe azonképen, miként a' vegyészi műszavakkal, bár hasonlíthatlan durvább alakban, napjainkban is történik, bevésni.

Nyiltan és bátran kimondjuk tehát, hogy ha nemzeti nyelvünknek oly nagyszerűségeket tartalmazó klasszitzitása az ő elhunytnak vélt hamvaiból phoenixként ifiodtan újból feléled, ez által felderül a' pogány Archimedestől oly annyira keresett saját bolygónkon kivül álló azon legfeszesb támasz, melynél fogva a' tudomány terén tett legújabb óriási vívmányain e' földön az ő sarkaiból teljesen kiforgatott dolgok nagyrendjét, újból az ő voltaképi eredeti pályájára vezethetjük vissza. A' mennyei Úr ezen támasz, ő vala minden időkön át a' mi nemzetünk' láthatlan erőssége 's vára, 's ha mi az ő bevehetlennek vélt bástyája megé vonulandunk, és e helyzetet eszélyesen felhasználandjuk, bizony-bizonynyal állítjuk, hogy nem tsak nemzetünk, de az összes emberi-nem bonyolult állapota, e' szerentsétlen helyzetből, minden erőszakos befolyás nélkül mentve van; mert lehetetlen, hogy az istenfélő fejedelmi atyák, mihelyest a' való tudomány terén e' positiv alapon nyugvó nagyszerüségekkel megismerkedendenek, önként ne hódoljanak együttiesen, miután ezek alapjain: úgy Isten, mint enmaguk és felebarátaik iránti teendőikre nézve azonnal tökéletesen tisztában leendenek.

Ezek után számot adunk t. olvasóinknak arról, miszerint e' művünkben többesben szólunk. Mi mindezen munkánkban előforduló reál tanok alapítói nem lehettünk, miután azokat részint az összes szent-iratokból, részint legdrágább ereklyénk, édes anyai nyelvünk lelkébe ditső elődeink által a' legrégibb korszakban bevésett bölselmükből, részint az összes tudományos irodalom műszerzőinek roppant halmaz irataiból költsönöztük, melyeket magunkéinak el nem sajátíthatván, mindezeknek mintegy szüntelen velünk társalgó, segitő figyelmeztető szellemeikkel irtuk, és ezt nekünk senki rosz néven nem veendi.

Gyöngéd elnézést esedezünk a' t. olvasótól: a' c^e (tz^e) idegen betűnek elhagyásáért is, erősen meg levén győződve, miszerint e' nemben a' betű rovata alatt előterjesztendő indokainkat a' tudós közönség általános jóváhagyása követendi.

'S most a' legtisztább vallásos érzelemmel kérjük a' jóságos Istent! hogy árassza reánk véghetetlen áldását, és felvilágosító szent malasztja által adjon mindnyájunknak oly tiszta belátást, melynél fogva lelkeinket a' netalán elfoguló minden balitéletektől megtisztítván, és álmestereink-szavaira tett esküink alól feloldván, mindenben: az igaz, szép és jó irányának hódoljunk, kérve kérvén mindezeknek az ő szent hatalma általi szerentsés kivívhatását, és mind végiglen való megszilárdítását, megerősítését és életbe léptetését. Igy kérjük a' légyent.

Kelt Biharmegye, Nagy-Várad melletti: Petze-Szőllősön, 1866-ik évi Böjtmás hava 6-án.

A' szerzó.

A' magyar nyelv lelkébe való bepillantás.

A' magyar nyelv egy a' legtökéletesbek közül, magában tartalmazván: az arany-korszak feltárt bölcsészetét.

A' nyelv lelkéből szólva, voltaképi feltárt-, tökéletes-, szent-, klaszikai-isteni eredetű nyelv a' legszigorúbb értelemben véve csak az lehet: mely a' mindenek feletti végtelen-örök okfőt, és az innen tér és időbe kifolyt nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét (genesis), minden ugrás nélküli összefüggésben, saját tudós betűk jelves jelentőségein, algebrai pontos rövidséggel (praecisio), tudatilag tartalmazza a' maga lényeges szavainak lelkében bevésve.

A' voltaképi tökéletes nyelv kellékeivel így ismerkedvén meg, kutassa minden nemzetbeli nyelvész saját nyelvét, és ha abban ezen kellékeket feltalálta, egy pertzig sem kételkedhetik többé az illető, 's nyelvét bizvást a' legtökéletesebbek közé sorozhatja.

Mi legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lényeges szavainak lelki bevéséseit, szerfeletti szigorral kutattuk, és a midőn több mint husz évi vizsgálataink nyomán teljesen meggyőződtünk, hogy ama, az igaz, szép és jó minden irányainak megfelelő tökélytől, páratlan nyelvünk át és át van hatva, akkor nem késtünk többé azt egyik legtökéletesb nyelvül tekinteni; miután a való tudomány terén oly derítményekre vezettettünk, melyek a jelen korszak tudományát sokkal felülmulván, akaratlanul ama viszonyzó hajdani arany-korszak feltárt böltsészetére utaltattunk. Miből, vagy akarva, vagy nem, tényleg kelle belátnunk, miszerint a' legrégibb időkben a' görög és arabs költőktől megénekelt egykori arany-, vagy édeni-korszak nem költemény, rege, mese, miként azt mai napon is számos tekintélyes tudósok vélik, hanem a' legkétségtelenebb tényleg bebizonyítható valóság.

Az összes mythusok hagyományain világos, miszerint mindazok főbbjei, mint. az égyptoni, indu, tibeti, chinai, ó-görögökéi sat. minden kivétel nélkül eredetileg egyistenítésből indultak ki. Azok genésisei bár mily mesés burkolatokba leplezvék, a' gondos fürkészés alapján kitünik mégis, hogy az emberi nem a' bukott korszak előtti rég elévült időkben, a' mindenek feletti végtelen-örök okfő felett teljesen tisztában vala; mert tsak ezek világos tényein vala lehetséges ditső elődeinknek, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, melyek egyuttal a' tudomány rég elveszett kutsát [1]) képviselik, az isteni tudatot a' lehető legrövidebb (praecis) és pontos (exact) fogalmakban, a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe úgy letenni, hogy az minden időkön felismertessék.

Mi megkisértendjük ezen szerfeletti nagyságokat, az ő örökre elhunytnak vélt hamvaiból foenixként ifiodtan feleleveníteni 's szárnyaira botsátani, az elfogulatlan ifiu lelkesült nemzedéké leend a' kötelesség, a' netalán hiányzottakat kiegészíteni.

Az e' téreni hibáink, vagy érdemeink megvitatása, a' későbbi kornak leend feltartva, mi teljes odaadással kitárjuk az annyi éjjeli 's nappali tanulmányozásaink eredményét, és nem vitatkozunk senkivel, mert megvalljuk a' gyöngéknek gyöngéi vagyunk, hanem haladunk saját ösvényünkön, de is szorosan ehez ragaszkodva, miután szilárdon hittünk ama rég elévült idők hagyományában, miszerint az emberiség egykor tökéletesb állapotban volt, mint jelenben.

Mi kerestük e' tökéletesség műveit mindenütt és mindenben, úgy az építkezések, kővésetek terén is, úgy az égyptoniak pirámisai, mint a' rejtélyes hieroglyphekben; a' hindu szikla épitményei 's azok véseményeiben sat.; — tagadhatlanul nagyok és sokban felvilágosítók azok, de hasztalan, miután mi azokat tsak töredékes leirások és rajzokból láthattuk, a' várva várt eredményhez, habár ezek egykor szerfelett felvilágosítók lesznek, nem juthattunk.

Bontzolgattuk továbbá, a' mennyiben ez idő szerint lehetséges vala, a' hitregék (mythus) összes szövegét és azok hasonlítgatott lényegességeit, mint a' bukott korszak előtti időknek a' valótól eltért szellemi hagyományait is; igaz sokatsokat találtunk, de teljesen megnyugtató eredménynyel ez uton sem vigasztalódhattunk; — bár el kelle ismernünk, hogy ezekben nagy és fontos hagyományok rejlenek.

Átmentünk innen az évesült korszak böltsészetének kietlen terére is, és a' midőn a' legrégibb korszak, főleg a' görög tudósok töredékes szétszórt jegyzetein, mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét: majd egy ismeretlen lénytől, majd a' világ lélektől (anima mundi), majd egy központi világosságtól származtatva lenni-, sőt a' midőn ama eredetre vonatkozó tanokat, a' legkülönbözőbb mythusi hagyományok alapjain annyira elfajulva, de eredetileg mindnyájokat egyistenítésből kiindulva lenni látnók, nem késtünk többé mindezen szétszórt és elfajult hagyományokat Noe pátriárkánk által, a' vizözön vészeitől meg-

mentett tanaitól származtatni, melyek mint: io-i, vagyis eredeti hangzatosságában kiejtve: jó, isteni tanok a' pogányságra fajult Kám világ, de főleg Nimrod állam tsinyján mint tiltott, titkos tanok rejtetvén el Egyptonba, helyettök a' typhoni, vagy pogány tanok hirdettettek.

A' mi az újabb kori böltseletet illeti, igaz, hogy ezek alapjain nagy és mély derítményekre jutánk, de minthogy ezek nem az említett reálok alapjain emelkedtek, egyebet igérkező délibábnál itt sem találhattunk. — Vizsgáltuk a' történészet ez idő szerint általunk ismert iratait is, és miután itt jobbára tsak szörnyű dúlásokat, ember-ember elleni fondorkodásokat, lelket rázó visszaélések tsordultig tetőzött felismeréseit, és tsak itt-ott ritka kivételkénti józanságot szemlélnénk, sőt miután itt legfőbb tető pontjaként azt is feljegyezve lenni látnók, miszerint a' roppant természeti rombolások folytán, a' legrégibb ősi idők miveltsége, a' vizözön által el is sodortathatott, és ekként az ó-kor reálok alapjain emelkedett tudat tanai, az iskolák oly hosszú időkön folytatott megszüntével, a' legnagyobb részben elenyészvén, többé talán fel sem ismertethetnek; — de türelem és ismét türelem mondánk! mig végre azon gondolatra nem jövénk, hogy ha való az irás szerinti egy-nyelvi hagyomány, a' minthogy tántoríthatlan vala e' hitünk, nints és nem lehet más ezen ősi idők korszakából fenmaradt kétségtelenebb okiratunk, mint: a' nyelv. De ekkor láttuk ám tsekélységünket az ő tető pontján, miután ezek tenger tömkelegéből saját anyai nyelvünkön kivül: a' latint, németet és a' mennyiben felorvosi tanunkra vonatkozva a' görög nyelvre szükségünk vala, ezeken túl nem igen terjeszkedhettünk. De gondolataink fonalánk az is előttünk volt: mit használna ezek százait tudnunk a' mint tudták mások, és eredményhez még sem vezetének. Ezeket igy szemlélvén, mondánk: ime mindezek is hasztalanok, ha tsak nem annak voltaképi nyelvét birjuk legfőként, mely ama bukott korszak előtti felkent időszakának igazi élő nyelve lenne. De ekkor költ fel ám bennünk ama remegés, valjon nem ép ama korszak nyelve az, mely a természeti rombolások folytán legtöbbet szenvedvén, talán annyi ezer évek során végkép átalakult, vagy épen el is sodortathatott. De újra 's újra vizsgálat, mondánk, és megkezdénk azt enmagunk nyelvében, ezt tegye mindegyik a' magáéval, és egynehány évtized mulva majdan tüzetesebben szólandhatunk ezekhez. De tsak akkor vevénk észre, hogy saját nyelvünk is, még ama kedvező feltételek valóságában sem vezethetend a' kerestekhez, ha tsak a természeti tudományok bensőbb ismeretével némileg felruházva nem vagyunk, és így a találtakat ezek alapjaival ellenőrileg össze nem hasonlíthatjuk. Ezek fonalán mindinkább bátorítva, mondánk: ha már jelen korunkban is megvan azon hajlamunk, hogy az egyszer vizsgáltak tudatát a' nyelvbe szeretjük bevésni, azokat mintegy örökségül utódainknak átadandók, hogy a fáradalmas munkától őket megkimélve, a' tudat pályáján annál mélyebben hatolhassanak előre, mennyire nagyobbnak kelle lenni ezen törekvésnek azon időben, a' midőn ezek nem tsak részben, de az ő teljes kiterjedésében úgy erköltsileg, mint élettanilag feltártan tudva voltak, me-

lyek alapján aztán az égyptoniak széles alapu pi-rám-is-ainak módjára összébb és összébbvonva, végre a böltszészet legmagasb tsútsára: az Istenig emelkedve, ekként a' tudat korszak feltárt- vagy világ-nyelve megalkottatott. Tsak így történhetett, hogy az írás szavai előttünk az egykori tökéletesb állapotról mindinkább bizonyosabbakká lőnnek. Igy-igy lépésről lépésre, lassan és lassan, de biztosan vezetteténk tovább és tovább ösvényünkön, mit sem tekintve mások neszére, nehogy eltántorodjunk, gondolván magunkban, mégis sajátos az, hogy ennen nemzetünk, nép száján forgó 's igy nem a' tudósoktól reá tolt, eme mondatát: „A' magyarok élő Istene" oly otthonias hangnyomattal ejti ki; mi minthogy ezt a' dolgok lényegére szerfelett jelentésesnek tartottuk, visszapillantánk a' történészetre, 's a' midőn itt megemlékezve azt látnók, miszerint e nemzet keletről indula, tehát épen onnan, a' honnan maguk a' tudósok is várják a' való tudomány teréni összavargások megoldását; de tudván azt is: hogy vala hajdanta nemzet, mely: Filiszteus név alatt van a történelem lapjain feljegyezve, mely szót mi annak lényeges bevéséséből következtetve fil-isteniek, vagyis nyelvünkben mai napon is jelentéses fogalomként: istenfélők által vélnők kifejezhetőnek; sőt miután Mojzes szent történelme alapján az is tisztában állana előttünk, hogy mi előtt a' héberek égyptombóli kivándorlásuk után ama igért földterületet elfoglalnák, ott: Anák, Filiszteusok, Kánáneusok sat. a' hajdani legyőzhetlen óriásoknak tartott maradékai, mint pogányságra sülyedt Kámitai népek laktanak, kik közül a' mint a' Birák Kve II-ik Rk. 3-ik Vből világosan kitünik: „A' Filiszteusok öt fejedelemségei 's mind a' Kánáneusok és Sidóniusok és a' Hiveusok, kik laknak vala a' Libanon hegyen: a' Baálhormon hegyétől fogva Hámáthnak bemenetéig, meghagyattak az Úr parantsára a' pogányok közül." Kik a' mint ugyanott az 5, 6-ik Vből kivehetni, egymással rokonságba lépvén, összekeveredtek a' zsidókkal. — De továbbá, miután Mojzes könyvéből világossá válik, miszerint: a' héberek egyenes vonalban keletkeztek Jákobtól, ez pedig, a' mint ugyanazon kutforrásból tudjuk, Izsáktól, ez pedig Ábrahámtól származván, így ő egyenes rokonságban állott Semmel, ki pedig Kám és Jafettel mint ugyanazon egy Noe családjának fiai valának. De miután továbbá Mojzes V-ik Kve II. Rk. 4, 5, 9, 19-ik Vben meghagyatik: „Hogy a' Seir, Moáb, Ammon fiait ne ingereljék, mert azon részeket az Úr Ezsau 's Lot fiainak adá örökségül, és minthogy eme történelmi eseményekre vonatkozó szavak, a' mint a' 44-ik sz. a. jegyzet elemzésein világosan látandjuk, mindannyian azonképen a' mi ditső nemzetünk történetére vonatkoznak, ekként nem kételkedhettünk többé annak lehetőségén, miszerint: azon ős nemzedék, melynek nyelvébe a' feltárt korszak legmagasb fogalma: az Isten szóba, a' tudós betűk jelves jelentőségein oly nagyszerűen vésetett be, napjainkban is él, és épen a miénkben deríthető fel, miután tudva vala előttünk, hogy törvénykönyvünkben, a' régi időkben, a' filiszteusok neve alatt: a' Jászok, a' Kananeusok alatt pedig: a' Kunok értettek. Sőt miután az örök Gondviselés tsodálatos utain, épen a' magyar nemzet volt az, mely e' hazábai letelepedés után is,

az annyi vándor népek közt egyedül tarthatá fenn sajátszerü összeolvadhatlan nemzeti jellemét, ekként ezt mintegy intő jeléül vettük az egykori kétségtelenül kivívott nagyságnak, mely az annyi idők leforgásával megtestesült ösztönszerűséggé fajulva, jelenben nemzeti nyelvének, életével oly szoros és elválaszthatlan ragaszkodásban nyilatkozik; — de mi tsupán a' nyelv lelkébe merevült lényegesség szempontjából indulva, e' nemes faj megalapítását és ép e' téreni letelepedését, az egész mivelt emberi-nemre kiható egyetemes üdvül tekintjük.

A' midőn tehát ezek által mind inkább felhíva érzők magunkat, saját nyelvünknek bontzkés alá vételére, ekként legelsőben is a' böltsőtől vett: b ö l t s szót vettük elő, 's a' midőn ez eszme összeg kaptsában visszafeléi tsukódásban, az alatomban értett magánhangzók hozzájárultával, akként t. i. a' mint ősböltseink azok rendjét megalapíták, azt látnók, hogy az nem egyéb, mint intés t. i. ^{é}s-t^{e}-l ö b^{b}, azaz 's te előbb menj mindaddig, mig az okok: böltső-jére, okfőjére, az élő Isten positiv szinterére jutsz. — — — Ekkor megállapodtunk és földre borulva az örök Gondviselés világosító malasztját kértük, hogy ezek derűjébe vezetne be, 's a midőn e' lelkesitő rezgésünkben oly áthatott látványtól villanyoztatnánk: hogy ez legyen hát e' szörnyű homályban azon tapogatódzó szikra fény, mely bennünket a' jelen természeti tudományok szép előhaladásában mintegy költsönös ellenőrkép támogatva, az igaz, szép és jóban vezessen; ekkor elhatározók e' jelentőségében tsekély, de kivitelének óriási terén haladni.

Innen indultunk tovább és ismét tovább, kutatva e' szót: VÍZ, mint e' földi bolygónkra vonatkozó oly lényeges eszme sommázatot, és a' midőn majdan később a' betűk tudós jelvi jelentőségein látandjuk, azt vennők észre, hogy az nem egyéb, mint: két ellentétből (V=V)IZ-ült, kaptsolt, tsukódott állomány, és igy ugyanaz, mit a' jelen természettan felderített kétségtelen tudata Lavoisier érdemén mai napon is tanusít, t. i. hogy az: k ö n e n y mint kevesb, a' V^{é} vékonyabb vonalának; és é l e n y mint többes, a' V^{é} vastagabb vonalának megfelelő legellentétesb elemeinek sarkilag történt tsukódásán izült (sulyra értjük illető társaink); akkor, miután ezen test, a' földi bolygónk lényegére oly fontos, tsak álmélkodtunk; de még nagyobb vala ez, midőn a' VÍZ^{nek} V^{é} betűjében nem tsak az elemek ellensarki tsukódására vonatkozó jelvi jelentőségét, de annak ötöt jelentő számát is felismervén, ekként: a' vizet ötös tsukódáson alakultnak, vagy izültnek lenni találtuk. Miből világossá lőn előttünk, hogy ditső elődeink mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét (genesis) azonképen, miként: az égyptoni jó tanok, úgy az induk, tibetiek a' viztől származtatták.

Türelem és ismét türelem t. olvasóink! főleg a' böltsektől, kik nem a' jelen kifejlettebb természettan reáljain emelkedtek e' poltzra, kik nagyságukban túláradozva, nem örömest hallgatják meg a' maguknál gyöngébbeket. Eljövend az idő, midőn a' tudós betűk az ő végvonalu jelentőségükben számtani bizonyossággal ismertetve, ezek elveszett kútsa birásával, ezek nem leendenek többé rejtélyek, és akkor költsönösen fognak ők is velünk, gyöngébbekkel, kiábrándulni,

's tsak akkor nevetendjük jogosan azt, a' mit eddig az észszerűtlenek, az észszerűt követőiben képzeltek oly sujtólag megrovandónak; mert elvégre is el kell jönni azon időnek is, a' midőn annyi ezer évek tsordultig tetőzött visszaélései után, nem ők fogják nevetni az észszerűt, hanem megforditva : az észszerű az észszerűtlent, ez a' logica, azon egyedüli üdvhozó, mely azokra, mint saját magunkra, egyaránt áldásos leend.

Ó az emberiség valódi bosszuló szörnyei, az istentagadó 's sokistenítői korszak! kiknek borzadalmas tselekvényeivel a' nyelv bevéséseiből indulva ki, oly történeti tényekre jutánk, melyek minden képzeletet felülmulva, méltán mondhatjuk : hogy mi sem történhetik, mi már ne történt legyen; 's a' midőn ezekkel élő nyelvünket keresztül kasul kuszáltan jót roszszal áthatva lenni látnánk, jeléül annak, hogy nemzetünk mindenen, de a' szó teljes értelmében mindenen átment, és így hosszu elévült időbeli kelte épen semmi kétséget sem szenved; de a' mely egyuttal páratlan nyelvünkben oly tiszta leleplezetlenséggel van bevésve, hogy azt kiolvasva nem késnénk többé ennen anyai nyelvünket oly tsalhatatlan okmányként tekinteni, melynek vezér fonalán, miután az a' legrégibb irott történelemmel, és a' természeti-tanok jelen felderített tényeivel hasonlítgatva oly annyira összeesik, teljes bizonyossággal haladhatunk.

Ezek folytán tovább és tovább mentünk, és néztük e' bolygónkra vonatkozó másik, nem kevesbbé fontos eszme szövegű szót : a' f ö l d e t, és a' midőn azt látnánk, hogy itt a hangoztatás lágysága 's megkülönböztetés kedvéért, az átalakult : d, lényegében : t, és igy voltakép annyi mint : f ő t; azaz miként a' jelen korszak természet-tana mai napon is erősíti, miszerint a' föld jelenben is belforrósága, izzósága következtében ég, minthogy pedig földünkön tömegre nézve még ma is két harmadát teszi a' viz, és igy ez is hozzá járult, méltán mondhatták, hogy : f ő t t; a' honnan lassan lassan a' hamvas, lávás, sziklás, kiégett föld, mikép látandjuk, a' viztől elválván, amattól éledve indult ki minden. Jól tudjuk, hogy e' nézet, a' jelenkor legtekintélyesb Vulcanicus rendszerét követőivel ellentétben állván, a' Neptunicus tannak hódol, de ideje, hogy végre ezek felett a' dö ntő szellemi hartz, az okszerűség alapján, tudatilag befejeztessék, mi időnkben nem tartozik a' lehetetlenségek sorába.

Sőt maga a' n y e l v, n j e l v szó visszafele (vfe) : v^{e}-lej^{é}-n odautal, miszerint a voltaképi nyelv : az agyon, velőn, vagyis az agy okszerű működésén, észszerűségén, ennek éles belátásán nyugszik, alapszik, vagyis ennek alapján van szerkesztve a' mi bölts nyelvünk.

Maga : a' b e s z é d szó szerfeletti lényeget tartalmaz, miután magában foglalja az : é s z, s z é d, é d, b e eszméket, miből kitünik, hogy : a' beszéd annál észszerűbb, minél több ész, velő, szellem, éden szedhető egybe abból, vagy minél több ész, észszerűség van abba bevésve.

Igy maga : a' s z ó lelkébe vésett eszme-foglalat szerfelett jellemző, miután : az vfe : o s z^{lásra} utal, minthogy a' szó osztható, elemezhető, fejtegethető;

's ha van e' világon nyelv, melynek lényeges szavai elemezhetők, úgy nints nyelv, mely a' mi páratlan nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe letett, elemezésein túltehessen; azért is nevezték el ezt magyarnak, mivel e' nyelv az agy szervezetén szerkesztve, saját szavainak magyarázására, a' nélkül, hogy idegen nyelvre szorulna : az igaz, szép és jó irányában teljesen megfelel.

Nem tsuda tehát, hogy a' midőn a természeti nagy rombolások : a' vizözön után a' tanodák megszüntével az eredeti vallás-tan alapjai is az ő lényegükben elenyésztek, és azok igazságait az azonképen megszünt természeti tudományok kisérleti tényein gyakorlatilag többé bebizonyítani lehetséges nem vala, ha végre azok valóságai mondákká, hitregékké (mythus) aljasultak; minek következtében végre maga az eredeti feltárt nyelv lelkébe merevült böltselem azonképen megsemmisülvén, mindannyian a' szokásos (usualis) nyelvek zürjébe zuhantak alá.

Mindezek folytán mit sem álmélkodhatunk aztán, ha az emberi-nem, a' hajdani tudat korszak tzéljára vezető biztos iránytűje elvesztésével, többé bátran nem kormányozhatván ennen társasága hajóját, azt kiki saját érdekében a' hány nemzetiségekre, társadalmakra oszoltak igazgatván, végre mindannyian összezavarodtak.

Ezek folytán nem kételkedhettünk, hogy nagyok és szerfelett régiek az emberiség úgy épitészeti, mint mythusi hagyományai; de mindezeket felülmulják a' nekünk szájról-szájra minden történetet felülmuló időkből hátrahagyott, és mind e' mai napig fennálló élő nyelvünk lelkébe vésett lerombolhatlan : tudat szikrái, melyek nyelvünk páratlan szerkezetének igen is bölts kiszámitói észszerűségét tüntetik fel; — mi által az emberi-nem szellemi magasságának legfenségesb tsútsát bevégzett tényként állítja előnkbe. Ezen magas állást, a' vizözön utáni korszakban mind e' mai napig, datzára az annyi minden renden levő nemzetbeli tudósok erőlködéseinek, sem vala lehetséges elérni; intő például az összes emberi-nemnek : hogy a' való tudomány mindenek feletti kintsét mily előzékeny féltékenységgel őrizze, nehogy annak kitsusszanásával ismét annyi ezer és ezer éveken át, a' folytonos szerentsétlenségek örök lántzolatába sodortassék vissza.

Most azonban az újabb kor találmányainak minden irányban felfedezései, úgy az eszméknek költsönös megvittatásai's a nyomda általi könnyen közölhető elterjedésök folytán, mindezek kivívhatásához újból hozzáfoghatunk. Óriásilag nagyszerű ugyan e' munka, de szerentsés befejezhetése nem tartozik a' lehetetlenségek sorába.

Illő tehát, hogy a' tudósok minden irányban fáradhatlanul munkálódjanak ezek megoldásában. Szerfelett nagyra halmozvák már eddig is az ezen építkezésre vonatkozó szellem-morzsák, melyek gyüjtéséhez annyi ezer éveken át a' lángész úgy, miként a' kontár egyaránt hordja mézét, vagy mérgét; de a'

mely vegyült halmazból itt a' legvégsőbb ideje, hogy a' való tudomány nője ki magát.

Mi, úgy az emberiség, mint az autokraták érdekében ohajtjuk, hogy az ezek élén álló emberiesb kormányok, költsönös támogatásaik folytán, ennek elérését a' legbiztosb lépésekben minélelébb elősegéljék; a' romboló szellem naponta veszélyesb alakban ölti fel fejét, és ennek győzelme szörnyű itéletet hozna fejökre, mert tsak a' való tudomány alapján épült elveken lehet egyedül oly észszerű országlati rendszert alapítani, mely nem elnyomáson, hanem a kedélyeknek : az igaz, szép és jó visszavonhatlan isteni törvényeinek igazságos kiengesztelésén alapszik, melyek a nyomorult érdekeken nyugvó fondorkodásokkal és tselszövényekkel datzolva, az emberi-nem méltóságának megfelelőleg, annak legnemesb tzélját vívandják ki. E' nélkül, a' mint az annyi ezer évi történészet tanusítja, az emberiség sorsán üdv nem lehet.

Mi igyekeztünk ezen szellemi építkezésre szükséges anyagokat higadt fogalmakban előterjeszteni, fogja-e azonban az emberi-nem e' megkezdett alapot egész végtsútsáig befejezni, vagy pedig : ismét egy második bábeltornyaként bevégezetlenül hagyandja-e? azt a' jövő titkok fáfyola fogja lelepezni.

Mi részünkről e' mindent teremtő központi-világosságnak, világ-léleknek, elevei-világosságnak, mindenek feletti okfőnek, igének, jóságos élő Istennek szellemzászlója alá áltunk, mindent merészelve ditsőségéért, egyedüli uraságáért. Kinek az igazság szent, kinek a' jog szent, kik az ámitást gyülölik, követendik őt, mert övé a' világ, övéi a' nemzetek, övé az igazság és kéjek hazája. Imádjuk őt, ditséretében áradjunk el, és szavaink betöltendik a' mennyet.

Munkaság mindenek felett a' való tudomány terén, hogy a' mindenek feletti legmagasb szellem tsútsára juthassunk, hogy igy az anyag legfinomabb minőségeiből bensőnkben szakadatlanul lángoló szikra, a' nagy közös legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ-lélekre ismerve, vissza-térjen oda, a' honnan : a' bukott korszak előtti eredeti vallás, és a' végnyilatkozat kiindult.

De hogy az eszmék annyira szétzilált zavarjaiból tisztán kiigazodhassunk, mindenek előtt szoktassuk magunkat minden tárgyra nézve azt az utolsó végletekig szétbontzolni, elemezni, mindent a' maga végokára visszakiséri, mert tsak igy fogunk emberhez illő rendeltetésünknek megfelelni.

Az ember már emelkedett test alkotásánál is, de életszervezete azon sajátságánál, miszerint : a' kültárgyaknak az érzékekre vonatkozó hatásai, és azoknak gyakori felfogásai, és összehasonlításai következtében keletkezett értelmiségük, az egyes kiejthető hangoknak tzikkes tagokká 's szókká izülésével nemebelieit külsőképen értesítheti, minden egyéb állatok nemeitől leginkább különbözik. Ezen egyes kiejthető hangoknak tagok és szavakká lett hajtogatása 's végre ezeknek rendes beszélő tehetséggé lett illeszthetése, volt azon hathatos tényező, melynél fogva képes volt az emberi-nem észbeli tehetségének azon magas fokát elérni, melynek ma örvend. Méltó tehát, hogy azon egyes kiejthető hangok,

melyek izülésével a' tagok és szavak illesztetnek, mi által képes a' belsejében keletkezett benyomásairól nemebelieit külsőképen értesíteni, közelebbről elemeztessenek.

A' kiejthető egyes hangok, az emberi-nem életszervezete sajátságánál minden nemzeteknél egyenlők, és a' történetet felülmuló időktől jegyekbe idomitvák, e' betűk ugyan változnak külalakra, de az azoknak megfelelő hangok egyenként bár mily tzifra neveket nyertenek legyen, olvasás alkalmával tsak nem mindenütt ugyanazok.

E' kiejthető hangok, ha figyelemmel kisértetnek, részint olyanok, melyek teljesen : egészek, vagyis önállók, és így tulajdon hangzóikon kivül más hangot nem hangoztatnak; majd olyanok, melyek félhangúak, vagyis melyek saját hangjaikban nehezen, és így rendesen amazok összeköttetésében vagy elő-, vagy utólagosan hangoztatva ejthetők ki; — minélfogva a' kiejthető hangok vagy : alap, azaz egész; vagy : fenn, azaz félhangúak.

Az alap, vagy egész hangúak, az ember életszervezete sajátságánál ugyanazok mindenütt, és sem több, sem kevesebb nem lehet, bárha nem is használtatnak, mint : A, E, I, O, U, Ö, Ü; vagy hosszabban kiejtve : Á, É, Í, Ó, Ú, Ő, Ű.

Ezek azon természetes hangok, melyeket a' böltsőjéből idülő tsetsemő legtisztábban hangoztatni, avagy kiejteni képes, de nemde : az ember életszervezete sajátságánál tsak ezen alaphangokat volt volna képes érzelmei kifejezésére kiejteni, tsak ezeket használhatva, soha se érhette volna el észbeli tehetségének azon magasságát, melyet a' bukott korszak előtti időkben kivívott. Hogy tehát ezen kifejlődhetési fokát elérhesse, szükséges volt, életszervezetének sajátságánál fogva, az : *r* nyelv; *b* ajkak, úgy az iny, orrgödrök összes segedelmei által kiejthető fen, vagy félhangokat is használatba venni, hogy e' szerint magasb kifejlődési fokozatához képest szaporodott érzelmeit is mindinkább külön hangok által fejezhesse ki.

Az alaphangok a' fél-, vagy mássalhangzókkal szövetkezve következők, és az innen keletkezett és mai napon is jelentőséggel biró tagok dőlt betűkkel jeleltek. A' hosszú magánhangzókkali kapots, a' két elsőt kivéve, tsak ott tétetik ki, a' hol értelem rejlik.

A 's Á alaphangokkal feleresztve :

b^{a}, d^{a}, *f*^{a}, g^{a}, *h*^{a}, j^{a}, k^{a}, *l*^{a}, *m*^{a}, *n*^{a}, p^{a}, r^{a}, s^{a}, t^{a}, v^{a}, z^{a}
^{a}b, ^{a}*d*, ^{a}f, ^{a}*g*, ^{a}*h*, ^{a}*j*, ^{a}k, ^{a}*l*, ^{a}m, ^{a}n, ^{a}p, ^{a}r, ^{a}s, ^{a}t, ^{a}v, ^{a}*z*,
b^{á}, d^{á}, f^{á}, g^{á}, *h*^{á}, j^{á}, *k*^{á}, l^{á}, m^{á}, n^{á}, *p*^{á}, *r*^{á}, s^{á}, t^{á}, v^{á}, z^{á}
^{á}b, ^{á}*d*, ^{á}f, ^{á}*g*, ^{á}*h*, ^{á}*j*, ^{á}*k*, ^{á}l, ^{á}*m*, ^{á}n, ^{á}*p*, ^{é}*r*, ^{á}*s*, ^{á}*t*, ^{á}v, ^{á}*z*.

E és Él szövetkezve.

b^{e}, *d*^{e}, f^{e}, g^{e}, *h*^{e}, j^{e}, *k*^{e}, *l*^{e}, m^{e}, *n*^{e}, p^{e}, r^{e}, *s*^{e}, *t*^{e}, v^{e}, z^{e}
^{e}*b*, ^{e}*d*, ^{e}*f*, ^{e}g, ^{e}*h*, ^{e}*j*, ^{e}k, ^{e}*l*, ^{e}*m*, ^{e}n, ^{e}p, ^{e}*r*, ^{e}*s*, ^{e}t, ^{e}*v*, ^{e}*z*.

$b^{é}$, $d^{é}$, $f^{é}$, $g^{é}$, $h^{é}$, $j^{é}$, $k^{é}$, $l^{é}$, $m^{é}$, $n^{é}$, $p^{é}$, $r^{é}$, $s^{é}$, $t^{é}$, $v^{é}$, $z^{é}$.
^{é}b, ^{é}d, ^{é}f, ^{é}g, ^{é}h, ^{é}j, ^{é}k, ^{é}l, ^{é}m, ^{é}n, ^{é}p, ^{é}r, ^{é}s, ^{é}t, ^{é}v, ^{é}z.

I vagy Í-vel összekötve:

b^{i}, d^{i}, f^{i}, g^{i}, h^{i}, j^{i}, k^{i}, l^{i}, m^{i}, n^{i}, p^{i}, r^{i}, s^{i}, t^{i}, v^{i}, z^{i}.
^{i}b, ^{i}d, ^{i}f, ^{i}g, ^{i}h, ^{i}j, ^{i}k, ^{i}l, ^{i}m, ^{i}n, ^{i}p, ^{i}r, ^{i}s, ^{i}t, ^{i}v, ^{i}z.

O vagy Ó-val egygyé kaptsolva.

b^{o}, d^{o}, f^{o}, g^{o}, h^{o}, j^{o}, k^{o}, l^{o}, m^{o}, n^{o}, p^{o}, r^{o}, s^{o}, t^{o} v^{o}, z^{o}.
^{o}b, ^{o}d, ^{o}f, ^{o}g, ^{o}h, ^{o}j, ^{o}k, ^{o}l, ^{o}m, ^{o}n, ^{o}p, ^{o}r, ^{o}s, ^{o}t, ^{o}v, ^{o}z.

Ö vagy Ő-vel összeillesztve.

$b^{ö}$, $d^{ö}$, $f^{ö}$, $g^{ö}$, $h^{ö}$, $j^{ö}$, $k^{ö}$, $l^{ö}$. $m^{ö}$, $n^{ö}$, $p^{ö}$, $r^{ö}$, $s^{ö}$, $t^{ö}$, $v^{ö}$, $z^{ö}$.
^{ö}b, ^{ö}d, ^{ö}f, ^{ö}g, ^{ö}h, ^{ö}j, ^{ö}k, ^{ö}l, ^{ö}m ^{ö}n, ^{ö}p, ^{ö}r, ^{ö}s, ^{ö}t, ^{ö}v, ^{ö}z.

Ü vagy Ű-vel összeolvasztva.

$b^{ü}$, $d^{ü}$, $f^{ü}$, $h^{ü}$, $g^{ü}$, $j^{ü}$, $k^{ü}$, $l^{ü}$, $m^{ü}$, $n^{ü}$, $p^{ü}$, $r^{ü}$, $s^{ü}$, $t^{ü}$, $v^{ü}$, $z^{ü}$.
^{ü}b, ^{ü}d, ^{ü}f, ^{ü}g, ^{ü}h, ^{ü}j, ^{ü}k, ^{ü}l. ^{ü}m, ^{ü}n, ^{ü}p, ^{ü}r, ^{ü}s, ^{ü}t, ^{ü}v, ^{ü}z.

Itt vannak tehát a' tagok, melyek alapjokra nézve tsak félhangúak, mert az egészhangúak segedelmei nélkül, vagy legalább egész kerekdedségükben ki nem ejthetők, és véve a' természet egyszerüségéből való következtetést, ezek az emberi-nemet mintegy ösztönzék a' hangok összefűzésére,hogy a' már belsejében levő annyi érzelmeinek külsőkép is szavakat alkothasson.

E' hangok és tagok egykor, midőn még az emberiség a' maga böltsőjében rejlett, egyszerű életszükségeihez aránylag egytől egyig mind értelmező jelentőséggel birhattak, de szaporodtával a' szükségek is fejlődvén, ezen egyszerű tagok sem levén elegendők, ezeket szókká kelle illeszteni. De minthogy az emberiség mindinkább felmerülő szükségeinek szaporodtával mindezek gyarapodott érzelmeik kifejezésére elégségesek nem voltak, épen úgy kényszerültek azokat más hangokkal összesíteni, mint a' félhangúakat az egész hangúakkal, hogy ismét általok más értelmeket fejezhessenek ki, mi által a' törzs és összetett szavak jöttek létre. De ki nem látja át, hogy ez nem egyszerre, hanem valóságos fokonkénti fejlődés által történhetett tsak, úgy, hogy a' mint a' kevés egész hangúakat a' félhangúak segedelmével mennyi értelemre használható tagokká lehetett szaporítani, ép úgy ezeket másokkal összeillesztve, ismét mennyi szavakká lehete pontosítani; melyeket ismét az ejtegetések, ragozások, hajtogatások sat. segedelmével egy szöveggé illesztvén, a' valódi, minden érzelmeinket kifejezhető és embertársainkat ezekről felvilágosító rendes beszélő tehetség fejlett ki.

Lássuk tehát azon első- és másod rendű szavakat, melyekben egy másal-

hangzó két magánhangzóval, 's ismét a' hol egy magánhangzó két másalhangzóval vétetik körül. Ime némely példák.

Első rendűek:

a b a, abe, abi, abo, abö, abu, abü, üba, uba, öba, oba, iba, eba.
a d á, ade, adi, a d ó, adö, adu, adü, üda, uda, öda, o d a, i d a, eda.
afa, afe, afi, afo, afö, afu, afü, üfa, ufa, öfa, ofa, ifa, efa.
á g a, age, agi, ago, agö, agu, agü, üga, uga, öga, óga, iga, ega.
á h á, ahe, ahi, aho, ahö, ahu, ahü, üha, uha, öha, oha, iha, eha.
á j a, aje, aji, ajo, ajö, aju, ajü, üja, uja, öja ó j a, í j a, éja.
aka, ake, aki, a k ó, akö, aku, akü, üka, uka, öka, o k a, ika, eka.
a l á, ale, ali, a l ó, alö, alu, alü, üla, ula, öla, o l a, ila, e l a.
a m a, ame, ami, amó, amö, amu, amü, üma, uma, öma, o m a, i m a, e m a.
ana, ane, ani, ano, anö, anu, anü, üna, una, öna, o n a, i n a, ena.
a p a, ape, api, a p o, apö, apu, apü, üpa, upa, öpa, opa, i p a, epa.
a r a, á r a, are, ari, aro, arö, aru, arü, üra, u r a, öra, ó r a, i r a, era.
á s á, ase, asi aso, asö, asu, asü, üsa, usa, ösa, osa, isa, esa,
ata, ate, ati, ato, atö, atu, atü, üta, u t a, öta, ó t a. ita, eta.
á z a, aze, azi, azo, azö, azu, azü, üza, uza, öza, oza, i z a, eza.
ebe, ebi, ebo, ebő, ebü, übe, ube, öbe, obe, ibe s. i. t. a' betük során
ibi, ibo, ibö, ibu, ibü, übi, ubi, öbi, obi s. i. t. a' betűk során végig.
obo, obö, obu, obü, übo, ubo, öbo obo s. i. t. a' többi betükön.

Második rendűek:

b a b, b á b, beb, bib, bob, böb, bub, büb, bad, b é d, bid, bód, b ő d, b ú d, büd.
düb, döb, dub, d o b, dib, deb, dáb, baf, bef, bif, bof, böf, buf, büf, füb,
fal, föb, fob, fib, feb, fab, bag, beg sat. a' betük rendszerén végig.

Ha már ezekhez hozzáveszszük a' nevek ejtegetéseit, igék hajtogatásait, képzőket, ragokat 'sat. látni való, mily és mennyi eszmék keletkeztek.

A' harmadik rendűekhez számítjuk azon egytagú szavakat, melyekben majd egy, majd két összekaptsolt félhangúak, mint: gy, ly, ny, sz, tz, ts, ty, zs majd elő-, majd utólagosan egy közös hangzatú szóba tsukódvák. Itt azonban tsak némely példákat sorolunk elő, igy: agy, ágy, egy, úgy, ögy, gyi, bugy, begy, fagy, fegy, fogy, gyár, gyúr, gyür, rügy, iny, nyű sat. az egész betűrendszeren A^{tól} — — Z^{ig}.

Itt vannak tehát e' kiejthető egyes hangok és tagok, melyek összefűzéséből az összes nyelvek szavai alakultak, melyek illeszkedéseiből végre a' rendes beszélő tehetség fejlődött.

Mi meg vagyunk győződve, hogy az egyes hangoknak tagokká 's szavakká illesztett kiejthetése által volt képes az ember saját életszervezete belsejében keletkezett eszme-szikráját kifelé tolmátsolni, 's ezzel értelmiségét mindinkább

felsőbb fokra emelni, ezt el nem érheti vala a' nélkül soha, mert mit ért volna: látni, hallani, szaglálni, izlelni 's tapintani, sőt ezek összes hatásaiból eredt közös érzetet tudni, a' nélkül, hogy a' belsejében keletkezett érzéseiről felekezetét értesíthesse. Hiszen az állatsereg magasb fokozatainál szinte tapasztaljuk azon érzékeket kifejlesztve lenni, 's minthogy elszigetelt egész életszervezettel birnak, kételkedni sem lehet, hogy azon érzékek összegéből eredt hatás a' közösérzetbe ne pontosulna össze; de minthogy ezen érzéseikről nemebelieit életszervezetük azon sajátságánál, miszerint bizonyos hangokat kiadni képesek ugyan, és ezeket illetőikkel költsönösen közölhetik is, de mivel ezeket a' legszükségesebbeken kivül, ismét más eszmék kitserélésére átidomítani, 's igy azokat értésükre adni nem képek, eszme szikrájokat ki nem képezhették. Találjunk módot és eszközt ezen belérzetök egymásközötti kitserélésére, közlésére 's hihetetlen dolgokat fognánk tapasztalni. [2]

Itt van tehát letéve az összes nemzetek nyelvbeli gyöktára, melyből minden nemzet sajátszerüleg egyszerű lágyabb, vagy mesterkélt keményebb hangzásuakat választván, tsaládbeli nyelvét alapitá, vagy átidomitá; nem lehet tehát kételkedni már tsak az életszervezet sajátságánál is, hogy e' tár közös ne legyen, 's meglehet, hogy sikerülend egykor az összes nemzetek nyelvbeli általános kútsát, mit a rég elhunyt Párisban lakozott nagy hirü: magyar Manddeliről hittek eltalálni.

Ezek után önként következik, hogy mentől több van ezen egyes hangokból az A'[tól] kezdve értelmező valamely nemzet tsaládi nyelvében, úgy nem különben mentől több az ezekből illesztett gyökszó, annál bizonyosabb kriteriona az, hogy azon nemzet közelebb áll azon ősnemzethez, mely az isteni tudatot, e' valódi tudományt, a' betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, rövid és sommás fogalmakban tartalmazza a' maga lényeges szavainak lelkében bevésve. Állítson ezen közös tárból bármely nemzet több értelmező hangokat, tagokat és ezekből illesztett lényeges szavakat mint a' magyar, és mi örömest üdvözlendjük azt; de addig nagy tudományú nyelvészünk: Horváth Istvánnal [3] tartva, e' valódi kriterionon [4] alapult ditsőséget [5] elvitázhatlannak tartjuk.

E' hangok' és tagoknak szavakká illesztése, ezeknek pedig sajátos ejtegetéseik, hajtogatásaik, ragozásaik és egyéb összefüzéseivel végre a' rendes beszélő tehetség fejlődvén, ennek további szabályait kisérni nem szándékozunk, és tsak némi észrevételünk leend a' nyelv, hogy úgy mondjuk: lelkére nézve.

Ha tehát a' nyelvet a' maga böltsőjére figyelemmel kisérjük vissza, kénytelenek leszünk elismerni, hogy az a' maga fejlődésében a' kültermészet legkülönbözőbb rezgésű hangjaitól a' leggyakoriabb — és egyszerüebbeket utánozva, a' legszükségesebbekre szorítkozott, és ezt a' tapasztalás is bizonyítja, a' midőn az idülő tsetsemőknél leginkább az oly hangok tiszta kiejtését halljuk, a' melyek legegyszerűebbek, és valóban, ha mi magából a' természetből merített nyelvünket, a' maga polyábani burkolatjáig figyelemmel kisérjük, ugyan e' hangokat máig is értelmezőknek fogjuk találni. Igy: *á*, e' hanggal nyilvánítja örömét az eszmélni

kezdő tsetsemő, midőn éhező gyomrától izgatva megpillantja az azon érzelmét letsilapító kedves étkét, vagy szeretett tárgyát — magunk is használjuk az öröm okozta rögtöni meglepetéseknél — ; *a*, e' hang mutató a' távolban ; — *e*, e' hang mutató a' közelben ; — *i*, ii, ih az ihletés, nevetés hangja ; — *ó*, a' régiségé ; — *o*, a' fájdalomé ; — *u*, a' borzadás, fázás ; — *ö-ü* egy harmadik személyre utaló hangok. Ezen hangok teljes gördülékenysége után nyeri az idülő 's lasatskán eszmélő gyermek a' többi fenn- vagy félhangzókkal hajtogatott tagokat, melyek közül elébb a' lágyabb, és tsak később, midőn ezeket némi könnyüséggel mondhatják ki, mehetnek a' keményebb hangzók kiejtéseihez által ; de ép ezen ösvényen kelle ugyanazon életmüvezet sajátságánál fogva őselődeinknek, a' mint a' maguk szükségeikhez aránylag a' tárgyakkal mindinkábben bővebb ismerkedének, a' nyelvet, mely eleinte kétségen kivül tsak sejpelő, dadogó, tagoló lehetett, bővíteni. És tsakugyan, ha a' közös hangtárunkat megtekintjük, fel fogjuk találni azon legszükségesebbekre vonatkozó tagokat, melyekre akkori egyszerű állapotban szükségük volt, igy : fa, ha (bizonyos hangnyomattal : hallod), ma, na, ad, ád, ág, ag, al, ál, ás, az, áz, be, eb, lé, él, el, le, ke. ne, te, bé, hi, té, éd, ed, ég, él, ér, ét, fi, hű, ki, ni, ti, ví, ij, il, im, in, ír, it, ív, iz, jó, ló, nó, só, tó, ol, ót, bő, fő, hő, jő, kő, nő, tő, vő, öl, ör, ős, bú, fú, jú, ül, ür, üz sat.

De ezek gyarapodásával és teljes otthonossággal való kiejtésök, és megállapított értelmök után, nem volt lehetséges többé a' velek született egyszerűségbeni maradhatás, hanem haladniok kellett azon az ösvényen, melyen megindulának, mihez egyik leghathatósb segédkezet nyujtott maga a kültermészet, melylyel minden tekintetben a' lehető legszorosb összeköttetésben voltak, annyira, hogy attól még tsak gondolatilag sem vonulhattak ki, mi által a' változó hangok rezgéseitől figyelmeztetve, minél többet jövének azokkal érintkezésbe, utánzási hajlamuknál annál bizonyosabban kötettek le az ugyanazokkal szoros kaptsolatban levő eszmék. De nemde ezek által, az emberben szunyadozó eszme-szikra, egyik a' másikat emelve, költsönösen mindinkább felköltetett, és minél inkább ébredezett ez, annálinkább lehetének képesek a' belsejekben munkáló szellem erőknek külsőképen szavak általi testesülését eszközölni ; és a' midőn ezek annyira izmosodnának, gyarapodnának, hogy azokat puszta emlékező tehetséggel zavarodás nélkül kisérni többé nem lehetne, gondolkodni kelle oly módokról, melynél fogva azokat jegyekbe idomítva, az utókornak is lekötve általadhassák. És valóban, ha a' betűk eredetét figyelemre méltatjuk, álmélkodva fogjuk elismerni, hogy ezek nem egyebek, mint egyes egyszerű vonalokra visszavihető idomzatok, melyek szinte a' természetből meritvék, és ki hinné, hogy máig is vannak szavaink, melyekben ezek mintegy okiratilag bebizonyíthatók. Igy e' szó : KÚT, (kút) az ő hieroglyphjeinek ezen egyszerű vonalaitól : KÚT-KÚT(-kút) vétetve vázoltatott ; — K^{a} megfelel a' vizet merő ember egyszerűsített vázlatának ; a veder, vagy a' kút meder megfelel az : U^{nak} ; T^{e} a' kútágas és gémnek. Ha a' vedret mintegy öt öles mély kútba eresztjük, a' mint ennek feneke a' vizet érinti, tisztán

e' hangot: tuk visszahangozza, mi vfe.: kút, és igy az adott hang, a' nyert nevével is megegyez. Valóban a' magyar falusi nép közt, főleg a' pusztákon, jobbára az ily egyszerű kutak vannak szokásban. E' szó: olló= , az ő idomjából kiolvasható. DIO-⊙, a' féldió-D, megfelel a': D^{nek}(d), a' választék, hasadék az: I^{nek}(i) az egész dió az: O^{nak}, az összes betűi összetétel: D†I†O=DIO. Dob= Θ^{b} t. i. a' templomban használt réz dobok idomait, mint legrégiebbeket véve, a' dob megfelel a' Θ=D^{nek}, annak felső gömbölyü köre: Θ= az O^{nak}, az ütője a' kis: $b^{ének}$ felel meg. Igy: fogó= , jó sat. saját hieroglyphjeikből kiolvashatók. [6])

De a' midőn a természetből merített idomzatokat tudós betűk jegyeire alakítva, azokat lényeges mivoltukra állandóul megalapíták, és ezeket egész könnyüséggel használhatták, birtokában valának ez által mind azon eszközöknek, melynél fogva az ember lényében keletkező érzéseit, gondolatait képzeleteit s tapasztalatait másokkal közölhetvén, költsönösen egymást állandóul felvilágosíthatták. Nemde tsak igy vala lehetséges az emberiségnek az ő szunyadozó eszméjét a' kifejlettség, tudományosság való poltzára emelni. De az igazat megvallva, ezen tudományosságot, az irott történetet sokkal felülmuló időktől hátrahagyott nem tsekélyszámu lényeges szavainkból itélve, oly nagynak találjuk, hogy bámulatunkban ahoz képest a' jelennek törpülnie kell, mert nem kevés mennyiségü szavakat fogunk találni, a' melyek a' tudós betűk jól és álladóul meghatározott jelves jelentőségein, a' valódi böltseletet, mit általok kifejezni ohajtottak, elevenitőleg a' legtökéletesebben tükrözve tüntetik előnkbe, mi által a' tudat, a' nyelv lelkébe elevenülvén, ez által azon nyelv feltárttá lőn. — — — Az ily nyelv az elhunyt nemzedékek megmerevült szelleme, melyet az ajak éleszt fel, midőn szavakat mond a' nép egész életének és lényének mozgékony betűkbe nyomott és osvasható története, mely a' népnek legbensőbb kedélyét, elrejtett történetét, legrégibb fejlődését, őskori böltseletét, szóval egész érzése, gondolkodása, képzelete 's élete módját foglalja magában. Igy e' szó:

Semmi [7]) kérdés: 's-em^{e}-mi? 's ki hinné, hogy ezen algebrailag összetett szó visszafelé megfelel reá, mondván: im^{e}-mes^{e}, azaz, hogy létezzék mese, ábránd, mert épen akkor, midőn ennek lenni kellene, nem létezhetnék. Nemde mi lehetne a' semmi fogalma egyéb: mint az összes mindenségnek egy punctum mathematicumba vonult enyészte, azaz midőn lenni kellene, nem létezhetnék, mert ha lehetne, még ez esetben is valami volna. 'S igy kétszer kettőkénti bizonyossággal áll előttünk: hogy semmi a' mint elméletileg, úgy a' mint alább látandjuk határok közt mesterség utján sem állítható elő, 's igy, hogy semmiből valami létrejöhessen mese, ábránd. Ily tsukodtan alakíttattak az ős tudatkorszak szavai, melyekből a' lényegesek ma is fellelhetők, és ez által akaratlanul az ő viszonyzó bölts korszakukra utalnak.

Isten, e' szót a' hires nyelvbuvár és bölts dr. Schuster [8]) a' perzsa Izdan, Izdentől származtatta, igaz szerfelett rokonok, és: a' $Z^{é}$, ugy mint az: ^{e}s, a' férkezés, tsukódás tudós jelve; a': $D^{é}$ a' tsillagzatos ég, egész körének félig látható látha-

tár = Ż képesítése; a' midőn a' T, a' kútágas és gém képletéből a' merítés jelve; de mivel ugy az: iz, mint: íz, ugy az: ^{é}den, mint: is, ten, en tagok és szavak nyelvünkben mai napon is teljes jelentőséggel birnak, meg vagyunk győződve, hogy e' szó: az Istentől, a' keményebb: s^{et} nyelvük szellemèhez: Z^{évé}, a' t^{ét}, d^{évé} lágyítva kortsosodott el. És ez annál valószinübb, miután a' mint a' következő rovatban még megfejtettebben látandjuk, a' perzsák zenda-veszta törvényei is (némi a' papi hatalomra vonatkozó levonással) szinte költsönözve voltak; mi ha nem is nyelvi rokonságra, de kétségtelenül éjszakról a' szomszéd Szittya népeknél oly otthonos alkotmányos jólétet meghonosítani törekvésből, hol jobbára a' jóságos élő Isten törvényei tettleg uralkodtak, nem tsak zendülést vesztő törvényeiket, de magát az ily boldog nemzet: Isten-ét izdené lágyítva elfogadta.— — Az Isten szó, a' böltszészet legmagasztosb elméletéből keletkezett betűi egyület, és az: I betű nem egyéb, mint ősböltseinknek azon tudós jegye, mely által a' lehető legegyszerűbb összevont képletben azt ábrázolták, hogy az egész egyetemiség égő gyertya alakban: I^{ként} ég, világlik; — az égő gyertya =I felül külön álló pontja, a' központi világosságot, világ-Lelket, elevei-világosságot, székek-széki gótzát, ígét, a' szabaddá lett és ellövelt minőségeket, az eszményit (=.); az összefolyt alsó hosszabb rész =I, a' tér és időbe átment nyilatkozatok szerinti észlelhetők összes égitesteit, mint tsillagzatos aljait, a' valót ábrázolja, mely központi gótz körül keringenek az egyetemes tsillagzatos égi testek; [9]) — az ^{e}S, a' férkezés, tsukódás jelve (ilyen a' Z^{é} is), azaz azon kigyói jegy, melyet villámláskor=≷= ~∿ setétben az égen gyakran tapasztalunk, a' midőn mindíg férkezés történik, innen a dörgés és iszonyú tsattanás; — T^{é} a' kútágas és gémtől képezve, a' merítés jegye; az EN vagy en^{ség} jelentéses tag. Azaz, az egész böltszészetileg összetett szó arra utal: hogy a' központi világosságból, világlélekből, elevei világosságból, igéből, végtelen-örök eszményiből folytak, hullámoztak, tsukódtak =^{e}S, és merültek=T^{é} ki az összes tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők, mint: valók, mint égi testek EN^{ségei}. Innen az eszmék sommázata. I†S†T†EN= e' szóba. Isten pontosult. Visszafelé: NE (kutasd, meritsd=)T, (tsukódásait=)S (ez összes tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők mennyi s-minőségeit=)I, és akkor mindezek végleges okát a' központi-világosságban, világ-lélekben, a' a' székekszéki végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétű életet élő gótzban, ígében, eszményiben, legfőbb szellemben, észben, Istenben megtalálod. Avagy ne-tsi^{náld} okoskodjad ki, hogyan és miként függnek össze: a' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők valói, a' mindenekfeletti: végtelen örök eszményiével az ő szerves tsukódásukban, és ha megtaláltad, az: Isten oly lényeges szó lelkébe letett böltselme tisztában álland előtted.

Tudjuk, többeknél a' szavak ily végleges vonalokra vonatkozó taglalásai igen különösnek, sőt talán visszásnak is fog tetszeni, de méltó bizalmat helyezünk azon elfogulatlan és türelmet ismerő olvasóinkban, kik a' minden irányban haladó tudásnak ezen hevert rögös ösvénye felélesztését ábrándozásnak nem te-

kintendik, mert tudva van előttük: hogy az érzékek közbenjárásai, vagy a' kültárgyilagosság gerjedelmei nélkül semmi lelki tevékenység, elmélkedés, akarat, semmi ismeret sem lehetséges, minthogy semmi sem juthat az érzékek közbenjárásai nélkül bensőnk lényébe; úgy természetesen mindaz, mi innen kifoly, azoknak mulhatatlanul egyedül kültárgyilagosságra kell vonatkozniok. Minden szavaink tehát, vagy közvetlen ily tárgyilagosságra vonatkozást bélyegeznek, vagy legalább némi tulajdonság, törekvés, vagy némi tárgyilagos irányzatra vonatkoznak. A' hányszor tehát valamely szó eszmesítésében tárgyilagosságra vissza nem vihető, az ily szó üres, minden jelentőség nélküli tsattanás, és ép azért, mivel egészen érzékietlen, megérdemli, hogy a' nyelvből örökre számüzessék.

Ezekből látni való, hogy egy helyes szónak alkotása, mely a' dolog valódi lényegét fejezze ki, mély belátást igényelvén, mai napon sem tsekélység. Igy a' többek közt a': d é l és é j^{szak} összesitéséből a' legjózanabb: d e l e j szó alakult, mert e' szó vfe: ugyanazon eszmét még jobban felvilágositja, mondván: j e l e d, azaz ha netalán oly körülményekbe jönnél — mint a' tengeren néha történik — hogy nem tudnád bizonyossággal merre legyen a' dél és éjszak, ez legyen: j e l e d, mert oda fog vezérelni. 'S igy ez ujabb szóban, örök időre le van téve, kötve, vagy vésve azon eszme, melyet a' delej (magnes) az ő lényegében rejtvén, általa e' szempontból kifejezni lehet.

Mellőzve tehát többeket, ezen példákból is teljesen kiviláglik, miszerint a' helyes szónak alkotása a' mint jelenben nem minden kontár agyához való, úgy a' legrégibb szavaink sem a' véletlenség, vagy handabandázók agyából keletkeztek, hanem a' mint több számos taglalásainkból kitünik, a' legmélyebb buvárkodó böltseletet árulják el. És ép azért meg vagyunk győződve, hogy kellett lenni egy elévült böltskorszaknak, melyben e' mindenség alkotásának titka, sokat hányatva, a' mint ennen páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkéből oly tisztán és kétségtelenül kiolvasható, a' tsukódó rendszer szerint valósággal meg is oldatott; — mert vannak hagyományozott szavaink, melyekben valamint jelenben a' jó vegyészi műszavakban, a' lappangó tartalom tudatilag kifejeztetik, úgy az azokban rejlő tudat szinte benn foglaltatik; a' mint e' szó: I s t e n ősböltseink által összetéve magában rejti azon magas eszmét, melyet általa örök időre letéve kifejezni ohajtottak. És meg lehetünk győződve, hogy ismét a' midőn az emberiség a' való tudomány legmagasb fokát érendi el, az, a' szavak alkotásánál a' legszigorúabban fog arra felügyelni, hogy az általok kifejtendő eszme örök időre beléjök legyen oltva. Ez élővé tenné a' tudományt, mintegy mnemonice lekötve könnyitené a' felvilágosodást, ez volna a' tudóstársaság, legszilárdabb tagjaiból alakitandó, nyelv osztályának legfőbb feladata, a' minthogy mulhatatlanul leend is.

E m b e r. Vfe: ^{e}r e - b^{é} - m e, azaz ha az ember éber, mint értelmes bemehet e' mindenség természetének titkába.

T e r m é s z e t, azaz t e r m é - ^{e}s z e t, azaz az emberbe beoltott szunyadozó eszme-szikra mindinkább felköltetvén, végre: t e r m é - $^{az\ e}$s z e t, mint teremt-

ményi tekintetben a' legtökéletesebbet; vfe: t e s z - é - ^{c} m - ^{e} r e t $^{tentöket?}$ tesz! kivált ha az ember a' folyvást előre haladó physicai, kémiai, élettani 's egyéb természettani tudományok által, ennek titkos alkotásába minél mélyebben behatni képes.

S z e m vfe: m e s z^{e} azaz azért nevezték ezt igy, mivel az illetőt: messziről értesiti; vagyis ez azon érzéke, mely által minden érzékek közt legtávolabbról értesittetünk, és ép azért a' legnemesb érzék: a' látás.

S z í v vfe: v i s z, a' ki e' szót alkotta, az a' szív működését minden kétségen kivül tudta 's igy a' bontz és élettanban jártas volt, mert az egyik t. i. jobb oldali részével, felével: s z í v^{ja} a vért, a' midőn a' másik t. i. bal felével, részével a' vért a' test egyéb részeibe: v i s z^{i}. S gondolkodjunk bár meddig, e' szónál a' dolog valódi lényegét elmésebben kifejezőt nem fognánk találni soha. Sőt méltó okunk van hinni, miszerint ezen szó e' szervre vonatkozó erői számnyomatot is magában rejti.

T á p vfe: ^{é}p - á t, azaz annál jobb az eledel, minél tőbb t á p^{ot} képes az életszervezet az emésztés utján belőle átsajátitani, 's az életjavára áthasonitani.

Tüszköl, lök-üszköt, azaz onnan, mivel a' tüszkölés alatt, a' tüdőbe gyült
1 2 3 4 5 6 7 7 6 5 2 3 4 5 6 1
néha meggúmósodott taknyos a' testre ártalmas, tehát üszkös részek erőszakkal kilöketnek, kitakaríttatnak.

T u r h a vfe: a h - r u t, azaz a' mintegy megsürüdött, turódzott rut részektől nyeré elnevezését.

T i t o k, azaz t i - t o k^{ban} vagytok rejtve, vfele: ^{á}k o t - i t vagy ^{o}k o t - i t vagyis az alphának első betűjét, mint mindennek első indokát, kútfejét keresd, kutasd és ha megtaláltad a' t i - t o k vagyis a' mi a': tokba el van rejtve tudva lesz.

T s i l l a g vfe: ^{é}g - a l - ^{e}l i - ^{e} s t^{e}, azaz ez is, mint a mi földünk égaly, elli este, azaz ekkor láthatni.

D a n u l vfe: ^{e}l - u n á d magad és danulál, dalolál.

D i s z n ó, d i s z - n ó gyönyörü dísz, kivált ha fülig hever a' potsojában; vfe: ó - n^{e} - s z i d, kivált ha mint jó petsenyét, sodort, vagy kolbászt eszed. Minő kedélyes ember volt az? a' ki ezen szót sommázta.

P o t s o j a, p o t s - ó j a, azaz a' p o t s^{tól} - ó j^{ad} magad, és vizsgáld azt meg, mi előtt átmennél rajta, mert a' mint e' szó vfe eszmesíti: a' j ó - s t o p^{ba} jutni, avagy megakadni nem fogsz.

P ó k vfe k ó p^{é}, a mint amaz, úgy emez is tsellel szövi ármányait, hogy áldozatát hálóba kerithesse. A' kópé szóban a': K betü, az ember egyszerü vázlatára vonatkozik, az: o a' fájdalom hangja, a': p é vfe: é p, és igy itt igaz emberre utal; — azaz a' kópé, a' gonosz lelkiismeret nélküli istentelen ember azon ármánykodik, fondorkodik, hogy az ép, igaz, erköltsös embernek: ó^{t}, fájdalmat, vagyis hogy annak betsületében, jó hir nevében, vagyonában kárt okozzon.

Kalapáts, vfe tsap-alak^{ot} t. i. midőn a' vas megtüzesíttetik, ezen állapotban, mindennemű alakra, idomra a' kalapátstsal könnyen átidomítható.

Tsel vfe: lest, azaz a' ki valakit tsel^{lel} hínárba akar ejteni, lest vett annak, vagyis leselkedik kedvező alkalomra, 's midőn e' tzélját elérte, méltán mondhatja: lest vetvén le-^{c}s-^{e}t^{t}, vagy leejtette.

Ördög = ől-^{zi}dög, azaz a' dögleletes rosz lelkűségtől áthatott istentelen gonosz, szüntelen őrt áll kiszemelt embertársa felett, miként ejthesse azt gödörbe, verembe, sirba, hogy aztán véres verejtékkel szerzett vagyonától megfosztván, ő azt könnyelműen eldőzsölhesse.

Hajnal a' régi hindu-'s egyptoniaknál, a' napot a' legrégibb időkben emberfő alakjában hosszu lángoló hajjal képesítették, e' szó tehát a' mint a' taglalásból kitünik, szinte ilyen képesitésre vonatkozik, és nem egyéb: mint haj-^{ával}nyal (sejpesen nal) vagy nyalja t. i. az előre lövelő világosságával a' láthatárt, innen egygyé eszmesítve lett: haj-nal.

Alkony, onnan mivel e' szak alatt: a' ^{nap}lekony^{ul}, innen: alkony.

Éj onnan, mivel mintegy kivánták, ohajtották, hogy a' nap, melynek mindent köszöntek, tulajdonítottak, ismét feléledjen, felkeljen, ujból éljen, és igy röviditve: éj^{j}, vagy jaj be kár, hogy letünt, ah éledj, éjj újból.

Este vfe: etse, ötse t. i. az utánna következő éji szaknak, azaz nem olyan setét mint az: éj, és igy etse, ötse emennek.

Tavasz onnan, mivel e' szak: táv$^{olítja\ az}$asz^{t}; nemde a' tél szaka alatt minden megvénül, összehúzódik, aszik, úgyszólván minden élet eltünik, és igy e' szak t. i. a' tavasz: el táv$^{olítja\ az}$aszt, a' telet, innen: távozz asz = tavasz.

Nyár, azaz: ni, t. i. a' nap, e' szak alatt leghevesebben: ár^{asztja} hevét és világosságát, innen, ni-ár, njár, nyár.

Ősz, azaz e' szak alatt a' növényzet jobbára sárgulni, hervadni ősz^{ülni} kezd, a' midőn a' tél szaka alatt mintegy megvénülvén, kihalni látszanak.

Tél vfe: lét azaz ekkor a' növény élet összesorvad, zsugorodik, minden nyilvános élet: lét^{ezővé}, szunnyadozóvá, lappangóvá válik.

Tzipő vfe: ő-pitz^{i}, kitsin és igy női lábra való.

Paputs, vfe: tsupa ^{é}p, azaz tsupaszra, mesztelenre, otthon felvenni való lábbeli sat. és igy nem török, sem szerb szó.

Káposzta = K-ápot-oszt-a azaz mintegy mondja: te ember = K,-ápot-oszt-a, azaz enni való az, és valóban a' magyar nagyon, mondhatni egyik legkedvesebb nemzeti eledeleként szereti azt.

Korpa vfe: aprók, tehát attól, hogy az örlés által elaproztattak, morzsoltattak a' buza szemek.

Méz a' méh^{től} mert ^{i}me-^{e}z készíti a' mézet, a': *h* a' magyarban, mihelyest fölösleges, kihagyatik.

Viasz avagy viaszk, tudjuk, hogy a' viasz a' méh hátulsó, hasas,

potroh részének gyűrűin pálik, fejlik ki, 's igy teste = ⋙ = Vi[giből] a s z[ik], méltán nevezték azt, viasz, vagy viaszknak.

S z i l v a, azaz av[al] i l s z, ilhetsz, élhetsz.

T a k á t s, azaz test t a k[aroját] á t s[oló], vásznat szövő.

S z o m s z é d, azaz oly közzel vannak egymáshoz, hogy a' szót kivehetvén értekezhetnek egymással, innen méltán lett: s z ó m[at] s z e d ő = szomszéd.

N e m e s, n e m-e s, azaz nem es[ett] le soha az egyenes erkölts tiszta útjáról; azaz ki görbe, gurdélyos, ördöngös kigyói: 'S úton nem jár, hanem mindenben az egyenes, betsületes útat követi. Ez volt a' magyar nemes-embernek a' legrégibb arany-korszaki időktől, a' midőn az élő Istent felismerte az ő főjellem vonása, 's adja Isten, hogy mind örökké e' mellett állhatatosan megmaradjon.

G u z s vfe: z s u g, gyöke a' zsugorításnak, azaz midőn a' gúst készítik, az ágakat a' tüzen meghevítve összetsavarják, zsugorítják.

K o r t s m a méltán nevezhetni kortsmának azon helyet, ahol a' mindinkább elharapodzó részegség lábra kapásával, az ember legfőbb kintsétől az: ész-től fosztatván meg, ez által korts emberré, állattá leszen; a' ki tehát lerészegedett, arról méltán mondhatni, hogy: k o r t s-m a.

H ú g y vfe: g y ú h, a' ki e' szót alkotta az a' vegyészetben minden kétségen kivül jártas volt, mert tudta, hogy gyú-anyagot tartalmaz, miután abból vilót lehet előállítani.

R e t s ezen természeti hangot a faágak hirteleni töréseinél tapasztaljuk, és pedig mentől szivósabb és hirtelenibb a' reá alkalmazott erő, annál tökéletesebben adja ki e' hangot; hogy pedig e' szó valósággal ezen tényre vonatkozva vétetett, bizonyítja az, mert ha e' szót megfordítjuk lesz: t s e r, azaz, ha a' fára mászó ember oly ágra helyeztette súlyát, melynek rostjai nintsenek sulyával arányban, e' hangot hangoztatja, t s e r[be] hagyja az illetőt. És lehet, hogy épen a' retsegve eltört t s e r-f a lehetett azon fa-neme, melyből ezen természetes hangzatu szó költsönöztetett, mert ennek szálai valóban igen szivósak. De ősi eredetét nyelvünknek semmi annyira nem bizonyítja, mint az, hogy az ekként kilesett és felhasznált természeti hangok minden részeiben elemeztetve felhasználtattak, nem levén t. i. a' szavak és eszmék oly bőségében, hogy minden eszmére más gyököt használhattak volna. Igy innen alakult a' r e s t szó is, mely szinte a' száraz ágak törékeny hasonlatosságából vette elnevezését, mert miként ez, a' legkisebb erőre, úgy a rest ennek alkalmazására, ha az illető gazda szüntelen figyelemmel nem kiséri: t s e r[ben] hagyja az illetőt sat.; vagyis azt szeretné a' rest, hogy mindíg este volna, 's alhatna. Ily szörnyü hajlékonysággal birnak a természet kilesett hangjain eszmesített szavak, de épazért nem versenyezhet vele egy később alakult nyelv sem.

K a l á s z, ez minden kétségen kivül igen régi szó, vfe: s z á l a k, azaz látni való, hogy azon felső részen egybe tsoportosodott s z á l a k[tól] vette elneve-

zését, de innen kitünik az is, hogy a' többes szám ejtegetése akkor is azonképen képeztetett mint jelenleg, igy a' s z á l-r a nézve mondjuk : szálfa, hajszál, fűszál sat. többesben szálak, de ugyan e' szó tagainak áthelyezésével keletkeztek e' szavak : szálka, szakál, kaszál. Eszme rokonságnál nézzük e' szót : s z á n t fejtegetve lesz : 's ^{e}z ^{t} i. e' szer, eszköz : eke h á n t^{ja} t. i. a' föld kérgét, innen az összes eszme : 's ^{e}z-h á n t, de minthogy a' magyar semmi hangot (mivel mindegyiknek meg van az ő tiszta jelentősége) feleslegesen soha nem használ, innen : a' $h^{át}$ a' nyelv természetéhez kihagyván, ugratván, lett : szánt. Igy b a r á z d a, ba-r á z d-a, bo-r ó-na, az elsőnél a' fő eszme : rázd, a' másodiknál : r ó, ezek a' mellék eszmék hangzóit a' maguk fő hangjokra olvasztak, innen az első fejtegetve : b e r á z d e^{zt}, innen : b a-r á z d-a; a másiké : b e-r ó^{ja}-n e, innen b o r ó-n a, azaz a' szántás által felhántott bordák midőn bevetettek, a' borona : b e-r ó-^{ja}-n e a' magokat, és ezzel reá rázza a' bordákat, vagyis barázdákat. És igy látni való, hogy e' szavak, az egész munkálat bevégzésére vonatkozván, ezek nem tót atyánkfiaitól költsönöztettek.

P o h á r vfe : r á-h o p, azaz ha jó ó-borral telve kiittad, jó kedvet nyerve : r á-h o p^{ra} kelsz, vigadsz, 's dalolva ugrálhatsz. Sok magyar van, ki azt tartja, hogy e szó nem magyar, és nyelvünk roppant duzsságánál azonnal neki áll és más szót ajánl; mi e' szót, miután oly jelentéses bevésést tartalmaz, ki nem küszöbölhetjük.

P e r vfe : r e p, ez olyanok közt támad, kik közt az egyetértés meg r e p^{edt}, vagyis kik magok közt meghasonlottak.

T s e l é d, vfe : d é l-e s t, azaz, kinek d é l-$^{'s}$ e s t i étkezéséről, táplálkozásáról gondoskodunk.

S z o l g a vfe : a g-^{e}l-o s z^{lik}, azaz az illető fiu gyermek mindadddig szolgál az atyjánál, míg ez aggá nem lesz, vagy meg nem hal; a' midőn tsalád fejévé válik; — vagy szolga tsak nagykoruságig, a' törvény által meghatározott korig, vagy ha megházasodik, ekkor aztán a' szülői háztól elválva, új tsaládfőt képez, és a' biróilag beirt birtok megosztásával szolgasága, szorosb alárendeltetése is megszünik. És valóban sajátos az, hogy a' köznép mai napon is tselédnek nevezi a' leány, és szolgának a' fiu gyermekét. És ime gondoskodjunk főleg mi magyarok, mert a' b i r ó szó szerfelett régi, 's ez annyi mint b^{e}-i r ó, tehát ki az illető panaszos feleket kihallgatván, a' species factit béirta, ezen elnevezés már maga kétségtelenül bizonyítja, hogy a' birónak irás-tudónak kelle lenni. — — Maga a' b i r t o k elnevezés is azt tanusítja, hogy a' ki mit birt, arról irata, oklevele is volt, mi egy rendezett államban telekkönyvet feltételez, mert e' szó az ő bevésésében : b^{e}-i r t-o k, mely mint adomány levél t o k^{ban}, nagy betsben tartatott, hogy mindig igazolhassa az illető vagyona szentségét, tulajdonát, minthogy abba volt beirva azon ok, vagy körülmény melynél fogva azt birta.

A b l a k ezen eszme összegben, az : A', a' távolban mutató napra = O utal, a' honnan t. i. a' sugarak, a' lak belsejébe hatván, azt kivilágítják; de a'

mely = o, a' : l a k szó alap : *a* hangja miatt, *a''* változott, innen lett neve nem : o b, hanem : a b l a k. — — Tudjuk, hogy ezen szót tót atyánkfiai sajátjoknak tartják, de el kell jönni azon időnek, midőn az ily könnyedén odavetett állításoknak, az eldöntő próbakövet is ki kellend állaniok, de szerintünk azt tsak akkor érendjük el, ha azon vitatkozás alatt levő eszmeösszeg, a' mai nemzetközi használatban levő értelmet a' legvégsőbb vonalokra visszavezetve képviseli, 's így minthogy a' : l a k szó a' miénk, az ablaknak is a' miénknek kell lenni.

Mellőzve a' vitatkozásokat, mi ép ezekből és ezekhez hasonlókból, minél többet találunk, annál bizonyosb kriterionként tekintsük az annyira szétszórt nyelveknek egy közös tudat-korszak nyelvéből eredetét; és ezt annál erősebben hiszszük, miután a' legkülönbözőbb nyelvek egyenkénti betüi, bár minő tzifra neveket nyertek, mint a' görög : alpha (a), beta (b), gamma (g), delta (d) sat.; — az örmény : aip (a), be (b), gjen (g), diun (d) sat.; — a' kopt : alpha (a), vida (b v), gumma (g), dalda (d) sat.; — a' héber : aleph, beth, gimel, daleth sat.; — az arabs : elif, be, gjim, elal sat.; — mindazonáltal, mivel mindannyian szavakká lett olvasásuk alkalmával, ugyanazon egy betűi rendszeren alapult hangzatosságra vonatkoznak, már ez maga is közös eredetre utal.

Mi tehát, ne hogy handabandázó incompetenseknek tartassunk, szándékosan tartózkodunk az idegen nyelvek öszhasonlításaitól, ünnepélyesen kijelentvén azonban, hogyha találkozand nyelv, mely az egykori kétségtelen tudat korszak tanait érthetőbben, erőteljesebben, vagy pontosabban fejtegetendi, vagy hatsak az errei képességet inkább birandja, mint a' magyar, mi leszünk az elsők, kik azt lelkünkből üdvözlendjük; de ha a' nyelvek az ő illető mélyen belátó tudósaiktól kifürkésztetvén, a' miénken felül kerekedni nem tudandanak, jogosan követelendjük : hogy a' páltzát önmaguk törjék saját nyelvök felett; — és ezt ők annál készségesebben tehetik, miután a' bukott idők előtti tudat korszakának nyelve, az összes emberiség roppant hosszú történetének egyik befejezett ténye vala, honnan lesülyedve, a' bonyodalmak bábelébe sodortatott, miáltal az isteni tudat ismét hitté lön. — — Ezen rég letünt magasságra törekszik ösztönszerüleg ismét az emberiség, minden, de minden ide mutat, és ezt szerentsésen elérve, nints kétség, hogy ismét egy közös-tudat, világ-nyelvet alapítand meg.

Ha tehát tekintetbe vesszük azt, miszerint a' nemzetek minden különbség nélkül az eszmék megalapítására, az eredeti tiszta kútforrást, mely a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségeiben rejlett, teljesen elvesztették, és azt jelenben minden kivétel nélkül a' nyelv jelenlevő gyök és törzs szavaiból gyarapítják; nem tsoda, ha néha minden benső lényeges eszmét nélkülöző tsattogó szót : verba usu valent, a' leggonoszabb elvként, oly odaadó nagy hajlammal bár kitől elfogadván, a' nyelv zavarttá lőn. Valóban nem más, mint egyedül lényeges szavaink roppant bőségének köszönhető, hogy a' midőn a' magyar a' tudomány terén tsak némileg kezde ébredezni, annyi mostoha körülmények és oly ellenséges rohamok ellenében, annyira meg tudta nyelve tisztaságát őrizni.

Igaz, a' szó visszavihetési kezdetéről sokan úgy vélekednek, hogy a' midőn két nyelvben ugyanazon szó fordul elő, eredetét azon nép nyelvében kell keresni, mely uralkodó, a' másiknál míveltebb, terjedtebb, hatalmasb; — minthogy az ily nép, vagy nemzet tudomány, művészet és az ipar minden ágaiban, és egyéb tekintetben is fejlettebb levén, gazdagabb a' másiknál, és inkább költsönözhet mint az. E' szemlélet részbeni helyessége bár nem tagadható, de alkalmazása felette ingadozó alapokon nyugszik, mert ugyanis a' midőn az összes emberiség története, a' vizözön előtti időkre alig vihető vissza, sőt az azon időn inneni egymásközötti hányattatások közepette is, ki fogja nem tsak minden népre, fajra, hanem minden néptöredékre kijelelni azon időt, melyben az ily szók két vagy több néppel közösek lettek, és ki fogja azon kornak míveltségi 's hatalmi fokát minden nép töredékére nézve tisztán kimutatni, minden egyes esetben. De más felől ezen általános szabálytól kitérés is van, mivel az uralkodó míveltebb nép is, nem ritkán vesz által szókat az elnyomott míveletlen néptől, mire a' minden nyelvben oly számos tájszók mutatnak. Ha tehát a' fentebbi nézet általában elfogadható volna is egyes szónak eredetére nézve, igen kevés esetet kivéve alig adhat utmutatást.

Mi tehát nyelvbuváraink nagy részének azon példáját nem követjük, melynél fogva minden közös szót azonnal idegen eredetünek hajlandók bevallani, ez kényelmes ugyan, de sem saját, sem mások nyelvére nézve épen nem tanulságos; mert ha minden nyelvész a' kutatások ezen legelső léptsőjénél megállapodnék, az egyetemes emberi nyelv bensőbb lényegére vezető történetének felvilágosítására kevés adattal járulhatnánk. Mi tehát minden gyök szót, mely a' magyarban találtatik, sajátunknak tartunk mindaddig, mig történeti adatokkal be nem bizonyíttatik, vagy közös tudomás szerint is el nem ismertetik, hogy költsönözve van. Ugy azokat is elvitázhatlanul sajátunknak tartjuk, a' mely gyököknek családja azaz ugyanazon gyökökből származott rokonai vannak.

Igaz, ha a' nyelvek, ezen elvek szerint elemeztetnek, gyakran megeshetik, hogy ugyanazon szót, két vagy több nyelv sajátjának követelendi, mi azonban épen nem veszélyes dolog, sőt annál tanulságosabb, mert elvégre is minél számosb szavakban tünik fel a' nyelvek lelki rokonsága, annál inkább kiábrándulva, mindinkább bevallandjuk, hogy az eredeti vad, vagyis a' kültermészet legkülönbözőbb rezgésű hangjainak változó utánozhatási tehetségén keletkezett természeti nyelvek, annyi ezer 's ezer évek után végre majd nem mindnyájan lehanyatolva, egy közös : az ép ész egyedüli szabályain emelkedett tudat, vagy feltárt isteni nyelvbe olvadtak be; de a' mely az annyi ezer évek viharjain szétdulatván, a' mint jelenben látjuk, a' nyelv zavarok teljes özönébe sülyedt. De ha így, akkor vizsgálatunk tárgya nem lehet más, mint annak kifürkészése, hogy melyek lehetnek az élőnyelvek közt azok, melyek az isteni tudatot, az ő lehető legtisztább szövegükben, minden más nyelviségek vegyületétől menten tartalmazzák, a' maguk nyelvökben bevésve; — vagy ha ezek kivesztek volna,

melyek legyenek azok, melyek ezen legtökéletesb isteni nyelvhez legközelebb állanak. Ezek további 's mélyebb elmélkedésébe nem ereszkedünk, hanem saját ösvényünkön haladva, mindezek eldöntését az összes nemzetek elfogulatlan nyelvészeire bízzuk.

Ezekből és számtalan egyéb mélyebb számításon alapult szavainkból kétségen kivül áll előttünk, hogy kellet lenni egykor egy a' jelennél sokkal böltsebb kornak, miről a' nekünk szájról-szájra jutott páratlan nemzeti nyelvünk lényeges szavaiba vésett eszméiből, okiratilag meggyőződhetünk.

Nints tehát bizonyosabb, mint az, hogy a' mint jelenben a' született gyermek, úgy az emberiség is, midőn az a' maga böltsőjében rejlett, beszélő tehetséggel nem birt, hanem tsak később ben, midőn szunyadozó tehetségei állatiságából fokonként mindinkább fejledeztek, volt képes az egyes kiejthető hangokat tagokká, szókká, 's ezeket rendes beszéddé fejleszteni, mi által végre a' tudomány legmagasb poltzára jutván, a' nyelvbe oltá be legbensőbb kedélyét, elrejtett történetét, legrégibb miveltségét, őskori böltseletét, szóval egész érzése, gondolkodása, képzelete 's élete módját. Ezt azonban tsak ugy érhette el, hogy minden egyes betünek, az ő tudós jelvi jelentőségét úgy minőileg, mint mennyileg minden időre állandóul meghatározván, ez által az eredeti nyelv lelke, vagyis a' világ-nyelv örökre megállapíttatott.

A' midőn tehát mi ditső elődeink, a legrégibb elévült korszakból hagyományozott, számos szavaiban, oly lényeges bevéséseket találnánk, melyek a jelen természettan legujabb kisérletein emelkedett ismeretekkel ugyanazonosak, akkor nem késtünk többé az emberi-nem egykori tudat korszaka feltárt bizonyosságán. Igenis, ezek felderitésével tsalhatatlan tisztaságban áll előttünk ama hagyomány, miszerint: az emberiség egykor tökéletesb állapotban volt mint jelenben; — tsak igy nem leend többé kétség, hogy az emberiség kifejlett társodalma, magasságának legfőbb poltzát: az isteni tudatot már egy alkalommal tsakugyan kivívta.

Ezek után tsak sajnálattal fordulunk el azon sivár lelkü honosainktól, kik igényelt képzettségüknél minél inkább beláthatva a' dolgok rejtélyébe, elég boldogtalanok nemzeti nyelvünk kintsét fel nem fogni. Valóban soha sem volt egy nemzetnek is annyi oka ősnyelvéhez ragaszkodni, mint ép a' magyarnak, és méltán, mert ha létezik nyelv, mely formáinak egyszerüsége, időnyösségének telyhangzata 's zengzetessége, kifejezésének tömöttsége 's beléje vésett értelmisége tekintetéből figyelmet érdemel; úgy talán minden nyelvek közt legkitünőbben a' magyar nyelv van úgy szerkesztve, mintha azt: valamely delejes magasztottságtól áthatott éleselméjü nyelvészekből alakult egyesület, a' tudat általános szeliemétől lelkesülten, számtani pontossággal tzélul tüzte volna ki: egy a' rövidség, öszhangzatosság és értelem, mint az egyedüli észszerüség (logica unica) minden szabályainak megfelelő nyelvet alkotni.

Távol legyen azonban tőlünk, hogy a szavakbai lényeges bevésést más

nyelviségektől elvitázni akarnók, sőt azok jelenlétét több helyen nyomatékosan ki is mutatjuk; kutassa minden nemzetbeli nyelvész, saját nyelviségébe vésett böltselmét, és akkor ők is tisztába leendenek nemsokára, hogy mindazon szellemi törekvések min nyelvünk vezér alapjául szerkesztve keletkeztek; miután itt az igaz, szép és jó feltárt legvilágosb tudat tanai, minden irányban nyiltan kivehetőleg, holott amazokban tsak részben, lelhetők fel.

Nints kétség, hogy egy népnek felismert voltaképi eredete, egyszersmind az összes emberi-nemnek, sőt bátran mondhatjuk magának a' tér és időben levő összes nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek tsalhatatlan eredetére vezet. De miután a' legrégibb időktől fogva mindig akadtak egyes vetélkedő nemzetek, így: a' chinaiak, tibetiek, hinduk, égyptoniak, héberek, görögök, rómaiak sat. kik mindnyájan saját nemzetüket legősiebbnek tartották. Innen önként azon kérdés merül fel: melyek lehetnek azon voltaképi kriterionon alapuló tsalhatatlan jelegek, melyek minden kétséget elhárítva, mintegy számtani bizonyossággal szembesítik előttünk valamely népnek legrégibb ősi eredetét? Ezt szerintünk semmi annyira nem bizonyítja, mint a' nyelv lelkibe merevült böltselmének az igaz, szép és jó határai közötti minél tágasb mérvekbeni felismerése. — 'S ebben annál inkább megnyugodhatunk, miután tudjuk, hogy az emberi-nem bukása előtti feltárt egyistenítői őstant, az örök gondviselés, az egykor oly szerentsésen kivívott isteni eredetü nyelv használatával adta át, és védte meg annyi ezer és ezer éveken át az emberiségnek, mely végül a' vizözön vészeitől Noe 's tsaládja, de főleg Jafet ivadékai által mentetvén meg, végre a' pogány korszak iszonyú dúlásain, a' nyelv lelkébe merevülvén, elhomályosíttatott. De tudván azt is, hogy ezen őstan hatja át veres fonalként az összes emberi-nem történetét, hitregéit a' legkülönbözőbb mesés alakban, akkor lehetetlen azonnal be nem látni, hogy ama feltárt, rég elévült ősi idők isteni tanai, a' pogány korszak üldözéseitől, mi által sem védethettek meg az utókornak oly biztosan, mint az isteni eredetű nyelv, lényeges szavainak lelkébe oly tsuda böltsességgel letett, legszentebb rejtvényei által.

Nem lehet tehát kétség, hogy midőn hajdanta az emberi-nem ezek alapjain, a' való értelem tiszta öntudatára emelkedett, annak felismert központi-fényét azonnal egynek ismerte a' magasb értelemben vett elevei-világosságéval és a' tudatlanságot lelki setétségnek, vakoskodásnak nevezte Indiában tsak úgy, mint Perzsiában, Judaeában és a' világ bár mely zugában. — — E' derűfény, világ-lélek, íge, isten sat. ezer nevezete felett a' legrégibb elévült időkben, a' magasb tudományokba beavatottak tudatilag valának kitisztulva. Erről az idézteken kivül kezeskednek ama világos értelmiség alapjain keletkezett szavak lelkébe merevült, legmagasb fogalmak.

Ha az évesült korszak annyi századain, a' tudomány terén ezen nagyságok igazságait, sem a' pogány, sem keresztény legtekintélyesb halandó tudósoknak nem sikerült az ő különleges tanulmányaikban felderíteni, nem tsoda; sőt

nints mit álmélkodni, ha a' legújabb korszak óriási tekintélyü tudósainak és ezek közt Oersted Ján. Kristófnak, ki az összes tudományok öszhangzó egységét oly annyira kereste; — sőt magának Humboldt Sándornak, ki az összes természeti tudományok minden ágaiban nálunknál hasonlíthatlanúl nagyobb gyakorlati jártassággal birt, kivívnia nem sikerült. Nem, mert nem elég az összes természettudományokbani jártasság sem, hatsak az azok kísérleti tényein felderült valókat, a' mi isteni eredetű nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült tanaival mindenben megegyezve, ama helyes számtani factumok sikerült próbáiként, teljesen ki nem jönnek. Ezen szirten törettek össze az évesült korszakban, minden nemzetek leghíresb böltseinek művei.

'S most figyelmet esdünk, mert enmagunknak is, tsak az által sikerül ama idézett mindenekfeletti igazságokra jutni, mivel mindaddig nem nyugodhattunk, mig a' jelen kifejlettebb természeti tudományok alapjain kivívott tudatot, ősböltseink által azonképen legyőzött, és a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi ditső nyelvünk lényeges szavainak lelkébe algebrailag vésett tudatával összehasonlítva, ugyanazonosoknak nem találtuk. És tsak akkor, midőn ezek összehangzó megegyezésein, ezeket ama legmagasb igazságokkal minden ugrás és hézag nélkül, teljesen és tökéletesen számtani bizonyossággal kijöttnek lenni találtuk, tsak akkor nyugodtunk meg, művünk igazságában.

A' ki tehát az eredeti ősnép arany, édeni, vagy paraditsomi feltárt korszakának tanaiba voltakép be akar hatni, azt máskép semmi szín alatt el nem érheti, mint egyedül azon eredeti arany-korszak' megfelelő ősnyelvének lelki felismerésével, mely ama imint elősorolt tanokat nem tsak az ő általános, de különleges tanaiban emberi fogalmakhoz alkalmazottan algebrai pontos rövidséggel, tudatilag tartalmazza az ő lényeges szavainak lelkében bevésve; mert ez azon voltaképi isteni eredetű, az összes emberi-nem legbetsesb kintsek-kintsét, a' való tudodományt és legrégibb történetet feltáró tsuda ősnyelv, mely az élő Isten által minden időkön, és igy a' vizözön után is megmentetvén, mind e' mai napig élő-nyelvként oly szerentsésen megmentetett.

Fájdalom, hogy ezeknek napjainkban még a' legtudósabb és legbefolyásosabb népvezető férfiak is, alig mernek hitelt adni, de azért ez a' dolog valóságából mit sem vonhat le.

Igaz, hogy több mivelt nyelvek a' maguk lényeges szavaikban kisebb-nagyobb terjedelemben őstudatot tartalmaznak, de egyetlen egy nyelv sem képviselheti azon kétségtelen isteni tanok bevéséseit: az igaz, szép és jó mérveiben oly tömeges kiterjedésben mint azon voltaképi feltárt isteni eredetű legböltsebb ősnyelv, melynek örök időre meghatározott tudós betűi sommázatán szerkesztettek kisérletként a' többiek.

Tartassanak egyelőre, a' való tudomány terén ezen legújabb hajtások, a' legtekintélyesb tudósoktól bármily mesés költeményeknek, de azért ezek nem fattyu hajtások, miután ezek, a' mi legrégibb istenfélő elődeink által: a' tudós be-

tűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein oly tsuda alakban szerkesztett nyelvünk lelkéből merítvék; melyek sem a' szent hagyományok maximáival, sem az összes természeti-tudományok kisérleti tüneményeinek jól megfontolt és valóknak bizonyult tényeivel, soha ellentétbe nem jöhetnek; nem, mert a' mi nyelvünk: mathesis, magában tartalmazván, a' hajdani arany korszak feltárt böltsészetét.

A' ki tehát ezen tanulmányunkat pártolja, őszintén kimondjuk, legyen az bármely nemzet fia, ditső nemzetünkben enmagát és nemzetét pártolja, mert a' mi legősibb nyelvünk lelkébe merevült tan, nem tsak a' miénk, hanem édes mindnyájunké, 's méltán mondhatjuk mindnyájunkénak, mivel nints kétség, hogy ezen az egész emberi-nemre oly fontos nyelvnek megalapításához, az összes nemzetek tudósai hozzájárulván, tsak igy vivathatott ki egyes egyedül azon általános akademiai, tudós, vagy világ-nyelv, mely e' föld kerekségén minden mivelt nemzetektől elfogadtatván otthonos volt; miután az egyöntetű értelmiséget és ezzel a' dolgok nagyrendjét, tsak igy lehete itt e' földön az egész emberi-nem javára örök időre érvényesíteni; mely ha néha nagyon is hosszú időre el is enyészik, de annak az ő hamvaiból phoenixként ifiodtan újból fel kell éledni.

Mi tehát, kik nyelvünk lelki vizsgálatában nem édes anyai nyelvünk iránti vak-, hanem a' mindenekfeletti igazság szeretetéből indultunk ki, ditső nyelvünket ha egyelőre nem is a' legeredetibb ősnyelvnek tekintjük, de mindenesetre ahoz a' legközelebb állónak tartjuk; miután mindazon kellékekkel teljesen fel van ruházva, melyek egy legtökéletesb nyelvhez igényeltetnek. Igaz, hogy ezen felismerés itt kezdeményileg vagyon letéve, de nints kétség, hogy a nálunknál sokkal mélyebben belátó istenfélők hozzájárulásain, mindezek egy pár évtized mulva tisztultabbakká válván, végre eredeti nagyságát, mathematikai korszakát érendi el. Itt tehát az idő, hogy minden nemzetbeli tudós nyelvészek, saját nyelvöket böltsészetileg vizsgálván, minnyájan maguk osztályozzák tsaládi nyelvöket a' legönzetlenebb igazság szeretettel. — — Sőt ha ezek szorosb vizsgálatain az tünnék ki: hogy ily eredeti nyelvek valósággal többen is voltak, vagy hogy jelenben is vannak, minek legkülönbözőbb proteusi alakjábani kivihetőségét, miután a' betűk tudós jelentőségei immár egyszer tudva tudton állandóul meghatároztatta, épen nem iktathatjuk a' lehetetlenségek sorába, 's pedig annál inkabb nem, minthogy: minnyájan Isten képére 's hasonlatosságára teremtettünk. És ha ez tsakugyan bebizonyodnék, ez annál örvendetesb volna az egész emberi-nemre, mivel igy a' való tudomány felett annál hamarább egy öntetű értelmiségre jutván, a' tudományok oly összevissza zilált zavarjaiból, annál biztosabban, tsak nem rögtön: mintegy villám ütéssel kiokulhatnánk.

Az emberi-nem mivelődésének vázlatos történeti leirása.

A' történészet az élet oktatója tsak akkor lehetend, ha a' minden renden levő tudományok zárkövét tevő: végtelen-örök okfő, a' hajdani óriási szellem korszak világának feltárt szentélyében onnan, a' honnan: a' dolgok nagyrendje keletkezett, újból felderülend.

A' ki az emberi-nem történetét az évesült korszak néhány ezer éveire visszavihető egyoldalú hagyományaiban véli rejleni, ez, az élet voltaképi oktatója soha nem lehetend. 'S miért? mivel az évesült időkben az emberiség nem állott a' miveltség azon magas poltzán, melynél fogva a való tudomány felett tudatilag ki lett volna okulva; 's igy nem tsoda, ha teendői felett bár miként tapogatódzott jobbra, balra, kiigazodni nem tudott. — Hogy tehát a' történészet az élet oktatója lehessen, az egyedül úgy leend lehetséges, ha az emberi-nem rég letünt és elévült bukott korszak előtti idők kivívott műveltségét, midőn az élő Isten positiv tana, e' voltaképi 's való tudomány felett teljesen ki levén okulva, ezt jelen napjainkban is tényleg leendünk képesek kimutatni. De ehez tsak ugy jutandunk, ha ugyanazon óriási szellem korszak kivívott tudat, vagy világ-nyelvének lényeges szavaiba, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein letett tudatot, a' jelen kifejlettebb természeti tudományok tényein tettleg felderült tanaival összehasonlítva, ama helyes számtani müveletek sikerült próbáiként teljesen kijöttnek lenni találandjuk.

Az ember a' közös természet müve, következésképp azzal a' legszorosb elválaszthatlan kaptsolatban van, annyira: hogy attól még tsak gondolataival sem képes kivonulni; minden kifejtett értelmisége tehát saját elszigetelt életszervezetének fokékonysága, 's a' kültermészet különböző tárgyainak változó hatásaik visztükrözéséből keletkezett.

Miképen tehát a' gyermekben a' testi erők sokkal hamarább és sebesebben fejlődnek ki mint a' szellemiek, ugy volt ez kétségenkivül az egész emberi-

nemnél. És igy magából következik, hogy minden szellemisége, legelsőben ezen anyagi erők fentartása 's gyarapítására elkerülhetlen eledelek kereséséből felmerült ismeretekben állott, sőt ez is kezdeményben az utánna álló állatok legegyszerűbb eledeleinek megszerzési példáin okulva, szerfelett korlátolt lehetett. Imigy a' nagyvilágtól a' lehetőleg elszigetelt, saját életszervezettel biró ember, anyagi erőkben mindinkább gyorsabb léptekkel haladott előre, mig végre testi erejének szilárdságát el nem érte; ekkor az annyi tapasztalások után okulva, megismeré azt, mit magára vonatkozva több izben jótékonynak, károsnak, vagy veszedelmesnek látott, hallott, szaglált, izlelt 's tapintott. Gyarapodottaik társaságában búbánat nélkül élvén, az élelmi szerek bőségében érdeket nem ismerve, szabadsága teljes élvezetében egyedül a' természetnek élt; de érzékeinek arányos kifejlésök és ezeknek egymásközötti kitünő összehasonlítási 's a' hangok rezgéseire vonatkozó utánozhatási tehetségével az ő mindenütt környező kültermészet változó tárgyait látva, sőt némely reá nézve veszélyessé vált állatoknak különbözőképen kiejthető hangrezgéseit hallva, 's ekként a' tapasztaltakrai visszaemlékezésével figyelmeztetve (miként a' tyúk a' talált megosztandó eledel, vagy az észrevett ellenségnek bizonyos kiejtett hangok rezgéseivel egybe gyüjti, vagy védszárnyai alá hívja kisded tsirkéit ugy), amaz állatok természetes hangjainak közelítő ismétléseivel, magzatait a' veszély neméről értesíthetvén, ekként ajkain az első hangoknak kilebbenésével a' külről belsejében keletkezett érzelmét, egyúttal külsőkép is jelelé, nevezé; ezek gyakori ismétlésével, imez ijedelmet kifejező belérzetét ily egyes elkülönített hangok által lekötvén, és egyik a' másikat követvén, végre a' szerfelett korlátolt hangbeszéd keletkezvén, a' természettől mintegy önként kitsikartatott; de igy és ekként, a' belsejében szunnyadozó eszmék egymásközötti költsönös felköltésével, végre nagy sokára, az eszmék használatába jutott.

Az emberi haladás eszközei közt egy sem vala oly nagy befolyású, mint a' beszéd feltalálása, ez az embernek ugyszólván feltétele volt. Az érzés egyes hangokban fejezte ki magát, melynek rendezése, egybeköttetése 's ismétlése által, a' beszéd képződött, az emberi képzeletnek és érzésnek, a' mint az öntudat észrevette, kifejezése. A' képzelet', érzés és tselekvések' körének terjedése által gazdagodhatott a' nyelv, 's főleg a' szorosb társasági élet által nyerhetett változatosságot, bőséget és hajlékonyságot, mert minden előmenetel új találmány, új kényelem, megjegyzésre új szóra van szüksége a' beszélőnek. Utóbb a' nyelvnek a' költő legnagyobb jelentőséget és ifiu erőt, szépséget ada; a' bölts pedig annak nagyságát és hatalmát emelé.

Nem-nem! az ember beszélő tehetségét nem nyeré a' természettől mint kész ajándékot, hanem ő azt a' kültermészet legkülönbözőbb kilesett hangjainak és saját életszervezetének képessége összegében, azok hallgatag benyomásainak megfelelőleg maga képezé magának.

Nem lehet tehát kétség, hogy az ember sajátképeni kezdetekor oly alant

állott, hogy még tsak beszéddel sem birt, szükségei, valamint fogalmai a' legszükségesebb tárgyakra vonatkoztak, miket állati ösztönei kivántanak. Emberlétének nem volt más tzélja, mint a' szempillanatra szükséges ital és eledelek ösztönszerű keresése, 's a' vad állatoktóli védelme. Tsupán és egyedül abban különbözött az állattól: hogy benne az érzékek egymásközötti arányosb összehasonlítási, de különösen a' hangok rezgéseire vonatkozó kitünő utánozhatási készültségével, magasb szellemi tehetségek szunyadoztak, ámbár fel nem élesztve 's általa is sejtetlenül maga által teljesen nem tudva.

Ezen állapotbóli kivergődés nem eshetett meg hirtelen egyetlen egy lépéssel, hanem fokonként keletkezett az, azon mértékben a' mint az ember tehetségei kivált a' szellemiek jobban és jobban fejlettek. Ezen ősállapotbóli kivergődés lassan és fáradalommal kivívott győzelme volt az emberi természetnek az állatin, mint első diadala a' szellem magábóli szabad fejlésének az ösztönszerű vad majd nem egyedül anyagi életen.

A' beszéd teremtése volt tehát minden kétségen kivül, azon első legkorábbi időben történt óriási lépés, melyet az ember egész neme felemelésére tőn, mert tsak most kezde az ember hasonlíthatlanul fentebb állani az állatok összes nemeinél. Nints kétség, hogy ha a jóságos Isten eme szunyadozó tehetségeket, az ember életszervezetébe be nem oltja, a' szellemiek terén, ő is szinte amaz állatok módjára, mint e' mai napig veszteg áll; de a' Teremtő úgy akará, hogy ezek felköltésével közlékenynyé válva, végre mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője iránt felébredvén, önismeretre jusson. Mi visszatekintve, alig foghatjuk meg azon gyámoltalanul nyomorú ősállapotot, a' maga első szakában.

A' vad-emberek, köztök a' niám-niám-ok [10]) (első emberek, farkas vagyis farkkal ellátott emberek), kik időnkben oly figyelmet ébresztettek, mi végetlenül magasabban állanak ők már tsak az által, miszerint mindnyájan beszélő tehetséggel birnak, habár százszorta tökéletlenebbek volnának is, mint a' legtökéletlenebb a' miről tudunk. Ők mind messze túlhaladták a' szellemi fejlésnek első, bár közel, de végtelenül eredménydús lépését. [10])

Sok század folyhatott el ismét, míg az egyszerű hangok rezgéseivel a' tagos, és az ezek összefűzéséből a' szózatos beszéd keletkezett, míg végre a' legkülönbözőbb egyszerü tárgyaknak vázolásai, lefestései 's vonalozásai után nagy sokára az állandó betűk jelves jelentőségeit megtartani tanulták. Mi megbetsülhetlen kints! mit tehettek most tér és időbeni távolság. Az ember megteremté az eszközt, a' legtávolabbi népekhez, a' legkésőbbi utódokhoz szólhatni, ezer mérföldön, ezer éven túl ismereteit, fölfedezéseit, egész tudását átvinni, mintha mindenütt maga testileg jelen volna.

E' második szellemi lépés, bizonyosan sok egyéb megelőzte szükségekből fejledezett. Vadállatok rohanák meg és oltalmazni kelle magát ellenök, eleinte kezeivel, utóbb kővel, fával és minden nemével a' mesterség nélküli fegyvereknek, [11]) miután pedig ezeket sem látná elégségeseknek, némi egyszerű mesterség- [11])

gel készített fegyvereket használva, milyenek lehettek az éles kővel meghegyesített, vagy egyik végén vastagabbnak hagyott faág, vagy a' szíjban eldobott kődarab. — Ez egyszerű fegyverek addig használtathattak, míg az ember az értzekkeli bánást megtanulta, mert azontúl lassanként, sok fegyvernek és hasznos szerszámnak jutott birtokába. Az igy megölt állatok bőrét öltözékül és sátorul használta, húsokat pedig megizlelvén és jónak találván, étkévé tette, 's ekkor ébredhetett legelső ösztön emberben a' vadász-életre, mi egyike legrégibb foglalatosságainak, mely testét is gyakorolván és szilárdítván, a' vele egybekötött veszélyek által a' lelket is ösztönzé eszmélni s' magát feltalálni.

Annak tapasztalása, hogy némely állatok kevesebbé vadak és könnyen tsatlakoznak az emberhez, és ha nála táplálékot nyertek, örömest követik őt, igen korán megeshetett a' megszelidíthető hasznos állatok egybegyűjtése, milyenek: a' juh, ketske, szamár, szarvas-marha sat. táplálta 's ápolta őket, húsokat, bőrüket és gyapjokat használta. A' pásztor, ki egy helyen, hol gazdagabb legelő volt, tovább időzött, tanyát készite magának, mert barlang mindenütt nem volt található. Mihelyt azonban a' legelő elfogyott, tovább és tovább kellett költözni, oly vidékekre, hol még emberi láb nem járt, és így keletkezett a' pásztori vándor élet, minőt még most is látni egész népeknél Középázsiában a' kaspi tónál, és messzebb keletre.

Az emberi-nem egy helyen való elszaporodása szükségéből, a' földmivelődés feltalálása 's valódi képződésének korszaka kezdődik, hogy ez eleinte nyomorúlt állapotban lehetett, gondolható abból, mi a' vad népeknél napjainkban az utazók leirásából tapasztaltatott. A' földmivelés feltalálásának sok nagy következményei voltak az emberi-nem hasznára, 's az emberiség egyik legnagyobb jóltevői a' földmivelők voltak. A' földmives örömest maradt egy helyben, a' vidéket, kivált ha ez termékeny volt, megszerette. A' hely változtatás nehezebb is volt neki, mint a' vadásznak vagy pásztornak. Az aratás által nyert gabonát eltakarnia nem volt elég alkalmas a' földben ásott verem, szárazabb helyről kelle gondoskodnia, mi épitkezésekre vezetett; ez saját lakja tökéletesbítésére vezette őt, a' kényelmesebb lakás, házi szerek feltalálását vonta maga után s igy tovább. Nevezetes eredménye volt a földmivelésnek, hogy általa több tsalád közelebbi érintkezésbe jött egymással. Az egyéni közlekedés első léptsője az egymásrai hatásnak, egyik a másika tettére figyelve, szavára hallgatva tanul, tapasztal; fölébred benne a' verseny ösztön, igyekszik egymást kényelem, jólét és ismeretben felülhaladni, 's a' szellemi vetélkedésből mindig több javítások, új találmányok erednek, melyek az életet könnyítik, a' lelket vidámítják, fölébresztik az emberben szunyadozó erőket és a fejlés mindig nagyobb fokozatra hág. A társasági első viszonyok a' vadász és pásztor életből, leginkább pedig a földmivelési foglalkozásból keletkeztek. Az első emberek eleinte egyes tsaládokra elkülönözve éltek egymástól. Közös foglalatosság és védelem tartá össze a' tsaládokat, míg törzsekké, a' törzsek népekké növekedtek. De mielőtt a kifejlődésnek ezen fokára

jutott, külső tünemények ragadák meg az ember kedélyét. Hála érzete ébredt föl kebelében némi élvekért, melyeket maga nem szerezhetett, hanem a' természet adományaiból nyert, igy fő figyelmét költé fel a' nap, melytől minden jót vélt jönni; ebből támadt aztán a' jó istenek imádása, az első vallási érzelem. Eleinte nem ismert félelmet az ember, de megdördült az ég, hogy a' föld reszkete lábai alatt, a' villám szétzúzá a' legerősebb fákat, és az orkánhoz hasonló vihar pusztitólag zúdítá le a' legiszonyúbb sziklákat a' völgybe. Vagy a' hegyek megöl derűlten kelő hold hirtelen elhomályosodék, és azon tűnemeny látatta magát, mit mi holdfogyatkozásnak nevezünk. Vagy azon területet, melyet elfoglalának földindulás hozá ingásba. Vagy egyike az emberek közűl semmi baja sem levén, reggel mozdulatlan és életnélkül feküdt a' földön; itt ellenség gyaníttatott, a' nélkül, hogy valaki látta 's érette megboszúlhatta volna őt. Félelem és ijedség állottak be, mint természetes következmények. A' rosz ellenséget, kit szemmel nem láthatának, de a' ki mégis mint tette bizonyítá jelen volt, kérelem és esdeklés által igyekeztek megnyerni, később pedig feláldozása által annak, mit legjobbat birtak, mi által a rosz szellem imádása állott be, 's igy első alapja volt letéve a' durva vallási szertartásnak. A' jó szellem szeretete iránti hála 's a' rosz szellemtőli félelem teremté az áldozatokat, félelem, főleg a' rosz nemtőktől, kiket nem láttak, kikkel nem vívhattak, kiknek haragját és pusztulást terjesztő rosz akaratát, álnokságát önkénytes adomány által igyekeztek elhárítani 's megengesztelni. Innen a' legrégibb időkben a' jó 's rosz szellemek imádása.

A' vándor törzseknél e' tekintetben bizonyosan legnagyobb szerepet játszának, az égen történt változások. Az ég tsodái elkezdve az éj és nappalnak egymást váltogatásain, a' legtudatlanabb és vadabbnak is felgerjeszték figyelmét, és pedig annál jobban, minél inkább sikerült idő folytával a' tsillagzatos ég szervesen összefüggő gépezetét felismerni, 's a' midőn annak oly tsudálandó módoni örök rendjét belátnák, lehetetlen vala egy a' maguknál eszesb Lény eszméjére, ki mind ezeket az emberrel együtt teremté, nem emelkedni; — mi által ezen fokozatos kifejlődéshez képest majd a' jó, majd a rosz szellemek imádása 's engesztelése, majd a' természetet részbeni, mint: nap, hold, tsillagok tiszteletében nyilatkozván, majd azt egészben istenítvén, mindaddig haladtak ezekben majd előre, majd visszaesve, míg végre a' való tudomány ösvényén a' természeti tudományok mindinkábbi fejlésével, az élő Isten szellemi igazságára nem jutottak; ekkor miveltségük eme tető pontján több ezer és ezer éveken át megállapodván, hietőleg roppant természeti viharok, rázkódtatások következtében, vagy a' mint a' szent hagyományok tartják, a' kevély angyalok visszaélésein e' magasságról lebuktak; és nints kétség, hogy e' való tudományok lebukása, szétdúlása 's zavarodása után soha többé ki nem okulunk, hatsak ditső elődeink az isteni tudatot, a' tudós böltűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazottan, a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe oly tsuda böltsességgel bevésni képesek nem lettek volna; 's ha a' jelen kifejlettebb természeti-

tudományok tényein feltárt tudatot azonképen ama ismeretekkel összehasonlítva, teljesen kijöttnek nem találjuk.

Mi az emberi-nem mivelődését e' földöni kijelelésétől mai napig, két roppant időszakra osztjuk. Az elsőhöz számítván: azon őskori, óriási, elévült vízözön előtti szakot, mely az állatok vegyületének mindig egy fél és fél fokkali nemesedése folytán, végre az embernek vízi foku fókái, nimfeái mint legtökéletesb keletkezve, kisvilága enségét kezdeményezé. — Ezen elévült vízözön előtti legrégibb időszak tart, a' természet azon szerfelett rázkódtatási szakáig, a' midőn földünk roppant belforrongása következtében keletkezett fejleményei, a' két sark nyilásain szabadon való vonulások állandóul mintegy szervesen megállapíttatott, és végre az egész földnek roppant rázkódtatása, egymástól nagy területekbeni elszakadása 's tenger medrének változása által, végre a' végső vízözönnel befejeztetett; mi által az emberi-nem nagy tsaládjának legnagyobb és legmiveltebb része sirját találván szétszóratott, minélfogva minden eddigi fejleménye, miveltsége, a' természeti tudományok, iskolák elenyésztével leroskadván, majdnem dugába dőlt.

Az első elévült, vagy vízözön előtti óriási korszakban az ember kifejlődéséhez aránylag, három időszakot különböztetünk meg, t. i. az első: az állati, gyermeki, vagy minden böltselet szunyadozó korszaka, a' midőn a' természet roppant tárgyai érzékeikre benyomást okozván, általok belsejében a' közös-érzet lassan és lassan felízgattatott, míg elébb a legszükségesebb tárgyakra az étkekre 's önvédelemre szorítkozván, végre általok figyelme mindinkább felköltetett, mi által életszervezete sajátságánál, a' közös természet hangjait kilesvén, és azokat mindig elkülönítettebben, és hajlékonyabban utánozva használta fel; de mentől jobban erősödött e' hangok tiszta 's elkülönített kiejtésében, és mentől szabatosabban tette magáévá azokat, az ugyanazon belérzetek kifejezésére, 's minél inkább gyarapodtak bár egyszerü szükségei, annál inkább kezdett ébredezni az ember, míg végre a szunyadozó állapotban levő észnek teljes használatába jutott. De ezt egyszer elérvén és közönségessé válván, könnyü volt a' sarjadéknak gyorsabb léptekkel, a' kezdő annyira rögös pályát legyőzvén haladni. Nints kétség, hogy a' midőn igy az egyes szétzilált természeti hangokat mindinkább elkülönítve teljes otthonossággal felhasználták, ez által a' hangbeszéd keletkezett, mely a hangoknak elhuzási, rövidítési, éneklésképeni, sejpelési, 's orrhangok kiejtései által változókép ejtetve ki, ez által mennyi más értelmek eredtek; tsak ezek teljes hajlékonysággal való felhasználások után voltak képesek, a' kiejthető egyes szétzilált természeti hangokat, rendes betűi hangokká szervezni, 's ez által fokonként tagos, szózatos és végre rendes beszélő tehetséggé fejleszteni. Minél jobban erősödtek ebben, annál inkább valának mindazon eszközök birtokában, melyek által a' természet beltitkába hatni képesek voltak; de ekként e' korszak léptsőnként, az utánna következő korszakba olvadt, és igy: a' serdülő, ifiui, vagy böltselet ébredező korszak megindult; —

ezen korszak akkor kezdődött, midőn a költsönös értekezések fonalán annyira haladtak, hogy a maguk tapasztalataikról egymást költsönösen felvilágosíthatták. Hogy már ekkor az elkülönített hangok, tagok, szavak állandó lekötésére képesítési sat. jegyekkel éltenek légyen, kételkedni teljességgel nem lehet. De ekkor úgy egyik, mint másik tárgyra nézve különnemü vélemények keletkeztek, míg nem ezekből kezdeményben bár igen korlátolt nézetek, de végre az egész egyetemiségről böltseleti rendszerek alakultak; melyek a' kor uj felfedezéseivel mindig felsőbb fokra emelkedvén, szüntelen tisztultak. Önként következik, hogy ezen rendszerek a' kor előítéleteihez, fejleményeihez, sőt visszaeséseihez képest sokféleképp változtak, innen e' sejtelmekre építve, e' mindenség legfőbb okfőjéről eliméletek is sokféleképp változtak; melyek szerint most a természet mindenek feletti rendjétől elbájoltatva, úgy az anyag némi tulajdonainak, és a' tsillagászat körében tett felmerülések folytán; a' természetimádás; majd a' romboló sokistenítés és istentagadásra menvén, ezekben mindaddig örökös körben forogtak, míg nem a' roppant kutatások következtében az anyag, úgy az élet való lényének szentélyébe behatni nem sikerült; ekkor az évesült korszakban még általunk el nem ért: férfiui, a' való, a' derű, az emberi ész legmagasb diadala, a' legtisztább ragyogó fényü forrás, a' központi világosság, világ-Lélek, elvei-világosság, élő Isten mint mindenek feletti okfő, az egyedüli igaz tudat korszaka állott elő. Ekkor a sejtelmeken épült böltészeti rendszerek egyenként, mint összesen lehanyatolva a' homály, a' hit szétporlott, és ezzel az arany korszak feltárt böltészete állott elő; miáltal földterületünk aklán széthonolt emberiség egy legfőbb igaz Pásztor: „Ki sem meg nem tsalhat, se meg nem tsalatathatik," védszárnyai alá pontosult. Ez az emberi-nem mivelődési kifejlésének netovábbja, melyen a' tudomány terén túl menni nem lehetett, mert ekkor az anyag, úgy saját kisvilágunk felismert lényegének okadatolt ugyanazonosságát vevén minden ember tárgyául, ez által magának a' nagy élő Isten voltaképi okfője, annak országa 's igazsága az ő hármas az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel feltárttá lőn, mely kétségtelen tanok alapjain emelte: tudat vallását [12]), erkölts [12]) tanát, országlati rendszerét, törvénykezését, tsillagászatát, élettanát, oktatási rendszerét és minden böltészetét; mely tanok mint leglényegesbek legvégül az istenfélő tudósoktól, a' jól és állandóul meghatározott tudós betűk jelves jelentőségein, a' legelső isteni eredetü nyelvbe tették le, mely tanokat azután minden más hatalmas, miveltségre törekvő népek, vadnyelvük geniussához azonképen bevésni ohajtván, végre mindezek szellemi erőködésein addig törekedtek, míg a' voltaképi egyetemes, legtökéletesb isteni eredetü, vagyis az élő Isten positiv tanát magában tartalmazó: világ-nyelv el nem éretett; melyet aztán minden mívelt nemzetek mint legtökéletesbet tanodáikba befogadván, ezzel az általános, vallási, erkölcsi, országlási, törvénykezési, oktatási nyelv, mint akademiai, böltészeti minden mivelt népek közt megszilárdult. Nagyon valószinü azonban, hogy ezen

tökély az egész föld kerekségén a' maga első fokában, az összes emberi-nem közt teljesen meg nem honosíthatott; és így a' jó és rosz szellem közötti viadal az emberiség közt szüntelen folyt. Ezen történelem van : az Ádám, Abel, Kain, Lámek, Noe, Sem, Kám, Jafet, Ábrahám sat. történészeti szavak lelkében bevésve.

Ezen éretségi, férfiui, a' böltsészet feltárt való korszaka roppant hosszú ezer és ezer éveken át küzdve haladhatott előre, mig nem földünk belsejében, annak szikla boltozata nem levén még teljesen megszilárdulva, a' majdán kifejtendő indokoknál szakadatlan forrongó tüze által a' legszilárdabb sziklák elemeikre, ezek tényezőikre való bontakozásai, elillanásaik és kitolásaik következtében iszonyú üregek támadván, a' viz betodulása 's ennek gőzzé, elemekké, tényezőkké ezeknek pedig durranó gázzá, vagyis minőségeikre lett oszlásaik következtében szörnyü rombolásokat okozván, végre a' földnek nagy részekbeni szétdulásával, elszakadásával, átalakulásával, ez időszak míveltsége a' legelső vizözön alkalmával szétszóratott, mi által az emberi-nem ama magas állásáról lebukván, imígy a' jó 's rosz szellemben mind addig küzdöttek egymással, míg végre a' pogányság újbóli lábra kapásával Isten ostoraként a' legutolsó vízözön után : a' jelen évesült időszak be nem állott.

Mi tehát az emberi-nem történelmét nem a' beszéd és szégyennel felruházott egyéneitől, ama Eufrát (eu = ü-fáradt, tudni illik az alsó részeken lassan foly, innen : ü fáradt, innen : Eufrát), Tigris sat. területen feküdt paraditsomi korszaktól kezdjük, melynek eredetileg tsalhatatlanul forró égővinek kelle lenni. Ábel abban pásztornak 's Kain földmívesnek, sőt Istent imádoknak iratnak le. Tisztelet betsület, de mindenek felett igazság! mi ezt szerfelett sebes fejlemények tekintvén, mind ezeket az okszerűség követelményein összeegyeztetni nem tudjuk; és így tsak e' kevésből is kitűnik: hogy e' tannak elhagyományozója, bár korszakának legkitűnőbb tudományú férfia volna, mennyire kevéssé volt képes a' természet lényegébe való bepillantása nélkül, tsak egy nevezetes átváltozást minden ugrás nélküli összefüggésben a' természetben felfogni 's magyarázni. Távol legyen azonban tőlünk, hogy e' nagy férfiunak, az emberi-nem nemesb fejleményére törekvő érdemeit legkevesebbé kisebbítsük, sőt azt lehetőleg védett nemzetével együtt, kinek ősei az egy Isten tanáért, oly 's annyi vértanuságot szenvedtek magasztaljuk, de miután történetileg tudjuk, hogy Mojzes az ő tanát az egyptoni pogány papoktól nyeré, kik a' midőn az egyistenítésről sokistenítésre fajultak, az emberi-nem hajdani bukott korszak előtti közös paraditsomi üdv korszakára vonatkozó történelméből, minden ősi egyistenítői tanra emlékeztető legkisebb felvilágosító sugárt, ne hogy a' butaságra sülyesztett pogány népek legkisebbé is okulhassanak, avagy arra sóvároghassanak, szándékosan kiküszöböltek; nem tsoda tehát : ha ő is e' szerint amazok a' legrégibb történelemre vonatkozó elferdített kültanát, jóhiszemben saját egyistenítői tana alapjává vevén, némi lazabb engedékenységbe esett.

Megvagyunk győződve, hogy a' héber nép nagy befolyású, az okszerű-

ségtől vezetett istenfélő bölts Rabbinjai és tudósai, ezen nyiltságunkat rosz néven nem veendik, miután mindenkinek legszentebb kötelessége az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt, a' tekintélyek leghatalmasbjai ellenében a' voltaképi igazságot kimondani, mert hasztalan az ezek elleni törekedés, erőködés, fenekedés, mert mihelyest ama tanok a' szellemben szomjuhozók lelkét meg nem nyugtatják, tsak vallás felekezetiségre, gyülölségre 's ezzel az egész emberi-nem üdvére oly elkerülhetlenül szükséges közönséges, általános, egyetemes-vallás egybeolvadásától távol messze-messze elvezet; mi pedig elébb-utóbb az igazság elnyomóin, megtámadóin boszulandaná meg magát. Tehát minden oldalról türelem, és ismét türelem mindenek felett.

És így miután a' chinai legrégibb iratok szerint kiderül, hogy a' vizözön kétszer árasztá el földünket, a' földleirásból pedig tudnánk, hogy a' chinai, tibeti, indu földterületek ázsiának a' tenger színe feletti legfőbb magaslatait foglalják el, 's így enmaguk eseményeikről biztosb feljegyzést tehettek, mint a' tőlök oly távol eső 's alantabb részeket elfoglaló égyptoniak. Továbbá kiderülvén ugyanazon nemzetek történelméből az is: hogy mielőtt ama nemzeteknek legrégibb ősatyái ama magaslatokat elfoglalnák, már egy más, őket míveltségben sokkal megelőzött 's felülmult népektől elfoglalva valának, kiknek hátra maradt irataikból fordíták át saját vallástan alapjaikat, melyekből tisztán kivehető a' hajdani eredeti egyistenítői tan; és ezekből az, hogy ama tanok eredetileg nem tőlök keletkezvén, ekként nem tsoda, ha azokat általok voltakép megbetsültetni nem látjuk; — de továbbá ha tekintetbe vesszük azt is, hogy ama egyistenítői tanokon, a' kétségtelenül felismert Isten országa 's igazsága alapján; e' földterületén a' mennyei országlás már egykor chinában megalapíttatott, melynek a' jelennapi elnevezése tsak gunya ama eredinek. De ugyanazon nemzetek történelméből tudván azt is, hogy ezen tanokat megalapító népek onnan részint kiirtatva, részint elüzetve, elvándoroltak, hagyván mindenütt maguk után ama földrészeken a' tudat korszak nyelviségének 's tudományának még ma is felismerhető tényeit; de továbbá: minthogy a' paraditsomi korszakra vonatkozó történelemben az első emberek már beszélni tudtak, adván minden állatnak, tárgynak oly elnevezést, melyek a' dolgok lényegével teljesen összefüggtek, mi a' nyelv tökéletes mivoltát árulván el, akaratlanul azon elüzött és elköltözött mivelt népek nyelviségére utal, kik chinában az isteni tant, annak országát és igazságát megalapíták; sőt ha meggondoljuk, hogy a' paraditsomi korszak első szülöttjei földmívesek, állattenyésztők, de a' mi több egy Istent imádók és annak áldozatot szentelők is valának, ez pedig nem egy emberéletet, de egy egész roppant korszakot igénylő bölts okszerűség követelte belátást feltételeznek; ebből tisztán következik, hogy ha ezek tsakugyan valók, min a' mi páratlan nyelvünk lelki alapján egy pertzig is kételkedni nem tudunk, akkor mi ezt az okszerűség követelményein másképp megegyeztetni képesek nem vagyunk, hanem tsak ugy: ha eme ily magas poltzon álló míveltséget egy más, emezt már jóval megelőzött,

ama eredeti szinei, mennyei korszakat megalapító népektől származtatjuk; — sőt miután ugyanazon eredeti nemzet tanainak nyomait china, tibet, indiákon bár elfajultan mindenütt hátra hagyva lenni találnánk, ekként tisztán felismerhetjük: hogy hol és merre keletkezvén, minő viszontagságokon mentek keresztül; miből az okszerüség alapján tisztán világlik ki, hogy ama eredeti egyistenítői tanok china, tibet, indiákon át, mind inkább nyugodt felé vonulván, végre a' végső vizözön előtti roppant korszakban Eufrat, Tigris sat. területén ugyanazon egyisteni tan alapján: a' paraditsomi ditső országlást látjuk megalapítva lenni; de ahol végre a' minden felöl körülvett sokistenítői elfajulások következtében maguk is legnagyobb részben elkorstulván, és ekként isteni rendeltetésökkel az igaz, szép és jóval végkép szakítván, mint érdemetleneket a' végső vizözön által elseperve lenni látjuk; kik közöl a' szent férfiu Noe fiaival és felségeikkel megmentetvén, ekként ugyanezen egyistenítői tanokat Noe hagyományain a' Szittyáknál tisztán szitálva felleljük. De hogy a' chinaiak az egyistenítő tanra vonatkozó legfőbb Észt, ugy a' mennyei országra vonatkozó tanokat tsakugyan a' mi ditső elődeinktől költsönözték, tényleg bizonyítja: a' mi páratlan nyelvünk lelkébe merevült tudat; miután ezen maximákat a' való tudomány terén tsak az anyag lényege 's kisvilágunk okfői felismerésén vala lehetséges felderíteni, mely tanok a' mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkében ma is fellelhetők; — de legfőbbkénti bizonyítéka ennek Cantu Caesar történetén ama legújabban felfedezett chiniai eredetre vonatkozó tan, mely szerint felderül: hogy az ész feltalálta az egyet (t. i. a' mindenek feletti okfőt) ez vezetett a' kettő, három sat. végtelenig nyuló eredetre, mely tan minthogy annyira összeesik Pythagoras: monas, dyas sat. szám neveire vonatkozó eredettel, innen Cantu Caesar azon nézetre jött, mintha Pythagoras eme tanát chinában szerezte volna, holott ő ezt sokkal közelebb t. i. égyptonban annak belső jó, vagyis görögösen: ioi tanából költsönzé, de hogy ezen tan is a' miénk vala, a' mint alább látandjuk, a' mi isteni eredetü nyelvünk tiz törzs számneveire vonatkozó lényeges bevései tényleg derítendik fel. Kétség nem lehet tehát többé, miszerint a' Noetól hátrahagyott vizözön előtti eredeti egyistenítői jó igaz tant, Kám orrzá el, mi által az, az égyptoni titkos ioi tanná lántzoltatott le; a' midőn a' typhoni nyiltan taníttatott. E' kettős tanok a' pogány görögöktől is átvétettek, a' midőn az első mint prometheusi lezárolt, az utóbbi pedig mint: pandorai nyilt vala. A' perzsák az elsőt mint ormuzdét titkon, a' midőn a' másikat mint ahrimanit nyiltan követték. Igy vala ezmás és más nevek alatt az induk, tibetiek sat. sokistenítő nemzeteknél, kik az egyistenítő magas tanról lebukván pogányságra süllyedtek.

Igenis a' perzsák későbbi jegyzeteiből ismerhetjük aztán fel voltakép, hogy az emberi-nem a' legrégibb időktől két ellentétes szellemtől vezényeltetett, t. i. attól mely a' mindenekfeletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü okfőt mint világosságot, és ennek alárendeltjét, mint setétséget szembesíti. Amabban az emberi-nem legtisztább törzse: az igaz, szép és jó egyült törvényeit is-

meré fel, és im ezek együttiességét, mind mindenekfeletti valót és igazat istenité, 's így mindennemű földi intézményeit ezek alapjain rendezvén, imez tanokat nyilvános ellenőrséggel nyelviségébe algebrailag hagyományozván, ezek alapjain még Afrikában, a' forró égőv, e' közös szülő honának akkor, a' jelennél sokkal számosb szétszórt szigetein: az édeni; — a' boldog szigeteken: a' boldog; — éthiopiában: az opjai, apai, atyai; — égyptonban: az egy égi ip (ép) tani; — chinában: a' mennyei; — utóbb az eufrát, tigris sat. területen: a' paraditsomi; —'s végre a' legutóbbi vizözön után Noe, tsaládja 's némi népe megmentésén Sem, de főleg Jafet ivadékai által éjszak-keleti ázsiában, a' szitáltan tiszta: Szittyák országlatát látjuk megalapítva lenni; 's e' jellemüket mind végig vitézül megóvák, míg végre a Jafeti főtörzs legtisztább rajának magzatjai: a' magyarok e' honbai letelepedésével, Üdvözítőnknek szinte 's azonképen egyistenítő tanával, szt. István ditső apostoli királyunk mély belátása folytán összeolvadván, 's így a' keresztény világgal együlve, újból kivívandja azt, mit e' nemzet az egész emberi-nemre kiható missiójában rejt. Ime tudós olvasóink, így ismertük mi fel a' mindenütt és mindenhol jelen levő Gondviselés járszallagán vezetett emberiség sorsát, mely hatsak a' legrutabb gonoszságból szándékosan el nem tiportatik, mulhatatlanul újból a' boldogság nagyrendjére vezetendi az emberiséget. Igenis, ez volna a' voltaképi országlás legböltsebb vezetésének maximája.

A' setétség elemét követői, a' mindenek feletti végetlen-örök legmagasztosb delejes éberlétű életet élő okfőt, az ő lényegében nem ismervén, a' természet istenítésről, önistenítésre, idő folytával pedig az okfőnek teljes elvesztésével a' sokistenítés, hitetlenség, vallástalanság, istentagadásra 's ezzel a' gaz, rút és rosz elveire térvén, ezzel az egész emberi-nem végromlása teljes összezavarodása eszközöltetett.

Az elsők, az okfőileg felismert egyistenítői tan böltsészetét eme nagyság-hoz, a' nyelv lelkébe nyilvános ellenőrséggel, a' mint az élő Istennek szánt szabad napja, a' szombat szó: szóm-*b*^{é}-at^{tam} lelke tartalmazza, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein algebrailag szerkezett szavát, kiki azon tudós egyesületnek, mely a' nyelv egyöntetű szellemisége felett oly szigoruan ellenőrködött beadta, hogy az mind örökké fennálljon; — és ezek nyelviségük ugyanazon élő Isten oltalmából ma is tiszta épségben fennáll, melyből ama eredeti isteni tanok: exact és praecis fogalmakban ma is kiolvashatók.

Az utóbbiak eredeti tana, a' nyelv lelkéből mind inkább elenyészvén és végre valódi bábelé zavarodván, ekként nem tsoda, ha azok majd nem minden lényegességükből kivetkeztetvén, szokásos nyelvekké törpülvén, ezzel a' mi$^{1\ 2}$ eredeti ősvallásunk tan tus$^{áiból}_{3\ 4\ 5}$, oly és annyi szétzilált: mitus$^{1\ 2\ 3\ 4\ 5}$-ok keletkeztek.

Ha tehát a' perzsa mitus ama feljegyzését tekintetbe veszszük, miszerint a' világosság a' setétség felett mulhatatlanul győzedelmeskedend; továbbá ha sa-

ját szt-iratunk paraditsomi korszakának szomoruan végzett történelmében vigasztaláskép azt is feljegyezve lenni látjuk, hogy mind ezek : egy Üdvözítőnek eljövetelével jobbra fordulandanak, és őt valóban eljöttnek és okszerűségéért ártatlanul kiszenvedve lenni láttuk, akkor méltán ketsegtethet bennünket azon magasztos remény, hogy a' midőn annak tana, eme ditső nemzet ős eredeti páratlan nyelvébe vésett böltselmével egyesült, az összes keresztény világ közreműködésével kivívandja az összes pogány világ feletti azon missióját, melynél fogva az összes emberi-nem a' jóságos Istentől e' földön kijelelt édenét, a' dolgok nagyrendjét újból elérendi.

'S most áttérhetünk az évesült korszak összevont történetére.

Évesült időszak

Ezen időszek három, az első : vízözön utáni, levertségi, hanyatlási, mondák, vagy mitusi; — a' második : görög böltseleti; — a' harmadik : újabb böltseleti, vagy keresztényi nagy korszakra osztható.

Az első időszak alatt, midőn a' megelőzött iszonyú természeti rombolások következtében az emberiség legnagyobb része elenyészett, 's ezzel minden addigi fejleményei, magát a' való tudományt gyakorlatilag bizonyító, vegyészi, physicai 's tsilagászati eszközök és az iskolák oly hosszú időköni elenyésztével, bárha némely megmenekült kisebb tsaládokban, vagy csoportokban főleg az istenfélő papok közt ezen korbeli ismeretek szájról szájra adva fenmaradának, de minthogy ezek is első vészteljes állapotukban a' legszükségesebb anyagi lét fentartásán kényszerítettek fáradozni, ekként idő folytával a' kétségtelen tudat, egyedűl a' nyelv lelkébe merevülvén, roppant idők folytán teljes homálylyá, hitté törpülvén, minden a' tudatlanság mély örvényébe hanyatlott. — — Az emberiség legnagyobb részét összekaptsoló tudat és annak nyelve, egykori isteni országlata, az annyi tsaládokra, vagy kisebb társaságokra való szétszórásával, a' keletkezett érdek, éghajlat és számtalan egyéb körülmények változtával összezavarodván átalakult; mi által az őskori jólétről legfeljebb némi sejtelmek, mondák, regék, innen utóbb az egyes magány jólétért küzdő törzseknél a' mint a' jó, vagy ettőli eltérő elem többesült, érdekükhöz és fogalmukhoz mérten, különnemű hitregék keletkeztek.

Mi ezek következtében saját nézetünk szempontjából indulva, hajlandók vagyunk az összes mythusi panorámák kutforrásait : Noe vizözön előtti arany korszakának eredeti egyistenítő, feltárt egélytanának elfajult tanaiból származtatni; onnan, melyről szt. Ágoston azt mondja : „hogy az igaz religio, az emberi-nem eredetétől soha sem szünt meg létezni, mig maga Jézus testben érkezvén kereszténynek kezdék nevezni az igazi vallást, mely az előtt is létezett. 'S így sem, Kám és Jafet ivadékaiban kell ezek eredeti közös alapját keresnünk.

És valóba ha az összes hitregék eredetére vonatkozó tudósok észrevéte-

leit szemügyre vesszük, jobbára ugy az égyptoni, chinai, tibeti, indu, perzsa stt. e' nemű hagyományait kezdetben az egyistenítés elvéből kiindultaknak tekintik, a' nélkül azonban, hogy ezen elősorolt nemzetek közt a' fennforgó kérdésben ezeknek melyikétőli kiindulása felett, mind e' mai napig megegyezni tudtak volna; s' ez nem tsoda, mert ha meggondoljuk azt, hogy mindezek felett az oly hosszu idők 's annyi zavarok közbejötte után az egyoldali pogány irott történetek hagyományai megnyugtatólag soha ki nem elégithetnek, [15]) ugy ezek fellebbentő kielégitésére nem marad biztosabb alap : mint az isteni eredetü-nyelv lelkébe merevült böltselmének benső vizsgálata s' újboli felélesztése ; bár el kell ismernünk, hogy ez kezdeményben szerfelett ingadozó alapokon nyugvand, de kétséget nem szenved, hogy a' mint a' természeti-tudományok kisérleti tényein a' tudat bizonyossága mindinkább felderülend, és a' mint ezt a' legrégibb ősi eredetü, lényeges szavaink lelkében bevésve lenni találandjuk, azonkében az azokban bennrejlő algebra felismerésével, mindinkább nagyobb gyakorlatot nyervén, végre annak kutsát is eltalálandjuk ; és igy természetes, hogy tsak akkor adandunk mindezeknek általánosan elismerő okiratos fontosságot. És igy az illetőktől sem többet sem kevesebbet nem esdhetünk : mint türelmet és ismét türelmet. [15])

És igy azon, hogy a' tudósok mindaddig azon ős nemzetet, melyhez az összes mitusi panorámák őseredeti forrása visszavihető volna, meghatározni nem tudták, megütközni épen nem tudunk; miután mindazok egy közös őseredeti alapból, az összes emberi nem által megvitatott és feltárt egyistenitői egélytanból, a' vizözön feldulásai, zavarjai következtében ujból indulva fajultak el. — E' szerint tehát a' vizsgálat lényege nem az, hogy ama előidézett nemzetek közt melyik legyen az első, hanem, hogy melyik nemzet nyelviségébe vésett böltselem áll ezen eredeti mindinkább felmerülő tudat korszak feltárt tanaival és annak minden részeivel a' lehető legközelebbi rokonságban. Ez pedig a' mint már emlitettük, egyedül a' voltaképi klaszikai, isteni eredetü-nyelv lelkébe algebrailag vésett tudatának, a' jelen kifejlettebb természeti tudományok kisérleti tényein bebizonyult tanok összhasonlitásain ismerhetők föl.

Ha tehát azon nyelv, mely a' feltárt korszakban az összes tudósok működésén keletkezett, korunkban bármely élő nemzetnél fellelhető, azon nemzetet mi az egykori óriási szellem korszak világának mathematicai pontossággal szerkezett világ-nyelv hálaadatos megőrzőjeként, oly az egész emberi-nemre kiható legbetsesb magvául tekintjük, mely ha kellően ápoltatik, ujból óriási terebélylyé növekedend, az összes emberiség javára.

Nemde, miként minden egyes ember, ugy egész nép és nemzet életében bizonyos fejlődési törekvést lehet észrevenni, 's ezen fejlődési fokon, a' polgárzati 's egyszersmind vallásos élet képe hiven tükröződik vissza. Ugyanis a' történet tanusága szerint a' mely nép, vagy nemzet nem birt öntudatos állapotra emelkedni, ha nem tsak az érzékiség alsó léptsőjén maradt, annak élete pillanatnyi volt, gyors léptekkel sietett az enyészet felé, vagy ha fentmaradt is

darab ideig, élete hasonlitott a kisdedéhez. Ismerete tsak a jelenre szoritkozott, a' mult és jövő történelméből kivala zárva. Ily helyzetben ismeret, nemes érzelem, nyerészkedés, ragadozási hajlam lett kitünő sajátsága. Nemesb élv forrás nem fakadt számára, mint az állati szükségek kielégitése 's mind az miben él, és a' mit hisz a' körülmény szüleménye. 'S igy már az, hogy saját nemzetünk, annyi ezer évek hányattatásai, legalább két izbeni vizözön, a' nagy harczok, forradalmak, a' népek nagy tömegekbeni vándorlási viharjai után is, oly tisztán tartotta fenn magát, a' nélkül, hogy eredeti jelegét, mint sok régi támadott és elenyészet népek elvesztette volna; — már ez magában nyilvános tanusága saját belső küzderejéből keletkezett bets teljes tudománya kintsszövegének, mi bármely nemzetnek valódi büszkesége lehet. Ideje tehát, hogy ébredjünk és rázzuk le a hosszu álom ábrándjait, ideje, hogy mélyebb tekintetet vessünk ugy saját nemzetünk, mint az összes emberi-nem őseredetére, kifejlésére 's legrégibb történészetére.

Kárhoztassunk tehát bár ideiglenesen némely elfogult kislelküektől, mi azt eltürjük, és nyiltan kijelentjük, hogy midőn Jafet maradékaiként a szittya törzs egyik fő magzatja, a' magyar hagyományokban és szokásokban az egy Isten tanát elvben és életben a' legrégibb történetirók állitásaival megegyezőleg, saját nyelvünk legtisztább böltsészetet eláruló lelkében oly szorosan összefüggve lenni találnánk, nem késtünk többé őt ama kétségtelen feltárt tudat korszak egyik legközelebb álló ivadékául tekinteni. Ide tartoztak ugyan Noe : Sem és Khám utódai is, de mivel ezek, kivált az utóbbiak majdnem teljesen pogányságra fajultak, ezzel eredeti vallásukat, országlásukat 's nyelvöket is elvesztvén tekintetbe is alig vehetők. A Kámiták részéről azonban a' titkos eredetre vonatkozó hagyományok, melyek égyptonban mint : jó tanok valának elrejtve érdemlik meg a tudósok legnagyobb figyelmét.

Igen is, e' szitáltan tiszta erkölcsös, egyszerüségben élt Szittya törzsnek hun ide, hun oda való költözésének fő okát, ugyanezen egyisteni tannak, a' mindenütt eláradt sokistenítéstőli megvédhetésében tartjuk legfőkép rejleni, igy értjük aztán ezen hun ide, hun oda való költözésről : a hun elnevezést. Ugyanezen féltékenységben keresendő annak is legrejtélyesebb oka, hogy ez országbai letelepedésük alkalmával, ép a' legtisztább ajkuak roppant pusztai határokkal elkülönitve az ország szivébe helyeztettek el, hogy az idegen ajku népektől menten, minden más nyelviségek elfajulásától megóvassanak mintegy ösztönszerüleg érezvén, hogy erre az emberi-nemnek hatsak a' való tudomány terén örökös kiskoruságban maradni nem akar, mulhatatlanul szüksége leend.

Nehogy azonban némelyektől álomban merengő beszélőknek, vagy nemzetiségünk iránti elfogult szeretetétől elragadtaknak tekintessünk, mindenekfelett az igazságnak hódolva, ennek megvittatását nyugodtan az utókorra bizhatjuk. És most nézzük a' külön álló nemzetek, hitregéire vonatkozó

lehető legösszvontabb vázlatos hagyományait, a' nélkül azonban, hogy az elsőség felett e' sorozatnak történeti fontosságot tulajdonitanánk.

Hitregék.

A' mi a' chinai 's indu hagyományokat illeti, e' nemzetek magas bértzeik, mély völgyeik, nagyszerü folyóvizeik és roppant kiterjedésü földterületük által védetve, nem valának azon gyakran zaklatott helyzetben, miként sok más a' síkságot elfoglaló népek, kik közt a hadviselés terhei nagyobb tömegben nem levén annyi nehézséggel összekötve, most nemzetiség, vallás és egyéb számtalan érdekek következtében költsönös villongásban tartatva, minduntalan más államok keletkeztek, mi által ősnemzetiségükre vonatkozó történetük idő folytával legnagyobb részben elenyészett. Igaz ugyan, hogy a' chinaiak, induk sem valának a' dulásoktól mentek, sőt maguk is saját őstörténetük szerint, mielőtt földterületüket elfoglalnák, már más maguknál még ősibb nemzeteket találván, legelsőben is ezek kiirtásával, beolvasztásával és elüzésével alapiták meg az annyi ezer éveken a' külellenségtől bár több izben megtámadott, de mindeddig sajátosan fennálló állodalmukat.

A' beldulásoktól, forradalmaktól azonban annyi idők leforgása alatt, ők sem maradhattak menten, melyek folytán történetük alapján több izben iszonyu rombolásokat vittek véghez, a' nélkül azonban, hogy az emberi-nem nemesb fejleménye érdekében új lökést kapva, veszteg állásukból mind e' mai napig kiemelkedhettek volna. Az európai miveltségnek mindinkábbi több és nagyobb rést nyerte megfészkelésével, lehetetlen, hogy megrögzött pangásukból végre valahára fel ne ébredjenek.

Ha tekintetbe vesszük az évesült időszak hajdankori történetét, egész a' görög böltselet korszakáig, minden nemzeteknél a' tudományokat ugyszólván egyedül a' pogány mitus kezelőinél találjuk központosulva lenni, 's valóban midőn minden legrégibb, kifürkészésnek datzoló, időre visszavihetlen egyistenitői tanoknak hagyományait, ép általok a' lehető legnagyobb önzéssel önnön hasznukra mindinkább eltorzitottabb alakban találjuk kizsákmányolva lenni, méltán elszomorodik az ember, kétkedvén: valjon képesek leendenek-e valaha, kivált ha képeztetésökre általánosan oly kevés gond fordittatik, az emberi-nemet, az oly régi időktől ketsegtetett üdv korszakára vezetni? Szerfelett ketsegtett azonban a' jelen tudományos téreni haladó új és új felfedezés alapján, hogy végre is ama óriási hátrányok legyőzésével, az eszélyesb és voltaképi tudományokban beavatott istenfélő hittéritők győzelmesen kivívandják rendeltetésök legmagasb feladatát. Lássuk tehát azon legrégib mitusi tanokat a' :

Chinaiaknál.

Nem czélunk a' chinai könyvészet mérhetlen tömkelegébe ereszkedni, tsupán egy általános átpillantást szándékunk e' nemzet legrégibb időbőli hagyomanyairól központositani.

[14] Valamint a Vedák és az egész szent irodalom [14]) gyüjteménye, az induk hagyományai szerint egy szent szövegből, vagy miként a' perzsák zenda-vesztája. a' hajdani kor hagyományain próféták és szent tanitók által vannak egybeállitva; — ugy a chinai legrégibb hagyományok, őseredetileg az egyistenitői tanból eredtek, mely szerint mindezeknek alapja egy legfőbb örök szellemi Lény, a' többi pedig mind ennek tér és időbei kifolyása.

Im ezekre vonatkozó irataik legfontosabb tartalma e' következő : ők a' világegyetem alkotását egy értelmes mindenható lénynek, mit : Észnek (tao) neveznek tulajdoníták egyhangulag, e' lény testetlen, megmérhetlen, kezdet és végnélküli, kiterjeszkedik égen és földön a' térnek minden részén, de végtelen [15] finomsága miatt megfoghatatlan [15]), ő két elvet foglal magában : a' nagyot és kitsint, a' világosságot és setétséget, a' gyöngét és erőset; a' tsillagok neki köszönhetik fényüket, a' hegyek nagyságukat, az örvény mélységét; ő önmagának alapja, a' dolgok legbensőbb természete 's lénye, az uralkodó, ki a' világ egyetem minden mozdulatait kormányozza sat.

De ezen magasztos egyistenitői elvből felmerült tanok időfolytával elfajultak, minél fogva abból három fő vallás keletkezett : a' Lao-Tsö, Kung-fu-tse közönségesen Confucius, és a' Fo vagy Buddha. Az első, egy más népek közt is divatos hitet, miszerint az ember lelke, ha vétektől tisztán marad, halálakor ismét visszatér az isteni lénybe, ha pedig az életben elfajul, annak végével a' testi világ más alakjaihoz kötettek, lélekvándorlást tanita. Azért alapítója a' külsők megvetését, a' kivánatok és szenvedélyek elnyomását hirdette 's az ebből keletkezett léleknyugalmat a' legfőbb jónak nyilvánítá. Ezen tan azonban időfolytával a' leggonoszabb babonaságba sülyedt, a' kuruzslat és jóslatok, legtsodásabb eszmék és tévedések hitének vegyületévé fajult. E' vallás követőihez tartoznak leginkább az előkelőkelők és gazdagok.

Confuciusnak, ki az isteni lény titkairól és általában ezekfeletti dolgokról, vagy az ember halál utáni állapotja felől nem akart semmi felvilágositást adni, tsak a' világgal és viszonyaival volt dolga. Ő a' régi elavult erköltsös tanok életbeléptetésén, a' valódi boldogság visszaidézésén fáradozott, mely szerinte : az önismeretben, természetünk nemesb része uralkodásának megnyerésében, a' kötelesség teljesítésében és mások iránti jó akaratban áll. Innen e' nemzetnél mai napig nagyra betsült reformatoraként tiszteltetik. E' vallás követőihez tartoznak kitünőleg : a' míveltek és tudósok. Egyébiránt e' tan is, de még inkább tanítványai 's utódai a' böltseletet földi dolgokra vitték vissza, 's kizárólag a' királyok 's alattvalók kötelességeivel, tsalád viszonyokkal, és az emberi társaság anyagi állapotjával foglalkoztak.

A' harmadik a' Fo vallása, mely leginkább van elterjedve 's nem más, mint a' chinai régi Buddha-Lámai-Confucius tanainak vegyületéből keverék, mely közönséges bálványzásra fajult. Követőihez tartoznak, a' Tsászár és nép.

Ime ezen kevésből is kitünik, hogy itt a vallás nem tzél, hanem eszköz az isteni szellem lenyügözésére.

És ha most figyelmes tekintetet fordítunk arra, hogy e' nemzet birodalmát: mennyei tzimmel nevezi, holott az oly pandaemoniumi elveken alpszik, mint más pogány államok, továbbá, ha megemlékezünk: Szinei, Chinai, vagy Kinai, Tsinai elnevezéseire is, világos hogy a' mennyei országlási tzimét azon réglebukott időkből nyeré, midőn az emberi-nem Istent, annak országát és igazságát az ő hármas az egész egyetemiségre érvényült igaz, szép és jó törvényeivel felismervén, annak mintáján szervezék e' földön országlatukat; a' midőn méltán nevezték azt mennyei birodalomnak. De méltán nevezték azon időben ama roppant birodalmat Szinainak is, mivel ama országlás színét tevé azon régletünt időkben az emberi intézményeknek. De a' midőn e' magas állásukról lebukván pandaemoniumra sülyedtek, méltán nevezték ama országlást Chinának vagy Kinának, mivel ekkor kinossá lön állapotuk. Jól nevezték őket Tsineieknak is, akkor t. i. midőn államtsint követvén, minden isteni jogaikból kivetkeztetve pogányságra taszíttattak. Ime ezen lényeges szavak elemezéseiből is tisztán kiviláglik, e' roppant birodalomra vonatkozó legrégibb történészet.

Valóban ha a' fentebbi genesisre vonatkozó elősorolt nagy mívelteséget, tudományt tanusító ismereteket, időfolytával a' rút érdekek következtében a' valótól annyira eltérni találjuk, méltán elszomorodik az ember, és tanulságul szolgálhat a' megállapodás embereinek, mire jutnak a' népek, ha a' szabad kifejlés haladásainak ellenszegülnek és magukat a' mívelődés törvényei elől elvonják. — — De az angolok, frantziák és szabad amerikai államok hatalmasan kezdik döntögetni az erköltsi elszigeteltség, sok századév falait, és eljövend az idő mikor néhány száz millio emberrel fog nevekedni azok száma, kik a' való Isten, legfőbb Ész oltáránál, mint a' honnan egykor kétségtelenül kiindultak, ismét visszatérve áldozandanak.

Induk

A' mi az indu mitusra vonatkozó szt-iratokat illeti, azok főforrásaik a' négy Vedák: Rits, Jadjus, Samon és Atharvan legrégibb könyveiben foglaltatnak; minthogy igenrégen irattak, még kivehető bennök az egyszerű bálvány imádástól ment egyistenítői vallás. A' vedáknak mindenike két részből áll: lithurgiai 's tanítói részből, amaz imákat és hymnusokat foglal magában. A vedák után, legszentebb könyvnek tartatik: a' Menu törvénykönyve. Vannak ezen kivül más szent iratok is, mint a' 18 kötetből álló Puranák, melyek az indu theocosmogeniáját, a' legrégibb indu történetből, a' legtsodásabb és eszteleneb mesékkel vegyítve tartalmazzák sat. Ezen kivül birnak az induk bölcseleti, nyelvtani 's más tudományos iratokat is mind a' régibb, mind az újabb időkből sanskrit nyelven, mely nyelv szerintük szent, tiszta, tökéletes nyelvnek tartatik, e' nyelv igen régen kilevén mívelve, azért irodalma is leginkább inneni átfordítás-

ból keletkezett [16]). A' szt.-iratok közé tartoznak még az Upavedák és Vedangák, veda magyarázó iratok, melyek azonban nem a' legrégibb korszakból valók. Ide tartozik még két hősi költemény is: a' Mahabharat és Ramagunu, melyek elseje az uralkodó tsalád viszonyait, az utóbbi Visnu tetteit megtestesülése egyik szakából tárgyazza számos közbeszövésekkel.

Ezen szt.-könyvek tartalmaiból következtetve: az indu vallás eredetileg egyfelől: monotheismus volt, minthogy egy legfőbb tisztán szellemi Lény állott annak legfőbb poltzán, de egyszersmind bizonyos tekintetben: pantheismus is volt, minthogy az a' világ-egyetemmel egynek, azzal teljesen összeforrt-
nak tekintetett [17]).

Az eredeti vallás annyi idők viszonyai után több felekezetre oszlott, melyek közt a' Brahmai a' teremtő a' legrégibb; ezután jön a' Visnui a' megtartó; 's a' Sivai a' romboló. E' tanok mint ugyanazon istenség kifolyásai, az indu vallás sz.-háromságát, vagy Trimurtiját teszik.

A' brahmai, mint az emanatio első kiindulása, az ősteremtői erőt és böltsességet képviseli, a' sors kezelője, az élet és halál ura. Ő egyuttal mint első tör-
vényadó [18]) és oktató, 's a' Vedák [19]) szerkesztőjéül tekintetik.

E' vallástan szerint a' világot az Isten alkotta, ki rendet hozott be, miszerint az önmagától mozog, de koronként rendetlenségbe jövén megállapodik és
ekkor az istenség Visnu [20]), vagy Siva [21]) képében jelenik meg, a' rend visszaállítására. A' világ teremtésére vonatkozó eredet (genesis) ezekben adatik elő.

Brahma (az önálló), Parabrahma (a' végnélküli) a' legbensőbb láthatatlan szellem, midőn még minden a setétség méhében rejlett, a' vizet teremtette, 's
ebbe a' világosság magvát rejté [22]), mely egy aranyként fénylő 's tűzlángként lobogó tojássá huzódott össze. Ezen tojásban élt ő mint Brahma magányban tétlenül egy évig, elosztá azt azután, és az eloszlott részekből képezé ég és földet, az ezeket elválasztó éther és az ég nyolcz tájaival a' vizházat, teremté az embert, szellemeket és isteneket, mire a' Brahma ismét visszatért sat.

A' Visnu, mint az indu szt.-háromság második személye, a' kezdet második kifolyása (emanatio), fentartó jelképül tekintetik, és koronként megteste-
sülten a' földre jő, annak felbomlott rendjét visszaállítandó [23]).

A' Siva az istenség harmadik személye, tüzet jelentvén, ennek romboló
erejét képviseli [24]).

Mindezen felekezetek azonban, a' maguk tanát tartják amazokéi felett igazabbaknak, mi a pogányhit kezelőinek érdekében természetes.

E' három fő istenségen kivül, a' brahma- vallás számnélküli, majd kisebb, majd nagyobb rendü istenséget ismer, valamint ezeknek ismét millio szolgáját és szolganőjét, a' bálvány imádás legalsóbb nemére fajulva, az állatok, növények, mindenek felett pedig a' tehén szenteknek tartatván tiszteltenek. Vannak kolostoraik is, női zárdájok, szenteltvizök, bútsujok sat.

A' buddha-vallás, a' brahma vallás reformatioja, ez pedig azon tan

elfajulása, mely indiának, mondhatni egész ázsiának legrégibb időre visszavihetlen korszakából keletkezvén, a' természet végtelen-örök okfőjének istenítésében állott. E' vallás tanai szerint: az isten és természet elválaszthatlan egy, és a' látható 's láthatatlan világ tsak különböző állapotjai 's részei ugyanazon egy lénynek. E' lény nem személy, hanem maga a' létel, mely öröktől fogva van, és két állapottal bir: a' tselekvés és nyugalmával. — A' nyugalom a' legtökéletesb állapot; az istenségnek tselekvésbe átment erői: a' természet és világ, melyek szüntelenül amaz első állapotjokba iparkodnak visszatérni. E' tan szerint Isten, mint külön Lény nem létezik, hanem tsak nyugalom állapotjában levő őserők 's minden szellemi 's testi lények tsak ennek részei, melyek tselekvésbe léptek, de nyugalom és amaz őserőveli egybekaptsoltatás után vágyódnak [25]). E' szerint [25]
tehát a' buddhaisták nem hiszik a' Trimurtit, és a' brahma-vallás egyéb isteneit, hanem az őslétet és világrendet a' különféle buddhákat és más istenségek és személyeket tisztelik, mert utóbb lassanként az ő vallások is bálvány imádásra fajult. Ők tisztelik a' buddhák ereklyéit, holott brahma követői minden holttestet, mint tisztátalant, utálnak. Vannak áldozataik, melyeknek azonban nem szabad véreseknek lenni; vannak igen sanyaru bőjtjeik és rendkivül fényes istentisztelő ünnepeik. A' brahminok szent iratait megvetik és a' magukéi, hogy amazoktól megkülönböztessenek, phali nyelven irvák. A' kaszt intézvényt, mely papi, fegyveres, földmives és kézmives, vagy szudrákból [26]), úgy a kaszthoz nem szá- [26])
mított: megvetettek, vagy pariákból [27]) áll; mint felette embertelent kárhoz- [27])
tatják. Papjaik, kik bontzoknak [28]) neveztetnek, minden osztályból lehetnek, [28])
nőtleneknek kell ugyan lenniök, de tsak meddig papok, tetszésök szerint visszaléphetnek a' világi rendbe, 's akkor szabad házasodniok. Különben a' buddha [29]) [29])
papok együtt élnek a' kolostorokban, melyek az imaházak közelében építvék. Tanok szerint tizvétektől [30]) őrizkedjék az ember, ú. m. minden élő lény megölé- [30])
sétől, orzás, házasságtörés, hazudság, öszférhetlenség, bosszús szidalmak, haszontalan botor fetsegések, mások vagyona utáni vágyakodás, irigység és mások halála, vagy szerentsétlenségük kivánata 's hamis istenek követésétől.

Menu törvénykönyve, a' mint belőle első pillanatra kivehető, arra volt számítva, hogy a' papágnak és kaszt rendszernek legszigorúbb zsarnokságát a' magány viszonyba is érvényessé tegye. Mindjárt a' második pontban megjelennek a' brahminok, kiknek kötelességeik apró foglalkozásra szoritvák, jogaik ellenben nagyok és véghetetlenek, és minden sorban parantsolvák. A' 7-ik pontban igen világosan kivehető az egész könyv tzélja. A' királynak fő kötelességeül tétetik a' brahminok tisztelete 's parantsoltatik: hogy irántok engedékeny legyen, és hagyja magát egészen általok vezetni [31]). Elmondatik több példa, mi rosz volt [31])
legyen azok dolga, kik a' brahminok tanátsaira nem hallgattak, és mily szerentsések valának, kik irántok engedékenyek voltak [32]). A' 135-ik szakasz azt ren- [32])
deli, hogy a' király a' brahminoktól semmit el ne vegyen, ha mindjárt éhen halna meg [33]). A brahminok tekintélyének fenntartására borzasztó kegyetlen, a' [33])

legkeményebb kifejezésekben irt büntetések vannak téve. E' törvények szerint : földjeik adómentesek, alamizsnát elfogadni tsak nékiek van joguk; — a' talált kintsek az övéik sat. Ezen számos, egyedül a' papi rend hatalmát gyámolító törvények, az állam minden intézvényeit keresztül kasul szövék, az egész népséget tehetetlenné hálozta, minek következtében nyiratva, nyuzatva 's mindennemü bántalmakkal halmozva, minden emberi méltóságából kivetkeztetett.

Ezek következtében a' papi rend már a' legrégibb időben hallatlan hatalomra, 's dússágra jutván, e' nagyságát örökítendő, az égyptoni pirámisok példáján, azt nagyszerű szikla-építményekkel, vésetekkel tetőzte. Az ezen faragmányokból fenn maradt művek a' buddha vallás sajátjai. Eme vallás felekezetek munkáinak mondatnak azon barlang tsuda művek, melyek india némely helyein találtatnak. Imaházak, lakok és folyosókból állanak ezek, melyek egymás mellett és felett a' merev sziklában vannak bevésve. Közöttük legnagyobbak az eleoraiak, melyek több mint egész órai messzeségre tartanak egy merev sziklahegy belsejében, és véseményekkel gazdagon ékesítvék. Ily nemíi hires művek az Elephante, Salsette szigetek sziklatemplomai 's a mavalipurami hét pagod, úgy a' chalambroniak, hol háromszáz-hatvan lábnyi hosszú 's kétszáz-hatvan lábnyi magas oszlop tsarnok közepett van a' szentély, közel ezer oszlopon melynek mindenike harmintz lábnyi magas, áll a' lapos fedés. Három ezer pap végezte e' helyen isteni tiszteletét.

Igaz, ezen óriási művek szerfelett nagyok, és ha arra számítvák, hogy a' nép hajdani míveltségét örökítsék, úgy azok azt a' művészet terén az ő szerfeletti nagyságában tüntetik előnkbe, de ha bár ez igaz, mindamellett romba dölnek az elévesült időszak ama szellemi építményéhez képest, melynél fogva a' természeti-tudományok kisérleti tényein felmerült és megalapított tanait, a' megbetsülhetlen positiv isteni tanokat, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein algebrai pontos rövidséggel, a' mi isteni eredetű nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időre oly tsalhatatlan böltsességgel bevésve lenni találtuk. Ez a' szellemi téren az igazi óriási-mű, melybe az élő Isten legbiztosb tana, elidegeníthetlenül örökre levagyon téve, melynek új és újbóli felismerésén, az emberi-nem mindannyiszor eredeti boldogságára térhet vissza.

Ezek után méltán ohajtania kell az emberiség barátjának, hogy az indu vallási 's polgári intézvények, a' föld szinéről örökre elenyésszenek, és az oly nagy tömegű nép visszanyerje emberi jogait; mert valóban e' nép rémképeül áll minden időknek, mint lehet gazdag tehetségekkel megáldott roppant számu népet is mint az indút, élő géppé sülyeszteni. Valóban ideje, hogy a' pogány zsarnokságnak, mely a' szellemet örök sorompók közé zárja, mely korlátolja az ész világának útját, és az isteni akarat örök folyamának és törvényeinek : az igaz, szép és jónak emberi tsalással merészel gátot vetni, vége szakítassék. De ime az angol, frantzia, és az összes keresztény világ istenfélő áldozárai, erősen egyengetik az útat a' mindinkább felmerülő való tudományok alapjain a' való vallásra, mi által

mindnyájan egy általános értelembe szellemesedvén, végre is egy közös oltáron áldozva egyesülendünk.

Tibeti mitus

Megemlítendőnek tartjuk még a' Láma-vallást, mely különösen Tibet, Mongol, Tatár és más rokon népek közt, mint uralkodó vallás otthonos. E' vallás, mely eredetileg szinte egyistenítői forrásból indult ki, jelenben azonképen a' sokistenítés lealázó tévelyeibe sülyedt, itt érte el a' pogány papi hatalom az ő tető pontját, az örök intő például az összes emberi-nemnek, mily féltékeny szemmel őrizze minden időkön azok törekvéseit, kik nem a' voltaképi isteniekben keresik úgy saját, mint követőik boldogságát. Hitregéik szerint itt is a' genesis vizi eredetre utal, mely szerint: a' szakadatlan viharok és esőzések özön tengeréből egy arany fenék és abból öt nemű parányok keletkeztek, melyek egyesüléséből a' világ képződött sat. Mellőzve ezen őshagyományok egyéb részeit, melyek a' mint az indu munkákban, maguk a' tudományos alapok is költői alakban szerkesztvék, — tsak azon részét említjük még meg, mely az ember származására ama paraditsomi korszakra Mojzestől némileg eltérve vonatkozik. E' hagyományok szerint: az emberi-nem elszaporodása tsak akkor kezdődött, midőn az isteni lahak [34]) közül, ketten majmokká alakulva, három him [34]) és három női lények keletkeztek [35]). De az emberek lassan és lassan birvágy, [35]) és gyilkos merényeinek vágyaitól mindinkább mélyebbre sülyedvén, ezek következtében élethossza megrövidíttetett.

Itt több olyanokat találunk, melyek más népeknél bár átalakulva, de szinte felfelhetők, mi egy közös eredeti kutforrásra utal, igy: az ember élet pályája bevégeztével midőn a' lélek a' testtől elvál, halálbiró által életéhez mérten most az üdvezültek, majd a' lélek vándorlás által tisztultak, majd a' pokolra taszítattak sorába itéltetik. [36]) [36])

Igaz, hogy az induknál is, felette nagy tiszteletben és hatalomban állanak a' papok, de ennek legfőbb foka Tibetben vívatott ki, mely már valóságos lámaállam. A' felsőbb osztályú vallás kezelők: Lámáknak, az alsók Gylonoknak neveztetnek, amazok megtestesült isteneknek, és azért emezeknél nagyobb tiszteletletben állanak. Az ország kormányzása, az összes papság tető pontján álló két nagy vagy fő Lámába központosul, kinek egyike Dalai-Lámának, a' másika Bogdó-Lámának nevezeztetik. Sőt egy nagy Lamain is létezik. Mindenekfeletti tiszteletben áll azonban a' Dalai-Láma sat. De majd reájok is kerül a' sor, és a' tantökéletesbülés ösvényén mindinkább felderülendő való tudomány alapján, itt is megismerkedendenek a' való vallás igazságaival. Itt az ideje, hogy az istenfélő hittérítők minél hathatósabban terjeszszék az Isten igéit.

Égyptoni hagyományok

Valamint indiában, ugy égyptonban [37]) is a' vallás alapján épült az összes társadalmi szerkezet. Nints kétség, hogy az égyptoni isteni tisztelet is, a' [37])

mint e' tartomány elnevezése maga is elárulja, a' hajdani eredeti egyistenítésből keletkezve fajult el. Világ genesisök miként az induké, tibetieké vizi eredetre utal.

Égyptonban épen ugy, mint az induknál a' nép tömege, a' belső vallástól szigorúan kizáratott, és előle szorgalmatosan titkoltaték. Ellenben itt a' pogány vallás kezelői, egy jobban kiképezett sajátságos durván anyagi nép vallást teremtettek. Ezen tzélra különösen a' természet személyesíttetett, egyes lények vagy állatokban, a' szerint a' mint azok egyik, vagy másika ez, vagy amaz ország részében kisebb vagy nagyobb jótékony vagy káros befolyást gyakorla. Eképen az isteni tisztelet égyptonban bálvány imádásban nyilvánulván, mindenütt helybeli viszonyok szerint módosíttatott, és igy történt: hogy a' nemzeti istenségnek felvett utolsó háromságot (Osiris, Isis és Horus) kivéve, kizárólag tsak helybeli istenek voltak, kik vidékeiken tiszteltetének, máshol pedig nem.

Valamint az induk, oly mereven valának az égyptoniak is kasztokra elkülönítve, de ezek további fejtegetésétől méltán elállhatunk, miután azok hagyományai bennünket a' voltaképi feltárt eredetről ugy sem világosíthatván fel, ekként elég mindezek felől azt tudnunk, hogy az egyik t. i. külgenesisök szerint a' látszatnak megfelelőleg, a' kiokulást mellőzve, mindent a' zerusnál kevesb mivoltból származtatnak; — a' másik bel, titkos genesisök szerint pedig, mindent: a' végtelen-örök központi világosság, világ-Lélek, okfői egységéből keletkezettnek hittek.

Ezek alapjain lesz aztán előttünk tisztában, miért utaztak a' leghiresebb görög böltsek égyptonba, mivel itt e' belgenesisben volt elrejtve az istenfélő Noetól megmentett hajdani vízözön előtti óriási szellemkorszak feltárt egélytanának böltsészete, melyet Noe halálával a testvérek közötti összekotszanás után Kám, de különösen Nimród államtsinjától, kik az istenfélő Sem és Jafetiektől elszakadván, pogányságra fajultak, nyilvánosan oktatni többé nem volt szabad. Itt szerezték Mil. Thales, Pythagoras, Plato, Eudoxus, Aristoteles s. t. m. a' maguk böltseletüket, de minthogy azon időben a' természeti tudományok tsaknem teljesen letüntek, az égyptoni pogány papok pedig ama ősi iratok lényegét legfeljebb elméletileg, de gyakorlatilag már nem értették, nem tsoda ha ama böltsek tsak tökéletlent deríthettek fel. — — Kutassuk a' hajdani görög : Deukalion, Pyrrha és Parnas történetére vonatkozó eseményeket, és lehetetlen ezek regényszerüségét az előzményes Noe valóságos történelmében fel nem ismernünk. Nints kétség, hogy Sem, Kám, Jafet eseménye rezgi át veres fonalként az összes nemzetek legrégibb viszonyaira vonatokozó történelmét a' legkülönbözőbb mesés alakban átvarázsolva. A' kik a' régészetben otthonosak ebben kételkedni nem fognak. Igy értjük meg aztán saját népünk száján forgó ősmeséinknek szövegébe vésett való eseményeket, igy az égyptoni pogány papoknak a' görög böltsekhez intézett ősi tanaikra vonatkozó eme válaszukat : „Ti tsak gyermekek vagytok, nints aggastyán köztetek, ti nem birtok azon idő által megőszített tudománynyal.“ És igazuk volt, mert a' mint isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe

merevült böltselmén oly tisztán kiviláglik, tsakugyan ők birták azon eredeti isteni jó (io-i) tant, mely a hajdan rég elévült időkben felvala tárva.

Ideje tehát, hogy valahára ne tsak a' hitetleneknek, oly annyira hizelgő 's tetsző, istentelen korszakára vonatkozó régészete, hanem az egyistenités tanára vonatkozó legősibb események is, az ő valóságukban ismertessenek meg.

Héber hagyományok.

Tudjuk miszerint Mojzes [38]) gyermekségétől az egyptomi udvar gondviselése alatt neveltetett, és ott negyven éves koráig élvén, beavattatott az egyptoni pogány papok minden böltseletébe, be magába a' néptől gondosan őrzött külön rejtett titkos : io-i (jó) tanába, itt ezek irataiból szerezte ő az egyistenités tanát, melyet ennen felekezetü nemzetére alkalmazván, azt a' sokistenités rom szellemétől megóvandó, az eredeti egyistenitésre vezette vissza. [38])

E' tan szerint : Jehova a' zsidóknak kizárólagos istene volt, a' zsidók neki választott népe. Ő e láthatatlan korlát nélküli mindenható Istennek, mindenek alkotójának, ki semmi mellék álisteneket nem tűr, imádását tanitotta. — Genesise elegendően ismeretes, és több helyen kitűnik, hogy az igen összevont tanokban, a' természettan mélyebb ismeretekben járatlan nép fogalmához volt alkalmazva.

A' Jehováról fogalmak igen durvák és tisztátalanok voltak, többnyire haragos és bosszuállónak festették, nem pedig kegyes atyának, még kedventz népe iránt is. Az eredeti mozaismusból még a' halhatatlanság eszméje is idegen volt. Az tsak az itteni életről tud, 's tsak földi büntetésekkel fenyeget, nem örökké valókkal (innen ezen eskü alakok: testem dagadjon meg, tsípőim asszanak el, legyek sánta 's béna sat.), sehol sints szó halál utáni feltámadásról. A' zsidók törvénye Istentől magától adatott, a' birák szt.-személyek : „Jehova" helyettesei voltak, [39]) nékiek a' Lévi tsaládból kelle származniok, a' törvény legfőbb magyarázója a' főpap, fontos esetekben Isten a maga akaratát próféták által tudatja a' néppel ; — mindenkinek, ki magát Jehova által erre lelkesítve érzi, joga van próféta gyanánt fellépni, [40]) 's őt türelemmel ki kell hallgatni, 's a' legjobb bánás szerint tselekedni, [41]) a' világi hatalomnak pedig általában nints joga őt erőszakosan akadályozni. [42]) A' büntetések a' körülményeknek megfelelőleg durvák, és kegyetlenek voltak. [43]) Bálvány imádás kövezéssel büntettetett. Hasonló büntetés volt kiszabva a' szertartási törvények megsértésére, a' körülmetélés és a' husvéti bárány evésének önkénytes elmulasztására, az áldozathús evésére, midőn valaki törvényesen tisztátalan volt sat. Ki Jehova nevét vétkesen kimondotta, megköveztetett. Ha magát egész város bálvány imádással tette vétkessé, ugy bántak vele, mintha az államtól pártolt volna el, minden lakó kivétel és különség nélkül, még az állatok is megölettek, és minden benn találtató megégettetett. Itt senkinek nem volt szabad zsákmányolni, vagy a' várost újból felépíteni. [39]) [40]) [41]) [42]) [43])

Ezekből itt is azt látjuk, hogy náluk is, miként az égyptoniaknál, vallás ürügy szolgált a' nép és nemzeti intézkedések alapjául. A' papok itt is szerfeletti hatalomra jutottak. A' dolgok rendes folyama szerint ezen viszonyból szinte feltétlen papi kényuralomnak kell vala támadnia, azonban az ország több törzsrei [14]) elosztása, ugy a' vándor és patriarkai [44]) erköltsökhez szokott népben, bizonyos egymástól öröklött szelleme élt a' szabadságnak. Mind a' mellett, a' mint több másoknál bebizonyult, hogy ott, hol a' kormány istennevében igazgat, népakaratról, vagy köztársasági igazgatásról szó sem lehet többé, s' hol a törvényszegés egyszersmind istentagadás is, a' kormány jelleme kérhetlen szigorrá válik. És igy lőn, hogy itt is, eme intézvények következtében, minthogy a' szellemieket képviselő papok, az egyistenitésre vonatkozó tantökéletesbülés kifejlődését akadályoznák, a' mint Üdvözitőnk korszakában is láttuk, ekként egyedül a' hatalom korlátlan uralma segittetett elő, 's igy természetes, minthogy az életbe átvitt törvények nyilvános ellenőrséggel nem kezeltettek, imigy ezek az isteni : igaz, szép és jó törvényeivel nem egyszer ütközvén, nem tsoda, ha a' megvesztegethető biráknak többé vakon hitelt nem adván, ebből a' nagy többség elégedetlensége, elidegenedése, innen meghasonlások, viszályok, surlódások, pártoskodások, tettleges összeütközések keletkeztek; melyek egymásra költsönösen rombolólag hatván, végre az összes társodalom szétdulását vonta maga után. — Minek következtében Mojzes ama magasztos tzélja, miszerint népéből Jehova imádása által és annak nevében gyakorlandó papi uralkodással szilárdon egybekötött erős állodalmat alkotand, nem mehetett teljesedésbe.

A perzsa mitusi hagyományok.

[15]) A' Perzsa isteni tisztelet sokkal régibb, mint a' zenda-veszta [15]) kelétkezése, melynek folytatása által ama tisztelet tsak változást, nem pedig eredeti képződést nyert. Ők a természet erőit Isten gyanánt tisztelték oltár szobrok nélkül szabadon a hegyormán. Az áldozatok tiszta helyen végeztettek tűz nélkül. A' feláldozott állat, közimádság közben szétbontzoltatott, a' gyepre leterittetett és a' magus' szent éneke után az áldozó elvihette, kénye szerint használhatván [16]) azt. [16]) Egyéb iránt idő folytával elfajulván, iszonyú vallási babona bizonyitványait találunk, nevezetesen ember áldozatot is. Ezen egyszerü természet imádás valószinüleg a' medok-vallás rendszerével egyesült, mi által az ős eredeti vallás a' magismussal keveredett össze. Mint első vallás alapitó Hom, Hon emlittetik, de valószinüleg Hun vala ős eredeti neve; később Zoroaszter jön előtérbe, kinek Zenda-veszta törvény-könyve egész a' mi időnkig eljutott, de ime e' könyv tziméből lesz világossá előttünk, miszerint ama törvények a' sokkal tágasb körü szomszéd szittyákból költsönöztettek, minthogy ama könyv : a' zendülést vesztő igazságos törvényeket tartalmazá magában; — mert nemde, ha a' törnyek igazságosak, a' nép' a' zendülésre forradalomrai hajlamát veszti 's azt kebeléből egészen kioltja, irtja; innen ama eredeti isteni : igaz, szép és jó igazságos

törvényeknek rövid eszme sommázatú neve : Zenda-veszta. Sőt a' Zoroaszter elnevezése is sokkal eredetibb, hogysem azt fel ne ismerhetnénk. Azt tudjuk, hogy a legrégibb időkben az egyistenitői táltos papok, a' népnek nem tsak lelki, de testi orvosai is valának, és igy valószinüleg a' jótékony szerek osztásától : zert, szert-osztóknak is neveztettek. De minthogy e' kitünő nagytudományú istenfélő Fő-pap látná nemzetének, Kám pogányságra szitó mételyén a' pártoskodásra, forradalomrai hajlamát, hogy ditső nemzetét a' szétosztástól, dulástól, szétforgátsolástól megmentse, Verbőtzyként összeirta a' nemzet legrégibb szokásaiból és irott hagyományaiból azon jótékony igazságos törvényeket, melyek életbe léptetésén könnyü vala aztán a' pogánysághoz szitó pártütőket legyőzni 's rendre tériteni, 's minthogy eme igazságos törvények a' pártütők főnökeire : zord, kemény időket hoztak, általok : zord pogány törvényeknek neveztettek ; — de minthogy a lehető legnagyobb békeséget óhajtó rész, ama zord időket letsillapitó igazságos törvényeket, ugy a' Mediai területen szétszórtan lakozó semitai tsatlosok : a' német ajkú Hermionok (Hermion vfe : noj[é] m-e-r-r[edeti szóki-] H istenét imádok) azonképen üdvöseknek lenni találnák, innen ama magas állású Főpapot ki Sem pártján állott, a' két nyelviség alapján egyesitve : er haszt den : zord, ekként a' zord [és b]aster[ből] lőn neve : Zoro-aszter. — — Miből tisztán áll, hogy az eredeti Zoroaszter, ki szerintünk Mojzes korát sokkal felül multa, magyar magas (magus) táltos Fő-pap volt. — A' mint a' történelemből tudjuk, Zoroaszter neve alatt többen voltak, valamint Buddha 's Jézus (s̀=ű z-ü z-éj[t homályt sötétséget]) nevén is, mások szintén neveztettek (l. Cantu Caesar III-dik könyv 31. lap 1857).

A' perzsa vallás egy legfőbb istenség imádásában állott, ki a minden dolgok ősalapja : „a' kifürkészhetlen" örök öröklét gyanánt symbolisálva Ormuzdot és Ahrimánt [47]) az első lényeket, gyökeit minden dolgoknak [47])
maga után teremtette. Ormuzd, a' kifürkészhetlennek [48]) fényképe, mindig jobban hatva, az egész tiszta világot magából szülte mindenható szavával. Ő népében szereti magát és nem fárad ki soha az egész tiszta világgal jót tselekedni. Ahriman is eredetileg tiszta 's jó volt, de az irigykedés, Ormuzdnak némileg magasb állása miatt, minden rosz és tisztátalannak még, a' halálnak is ősforrásává tette őt. Eleme a sötétség, mint Ormuzdé a' fény, mert mihelyest ő dew lőn, leesett előbbeni magasságáról, és az örvény sötétsége elnyelte. A' kifürkészhetlentől ő is örökre van rendelve, de nem maradand mindig rosz, hanem a' halottak' feltámadása [49]) után, Ormuzd által tehetetlenné tétetvén, és a' tüzes [49])
ásvány folyókban kiégettetvén, ismét szent és jó leszen, 12,000 évig tartand a' hartz végelhatározásáig. Minden jó lénynek egy feruer [50]) egy védszellem van [50])
mellé rendelve. A' halál az első ember vétke által jött a' világra. Ahrimannak véges győzelme után következik a' jónak, valamint a rosznak feltámadása, melynek mindkettője addig elváltan, egy közép tartózkodási helyen időzött, és olvasztott értz tüzfolyamaiba taszittatott. Ezután az egész természet megifjudik

és újul, és a' jók végtelen boldogságot élvezendenek. — A' vallás tzélja az egész természetnek fénnyé válása, a' jónak, igazságnak és életnek diadala, a' halálnak,
[51] sötétségnek és rosszaságnak megsemmisítése. [51]).

A' perzsa vallás tana fényteljes és mindenütt tiszta képet mutat, igy : a' parzsi mindenhol és minden időben hasson és küzdjön a' jóért és igazért, sohase nézzen a rosznak törekedéseire közönyösen és gond nélkül, távol tartsa magát a' szemtelen és buja élettől, tiszta legyen nem tsak tetteiben, hanem gondolataiban is. — A' zenda-veszta tan követője a' felsőségnek engedelmeskedjék, de ezen engedelmesség ne fajuljon rabszolgasággá 's az uralkodó hatalomnak gyakorlata zsarnok-
[52] sággá. [52]) — Ezen vallástan a soknejüséget tiltja 's tsupán az egynejüséget
[53] tűri. [53]) Ámbár tekintve közép Ázsia korábbi összes viszonyait, a' zenda-veszta törvényeit kétségtelenül, eme parzsi töredékes hagyományokban ugy kell néznünk, mint az emberi nem előhaladási emlékkövét, még is fel lehet ismerni, hogy ezen isteni tisztelet, a' vele összekötött társadalmi szabályokkal együtt, az észszerü kivánatoknak mindenben nem felelt meg, miután itt is a' papi hatalom előnyei hálózták át az intézvényeket, és habár oly hatalomra jutni őket nem látjuk, miként az égyptoniak, induk és tibetieknél tapasztaltuk; azt a fejedelmek függetlenségi törekvései' és a szomszédságban levő nemzetek, főleg éjszakról a' Szittják viszonyos befolyásai' méltó következményeül tekinthetjük, a'hol ama alkotmányos intézmények nem tsak irott malasztként, hanem tettleg életbe átvive voltak. Nem tsoda aztán, ha az ily boldog nemzetnek nem tsak: zendülést vesztő törvényeit, hanem magát a jóságos élő Istent, izdené lágyítva, elfogadták. A' parzsi genisis az égyptoni, indu, tibeti vizi eredettől eltérvén, azt a' parázs tűztől származtatta. Ime a jelen napi legtekintélyesb böltsek közül némelyek azonképen e'hez szítanak, meg nem gondolván, hogy a parázs tűz nem ok, hanem okozat. És így itt a' végső ideje, hogy ezek felett a' szellemben szomjuhozókat teljesen kielégitvén, ezzel mindnyájan egyöntetü értelmiségre jussunk; mi a' jelen természeti tudományok tantökéletesbülési alapján, épen nem tartozik a' lehetetlenségek sorába.

Mi, kik a' betűk jól meghatározott jelves jelentőségein saját nyelvünk, leglényegesb szavaiba vésett böltselmét a' Szt. hagyományokkal, és a' jelen kifejlettebb természeti tudományok összes tényeivel, oly pontosan megegyezve lenni találtuk, mind ezeket sokkal fontosabbaknak tartjuk, hogy sem ezek felderítésein most már eligazodni ne tudnánk. Nints nekünk e' tekintetben a' nyelvünket nem értő külföldi tudósok tekintélyökre szükségünk, sőt ellenkezőleg ezen okiratos szavak fontosságánál egyedül mi vagyunk hivatva arra, hogy azok tudvágyát a' lehetőleg kielégitsük, miből aztán tsalhatatlanul következik, hogy ama zenda-veszta törvények a' szomszéd Szittya intézvényekből, ahol a' legrégibb időktől a' jóságos élő Isten uralma alatt a' szabadabb életkör otthonosb

vala, költsönöztettek; mert ha e' tanok a' perzsák valódi benső miveltségi érettségéből fejlettek volna ki, akkor ők ama intézményeket meg is tudták volna állandosítani, miként azokat a' magyaroknak e' hazábai letelepedésök alkalmával is sikerült meghonosítani [54]); de mivel a perzsák ama törvényeket tettleg életbe [54]
átvitten huzamosb ideig maguk közt meg nem szilárdíthatták, tisztán tünik ki, hogy ama zenda-veszta törvényeket ideiglenesen, a' hozzájok oly közel álló hatalmas szittya [55]) nemzettől költsönözték, ahol e' tanok a' legrégibb elévült időkben [55]
otthonos miveltségi érettségből eredvén, közeli viszonyuknál erköltsileg, miként az Angol intézvények a' jelen mivelt világra, vagy talán alkalmi forradalom következtében anyagi befolyással is hatván, kénytelenek voltak ama törvényeket elfogadni.

Mi tehát, kik páratlan nyelvünket a' való egyedüli élő Isten feltárt tanán, algebrailag szerkezettnek tekintjük, nem késünk többé az egész tudós világ előtt bevallani: hogy az összes mitusok Noenak a vizözön előtti eredeti feltárt egyistenitői: j ó t a n á b ó l mint valódi történelméből elferdítve keletkeztek. Igy értjük meg a' fentebb idézett szt. Ágoston szavait, az ő tiszta felfogásában.

A' m a g y a r o k h a g y o m á n y a i.

Azt tudjuk, hogy eleink Ázsiában laktak, e' felől senkit nem hagy kételkedni a' történet. Ázsiának lakósai azon időben, midőn őseink ott tartozkodának, a' mint az évesült korszak története visszaemlékezik, többfelé ágazó hitvallásban éltek, melyek közül a' fentebbieken kivül figyelmet érdemlők: a' magusok, sabaeusok, phoeniciak sat. vallásai. Melyiket valották ezek közül őseink, Lucianusnak eme szavaiból kiviláglik: a' perzsák, parthusok, chorasmirek, baktrianusok, szakák, medusok és sok más népek a' magusok vallását követték, hogy őseink ezek közül valók, kétségbe nem lehet vonni.

A' mi tehát az imént említett vallások eltéréseit illeti, mindaddig mig azok különféle babonaságokkal, mesékkel be nem undokítattak, a' legegyszerűbbek voltak. Ez terjedt el Perzsiában, Margiában, Scythiában ezt hozták be valószinüleg őseink is hazánkba. Következésképp mindazon sarktételek, melyek a' magusok eredeti vallás tanának alapelveit teszik, a' régi ősmagyarok vallásának is sarktételei 's alapelvei.

Az ősmagyar vallás egy görög író [56]) tanusága szerint: ők tsak egy fő [56]
Lényt imádtak, ki mindezeket alkotta, fentartja 's igazgatja, ennek tiszteletére közönségesen dombokon és berkekben, imákat és áldozatokat mutattak be e' végre leölt marháikból. E' jó szellemen kivül, kit Isten [57]) név alatt tisztelének, [57]
és kinek adományából hittek jönni minden áldást és szerentsét; tisztelték még (de nem imádták) a' levegőt, vizet, tüzet, földet, kivált pedig a' napot mint olyan lényeket, melyek által leginkább vették Isten jótéteményeit. Nagy szerepet játszott még vallásukban egy hatalmas, de Istennek alárendelt gonosz szellem, melyet Ármánynak [58]), máskép ürdüng, ördögnek [59]) neveztek, ettől származtatták [58])[59])

ők mint sok más népek a' világon előforduló gonoszt, mit ők az élő Isten jóságos eszméjével megegyeztetni nem tudtak.

Hitték a' lélek halhatatlanságát is, és a' tulvilági jobb életet. Halottjaik em-
[60] lékezetét gyásztorral és énekekkel ülték meg [60]). Különösen szent volt előttük az
[61][62] eskü. Valának papjaik is, kiket táltosok [61]) vagy józsoknak [62]) neveztek, ők vol-
[63] tak a' nép józsolói, böltsei, orvossai 's költői [63]). A' nép iránt ok határtalan tisztelettel viseltetett, de szabadságát általok (mint több más népeknél láttuk) megsér-
[64] teni, összeszorítani nem engedé [64]).

Nints kétség, hogy azon fentebb említett perzsa hagyományok tzikke alatti törvények és erköltsös tanok, itt voltak eredetileg otthonosak, egynejüség volt itt is szokásban, és az alkotmányosságnak, a' legrégibb elévült időktől fogva, mindig hű örzői valának, jeléül; hogy azt még a' bukott korszak előtti: Isten országa 's igazsága felismert mintáján szervezték. Ezen korunkig eljutott szerfe-
[65] lett töredékes történelemből [65]) is kitünik, hogy e' vallástan is minden kétségen kivül, az egykori élő Isten feltárult tanából végre hitté törpülve keletkezett.

Ha tehát tekintetbe vesszük a' történelem azon közös elismerését, miszerint a' szittya törzs kitünő sajátságához tartoztak az igazság szeretete, fényüzés megvetése, az adott szó szentsége, férfias elhatározás, hősi elszántság, kitűrés, ember társaikkali ugy rokon, mint idegenek iránti emberiesb bánás, szóval egyszerűbb tanaikkal megegyező erköltsös viselet. Sőt ha tekintetbe veszszük e' törzs nemzet egyik fő magjának nép száján oly otthonias hangnyomattal kiejtett: egy élő Isten mondatát, ugy az ezzel szorosan összhangzó történet-irók ama feljegyzéseit is, miszerint e' nemzet valósággal mindig: egyistenitő volt, és hogy egyszerű, a lehető leggazdaságosabb országlati kormányzata, az eredeti isteni tanokkal összhangzólag vezettetett, és papjaikat bár szerfelett tisztelék, de túlhatalomrai jutásokat mindig féltékeny szemmel őrzék; és hogy a' jelen országuk elfoglalása alkalmával ennen biztosításuk tekintetéből tsak az ellenszegülők ellen kegyetlenkedve, minden meghóditottakkal pedig saját népük atyai (patriarkális) intézményeit oszták meg, mi különbséget sem tevén, a' hóditott és saját nemzetbeliek közt, sőt a' nemesi kiváltságot is azonképen oszták meg velök, ha arra érdemesekké lőnek; mindezek elengedően tanusítják, hogy a magyar nép a' legrégibb időben, a' voltaképi isteni tanoktól át és áthatva volt, melyek benső érettségü küzdelmein emelé nyilvános ellenőrséggel országlatát és minden rendü intézményeit, innen a' nyilvános megyei rendszerek. Igenis, tsak igy volt egyedül képes az annyi ezer évi viszontagságok után is faját, az idők által megőszített alkotmányát a' legujabb sakkot kapott időkig oly testesülten megőrizni. Hogy pedig ezen tanoktól ditső nemzetünk valósággal átvala hatva, tanusítják ősnyelvünknek ezen isteni tanokat mnemonicai elfelejthetlen lekötéssel dúsan ellátott lényeges szavai, melyek szerkezetét egy tiszta tudaton alapult böltsészeti rendszer vezénylé, melynek felismerésével e' nemzet küldetése, a' tudós világ által elébb utóbb beláttatván, ekként páratlan nyelvünk nagyszerü méltánylásra számíthat.

Ime Plato ama eszméje, miszerint: „az emberi-nem valaha jobb volt, és hogy ezen elveszett boldogságához visszatérés, végtzélja a' bölts állodalmi intézkedéseknek," mindinkább nagyobb megfontolást érdemel.

A' szent hagyományok ama tartalma is, miszerint mindezek eredete egykor feltártan tudva volt, igy jutand a' szellemet megnyugtató tiszta igazságra.

Mindezeknek oly annyira összefüggő állásából, főleg pedig abból, miszerint nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe vésett tanai, jelen korszakunk tudatát sokkal felülmulják, mindinkább tisztábban lesz előttünk, hogy az összes mitusok ős eredeti feltárt egyistenitői tanához legközelebb áll a' szittya törzs, és eme annyi rajainak egyik leggyökeresebb magzatja, a' magyar, és ezt nem tsak nyelvünk bizonyítja, hanem ama a' történelemmel teljesen megegyező költözködési viszony is, miszerint ama pogány korszak teljes romlottságából, és eme egyistenitői erköltsös tanoknak gyakorlatilag életbe is átvitt ellentétéből, közöttük szüntelen ellenségeskedések és hartzok keletkezvén, ekként végre is az erköltsösb, józanabb rész, a' romlottabb résznek, az ellenséggeli tzimboráskodása 's innen keletkezett meghasonlások, szakadások, pártoskodások, tettleges kitörések folytán, az eredeti területnek odahagyásával amazoktól magukat óvandók, tisztítandók, uj hazát keresve, bár nagyobb korszakokban, de szüntelen, hun ide, hun oda tsatangoltak, innen részben a' hun elnevezés. A' bábeli elválás is, főleg ezen okból történt.

Mi tehát, kik az egykori kétségtelen tudat tanán szerkesztett isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavaiba vésett böltselmét oly tisztán felleltük, ezek iránt többé közönyösek nem lehetünk, nem, mert tudjuk, hogy már korunkban is (miként részben a' vegyészi műszavakkal megindult) nem egy tudós férfiu gondolkodott azon, hogy a' jelen ismeretek összegét egy közös, a' tudatot magába bevésten tartalmazó ujszerkezetü egyetemes nyelvbe tegyék le, hogy ekként az eszmék annyira szétzilált tévegéből valahára kiigazodhassunk. Nints, nem lehet kétség, hogy ugyanezen törekvés, azonképen ébredt fel ama rég elévült vizözön előtti ősi időkben is, minek folytán az összes nyelvek nyelviségéből keletkezett aztán azon a' tudatot tiszta fogalmakban magába rejtő voltaképi világ-nyelv, mely annyi ezer évek leforgásai után is, bár a' legmélyebb tudatlanságba sülyedt vissza, de a' szorosb vizsgálat következtében oly dús és tiszta tudaton alapuló szerkezetet árul el, mely a jelennapi korszak tudományát sokkal felülmulván, ösvényén hatsak az igaz, szép és jó útját szándékosan el nem állandják, ugyanazon feltárt isteni korszak újbóli kivívására vezetend vissza.

Ime ha ma, az összes nemzetek tudós akadémiáinak legböltsebb férfiai egy ily, a' tudatot magában bevésten tartalmazó: világ-nyelv szerkezete végett egy közös egyesületté állanának össze, mit tennének? A' tudomány jelen állásánál, valóban mit sem eszközölhetnének, és mindaddig nem is boldogulhatnának, mig az okszerüség alapján a' tudat azon magas állására nem emelkednének, mely

szerint úgy az anyag lényege, mint saját kisviláguk okfője az ő tiszta valóságában feltárva nem volna; nem mert tsak ezek szempontjából okulva láthatnák be a' nagyvilágot, és végre ennek a' mindenekfeletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőjét; tsak ekkor lehetnének a' való tudomány terén azon magas tsútson, melynél fogva mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, Isten országát és igazságát az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel, a tiszta erköltsiség eme alapjaival, az ujonnan szervezendő tudat-nyelv lényeges szavainak lelkébe letehetnék.

De ime, midőn ezen tanokat, a' tudat-nyelv lelkébe bevésni akarnák, tsak ekkor állana elő a' munkaság legóriásibb vállalata, mert, hogy a' való tudomány az igaz, szép és jó minden iránybani mérveinek megfelelőleg, ez egyes lényeges szavak lelkébe örök időre elhagyományoztathassék, ez egyes egyedül ugy volna kivihető, ha az anyag lényege 's saját kisvilágunk okfője felismerésén, ennek leglényegesb szerveinek idom és működési rendjéből keletkezett jelentéses jelvek, a' legegyszerűbb kiejthető hangok összegében tudós betűkké alakítatnának, melyek mindegyikével aztán a' nagy- és kisvilágból vett eszmék is azok jelves jelentőségeinek megfelelőleg, állandóul meghatározva köttetnének le, mi által azok algebrai összegéből kerülnének ki az egyes tő, gyök, összetett szavak, melyek ismét a' ragok, képzők, ugy az ejtegetések, hajtogatások sat. segedelmével, szinte miként a tíz alapszám (1, 2, 3, 4, 5, sat.) által a' végetlenig minden kiszámítható, ugy az ekként állandóul meghatározott tudós betűk: A. B. D. E. F. sat. jelves jelentőségein, melyek a' való tudomány kútsát képviselik, minden kimagyarázható.

'S ime tsak akkor, midőn mindezeket a' legnagyobb erőmegfeszitéssel megalapítanák, és pedig minél helyesebben tennék ezt, tsak akkor látnák be álmélkodással, hogy mindezek már egykor az óriási szellem korszak világában egytől egyik megvitatva, alapítva 's rendezve, 's a' mi legdrágább ereklyénk: édes annyai nyelvünk lelkébe tudatilag bevésve vannak.

Igaz hogy több nyelvek vannak, melyeknek számos szavai szinte ily betűi összetételen alapult észszerü szerkezetet árulnak el, de mivel mindazok közt egyetlen egy sintsen, mely azon jelvi jelentőségen kivül, az egyszerü sommázatu szavakban több tiszta értelmet képviselne saját szövegében, mint a magyar nyelv; ekként látni való, hogy mindazok nem egyebek voltak, mint: szinte teljes elismerést érdemlő, ugyanazon szent tzélra t. i. a feltárt isteni tudatot, a' nyelv lelkébe bevésni törekvés; de a' melyet egyetlen egy nyelvben sem sikerült oly tiszta praecis és exact fogalmakban letenni 's megállapítani, mint a' hogy sikerült azt a' magyar nyelv lényeges szavainak lelkébe letenni. Ép azért nyeré e' nyelv: magyar elnevezését, mivel a' mint e' szó lekötött eszméiben oly lelkesen elárulja, visszafelé: „r"-agyam, velőm, észszerűségem, okosságom a' nyelvbe tétetvén le, ekként mit értelmes ember e' nemben legmagasabbat utódaik örök boldogsága biztosítására elhagyományozhatott, letevén; ezzel a' nyelv további alakulása az egész emberi nem javára be vala fejezve, reszketve. Mindezekből

kitünik, hogy e' nyelv az összes nyelviségek nyelvein felül kerekedvén, az valósággal az isteni positiv tudatot mind elméletileg, mind gyakorlatilag magában rejtvén, minden nyelvek közt a' legtudósabb egyetemes, akadémiai, valóságos világ-nyelv volt. Azért lőn aztán az ezen tanok ismeretéből felvirágzott egyistenitői tan is, nem egyes kegyelt nemzeté, hanem az egész emberiségé, mely az összes nemzetek legrégibb mitusi hagyományaiban, mint egyistenités felismerhető. Nem tsoda tehát, ha a' későbbi összes pogány világ ama eredeti tanokért mit sem küzdvén, és igy azokat meg sem betsülhetvén, attól eltért, holott saját nemzetünk, főleg Jafet utódai ama egyistenitői tan mellett, habár az végre hitté olvadt, e' hazábai bevándorlásig állhatatosan megmaradtak; a midőn Üdvözitőnk azonképeni egyistenitői tanával szt. István apostoli királyunk alatt a' kereszténységbe olvadtak. És hogy a' Jafeti ivadék mindig állhatatosan az egyistenitői tan mellett állott, bizonyitéka a' Bábeli (l. e' szó elemezését alább) egyistenitői temlom feletti testvérek közötti véres összekottzanás 's elválás; és az hogy reformatoruk, kik őket a' sokistenitői pogány vallásról egyistenitésre téritette volna, miként a' héberek és perzsáknál sat. láttuk, soha sem volt; nem, mert az eredeti Zoroaszter (Verbőtzyként), a' gyakorlatilag életben levő vallásos szokásoknak és törvényeknek egyszerü feljegyzője volt, hogy felismerhessék teendőiket a' kámitai pogányságra törekvők tselszövényeitől. De tudjuk azt is történetileg, hogy Atilla Isten ('s nem istenek) ostorának tzimezé magát; sőt a' nép száján oly ottbonias hangnyomattal kiejtett eme legrégibb mondat: „A' magyarok élő Istene" ugyanezt erősíti; de legfőbb bizonyítéka a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült isteni tanai; holott ha ők sokistenitésre fajultak volna, ezen szent bevésések azonképen kiküszöböltetvén, elenyésztek volna. Igy a' Semiták egyes ágai, a' bábeli összekottzanás utáni elválásuk és keletrei szakadásuk után, nagy részben pogányságra térvén, ezzel isteni vallásukat és eredeti nyelvöket elveszítették, mint a finnek, tsudok, héberek sat. Igy a' Kám részén levő filiszteusok, kánáneusok sat. ágai, végre zend, veszt, kopt nyelvekké enyésztek. Voltak ugyan köztök kik a zsarnoki uralmat megunván a' Jafetiekhez szegődtek, de fájdalom, ezek valának aztán azok, kik eme Jafeti legtisztább istenfélő részt, a' kámitai pogány szellemmel elárasztották, és ott is pártoskodásokra szolgáltattak okot. Igy aztán ezen össze-vissza költözések, vándorlások után, nem álmélkodhatunk, ha Ázsiának, sőt a' föld tsaknem minden zúgában találkozunk, önnön nemzetünk nyelviségére vonatkozó számos, még ma is felismerhető szavainkra.

Ime Plato azon több mint sejtelme, mely szerint nevezetesen Politiájában eszményiét adván az egyes emberi tehetségek rendének, világosan megmondja, hogy állodalmi eszményie gyakorlatilag addig lehetetlen: „mig a' régi nemzetekhez hasonló 's hibáktól ment szabad nemzedék, nem találtatik valahon e' földön." Mi megvagyunk győződve, hogy ő eme magasztos eszméket az égyptoni irományok legrégibb hagyományaiból búvárlá.

Ime itt találandják t. olvasóink állításunk ama nagyságát, minél fogva az összes mitusok tanát, minden kivétel nélkül az egykori bukott korszak előtti idők feltárt egyistenitői korszakából keletkezettnek tartván, Noe-Jafet összeköttetésén, ehhez a' magyar nemzetet, a' legközelebb állónak lenni tartjuk.

Igenis, az ős eredeti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőnek, a' természet istenítésre, sokistenitésre 's istentagadásra való elfajulásai után, nem maradt az ősi időkben egyetlen egy nemzet, mely az egyistenitői tanhoz oly hű maradt volna, mint a Jafeti magyar rész, nem, mert a' semitai elfajult héber nép is a' sokistenitéstől át és áthatva levén, annak az egyistenitői tanra való visszatérése nyilván Mojzes idejétől számítható, mert azon egyistenitői tant, melyet a' vizözön után Sem vegyült maradékaiként Ábrahám, Izsák, Jakobtól a' legrégibb időben öröklött volt, az Jafet utódainak egyistenitői tanával közös vala. De a' két nemzet egyistenitői tana közt Mojzes korában is nagy vala a' különbség, mert a' magyar az egy élő Isten alatt, az egész emberi-nemre kiható: jóságos Istent vallott; a' mídőn a' héberek egyedül saját nemzetüket kegyelő pártos, haragos és bosszuálló istent hittek. Igaz, hogy ha a' magyar szavak bevéséseit közelebbről fürkésszük, azokban számosakat fogunk találni, melyek a' sokistenitőkkeli érintkezést árulják el, de minthogy nemzetünk e' hazábai bevándorlása alkalmával is, valósággal egyistent ditsőitő volt, ekként már ez maga is arra mutat, hogy a' magyarok, költözködéseik folytán, melyeket az istenfélő Táltosok a' nagyokra való befolyásaiknál fogva, a' legrégibb időtől kezdve ép azért eszközlék, hogy a' mindenütt eláradt sokistenitéstől, mely saját rokon nemzetségüket is részben elkortsitá, legalább a legtisztább részt a' mag-rajt, a' végromlástól megóvhassák, mindaddig vonultak el elfajult pártos rokonaiktól, mig végre e' jelen hazába jutottak, ahol mint történetileg tudjuk, mint egyistenitők telepedtek le.

Ezek alapjain, mi mit sem kételkedünk, hogy szt. István a' ditső apostoli Király, saját nemzetének némi részben a' sokistenitésre való hajlamát, a' pogány rokonok közikbe keveredett egybeolvadásain ismervén, de tudván az innen keletkezett viszályok, meghasonlások, pártoskodások, következményeit is, ép azért állott saját egyistenitői, bár az eredetitől sokban elfajult tanával, oly közel rokonságban álló keresztény vallásra, mivel teljesen belátta, hogy a' folytonos háborúk következtében ugyis nagyon leapadt nemzetét, minden netaláni újból megkisértendő költözködési vágytól, és az innen mulhatatlanul bekövetkező elforgátsolástól, teljes szétdarabolástól, oszlásztól tsak úgy óvhatja meg, ha azt egy tömeges, ugyanazon egy vallásos szellemtől áthatott nemzetté olvasztandja össze. Ez levén egyuttal azon közvetitő is, melynél fogva a' mindenütt résen levő kereszténységre tért nemzetek szinte kibékülvén, megnyugodtak. Ime igy ismertük mi fel e' szt. fejedelem mély belátását, és egyuttal saját nemzetével az egész mivelt emberi-nemre kiható: valóságos apostoli küldetését.

Ha már most visszaemlékezünk az évesült korszak legrégibb eseményei-

nek benső rúgóira, világos lesz előttünk, hogy a' legnagyobb háboruskodásokra, mindig a' vallás szolgált legfőbb ürügyül, azért üzé Atilla is istenostoraként a' Visigothokat, mivel az indu Visnura térvén, pogányságra fajultak. És igy, ha a' költözködések, vándorlások e' nemü bensőbb rugója, ugy a' kül- mint belföldi történet iróktól nem említtetik, egyedüli oka az, mivel a' külföldiek a' minden nyelviségektől annyira eltérő nemzeti nyelvünket teljességgel nem értették, és igy nem is értesülhettek annak bensőbb indokairól. A' mi pedig a honi irókat illeti, tsoda-e a' midőn a' kereszténységre lett téréssel, az ős vallásra vonatkozó minden legkisebb hagyományok, emlékek, gyökerestül kiirtattak, ha annyi rombolások, tatár, török járások, beldulások után többé mindezek valódi kútforrásait nélkülözni kényteleníttetvén, most már majd nem egyedül, a' mi páratlan nyelvünk, történelmi szavainak lelkébe letett eseményein, juthatunk mindezek tudomására.

Jelenben tehát, a' midőn ditső nemzetünket nyugoton ez időszerint Üdvözitőnk tanával, és ezzel a' leghatalmasb egyistenitői mivelt nemzetekkel szövetkezve lenni találjuk, méltán ketsegtethet bennünket azon remény, hogy távol ama sokistenitői minden igazságszeretetből, erköltsiségből, józanságból kivetkezett népektől, végre valahára felépíthetjük azon egyistenitő templomot, mely az összes emberiséget egy élő Isten positiv tudatára vezetendi.

A' phoeniciaiak, phrygiaiak mitusa.

A' mi ezek, az assyrok sat. népek hitregéire vonatkozó eredeti hagyományokat illeti, ezek is több mint valószinü, miszerint: mindnyájan a' mi vizözön előtti eredeti egyistenitői egélytanunkból költsönözték, és phoeniciaiaknak (a' ph=f), valószinüleg azért neveztettek, mivel eredetileg a' hajdani legrégibb korszakban, a' legfőbb szellemi Lényt, mint világ-Lelket ez egyetemes nagy-egész központi tsillagjaként tekintvén, ezt mint legfőbb szellemi tsillagot: végetlen-örök eszményi-valóként imádták. Innen f ö n (az: oe=ö) vagy f e n $^{\text{van az}}$ i ^{mint} x (azaz mint legmagasztosb delejes éberlétü életet élő, végtelen-örök: tsillag=*=x); — innen a' f ö n - i - x^{ból} eredt a' fönix meséje, mely a' mint a' mesék hagyományain kiviláglik, több ezer évek után szokott, az ő elhunytnak vélt hamvaiból feléledni. Ime az eredeti tudós betűk felismert jelves jelentőségein, igy hatunk be ezek legvalószinűbb történészetébe.

'S igy, miután a' megemlítetteket az összes mitusi tanok felvilágosítására elégségeseknek tartanánk, azok további fejtegetésétől méltán elállhatunk, és ezt főleg mi magyarok lelkiismeretesebben tehetjük, mint bár mely más nemzet, miután a' görögösített szokásos: mithus szó, mely szerintük annyi mint: mese, rege, költemény, nem rejti méhében lekötve azon eszme fogalmat, mint a' melyet e' szónak a' görög nyelvben voltakép képviselni kellene, miután az valószinűleg a' mi eredeti vallásunk igaz volta feletti tantusákból, vitatkozásokból eredt, 's minthogy azt a tsillagászati, physicai, vegyészi eszközök, szóval a' természeti

tudományok elenyésztével kisérleti úton bebizonyítani teljességgel nem tudták, mint megoldhatatlan meséket, regéket, ábrándokat tekintvén, távulról sem tartották hihetőnek, hogy ama eredeti ős vallásban (l. e' szó tag. a' 12-ik sz. a.) a' valók ásatain, kisérletein feltárt egyistenítői tanra vonatkozó lényeges titkok rejtőzzenek: holott a' való tudomány mindinkábbi felderülésével, ez is tiszta alapot nyervén, igy e' szó az ő biztos magyarázatát nyerendi. 'S most méltán kérdezhetjük mi, kik tudjuk: hogy saját nyelvünk valósággal az egy élő Isten legtisztább tanának böltsészetén szerkesztetett, lehet-e nemzet, ki a' mi[tan]tus[áinkból] keletkezett vitatkozásokat, jobban magyarázhatná mint mi magyar ajkuak? részünkről ugy tartjuk nem.

Mindezekből teljesen kitünik: hogy a' közös egyistenítői kútforrásból kiindult mitusok, különféle időkben, a' midőn ama magas állásról lebuktak, az egyes nemzetek igényeihez, szeszélyeihez, érdekeihez képest átalakultak, de mivel ezek ugyszólván mindannyian, minden böltseletet maguk közt titokban tartván, az emberiség nemes fejleményének roppant kárával földi érdekben zsákmányoltak ki mindent, méltán pogány, vagy titkos korszaknak neveztethetik, mindaddig, mig nem a' világi görög böltsek, az égyptoni bel, titkos: ioi tan folytán a' világi böltselet alapját elméletileg le nem tették, miáltal az emberiségre oly károsan ható nemtelen titkolódzásnak véget szakítván, a' második korszak megindult. Ime itt a' görög nemzet őseinek az évesült korszakban az egész emberi-nem művelődésére kiható legnemesb érdeme. Ezen időben a' böltselet a' világiak közt szüntelen erősb gyökeret vervén, mindinkább nagyobb kiterjedést nyert, mig végre a' törökök hódításai 's Konstantinápoly elfoglalásával a' tudósok szétszoratván, általok az olaszhoni bevándorlások következtében, a' később kifejlett nyugoti böltseletnek alapja tétetett le.

A' második korszak.

A' második, vagy görög bölcseleti korszak, a' titkolódzástól, mentebb, a' szellem a' titkos tzellák rejtekéből a' világiak közt mindinkább elterjedvén, ekként az elméleti 's tapasztalati böltselet rendszerei, a' melyekből az egész emberiségre nézve az évesült korszakban a' felvilágosodás élénkítő haszna nyugot felé áradozott, a' fáradhatatlan mély belátású görög böltseknek köszönhetők.

Ezek böltseleti törekvésükben jobbára az égyptoni kosmogeniából indultak ki, mint nevezetesb megemlítendő azon böltselet, mely Kri. e. 600 év előtt Joniában támadt (innen ezen égyptoni: ioi — jó — tanok behozatalától a' Joniai szigeteknek elnevezése, ahol t. i. e' tan leginkább meghonosodott); — ez gondolkodás és következtetés utján a' dolgok őseredetét igyekezett kitalálni. Mileti Thales volt a legelső böltse az ioni iskolának, ki ennél-fogva, a' görög böltselet teremtőjének is szokott neveztetni. Diogenes Laertius szerint Kri. e. 640-ik évben születvén, ő volt az, ki az emberi ismeretek szétszórt halmazát böltseletileg rendezvén, azt élő szóval nyilvánosan adá elő. Böltselkedett ő a' dolgok leg-

első kezdeményéről, 's e' mindenség egyetemes rendszeréről. Értekezett a' nagyságról, kiterjedésről és a' testek tulajdonságairól, 's meg nem szünt tanítványait figyelmeztetni, miként kellessék az anyag ugyanazonosságának felismert valójából az egyetemes nagyegésznek benső ismeretére jutni. Ő miként az égyptoniak: jó tana, minden dolgok ős anyagául a' vizet tartotta. Igaz, hogy mindezek nagy és mély belátást igényelnek, és ha megemlékezünk arra: hogy már Thales korában a' berz folyam ismerve volt, akkor akaratlanul is felismerjük azon égyptoni bel, a' nép elől gondosan őrzött: „A' központi világosságból" genesisének öszfüggését, mely őt annak magasztos böltsészetébe — habár elméletileg — vezette be; mert e' tan nagyszerüségéből itélve, tisztán áll előttünk, hogy ő a berzerőben, folyamban, miként ma is nem egy, a' természet titkába mélyebben belátó férfiu nem egyedül vegyészi hatályos szert, hanem az egész egyetemiségre általánosan kiható erőket ismervén fel, ekként azt a' primitiv elemek, és igy leges-legvégül a' viz lényeges alkatrészeül is vevé. Szerinte a' föld megsürüdött [66]) viz, [66]) a' lég pedig meghigult viz volt, a' midőn a' tüzet, nagyon megritkult légnek tekintette, mit természetesen, minthogy a' viz ugrás, hézag nélküli elemei: a' köneny és éleny akkori időben ismerve nem voltak, a' végtelen és mindenütt általánosan eláradt berzerőre, éther, nagyon megritkult légre értett. Innen van, hogy ő már akkor a tsillagászatban azon rendszert követte, mely szerint naprendszerünk székeül miként ma: a' napot vette; e' körül forogtak a' többi akkori időben ismeretes bolygók; — mi arra mutat, hogy a' voltaképi tsillagászati rendszer az égyptoniak bel: jó tanán ismerve volt, de a' mely titkoltatván, végre puszta elméletté törpült; melyet maguk az égyptoni pogány papok sem valának képesek többé az okszerüség utján gyakorlatilag bebizonyítani. 'S igy mit sem kételkedhetni, miszerint ugy az anyag lényege, valamint a' naprendszerünkre vonatkozó való tan, a' mint is: „a' központi-világosság", — „világ-lélekre" vonatkozó magasztos tanok, a' hajdani bukott korszak előtti feltárt időkben ismerve valának, de a' melyek a' természeti tudományok teljes lehanyatlásával elenyészvén, elméletté törpültek; melyek felett aztán nem tsoda, ha maguk a' görög böltsek minden elmebeli megfeszítéseik mellett sem valának többé képesek kiigazodni. Ennek barátja 's tanítványa Anaximander a' dolgok amaz ős alapját, ne hogy valamely külön egyes anyaggal feltseréltessék: véghetetlennek nevezte. Az utána következett ioni böltselők közt Anaximenes (500 évvel Kr. e.) és Anaxagoras (460 év Kri. e.) a' legnevezetesebbek. Ezen utóbbi vitte be az ioni böltseletet Athenbe, ő hozá sajátképeni rendszerbe a' thalesi böltselmet. Ezen iskolához tartoztak még Diogenes, Apolloniates, Archelaus s. m.

A' második böltseleti iskola Siciliában és Olaszország azon részében, mely nagy graeciának is neveztetett, talált legtöbb mívelőkre 's italiai, vagy pythagorási iskolának neveztetett, mert alapítója Pythagoras volt.

Igaz ugyan, hogy ugy az első, mint ezen utóbbi, ugyanazon forrásból t. i. az égyptoni tanokból nyeré a' maga böltseletét, miből egyelőre azt kellene

feltételezni, hogy midőn mindketten ugyanazon eredeti forrásból nyerék tanulmányaikat, e' két tan alapító rendszere közt talán semmi lényeges eltérés sem lehetséges. De ha meggondoljuk azt, hogy az égyptoniaknak két nemű genesisök vala, még pedig az egyik : nyilvános, külső a' népé, vagy typhoni; 'a másik a' nép elől gondosan titkolt bel, ioi; akkor első tekintetre belátható, hogy a' szerint a' mint e' két különböző tanok bár melyikéhez tsatlakozott valaki, a' szerint alkalmazásra nézve a' böltseleti tanrendszer is változott. És igy miután a' fennmaradt pythagori tantöredékekből tisztán tünik ki, hogy ő az égyptoni tanok mindkét neméhez képest, két külön nemü iskolát alapított, e' szerint a' tanitványok, a' mint azon tanok egyike, vagy másikában vettek részt, különböztek. A' kültanba, mindenki a' ki kellő ismeretekkel birt, minden nehézség nélkül felvétetett; a' midőn a' bel, vagy titkos tanokban tsak azok részesülhettek, kik magukat a' titok tartásra kötelezvén, ezen felül állhatatosságuk szilárdságáról, még némi megelőzött szigorúbb fegyelmi rendszabályokat is állottak ki, bizonyságául annak, hogy itt a' görög pogány hit elvekkel ellentétben álló tanok hirdetettek, a' midőn az elsőben mi sem adatott olyas elő, mi azzal ellentétben állott volna.

Minthogy pedig az égyptoni kettős tan, két nemű genesisen alapult t. i. az egyik : kül, pogány vagyis a' népé, melyben az okszerüség teljes elmellőzésével minden a' látszaton, szinen alapulván, e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőket, a' mint szemre a' nem gondolkozó előtt látszik is : a' zerusnál kevesb mivoltból származni tanították; — a' midőn a' másik : bel, titkos, isteni jó tanban, mely a' nép elől oly gondosan takartatott, az okszerüség némi elméleti fennhagyásával mindent : „a' központi-világosság", — „világ-lélek" okfőjéből az éther, ama időkben ismert berz-erők hullámzásain, (emanatioin) vizzé sürüdve keletkezettnek tanították; ebből első tekintetre látható, hogy a' kik az első, vagy kültanban részsültek, a' látszat, vagy szinrei okfőhez méltólag az okszerüség legkisebb sejtelmét sem nyerhetvén, tanhirdetőjök szavát mindenben vakon követték, és ha azokban valaki kételkedett, elég vala azt mondani : hogy ő a' mester mondá, 's azonnal a' legtsalhatatlanabbnak tartatott. Igaz, hogy az ily más tekintélyén alapult tudás, igen könnyü 's kényelmes, mely a' vakhivőség terjesztésére szerfelett alkalmas, de arra, hogy az illetők : szellem szomját bensőleg kielégíthesse, e' voltaképi tzélnak tsak ugy felelt volna meg, ha ama állítólagos tanokat a' természeti-tudományok kisérleti tényein, minél tisztábban szembesíteni sikerült volna. Nem tsuda tehát, ha a' felsőbb osztályú tanontzok, kik az okszerüség némi elméletében ugyan részesültek, de titoktartásra kötelezletvén, ekként idő folytával a' féltudósok, áltudósok, alakosak által felül mulatván, végre legyőzettek, mi által a' tudatlanság mintegy iskolát nyervén, annál tágasb körben szilárdulván meg, igy minden a' butaság, tudatlanság, sophisma érdekében haladt előre. A' physicában a' Thalesi rendszertől eltérőleg, az anyagot kettőségnek nevezte. A' morált mint lényegest ő vette be a' tulajdonképi böltseletbe; a' legfelsőbb felőli fogalmakat ő öltöztette mathematikai lepelbe, nagy-

ságoknak bélyegezvén azokat; a' midőn minden dolgok ősalapját egységnek nevezte, miután az eredetre vonatkozva a' monasból indult ki. Az erényt: a' világ-lélek (anima mundi), vagy egység öszhangjának nézte. Az istenség a' pythagorási tan szerint a' világ lelke, miudenfelé annak központi székiből elterjedve [67]); az emberi lélek [67]) pedig annak kifolyása, mely több testeken átvándorlás (metempsychosis) után amahoz tér vissza. Ő volt az, ki az egyszer-egy (abacus) tábláját tanodájába behozta, de abból, hogy a' számtan, alapszámainak szavaiba vésett, értelmezését feltárni, 's annak eredetiségét saját nyelvén elemezni törekedett, már ez maga is elárulja, miszerint azt azonképen az égyptoni jó tanokból költsönzé; mert a monás, dyas sat. számneveire vonatkozó elemzésekből tisztán következik, hogy azokat, oly nyelv alapszámainak eredeti szavain okulva fejtegette, melynek szavai lényeges bevésésén alapultak; de természetesen, miután ama eredeti, előképi nyelv lelkébe vésett lényegességeket a' magáéba oly sikerülten átvinni teljességgel nem lehetett, tsak annál nagyobb értetlenséget idézett elő annak magyarázatában. Nem tagadhatjuk azonban részünkről, miszerint: ezen kisded feljegyzés is, az egész emberi-nemre, de különösen reánk magyarokra nézve szerfelett nagy eredményt hozó volt; mert e' szerint tisztában áll előttünk, hogy ama eredetre vonatkozó töredékes tanok, a' hajdani Noetól elorzott, az égyptoni On (görögösen Heliopolis) városának könyvtárában titkon őrzött ioi (jó) tanából költsönöztettek; miből több mint sejtelmileg intetünk, hogy ama sikertelen pythagorási fejtegetések, a' mi isteni eredetü nyelvünk: tiz törzs számneveinek eléggé nem értett szavaiból fordíttatván, vétettek. De természetesen a' mint a' következő rovatban látandjuk, im ezek tsak akkor lesznek előttünk tisztában, ha azok legbensőbb értekezésébe botsátkozandunk. Maga a' görög: monász szó (monász vfé: számon) magyar eszmesítésen nyugszik, mi tisztán arra útal, miszerint (1 2 3 4 5 6) mindezen (5 6 4 1 2 3) tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredete, a' számtan, tiz törzs számneveinek lelkébe letett böltselmén derithető fel; miből önként következik, hogy ha szerentsések leszünk, eme szavak lényeges bevéséseit újból felderíteni, ez által leleend leplezve azon titok is, melynek felismerésén végre valahára a' való tudomány terén e' zavarjaink közepettéből minden irányban, azonképen számtani bizonyossággal kiigazodhatunk. Pythagoras szerint: a' monas főforrása minden dolgoknak és számoknak; — a' dyas a' későbbi pythagorási tanok szerint tökéletlen és szenvedő, ez oka minden anyagi alakulásnak és oszlásnak (tsuk és ódásnak 's a' mint látandjuk szerfelett találólag); — a' trias a' monas és dyasból összetéve, mind a' kettőnek természetéből részesül; — a' tetras a' legtökéletesb; — a' decas a' négy első számokat tartalmazza, azért tetrakiasnak is neveztetik, mely minden zene és szám arányokat magában zárván, az egész egyetemes világ rendszerét jeleli sat. Eme eredetre vonatkozó szerfeletti töredékes tan, a' chinaiaknál is fellelhető (l. Cantu Caesar Világtörtén. szt-István-társ. IV-ik könyv 304 lap 1858), miből kétségen kivül tisztában áll előttünk, miszerint ama

eredetre vonatkozó tanok, tsak a' mi páratlan nyelvünk tiz törzs számneveinek lelkéből deríthetők fel. De hogy Pythagoras ama tanokat Chinában szerezte volna, miként Cantu Caesar véli, ahoz teljességgel nem járulhatunk, miután tisztán áll, hogy ő azokat égyptonban az ioi beltanból vevé. De hogy miként jutott ama tan Chinába? azt a' fentebb elősorolt legrégibb történelemre vonatkozó események eléggé felvilágosítják. Hogy tehát ezen töredékes tanok az ő voltaképi eredetiségükben mégértessenenek, az tsak ugy leend lehetséges, ha a mi feltárt isteni eredetü nyelvünk, tiz törzs számneveibe vésett, böltselmét az ő lényegében elemezve szembesitjük, de minthogy e' tárgyban előzményileg mit sem szólhatunk, mind ezek a' maguk helyén követelendik megoldásukat.

Pythagoras volt tehát az, ki a' görögöknél a' mathematicai tudományok szilárd alapját letette, 's későbbi időben a' pythagoriak közé tartoztak azon férfiak, kik által a tsillagászat, géptan, mathesis nagy mértékben előmozditattak. Ezen iskolához tartoztak : Empedocles, Epicharmus, Ocellus, Timaeus, Archites, Philolaus és Eudoxus.

Ezen két böltseleti secta t. i. az Ioniai s' Italiainak tanaiból, mintegy seminariumból kerültek ki a' többiek. Az ioniai iskolából fejlett : a Socratesi, Academiai, Peripateticai, Cynicai 's Stoicai secta. Az italiai belső tanból keletkezett az Eleai; a' külsőből: az Epicureai 's a' Scepticusoké.

A' mi az eleait illeti, ez főkép Xenophanes által, ki Colophon városában Kri. e. a' hatodik század második felében született, mozdittatott elő, ki innen Elea nevü gyarmatban telepedvén le, ez által a' voltaképi eleai böltselet alapitója lőn. Tana pantheismus volt, vagyis az eleaták azon gondolatból indultak ki, miképen minden dolgok egyetlen, egymástól elválaszthatlan mindenséget képeznek, következőleg Isten és világ ugyan az. De a' mint alább okfőileg kimutatva látandjuk, habár igaz az, hogy a' myriad naprendszerek mint nagyvilági, s' azok égi testein kisvilági életet élők, a' mindenek feletti székekszéki okfőjével életszerileg teljesen összeforrva élnek, de miután mindezek mint tér és időben levők, minden kivétel nélkül, a' végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ-Lélekben, központi-világosságban, igében, mindenek feletti végtelen-örök egységben: „In principio erat Verbum"-ként lelik a maguk előzményöket ekként mint elégtelen tant mellőzhetjük. Ezen böltselők közt Parmenides, Zeno, Leocippus és aboletai Democrit a' legnevezetesebbek. Ephesusi Heraclit is Kis-Ázsiában pantheismust tanított.

Ezek után helyén látjuk, hogy a pogány korszak alakosairól némi említést tegyünk.

Miután az ioniai, mint az eleai böltselők többen Athenbe telepedtek, ott kezdék a' böltsészetet tanitani, minthogy pedig mind a' két nemü iskola, az istenség és világ felől oly nézeteket is tanitott, melyek a' pogány görög néphittel ellenkeztek, és a' pogány hitvallás földi érdekében kártékonyak voltak, ezek' befolyása következtében az állodalom üldözni kezdé a' böltselet embereit.

Ezen új tanok elterjedése 's életnézetek által Athenben a böltselet maga is új irányt vőn. Gondolkodó fők, most nem tsak a' dolgok természetének vizsgálatát tevék tzéljokká, hanem foglalkozni kezdének a dialecticával is, vagyis azon tudománynyal, mit ma alkalmazott logicának neveznénk. E' tudomány a' gondolkodás törvényei által a' látszatot, szint, a' valótól tanitá megkülönböztetni, a' dolgokat több oldalról szemlélni 's kifürkészni mind azt, mi azok ellen és mellett szól. A' dialecticából, mely az eleaiaknál tsak hamar elmélkedéssé s' szőrszálhasogatássá fajult, alsó Olaszhonban a' sophistica támadt, és ez is Athenbe települt át. A' sophistica azon mesterséget tanitá, miszerint : elmélkedés és álkövetkeztetés útján, a' szint, látszatot való, 's a' valót tévedés gyanánt lehetett feltüntetni. Leghiresebb sophisták, kik az álokoskodás káros mesterségében kitüntek : Gorgias, Protagoras, Prodicus, Hippias és Trasymachus. Ők a Kri. e. ötödik század második felében éltek. Volt ugyan közöttük néhány találékony elme, jobbára azonban tsak ügyes feleselők voltak. Ezek a' nagy tömeg balgaságait hasznokra fordíták, és mindenütt felléptek, hol nyerészkedő vágyukat kielégíthették. Igy aztán nem tsuda, ha a' böltselet kereset móddá alatsonyittatott, vitatási 's beszéd-mesterséggé változott, és Athenben hol leginkább fészkelte meg magát, mind az állodalmi életre, mind az irodalomra a' legkártékonyabb befolyással volt. A' nyilvános vitatkozások sophisticai jellemüek levének, a' szónoklat, maga a' társalgási mulatkozás és magán élet, az általa hirdetett álböltseségtől lőn áthatva. Az átheniek érdemesb kis része érezvén kártékony hatását az állodalmi 's erköltsi életre, határozottan lépett fel a' sophisticai divat mámor ellen, mindenek felett azonban Socrates volt az, ki ellene küzdött, kinek legfőbb érdeme kortársai' hazudsága 's nyervágya elleni folytonos hartzban áll, de természetesen, minthogy az ő tana is egyedül puszta elméleten alapulván, senkit tapasztalati uton a' természeti tudományok kisérleti tényein az ő szellemében megnyugtatni képes nem vala, nem tsuda, ha e' korszakhoz képest, ama Socratesi tanokkal ellentétben álló pogány elvekhez szító alakosak tselszövényein, a' legbefolyásosabb férfiak és buta népre egyiránt hatván, az okszerűség elvének eme hódoló vezére, végre oly szánandó módon végeztetett ki. Socrates tanítványai közt legnevezetesbek : Xenophon, Aristipp, Anthistenes és Plato ; kivált ez utóbbinak eszményei, a' mívelt világ' minden korára nagyobb befolyásuak voltak, mint minden más rendszerek. Ennek tanitványa Aristoteles vala. Ő volt az, ki midőn macedoni Sándor Égyptont elfoglalná 's módjában volna a' hely szinén ama bel, titkos tanokat Mil. Thalesként sajátjává lenni 's lelkes tanítója : Plató tanairól tsak nem teljesen meggyőződni, 's azokról nagy Sándor tanítványát felvilágosítani, e' helyett Ptolemaeussal együtt, jobbnak vélte a' kül pogánytan támogatásához és terjesztéséhez segődni, melylyel a való tudomány kifejlésének nem tsekély kárt okozott.

Mind ezekből, első tekintetre kitünik, hogy legfőbbként Pythagoras volt az, ki a kül- és beltan kettős rendszerével az utókorra, a' legártalmasb következ-

ményeket idézte elő, mert e' szerint a' kültanban részesült féltudósok, mindenben tanítójuk szavát vakon követvén, az okszerüséggel mit sem gondoltak, ezek pedig mint lelkiismeret nélküli bérentzek, oly tanokat hirdettek, melyek ugyan egyrészt a' népet annak féken tartására az erköltsiség tanába részesíték, és a' mindent látó istenekre figyelmeztették; jól tudván, hogy az állam e' nélkül fel nem állhat; de más részt, minthogy vallásuk mitus, hitrege volt, ekként saját maguk hátterében semmi tartalékot, féket nem ismervén, mindenütt és mindenben a' pogány elvekhez méltólag kettős irányban t. i. szinleg, látszólag : az ioi (jó), alattomba ', lappangólag a' mint földi érdekük hozta : rosz szellemben működtek.

De minthogy igazság egy lehet, a' hová egyedűl az okszerüség, nem pedig az azt megtagadó ösvényen juthatni, ekként a kik azt megvetik, megvetették Isten áldásának legbetsesbikét : az észt, és ezzel emberi méltóságukat, és mindazon együgyüek boldogságát, kik őket mint kolomposokat követni jónak látják. Ezek alapjain nem álmélkodhatunk, ha az ily okszerüséget megvető álnok alakosak vezetésén, az emberi társadalom a' legveszedelmesebb mélységekbe sodortatván, oly hosszu időkön át juhnyájként Jupiter [68]) álisten pásztorsága alá adatásával, minden szellemiségéből kivetkeztetve, némi rövid időszakokat kivéve, majd nem oktalan tsordaként igazgattatván, örökös háborukkal vesződött.

De nemde azok, kik az okszerüség tiszta igazságától eltérnek, magától Istentől fordulván el, megérdemlik, hogy mind addig, mig annak voltaképi okfőjéhez vissza nem térnek, örök kárhozatra taszítassanak; és ha ez tsak ama elvetemedetteket érné, a' kik az ép ész eme legbetsesb isteni ajándéknak, szándékos aláásói, ugy nem volna e'hez legkisebb szavunk, ám élvezzék a' mit kerestek, de minthogy az ily álnokok által az emberi-nem boldogsága több ezer éveken át aláásatva szétdulatik; legfőbb kötelességünk az ily megvesztegetett gonosz áltudósok álzatát, kik a természeti tudományokban rendesen semmi, vagy tsak igen felületes jártassággal birnak, azonnal letépni, 's őket az okszerüség legnemesb fegyverével tehetetlenné tevén, a' közönségnek nyilvánosan bemutatni. Igy ismerjük aztán fel eme álnokokban a' hajdani görög pogány korszak ama megvesztegetett undok bérentzeit, kik a' pogány égyptoniak mintáján, a' nép minden legkisebb felvilágosodását oly istentelen féltékenységgel őrizvén, ezzel az emberi-nem szellemiekbeni legnagyobb boldogságát, a' való élő Istenhezi jutását, minden áron elorozni oly annyira törekedtek.

Fussuk át az annyi ezer évek pogány történetét, és azonnal meggyőződhetünk, hogy ama okszerüséget lábbal tapodó pogány korszakban sem fejedelem, aristocrata, pap, nemes, polgár és nép állandóul boldog nem lehetett, 's miért? mivel a pogány hit kezelői, miként égyptonban, tibetben kiis vivatott, titkon egy közös papi uralomra törekedve, a' világiak közötti féltékenységet szüntelen szítván, hol egyik hol másik fél segedelmére állván, lesve lesték néha századokon át az alkalmas pertzet, melyben titkon őrzött fensőségre törekő vá-

gyakat kivívhassák; a' minthogy azt, ha nem is oly teljesen, miként a' tibetieknél, de időszakonként az induk, égyptoniak sőt hébereknél is sikerült kivívni. 'S egy ily egymást folytonosan irtó hartzok közepette, ugyan ki mondhatta magát boldognak? bizonyára senki.

Igenis, ezen minden emberiesb érzésből kivetkezett pogány alakosak voltak azon minden okszerűségnek ellenszegülő kolomposok, kik az emberiséget annyi ezer éveken át oly iszonyú szerentsétlenségbe döntötték; ők már Thales idejében, midőn a' berzerő a' beltanokban részesültek előtt ismerve vala, szinte beláthatták volna, a' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek a' központi világosság: „Világ-Lélek" okfőjéből genesisét, a' berz-erők hullámzásain, habár nem minden ugrás nélküli teljes összfüggésben, és igy tsak közelitőleg; de e' helyett jobbnak tartották ama voltaképi okfőre vezető iránynak útját állani, 's ez által ama szent ösvénynek elérhetését minden áron akadályozni. Igy lőn aztán, hogy ama nyilvános pogány tanodákban, a' voltaképi belgenesistől eltérőleg, a' tudomány minden ágában a' kültannak megfelelőleg, a' látszatból indultak ki; miután nyilt genesisök szerint, miként a' természeti-tudományokban járatlanok előtt ma is látszik, mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetőket magából a' zerusnál kevesb mivoltból származtatták; holott amott, a' mindenek feletti végtelen-örök: monas alapján, az elevei központi-világosság: „Világ-Lélek" okfőjéből a' berzerők hullámzásain származtatták a' dyast, sat., bár tsak elméletileg. — A' tsillagászatban, a' fent említett M. Thales elméletétől eltérőleg, ugyantsak miként a' közönséges nép előtt szinre ma is látszik, a' földet vették eme mindenség központjául, és e' körül köröztették az összes égi tsillagzat tsoportozatát; holott amott a' beltanban ép ellenkezőleg az összes myriad naprendszereket, egy mindenek feletti végtelen-örök: központi-világosság, világ-Lélek okfője körül tartották keringeni, a' megszámlálhatlan tsillag tsoportozatot. És igy a' mint a' keresztényi korszakban a' tantökéletesbülés alapján, saját bolygói-rendszerünk tömör égitesteinek árny okozta változásaiból, a' mély belátású halhatatlan Galilei vezetésén újból reá lehetett jönni, az egykori bukott korszak által feltárt, de elenyészett igaz tanra, ugy nints kétsék, hogy: az anyag, és kisvilágunk felismert lényegéből, magának a' végtelen-örök: „elevei-világosság" okfőjének szentélyébe 's ezzel az összes tudományok özönébe is belátandunk.

Igen is t. olvasóink, ezen a' nyugotot teljesen elárasztó, a' pogány korszakból reánk öröklött ferde tanokban kell keresnünk ama legfőbb akadályt, melynél fogva a' való tudomány felett mind e' mai napig ki nem okulhattunk; mert ama kültanban, az anyag lényeges tulajdonságaitól eltérve, azt a' látszatnak megfelelőleg: kiterjedt és áthatlannak tekintették, mi által minden további haladásnak útját elzárták. És valóban, miután egyik physicusnak a' fejét ugyanazon időben, egy másik physicusnak a' feje tsakugyan el nem foglalhatja, ekként nem tsoda, ha az áthatlanság ily tsalfa állitásán, vagyis az anyag ily szemfény-

vesztő áltzás tulajdonságán, a' gondolkodni nem szerető tömeg, oly hosszú századok során a' tudatlanság legmélyebb örvényébe sodortatott. Nints kétség, hogy ha az okszerüségért ártatlanul kiszenvedett vallás-Alapítónk, a' tantökéletesbülést követőinek szabadon nyitva nem hagyja, e' tan is majdnem egyedűl erköltsös tanával szolgált volna az emberiségnek. Igaz ugyan, hogy ez magában is szép, de a' mint az annyi ezer évek nyilt történetéből látjuk, a' boldogság voltaképi tzéljára nem vezethetett volna, nem, mert a' pogány korszak hit kezelői is oktatták a' népet minden időkön az erköltsös tanokban, sőt az istenekkel is megismertették azt, mert ezt megtagadni, annyi lett volna, mint az állodalmi alap benső összefüggését szándékosan feldulni; mit pedig józanon a' mint maguk a' földi érdekben működő pogány mitust kezelői, ugy az ugyanazon rendszeren alapult kormány igazgatói 's azok bérentzei sem akarhattak, meghagyták tehát a' népnek a'ma pogány elven „Si vult mundus decipi, ergo decipiatur", a' háttérbeni mindent látó isteneket, de tsak azért, hogy ők a' végtartalék nélküli istententelenségben annál korlátlanabbul dőzsölhessenek. Igy lőn aztán, hogy e' pogány tanok alapjain, ők a' népet juhnyájként nyirhatták, nyúzhatták, öllhették, kiirthatták, a' nélkül, hogy mindezek, az ő istentelen két alaki pogány elvökkel ellentétben állanának.

Ime Mirabaud és atheista társai lerombolták oktalanul az emberi-társadalom legfőbb támaszát, védvét, a' háttérben mindent látó féket : az Istent. Ime ezen nyilt sisaku istentagadó is, meghagyta az emberi-társodalom számára : az igazság, erköltsiség, fejedelem, nemzet és tsaládi hűség, úgy a' költsönös felebaráti szeretet elvét, mint az állam maximák alapját és pedig a' legbetsületesb szinben, de tsak szinben, meg nem fontolván, hogy ahol ama legfőbb okfő, szellemi fék, rugó, a' mindent látó 's tudó Isten, a' zerusnál kevesb mivoltra detronisáltatott, ott az igazság, erköltsös elvek és minden egyéb rendü intézmények tsekély alappal birnak; mert az ember nem tsak szellemi, hanem érzékiességénél fogva egyuttal állati lény is levén, testi érdekektől is vezettetik; és igy bár mely tárgyban, mihelyest azok az illető földi érdekével összeütközésbe jönnek, ennen lelkében sarkilag ketté szakadván, a' szinre legbetsületesebb igazság szerető ember, mint a' tolvaj, mihelyest minden rajtakapás nélkül bizton véli tehetni tselét, istentelen üres kebelénél, nem irtózik azt végrehajtani. Az ily üreslelkü birák, hütlen és hálaadatlan szolgák döntötték le minden időkön, a' leghatalmasb államokat, országokat, dynastiákat és népeket. Ott a' példákkal teljes pogány történelem. Az ily Mirabaud állam élén álló tzinkosok, a' betsület áltzája szinében óhajtanák, hogy nékiek kiki az igazság mérlegével mérjen, de ők tsak akkor mérnek azzal, ha véletlenül földi érdekökkel mi ellentétbe sem jő.

Ideje tehát tud. olvasóink, hogy a' jó szellemet feloldotta keresztény világban, köszöntsön be végre valahára a' való tudomány terén azon idő, melyben számtani bizonyossággal ismerje fel kiki, a mindenek feletti végtelen-örök élő Istent az ő szellemi igazságában, hogy legyen az egyaránt tartalék : ugy a leg-

tudósabb, mint együgyüek, enistenitők, sokistenitők és istentagadókra nézve; 's legyen vége azon átkos pogány korszaknak, melynek zavart tanai egyedül a' tudatlanokra, együgyüekre birt némi gyenge fékkel, az érdekben működő gonoszokra pedig mi háttérbeni tartalékkal sem birván, ekként ugy, miként földi érdekök kivánta, mindenütt és mindenben most a' jó, majd a' rosz kettős pogány elvektől vezetett szellemben jártak el.

Szándékosan időztünk e' téren, tsak azért, hogy az okszerüség követői azonnal felismerhessék az alakosak lólábait, és teendőikre nézve azonnal eligazodhassanak. De szolgáljanak ezek egyuttal az alakosak elrettentésére is, hogy lássák be, mennyi 's mily hosszu ezer éveken át tartó nyomort és inséget okoztak ők az egész emberi-nemnek; lássák be, hogy azon ármány dijaszta kis jutalom : habár aranyhegyek volnának is, nem szolgálhat váltságul soha azon átkoknak, melyek követni szokták az ily elvetemedettek utódait és követőit. Szolgáljon nékiek örök intő például : Kám, Nimrod világ és állam tsinjai, Égypton, Babylon, Athen, Carthagó és az összes pogány világ.

Mellőzve az ó-görög, római 's mahomed vallás [69]) korszakait, a' török hódításai 's Konstantinápoly elfoglalásával az e' világrész tudósai, a' barbárság iszonyaitól méltán tartva, legnagyobb részben Olaszhonba futottak, ahol leginkább a fennmaradt iratok, ugy a' keresztény vallás' mindinkább tisztábban felderült igazságai következtében a' későbbi szelidebb, nemesb és emberiesb korszaknak alapja tétetett le, mely végre a' reformatióval fejeztetett be, és bárha igaz, hogy ez által a' tudomány, az öngondolkodás új lendületet nyert, de ez által fájdalom a' keresztény egységnek alapja nyugoton is szétdulatván, itt a' végső ideje, hogy a való tudomány terén teljesen kiokulva, minden részre-hajlást és földi mellékérdekeket félre tévén, egyöntetü értelmiséggel azon saját vallás Alapítónktól kijelelt igaz Pásztor védszárnyai alá egyesüljünk : „Ki se meg nem tsalhat, se meg nem tsalattathatik.“ [69])

Harmadik, vagy keresztény korszak.

E' korszak, a' görög és római böltsek által hátra maradt iratokat nem tsak újból felelevenítette, de azokat saját felfedezéseivel erősen gyarapította.

Lássuk tehát az évesült korszak természet vizsgálóinak és böltseinek: az anyagróli szerfelett eltérő véleményeit, leginkább annak feltünéseül, mennyire törekedtek minden időben a' böltsek annak felderítésében, mintegy ösztönszerüleg sejdítvén, hogy tsak akkor jutandanak a' keresett dolgok szinterére, ha annak lényegét sikerülend feltárniok.

A' legrégibb természet vizsgálók : az anyagot tettleg létező valaminek, annak összeköttetéseit pedig összsürüdések eredményeként tekintették. Az induk, égyptoniak, tibetiek: a' vizet; a' parzsok : a' tüzet [70]) tartották min- [70])

den dolgok ősanyagának, melynek elsőjét M. Thales is osztotta. Ennek tanitványa Anaximenes : a' levegőt tartotta ősanyagnak. Anaxagoras : a' harmonomeriak, vagyis hasonnemü részetskék hypothesisét állította fel, és Pythagoras a' négy elemek, u. m.: tüz, lég, viz és föld rendszerét követte, 's ezen oly sokáig divatozott rendszer Aristotelestől is követtetett. — Lucipp, a' térben elszórt bizonyos igen finom alak, lényegére nézve különböző parányokat tekintette a' testek végalapjául; mely vélemény Democrit, Epikur és másoktól bővebben kifejtetett. — Cartesius dualisticus rendszere szerint az anyag: oly parányokból áll, melyek eredetileg egyenlő nagyságuak voltak, de mozgás és surlódás által egyenetlenekké lőnek, és három osztályt képeznek. Bayle szerint, minden testek alapjaiként : az egyenlő terjedtséggel, oszthatósággal és áthatottsággal biró ősanyag tekintendő, 's a' testeknek eredetileg tapasztalt különfélesége, tsupán az egyenlőtlen nagyság, alak, nyugvó vagy mozgó állapot és viszonylagos helyzet eredménye; mely tan szerint, semmi nemü változhatlan elemek nem léteznének. — Newton az anyagot különféle apró részekből állónak tekinté, melyek : kiterjedtek, áthatlanok, kemények, tunyák és különös vonz-erővel birók. — Leibnitz szerint, minden dolgok alapelemei : a' monadesek, melyek szellemi lényekhez hasonlólag, mint képzelő erők tekintendők, melyek közül mindegyiknek saját állandó rendeltetése van. — Boskovich féreveti az atomokat, és szerinte az anyag physicai pontokból áll, melyek tsupán vonzó 's taszitó erővel birnak; de a' melyek körültök egyenlőtlen kiterjedésü gömböket képeznek, mi által azoknak különféle alakú testekké egyesitése feltételeztetik. — Hawksbee 's Gravensande, Muschenbrock, Desaquliers, de Luc s. t. m. gyakorlati természet tudósok : Newton nézetéhez ragaszkodnak. — Michell, Priestley, Robinson s. t. m. Boskovich tanát követik. — Kant szerint az anyag két ellentétes : kiterjedő 's összehuzó erőből áll, és az anyag minden tulajdonságai az egy mozgásra visszavihetők. — Laplace : a' világosságot visszataszitó okfőnek tekinti. — Poisson szerint: minden sulyos testek tsak nem eltünésig apró parány részekből (moleculae) állanak, melyekkel vonzás által melegség, világosság és delejesség van összekötve, mely vélemény lényegében Conchy és Pechner által is elfogadtatott sat.

Ime ezen példákból is mennyire tünik ki, hogy a' tudósok minden időben, mily fontosnak tekintették az anyag lényege felderitését. — Az ezek következtében keletkezett böltseleti rendszerek tsak nem következőkben összpontosíthatók.

A' parány rendszer.

Systema atomisticum, ezen rendszer a' legrégibb, mely számos éveken át egyedüli uralmát gyakorolta a' tudományokban. Alapvonásai tsak nem ezekben összpontositathatók : az anyag magában véve tehetetlen, és az elfoglalt tért tsupán létezésével tölti; — tétességét tsak az erő által eszközölheti, mely az ő tulaj-

dona; — annak a végtelenig való oloszthatása nem eszközölhető, legkisebb részetskéi, melyek legvégsőbb elosztás által nyeretnek, szükségkép teljesen egyszerüek; — ezek áthatlansága, valamint magáé az anyagé is általános; — a' parányok suly és idomra különböznek, mindegyik azonban változhatlan és állománya ugyanaz mindannyinak. Minden anyagi különség tehát, a' parányok különböző suly 's idom és ezek összefüggésétől feltételeztetik.

Az erőszök rendszere.

Systema dynamicum, ennek tanalapjai az előbbenivel ellenkezők. Az anyag magában véve tétes, és azon tér melyet elfoglal mozgató erejével teszi, azaz létezik. — Azon erő, mely a' másik ugyanazon tért elfoglaló anyag törekvésének ellent áll, kiterjedő vagy taszitó erőt képvisel, ez ugyan felette 's elkerülhetlenül szükséges, magában azonban nem elégséges, a' honnan egy más ellentétes : összehúzó, vagy vonzó erő is igényeltetik. Az anyag e' szerint ezen ellentétes erők egymásrai hatásának eredménye. Az anyag oloszthatósága a' véghetetlenségig kisérhető. Az áthatlanság nem teljes, hanem viszonyos. Minden anyagi különség a' tasz- és vonzó erők változó viszonyaitól függ. — — Ezekhez némelyek a' harmadik egyesitő erőt (vis synthetica) is hozzá adják. Mások ellenben egy erővel is megelégesznek, mint : Burdarch, Mayer, Treviranus, Gruithuisen. Ezen két taszitó 's vonzó erő közül az első tagadó, a' másik tétes sarkunak állíttatik, igy : Burdarch, Lenhossék, ellenkezőt állítanak Harlese, Hartmann. Mind a' két rendszer véleményen nyugszik, azonban tagadni nem lehet, hogy : az erőszök rendszere elmésebb és gyümölts hozóbb, mi annak a' tudományokrai alkalmazásából tünik ki.

A' természet-böltseleti rendszere.

Systema naturae, e' tan szerint : sem az eszményit (ideale), a' valóból, sem a valót (reale) az eszményiből következtetni nem lehet, [71]) hanem az eszményi s' való teljességgel ugyanazok; [72]) és mindazoknak a' mik vannak és megismertetnek alapját teszik: melyek minden fejleményeikben megmaradnak, de egyik a másikat felül mulva. Az általános egyedül észbeli szemlélődések által megfogható. Az egész természetben ugyan azon általános nyilatkozatok és törvények díszlenek, és igy midőn az emberi ész működik, azon törvényeket követi, mint a' melyek a' közös természetben uralkodnak; innen van, hogy magába vonulva a' természet törvényeit nyomozván, annak titkos alkotását felfedezheti. Az eszményi s' valónak általános azonosságából következik az egész természet élete, 's ebből minden egyénies élet könnyen kimagyarázható. — — E' rendszer, bár a' dolgok összes felvilágosítására nagy érdemeket szerzett, mindazonban ugy ez, mind az erőszök rendszere, a' dolgok való lényegét nem deritik fel akként, hogy e' tárgyban a' szellemben szomjuhozókat kielégithetnék; minek folytán, a' tudósok minden eddigi fáradozásai sikertelenek maradtak. A' haszon

[71]) [72])

azonban szerfelett nagy, mert ezek következtében a' tudomány teréni költsönös surlódások alapján, a' dolgok mivolta nagy részben megvitatva levén, jelenben a' hatalmas felfedezések és eszélyes kisérletek során, küszöbén állunk azon időnek, midőn az anyag lényegébe való, ugy saját kisvilágunk, — a' mint is ez egyetemes nagyegész okfője az ő szellemi igazságában felderülvén, ezzel az összes tudományok özöne is feltáruland.

És ha most végig tekintünk az évesült pogány idők korszakain, lehetetlen észre nem vennünk, hogy midőn a' böltselet az ő teljesen lehanyatolt állapotából, ismét újból felkezdett emelkedni, 's mig e' sejtelmes állapotban tsak a' különböző földi érdekeket legyezgette, addig az emberiségre nézve minden felsőbb nemes fejlemény zárva, mintegy pangásban elnyomatva volt. De mihelyest a' böltselet az ő titkos rejtekéből, a' világiak által felkaroltatva, a' nyilvánosság ellensőrsége alá adatott, mindinkább fejlett az emberiség társadalma annak nemesb iránya felé. 'S ennek a' pogány görög világban legnagyobb lendületet Socrates ada, ki magát ugyan böltsnek mondá, de tsak azért, mivel tudta, hogy nem bölts, és igy önfelismerésében tartotta magát böltsnek, azért vala e' jelszava: „Ismerd meg magad." Igaz ugyan, hogy a' Delphi templom homlokzatátis e' jelszavak diszesíték, de tekintve ama Atheni templom feliratát: „Az ismeretlen Istennek," nagyon valószinű, hogy ama Delphi jelszavak, egy legrégibb eredeti hagyományok alapjain ez értelemben: „Ismerd meg magad" (t. i. kisvilágodat okfőileg) vétetett; mert ha ennek lényegébe élettanilag beláttál, ezzel felismerted magát a' nagyegésznek okfőjét, még pedig ugy erköltsileg, mint élettanilag, kinek e' templom szenteltetett. És hogy eme jelszavak eredetileg valószinüleg ezen értelemben vétettek: a' templom szó lelkébe vésett böltselem is okiratilag megerősíteni látszik, miután az visszafele: $^{i}m^{itt}$ o $l^{álom,\ azaz\ imádom}$ ^{é}p-^{e}met, istenemet, jelvezi. — Minthogy pedig Socrates kortársai közt egyetlen egy sem volt, ki olyasmit tudott volna, mi előtte ismeretlen lenne (hiszen ép ennek megtudásáért fogatta őket uton és utfélen), 's mégis mindnyájan böltseknek tartották magukat, nem tsoda tehát ha Socrates ki magát sem tarthatta a' szó szigorú értelmében böltsnek ekként kortársait sem tekinthette azoknak, és méltán, mert Socrates jól tudta hogy voltaképi bölts, a' mint e' szó lelke elárulja tsak az lehet: ki mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, a' végtelen-örök okfőből, a' gyakorlati természeti-tudományok kisérleti tényein minden ugrás nélküli összefüggésben, a' szellemet teljesen megnyugtató módon egyöntetü értelmiséggel megfejteni 's magyarázni képes; jól tudván, hogy a' ki ezek igazságába behatott, ezzel nemtsak az anyag lényege, de saját kisvilágunk okfője is ugy erköltsileg, mint élettanilag feltárttá lesz, mi által a' való tudomány terén minden igazságokra reá kell jönni. 'S igy jól tudta ő hogy tudós-nak, a' szó szigorú értelmében lenni annyit tesz, mint az: $^{é}d^{enre}$ vezető $\overset{1\,2\,3\,4\,5}{ú\,t^{at\ meg}}$ $\overset{4\,3\ \ 1\,2\,3}{ó\,d^{ani}\,t\,u\,d^{ni}}$; — azért faggatta ő az országlárokat, és tagadta meg tőlük az ebbeli tehetséget. És honnan

okulhatott ő ki ezek felett? hihetőleg M. Thalesnek az égyptoni : io-i tanok hagyományaiból szerzett, még akkor fentlevő eredeti jegyzeteiből; mert maga a': genesis ex gen-io[tól] keletkezett, azaz a' genesis (eredet) ex scientiis : io emanavit; vagyis minden böltészet, tudomány az : ioi (jó) tanok alapjaiból keletkezett; maga a': scientia szó, scio ex scientiis : io, utal. 'S ha az: igaz, szép és jó tiszta határozmányát, melyet Socrates, Plato 's a' többi ioi tanhoz ragaszkodó böltsek oly annyira keresvén meghatározni nem tudták, nem tsoda, miután az ezen eredeti lényeges szavak lelkébe vésett böltselmet azokból ép ugy, miként az : egy, kettő sat. tiz törzs szám lényeges szavainak lelkébe letett böltselmén, a' mint a' pythagori : monas, dyias sat. elemzésein láttuk, kiolvasni nem tudták. — — — A' midőn tehát mi magunkat böltseknek mondjuk, eme merész kifejezést tsak ugy kérjük értetni, miszerint e' böltsesség nem a' miénk, hanem azon ditső elődeinké, kik az eredeti feltárt isteni tant nem tsak általánosságban, de az ő különösségeiben is, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazottan, a' mi isteni eredetű nyelvünk lényeges szavaiba oly tsuda böltsességgel pontos és exact rövidséggel algebrailag bevésni értették. Ezeké tehát az érdem, és azé : ki az isteni származású Évangyéliom maximáiba ama tsalhatatlan tanokat letevé; és azoké, kik a' tantökéletesbülés ösvényén, a' természeti-tudományt azon poltzra emelték, melynél fogva a' kisérletek tényein mindazok valóságai felett, a' szellemet teljesen megnyugtató módon kiokulhatunk.

Ezek felismerései nélkül, a' böltészet terén soha kiokulnunk módunkban nem lett volna, de a' midőn mindezeket : ama számtani helyes miveletek sikerült próbáinként teljesen kijöttnek lenni találtuk, nem kételkedhettünk többé azok igazságai felett. De minthogy vázlatos előadást tüztünk ki magunknak tzélul, áttérhetünk az égi-testek tanaira vonatkozó történeti leiráshoz, mely a világ egyetemes böltészetével oly szoros elválaszthatlan kapcsolatban áll.

Tsillagászat

Ha mi tiszta időben éjelen át az ég boltozatát megtekintjük, azt nemde a' leggyönyörködtetőbb temérdek fénylő tsillagokkal elárasztva lenni találjuk, és ha mi azokat igy tekintjük, ugy azoknak számuk a' végtelenig terjed, melyeket miként a' napot és holdat láthatárunk egyik részén fel, a' másik ellentétes részen alá szálni látjuk.

A' legelső gondolkodó emberek ép ugy, mint mi, ezen gyönyörködtető égi testektől elvoltak bájolva 's azok mozgásainak okai, valamint azok örökösen egyenlő időszaki pálya futásai nem kevéssé bámulatosak voltak. Már a' régi időben, tsupán szabad szemmel több tüneményeket vettek észre, ők, öt oly setét égi testet fedeztek fel, mint a' mi földünk, melyeket ők (planeták) bolygóknak neveztek. Jelen korszakunk azonban a' roppant számtani, opticai 's a' gépészet körében tett bámulatos felfedezések folytán, a' tsillagászat több nemű titkaiba

vezetett melyek következtében, ama számot sokkal felül haladó bolygókat és 21 mellék bolygót, vagy holdat és több üstököseket ismerünk; mi tudjuk, minő okfői erők által tartatnak fenn ezen égi-testek, melyek által örökös mozgásaikat végzik; tudjuk azoknak nagyságait, egymástóli távolságait és azon időt, melyre szükségük van, a' napkörüli pályájok bevégzésére.

Már a' régi pogány korszakban M. Thales az említett égyptoni beltanok alapjain elméletileg, való ismerettel birt a' világrendszerről, ő már akkor állítá, mi most is tiszta igazságként ismertetik el, miszerint: a' nap, bolygói-rendszerünk gótzát foglalja el, és hogy a' föld a' többi bolygókkal keringenek a' nap körül, a' mint is mindezek az összes égi-testekkel egy központi-világosság, világ-Lélek körül keringenek. De ezen elméleti tanok ép azért nem nyerhettek általános nézetet és elismerést, mivel a beállott hajdani roppant szétdulások következtében, az ezen tanokat gyakorlatilag támogató tsillagászati eszközöktől megfosztatván, azok minden kétségen kivüliségeit bebizonyítani többé lehetséges nem volt; igy lőn hogy ezen tanok, melyek a hajdani feltárt korszakban mint tsalhatatlanok állottak, ez által bizonyosságukat elvesztvén, tsupa elméletté törpültek, és igy a' látszattal, szinnel a' versenyt többé ki nem állhatván, mi volt természetesb : mint az, hogy e' tanok, melyek nem a görög nemzet beltudományossága kintsszövegéből keletkeztek, ugyanazon tanok valóságaiba mélyebben be sem pillanthatván, ekként a' látszatnak, mely a' köznép nézetével oly megegyező vala, kelle az igazság felett győzedelmeskedni; minek következtében magát az egyetemes nagyegész székekszéki központjában trónoló legmagasztosb delejes éberlétü életet élő: Világ-Lelket, mint legfőbb Észt detronisálván, helyébe e' kisded földi bolygót helyeztették, mely körül 24 órai időszak alatt köröztették az összes tsillagtsoportot. Igy lőn aztán, hogy az utókornak, újból a: Á[tól] kelle a' tsillagászat voltaképi tanát kiküzdeni, ez azonban nem emelkedett napjainkban azon magas állásra, melynél fogva képes lett volna a' szellemben szomjuhozókat, az összes égi-rendszer teljesen összefüggő székekszéki okfőjére nézve kielégíteni.

Nem tsoda tehát, ha Ptolemaeus, ki a' mi időszámitásunk előtt mintegy másfél század körül élt, maga is ama kül- vagy pogányuralgó korszak nézeteinek hizelegve, mindazon ismereteket, melyek akkori időben a' tsillagászat körében nyiltan fennállottak, e' látszat nézetéből indulva, oly tsillagászati tant alapított, mely azon időtől mint ptolemaeusi rendszer majdnem 14 századon át feldönthetlen igazságu alapon épültnek tekintetett. Ő hogy e' mindenség összes égi-rendszerét szembesítse, az égyptoniak kül, szini, látszat tanához alkalmazkodva, a' földet mint mozdalatlant az egyetemiség központjába helyezte, mely körül az akkori időben ismeretes: Mercur, Venus, Mars, Jupiter és Saturn öt bolygóin kivül, a' két hold és nap hozzászámitásával, e' hét bolygót különböző távolságokban a' föld körül helyezé, melyeken felül azután az összes tsillagtsoportozatot tevé. Azokon túl valának a' két kristályalaku boltozatok, melyek második az örök ősierőtől öveztetvén, az összes tsillagzatos rendszert 24 órai időszak alatt a'

föld körül forgattatta, 's az azontúli tájakon a' legfőbb menny tárult el, a hol az üdvözültek tartozkodának.

Mi volt tehát önként következőbb mint az, hogy midőn az emberiség annyi tsalódásaiból, mindinkább újból saját tapasztalatain kezde ezek homályaiból kiokulni, e' tanok, melyek az érzékek látszatos tsalódásain és képzelet játszi szárnyain merültek fel, ekként a kisérletek kétségtelen alapjain emelkedett tapasztalással ellentétbe jövén, ismét ugyanazon látszatos alapnak, mint az igazsággal ellentétben levőnek kelle háttérbe szorulnia. Miből tisztán derül fel, miszerint a tsillagászat körében ama Thalesi tanok egykor tsakugyan a' bukott korszak előtti feltárt tanokként tekintendők, melyek a' vizözön után Noe patriárkánktól valószinüleg égypton On (Heliopolis) városába, a' hajdani tudományok fészkébe tétettek le; de a' melyek hietőleg Kámtól, pogányságra szitó hajlamánál fogva eloroztatván, az emberiségtől eltitkoltattak. Igy értjük meg az ő eredetiségében az égyptoni: ioi és typhoni; ugy a' görög: prometheusi 's pandorai; — a' perzsák: ormuzd és ahrimani sat. hitregékre vonatkozó tanok belső összfüggését.

Lássuk tehát miként jutott ezen kisded földi parányon honoló ember újból azon módokhoz, melyek következtében ez egyetemes nagyegész égi-testeinek tsudálandó szervezetét, oly tsalhatatlansággal megismerheti.

A' legrégibb tsillagászati művek közül, melyek eddig tudomásunkra jutottak az: Almagest Ptolemaeustól, ő általa értesítettünk a' felől, hogy a' Kaldok már 719—720 évvel Kr. e. napfogyatkozásokat vizsgáltak, és hogy ők, oly módok birtokában valának, melynél fogva azokat előre megjövendölték.

Mindenek felett állottak azonban az égyptoni [73]) papok, kik oly nagy [73])
hirben állottak a' tudományok minden szakában, hogy Görögország legtekintélyesb tudósait égyptonba édesgetnék.

Itt szerezte M. Thales is böltseleti 's tsillagászati ismereteit, ő volt az, ki ezek alapján Kr. e. annyi századdal egy napfogyatkozást előre józsolt. A' gömb (sphaera) szögmérték, a' napórák, a' földabrosz az ioniai iskolában, mely Thalestől alapíttatott, ismerve voltak. Mind a' két nemü forgása földünknek t. i. a' tengelye, 's a' napkörüli, ugy a' többi előttük ismeretes bolygókéi elméletileg ismerve voltak; de e' tanok ép azért, mivel gyakorlatilag be nem bizonyíthathattak, az alakosak által legyőzettek.

Az égyptoni kül, vagyis látszat alapján keletkezett tsillagászati tan, mint a' mely az égyptoniaknál is nyilvános volt, Ptolemaeus Lagitól (ki nagy Sándor alatt mint egyik vezér égyptont elfoglalta) elfogadtatott. Az ő fia Ptolemaeus Philadelphus atyjának nyomdokait követvén, Görögországból több tudósokat hivott meg égyptonba, hol őket alkalmazta. Samoi Aristarch a' tsillagászati dolgozatok által tüntette ki magát. Ő megkisértette a' hold változásainak meghatározását, és a' pythagorási rendszernek elméletét ujból felelevenítette.

Igy lőn, hogy a' ptolemaeusi-rendszer, majdnem 14 századon át egyedüli

uralmát gyakorolta a' tsillagászatban. Később a' rómaiak hartzias ditsszomja, a' Proconsuloknak a' legigázott népek iránti zabolátlan zsarnoki bánás módja, végre országuk enyészte, mindannyi okok valának, melyek a' tudományok mivelését lankasztván, az emberiséget ismét a' tudatlanság legmélyebb sötétségébe vezették vissza.

Egy éji homálytól látszik elborítva lenni azon egész időköz, mely Ptolemaeus és azon idő közt van, midőn az Arabok az akkori ismeretes három világ részben, az ő vallásuk miatt pusztitásaikkal mindent feldultak; de végre a' hódításokban elfáradva, buzgón kezdettek a' tudományok miveléséhez hozzáfogni. De fájdalom, az emberiség nem tsekély kárával későn vették észre magukat, mert az alexandriai (egykor: On) világhirü könyvtár elégésével, a' legrégibb 's legbetsesb eredeti iratoktól fosztották meg magukat, méltán fájlalhatván ama ős eredeti emlékek veszteségét, mit a' barbárság és fanaticus érzelmeitől elragadtatott Omár helytartójok okozott [74]).

Azon egymásután következő arabs Kalifák közül, kik a' tsillagászatot pártolák, megemlítendő: Al-Mamunn, ki Kr. u. 804-ik évben Bagdádban uralkodott, ez midőn elleneit legyőzné, frigykötésében különösen kikötötte a' legrégibb eredeti görög munkák kiadatását, és pedig különösen az Almagestet. Ő ezt arabs nyelvre forditatta le, 's igy a tsillagászati tant újból feleleventette, ő volt az, ki meg nem szünt a' tudósokat mindennemü jótéteményekkel halmozva serkenteni, minek következtében többen a' tudományoknak szentelték életüket. A' tsillagászati ismereteket azonban Ptolemaeus kora fejleményénél nem igen emelték magasabbra. Igy lőn aztán, hogy az arabok a tudomány ezen ágában, miként az égyptoniak a' görögök oktatói, úgy ők a' mieink valának.

A' chinaiak, kiknek miveltségök oly ősi időktől származtatik, és bár tsillagászati ismereteiket: 2500 évvel a' mi időszámításunk szerint feljebb vinni látszanak, mindamellett pangási szokásaiknál, azt a' görögök és arabsoknál magasb tökélyre nem emelték.

Az ujabb korban Alphons Kastilia királya, 's II-ik Fridrik tsászár voltak azon első uralkodók, kik a' tsillagászatot szunyadozásából ismét felköltötték. Az első sok költségekkel minden országokból tsillag-vizsgálókat hozatott, az eredmények azonban azon tetemes költségeknek nem feleltek meg, miután az egész némi táblás dolgozatokból állott. Második Fridrik azon ptolemaeusi nevezetes Ahmagestet arabs nyelvből átfordítatta, mi által szerfelett hasznos szolgálatott tett le a' való tudomány felismerendő megkezdéséhez.

Végre azon nevezetes időszakhoz jutunk, midőn a tsillagászat az ő gyermeki korából ujból kiemelkedvén, gyors és sebes léptekkel haladt azon magasságra, a hol mai napon szemléljük.

Purbach 's Regiomontanus voltak az elsők, kik azt innen kiemelni kezdék. Ezek után Kopernicus Miklós volt, ki óriási eszméjével feltünt, ezen férfiu 1472-ik évben Thornban született, ő volt az első, ki bátorkodott elődei elméletén felül-

emelkedni, 's ki Ptolemaeus rendszere helyébe, a' magáét állította fel; mi által az összes égitestek rendszerét egyszerüsítette. Ő munkáját 36 évi megfontolás után ezen tzim alatt: „De revolutionibus coelestibus" adta nyilvánosságra. Hogy pedig az eddigi véleményeket meg ne sértse, azt mint hypothesist állította fel. Ő tana szerint a' napot, a' világ egyetem középpontjául, a' földet mint bolygót tekintette, mely a' többi bolygókkal közösen ugy a' maga tengelye, mint a' nap körül forog, és ez által az egész tsillagászati rendszert szerfelett egyszerüsítette.

E' rendszer azonban leginkább a' 17-ik század elején nyert új lendületet, és ezt leginkább Galilei felfedezései, üldözései mozditották elő. Ezen tsillagász, ki a távtsöveket tökéletesítette, sőt tsak nem felfedezőjének tekinthető, észrevette a' Mercur és Venus változásait (phases), melyeket Kopernicus elmélete után gyanított, és ezen időtől fogva nem kételkedett többé, a' bolygóknak napkörüli forgásán. Ő fedezte fel Jupiter holdjait, észrevette a' nap foltjait, ugy a' Saturnus gyűrűje által okozott tüneményeket; és igy leghatalmasb támogatója lőn Kopernicus rendszerének. És hogy minden üldözéstől ment lehessen, azon gondolatra jött, hogy ezen kérdés igazságát értekezés leple alá burkolva, azt három személy közt, kik a' három t. i. Platoi, Ptolemaeusi 's Kopernicus rendszerét védték, megvitatta, de a' melyek közül az utóbbinak adá a' győzelmet, a nélkül azonban, hogy az egyik, vagy másik részére nyilatkozott volna [75]). [75])

A' mig ezek Olaszhonban igy folytak, addig a' tsillagászatot a' német Fejedelmek vették hatalmas pártfogásukba. Igy III-ik Vilmos, tsillag-vizsgáló helyet építtetett és azt legjobb hozzávaló eszközökkel szerelte fel; sőt enmaga is ennek tanulására adta magát, ő többnemü tapasztalatokat tett 1561-től egész 1577-ig. Fridrik denemarki király Ticho-Brahenak, e' kor leghiresebb tsillagászának Hwen szigetet ajándékozta, hogy tsillagdát alapítson. Fridrik halála után irigyei üzőbe vették őt, minek következtében e' helyet kénytelen volt elhagyni; szerentséjére azonban II-ik Rudolf vette pártfogásába, ki őt szép díjjal magához édesgetvén, nékie Prágában kényelmes állást adott, ahol 56 éves korában élni megszünt.

Ezen tsillagásznak egy ujabb tsillag lajstromot köszönünk, mely sokkal pontosabb mint a' Hipparch és Ptolemaeusi [76]), ő többnemü vizsgálatot tett, a' [76]) bolygók körül pontosabb ismeretét adta a világosság törésének sat.

Ezen Tichó, ha nem tanítója, de hatalmas pártfogója volt a' nagy tudományu Kepplernek, ezen nagy férfiu Weilban az akkori Würtembergi hertzegségben 1571-ben született, ő kitünő tehetséggel és a' tudományok iránt nagy vonzalommal viseltetvén, megkereste 1598-ban Ticho-Brahet, ezen tudós, első dolgozataiból mindjárt kiismerte Keppler nagy tehetségeit, és buzdította őt egyéb vizsgálatok tételére, kieszközölvén részére a' tsászári mathematicusi tzimet. — Őt méltán az ujabb korszak tsillagászat alapítójának tekinthetjük, mert többnemü tapasztalatokat tett, melyek mai napon is szerfelett betsesek; igy kiadott e' tzimü

munkájában: „De stella Martis“ megmutatta, hogy Mars, a maga napkörüli utját hosszudad-körben (elipsis) végzi, 's hogy bolygói-rendszerünk gótzát a' nap foglalja el. Ő 1626-ban Rudolf-féle táblákat adott ki, melyek a' tsillagászatban mindig nevezetesek lesznek, mivel ezek valának az elsők, melyek a' bolygók mozgásainak törvényein alapítva számíttattak ki. Kepplernek a' bolygók keringésében tapasztalt három törvényei mindig nevezetesek leendenek.

1) A' bolygók, következőleg a' föld is kerületekben keringenek.

2) A' vezető sugár egyenlő időben, egyenlő területeket fut meg.

3) A' bolygók keringési idejének négyzetei ugy aránylanak egymáshoz, mint a naptóli közép-távolságaik köbei.

Keppler e' nevezetes törvényeket, a' nélkül, hogy közös okukat ismerte, vagy értette volna, tsupa tapasztalati adatok ösvényén fedezte fel.

A' hollandi tudós Huygen: dolgozata nem sokára követte Kepplerét, a' geometria, mechanica 's opticában, több nevezetes felfedezéseket köszönhetünk neki, melyek mint előzmények, nagy segedelmére szolgáltak Newton nagy felfedezéseinek az egyetemes égi-rendszer tekintetében.

Ezen korszakban a' tsillagászat a' tudós társaságok alapításával új emelkedésnek indult, mert ekként nagy számu szaktudósok, a' maguk dolgozataikat és belátásaikat, a' legrövidebb úton közölhették, mi szerentsés ötlet volt a' tudományok gyorsabb terjesztésére. Az első társaság XIV-ik Lajos, a' tudományok iránti előszeretetének köszöni eredetét, mi által több tudósok Frantziaországba édesgettettek. A' londoni kir. tudós-társaság ezen példán okulva, nem sokára követte, miáltal a' tsillagászat haladására szerfelett nagy szolgálatott tett. Newton Izsáknak volt fenntartva Keppler végtelen felfedezéseit tökéletesbiteni 's velünk azon általános elvet megismertetni, mely az egész egyetemes világ égitesteinek szervezetét a' nehézkedés szempontjából magyarázza. Ő tette le a' tsillagászati tanban ama egyik fő alap elvet, mely szerint az égitestek mozgásainak egyik alap oka a' közöttök létező költsönös vonzás, melyet ő nehézkedésnek (gravitatio) nevezett. Bebizonyítá, hogy a' vonzerő a' test tömegével növekszik, és hogy a' szerint kisebbedik, minél távolabb állanak egymástól a' vonzott testek.

Ő volt az, ki munkáját mindaddig közre nem botsátotta, mig Picard fokmérései 's saját dolgozatai közt, a' legtökéletesb összeegyezést nem tapasztalná, akkor nem kételkedett többé a' vonzerőt, az anyag általános tulajdonságául tekinteni. Ő 1687-ik évben adta ki igen nevezetes munkáját: „Mathematische Grundsätze der Naturphilosophie,“ megjelenése Angliában általános meglepetést idézett elő. Ő 1642-ik évben Wooltropban született, és meghalt 1727-ik évben 84 éves és 84 napos korában.

Halley sietett Newton dolgozatainak eredményét tsillagászati lajstromba rendezni, ő ezek alapjait igen eszélyesen és merészen alkalmazta az üstökösek elméletére, mi által hathatósan mozdította elő ditsőségét e' rendszer alapítójának.

De minthogy naprendszerünk égitesteiről későbbi értekezésünk fonalán ugyis leend szó, ezek további fejtegését elmellőzük 's rövideden itt tsak annyit jegyzünk meg, miszerint igaz az, hogy eme tanok, a' való tudomány voltaképi haladására megbetsülhetlen hasznot hoztak, de első tekintetre beláthatni, hogy az égitestek költsönös vonzerői bárha szerfelett felvilágositók, de a' dolog voltaképi megértésére, teljességgel nem elégségesek; miután a' taszitó-erő működése nélkül, ez egyetemes égirendszerek szervesen összefüggő egységét felfogni nem lehet; — nem, mert bárha igaz az, hogy bolygói-rendszerünk testei ugy egymás iránt, mind a' rendszer székire vonatkozva főleg vonz hatályban működnek, de minthogy mindannyian ugy egyenként, mint összesen a' naprendszer széki gótzába nehezkedve, az azzali egyesülés lehetetleníttetik, ebből a' mint a' maga helyén látandjuk, ez a' bolygói-rendszer gótzába: a' napba gyüledezett ellentétes, vagyis taszitó erőitől feltételeztetik; de ime a' mint ezen működést naprendszerünkre vonatkozva kitsinyben oly tisztán belehetett látni, önként következik, hogy ennek az egész egyetemiség megszámlálhatlan naprendszereinek szervesen összefüggő testeire vonatkozva, azonképen kell történni; miután mindazok az egyetemes székekszéki okfőjéből egyre vissza 's vissza taszíttatván, ez által mindannyian szervesen fentartatnak és éltetnek.

Mindezekből világosan kitünik, hogy az egyetemes szervesen összefüggő myriad naprendszerek, minő elválaszthatlan kaptsolatban állanak a' való böltselettel, és nem tsoda ha kifejlése, emennek fejleményére is nagy világosságot vetvén, egymást költsönösen serkenték, emelék; de a' mint amaz, addig mig az anyag lényege 's kisvilágunk voltaképi okfője élettanilag fel nem derül, tökélyét el nem érheti, ugy emez is amazok felfedezésétől feltételeztetvén, tsak akkor érheti el a' maga érdemlett magasságát.

Ezek után az, a' mi az emberre nézve oly fontos t. i. az élet, annak élettani felismerése, illő hogy ennek a lehető legrövidebb vázlatos történeti leirásába ereszkedjünk.

Élettan (physiologia).

Ennek egész terjedésbeni előadása, önálló kötetet igényelne 's igy itt tsak igen rövid általános megjegyzésekre szoritkozunk.

A' természet-tudósok a' legrégibb időktől fogva, mindig a' legnagyobb feszültséggel kivántak behatni az élet lényegébe, a' nélkül azonban, hogy az irott hagyományok útján azt máskép, mint: tüneményt (phoenomenon) deríthették volna fel; annak való lényegébe (noumenon), mindeddig nem sikerült behatni, 's igy meghatározása vagy tágasb, vagy a' kellőnél szűkebbre szoríttatott.

Lássuk tehát azon elméleteket, melyek az élet lényegét, mint az emberi lét meghosszabbítására elkerülhetlenül szükséges legbetsesbikét, miként szándékoztak az ő tiszta világosságában felderíteni.

A' legrégibb vélemények közé számíthatók azokéi, kik az élet kútforrását a' pneumától, fabrum daemoni, archeustól származtatták, de a' melyek mindannyian titokteljesek (mysticum), melyek mint a' lélek homályos érzelmei, sejtelmei, ábrándos szüleményei az alapos okoskodásnak elejébe nem tétethetvén, e' szerint a' voltaképi viszgálat alapját nem tehetik.

Ide sorozható Paracelsus mysticumja, az emberi test, a' mindenség képmása, kisvilág a' nagyban, elemei: só, kén, higany a' tsillagzatos jelvi hatással, vegyészettel egyesülve. Archeus, daemon, ás mely a' gyomorban ül, minden működéseket kormányoz és a' betegségeket gyógyítja.

A' mint e' homályból a' böltselet ösvényén mindinkább kezdettek kiemelkedni, az élet lényegére vonatkozó fogalmak is a' szerint kezdettek tisztulni. Lássuk tehát azon véleményeket, melyek annak felderítésére időnként felállítattak, igy többen annak lényegét a' mindent éltető 's átható mindenségi Lélekben (anima mundi) lenni tartották, mint: M. Thales, Pythagoras, Plato. — — Mások a' gondolkodó lelket vették alapul, igy: Stahl, szerinte az élőtestek lelkesek, á' gondolkodó lélek az élet kútfeje, mely a' testet képezi, fentartja, kormányozza 's minden életszerves működést végez.

Voltak, kik az élet főokául sajátos erőt, minden egyéb erőktől különbözőt állítottak, mely tsak az élőtestek tulajdona 's az életműtleneknél fel nem található, igy: Hoffmann, Gaubiu, F. Cullen, Huffeland, Kreysig, elébb Brown, ezt követték más frantzia 's angol tudósok. Ugyanezen eszmét más elnevezésekkel felékítve, mint: életerő (visvitalis), vagy egyszerüsítve, legtöbben: az érzékenység (sensibilitas) Schaefer; — ingerlékenység (irritabilitas) Girtanner; — izgékonyság (incitabilitas) Brown; — titkos minőségek, életerők természetesek és állatiak Galenus sat. Igy mások az élet kútforrását mint közöst tekintvén, azt tsak mint fokozatos különséget tekintették, melyet kölönböző törvényektől függöknek lenni állították, igy:

Gépészeti (mechanicai) törvényektől, a' methodicusok, különösen Asclepias Bitho vezérlete után Themisonius, Eudemus, Celsus s. m. Különösen pedig a' Jatro-mathematicusok, kik szerint az élő emberi test szivattyus (hydraulicai) gép, a' létszer képzése kristályféle alakulás, az életszervezet mozgása számtani törvényeken alapszik, melyek számítás alá vehetők.

Mások azt: vegyészi törvényektől származtatták, igy: a' Jatrochemicusok, különösen Sylvius de la Boe, Villis, Wendel, Schelhammer szerintük az emberi életszervezet vegyészi műfolyam, mindennemü működések az életszervek változó keverékeiből magyarázhatók. Az élet alapja a' lúg (alkali) és savban (acidum), melyek a testben jelen vannak, keresendő. Ugy az egyébnemü változások is ezek egymásrai hatásából keletkeznek.

Az újabb Jatro-chemicusok tanaikat az antiphlogisticusok elvére alkalmazták, az élettörvényeinek okát pedig részint egy, részint több ellentétes elemek tétességétől származtatták, mint Girtanner, Reich, Baticher.

A' mérhetetlenek törvényeitől, hév és delejességtől, mint: Mesner, Gmelin, Heinchen, Wolfart s. m. leginkább pedig: a' berz-galvan erőktől, mint: Galvan, Reinhold, Prohasca, szerintük az életműfolyama hasonlít a' galvan-berz telep fejleményéhez. Az egész életszervezet, ugy minden egyes szervek alkotási tekintetében élő Volta féle készletü oszloknak tekintetett.

A' gépi, vegyészi, mérhetlenek törvényeitől összesen véve, vagy legalább többeket összevéve, mint : Morton, Ramazini 's m.

Ezen rövid előterjesztésből láthatni, hogy az élet benső lényegére vonatkozó elméletek korszakonként mily sokfélekép változtak, és bárha annak voltaképi okfőjét, mind e' mai napig nem sikerült felderíteni, de tagadni nem lehet, hogy ezen vitatkozások, e' szakbeli tudomány kifejlésére nagy szolgálatot tettek, igy :

Az erőszak rendszere Newtontól felállítva, Kanttól bővebben kifejtve, kikhez Burdach, Harless, Gruithuisen, Hartmann, Lenhossék, Kreyssig és mások tsatlakozván, ezek szerint : minden a' mi van tétes, tselekvés nélkül nintsen semmi, minden természeti dolgok kutfeje a' tselekvésben keresendő. — A' tselekvés fő oka az erő, lényegében ismeretlen, anyag és erő ugyanazok, amaz : mint érzékileg kivihető tünemény, emez : mint érzékeinknek fel nem tünedezhető eltünés; az erők bizonyos aránybani ösztsapásai következtében tért foglalnak, mi által az anyag támad. Az erők ellentétességéből keletkezett tsukódás (polarisatió) kútfeje minden tétességnek a' természetben, alapos erő kettő van, t. i.: vonzó 's taszító ; némelyek egyre viszik vissza, mint Gruithuisen 's m. — némelyek a' harmadik tsuk erőt (vis synthetica) [77]) állitják fel, ezeknek össztsapásaik által az anyagok véghetetlen változatossága támad. [77])

Minthogy tehát az összes természetben minden tétes, minden él. Az életszerves testek szinte anyagból állván, itt is ugyanazon erők működnek mint az életszervezetleneknél, tsak hogy fokban némileg változva. Az erők az élet tényezői. Az életműfolyam, következménye ezen erőknek, melyek szünetnélküli összütközésben állanak mig az élet tart, egyik sem mulván felül, vagy küzdhetvén le a' másikat, mintegy költsönösen egyensulyozzák egymást. Az élet tétességén kivül, e' rendszer követői az életszerv képződését, idomát, vegyületét, alkotását is tekintetbe veszik. Minden életszervezet és ennek minden paránya, a' legszorosabb összeköttetésnél fogva, mely az anyag és erők közt van, egyuttal az életszervezet tényezőit is magában rejti, ezek azonban az életet sokáig fenn nem tarthatják, mivel az ellentétes erők magukra hagyatva huzamosb összetsapások és innen eredt kiarányodások következtében, az anyagi részek is közömbösekké válnak. 'S igy kültermészetre vala szükség, a' honnan az életszervezet elvesztett anyagait és ezekkel kimerített életerőit visszaszerezhesse.

Végre a' természet-bölteleti rendszer követői, mint: Schelling, Seffens, Traxler, Marcus, Walthens, Reil, Oken s. m. szerint :

Nyilvánul az egyetemes élet, az eredeti természet egységének idoma eloszlásával eszményiben : mint világosság ; valóban : mint nehézkedés : innen pedig elválva, oszolva, s' az eredeti egységre vonulva, ez által az erők delejesség, berz és vegyészi műfolyamok keletkeznek. Az életszerves természetben azon élet diszlik, mint az életműtleneknél, tsakhogy felsőbb fokú tökélyre emelkedve, a' valónak kevesb és kevesebbé való felülmulásával, az eredeti élet imámosságára vonulva a' szülemzés, ingerlékenység és érzékenység három sarkalatos működéseiben. Az első a' delejességnek, a' második a' berznek, a' harmadik a' vegyészetnek felel meg. A' meddig tehát ezen mérvek az életszervezet eszményivalója összhangzó arányában működnek, ezzel egészség', vagy ettőli eltérés betegséget állít elő.

Mindezen megfeszített törekvésekből láthatni, hogy e' szakbeli tudósok mennyire törekedtek az élet voltaképi okfőjét kutatni, hogy az ember e' földön kijelelt lételének meghosszabbitására oly elkerülhetlenül szükséges fontos kérdésre megfelelhessenek ; de fájdalom mindeddig hasztalan. Kutassuk tehát azt újból 's mindannyiszor újból, mig a' kivánt eredményhez nem jutandunk, ez a' természet-tudós egyik legfőbb feladata, itt tsüggedésnek- állapodásnak nintsen helye, törjön bár ezer 's ezer ész, de ennek ki kell vívatnia. Az ész ha nem ábrándok, hanem a' természeti tudományok lépésről-lépésre emelkedett tényein halad, a' tudomány e nemében is, ép oly teljes sikert aratta poltzra juthat, mint a' számtanban. És nemde most ott állunk t. olvasóink, ha kell a' legbetsesb élet, kell a' betegségekbőli biztos megmentés, akkor karoljuk fel szeretettel a' tudományokbani biztos haladást is. És kérdjük : ugyan kiknek ? mint az Isten áldásával, már születésökkel elhalmozott dús gazdag nagyoknak áll ez legfőbbkénti érdekükben.

A' tudomány érdemileg való haladásában azonban meg kell vallanunk, hogy a' költsönös vitatkozások következtében, e' két utóbbi rendszer nagy és fontos szolgálatokat tett, és bárha az erőszök rendszere némi előnynyel bir, mind a' mellett hatsak igaztalanok lenni nem akarunk, a' természet-böltseleti rendszer roppant hasznosságát sem vehetjük kétségbe igy : Brown rendszerének gyöngeségei felderítésével, az orvosokat nehéz szolgálattól mentette fel. Azoknak véleményét, kik az életet tsak egy oldalról méregették, szerentsésen ostromolta. Az élet lényegének nyomozásában a' mennyiségen kivül, a' minőséget is érdemileg tekintetbe vette, az életszervezetnek typusát, az életszervezet átalakulását és különleges munkásságát nem kevéssé felvilágosította, végre az egyetemes és egyénies élet közötti összköttetést felkutatván, az orvosokat az egyetemes természet egységének újbóli kutatására felbuzdította.

Ezen egymásutáni rövid előterjesztések után, vázlatban megemlítendőnek tartjuk még a :

Kimiát

E' tan az anyag és testek : k i 's m i voltát kutatván, melynek kalauzként kelle vala a' többieket megelőzni, ugyszólván egynehány évtized előtt kezdé újbóli kifejlődését. És valóban a' viznek az ő alkat elemeire való szétoldása 's tsukása idejétől, nem reménylett sebes léptekkel haladv a pályáján.

Vannak tudósok, kik a' görög nyelv előszeretetétől elragadtatva, mindent mi mivelődési szempontból az emberi-nemet magasb tökélyre emeli, e' nemzettől származtatják, mintha előttük az emberiség minden időktől baromi állapotban tespedve, magát a' beszélő tehetséget is mindannyian tőlök költsönözték volna; holott ez nyilvános históriai ellentétben áll, mely szerint tudjuk, hogy a' görög tudományt megalapítói : M. Thales és Pythagoras nem a' görög nemzet bel, vagyis saját fáradalmaik kints szövegén emelék böltselmüket, hanem a' bukott korszak előtti idők hagyományain, az égyptoni ioi titkon őrzött iratokból költsönzék, mi által maguk is számtalan mű 's egyéb szavakat költsönzének amazoktól; de mivel az őket miveltségben megelőzött nemzetek korszakából, annyi feldulások, főleg pedig az Alexandriai világhirü könyvtár elégésével, ama nagy fontosságú iratokból ugyszólván mit sem birunk, ugy tünnek fel jelenben, mintha valósággal e' nemzet volna a' valódi előképi (protos).

E' mindent görögösítők szerint : Chemia Chymia ἡ χημεια, χυμκη (τεχνη) Kemia, Kimia vegyészet, vegytan v. a χεω[tól] öntés származtatik.

E' szónak az ős égyptoni Chemis városától való származását, ugy a' kopt Cham[tól] (— a' feketék országa, szeretsen ország) eredetét, tsak tudós elméletnek tekintik.

Némelyek szerint, héber származású volna חם (Cham) égypton, vagyis inkább meleg, déli ország=aphrica, 's így e' szerint : chemia égyptoni mesterség volna.

Szerintünk e' szó, az egykori tudat-nyelv elhagyományozott szava, melynek gyökei nyelvünkben mai napon is teljes épségükben felismerhetők, és minden kétségen kivül, minthogy e' tan, a' mint ma, ugy akkor is sajátlag az anyag és testek : k i 's m i voltának kutatásában fáradozik, innen lett : k i-m i-a=kimia. Hogy pedig ez nem játsziság, sem nyelvünk iránti előszeretetből keletkezett elragadtatás, senki többé ki a' magyar nyelv, lelkébe vésett, szentélyét, ugy a' görög tudománynak Égyptonból eredt kútforrását és ditső nemzetünknek Noe, Sem, Kám, Jafetteli legszorosb rokonsági összeköttetését bensőleg ismeri, nem kételkedhetik. E' tant, elnevezéséből itélve, a' bukott korszak előtti időkből keletkezettnek tartjuk, és igy sokkal régibb, hogysem ennek hol és mikénti kezdeményéről bár a' legrégibb iratok által értesíttethetnénk. Annyi bizonyos, hogy a' midőn az élő Isten positiv tanát felállíták, ennek és az élettannak teljes diszében kelle fennállani.

Legelsőben az évesült korszakban Julius Firmicus Maternusnál jelenik meg : a' scientia chemiae kitétel a' 3-dik században. Az arabok, később a' görögök után kezdék mivelni e' tant, és Geber vagy Dschafar a' 9-dik században irt terjedelmes munkát a vegytanról.

Nem szándékunk ezen szerfelett terebélyes tan setét korszakába ereszkedni, hanem tsak némi általános átnézetbe szándékunk az egészet központositani. A' mint minden tudomány története a' kevesebbé figyelmezőnél nem egyébnek, mint a' szünetnélküli ellenmondások örökös küzdelmének lenni látszik, ugy a' vegytan története is akkép tünedezik.

Azon időtől fogva, a' midőn elkezdették a' szétszórt tapasztalatokat, melyek legelső tsiráját rejték e' tudománynak, egy egészszé összefüzni, tapasztalni fogjuk, hogy az hol haladva, hol visszaesve, nyugodt előmenetelt nem tanusitott. Igy a' középkorban e' tan áthatlan mysticismus leplével takartatva, nem tsoda, ha ezen időszakban szint annyi vélemények támadtak, mint a' hány ábrándozó volt. A' természet legnemesb értzét előállítani, egy általános oldó szert feltalálni, minden betegség ellen egy közös gyógyszert feltalálni, ezek valának e' korszak erőlködései, melyeket egészen különböző utakon törekedtek megfejteni. De majd mindannyian megegyeztek abban, hogy a' természet legtávolabb tárgyai közt (bár az ezekben járatlanoktól észre sem vehető) hasonlatosság létezik; melyet azonban tsak különös adomány következtében lelhetni fel. Vegyészi kisérleteiket jobbjára astrologiai összevetések szerint vezették, és ennek valószinüsége annál szembeötlőbb volt, minthogy akkori időben ép annyi bolygót ismertek, mint a' hány fémet birtak vala. De ezen vélemények támogatására mit mondottak volna, ha a' biztosb tsillagászati vizsgálatok következtében már korukban kiderült volna, hogy a' nap nem bolygó 's hogy a' hold, több mások hasonlatosságára tsak mellék bolygó légyen. Mit mondottak volna, ha a' tapasztaltabb kimiai kisérletek következtében, hasonlíthatlanul több fémeket megkülönböztetve szemléltek volna. De ki fogna fáradságot venni magának ezen vélemények tzáfolására, melyeket az egész tudós világ elvet, habár az akkori homályos időben, a' legtudósabb férfiak és leghatalmasb uralkodók védőkként léptek fel azok támogatására. — 'S igy ezekről elég annyit mondani, miszerint : a' kimia szerintük nem egyéb, mint fémek előállítása, 'a természeti erők nem egyebek, mint titkos rejtvények voltak. Ezek elegendők annak megmutatására, mily kevéssé hasonlíthatók jelen terjedelmes kemiánkhoz, és minő ellentétben állanak mostani tisztán átvillantó tanunk törekvéseivel. De azon vigasztalásban, hogy e' szerint egy sötét ábrándos korszak éjjelét szerentsésen túl éltük légyen, meg nem nyugodhatunk, mert ha amazok oly mélyen tévedtek, ki állhat jót, hogy e' jelen korszak tanai ellenkező úton nem tévedtek-e ép oly nagyon? minélfogva ép e' betsuszott tévedések következtében nem sikerülhetett e' mindenség szervezetét az ő voltaképi genesisében megoldani.

De legyen ezekről megemlítve ennyi elég és forduljunk el ezen korszak-

tól, mely a miénktől annyira eltér, és hogy e' korszak ugyszólván örökös viszálykodások küzdelme volt, azt épen nem tsodálhatjuk. Ezek után figyelmünket azon korszakra szándékunk forditani, midőn a' közöstermészet közelebbi okait, megfogható alapokra fektetve, azokat kisérletek által a' lehetőleg tisztába hozni törekedtek. Ezen korszakban mindannyian ugyanazon értelmet ismerték el birájokul, és igy több egységet kellene munkálkodásaikban tapasztalni; de ezen várakozásnak nem feleltek meg. Azt pedig előszámlálni, hogy e' korszak véleményei miként támadtak és oszoltak, és ismét miként lettek uralkodóvá, terjedelmes könyv irására nyujtana anyagot, mi kitüzött rövid általános átpillantásunkkal ellenkezik, és igy tsak némi fővonásokat szándékunk még e' tárgyban elősorolni.

A' midőn e tárgybeli ismeretüket rendezni kezdék, Stahl utmutatása után, általánosan elterjedt gyúanyt (phlogiston)állítottak fel, mely minden testben jelen van. Minden éghető test tehát összetett volt. A' fémek e' szerint alapból és gyúanyból (phlogiston) voltak összetéve. Azon testek, melyek égés alatt savat fejtének, ezt a' gyúanynyal egyült alkatrésznek tekintették. E' tan szerint számtalan tüneményeket fejtettek meg, és már-már azon általánosan elterjedt hiedelemben voltak, miszerint a' természet titkának kútsa birtokában vannak, de mind a' mellett távol voltak attól, hogy a' gyúany természetére nézve megtudtak volna egyezni, mely szerintük : majd kén, finom föld, majd világító-any (Lichtstoff) volt. De mit mondottak volna akkor, ha a' legújabb kor kisérleti tényein, már korukban felderült volna ama találmány, miszerint : a' szabaddá lett galvanberz telep ellensarki folyamai, az illető nyujtalaikon összeillesztve légmentes ürben is égnek, és ha ezek okulásain, a' berzet vették volna a' phlogiston alapjául, azt Lavoisier és követői bizonyára nem merészelték volna megtámadni. — S' miért? mivel azonnal belátták volna, hogy ennek kell azon általánosan elterjedt egyetemes tényezői mivoltnak lenni, mely a' végtelen-örök legellentétesb, és igy legnagyobb sarki rokonságban álló (kiterjedő 's összehúzó) tői minőségeit, vagy ha jobban tetszik (taszitó 's vonzó) ősi erőit tér és időbe átvitten, együtties tsukódásban tartalmazza magában, mely mint lényeges rész minden anyag és testben jelen levén, ekként a' berznek minden tsuk és odások alkalmával, szükszégkép mint gyúanynak (phlogiston) jelen kell lenni.

De a' midőn már-már azt vélnék, hogy az ő tanok tökélyéhez közel állana, akkor egy egészen más ellentétes elveken alapult tan által felforgattatott, és igy Lavoisier után, az antiphlogisticusok által, a' phlogiston léte elvitáztatván, ez által a régi tan nézeteit egészen átváltoztatta, mely szerint az égés többé nem szétbontás (decompositio), hanem ellenkezőleg összetétel (compositió) volt, t. i. összeköttetés az élennyel. Ezen elemnek mulhatatlanul jelen kelle lenni a' savakban, és igy ezek lényegükben össszetettek voltak. A' fémek összetételét tanusitó alapok ekként elenyészvén, mint elemek tekintettek. A' viz, mely az előbbeniek elmélete szerint elem volt, itt összetettnek bizonyult be. Rövideden

e' tanok szerint minden felforgattatott és ugy látszott, mintha azon régibb tanból kő köven nem maradhatna.

De alig multak a' viszálykodások e' két rendszer követői közt, már ismét azzal kezdődött, hogy tagadnák a' viznek összetételét. Ezen állitásukat ugyan be nem bizonyíthatták, de annyi bizonyos, hogy minden áron azon törekedtek, hogy a' gyúellenes tant, mely oly állandó alapon látszott épülve lenni, megdönthessék. És bárha ezen törekvésüket teljesen kivívni nem sikerült, mindazonáltal mindig igaz marad, hogy az electrokimiai felfedezések következtében a' vegyészet műkörében a' nézetek hathatósan átváltoztak. Azon rendszer, mely a' legújabb tapasztalatokból eredt és mely azimént említettektől még inkább különbözik, egészen más szempontból indult, sőt eredetét is egészen más kisérleteknek köszöni. Ugyan is a' berz előállítása kisérletéből egészen új világosság derült fel a' vegyészetre. Azon erőt (fejményt, folyamot), melyet már a' görögök Thales idejében a' dörzsölt borostyánkőben (succinum) észrevettek, később mindig több más testekben is tapasztalták, és végre azon eredményre jutottak, hogy annak minden testben jelen kell lenni. Ezen tényezőnek alaptörvényei Franklin mély belátásának köszönhetők. Ekkor a' berz vizsgálata végett majd minden régi eszközök kiigazítattak, és számtalan újak fedeztettek fel. Ekként sikerült a' berz folyamot ott is felfedezni, ahol az előtt alig sejdítették, és végre különböző utakon azt is felderítették, hogy a' midőn a' testek egymással tsak költsönös érintkezésbe jönnek, ezen tényezői mivolt berzként jelentkezik, és ez nagy fontosságú saját földünk belforrongó tüzének felismerésére. Tisztelettel emlékezünk vissza e' tekintetben Galváni felfedezésére. Ugyan ekkor a' testek érintéséből fedezték fel a' kimiai erők ellentétességét, és Ritter előre látó pillantásaival, már ezen tapasztalásból a' berz és kimiai erők közötti összeköttetést észrevette. Volta még tovább ment és azt tapasztalta, miszerint több fém-tagok összeköttetésével nagyobb hatást idézhetni elő, 's ekkor a' berzben közönséges kimiai hatályos szert ismertek fel. És bárha a' tudósok legnagyobb része egyoldalulag azt mint kimiai hatályos szert, és nem mint általános természet erőt tekinti, mind azonban többen vannak, kiknek belátása ama korlátolt nézet szük köréből, messzi-messzi tul emelkedett. Ezek további fejtegetéseitől azonban méltán elállhatunk ez uttal, miután t. olvasóinknak leend ugyis alkalmok e' tárgybeli nézeteinkkel bővebben megismerkedni.

Mi tehát, kik minden igaz, szép és jóra törekvő fáradozásokat bár kitől illő méltánylattal fogadunk, lehetetlen, hogy e' tanok érdemeit némi rövid előadásba össze ne foglaljuk : igy tagadni teljességgel nem lehet, hogy már a' középkor, a' midőn a' legősibb bukott korszak előtti e' szakbeli tanok már régen szétdulva elenyésztek, ezeknek újbóli felfedezésével, a' tudomány lassan fejledező mérlegébe több nemü hasznos szolgálatot tett; mert több ásvány savakat, a' luganyok (alkaliák) első kezdeményei ismereteit, nem különben a' fémek elégései alkalmával tett sajátos tapasztalatok sat. e' kor felfedezéseihez számíthatók. Sőt a' légnemüek tekintetében annyiból újnemü ismereteket nyujtottak, a' meny-

nyiben megmutatták, hogy némely légnemek vannak, melyek attól, mely a' mi földünket körül övezi, különböznek.

Igy Stahlt és követőit, mivel minden égő anyagban általános phlogistont állitottak lenni, senki szemrehányással nem vádolhatja, hiszen maguk a' gyúellenesek is elfogadták azt bárha lappangólag, miután minden éghető anyagnak az élenyhezi rokonságát feltételezik. És igy hibájok tsak abban rejlett, mivel az égést nagyon anyagi szempontból tekintették. De hasznos fáradozásaikat el nem ismerni, mindent magunknak tulajdonítani akaró önzés volna; igy; a' testeket az ő éghetőségök rendi szerint tsak most osztályozhatták; már ekkor felderült, hogy a' testek azon fokban vesztik éghetőségüket, minél inkább égtek el, és igy épen oly nagy és messzire kiható, mint könnyen felfogható törvény alapíttatott, miszerint: az elégés és visszitás, két ellenkező műfolyamok legyenek, melyek az egész természetben átkuszáltan folynak.

Ime ily hosszú idők fáradalmas vívmányai, mily kevés szavakba pontosíthatók össze, de a' ki ezek lényegét bensőleg ismeri, az tudja, hogy ezen szavak minő tartalom dúsak.

A' lég égésre való hatásos befolyásának felfedezése Lavoisier részére volt fenntartva, hogy új rendszert alkothasson; de, hogy az elégés összetétel és nem oszlás legyen: hogy az égés alatt minden test élenyt vonz magához, és hogy ezen elem több savaknak alkat részét teszi sat. az antiphlogisticus rendszer saját nézetéhez tartozik. Sőt a' mi legnevezetesb, e' tan fáradhatlan kisérletei következtében sikerült Lavoisiernek 1783-ik évben legelsőben a' vizet az ő alkat elemeire: köneny és élenyre szétosztani 's ugyan azokból összeállítani.

'S igy méltán mondhatni: hogy az újkori vegytan időszaka akkor hajnallott, midőn Lavoisier mérlegét, a' nyomozás nélkülözhetlen eszközének ismerték el. Napja azonban tsak akkor tünt fel, midőn Galvani 's Volta felfedezései a' galvan-berz erőt ismerték fel, mely nem tsak világosan folyt be a' testek szerkezetébe, de hatalmas eszköznek is mutatkozott a' kémlő vegyész kezében. Berzelius 1803-ban egy értekezést botsátott közre, melyben a' só nemű testeknek galvan-berz általi felbontását hirdeté, — öt évvel azután Davy, ugyan azzal a' lugsókat bontzolá fel. mire nem sokára sikerült a' lugos földeket (mész sat.) és az ammoniát felbontani.

Ezen felfedezések, az electro-kimiai elméletet alapíták és egyszersmind, benső kapcsolatban valának a' parányok elméletével, vagyis a' kiszabott egyérvényü 's ismételt vegyarányok tanával. Berzelius kémletei, melyeket ő sok évig egyenesen az ugynevezett paránysulyok meghatározására fordított, valamint Gay Lussac nyomozásai, a' gázok és gözök vegyülési tériméi körül, többet tettek ezen rendszer okszerü felállítására, mint valamennyi más vegyészek munkái.

Ezek további fejtegetéseit azonban bizvást nyugton hagyhatjuk, miután

a' kimia legfőbb feladata : az anyag lényege mind e' mai napig elérhetlen délibábként húzódott el előlünk.

Mindezek folytán nem tsoda, ha akadtak jelenben is kitünő férfiak, kik kétkedve kérdik : Valjon valószinü-e, hogy mi jelenben a' való elméletet birjuk, mely minden időben a' későbbi megtámadtatások ellenében állhatatosan kiállandja a' probakövet? Mire ők igy válaszolnak : hogy misem birunk a' tudomány terén a' dolgok tiszta állásáról biztosb alapokkal mint elődeink ; kik nézeteiket ép oly igazaknak tartották, miként jelenben mi is tartjuk a' magunkéit ; és igy a' lehetőség szinte a' mellett áll, hogy mi is hasonlólag tévedünk. Ép ez oknál fogva, sok tapasztalt férfiak minden tudós elméleteket, mint elme játszi-ságokat tekintvén, mellőzik. És kérdik az ezek zavarjaiból kiigazodni törekvőket : valjon valószinü-e, valjon több-e mint némi jóhiszemü álom lehetősége, hogy az ész, mely annyi ezer és ezer évek vizsgálatain, oly sok kitünő tekintélyü tudós férfi erőlködésein, mind eddig összhangzó eredményre nem vezethetett ; lehet-e remény, hogy valaha ama poltzra fog juttatni? Az elméletek, mondják ők, azon szolgálatot ugyan tehetik, miszerint általok ismereteink bizonyos osztályokba rendeztetvén, könnyebb felfogásuakká válnak, mi által a' tudományokat mivelni kezdők általános áttekintéseit élesítvén, hasznos szolgálatokat tesznek ; de, hogy az annyi ellenmondások egyöntetü értelmiségre, vagyis a' voltakép keresett igazságra vezetnének, azt reményleni teljességgel nem lehet. — — — Nem tsoda aztán, ha az ily kislelküek, azon következtetést vonják, hogy az embernek bár legméltóbb betse az észben rejlik, de legnagyobb megfeszítésével alakosságnál egyebet létre nem hozhatott, és igy az ember minden teremtmények közt a' legszerentsétlenebb, miután az ész korlátoltságánál, melylyel őt a' Gondviselés felruházá, a' dolgok lelkébe be nem pillanthat, és igy örökös nyughatatlansággal küzdvén, esztelenségének örök körében kénytelen forogni. 'S igy növekedő gyorsasággal siettetik az emberiség végromlása. 'S ha e' földön, melynek legfőbb teremtményi poltzát képezi az ember, ez az ő végsorsa, ugy elég szerentsétlen ezeket eleve belátni.

De ki nem látja be, hogy ezek és effélekhez hasonló számtalan ellenvetések a' középszerüek félénkebbek, vagy az érdekben működő alakosaktól keletkeznek, kik szerint : az emberiség szakadatlan bonyodalomra, szórakozottságra, zavartságra születvén, örökös kiskoruságra van kárhoztatva.

Méltán kérdezhetjük tehát őket : hogy ki állította, miszerint legbetsesb kintshez : az igazsághoz minden fáradság nélkül juthatni? de ha ez tsakugyan kivívható, akkor mindenki előtt tisztán állhat miszerint ahoz : vagy közvetlenül Isten nyilatkozata által vagy a' számtanilag elégséges érzékekkel ellátott Isten képére 's hasonlatosságára teremtett szellemi ész kipuhatolásain, a' természeti-tudományok kisérleti tényein közvetve juthatni. De történjék ez akár az első, akár az utóbbi ösvényen, azok benső megértése, minden esetre tudományt feltételez.

De ime nem vagyunk-e kénytelenek elismerni, hogy a' legnagyobb rész a' tudományokban járatlan? És azok közül is kik azokban jártasaknak tartatnak, hányan birnak tiszta ismerettel? 'S kérdjük: ha voltak a' tudomány terén viszálkodások a' véleményben, nem szolgáltak-e azok több izben a' dolgok felderítésére? 'S tsudálkozhatni-e a' vélemények különségein, midőn azok nem egyenlő erővel, igazszság szeretettel, kitartással 's feláldozással törekedtek a' közös nagy tzélra? Hát a' tsillagászat és vegyészet körében örök időre érvényült számtalan igazságok semmik? 'S ha sikerült azt ezekben, habár részben kivívni, az következik-e innen? hogy egyéb tekintetben nem juthatni-e ide, vagy nem épen az ellenkező következik-e? 'S igy nemde: ha az igazság, minden irányban eddig fel nem fedeztethetett, megtörténhetik az ezután is, hiszen egy egész öröklét van hátra. Azon erő, mely őket elválasztotta attól, mit ők valóságnak neveznek sokkal erősebb, mint azon valóság maga. Ne kételkedjünk tehát, mert az ész egykor minden bizonynyal, az annyira ohajtott igazságra fog vezetni minket. És ezen ide juthatási törekvés maga is mily felséges, ezáltal tehetségeink erősbülve magasztosodnak, szellemi erőnk élénkül 's lényünk bensőjében mind inkább mélyebben gyökeredzik meg azon tudat: hogy az egész emberinem egy jobb jövőnek virul elébe. Nem elég jutalom-e ez, a' mi fáradságunkért? Törjük tehát a' legnemesb közös tzélra vezető ösvényt, és haladjunk a' való tudomány terén tömegesen előre.

De a' midőn igy tünődnénk, észrevesszük, hogy az emberi-nem tsak imént kezdé, a' tudományok alapos ismereteit újból gyüjtve haladni. Ő az összes természet felismerésének kutatásában fáradozik, és azt jól teszi; de ha egy pillantással ennen egyéniségére, korlátolt ismereteire visszapillant, és ha megemlékezik azon nem kevés számú mély belátású férfiakra kik tévedtek vala; ha meggondolja, hogy ezen emberek ép ugy megvoltak győződve állításaik valóságáról, miként talán mi a' magunkéiról és még is tévedtek; ekként méltán megdöbbenve, akaratlanul azon ellenvetést teszszük magunknak: valjon tudtunk ellenére nem bonyolódtunk-e tévedésekbe 's akkor bár nem az: *észben*, de enmagunkban kétkedhetünk. Ezen kétkedést, kénytelenek vagyunk minden egyéniségre, következésképen azok legtekintélyesbjeire, sőt az egész emberi-nemre kiterjeszteni, 's ekként azon a' ponton állunk, a' honnan: a' vigasztalhatlan kétségbe esés kiindult.

De a' midőn e' zavart helyzetből, a' tudat némi biztosb sziklájára valánk szerentsések jutni, mitsem habozva teljes kötelességünk érzetében nyugton haladhatunk előre; mert a' jelen korszak felfedezett kintsei sokkal okadatoltabb alapon nyugszanak, hogysem azokból némi tiszta ismeretet fel ne deríthetnénk. Tsak a' féluton találkozunk gyakrabban homály és kételylyel, de minél mélyebben hatunk be a' való tudomány terén a' dolgok titkos valójába, annál inkább derül az egységes okfőre vezető igazság is. Nemde mindegyik közülünk elődeitől tanul, és igy egyik nemzedék, a' másiknak tanitójává válik, nem tsak az-

által, mivel tágasb alapu ismereteket hagyományoz, hanem leginkább azért, mivel ezek nyomán új vizsgálatok, és innen az új találmányok folytán mélység (intensitas) tekintetében, mindig élesb pillantással hatunk be a' dolgok lényegébe. — Valjon nem erősödött-e tudományunk, a' hátra hagyott számtalan természeti törvények felderítésével, melyek segedelmével sokat beláthatni 's kiszámíthatni, miket azelőtt nem is képzelhettek. Nézzük a' physicai [78]) vegyészi kisérletek utján, ugy a tsillagászat pontos vizsgálatain felderült, a' valóval soha ellentétbe nem jöhető igazságokat. — Vegyük továbbá szemügyre az összerü (concret) mitusok összhangzó, mindannyiak eredetileg egyistenítésbőli kiindulásait; nézzük továbbá saját isteni eredetü nyelvünk, leglényegesb szavainak lelkébe vésett, és a' merő igazsággal soha ellentétbe nem jöhető böltselmét; és akkor mindezek ugyanannyi jelek lesznek a' kishitüek és kétkedők ferderítésére, a' félénkebbek felbátorítására, a' mint is az alakosak lehangolására. Ne hagyjuk tehát, a' látszólagos egyenetlenségek viszályaitól magunkat elámítatni. Az időkor, különböző országok, nemzetiségek szétszakadozó érdekei 's minden egyes ember egyénies jelleme, de főleg a' tudomány terén a' hajdani pogány korszak áltanai, melyek a' keresztény világ tanodáiba is belopodztak, mindenkit különböző irányban vezettek, 's igy műveiknek külön irányu nyomatot adtak. De azért bárha ezek igy vannak, mindamellett mindannyian egy legszentebb tzélra vezető közös kötelék által tartatunk össze, melynek elébb vagy utóbb tsalhatatlanul fel kell ismertetnie.

78)

Kutassuk tehát komolyan a természeti-tudományok kisérleti tényein: az anyag lényegét, ugy saját kisvilágunk, a' mint is e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőjét [79]), és ha ezek mélységeibe oly sikerrel leendünk szerentsések behatni, miként ditső elődeinknek, akkor nyugalmat fogunk találni ott, ahol eddig tsak kétely és nyughatatlansággal találkozánk.

79)

E' szakbeli bár igen rövid előadásunkból ugy tartjuk, mindenki meggyőződhetik, hogy e' tanbeli változások a' két ellentétes pártok közt nem az ide-oda való tzélnélküli ingadozásban állott, hanem a' mint az egykori kétségtelen feltárt korszak tudat tanai szétdulva elenyésztek, és az erre keletkezett százados pangásból ujból megindulni kezdettek, eme legelső kiindulástól kezdve világos fejleményként majd előre haladt, majd visszaesett, majd ismét tökéletesedve nemesedett; mely mindennap uj ágakat hajt és mindaddig meg nem szünend uj gyümöltsöket teremni, míg a' természettől, a' honnan gyökeret merített, kimeríthetlen tápot nyerve, a' szellemben szomjuhozókat tökéletesen ki nem elégítendi.

Mi mindezen rengeteg tudományok, legrégibb időtől mind e' mai napig terményezett gyümöltseit, megkisértendjük egymással összhangzásba hozni, 's azokból az okszerü következtetéseket kivonni, az utódoké leend a' feladat, a' hibáztakat kijavítani 's a' bukott korszak előtti arany-idők mathematicai tudat poltzára emelni.

Tekintsük már most ezen elősorolt tanok törekvéseit és kénytelenek le-

szünk elismerni, hogy habár ösztönszerüleg, de azért mindnyájan ugyanazon egy közös tzélra t. i. a' tudat elérésében működnek. Igy az egélyészet a' hajdani legrégibb időktől, a' mint az összes mitusok tényleg bizonyítják, mindannyian e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét egy legfőbb, mindent egy magába központosító okfőből származtatván, ennek igazsága kutatásában fáradozott; — és ezt a' mint a' való tudomány a' voltaképi tsutsát elérendi, tettleg váltandja be. — A' böltsészet, szinte ugyanezen mindent magába központosító egységes okfőnek, vagyis a' böltsek-kövének felderítésében foglalatoskodik. — A' tsillagászat az összes egyetemes égitesteknek, egy közös központi, székekszéki szervesen összefüggő mindenekfeletti legfenségesb szellemi tsillagát, a' hová mindannyian nehézkednek, számtani bizonyossággal derítendi fel; melyet a' legrégibb elévült bukott korszak előtti böltsek; mint: központi-világosság, világ-lélek elnevezésekként: az i o i tanban hagyományozván, a' görög böltsészet atyái is elfogadták. — Az országlati tan előbb-utóbb de minden bizonynyal: Isten országát és annak igazságát leplezendi le, de ezzel az egész egyetemiségre érvényült hármas t. i.: az igaz, szép és jó törvényeit azonképen felderítvén, az egyetemes, világi, országos törvényekben senki többé nem kételkedend. — Az élettan, kisvilágunk egyes életszerveinek, vagyis alphainak összekaptsoló okfőjét, és ezzel az összes nagyegészének ugyanazon mindenek feletti végtelen-örök okfőjéveli szoros és elválaszthatlan kaptsát állítandja előnkbe; de ezzel azt is, hogy: szellemileg tsakugyan Isten képére 's hasonlatosságára teremtettünk. — A' kimia első pillanatra, az anyag: k i 's m i voltának lényege kémlelésében fáradozik, de ezt eltalálván, ez által az anyag ugyanazonosságát (identitas) az egész egyetemiségre szembesítendi; 's ezzel az összes mennyis minőségeknek egy mindenekfeletti végtelen-örök eszményi-való okfőjéveli összefüggését, a' legtsalhatatlanabb valóságban tárandja fel. — A' többi segéd tanok, hasonlólag mindaddig megállapodást nem nyerendenek, mig mindezek zárkövét tevő végtelen-örök okfő, az ő tsalhatatlan positivitásában fel nem ismertetvén, ezzel egyöntetü értelmiséggel egy legmagasb egélyészetbe, egy általános, közönséges világ-vallásba nem központosulandanak.

Ezekből látni való, hogy e' tanok eddigi vívmányai, nem oly ellentétben állók, miként azokat a' való tudomány ösvényén egymással összhangzólag megegyeztetni lehetséges ne volna.

Ime tsak ezek alapjain derül fel az emberi-nem eredetének, voltaképi mivelődésének, hanyatlásának és teljes bukásának története 's ezzel az összes hitetlen pogány sokistenitői undok, 's a' legnemesb és felségesb egyistenitői korszaknak minden tsorba nélküli történészete. Miből teljesen kiviláglik, miszerint az emberi-nem eseményeire vonatkozó egyoldalu történet nem lehet az élet oktatója, miután ezt az emberi-nem összes eseményei eszközölhetik egyedül.

Jól és szerfeletti mély böltseséggel jegyzé fel Plato: h o g y á l l o d a l m i e s z m é n y i e g y a k o r l a t i l a g a d d i g l e h e t e t l e n, m i g a' r é g i n e m-

zetekhez hasonló 's hibáktól ment szabad nemzedék, nem találtatik valahol e' földön. Jól tudván: hogy ezen elveszett boldogsághozi visszatérés végtzélja a' bölts állodalmi intézkedéseknek. És hogy eme üdv, a' bukott korszak előtti rég elévült aranyidőkben valósággal életbe átvitten kivala víva, erről nyilt tanuságot tesz: a' mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein oly tsuda alakban letett, exact böltselme. De bizonyítják ezt a' szt. hagyományok ama jegyzetei is, miszerint e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők feltártan tudva valának. Ime a' voltaképi történészet alapján igy jutand az emberiség, a' szellemet teljesen megnyugtató igazságra. Ez aztán az élet valódi oktatója.

És most a' jóságos élő Isten felvilágosító malasztját 's oltalmát esdveesdvén, menjünk át tanulmányunk egyes részleteibe.

Az ür belerjének világossági tüneményén: az anyag lényege, 's ezzel a' mindenek feletti végtelen-örök okfő az ő szellemi igazságában, a' tsukódó rendszer szerint felismerve.

O nagy Isten, mily tsudálatosak a' Te műveid, az okszerüség elvén emelkedett ész, mily dúsan látja be mindezeket, a' midőn a' kiokulást nélkülözők: észre sem veszik mindazokat.

A' dolgok valódi ismeretére nem juthat a' képzelem által vezetett értelem, hanem tsupán a' kisérletek tényein emelkedett kutató, oknyomozó gondolkodás. És igy a' puszta elvont böltselkedés soha sem jelölte ki, nem is fogja kijelölhetni azon voltaképi utat, a' hová eljutni rendeltetése az embernek. — Hány szellem tört már meg e' legszentebb tzél elérhetésének kivívási törekvésében, a' nélkül, hogy ez, az évesült korszakban mind e' mai napig eléretett volna. Ellenben hány böltselő tette már pokollá mind saját, mind követőinek életét, irtózatosan gyönyörködtető világot nyujtván a' szellemnek, tüzet élesztvén, mely magát az észt és szivet emészti fel, meghasonlásba hozván az emberi keblet az Istennel és önmagával. Igen is, ők a' kebleket szétdulni, rombolni tudták, de azt a' mi egyedüli boldogság, nyugalmat adni nem képesek. Igen ők az inyök szerint elferdített történelmet arra használták, hogy az önzést rendszerbe foglalják, a' társadalmat ugy mutatták be, mint a' ravaszság küzdhelyét; a' sikert, mint az igazság és igaztalanság mérvesszejét; a' betsületességet, mint izlés és miveltség dolgát; az egész világot, mint álnok ravaszok örökségét. Megtámadván a' szellemet és vele a' hitet, vallást, erényt, hűséget és minden szentet, az embert állattá alatsonyították le, kinek legfőbb teendője az érzéki örömök lehető legnagyobb mérvbeni élvezésében áll; szóval leronták a' legvigasztalóbb igazságokat, megfoszták a' szenvedő emberiséget egy túlvilági élet reményétől, hogy őt a jelennek martyrjává tegyék. Ők oly széditő magasságra ragadják a' készületlen elmét, hogy menthetetlenül alá kell zuhannia, oly mérhetlen mélységbe taszítják, hogy tsak

a' kétségbeesés marad fenn. Ime itt van főleg a' frantzia álböltselet kinövésének netovábbja létéve.

Hogy tehát mindezen tévelyekből valahára sikerrel kiigazodhassunk, nagyon is rendjén találjuk a' romboló szellemet szítók ellenében, a' való tudományt az ő igazságában letenni, nehogy az emberiség legszentebb ügye, a' rút érdekben működők örök labda játékául essék.

Vegyük tehát legelsőben is azon legrégibb hagyományt tekintetbe, miszerint: mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők, az emberiség előtt egykor feltártan tudva voltak. De ha mindezek tsakugyan kinyilatkoztatva valának, akkor azon isteni korszaknak megfelelő, oly nyelvnek is kelle lenni, melynek (lényeges szavaiba, ama feltárt isteni tanok, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein bevésetvén), közlönyével általánosan éltek. 'S ime midőn saját nyelvünk lényeges szavainak lelkébe, oly tiszta tudatot valánk szerentsések felismerni, mely páratlan a' maga tökélyében, nem késtünk többé azt, a' hajdani bukott korszak előtti feltárt nyelvül tekinteni. — — De mivel az emberi-nem sorsára nehezedő vizözön általi katasztrofa után, mindenki legelső anyagi szükségeinek fedezésén fáradozva, a' való tudományok lehanyatlottak, ekként a' tüzetes szaktudományok és iskolák elenyésztével, ama feltárt bukott korszak előtti tanok igazságait, a' természeti tudományok kisérleti tényein tettleg bebizonyítani többé nem lehetvén, időfolytával a' rút érdekben működő alakosak által e' körülmények, az egymásközötti viszályok felélesztésére eszélyesen felhasználtatva, igy a' hajdani kivívott isteni tanok, a' hány magyarázatok, ugyanannyi ágazatu kétely hordta tusákra porlának szét; sőt ez által az ármány szülte szellemben működőknek tág kapu nyittatván, ekként az embernek istentől e' földön kijelelt édene, a' költsönös feldulások következtében teljes bőszültséggé fajulván, minden homályá, hitté, mitusá törpült alá. 'S midőn az emberiséget az őrültség eme legvészteljesb kórságának járványa tsaknem teljesen elözönlené, 's vérré válva elkortsítaná, tsuda-e, ha maguknak a' görög legböltsebb férfiaknak is, a' midőn a' tudományok, az égyptoni tzellák titkos rejtekeiből mindinkább kezdének a' nyilvánosság jótékony ellenőrsége alá jutni, nem sikerült azon utat, mely az emberiséget az ő tévelyeinek bonyodalmaiból sikerrel kivezethette volna, eltalálni? Ezen mi álmélkodni nem tudunk, bár el kell ismernünk, hogy ezen tanok a' társodalom újabb fejleményére, ugyanannyi oszlopokul tekintendők; de mivel az ezek alapjául szolgáló tselekvés nem a' való tudomány lényegileg ismert különleges tanain emelkedének, ekként ama intézmények állhatatlanságain, melyek nem egyebek, mint ide-oda való hányattatások, tapogatodzások örökös köre valának, mitsem tünödhetünk. Sőt azon sem, hogy magának a' nagy Mesternek isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában letett tanai sem érhették el mind e' mai napig, az ő érdemlett általános elismerésöket. Nem, mert bárha e' korszak legújabb idejében mindinkább nagyobb 's nagyobb gond fordíttatik az anyag oly fontos lényegének felderítésére, 's melynek mivoltát a' jelen kifejlettebb termé-

szeti tudományok tényein már régen kivívhatták volna; mindazonáltal mivel mindezeket, a mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazott tanait, mint a' tiszta tudat ugyanannyi számtani factumok kiállott próbáival ellenőrileg össze nem hasonlíthaták, ekként e' tanok zavarjaiból, a' való tudomány kiigazodhatása felett az iránytűt teljességgel fel nem találhatván, az emberi-nem mind e' mai napig a' humanisticus általános elméletével, bár magában szép, de a' történet tanusága szerint az óhajtott üdvösségre teljességgel nem vezethetvén, ezek ingadozó bizonytalanságaiban küszködik.

Nem-nem! az emberi-nemen üdv mind addig nem lehet, mig a' való tudomány terén annak szellem szomja ki nem elégittetik.

Ezek után nagyon tisztán áll előttünk, hogy ezen évült időszak annyi századain, az emberiség tsak azáltal nem vezettethetett az ő legfőbb tzéljára: a' mindenekfeletti okfő tudatára, 's igy azért lőn szerentsétlenné, mivel a' természeti tudományok eredeti feltárt tanától félrevezettetett, mivel ezen időszak összhalmozott tan zavarjainak közepette szellemében balitéletekkel annyira tömenyült, hogy már-már maguk a' legtekintélyesb tudósok is mindinkább öregbedének azon tév nézetben, miszerint az emberiség mint tökéletlen lény, a' tévelyek örökös körére volna kárhoztatva. Nem tsuda tehát ha e' tévtanok nézetei gyönge ifjuságától beléje oltatván, vele életszervileg annyira összeforrtak, hogy azok most már tsak nagy nehezen és egyedül a legvilágosb kisérleti adatok tényein üzhetők ki megrögzött agyából. A' metaphysica elvont fogalmait többre betsülvén mint a' természettan reáljain emelkedett tényeket, e' miatt a' valóságtól elállott, és hogy agyrémekkel bibelődhessék, megvetette a' tapasztalást, hogy rendszereket és hypothesiseket állíthasson fel. 'S a' midőn ezen tévtanok alapjain, a' Gondviseléstől kijelelt édenét e' földön elvesztette, tsuda-e? ha az ember lelke sarki központjában összezúzatván, 's ekként a' jóságos élő Istennel és önmagával meghasonolva két irányban, t. i. majd a' jó, majd a' rosz szellemben, a' mint földi érdeke igényelte működött, és igy ezek zavarjain saját faja 's java ellen kegyetlenkedve, egymás elleni költsönös kiirtásban keresvén üdvét, mindezek szétzilált zürjéből kiigazodni teljességgel nem tudott.

Valóban ideje, hogy ezen iszonyú tsalódásokból valahára kitisztuljunk, melyek nem egyébre szolgáltak, minthogy általok mindannyian szörnyü szerencsétlenségbe döntessünk. Ideje tehát, hogy annyi felismert bajaink után, melyek bennünket ábrándozásaink oly setét tömkelegébe sodrának, alkalmas mentő szerről is gondoskodjunk, mi végett az ész, a' tapasztalás karöltött vezetésén egyedül az, mely hivatva van, hogy e' bonyodalom teljes előitéletektől összehálózott, és oly régi időktől áldozatúl esett emberiséget, ismét az ő eredeti nagyrendjére vezesse vissza. Ideje, hogy az oly jogtalanul lealázott ész és az annak tulajdonitott tökéletlenség: a' hazudság és eszelőség tzimboráitól kivetközve, saját épségében tűnjék fel. Tsak egy igazság van, és ez az embernek oly

elkerülhetlenül szükséges, hogy ennek alapja nélkül, a' Gondviseléstől soha e' földön kijelelt édenét el nem érheti, 's igy ártalmára teljességgel nem lehetvén, elébb-utóbb ellenállhatlan erővel egyengetendi azon útat, mely egyes-egyedül őt illeti.

Innen legszorosabb kötelességünk azt leleplezve, az emberiségnek az ő kets-teljes betsébe bemutatni, mert tsak igy leendünk képesek az annyi ezer és ezer évek forgásain elfajult való tanokat, az ő eredeti, bukott korszak előtti kutforrásukra visszavezetni. Az igazság vezénylő csillaga, egyedül az emberiség szipolyainak lehet aggasztó, kik az élő Isten igazság szeretetétől teljesen eltérve, minden keze-ügyökben levő befolyásukat egyedül ama jó szellem legkisebb pislogó világosságának eloltására használják.

Az ily álnok pogány typhoni korszakot megörökíteni törekvő elvetemedet alakosak, az igaz, szép és jó isteni törvényeinek kutatására 's azok életbe léptetendő elterjesztésére épen nem hivatvák, ezt egyedül azon nemes keblüek eszközölhetik, kik az eddigi jobbára pogány korszak maradvanyaiként fentlevő áltanokat, tabularasa-ként tekintvén, a' jelen kifejlettebb természeti-tudományok vívmányaival felruházva elég érzékenyek, azon végtelen szerentsétlenségek felett mély bánattal epedni, melyeket az eredetitől eltévedt vallás és az ármány szülte pogány korszak tévelyein emelkedett országlati rendszerek, felebarátaik legnagyobb részének okoztak; az ily pogány elveket védő alakosak elég felvilágosodottak valának, hogy mindazon iszonyú lántzolatu bajokat észrevegyék, melyek által az emberiség oly hosszu időktől félrevezettetett; de mind a' mellett, az eredeti isteni tanoktól eltért pogány mitus kezelői, 's az ezek védszárnya alatt uralgó zsarnokok, egymást karöltve támogató intézményeikkel, épen nem késtek a' legrégibb időtől fogva a' nemzeteket majd nem mindenütt nemtelen rabiga alá hajtani; igy történt, hogy a' népek, kiknek kötelességükben lett volna egymást költsönösen válvetve a' boldogság poltzára felsegíteni, ennek minden útai teljesen lehetetlenitve, majdnem minden kivétel nélkül, kisebb vagy nagyobb fokban a' szolgaság jármát kénytelenítettek nyögni; igy lőn, hogy az eredeti való vallástól eltérő hitörjöngések erőszakolásai, az emberiséget mindenütt megfélemlítvén eltompíták, vagy vakbuzgóvá tették; — igy lőn, hogy a' föld népe oly annyiszor, az istenekneki szolgálás álleple alatt, egymás elleni gyűlölet, üldözés, szünteleni vérontás és mindennemü lázangó jelenetek által költsönös dulásaikra használtatott fel. És hogy mindezek igy történhettek, egyedül az eredeti feltárt való vallástól, pogány bálványzásra tért tévelyeinek tulajdonítható. De ez által az emberiség majd mindenütt minden lelki nagyság, belátás és minden jogos akarat használatától kivetkeztt fogolylyá alatsonyíttatott. Ime itt a' pogány sokistenitői, enistenitői, istentagadói korszak, legfőbb poltzára tsigázott pandaemoniumának netovábbja.

Itt van tehát a' legvégsőbb ideje is, hogy megkisértsük azon zavart fogalmak, áltanok szétoszlását eszközölni, melyek az embernek a' Gondviseléstől e'

földön kijelelt életpályája felé való biztos lépésekbeni haladását gátolják; buzditsuk őt legelsőben is bátorságra, 's költsük fel benne mindenek előtt saját esze iránti bizalmát, betsülését, hogy ennek segedelmével a' tapasztalást, nem pedig az érdek által félrevezetett tekintélyt keresse, hogy e' szerint gyermekkori balitéleteiből kivetközve, erköltsiségét: az igaz, szép és jó lerombolhatlan isteni törvényeinek szilárd alapján építve, ekként a' való tudománynyal legkisebb ellentétbe se jöhessen.

Ideje tehát, hogy kezdje az ember enmagát felebarátjában is szeretni, működjék saját szerentséjén, mások jóléte 's megelégedése előmozdításával, szóval, legyen okos és erényes, hogy e' földön szerentsés lehessen, a' nélkül, hogy újból és annyiszor póruljárt veszedelmes vagy kivihetetlen ábrándokkal foglalatoskodjék.

De, hogy az emberi-nem ide juthasson, mulhatatlanul igényeltetik, hogy mindenkinek a' való tudomány teréni elmélkedés szabad közlése: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt nyitva álljon, bár minő ellentéteseknek látszassanak is azok, a' jelen korszak által követett tanokkal és türjük békével azon versengők törekvéseit, kik ama határok közt, a' dolgok egykori nagyrendjét, emberre e' legszentebb isteni tzélt, az okszerüség kijelelt ösvényén kivívni igérkeznek.

Ha sikerülhetett az igaz, szép és jó ösvényeinek határai közt, a' tsillagászatban, a' halhatatlan Galilei vezetésén oly nagyszerü eredményekhez jutni, miért irtózunk ugyanezen ösvényt, a' természettan egyéb szakosztályában követni, hiszen az innen felmerült tanok az igazsággal szemben, mit mi is keresünk, soha de soha ellentétbe nem jöhetnek.

Az emberiség az igazság tudatához, e' mindenekfeletti legdrágább kintshez, mindaddig nem jutand, mig a' voltaképi okszerüségen alapult tapasztalást megvetvén, rideg elméleten gondolja épithetni boldogságát.

E' szerves nagy-egész, az ő myriad naprendszereivel ugy, miként saját földünk, minden kivétel nélkül bármily hosszú 's hosszú éveken át éljenek, anyagiságuknál mint tér és időben levők, a' végtelen-örök székekszéki okfőjéből folyván ki mindannyian ugyanazon igaz, szép és jó változhatlan isteni törvények alá rendelvék, minélfogva az ember mint kisvilág szinte onnan gyökerezvén, ugyanazon törvények alá helyeztetvén, azok alól teljességel ki nem szabadulhat, miután maguk a' repdeső gondolatok is egyedül innen illeszkedhetvén, tsak is ide vezetethetnek vissza. Innen van, hogy a' ki ennek köréből kivonul, ábrándjainak labdajátékául esvén, örökös kárhozatra taszíttatik; — a' ki pedig ez összes egyetemiség okfőjét annak törvényeivel felismerte, 's azokat saját kisvilágában is fellelte, önismeretre ébredvén, mindazokat a' természeti tudományok tényein tettleg beláthatván, a' lehető legnagyobb bizonyossággal szembesíteni képes.

Hasztalan tehát, az igaz, szép és jó az egész egyetemiségre érvényült

isteni törvényeinek kiküszöbölésérei erőlködés, mert bár miként tereltessék el ettől az emberiség, elébb-utóbb, de minden bizonnyal ismét visszatérend azon egyedüli ép okfőhöz, és annak törvényeihez, a' honnan a' dolgok nagyrendje megalapítása alkalmával kiindult. — Mindezekből önként foly, hogy mindazon áltanok, melyek e' legfőbb okfői Lénynyel ellentétben állanak, minden időben az ábrándok és tévelyek szüleményei voltak.

Szünjék meg tehát az ember : a' végtelen-örök székek-széki legmagasztosb delejes éberlétü életet élő egyetemes világ-Lélek, legfőbb-Ész okfőjén kivül, a' honnan minden kivétel nélkül ugy a' nagy, mint kisvilági életet élők tér és időbe folyván, vele életszervileg egy közös természetté tsukódtak, ennek körén tul más lényeket, álisteneket keresni s' azoktól szerentsét várni, mit egyedül ez, az egész egyetemiségre örökre kijelelt : igaz, szép és jó törvényeinek elfogadási üdvében adhat. Keresse ezen törvények alapjait, és akkor a' tapasztaltakat használja fel ennek boldogságának megalapitására, 's néma hódolattal vesse magát alája azon viszvonhatlan isteni törvényeknek, melyek alól, hatsak boldogságát szándékosan letiprani nem akarja, senki magát ki nem vonhatja.

A' tapasztalás alapján emelkedett való tudományok ismerete tehát az egyedüli, mely az emberiséget az egyistenitő tudat korszakára vezetheti vissza, tsak igy jutand a' való vallás alapjaira, eme mindenekfeletti ép ész szerinti : igaz, szép és jóra, igy térend vissza ezek ismert alapjaiból, a' voltaképi erényt szülte tanokra, igy az ezek irányán mérlegelt volaképi törvényekre, eme régtől elveszett kintsre, igy a' valódi államkormányzat igazságára, igy minden tudományok, művészetek, sőt az öröm és bánat is, igy jutandanak vigasztaló tanátsadóikra.

A' jóságos élő Isten egyszerü, egyenlő 's változatlan törvények alapjain működik, melyeket mi egyedül a' természeti tudományok alapjain ismerhetjük fel, mihelyest ezeket követni megszününk, azonnal a' megállhatatlanba sodortatván, ábrándjaink játékává esünk.

A' meddig az emberiség az Isten törvényeit, és az innen keletkezett tapasztalást nem szünik meg egyedüli tanátsadójául követni, soha sem tévedhet el. A' tapasztalás hiánya tehát oka azon elégtelen fogalmaknak, melyeket az emberek az anyagról, annak alkotásáról és lényeges tulajdonairól képeznek, minek következtében az összes mindenségről eredet annyi tsalódások szövedékévé bonyolódott.

Minden tévedés bizonyos kárral van összekötve, 's mivel az ember tsalódásaiban ellenne fogulva, ez által magát szerentsétlenné tette, 's a' midőn e' szerentsétlenségében teljesen elvolna merülve, nem egyszer kezde ismét újból gondolkozni, hogy a' dolgok annyi zavarjainak közepettéből valahára kiigazodhassék, de mivel ezt a' mint a' görög böltsek erőlködésein láttuk, az évesült pogány korszakban ki nem vívhatta, ekként az emberi-nem mint eszeveszett őrjöngő, most a' természet részbeni istenitésére, majd önistenitésre, sokistenitésre 's végre isten-

tagadásra fajult; majd ismét az egyistenitő elméleti tanára térvén, ezek örökös körében forgott; de minthogy mindezekben a' voltaképi okfő lényegét, a' bukott korszak utáni időkben többé fel nem ismerheté; sőt minthogy saját Megváltónk nem emberi, hanem isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában letett tanait, az ő szellemi igazságában tsak némely egyeseknek sikerült tudatilag belátni, majdnem ma is veszteg áll.

Az ember saját természete, rendeltetése, az ő természeti szükségei 's jogai félreismerésének tulajdonítható tehát, hogy az emberiség a' bukott korszakban mint társas lény szabadságát, édenét vesztve, szolgaságba sülyedt. A' maga legbensőbb ösztöneit nem ismerve, vagy azon gondolatban, hogy azokat erőszakosan elnyomni, és saját szerentséjét feljebbvalói szeszélyeinek áldozatul oda adni köteles. Társaságának tzélját és annak szervezetét nem ismerve, minden tartózkodás nélkül alája vetette magát azon hasonlóinak, kiket együgyüségében ama pogány sokistenitői időkben felsöbb nemü lényeknek, földi isteneknek tekintett, minek folytán azok az ő tudatlanságát felhasználták, és őket szolgailag lealatsonyítván, elerköltstelenítvén, gonoszakká 's nyomorultakká tevék. És igy a' rabszolgaság és elnyomás oka, melyet az emberi-nem a' pogány korszakban tapasztalt Isten, és törvényei iránti kötelességének feldulásában kereshető. Épen oly keveset gondoltak saját maguk iránti kötelességeikkel. ugy, hogy azon hitcsapongásokat, melyeket elkerülni, szenvedélyeket, melyeket ha igazán szerentsések akartak volna lenni, fékezni 's elnyomni kellett volna, tág mező nyíttatott, szóval félreértették saját érdeküket. Innen szétszórtság, türelmetlenség, ravaszság, innen mindazon gonoszságok összegei, melyeknek saját jólétöket feláldozták.

Végre a' természet-tudományokbani járatlanság, a' kisérletek tényein felderült tüneményeknek nemértése, 's igy az : igaz, szép és jó törvényeinek az ő lényegébeni ismeretlensége az oka, hogy az ember a' tudatlanság mély örvényéből oly lassu 's bizonytalan léptekkel képes kivergődni. Az ő lomhaságának többet engedve, inkább példák, szokás, tekintély, mint tapasztalás és ész által kivánnak vezettetni, melyek természetesen tétességet és utánjárást, gondolkodást igényelnek. Innen származik az embereknél, hogy a' már egyszer bevett megrögzött szokásoktól, habár azok néha a' legesztelenebbek volnának is, eltérni oly annyira vonakodnak; innen a' szerfeletti óvatosság az ő javaslataik megalapításában, habár a' legtzélirányosb változások következményeit eredményeznék. Ez az oka, melynélfogva a' pogány korszak mételyein, a' nemzetek nagy részben oly lealázó tudatlanságban sinlenek, és oly hosszú időkön át folytatott visszaélésekkel tetőzve, majd nem tsüggetek bánkódnak, és mégis mindezen hiányok gyökeres kiirtásától oly annyira visszaborzadnak. Ugyanezen lomhaság, ugyanazon tapasztalás hiánya, oka annak is, hogy: a' vegyészet, élettan, physica, gyógyászat sat., az emberre oly érdekes tudományok annyi időkön át, tsak nem egyedül a' tekintély által vezettettek, mert azok, kik azon tudományokat szakértőkként kezelik, kényelmesebbnek tartják azon útat követni, a' melyen

maguk is vezettettek, minthogy új ösvényt törjenek, és megelégesznek inkább azon beléjök rögzött képzelgésekkel és önkényes hypothesisekkel, a' helyett : hogy a' tapasztalás oly biztos útjára térnének, mely egyedül vezetheti őket, a' természet legbensőbb szentélyének felderítésére.

Röviden, minthogy az emberek jobbára a' képzelgések, ábrándozások, szokások és előítéletek, mindenekfelett pedig a' tekintély által hagyták magukat vezettetni, ekként az érdekben működő alakosak, a' legnagyobb hasznot huzván, mindent maguk alá hódítottak. — Az okszerüség elvén épült tanok helyett, önkénytes, látszaton, szinen alapult rendszereket állítottak fel, berétegezve félemlitésekkel, babonákkal, a' tunyaságban eltompulva, a' könnyenhivőség által elámítva, 's a' mint a' tudatlanságból önkényt következik, az emberek ez által vizsgálatlannl a' legesztelenebb hitet, melyet a' rútérdekben működik a' legrégibb időktől reájok tolni jónak találtak elfogadtak. És ha akadt is itt-ott egy-egy reformator, mint : Confucius, Mojzes sat, de a' reájok ható pogány viszonyoknál fogva jobbára ismét előbbeni tévelyökbe estek vissza. Nem tsoda tehát, ha az ily pogány tanoktól át és áthatott emberiség, ezek zürjéből mindeddig ki nem igazodhatott; és nem is fog ezekből kivergődhetni mindaddig, mig a' való tudomány terén : az anyag lényege, kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője felett, teljesen ki nem okulandunk ; mert tsak ekkor látandjuk be, a' mi isteni Megváltónk, evangyéliomi életkönyvének maximáiba nem emberi, hanem isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában letett tsalhatatlan igazságait az ő különösségében.

A' természet titkainak kiaknázhatásisi kerületlensége, megvetése, a' tapasztalásnak és észnek, a' tsodálatosak és természet-felettiek keresése, végre félelem volt az alapja, minélfogva oly soká maradt az emberiség az ő gyermeki állapotában, melyből oly nehezen képes kibontakozni. Gyermeki agyrémeken tsüngve, melyek alapjait és bizonyitékait kérdezni sem merte, azokat szokásból mint tsalhatatlan igazságokat tekintette, melyek valóságaiban egy szempillantásig sem mert kételkedni. Könnyenhivőség, tudatlanság vezették őt a' hit legkülönbözőbb nemeire, a' zsarnokok erőszakolásai lebilintselve tarták őket e' tévedésökben, és igy végre az egykori bukott korszak előtti feltárt tudat tana, minden oldalról az igaztalanságok, homályok, ellenmondások szövedékévé aljasodott.

Nints tehát reánk nézve üdvhozóbb tanátsadás, minthogy azon balitéletekből, melyek bennünket setét éjként körül öveznek, minél elébb megszabaduljunk és hogy azon sürü ködként borította légkörből, melybe jutottunk, kitisztuljunk, és azon különböző tanrendszerek és vélemények zavarjaiból, valahára kiokuljunk, és többé a' rendetlen képzelgésekben mit sem bizva, egyedül a' tapasztalást véve vezetőül, magát a' természet titkait kutatván, kövessük a' valót. Ne tartsunk tehát a' való tudomány felderítésétől mit sem, mert azok az Élet-könyvébe letett maximák igazságaival, soha ellentétbe nem jöhetnek. — Vegyük tehát az olyannyira rágalmazott, lealázott, lealatsonyított : észt, újból segítségül

és kutassuk ennek segedelmével az anyagot az ő lényegében, és lássuk, valjon elégséges leend-e ez, a' mi saját kisvilágunk, sőt magának ez egyetemes nagy-egésznek okfőjét az ő szellemi igazságában felderíteni.

Nem-nem! mi nem volnánk képesek a' nagy élő Isten igazságával megegyeztetni, hogy a' saját képére 's hasonlatosságára teremtett lény legfőbbikét az értelmiséggel felruházott embert, féluton a' vélemények homályában, ez örökös kiskoru bizonytalanságban megállítván, ezzel ugy saját, mint a' mindenek-feletti okfő tudatára, e' mindenki szellem szomját kielégítő boldogságára nem emelhette volna.

Nemde az ember testi tulajdonságain kivül, mindenekfelett szellemiekkel is bir, melyek végtére kifejlenek, és nagyobb mértékben legutoljára képződnek, de egyszersmind a' legfontosabbak és legnevezetesebbek is. Igy lesz, hogy a' mit az egyik kitalál és fölfedez, az nem tsak neki magának, hanem minden jövendő nemzedéknek szolgál alapul, tsak maga az ember a' földön, ki képes találmányait a' legközelebbi utódokra átruházni, ezek mind hasznot huzhatnak belőlök és rajtok tovább a' végetlenig építhetnek. — És az emberben minden tovább haladó kifejlésre mutat, minden arra inti, sőt ösztönzi őt. És igy minél mélyebben vagyunk ezekben szellemesedve, annál inkább bámuljuk e' nagy-egészet a' maga tsudáival, a' természet ama örök törvényeivel, melyek a' legnagyobbat és legkisebbet számnélküli sokaságát, a' mérhetetlen távolban lebegő állótsillagoknak fogalmunkat felülhaladó terjedelmeikkel, valamint a' legparányibb ázalagokat magukban foglalják, és maga által egyeset ugy, miként az egészet mindig és mindig újra éltetik és fenntartják.

Mindezekből kitünik, hogy a' teremtés történetirás előtti esemény levén, mindezekről tehát az ember mint szemtanu mit sem deríthetett fel. A' régi népek mitusait ugyan sokan iparkodtak nagy fáradsággal egybehordani, hogy az elővilág böltseinek magas tiszta szelleméből, azokéból kik az időnek világ alkotó eseményeihez közelebb állottak mint mi, legalább némi jeleket meríthessenek, hogy a' dolog kissé világossabbá válhassék előttünk. Föltétlen tisztelet uralkodott mindenhol, a' kétkedésnek legkisebb gondolatát is kizárva az ekként hozzánk eljutott hagyományok iránt.

De ha tekintetbe veszszük, hogy maguk a' legelső emberek is, az ég és föld teremtés munkájánál ép ugy nem lehettek jelen, miként mi; ekként világos, hogy ők szinte ugy nem voltak képesek azok felől szemtanui tudósítást adni, mint mi nem vagyunk. Sőt megemlékezve azon hosszu időre, melynek elkellett folynia, mig az emberek oly eseményre tsak gondoltak is, oly eseményre, melynek közülök sem látva azt, sem hallva felőle, senki sem volt tanúja. Továbbá azon hosszú idő, mig fogalmaik és nyelvök tsak annyira is képezve volt, hogy róla tsupán beszélhettek, végre ama számnélküli változások, melyeket ezen hagyományoknak magában a' nép szájában szenvedniök kellett azon ideig, mig végre leirhatták; akkor tisztán tünik ki, hogy ha mindezen tér és időben levő

nyilatkozatok szerinti észlelhetők egykor tsakugyan feltártan tudva voltak, a' minthogy tsalhatatlanul voltak, akkor azt nem máskép mint egyedül: vagy özvetve a' magasztos delejes állapotban levők isteni nyilatkozata által; — vagy közvetve a' természeti-tudományok kisérleti tényein az ész okszerü, követelményein eszközöltettek. De lett légyen ez akár az első, akár az utóbbi alapon, ennek megértése mulhatatlanul tudományt feltételez, mi a' természeti-tudományok vívmányai nélkül fel nem ismerhető; miből önként foly, hogy azon mitusi hagyományok eredeti legtökéletesbikét egyedül: a tsillagászat, földisme, vegy, bontz élettan 's a' többi összes természeti-tudományok szaktani ismeretein keletkezett olyszerü böltszészet alapján értethetett meg, mely legfőbb tökélyében mindezek feltárultát, való egélytanként eredményezé; mi ugyanazon tanok segédforrásain, miként a' tsillagászatban részben történt is, kivihető, kivált ha szüntelen szemeink előtt tartjuk: saját isteni eredetü nyelvü nklényeges szavainak lelkébe, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazott tanait.

Igaz, hogyha az összes mitusokat sorban vizsgáljuk, mindenekelőtt arról győződünk meg, mi nagyon kitünik ezen elbeszélőknél a' természeti-tudomány kiképzettebb ismeretének hiánya. Meg kell azonban vallanunk, hogy a' legrégibb okfői eredetre vonatkozó hagyományok közt, egyetlen egy sem állhatja ki a' versenyt azzal, melyet: a' világ-Lélek, legfőbb-Ész (tao), ugy az elevei világosság „Ige" okfői eredetre vonatkozó genesis tartalmaz; — melyek közül a' két első nyiltan: saját kivilágunk felismert okfőjén; — a' midőn az utóbbi: a' physicai kisérletek útján a' légszivattyu, ugy a' galvan-telep ellensarki nyujtalainak összeillesztése által előidézett világossági tüneményén ma is felismerhetők levén, tényleg bebizonyítva keletkeztek; — de a' melyek az annyi idők viszontagságai után a' szaktanok elenyésztével, többé lényegükben nem értetvén, beltartalmu jelentőségüket legnagyobb részben elvesztették. Tsoda-e tehát, ha az inneni kiokulhatás, kigázolhatlan zavarba bonyolíttatott, annyira, hogy ha a' világ kezdetéről, teremtéséről némi hitelre méltó alapra jutni akarunk, mind az többé nem a' hagyományok, hanem tsupán és egyedül a' természeti-tudományok kisérleti tényein tettleg felmerült valóságainak, saját isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült tanaival való öszhasonlító, 's megegyező felismerésén eszközölhető.

Mind azon halmozva hátra hagyott mitusi hagyományokból tisztán kivehetjük, hogy az emberiség minden időben a' legnagyobb feszültséggel kutatta e' mindenség alkotását, és az erről észleteit, számtalan alakban halmozá, a' nélkül azonban, hogy azzal a' szellemben szomjuhozókat jelenben kielégíthetné.

Részünkről oly mindenségről észlethez, miként az égyptoni pogány korszaki, mely ugy a' jó, mint a' gonosz érdekben működőknek egy iránt hizelgett, mint a' szoros igazsággal ellenkezőhöz, szentségtelenül hozzá nem járulhatván, egyedül saját legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lényeges szavainak

lelkébe merevült tanaihoz ragaszkodva, tántoríthatlanul ennek irányát követjük; mert tsak igy leendünk képesek az Élet-könyvébe isteni, valóságos böltsekkövekénti alakban letett tsalhatatlan tant, az ő különösségeiben felismerni.

Ha tehát az igazság az ész okszerü következményén bebizonyíthatólag tsakugyan a' mellett állana, hogy e' mindenség : a' z e r u s n á l kevesb mivoltból keletkezett, akkor mi tsürés, tsavarás, lények szaporitása volna, mindezeket egy más okfőtől, vagy lénytől származtatni, 's ekkor ám győzzön : az istentagadás, az ő rokon fajzataival az önistenítéssel és sokistenítéssel, ezek az emberiséget annyi ezer éveken át oly pogányul ostorozó ördög uralgásokkal; — de ha ezen az emberi-nemet bosszuló okfői eredet, az okszerüség elvén lehetetlennek bizonyodnék be, 's e' helyett saját isteni Megváltónk életkönyvébe letett maximáin : az elevei világosság „Ige" okfőjére vezettetnénk, akkor n e ingadozzunk többé, hanem teljes erőnkből ragadjuk meg ezen nem tsak az anyag, de saját kisvilágunk lényegén felismert, azon egyetemes legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőt, kinek eszményi egységéből, mint legfőbb Észből: folytak ki mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti valók; kivel ugy a' nagy, mint kisvilági életet élők szerves összfüggésben, mint test: a' lélekkel tsukódva vannak.

Tudjuk, hogy ez nagyszerü 's óriási vállalat, minek kivívhatási erőlködésében nem egynek tört meg az agya, de törjön bár ezer és ezer 's végre a' min magunkéi is, de a' dolgok roppant fontossága megérdemli, hogy ezen megfeszített észbeli törekvések folytán, végre valahára a' való tudomány terén, az emberi-nem lehető legnagyobb részének szellem szomja kielégítessék. Hiszen orvosok vagyunk mi, kik a' ragályos betegségekben sinlődők ápolásai körül, nem egyszer valánk saját életünk kotzkáztatásával a' halál veszélyének kitéve, miért rettegnénk tehát vissza amannak veszélyétől is? talán azért, mivel az emennél is irtózatosb! ám legyen ha Isten is ugy akarja. — De mi a' természettudós eme felkent tzimére enmagunkat nem tartanók érdemesnek, ha e' miatt vissza tudnánk rettegni. Nem-nem! 's végiglen nem! hiszen a' feletti Gondviselés ép azért rendele kereszténynek születnünk, hogy a' mindenekfeletti élő Isten iránti legforróbb szeretetünk kötelességében, a' kereszt e' legirtózatosb nemétől se remegjünk vissza.

Ideje tehát, hogy ezek vállvetett törekvésében komolyan fogjunk hozzá, különben lehetetlen leend, a' már-már minden józanságból kivetkezett vérszomjat lehelő communismusra, atheismusra törekvő emberiséget az ő méltóságához illő ösvényre vezetni. Tsak a' kezdet nehéz, és ha ezt a' dolgok voltaképi nyitjában eltaláltuk, akkor a' többi számtani bizonyossággal önként kivívandja magát. Hogy azonban ezekben tsalhatatlan lépésekben haladhassunk, nints mit tennünk, mint azon tanösvényt, mely az évesült korszak annyi századain ohajtott eredményre teljességgel nem vezethette az emberiséget, mint nagy részben áltant mellőzve, 's majd nem tabula rasa-ként semmiseknek tekintve, egészen új, az igazsággal soha ellentétbe nem jöhető tanelvek segéd forrásaival felváltanunk.

Hogy tehát ezen újdon új ösvényünket minden tévedéstől menten követhessük, legelsőben is kutassuk annak lehetőségét: valjon eredhetett-e e' mindenség, a' mint a' tudatlan köznép előtt szemre ma is látszik, a' zerus nál kevesb mivoltból: a' s e m m i b ő l? Kutassuk tehát, ezen lényeges szó, lelkébe vésett böltselmét; — kutassuk az elevei világosság, világ-Lélek, Ige okfőjére vonatkozó eredetet is, és akkor mulhatatlanul e' genesisek egyikében kell a' valót az ő lényegében tartalmazni.

A' mi az elsőt illeti, ha igaz azon némelyek előtt talán lehetetlennek látszó állításunk, miszerint: páratlan eredeti nyelvünk valósággal, a' bukott korszak előtti idők feltárt nyelve volt, akkor ennek lényeges szavaiban, az ezen feltárt korszakra vonatkozó tsalhatatlan tanoknak, ma is azonképen fel kell derülniök; de ha igy, akkor ezen eszmére vonatkozó szónak: s e m m i magában kell tartani ama fogalmat, melyet azon feltárt korszakban alatta értettek.

Ha tehát ezen szót, az ő összes eszme szövegében ugy jobbról balra, 's balról jobbra, mint fentebb a' szavak elemezésein láttuk közelebbről kutatjuk, kitünik hogy a' kérdés: *'s*-e m^{e}-m i? azaz, a' mint e' szó vfelé elárulja: i m^{e}-m e s^{e}, vagyis, hogy létezhessék mese, ábránd. — Ugyám, de ha ezen legrégibb szerkezetü szó, ugyantsak ily voltaképi tudaton alapuló bevésésen nyugszik, akkor azon alap ismeret, az örök igazsággal szemben soha ellentétbe nem jöhetvén, jelen napon is ép ugy, mint mikor szerkeztetett, az okszerüség útján tsalhatatlan tényként kell tudnunk bebizonyítani.

Hogy tehát ennek voltaképi kutatásában sikerrel haladhassunk, ezt nem tsak elméletileg, hanem tapasztalati uton a' természeti tudományok kisérleti tényein tettleg, mindenki szellem szomját megnyugtatólag kell tudnunk bebizonyítani, mert tsak akkor állandunk azon szilárd feszességü alapon, melyről bár mely gyakorlott agyfurta álböltstől sem tereltethetünk többé le.

Nemde, ha elméletileg mind azok, a' melyek ezen mindenséget alkotják, egy punctum mathematicumba vonulva elenyésznének, a' mint ide vonulva, semmivé lennének, már ez maga is, ismét semmi valami volna, 's így a' semmi elméletileg megfoghatlan levén, mind ezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők ugrás nélküli alkotását, a' semmiből származtatni nem lehetvén, ekként a' könnyenhivők, együgyüek eme okfői alapja: i m^{e}-m e s^{e} ábránd.

De a' mit az isten képére 's hasonlatosságára teremtett legfinomabb minőségü ép ész meg nem foghat, azt a' természeti-tudományok kisérleti tényein sem fogja előállíthatni soha! 's azért mivel a' végtelen-örök kevesb és többes ellensarki tői minőségek, vagy ha jobbau tetszik ősi erők a' szem elől láthatatlanba osonnak, azokat semminek tartani, nagy és megbotsáthatlan hiba. — Ideje tehát, hogy a' könnyen hivőket félrevezető tanok, melyek a' pogány korszakból, a' héberek tanán jó hiszenben elterjedtek, valahára mind ezek, az ő érdemlett tiszta igazságukban derüljenek napfényre; hogy igy kiki szellem, szomját a' tiszta tsalhatatlan tudatban megnyugtatva, tökéletesen beláthassa, hogy a' semmiség

okfőjéből származtatott mindenség, a' való Isten feletti túl-hajtás, és nálánál is többet tudni akarás; és igy nem tsoda, ha az emberiség a' pogány korszak istentelen intselkedései következtében tulhajtatván, ekként az egykori bukott-korszak előtti feltárt egyistenítő boldog korszak mennyéből, pokolra tereltetett le.

Nints kétség, hogy ha mi a' pogány korszakból reánk öröklött ezen tant, a' tiszta igazsággal szemben megegyezőnek találnánk, azt bár mily fájdalmasan, de követni még is a' legszentebb kötelességünknek tartanók; de miután e' tan nem egyeben, mint az ős pogánykor sophistainak ama tsalárd, a' látszatnak hizelgő elméleti tanán nyugszik, miszerint mindezeknek azon okfőből kelle származnia, melynél többet még az ész sem gondolhat, és minthogy a' semmi azon vélt feltételezett okfő, melynél tovább még gondolattal sem mehetni, ekként ennek kell lenni azon mindenek feletti netovábbi mivoltnak, melyből mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők származtak; meg se gondolván, hogy ez által a' való okfőnek útját állván, ekként minden magasb szellemi Lény létét, mint fölöslegest tekintvén, imigy az emberi-nem társadalmára nézve, a' legjótékonyabb és legszentebb valóságot: az élő Istent, mint minden egyes emberre a' háttérbeni legbiztosb szellemi féket tagadván meg, ezzel ennen boldogságukat tiporták le. Ezen elmélet kivívhatása különösen azon korszakban sikerülhetett, midőn a' bukott korszak előtti feltárt tanok iszonyú rombolások következtében letünvén, mind ezek felett a' kisérletek útján, mit sem vala képes a' szaktudós bebizonyítani. 'S igy nem tsoda, ha e' tan a' gondolkodni, fürkészni nem szerető tudatlan tömegre látszatával, szerfeletti káprázó nyomatékkal birt. De ha a' dolgok voltaképi igazsága tsakugyan a' fentebbiek szerint állana, akkor ezen elméletet gyakorlatilag is be kellene tudnunk bizonyítani, ha tehát ezt szellemünket megnyugtatólag sehogy sem vagyunk képesek kimutatni, akkor teljesen meggyőződhetünk, hogy azon elmélet, ama hibás látszaton alapuló nézetből keletkezett, mivel azon láthatatlanba osont legvégsőbb egyszerü végtelen-örök ellensarki kiterjedő 's összehuzó tői minőségeket, vagy ha jobban tetszik ősi erőket, semminek lenni tartották; — de a' mint gyakorlatilag a' természeti-tudományok kisérleti tényein szemtől-szembe a' szellemet teljesen megnyugtató alapon tapasztalni fogjuk, e' látszat hamis, tév elméleten alapulván; ekként nem tsoda, ha a' való élő Isten igaz, szép és jó törvényei helyébe, azok ellenei keletkezvén, általok az emberiség boldogsága annyi ezer éveken át, oly pogánymódon aláásatott. Ideje tehát, hogy ezen álnok tanok miben volta minél előbb felderülvén, az ő megérdemlett semmiségükbe tereltessenek vissza.

De számtanon alapuló igazságon is meggyőződhetünk, hogy mind ezek semmiből nem származhattak, nem, mert nemde: habár ezer és ezer (semmit képviselő) zerust füzzünk is össze, 's azt bár összeadjuk, sokszorozzuk vagy eloszszuk, a' végeredmény mindig semmi leszen. Miből aztán számtanon alapuló igazságon nyugszik, hogy mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti okfőjéből származtatott mindenség, a' való Isten feletti túl hajtás, és nálánál is

észlelhetők ugrás nélkül, semmiből teljességgel nem származhattak, hanem mulhatatlanul bár minő láthatatlan finom részekből, de még is valamiből kelle eredniök.

Ezen elméletet már maguk a' régi görög és római böltsek is egyiránt osztották, igy Diogenes Lucretius, Democritus fölötti tanára vonatkozó tudosításában mondja : semmit sem hozhatni elő abból, a' minek léte nintsen; ugy bár mely dolog, melynek léte van, meg nem semmisülhet, vagy :

„Principium hinc, cujus nobis exordiae sumet.
Nullam rem e' nihilo gigni divinitus unquam.“ —
„Huc accedit uti quidque in sua corpora rursum
Dissolvat natura, neque ad nihilum intereunt res.“ —
„Haud igitur redit ad nihilum res ulla, sed omnes
Discidio redeunt in copora materiae.“

Ezek Lucretius kifejezései, midőn az epicuräusi böltselet felett elmélkedik (151, 217, 249. l.). Vagy a' mint Perseus még rövidebben mondja :

„De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.“

És valóban meg kell engednünk, hogy e' tételek nagy következésekkel hozattak, mert a' teremtményezés tényét semmiből megfogni akarni, ép oly lehetetlen, mint a' létezőnek megsemmisülési tényét lehetetlen megfogni, mert valamely dolog megszüntét a' parte post, ép oly lehetlen megfogni, mint miként juthatott az a' parte ante a' semmiből, az ő létéhez.

A' midőn tehát, az ép ész követelményein elméletileg és számtanilag, a' priori is kitünik, hogy mindezek semmiből, mint a' hol ugy a' minőség, mint mennyiségnek még tsak legkisebb fogalma is ki van zárva, nem származhattak; akkor a' természeti-tudományok kisérleti tényein, tapasztalati uton a' posteriori be kell tudnunk azt is bizonyítani : hogy mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők semmiből teljességgel nem eredhettek.

És most áttérhetünk a' gyakorlati rész ama bebizonyítására, valjon ezen mindenség legvégsőbb okfői alapját, teheti-e az égyptoni typhoni pogány korszak külgenise szerinti alap : a' semmi?

Ennek voltaképi állása igen egyszerü kisérlet által bizonyítható be, annyira, hogy a' legkonokabb elfogult enistenítő, sokistenítő, istentagadó a' ki tsak némileg is jártas a' physicában, azonnal a' legtisztábban beláthatja a' dolog valóságát.

Hogy tehát ebben, minden tévedéstől menten, az okszerüség tiszta követelményén, az ép ész szerinti tsalhatatlan tudatban vezettethessünk, tsak ugy eszközölhetjük, ha a' lehető legtisztább mivoltu egyszerüséget szembesítjük, igy nemde földünk tömött teste rétegzeténél, egyszerübb a' világosság által is áthatható viz rétege, de ennél egyszerüebb az ezt alkotó éleny állománya, ennél egyszerüebb a' köneny, de ennél még egyszerüebbnek kell lenni : a' galvan-berz-

delejes-életerői fejleményeknek, és mindezeknél nemde egyszerübb: az ür, és végre ennél gondolatilag mi lehetne egyszerübb, mint az állitolagos keresett: x, a' semmi?

Hogy tehát ezek felett tisztán kiokulhassunk, mindenekelőtt itt a' legeslegvégesb gondolatilag feltételezett: semmi lehetőségét kellend vizsgálnunk, melynek keresztül-kasul történt kutatása nélkül, hatsak a' megállhatatlan észnélküli elméletek tévegébe újból sodortatni nem akarunk, józanon tovább egyetlen egy lépést sem tehetünk.

Hogy tehát e' nemben kisérletünket a' legegyszerübb módon bemutathassuk, vegyünk egy igen jó készületü légszivattyut, melynek lapja higanynyal boríttatott be, 's most alkalmazzuk reá az illető igen erős készületü üvegharangot, mely alól aztán vonjuk ki a' lehetőleg azon légtartalmat mely benne van, ez által annak belsejében a' küllég tartalmához annál nagyobb ritkultság álland elő, minél tökéletesebben vonatott ki alóla a' lég, és ha most kisérletünkkel odatörekszünk, hogy netsak ritkultságot. hanem a' keresve-keresett ismeretlen: x, a' lehető legvégesb, a' lehető legfinomabb minős mennyiséggel merő ellentétben álló: semmit is előállíthassuk, akkor tapasztalni fogjuk, hogy minél légmentesebb és erősebb a' légszivattyu minden egyes része, annál bizonyosabb lesz az eredmény, mely szerint kitünend, hogy a' helyett, hogy semmi állana elő, ime legnagyobb tsudálkozásunkra 's bámulatunkra, sötétben: világosságot látandunk létrejönni, melyet pedig józanon a' legkonokabb elfogult atheista 's annak rokon fajzati: az önistenitők és sokistenitők sem mondhatják: semminek. Ugyanezen világossági tüneményt tapasztaljuk a' légmérő tsövének felső részében is, ha azt ujonnan készítve a' sötétben alólról megütjük, feltéve: hogy a' higany parányai minden léges részektől, holyagtsáktól mentek.

És igy a' ki tsak ép észszel bir, tsalhatatlan bizonyossággal érzékileg is meggyőződhetik, hogy mindezek teremtményezési okfőjét: a' semmi teljességgel nem képezheti, 's igy akarva vagy nem, akaratlanul saját Megváltónk életkönyvébe letett: Elevei-világosság „Ige" okfőjére figyelmeztetünk. Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy az égyptoni kül genesis t. i. a typhoni a' görögökre, rómaiakra, babyloniakra, indukra sat. átmenvén, ugyanezen tanok a' köznép felfogásához alkalmazottan a' héberektől, miként a' tsillagászatban is a' kültanok, azonképen jó hiszemmel, mindenfelé elterjedve elfogadtattak; de itt az azok, és ezek közötti azon roppant különséggel, hogy azoknál egyedül: a' kül typhoni genesis tanittatott; holott itt az Élet-könyvében, ugy az oltárok nyilt terén és a' tanodákban: az elevei-világosság „Ige" voltaképi genesise sem titkoltatotr el; hogy igy ki-ki saját vallás Alapítónk által fennhagyott tantökéletesbülés folytán, a' való alkotást felismervén azt azonképen lelkiismerete szerint követhesse.

Mindezekből első tekintetre kitünik, hogy bölts elődeink által szerkesztett e' szó: semmi, ugy elméletileg, mint gyakorlatilag megoldatván, az a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein tiszta tudaton szerkesz-

tetett. minthogy azt az ő igazságában valóban kimutatni 's róla mindenki szellem szomját kielégíteni lehet.

És ime most bátran áttérhetünk ama nem egyszer említett állításunkra, miszerint a' hajdani bukott korszak előtti isteni eredetü nyelvünk lényeges szavai, következéskép e' szó: s e m m i is, a' felismert igaz, szép és jó törvényeinek minta alapján szerkesztetvén, ama böltselmet ma is tényleg felismerhetőleg [80]) tartalmazza magában [80]).

De ha igaz ama fentebbi állításunk, miszerint a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavai, valósággal a' bukott korszak előtti isteni tanok alapjain, a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein tudva szerkesztettek, akkor kutassuk az ezek felderítésére vonatkozó leglényegesb szavainkat, mert tsak ugy fogunk természet vizsgálóhoz méltó rendeltetésünknek voltakép megfelelni, 's ha ezek bevéséseit a' jelen korszak természeti tudományok kisérleti tényeivel összehasonlítva, teljesen ugyanazoknak találandjuk, minthogy e' szerint a' bukott korszak előtti legősibb, és a' jelen korszak beli természeti tudományok összvágó kisérletein felmerült való tudományok közt, különség nem lehetvén, e' szerint a' keresett valóság, ama számtani helyes műveletek sikerült próbáiként jövén ki, azok igazságai felett többé: egy pertzig sem kételkedhetünk.

És igy a' midőn teljesen és tökéletesen mindenki tudatilag meggyőződhetik arról, hogy mindezek a' kül, szini, látszat genesiseként a' zerusnál kevesb mivoltból nem származhattak, akkor nézzük az elevei-világosság „Ige" eredetét is, melyet az égyptoni pogány-papok mint: Joi, a' görögök mint: Prometheusi, a' perzsák mint: Ormuzdi tant sat., oly pogány módon az emberiségtől elrejtettek.

Mielőtt azonban e' második alkotásnak mélyebb vizsgálatába ereszkednénk, miután mi láthatólag születünk és meghalunk, nézzük, valjon eme egyetemes kietlen egész, lehet-e szinte ily kezdeti 's véges? Nem, mert akkor magának az Istennek is, ki szinte ezen egyetemes szó fogalmában rejlik, kezdetinek kellene lenni. Hogy pedig e kietlen nagyegész nekünk kezdetinek látszik lenni, onnan van, mivel mi mint kisvilágiak, a' nagyegésznek részei, érzékies létünkre mint tér és időre szoritkozottak, magát a' mindenséget is, mint tér és időben levőt tekintvén, első tekintetre kezdetinek látjuk lenni.

Hogy tehát ezekből kiigazodhassunk szükségesnek tartjuk, a' tér és időröli fogalmat előre botsátani, már tsak azért is, mivel ezek: a' mitusi 's böltseleti tanok felvilágosítására sokkal okadatoltabbak, hogy sem azok értelmezésében egy pár pillanatig ne időzhetnénk.

A' tér és időröli elméletek, tsak a' mi érzékies létünkre, de nem magára a' mindenség okfőjére vonatkozva illenek. Gondoljunk, legelsőben is a' térnél maradván, azon lehetőségre, melynél fogva ezen mindenségben a' világosság sugárai sebességével haladhatnánk, valjon végre határt találnánk-e, ahol minden teremtményezés lenni megszünik, avagy örökkĕ haladhatnánk, anélkül, hogy valaha határt érnénk?

Némely tsillagászok a' legközelebbi állótsillag távolságát, négy billio mfldre betsülik, hogy ezen rémitő távolságról a' tsillagászatban kevesbbé jártas tisz. olvasóinknak némi fogalmuk lehessen, legyen azon észrevétel elég, hogy egy oly sebesen haladó léggömb, mely 24 óra alatt 200 mfldet tenne, 59 millio év kivántatnék arra, hogy ezen közt tőlünk a' legközelebbi állótsillagig megtehesse. A' világosság, melynek sebessége (a' pillanatnyi gondolatét kivéve) a' természetben a' legnagyobb, azon utat, mely a' nap és földünk közt van, mely körülbelől 21 millio mfldre terjed, 8 pertz és 13 m. pertz alatt futja meg, ezen sebesség tehát 19 milliószor sebesebb mint ama fenntebbi léghajóé, 's még is, hogy a' legközelebbi állótsillagtól a' világosság sugarai hozzánk érhessenek, több mint három év kivántatik. És ez a' legközelebbi álló tsillagról áll. Tehát ily mérhetlen távolban vagyunk mi az állótsillagoktól, de nem tsak mi, a' mi földünkkel, hanem maga a' nap minden hozzátartozó bolygóival együtt, mert azon 20—21 millio mfldnyi térség, mely a' nap és földünk, sőt a' többi bolygóink közt van, azon fenntebbi távolsághoz képest tekintetbe sem vehető. Minden bolygóink közt legtávolabb esik: Neptun, melynek a' naptóli távolsága mintegy: 700 millio mfldet teszen, tegyük fel ottlétünket, mi által a' legközelebbi állótsillaghoz 700 millio mflddel közelebb jutnánk, mennyi maradna még azon 4 billio mfldből hátra? Nem kevesebb, mint: 3 billio 999300 millio mfld. E' szerint tehát igen tsekély részét tettük volna hátra azon útnak. De mások a' tsillagászati vizsgálatok szerint hasonlíthatlanul még távolabb vannak.

Ha tehát azon lehetőséget feltéve, melynél fogva mi a' világosság sugarai, vagy gondolat sebességével haladhatnánk, valjon végre határt érnénk-e, a' hol minden teremtményezés lenni megszünnék?

Ha ezen kérdésre: igennel felelünk, akkor azon a' határon túl üres térnek kellene lenni, 's hol szakadna ez ismét félbe? minő osztályzatba kellene ezt sorozni? mire kellene ezt visszavezetni? talán az Istenre, ki mérveiben végtelen? és hogy neveznénk ezen üres tért? ha valaminek akarnánk nevezni, akkor nem volna üres tér, ha pedig semminek akarnók nevezni, akkor ez ismét a' tér fogalmával ellenkeznék.

Ha pedig azon fenntebbi kérdésre: nemmel felelünk, és azon lehetőséget megengedjük, melynél fogva e' mindenségben örökké haladhatnánk, a' nélkül, hogy valaha határt érnénk, akkor ez a' mi gondolkodásunkkal látszik ellentétben lenni, miután mi mint részben szellemi lények a' véghetetlenség lehetőségét ugyan gondolhatjuk, de véghetetlenséget a' maga teljes mivoltában, mint testileg térre szoritkozottak meg nem foghatjuk.

Ezekből tisztán következik, hogy a' térről fogalom nem egyéb, mint képzeményi idomzat, melyet tsak mi mint testileg térre szorítkozott emberek gondolunk, 's tsak a' mi érzékies létünkre vonatkozva illenek, azonkivül azonban semmi alkalmazást nem nyerhet, mert egészen viszonyos. Gondoljunk egy ésszel ellátott hangyát, valjon a' nagyságnak kipuhatolására ugyanazon mértéket

használná-e, a' melylyel mi élünk? bizonyára nem; sőt inkább legfeljebb a' vonalt, mint a hüvelyknek 12-ed részét használná rendes mértékül, a' helyett hogy mi rendszerint a' 144 vonalnyi lábmértéket használjuk. Egy 5—6 lábnyi magasságu tárgy, az ő felfogásuk szerint ép oly nevezetesség volna, mint nekünk egy 70—80 lábnyi magasságu tárgy; és egy 445 lábnyi magasságu torony, az ő képzeletükben ép oly nevezetesség volna, mint nekünk a' 21000 lábnyi magasságu Chimborasso háromszor véve. Ellenben a' midőn mi a' mfldnyi magasságu Himaláján, vagy az óriási felső Perui 's egyéb hegyek nagyságain álmélkodunk, akkor az ily nagyságuak a' Jupiter bolygójában lakozóknak valószinüleg igen tsekélyeknek látszanak, feltéve hogy e' bolygónak hegyei ugy aránylanak a' Jupiter nagyságához, miként a' mieink a' földhez. Ezen bolygó a' mint alább bővebben fejtegetendjük 1333-or nagyobb a' mi földünknél, azaz más szavakkal, Jupiterből 1333 oly nagyságu gömböt lehetne előállítani, mint a' mi földünk. Nyilvános tehát, hogy Jupiter lakóinak (feltéve ezeknek az ott levő viszonyok 's körülményekhezi átidomult értelmes voltukat) egész más életszervezettel kell birniok, mint a' földön lakozóknak, már tsak azon okból is, mert ők a' naptól majd 90 millio mflddel távolabb vannak mint mi, 's bolygójok tömöttsége sokkal tsekélyebb, mint a' mi földünké sat. Annyiból azonban, a' mennyiben értelmiségök: az igaz, szép és jó isteni törvényeivel összecsik, a' miénkkel megegyezőnek kell lenni.

A' mi az idő fogalmát illeti: gondoljuk azon lehetőséget, melynél fogva mi villámsebességgel, gondolatnyi ottlégygyel visszafelé élhetnénk, valjon minden teremtményezések kezdetére jönnénk-e, vagy örökös visztértünkben soha kezdetre nem jöhetnénk-e?

Ha ezen kérdésnek első részére: igennel felelünk, akkor a teremtményezés előtt üres időnek kellett volna lenni, de ez ép oly képtelenség lett volna mint az üres tér, ugyanazon oknál fogva mint fenntebb láttuk, mert az öröklétü Istennél nem lehet üres idő, nemde ez oly öröklét volna, mely minden pertzben megszünhetnék 's megkezdődhetnék, azaz kezdő öröklét, avagy képtelenség volna.

Ha pedig e' kérdés második felére: nemmel felelünk, és azon lehetőséget megengedjük, melynél fogva örökös visztértünkben soha kezdetet nem találnánk, ugy akkor ez ismét a' mi gondolkodási tehetségünkkel látszik ellenkezni, minthogy mi, mint részben szellemi lények az öröklét valószinüségét ugyan gondolhatjuk, de annak teljes mivoltát, mint testieg időben levők meg nem foghatjuk.

Ezek után ugy az egyik, mint a' másik esetben világos, hogy az időrőli fogalmaink, szinte tsak képzeményi idomzatok, hasonlók a' térhez, és épen tsak a' mi érzékies létünkre vonatkozva illenek, azonkivül semmi alkalmazást sem nyerhetnek, minthogy ezek épen ugy, mint a' térre vonatkozva teljen viszonyosak.

Gondoljunk egy rovart, melynek élete tsak 24 óráig tart, nemde ha ésszel volna ellátva, az ő élet ideje ép oly hosszasnak látszanék, mint nekünk 60—70 év? Ellenben mily rövidnek látszhatik a' Jupiter lakóinak a' mi 80 sőt

100 évi időszakunk, feltéve hogy ők a' maguk évi számításaik szerint szinte addig élnek; minthogy az ő évök, a' miénkhez hasonlítva sokkal hosszabb. Ugyan is ezen bolygó bárha átmérője 19980 mfldet teszen (a' mi földünké 1719 mfld), mégis nem egészen 10 órai rövid időszak alatt a' maga tengelye körüli forgását bevégzi. Volna a' mi földünknek ezen a' maga tengelye körüli sebes forgása, ugy ő a' maga 11-szer kisebb területénél (mely Jupiternél 62769 mfld, — a' földnél tsak 5400 mfldet teszen) fogva, azt 54 pertz alatt bevégezné. A' mi legnagyobb természetes időmérőnk egy egészben véve: az év, azaz azon időszak, a' mely idő alatt a' mi földünk a' maga útját a' nap körül bevégzi; ennél kevesebb a' nap (az éjt is beszámítva), avagy azon időszak, mely alatt a' föld a' maga tengelye körüli forgását bevégzi; de az időnek órákra, negyedekre, pertzekre 's másodpertzekre való elosztása mesterséges. Jupiternek az éve, a' mi időszaki kiszámításunk szerint: 11 évet, 344 napot és 10 órát teszen. Ha tehát egy tsillagász Jupiterben oly távtsővekkel ellátva mint mi, a' mi földünket felfedezné 's annak a' napkörüli útját kiszámítani akarná, azt nem másként, hanem Jupiter éveinek alkiszámítása szerint tenné, azaz azt mondaná: ime ott azon kis bolygó (a' föld), hogy a' maga nap körüli útját befuthassa annyi időt igényel, mint a' mennyi kivántatik arra, hogy a' mi Jupiterünk a' maga tengelye körül: 876-szor forduljon. Ellenben a' legnagyobb időszámítás Mercur és Venusban rövidebb mint a' miénk, mert az első a' maga napkörüli útját 88 nap alatt, a' másik pedig körülbelől 7 $^1/_2$ hó alatt végzi be.

Ezen kevés példákból nemde látható, mily különböző légyen a' tér és időröli fogalom, és nemde mennyire függ az a' viszonyos körülmények sajátságaitól.

Mindezekből tehát teljesen meggyőződhetünk, hogy az összes nagyegész minden része tér és időre nem szorítkozván, a' mint kezdeti, ugy véges sem lehet, nem, mert a' mint fentebb láttuk, feltéve hogy a' gondolat sebességével haladva végre határt érnénk, itt megállapodás nem lehetne, nem, mert az is a' mi a' határon túl volna, szinte a' mindenséghez tartoznék; ha pedig örökké haladhatnánk, a' nélkül hogy határt érnénk, akkor ez ismét a' tér (mi mégis végre határt jelentő) eszméjével állana ellentétben.

De ha őseink bölts szavaiba oltott eszméit fürkészük, fogunk találni szót, mely ezen eszmére vonatkozva illik, és e' szó: t á g [81]). És igy a' mi egyénségünkre tér, vég, az a' mindenek feletti Istenre vonatkozva: tág, ür, tagadó értelemben: véghetetlen, az a' mi reánk nézve idő, azaz utóbbira: öröklét [82]). [81] [82]

És igy a' midőn tisztán áll előttünk és tudjuk, hogy e' mindenség végtelen-öröklétben van, már ez maga is ellentét arra, hogy kezdete lehessen. És most tsak az a' kérdések kérdése: valjon mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők, azon alakban a' mint szemlélhetők, végtelen-öröktől fogva vannak-e? vagy pedig némely részben tér és időben is vannak? de ha igy, melyik azon végtelen-örök okfő, melyből ezen utóbbiak származtak.

Hogy tehát mindezen kérdések megfejtésében sikerrel haladhassunk előre,

mindenekfelett szükséges, hogy ne az eszmék, szétzilált zavarjaiból az általánosságokból a' különösségekre, hanem a' különösségekből menjünk át az általánosságokra. Vegyük tehát legelsőbben is a' legegyszerübb mivoltot a' legszorosb vizsgálat alá, 's ha sikerülend annak állománya mivoltát ugy mennyileg, mint minőileg felderíteni, akkor az anyag felismert lényegének e' tudva levő magas állásáról e' mindenség szerves egységének tsudálatos gépezetét, tökéletes összhangzásban egész a' legvégsőbb részletekig könnyen elemezhetjük, és a' természet nagyszerü szinterének fénypontjait gyors pillantással áttekintve, annak temérdek megfoghatatlan titkait deríthetjük fel, mi által e' mindenség tudományának alapja letételével megtudandjuk betüzni, olvasni, érteni a' természet feltárt könyvét oly eredménynyel, mely minket a' végokok magasztos böltsészetébe vezetend be. Megszünend ekkor minden homály és annak szüleményei, meg az annyi álomképek, megszünend a' korlát, melyen túl a' magába zárt értelem nem lát, és sejtelmei nem hatnak, meg végre az ábránd és a' szükkeblüség, mely a' kijózanodástól félve, a' valóságnak nem mert szemébe nézni.

Ne tartson tehát az emberiség a' tárgyilagosságtól, mert azon nap, melyen ezen létező nagyegész ős alapjának eredeti okfője az ő lényegében felismertetik, és a' midőn ezeket a' meggyőző tudat mindig erősbülő fényében szemlélendi, 's a' midőn igy a' közös természet egyedüli végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő mindenekfeletti Észhez visszatérve vele szellemileg egyesül, azon nap reggelén tartandja az emberiség haladásának legörömteljesebb ünnepét.

Ime tud. olvasóink! azon a' ponton állunk most, a' hová az évült időszak annyi századok leforgása alatt, a' legjobb szándékkal felruházott istenfélő egélyészek, böltsek 's e' legmagasb tzél elérésére vezetőkül felkent legbuzgóbb fejedelmi Atyák sem valának képesek minden hatalmakkal jutni. 'S miért? mivel féltek saját Megváltónk isteni származásu Élet-könyvébe letett tsalhatatlan igazságoknak, a' valóval mikénti összefüggő revisiójába botsátkozni. 'S megvallva nem minden ok nélkül, miután a' miveltség fél útján gyakran találkozánk az eszmék oly korts kinövéseivel, melyek ama legtsalhatatlanabb igazságon alapult hagyományokat, gúnynyal tetőzve, mulhatatlanul hitetlenségre, istentagadásra, az észt lábbal tipró végromlásra vezetendik vala az emberiséget. Köszönet tehát az emberi haladás voltaképi üdvében, a' midőn a' rút érdekben müködőknek ily akadályok gördítettek! O örök hála legyen azon isteni szellemnek! ki az emberiség legszentebb ügyét, a' pogány korszak erköltstelen végromlottságából kivezetvén, a' fennhagyott tantökéletesbülés alapján oly szerfelett megérlelé. — — A' boldogság örök üdve lengjen azok lelkein, kik ama tsalhatatlan tan maximákért, oly buzgó odaadással vértanuságot szenvedvén, azokat az Élet-könyvébe örök időre letevék. — — Az öröm harsogó viszhangja üdvözölje azon bukott korszak előtti ditső elődeinket, kik az eredetre vonatkozó legvilágosb isteni tant, a' szellemi nagyság e' legmagasztosb vívmányát, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazottan, oly tsuda alakban

a' mi isteni erédetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe letették. O örök hála legyen az élő Istennek! ki e ditső nyelvet nemzetével együtt, bár annyi elhullott véráldozatai után mind ekkoráig, oly tsodateljesen megvédve, ép a' népek legmiveltebbjeinek kebelébe helyezé, hogy felébredve, ezeket összes tömegükben ragadják oda, a' honnan a' dolgok nagyrendje keletkezett.

Ha tehát tekintetbe vesszük azt, hogy mi mint kisvilági életet élők testileg szemlátomást születünk, és meghalva, végre alkat részeinkre oszolva elenyészünk, nints mit tennünk, mint minél benső̈bben kikutatnunk: valjon a' myriad nap-rendszerek, mint nagyvilági életet élők szerves testei is, mindannyian ily tér és időbei életet élők-e? 'S ha igen, melyik azon legeslegvégsőbb egyszerü tői mivolt, melynek végtelen-örök okfőjéből, mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők kifolytak.

Hogy tehát mindezek iránt szellemünket megnyugtatva haladhassunk előre, térjünk vissza a' légszivattyuval imint megkezdett 's gyakorlatilag tapasztalt tüneményekre, 's nézzük meg közelebbről, valjon elégségesek lesznek-e ezek, az: elevei-világosság „Ige" alkotását a' fentebb kijelelt kérdésekkel együtt felderíteni.

Miután a' légszivattyu villágossági tüneményéből számtani bizonyossággal meggyőződhetünk, hogy mindezek alapja a' zerusnál kevesb mivolt, teljességgel nem lehet, tehát a' kérdések kérdése az: hogy melyik azon láthatatlanba osont legegyszerübb mivolt, mely mindezen tér 's időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők alapjául tekintendő?

E' kérdést a' légszivattyu fejti meg, a' midőn a' lég annak üvegharangja alól kivonatik, mi által azon őseredeti állomány jelenkezik, mely a' semminél félfokkal több, a' berznél félfokkal kevesebb állomány levén, ama őseredeti mivoltra utal, mely mint tág, ür, ritkultság nevezete alatt ismeretes, és egyedül tüneményekben lesz érezhetővé; de ép ezen tünemények győznek meg bennünket arról, hogy az ür nem semmi, mert a' semmi mindezek teljes tagadása levén, minden legkisebb mennyiség és minőség fogalmát kizárván, ekként bármily tsekély tünemények létrehozására képtelen. Hogy tehát ezek mivolta felett minden tévedéstől menten igazodhassunk el, legjobb leend, ha az ürt azonképen szoros vizsgálat alá vesszük. De hogy ennek körében a' tapasztaltakat annál könnyebben megérthessük, megemlítendőnek tartjuk itt eleve a' galvan-berz üteg azon tüneményét, melynél fogva ha azok ellensarki nyujtalait összeillesztjük: világosság, hév és delejesség keletkeznek.

És most nézzük azon tüneményeket, melyek akkor jelenkeznek, midőn a' légszivattyu által az üvegharang alól a' lég kiszivatott; mit veendünk észre? nemde, legelsőben is azt tapasztalandjuk: hogy az üvegharang az eszköz lapjához oly szorosan tapad, hogy azt onnan levenni nem lehet, és ez mi által eszközöltetik? természetesen azon ritkultságtól, mely az ür legvégesb igen ritka állományának rétege, 's a' küllég sokkal tömöttebb anyagnak rétege közötti suly különségből

merül fel, minélfogva a' küllég oszlop sulya az üvegharangra nehézkedvén, azt annak sulyarányában nyomja le; — de ez magában véve, nem fejti meg az okot az ő voltaképi okszerüségében, nem, mert ha higannyal boríttatott be az üvegharang alatt levő eszköz lapja, akkor a' higanynak hullámzó emelkedését is tapasztaljuk létre jönni; miből tisztán tünik ki, hogy a' higany hullámzó emelkedése, mely a' légoszlop súlyán kivül áll, ennek hatásától nem eszközöltethetik; nem, mert ez esetben nem hogy súlya ellenére emelkednék, sőt ellenkezőleg lenyomatnék, és igy ezen tünemény tisztán az ür hatása következtében keletkezvén, ez által bebizonyodik, hogy az: ür állománya, saját hatásu tulajdonsággal bir; de a' hol tulajdonság, vagy minőség van, ott bármily egyszerü 's láthatatlan, de még is ama szerfelett finom állománynak megfelelő mennyiségnek is helyt kell állania.

Hogy tehát az ürt, mint legegyszerübb és legvégesb mivoltu állományt tényként állíthassuk szem elé, vegyünk egy üveg légtsövet, melybe minden léghólyagtsáktól ment tiszta higanyt töltvén, most forditsuk le az üvegtsövet, nemde ekkor annak felső részében szemmel tisztán kivehető hézagot fogunk látni, mely az ürnek voltaképi állományáról mindenkit meggyőzhet most, a' midőn a' légszívattyu kisérlete alatt azt szerfeletti ritkultsága 's szintelen volta miatt ki nem vehette. Ezen tünemény szemléletében azonban, a' természet vizsgáló meg állhat, hanem legelsőben is enmagától kérdezendi: hogy honnan támadhatott ezen Ür? miután az sem a' higany idegen léghólyagtsáiból, sem a' küllég hozzáférkezéséből nem származhatott. De erre okszerüen természetesen tsak akkor válaszolhatunk, ha az anyag felismert lényege folytán felleltük: hogy a' higany ugyanazon térfoglalatját elfoglaló állománya, két ellensarki, t. i. kevesb kiterjedő hézagos gömbtsék; és többes összhuzó tömör parányok egygyé kaptsolt tsukódásain alapszik. Ekkor aztán teljes tisztaságában álland előttünk, hogy az ür, a' higany állományának egyik lényeges, t. i. kevesb sarkát tevén, annak hézagos gömbtséiből vonul ki. 'S ép ezért használhatni a' higanyt, a' lég oly finom mérlegéül, mivel a' mint a' lég bárminő oknál fogva megritkul, a' higany állományát tevő hézagos gömbtsék és tömör parányok is azonképen megritkulván kiterjednek, mire az üvegtső felső részében összegyült ür, mely ugyis a' higany lényeges részét tevő hézagos gömbtséiből vonult ki, ez alkalommal újból a' higany állományának hézagos gömbtséivé alakul; minek következtében a' higany súlya ellenére felszál. — A' midőn pedig a' lég bárminő oknál fogva megsürüsödik, ezzel a' higany állományát tevő paránykák is megsürüsödvén összhuzódnak, mire a' tömör parányokból a' hézagos gömbtsék kiszoríttatván, az üvegtső felső részébe ürként gyűlvén össze, ezzel a' higany nyert sulyának mathematicai arányában szál alá. — — Ime ezen jelenségekből tisztán világlik ki, miszerint az anyagok és testek tulajdonságát az áthatlanság nem képviseli, nem, mert akkor volnának áthatlanok, ha azok térfoglalatát tevő állományok, tisztán és egyedül tömör parányokból állanának, de minthogy azok térfoglalatát minden

részükben, ugyanazon időben hézagos gömbtsék is foglalják el, ekként világos, hogy azok áthatottak, és ép ez által lesz lehetséges, hogy az anyagok és testek az őket alkotó elemeikre, tényezőikre 's végre eredeti minőségeikre, ösi erőikre oszólhatnak. De erről alább tüzetesebben szólandunk. — De ha igy, akkor tisztán tünik ki, hogy az ür nem semmi, hanem az anyagok, testek azon legegyszerübb és egyik legkevesb tagját, sarkát adó lényeges tői állomány, mely az összehuzó tömör, többes, vagy tevősb sark állománynyal egygyé tsukódván, ennek a' térben mikénti betöltését nyújtja. — — Hogy tehát mindezek voltaképi állásából minden tévedéstől menten mehessünk tovább, ez uttal a' tömör mint többes sarki parányokról mit sem szólván, egyedül az ür, mint kevesb tagadó tői sark mélyebb felismerése körében teendjük további vizsgálatunkat; mert ha ezt ugy mennyileg, mint minőileg az ő lényegében felismertük, akkor mindezen kigázolhatlan bonyodalmak felett azonnal tisztában leszünk. És igy miután az ürt, mint legkevesb és legegyszerübb mennyis mivoltu állományt a' légmérő tsövének felső részében szemmel tisztán láthatólag bár kitsinben, de érzékileg felleltük, nints mit tennünk, mint az ürt, mindezen nyilatkozatok szerinti láthatók azon legkevesb egyik tagadó tői állományául vennünk, mely a' legrégibb elévült korszak böltseitől a' számtanban, mint legkevesb tagadó mennyiség (=0) zerus áll; azaz, mely mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők zürjét ($z\,\ddot{u}\,r = {}^{e}z - \ddot{u}\,r$ — $_{1\,2\,3}\quad\quad_{1\quad 2\,3}$) teszi; — minthogy pedig ezt a' későbbi bukott korszak böltsei megfogni képesek nem voltak, ebből eredt : a' zagy, zavar, zür (chaos.)

De a' midőn az ürnek, mint minden ismert positiv mennyiségeknek legkevesb tagadó =0 mennyiségét, a' légmérő tsövében oly tisztán állítottuk szem elé, kutassuk annak megfelelő minőségeit is, minthogy mennyiség, minőség, és viszont minőség mennyiség nélkül nem képzelhető.

Hogy tehát ebben mindenki szellem szomját megnyugtathassuk, és az ür mennyiségét alkotó minőséget külön szembesíthessük, nints mit tennünk, mint szinte a' már megemlített kisérleti tünemények megfejtéséhez folyamodnunk, mert ha mi ezeket az ő voltaképi különösségeikben kitsinyben fellelni szerentsések leszünk, akkor az észszerinti következtetések folytán, ugyanazokat szonképen fellelendjük e' nagyegész összfüggő egyetemiségében is.

És most miután ugy a' galvan-telep, mint a' légszivattyu 's a' légmérő tsövében történt tüneményekkel előzményileg igy megismerkedtünk, bátran kimerjük mondani, miszerint : az ür, legegyszerübb végtelen-örök mennyis tői állományának minőségeit, e' három, t. i.: kiterjedés, összhuzódás és tsukódás képviselik.

Az ürnek kiterjedő minőségét kitsinyben szemmel kivehetőleg elárulja : a' légszivattyu üvegharangja alatti higany hullámzó tükrének völgyes horpadása.

A' midőn másfelől, ugyanezen időben : az ür összhuzó minősé-

gét, tisztán kivehetőleg bizonyítja : az üvegharang alatt higany hullámzó tükrének domboru emelkedése.

Már pedig ezen kettős, t. i. horpadási vagy mélyedési, s' domborodási vagy emelkedési tünemények együttiesen elő nem idéztethetnének, hatsak mind a' két nemű, t. i. ugy a' kiterjedő (−), mint összehuzó (+) minőségek, ugyanazon időben az ür tői állományában együttiesen áthatva jelen nem volnának; nem, mert az első esetben ha t. i. az ür állománya tsupán és egyedül kiterjedő minőséget képviselne, akkor az üvegharang alatti higany egész tükrének sima, az üvegharang szélei felé egy kissé felállóbb, a' közepefelé pedig egyiránt elterjedő mélyebb horpadásunak = ⊔ kellene lenni; — a' midőn a' másik esetben, simán domboru = ⌓ emelkedésnek kellene szem elé tünni; — de mivel a' légszivattyu működése alatt, az ür mennyiségét alkotó egyik legkevesb kiterjedő, a' másik többes összehuzó fél minőségével folytonosan egyensulyozó arányban mérlegileg ingadoznak, ugy az egyik, mint másik fél minőségének működése szinte folytonosan jelenkezik.

A' mi pedig az ür két ellensarki kevesb kiterjedő 's többes összehuzó minőségeinek egy mennyis állománynyá lett tsukódását illeti, ennek kétségtelen valósága akkor lesz bizoyos előttünk, midőn a' légszivattyu által, az üvegharang alól az ür mivoltának minden tartalmát, hogy semmit állíthassunk elő kivonni akarjuk, a' midőn az ür mennyis állományát minőileg átható (okfői) kapots, nehogy a' költsönösen kiarányodott ellensarki minőségek egymástól elszakítassanak, belerjök minden mivoltiból ellenállva, 's ez által még ritkultabb mivoltba menve, ekként : világossági jelenet keletkezik, mi által a' két legellentétesb minőséget okfőileg egygyé kaptsoló tsukódás, érzegileg is tisztán kivehető. 'S ha ezen kisérletet folytatnók : hév állana be.

Az ür kiterjedését, nagyban bizonyítja a' könennyel megtöltött léggömb, mely minél feljebb emelkedik a' ritkultak légkörbe, annál jobban kiterjed. — Az összehuzódást bizonyítja ugyanazon kisérlet, midőn az alsó sürübb lég rétegébe creszkedik, mely ugy az egyik, mint a' másik esetben részben a' könenyt tényegileg tevő ür állományától feltételeztetik.

Igenis, ha sikerült Kopernicus gyanításain Galileinak a' tsillagászatban saját naprendszerünk tömör, különösen Mercur és Venus bolygóinak árnyalati változásaiból, annak tsalhatatlan valóságára jutni, 's ez által az annyi századok látszatos tanán épült égyptoni kül, vagy Ptolemaeusi tsillagászati tanokat leterelni, nints kétség, hogy az ür legegyszerübb állományának felismert e' nemü változósaiból, szinte reá ismerendünk a' keresett anyag voltaképi lényegére, miből végre valahára a' pogány korszak látszat, typhoni tanán épült általanok szinte letereltetvén, e' szakban, azon módon reá jöhetünk ama keresve keresett igaz tanra, melynek ösvényén, ugy az anyag lényege, a' mint is kisvilágunk és ezzel e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője felett is tisztán kiokulhatunk.

E' bár kitsinyben tett tapasztalatok folytán teljesen meggyőződhetünk, hogy ama minőségeknek megfelelőleg a' berz, elemek és testekben is ugyanannyi tulajdonságok keletkeznek, melyek szerint : a' kiterjedő minőséget a' ruganyosságot elősegélő hézagos üri gömbtsék; az összehuzó minőséget, a teljes ruganyosságnak ellenszegülő tömör parányok, és az ezeket ugyanezen térfogatban áthatottan egy mennyis állománynyá tsukódó minőséget, a' tapadás (viszonyos ür) képviselik.

Mindezeknek kitsinbeni felismerésök folytán, áttérhetünk már most ezeknek a' nagy és legnagyobb mérvekbeni alkalmazására, 's igy a' mint kitsinben az ürnek, mint legegyszerübb állománynak világossági tüneményén kiokultunk, akaratlanul az elevei-világosság „Ige" eredetére figyelmeztetünk; és igy ugyanitt kell keresni a' lehető legnagyobb mérvekbeni azon legvégesb végtelen-örök okfőt is, a' honnan mindezen tér és időben lévő nyilatkozatok szerinti észlelhetők keletkeztek.

De mielőtt ezek mélyébe botsátkoznánk, nézzük a' z ü r, d e r ü 's t ü r oly lényeges szavak lelkébe vésett böltselmét; — a' z ü r, a' mint e' szó °z-ü r
1 2 3 1 2 3
az ő lényegében oly tisztán elárulja, kitünik, hogy mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők zürje, az ür legvégesb tői állományának fel nem ismert mivoltában rejlik; minek valóságáról : a' d e r ü szó vfelé ü r e d világosít fel bennünket; azaz a' deleileg enmagába fordult ősböltsnek e' szóba algebrailag vésett böltselmében, mintegy intetünk, ha mindezek : zürjéből kiigazodni nem tudnánk, akkor az ür leend azon egyedüli legvégsőbb állomány, mely mindezek eredete felett : d e r ü r e vezetend. De hogy ide juthassunk, a' mint a' t ü r szó oly jellemzőleg tartalmazza az ő algebrai bevésésében, azt tsak ugy érendjük el; ha mindezek okszerüsége felett emelkedett vitatkozásokat : az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közt költsönös szeretettel : t ü r n i f o g j u k; mert tsak ekkor győződhetünk meg voltakép a' felől, hogy e' szó : T^{je} a' merítés tudós jelve levén, ekként e' szó bevésése nyiltan árulja el, hogy mindezen tér és időbe átvitt nyilatkozatok szerinti észlelhetők, az ür legvégesb és legegyszerübb mivoltának ellensarki minőségeiből, melyek a' végtelen-örök székekszéki elevei-világosság : „világ-Lélek", „Ige" okfőjében mindenha eszközökként tsukva valának, és nem a' semmiből merülve (=T) folytak ki.

Hogy tehát mindezek felett szellemünket teljesen megnyugtatva haladhassunk előre, mindenekelőtt az : ü r [85]) tényleg felismert tői állomány minden [85])
iránybani mivoltát kell kifürkésznünk, mert ha ezt kitsinben sikerült minden oldalról belátnunk, nints kétség, hogy azonképen felismerendjük azt, annak legnagyobb mérveiben is; és igy, minthogy ez ür tényleges előállításából tisztán tünik ki, miszerint ez azon lehető legkevesb végtelen-örök mennyis állomány, mely a' hajdankor böltseitől azonképen mint legegyszerübb mivolt ismertetett fel, innen az ür (=O) a' számtan alapszámainak legkevesb tagadó számául

z e r u s (e' görögnek vélt szó vfelé : s̀-ű-r-e z='s-ür-e z) vétetett, miből látni
1 2 3 4 5 5 4 3 2 1
való, hogy ha az ür tői állományát lényegileg tevő kiterjedő 's összehuzó minőségek, vagy taszitó és vonzó ősi erők, mint két különálló, egyenként tehetetlen töredékes fél részei, eszközökként egy mindenekfeletti végtelen-örök székekszéki központi, a' minden számok legpositivumabb egységébe mindenha nem tsukódnak, a' tér és időbei nyilatkozatok szerinti észlelhetők valóságaiba soha át nem mehettek volna, miután azok ellentétességüknél a' végtelenig távoztak volna egymástól, 's igy a' midőn azokat az ür állományában együttiesen képviselve lenni látjuk, ez tsak az által lőn lehetségessé, mivel azon legellentétesb, 's igy legnagyobb sarki rokonságban levő tői minőségek, vagy ha jobban tetszik ősi erők egy mindenek feletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő legfőbb-Ész okfőjében mindenben tsukódva valának; melyek onnan eszközökként berzerők alakjában mindaddig folyva hullámoztak ki, mig azok kereszt tsukódásaiból a' primitiv elemek, ezek össztsapásaiból a' tüz-viz vagyis nagyban a' myriad naprendszerek, 's legeslegvégül a' tér és időbei értelmes lények létrejöttével, a' legmagasb tzél el nem éretett; mi által az értelmes teremtmény az ő Alkotójával szellemileg összeesvén, ezzel a' teremtményezés ténye befejeztetett.

Igenis, ha az ür belmivoltát lényegileg tevő kiterjedő 's összehuzó minőségek felett tisztában vagyunk, akkor kitisztulunk a' felett is, miszerint az imint emlitett galvan-telep ellensarki nyujtalainak összeillesztésével, a' galvan-berz folyamában lappangólag jelenlevő : kevesb és többes ellensarki kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, vagy taszító 's vonzó ősi erők azok, melyek összetsapásaiból ama tünemények keletkeznek; de ekként világos, hogy a' mint ezek minőségeit és ezek össztsapásaiból keletkezett tüneményeket kitsinben felismertük, ezzel felleltük ezeket az összes nagy egészben is; mert e' szerint a' végtelen-örök kevesb és többes ellensarki kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, vagy tasz- és vonzó ősi erők, mint legellentétesb és igy legnagyobb sarki rokonságban levők, mint eszközök, azonképen mindenha egy egyetemes nagy egész székekszékiben mint központi világosság, világ-Lélek „Ige" egységében, ellövelten mint : világosság, hév 's delejesség tsukódva valának. De ime a' midőn ez egyetemes nagy egész okfői egységét az ő szellemi igazságában ily tisztán beláttuk, ezzel felismertük : a' minden számok legpositivumabbját az egyet, melynek töredékéből folytak ki, a' kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyoltz, kilentz, tiz sat., t. i. a' szerint : hogy a' végtelen-kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, vagy tasz és vonzó ősi erők mint legellentétesb mivoltok egymástól örökre eltávoztak volna, hatsak ugyanazon ellentétes legnagyobb sarki rokonságnál a' központi székekszéki Igéjében mindenha eszközökként tsukódva nem lettek volna. De minthogy itt sem a' kevesb sarki kiterjedő tői minőség, a' többes sarki összehuzó tői minőséget, sem emez, amazt a' maga valójára teljesen átazonositani képes nem vala,

ekként ama legellentétesb minőségek, vagy ha jobban tetszik tasz- és vonzó ősi erők végtelen-örök mivoltukból gömbtsés-szikra alakulásba menvén : tér és időbei berz-erökké tsukódtan hullámoztak ki, minek következtében a' két-tő, a' kettős szám töredékét nyújtá; — az ellensarki berz-erők kereszt tsukódásaiból keletkeztek töredékekként : a' három és négy számai; ezek újbóli kereszt tsukódásain az : öt és igy tovább a' hat, hét, nyoltz, kilent, tiz sat. végtelenig nyuló számok keletkeztek; de a' midőn ezen tiz alapszámok megvoltak, ezzel megvolt a' számtan alapszámainak azon alapja, melynélfogva a' végetlenig minden kiszámítható. — — De minthogy a' végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó minőségek, a' kettős számban tér- 's időbeni berz-erőkké, ezek kereszttsukódásaiból harmadik számban: a' köneny; negyedik számban: az éleny; és ezek újbóli kereszttsukódásaiból ötödik számban : a' tüz-viz keletkezett; és minthogy sem a' kiterjedő minőség ellövelten teljes (absolut) világossággá, sem az összehuzó minőség ellövelten teljes (absolut) hőséggé, a' meglevő forró viz gőzénél nem emelkedhetett; ekként megvoltak a' mindenekfeletti okfőben: a' világoság, hév, delejesség és viz-gőz 's ezzel mindazon kellékek, melyek a' végtelen örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő szerves egységhez igényeltettek.

De ime midőn a' központi-világosság, világ-Lélek, legfőbb Ész, Ige felett kitisztultunk, itt az ideje, hogy a' mi valóságos isteni eredetü nyelvünk egyik leglényegesb és legfontosb : „Ige" szónak lelki bevésését ugy elemezzük, miként ditső elődeink azt oda oly tsuda módon bevésték. — Miután a' gyakorlati elemezések alapján tisztán derül ki, hogy az : *i*, majd : $j^{évé}$, majd a' $j^{é}$ $i^{vé}$ alakulhat, mi nyelvünk természetével teljesen megegyez, ebből világos, miszerint a' : $g^{é}$ előtti : *i* vissafelé olvasva : $j^{évé}$ alakul; — 's igy a' legrégibb irmód szerint : egi, a későbbi szerint : egj, 's a' legujabb szerint : egy iratik; — de azért az előbbeni alakban irattak is azonképen mindenkor : egy-nek olvastattak; és igy az : Ige szóban benne rejlik, az : Egy magas fogalma is.

Ha már most megemlékezünk Cantu Caesarnak a' chinai genesisre vonatkozó ama szerfelett vázlatos jegyzetére : miszerint az ész feltalálta az : egyet, ez vezetett : a' kettő, három sat. számok alapjaira; — ekként világos, miszerint a' számtan legpositivumabb száma az Egy — egj, egi vfele : I'ge; melyből a' többi alapszámok, mint : kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyoltz, kilentz, tiz töredékekként hullámozva folytak ki. De ime ezek nagyszerü felismerésével, felderült a' számtan tiz alapszám neveiben oly tsuda böltséggel letett, de rég elveszett, általunk eddig tsak szokásilag ismert lerombolhatlan igazság is. Szerfelett téved azonban Cantu Caesar, midőn Pythagorasnak : a' monas, dyas sat. alapszám-neveinek az eredetre vonatkozó oly fontos bevéséseit, a' chinaiaktól véli költsönözve lenni. Nem-nem, Pythagorasnak ezek költsönzési tekintetében nem vala szüksége Chinába menni, miután azok nagyszerü derítményeit sokkal közelebb az egyptoniak bel : ioi, vagyis jó tanában hasonlíthatlan nagyobb kiterjedésben fellelheté. — Igenis ott valának ugy a' kül, vagyis a' pogány általanok

nyiltan letéve, a' mint is a' jó isteni tanok titkon elrejtve, még pedig ezen utóbbi azon eredeti nyelven leirva, melynek lényeges bevésésén alapult számneveiből azok ma is tényről tényre elemezve kiolvashatók. De természetesen minthogy Pythagoras ama előképi nyelv lelkébe behatni nem birt, és tsak az égyptoni pogány papok magyarázatain nyeré zavart ismereteit, nem tsoda, ha ama voltaképi világ-nyelv számneveinek lényeges bevéséseire vonatkozó elemezéseit utánozva, saját nyelvének protosságot tulajdonítani törekvő elragadtatásától félrevezettetve, a' monas, dyas sat. görög alapszám neveibe oly értelmet akart erőszakolni, mi azoknak teljességgel nem tulajdona; minek következtében annál több zavart és értelmetlenséget okozott. — — De hogyis fejtegethette volna azokat Pythagoras az ő lényegükben, a' midőn a' természeti tudományok legfeljebb némi elméleti foszlányainak fennmaradásával, azok többé maguktól az az égyptoni pogány papoktól sem értettek az ő lényegükben. Innen lőn aztán, hogy a' midőn ama beltanok alapjait, a' természeti-tudományok kisérletein tényleg kimutatni többé nem lehetne, azok idő folytával az alakosak sophismáin rendről-rendre oly könnyen kiforgattathattak.

Ime midőn a' számtan alapszámainak ismeretlen x, ugy a' tagadó : 0 zerus, mint a' tétes számok legpositivumabbját : az egyet (1 = $\dot{1}$), az ő okfői alapjában tisztán felismertük, nints kétség, hogy ekként felismerendjük az ennek töredékéből keletkezett egyéb tétes számokat is; — igy a' kettő adja a' két végtelen-örök tői minőségnek, vagy ha jobban tetszik ősi erőnek megtört, és igy tér és időbe kifolyt berzerőit még pedig ugy, hogy a' többesedett kevesb (—) sarki kiterjedő minőség, a kevesedett többes (+) sarki összehuzó tői minőséggel megtört gömbtsés szikra alakulásba menvén, adja : a' kevesb sarku (= —) berzet; — a' midőn azok ellentétes arányu kereszt tsukódásain : a' tétesb sarku (+) berz parányzott szikra alakulása keletkezik; és igy a' : kettős számban a' kéttő ellensarki berzerők tsukódott egysége rejlik; a' midőn a' sokszorozott tagadó sarku berz, a' kevesedett tevösb sarku berzzeli együléséből, háramlik kevesb sarkilag : a' harmadik tői szám t. i. a' köneny; ugyanazok ellentétes arányu kereszt tsukódásaiból keletkezik többes sarkban : a' negyedik tői szám az éleny; ezen primitiv elemek kereszt tsukódásain, keletkezik az ötödik tört szám : a' tüz-viz, vagyis bolygói-rendszerünk tsukódott szervezetében nagyban : a' nap, és az ő teljes ázalagos állapotábani : vizi-bolygók; — az öt vfelé : tő levén, ép azért nevezték ditső elődeink öt-nek, mivel ezen ötödik tört tői szám adá e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők érzékileg szemlélhetők tőjét, melyet maguk az eredeti feltárt tanoktól elesett pogány mitusi tanok is belátván, e' szerint mind ezek eredetét a' tüz-viztől származottnak lenní tekintették. — Innen a' tibetiek és induk genesisöket vizig nyulni (innen : vi'snu vi'snyu) mondották; a' midőn a' parsi genesis, a' viz tsukódása alkalmával előtérbe jött (de később elfajult parázs) tüztől származtatták genesiseket. — — E' naprendszerünk szervezetét tsukódtan képviselő tüz, nagyban :

nap és viz, nagyban: vizi állapotu földünk kötsönösen egymásra ható hat-ásából keletkezett kevesb sarkban a' hatodik tői tört szám: a' növény ázalagok; — a' midőn ugyan innen ellensarkilag többes sarkban: a' hetedik tői tört szám: az állati ázalagok életszervei keletkeztek; ezeknek életszerves működésök és elhullott maradványaiból azonosodtak kevesb sarkilag, a' nyoltzadik tői törtszám: a' széneny; többes sarkban, a' kilentzedik tői törtszám: a' légeny keletkezett; — melyek következtében mind azon sarkalatos kellékek megvoltak, melyek a' további fokozatos kifejlődéshez kívántattak, mig nem ezek félfokonkénti nemesedése folytán, a' teremtményezés ténye az ember kevesb (—) és többes (+) sarki párral befejeztetvén, keletkezett: a' 10-ik tői tört szám; melylyel a' teremtményezés és ezzel a' számtan alapszámainak teljes köre ($\frac{90\,12}{3\,7654^3}$) eléretett, melynek alapján a' végetlenig minden kiszámítható; — tiz (azaz: ti reátok vonatkozik cz, innen: tiz vfelé: cz-it'), azaz, ezen szám befejezte itt e' földön a' teremtményezés tényét; azaz a' tér és időbe átvitt teremtményezés koronája az ember, szunyadozó állati (= 0) zerusi fokáról, végre istenképére 's hasonlatosságára lett alkotásánál, a' positiv számok legelsejét (az: i) vflé Ige) belátván, ezzel saját önismeretére (☺) ébredvén, mint ilyen a' végtelen-örök okfővel szellemileg összecsett (= 10 = i); minek következtében mind ezek felett most már az ő szellemében felébredt ember, miután a' bukott korszak előtti feltárt dolgok tudatára, 's ez által az Élet-könyvébe letett tsalhatatlan igazságra jutott, mind ezek különleges tanai felett tisztán kiokulhat.

De megvallva, mi sem költötte fel figyelmünket annyira, mint midőn ditső elődeink legrégibb elévült időszakában szerkeztett tiz törzs: i, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0 számneveibe vésett szavaiban, ugyan ezen tanokra vonatkozó eszméket, oly tsuda alakban bevésve lenni találtuk.

Az egy törzs szám, tiszta lényegét tudván, lássuk: a' kettős szám szavába rejtett fogalmat, ime itt két-tő rejlik, melyek egymással tsukva vannak; azaz a' mint a' végtelen-örök központi legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfő szerves egységének müködéséből: a' két-tői kiterjedő 's összehúzó minőségek, vagy taszító 's vonzó ősi erők, melyek egymást teljesen át nem azonosíthatták, 's igy a' végtelen-örök mivoltukból eszközökként tér és időbeni kevesb (—) 's többes (+) berz-erői tényezőkké tsukódva két-tőbe együltek, ekként ezek kereszt tsukódásaiból három-lott kevesb sarkilag a' három (1 2 3 4 5) vagyis a' romany (3 4 5)[84]) (jelenleg: köneny, vizeny); — negyedikben többes sarkilag: négy-négj-ncégj, innen: az égeny[85]) (jelenleg éleny); ötödikben az öt vfelé: tő levén, ekként ezek ötös tői alakulásból: a' tüz-viz vagyis nagyban egyes bolygói rendszerenként azok tüzgótza: a' nap és egyes vizi bolygók mint kevesb és többes sarki testek tsukódtak; a' viz még midőn földünk teljes ázalagi állapotában volt, földünknek valóságos tőjét, magvát, gyökerét tevé. Ennek és bolygói-rendszerünk széki gótzának a' napnak, költsönös egymásrai hat-ásából

[84]) [85])

hat-os számban keletkeztek a': növény ázalagi élet tsirái, mint kevés (—) sarki életet élők szerves testei; — a' hetedik fokozatosb fejlődésből tsukódtak az: állati ázalagok, mint többes (+) sarki életet élők szerves testei; — a' midőn a' szerves növény életet élők végazonosodási működéséből kevesb (—) sarkilag a': nyoltzadik szám jöt létre, vagyis: nyoltz, njoltz,
[86]) ni-olt-[6]z, tehát: olt-any [86]) (jelenleg: széneny) vonult előtérbe; — a' midőn az állati életet élő szervesek végazonosodásai működéséből, többes (+) sarkilag a': kilentzedik szám, t. i. a' leg-lent-ebb réteget elfoglaló gáz, lég a':
[87]) lent-eny [87]) (jelenleg: légeny) keletkezett. — — — De ime midőn a' tényezők, elemek, annyi alakbani életszerves testek megalakultak, ezzel megvoltak mindazon kellékek, melyek az emberpár (— 's +) létrejöttéhez elkerülhetlenül igényeltettek, mi által a': tizedik szám is létre jött; — de tiz elemezve annyi, mint: ti-iz[ültetek] tsukódtatok innen; azaz, midőn még az ember szellemi állapota az ő legalsóbb: zerusi=O fokán állott, mindezen nagyságok összfüggése felett távolról sem okulhatott ki; de a' mint a' szunyadozó ész ébredezni kezdett, és végre értelmiségének legmagasb poltzát elérte, ezzel mindezen tér 's időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők végtelen-örök okfői egységét felismervén, imigy a' zerusi (=O) fokon állott ember, vele szellemileg összeesett 10=☉; ime igy ismerjük fel a' tiz-dik szám tudós jelvi jelentőségét. Ily nagyságok igényeltettek ahoz: hogy az értelmes emberpár létre jöhessen. De ime midőn e' poltzra emelkedtek, misem vala nagyobb gondjuk, mint az, hogy az egyszer felismert isteni tanokat, egy Világ-nyelv lelkébe, a' tudós betűk jól és állándóul meghatározott jelves jelentőségein örök időre érvényülten elhagyományozzák; hogy igy ha netalán azok az idők roppant viharjain elenyésznének, azokat ujból az ő eredetiségükben felismerhessék, 's ezzel e' földön, melyet a' jóságos Isten paraditsomává alkotott; azt az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt teljes élvében élvezhesse.

Ezen emberi fogalmakhoz alkalmazott magyarázatosb alakbani eredet vagyon, a' mi ditső nyelvünk: tiz törzs számneveinek lelkébe oly tsuda böltsességgel letéve. Ime ezek felderült tényein világos, hogy a' midőn, a' mindenekfeletti székekszéki okfőjében: ugy a' világosság, mint hév, delejesség és viz-gőz szerves tsukódásban együttiesen vannak jelen; ez által mindenha megvoltak ott mindazon sarkalatos kellékek, melyek: a' végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü élethez elkerülhetlenül igényeltettek; mert ezáltal a' viz-gőz jelenléténél, sem a' kiterjedő tői minőség ellövelten: absolut világossággá, sem az összehuzó tői minőség ellövelten: teljes hőséggé nem emelkedhetvén, szerves működésben haladhatott. Szerfelett tévednek tehát Hegel és követői, kik szerint: az Isten lesz, és fejlődése haladása folytán jut öntudatra; miután a' mindenek feletti okfőben mindenha megvoltak azon kellékek, melyek a' legmagasz-

tosb delejes éberlétü élet üntudatához igéuyeltettek, és ez annál kétségtelenebb, miután az ujabb tapasztalásnál kiderült, miszerint az ellensarki minőségek: Ürben is égnek. — — Ime igy van ez szerves kisvilágunkban is, midőn: az ellensarki életerők a' bal 's jobb oldali idegek elvezetőin, az agy duzzadása alatt annak üregeibe jutva egymással kiarányodván: ott világosság, hév és delejesség keletkeznek; melyek a' szüntelen jelenlevő viz-gőz tartalmánál: absolut fokra nem emelkedhetvén, azonképen szerves működésben haladnak. Ime igy ismeri fel az ember enmagát, hogy szellemileg valósággal: „Isten képére 's hasonlatosságára teremtetett." — Hiszen ezen magasztos eszmék el sem hagyományoztathattak volna, hatsak ezek tudton-tudva, feltártan nem lettek volna.

Ime ezen elevei végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfő fel nem ismert tényén, tört meg, ugy az erőszak (systema dynamicum), mint a' természeti-böltselet (sys. naturae) rendszerét követő tudósoknak elméletük, miután: sem az eszményit a' valóból, sem a' valót az eszményiből; — vagyis miként újabban kifejezik magukat: sem a' véghetetlent a' végesből, sem a' végest a' véghetetlenből, miután szerintük: véghetetlen és véges egy, minthogy azt: hogy a' véghetetlen végesbe, a' véges véghetetlenbe megyen át, következtetni nem tudták. Holott ha nem egyébből, de ez egyetemes nagyegész oly kitünően szembeötlő: tejutunk villáságazatu tsukodásából tisztán és világosan beláthatták volna: hogy a' tér és időben levő összes nyilatkozatok szerinti észlelhetők tsalhatatlanul, egy megelőzött: elevei világ-Lélek okfőjéből, a' hol a' legmagasztosb delejes éberlétü életet élő kellékei eszközökként minden ha jelen voltak, keletkeztek.

Ezen emberi fogalmakhoz alkalmazott magyarázatosb alakbani fejtegetésen, bizton áttérhetünk már most az Életkönyvébe letett eredetre. Hol van ez ott letéve? Nemde szt. János. Év. I. R. 1., 2., 3., 4., 5-ik V.-einek eme magasztos Igéiben: „Kezdetben vala amaz Ige, és az Ige vala az Istennél, és az az Ige Isten vala." — „Ez az Ige kezdetben az Istennél vala. — „Mindenek ez által teremtettek, és ő nála nélkül semmi nem teremtetett, valami teremtetett." — Ő benne vala az élet és az élet vala az embernek ama Világosságok." — „És ez a' Világosság a' setétben fénylik, de a' setétség azt meg nem ismerte." — — Ugyám, de ezen nem emberi, hanem isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában letett legmagasztosb böltsészetbe, soha halandónak bepillantani lehetséges nem lett volna, hatsak Jézus kézenfogott vezetésén, ezek megérthetési kútsát kezeinkbe nem adja. 'S hol vagyon ezen kúts letéve? Szt. János Év. IV. R. 10-ik Versének: az élő-viz végszavában, és a' 13., 14-ik V.-einek eme magasztos igéiben, melyet a' samaritai vizetmerő asszonyhoz intézett: „A' ki e' vizben (t. i. Jákob kútja vizében testi szomját letsillapítandó) iszik, ismét megszomjuhozik (minthogy a' test vizben megfogyván, újból 's újból inni kényteleníttetik)."

— — „Valaki pedig ijándik abban a' vizben (t. i. szellemiben), melyet én adok néki, meg nem szomjuhozik örökké, hanem az a' viz (t, i. élet-vize), melyet én adok néki lészen ő benne: örök életre forró viznek feje.“ — Ime itt a' velő. 'S igazán mondá, mert a' mindenek feletti: „Ige“ — „Egység“ okfőjében mindenha jelenlevő ellensarki töi minőségek, vagy ha jobban tetszik: ősi erők, tér és időbeni tényezőkké, ezeknek pedig primitiv elemekké 's végre vizgőzzé lett tsukódásain: a' forró-viz Feje ismertetvén fel, ez tsalhatatlanul: a' végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő: legfőbb Ész önálló okfői működését deríti fel, az ő szellemi igazságában; mi által mindenki szellem-szomja örökre letsillapíttatván és ezzel egyöntetü értelmiségre jutván, mindannyian előbb-utóbb ugyanazon egy keresztény általános, közönséges, vagy villág-vallásba központosulandunk. Ime tsak ezek nagyszerüségein ismerjük fel Megváltónknak a' samaritai asszonyhoz intézett eme magasztos igéit: „Ti azt imádjátok, a' kit nem tudtok; mi azt imádjuk: a' kit tudunk sat.“ — „De eljő az óra, 's az most vagyon mikor az igaz imádók imádják az Atyát lélekben és igazságban, mert az Atya ilyeneket keres, kik őtet imádják.“ — „Az Isten Lélek; és a' kik őtet imádják, szükség hogy lélekben és igazságban imádják.“

Ezek nagyszerü legvilágosb tényein nem képzelhetjük, hogy lehessen magyar tudós, ki ezek derítményei felett a' legbensőbb álmélatra ne ragadtatnék, miután mindenki szemtől-szembe meggyőződhetik, mily észszerü következetességgel vések be ditső elődeink, a' legpositivumabb tényen alapult isteni tanokat a' tudós betűk jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi legdrágább ereklyénk édes anyai nyelvünk leglényegesb szavainak lelkébe, melyről méltán mondhatjuk: A' magyar nyelv egy a' legtökéletesbek közül, magában tartalmazván: az arany-korszak feltárt böltsészetét.

A' midőn tehát az egyetemes nagyegész általánosságait az ő okfői egységében különlegesen felismertük, ezzel beláttuk az anyag lényegét és kisvilágunk okfőjét is az ő különösségében; de ezzel felderült: Isten országa 's annak igazsága az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel, fel az összes tudományok özönével, mi által a' számtan rég elveszett igazságának kútsa 's azzal ditső elődeinktől az alapszámok neveibe oly tsuda böltsességgel letett, az eredetre (genesis) vonatkozó tények is felismertetvén. igy az annyi időkön át keresett és hietetlennek tartott: Böltsek-köve felett is kiigazodhatunk. Nem tsoda aztán, ha az emberi-nem miveltségi fokozatához alkalmazottan az eredetet, az emberiség számára három alakban látjuk letéve lenni, t. i. az emberi-nem gyermeki fogalmához alkalmazott alakban, a' tudományokban tsaknem járatlanok számára. — — A' tudományok előzményes tanaiban tisztán kiokultak részére: bölts alakban. — — És a' legmagasb egélyészetben edzettek számára, valóságos: isteni alakban letéve.

Az első, Mojzes I. könyvében hat napi rövid időszakra szoritkozik, de minthogy ez a' voltaképi okfőre nézve a' szellemben szomjuhozókat ki nem elégíti; innen a' mit az emberi-nem, az ő gyermeki korából mindinkább kiemelkedvén miveltségében gyarapodott, ekként azok felett szellem szomja ki nem elégíttethetvén, nem tsoda ha azokban kételkedett; miből: elégedetlenség, viszályok, surlódások, egyenetlenségek, tzivodások, ebből végre lazultság, hitetlenség keletkezvén, ekként az emberi-társadalmak folytonos fondorkodásokkal, ármánykodásokkal küzdve, a' mint a' legrégibb időktöli pogány történet oly világosan oktatja: egyik állam a' másika után, az ő leghatalmasabb dynastiáikkal együtt dőltek le. — — Irva van: „Minden ország valamely magában meghasonlik elpusztul, és egy város is, vagy egy háznép, a' mely meghasonlik magában, meg nem maradhat." Tehát mindenekelőtt a' meghasonlás okát, a' tudatlanságot kell eltávoztatni.

A' második alak, a' bukott korszak előtti időkben, az összes természetitudományok számtalan hosszú évein át folytatott tantökéletesbülésen vivathatott ki; — de nehogy azon isteni positiv tanok nagyszerü eredményei valaha elenyészhessenek, ditső elődeink azokat az isteni eredetü világ-nyelvbe, 's pedig a' szüntelen szájon forgó alapszámok leglényegesb szavainak lelkébe, számtani pontossággal tették le, melyek alapján mindenki a' ki azok benső tanaiban részesült, a' mindenekfeletti okfő felett az ő szellem szomjában teljesen kielégíttetvén, ezzel a' dolgok legállandóbb nagyrendjére tért; minek következtében az Isten országa 's igazsága mintáján nyilvános ellenőrséggel kezelt földi országlásban állati zabolára, fékre szükség többé nem levén, Isten igéivel könnyen kormányoztathatott. — Irva van: „A' ki igazán tselekszik, a' világosságra megyen, hogy az ő tselekedetei nyilván valók legyenek, hogy azok Isten szerint valók."

A' harmadik alak, a' mi isteni származásu Élet-könyvünkben van letéve, ahol az Isten positiv ismeretére vonatkozó tanok nem emberi, hanem isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában vannak letéve. Ezek azon legszentebb tanok, melyek egélyészeti téren az emberi-nemnek a' legfennségesebb szolgálatot tették, mert a' midőn az idők roppant viharjain, ama isteni eredetü nyelv végre maga is szokásos nyelvvé törpült, és ezzel a' lényeges szavak lelkébe oly tsuda böltsességgel letett kintsek is elenyésznének, nem vala a' voltaképi élő Isten okfői felismeréséhez vezető más alap, mint ama legszentebb Irat. Irva van: „Keressétek legelőször Isten országát és annak igazságát és mindazok megadatnak néktek." 'S ime ha azokat felleltük, itt az igaz törvények nem miként Mojzeséi, a' közönséges emberi fogalmakhoz alkalmazott tiz parantsok alakjában, hanem valóságos isteni alakban ezen szóban: Igazság van letéve. De ime ha mi, a' mi isteni eredetü nyelvünk eme szerfelett lényeges szavát, a' maga böltselmi bevésésében általánosan elemezzük, lesz: igaz-'s-ág[ai], 's ha már most ezen szó általános fogalmát az ő különösségében vizsgáljuk kiderül, hogy az igazságnak együttes ágai ezek: az igaz, szép és jó. Hogy mi légyen az igaz, szép és jó, ezt ugyan-

ezen isteni szavak bevésései derítik fel. Az i g a z szó vfelé a' mint fentebb láttuk: a' g$^{e'}$ előtti: i^{je} utánna tétetve: j^{évé} lesz, 's igy annyi, mint: ^{e}z$^{t\ az}$ a g j, agy, ész deríti fel, melynek alapján világos, miszerint az: I g a z nem egyéb, mint a' valónak okfőileg felismert ténye; — a' s z é p (ez vfele: ^{é}p-é s z levén) az épnek észszerinti felismerése; — 's a' j ó (ez vfelé: ój levén): az édeninek óvatos (vagy jogos) élvezete. Ime ezen tiszta határozmányoknak minden: igaz, szép és jó tárgyakra alkalmazva tsalhatatlanul állania kell. Ez Socratesként a' voltaképi határozmányoknak próba köve.

Ezek voltaképi felismerésein ugyan ki volna azon tévelygő, ki a' napfénynél világosabban be nem látná: hogy a' való tudomány Istenhez vezet; az a' mi eltávolit tőle az hitetlenség, tudatlanság. Azért minél közelebb vezet valamely könyv a' mindenek feletti Valósághoz, annál több betse, több haszna van. És van-e könyv — a' biblián kivül — mely közelebb viszi a' teremtményt a' teremtőhöz, mint a' való tudomány alapján emelkedett böltsészeti könyvek? Itt az ezekben elmélyedt ember egyenesen szemközt áll alkotójával, innen megtanulja kötelességeit Isten, fejedelem, haza, felebarátjai iránt, megtanulja végre, hogy az élet főtzélja egymást segiteni, ugy anyagi mint szellemi törekvéseinkben.

Jaj tehát azon nemzetnek. mely a' való tudományokat nem pártolja, nem miveli; mert az ily nemzet bár mily nagyot teremtsen is a' szép müvészet terén, bár mennyi borostyánt arasson is a' hadi pályán, örökké kiskoru marad — — miután alapja nints, és ha az elkésés órája üt, elenyészet az örökre.

Ezek után tehát legjobb leend, ha gondolatilag e' myriad naprendszereket, az ahoz tartozó nagy és kisvilági életet élő testekkel együtt tabula rasa-ként mint nem levőket tekintjük, és mindezeket a' mindenekfeletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő elevei-világosság okfőjéből, Igéből a' mérvek minden irányában a' berzerők hullámzásain tér 's időbe kifolyva származtatjuk. De ez által mindenki, a' ki a' természeti-tudományokban tsak némi jártassággal bir, e' parányzott szikra alakulásban azonnal felleli a' berzalakulást; de a' ki a' berzerőben e' tér és időbe átvitt tényezőben, folyamában nem tsak közönséges kimiai, hanem az egész egyetemiségre általánosan érvényült hatályos szert lát, az azonnal belátja, hogy az abban lappangva rejlő tői minőségek, vagy ha jobban tetszik ősi erőknek, minden egyéb tér és időbe átvitt mivoltokban is kell működniök.

S' igy azok a' kik tudják, hogy nints anyag, test, melyből berzet előállítani lehetséges ne volna, intő jeléül, miszerint: a' berz ellensarki tényezői, mindazoknak lényeges alkatrészét teszik; de tudván azt is, hogy a' viz' mint legegyszerübb testnek elemei: a' köneny (—) és éleny (+) odási, oszlási (analyticai) utján, az azokat alkotó eredeti berz fejleményekre, ezek eredeti minőségeikre tényleg oldhatók, a midőn aztán durranó gázt képeznek; akkor mindenki a' ki ezek valóságaiba méltólag behatott, tisztán beláthatja, hogy e' tan az elevei-világosság „Ige" feltárt tanával teljes összhangzásban állván, ezek különleges felismerésein

az emberiség legnagyobb üdvére titok többé nem lehet, miután ezek felderitésein mindnyájunk szellem-szomja örökre lecsillapittatik.

És most kiki örömmel térend azon egyedüli élő Isten okfőjéhez és annak: igaz, szép és jó törvényeihez vissza, a' honnan az emberi-nem annyi ezer és ezer évektől eltérve, oly lealázó módon bünhödik.

Ime igy tárul fel a' voltaképi eredet az előtt, a' ki az okszerüség elvén ép eszének teljes ismeretére ébredt, ki előtt aztán tiszta 's tsalhatatlan bizonyossággal áll, hogy a' világ nem a' vakeset szeszélyétől függ, hanem, hogy az tényként bebizonyíthatólag egy mindenekfeletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőnek életszervileg vezetett, minden tér és időre érvényült: igaz, szép és jó törvényeinek járszalagán vezettetik; mely bennünk, a' már egyszer fellelt igazságok következtében kiirthatatlan ösztönszerüséggé testesülvén, ennek gótzából szüntelen ugyanannak természetét és törvényeinek elemezését keresni kénytetünk; hogy igy végre valahára kiki saját agyában lelje fel azon delejes éberlétü világító fáklyát, mely Isten képét hordván méhében, általa kiki az ép ész szerinti: szép és jóban működve vezettessék; hogy igy mindenki belátthassa az élő Isten akaratának újmutatójaként kijelelt ösvényt, a' melyen haladnia kell az embernek, hatsak az általa feltételezett ideiglenes földi édenét szándékosan alátiporni nem akarja.

A' midőn tehát az elevei-világosság „Ige“ okfőjével ily tisztán megismerkedtünk; hátra volna még: a' chinai mitus mindenekfeletti: legfőbb Ész (tao) okfőjének mindezekkel mikénti összfüggéséről tüzetesebben értekezni, de mivel ez nyiltan saját kisvilágunk felismert okfőjének minta képletén keletkezett, ekként e' tárgyban számos feltételezett előismeretek elősorolásai előtt mit sem szólhatván, majd az élet rovata alatt, ennek összfüggése is tisztában leend.

Igy értjük meg a' számtan alapszámainak voltaképi ősi eredetét, min Pythagoras eligazodni nem tudott. — Igy Platonak ama mondatát: „Hogy mindaddig álladalmi eszményie lehetetlen, mig a' régi ősnemzedékekhez hasonló, 's minden hibáktól ment szabad nemzedék nem találtatik valahol e' földön.“ — — És hogy: „Valaha az emberi-nem jobb volt, és hogy ezen elveszett boldogságához visszatérés végtzélja a' voltaképi bölts állodalmi intézkedéseknek.“ És ime midőn ezek vizsgálatai következtében ugy az anyag lényegét, mint saját kisvilágunk okfőjét, a' mint is azon ditső nemzetet, ahol mindezen tanok egykor nyiltan feltárva 's élőnyelvökbe tudatilag bevésve voltak, felleltük; mit sem tartunk többé, hogy a' midőn ezen tanok, a' természeti-tudományok jelen kisérleti tényeivel teljesen összeegyeznek, hogy azok a' tantökéletesbülést parantsolta keresztény világban újból fel ne éledjenek. Tsak ekkor világland ki számos böltseknek ama tévnézeten alapult véleményök, kik ezen eszményi ősállapotnak egykori életbe átvitt lehetőségét tagadják, mi több mint valószinü, miután tényleg bebizonyitható: hogy azok valóság-

gal kivíva 's ép itt saját nemzetünknél életbe átvive voltak. Innen e' nemzetnél a' már egyszer szerentsésen felismert 's életbe átvitt Isten országa 's igazsága mintáján szervezett alkotmányos országlási rendszeréhez, és ősi isteni eredetü nyelvéhezi oly szivós, életével egygyé forrt kiirthatlan ragaszkodása.

Mi bizonyosak vagyunk, hogyha azon nagy betsü égyptoni iratok, az arabok vak dühe következtében el nem égettetnek, a' természeti-tudományok oly nagyszerü haladásai következtében, mindezek iránt már régen kiokulhattunk volna; mert a' midőn, a' közös természetből vett alapszámokat min magunknak is ugyanezen legpontosabb sorozatban vala alkalmunk felderíteni, a' nélkül, hogy az eredeti számnevek lényeges bevéséseiről legkisebb sejtelmünk lett volna; ekként a' midőn ezt bölts elődeink, annyi ezer és ezer évek előtt ugyan ily észszerüség vezényelte; tanulmányaival pontosan megegyezni találtuk, tsak ekkor láttuk be tanulmányunk tsalhatatlanságát, miután a' tudomány terén tett számtani próbáink, ditső elődeink számtani próbáival azonképen teljesen összeesvén, ekként az eredetet egymásutáni sorozatra nézve minden hibától menten találtuk. És igy a' midőn kitüzött tanulmányunkat komolyan megvizsgáltuk, és azt az évangyéliomi maximákkal mi ellentétben sem találtuk lenni, nem lehete többé kétségünk annak valóságában.

Ime a' midőn a' kevesb és többes ellensarki taszitó 's vonzó ősi erők,
[88]) mint egyenként tehetetlen félrészek [88])=O, az ősök tudós jelvében képesitve, ai székekszéki központban = egygyé tsukódtak, ekként: —O, + = ⊙ válván, igy az ősböltsek e' tudós jelvi jelentősége felett is tisztában vagyunk; — e' tudós jellel jelelik oly eszélyesen a' legrégibb időtől, a tsillagászok a' napot, nints kétség, hogy ez egykor a' naprendszerre, sőt a' feltárt időkben magára az egyetemes nagyegész székekszéki jelvére vonatkozott. E' tudós betüi jelvet használják mind e' mai napig alphajokban a' görögök, mit ők thzita = thz, vagyis sziszegő: T^{ként} = ⊙ használnak, de a' mely tudós jelvi jegy, a' tudat korszak böltseitől, böltselmök legmagasb: ⊙^{eos} szavának összegében mint legjelentésesb betü tétetvén, ekként látni való, hogy eme tudós betü felismert jelentőségében kell rejleni magának a' mindenekfeletti központi okfő lényegét kifejező képletnek is, miután a' mindenekfeletti legellentétesb kevesb és többes tői minőségek annak szervesen egyült székekszéki központjából (= ⊙), okfőjéből (=.) tér és időbeni berzként oszolva (✳) folytak ki; vagyis magyar jegyekben: Te-osz innen merülve (=T) Te^{belöled} osz^{oltak} vagy folytak, hullámoztak ki mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők; — miből kitünik, hogy ezen, szóba vésett eszmesommázat, a' mi páratlan, valóságos előképi nyelvünk böltselmi alapján keletkezett. 'S igy méltó figyelmébe ajánljuk nyelvészeinknek az egy nyelviségre vonatkozó Mojzes jegyzetét, de ezt ne a' nyelvek külalakjában, hanem azok lelkében keressék, mert itt rejlik az összes nyelvek rokonsága. — — De a' midőn ezen jelves jelentőségen alapult tudós hieroglyph felett tisztában

voltak, min sem gondolkodtak ditső elődeink annyit, minthogy ezen jelves képletet, a' köznép fogalmához minél egyszerübb képesitésbe idomítsák, igy lőn aztán, hogy a' teremtményezés tényére vonatkozó teljesen összfüggő képletet, az égő gyertya (= Í, fáklya) vagy ember egyszerü vázlatához (= i̇) idomíták, minthogy itt is a' főben mint külön álló pontban van elterjedve azon legfőbb isteni szikra, ész, melynek világító fáklyájánál mindent beláthatni. Innen van, hogy a' tudat korszak alapszámainak első szám képes képletét : az egy (1=i̇) égőgyertya, fáklya, ember vázlatos alakja teszi, a' honnan mint „Igéből" folytak ki a' tér és időben levők, de a' mely képlet egyuttal a' tudatkor betüi rendszerében: az İ betü jelvéül is vétetvén, ekként e' tényállás valóságához mérten, böltselmök legmagasb szavának : „Isten" legnyomatékosb betüjévé tevék, miáltal a' valósághoz hiven azt jelelék, hogy ime a' végtelen-örök székek-széki tétes egységéből = I tsukva- S merültek- T a' tér 's időben levő- E N ségek, melyek tudós jelvi jelentőségein : I†S†T†E†N lett aztán a' legmagasabb böltselmi szó: Isten. Nints tehát kétség, hogy ezen felismerés, oly korszakban fejlődött ki ily magas állásra, midőn az igaz, szép és jó elveinek határai közt, a' dolgok voltaképi állása felett kiki nyiltan értekezhetett, mi természetesen az emberi-nem összes tudósainak közremunkálása nélkül nem vala kivívható. Azért mondottuk mi páratlan nyelvünket az egykori tudat korszak nem egyes, hanem az összes nemzetek tudós, akademiai, vagyis világ-nyelvéül.

Ha tehát mindezekfelett teljesen kiakarunk okulni, nem elég az, hogy van, vagy kell lenni egy legfőbb lénynek : Istennek, ki mindezeket teremtette, hanem ha már az ész fürkészményein ide jutottunk, akkor azt a' való tudomány terén az ő tétes való igazságában be is kell tudnunk bizonyítani. De ha e' magas poltzra jutottunk, akkor ez sem elég, hogy mindezeket ő teremtette, hanem be kell látnunk azt is : hogy miként alkotta. — Azaz e' kietlen égiek, s' ezen földi testnek összfüggését be kell látnunk nem tsak az ő anyagaiban, hanem ezek tömkelegéből fel kell ismernünk ezek kezdő — primitiv — elemeit, ezeknek tényezőit, az ezeket tévő végtelen-örök kiterjedő (—) 's összehuzó (+) tői minőségeket, vagy ha jobban tetszik az azokban lappangva rejlő taszitó 's vonzó ősi erőket; de ez sem elég, hanem tudnunk kell, hogy ezek mint eszközök miként váltak a' mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ-Lélek működésén : tér 's időbei tényezőkké, ezek ismét primitiv elemekké 's mindezek annyi myriad égirendszerekké, 's végre oly és annyi megszámlálhatlan élő testekké.

Hogy tehát tud. olvasóinktól minden tekintetben megértessünk, az erő szerintünk nem egyéb : mint az ellensarki tői minőségeknek összetsapásaiból keletkezett mozgás; — mely ama végtelen-örök minőségeinek tényezőkké, elemekké, testekké 's viszonti tsuk és ódásaik alkalmával mindenkor mint tünemény jelenkezik. mely az ellensarki minőségek közt támadt kisebb vagy nagyobb hőségi fokának belerjétől és innen keletkezett ritkultság-

tól feltételeztetvén egyedül vonz és taszító hatásban jelenkezik. Innen ezen mozgások, a' tői minőségek közt kifejlett lappangva rejlő ősi erőkként is tekintethetnek, mely nézetet munkánk végeig követtük. — Ezen vonz és taszító hatás tehát tisztán onnan ered, mivel az örök összehúzó minőség, sokszorozott tömör parányok a' lehető legkevesb ür, vagy tág hézagtsák egyensulyozó tsukódásaival parányzott-gömbtsés alakulást nyervén, ezzel összehuzó tulajdonságát uralgólag tartá fenn; — a' midőn a' kiterjedő minőség, sokszorozott üri vagy tág házagtsái, a' lehető legkevesb összehuzó minőség parányainak egyensúlyozó tsukódásaival: gömbtsés-parányzott alakulást nyervén, ez által kiterjedő tulajdonságát uralgólag tartá fenn; — minélfogva a' hézagos gömbtsék amannak, az egymást felváltó tsuk és ódásuk alkalmával tért nyitván, egyensulyozó arányukat a' végetlenig változtatják, miáltal tényezőkké, ezek elemekké, testekké tsukódtak, igy lőn az Ige szóvá (bum, dörgés), a' szó (vfelé : osz[lás]) testté. — Itt a' latin : Verbum (ige) szó eredetének lelke, azaz : az ellensarki minőségekben lappangva rejlő erők össztsapásával a' berzerők, primitiv elemek tsuk és ódásaik, osz[lásaik] (ez vfelé : szó) alkalmával össze-v e r[ekedvén] b u m=ver-bum, szó, dörgés lőn; —
1 2

vagyis a' tér és időbe átment kereszttsukódáson, a' primitiv elemek, ezek újbóli kereszt tsukódásain iszonyu mennydörgés és durranás közt : a' t ü z-v i z alakulás állván be, ezzel az egyes tejutak (innen villás ágazatuk), és végre ezek myriad naprendszerei keletkezvén, imigy : az Ige szóvá, a' szó testté lőn. És hogy ez valósággal igy vala, a' tejut villás ágazatu tsukódása tényleg bizonyítja, minek következtében szörnyü világosság, hév, delejesség és gőzalakulás, erre roppant térváltozás, viszonyos ür, innen durranás : b u m vagyis a' dörgés legrövidebb eszme summázatu szava, keletkezett. Ime ezen tudós szavak tényleg bizonyítják Mojzesnek ama hagyományát, miszerint a' nyelvek zürje, egy eredeti, előképi nyelvből oszolva indult ki. — Mindezekből a' napfénynél világosabban tünik ki, miszerint a' világosság és hőséggé lett ellobbanások alkalmával keletkezett kiterjedő 's összehúzó, vagy taszító 's vonzó erőihatás, mozgás tsak okozat, miután a' lényeg, magában a' szervesen működő székekszéki, az örök-élet forró-vizének mindenekfeletti okfőjében, a' legfőbb Észben rejlik. — Innen az erőt egyesnek, kettősnek, sőt hármasnak is tekinthetjük a' szerint, a' minö nézetből tekintjük, t. i. eredeti okfői, vagy nyilatkozott érvében.

És most nézzük a' mi ditső elődeinktől a' Viz oly lényeges szónak, lelkébe vésett böltselmét még bensőbben, de mielőtt ennek elemezésébe ereszkednénk, tekintsük meg a' vizet alkotó elemeket közelebbről : ha a' galvan-telep ellensarki nyujtalait egy vizzel megtöltött edénybe teszszük, melyet eleve külön felfogó üvegedényekkel elláttuk, tapasztalni fogjuk, miszerint ellensarki rokonságuknál a' kevesb sarki nyujtalon, a' viznek tétes sarki alkatrésze : az éleny; — a' midőn a' másik + sarki nyujtalon a' viz alkatrészének kevesb sarki fele: a köneny kisded hólyagtsák alakjában vonulnak fel, és ha ama felfogó edényeket

beltartalmukra nézve egyenlően megjegyeztük, tapasztalni fogjuk, hogy a' viznek elemeire való oldása alkalmával, a' köneny felfogójában összegyült térfoglalat épen két akkora, mint az éleny felfogójában sikerült összegyüjteni, minek következtében a' viznek arányosan egyensúlyozott elemei : az éleny s' köneny mindenki előtt a' legszembeötlőbben nyilvánvalókká lesznek. Ha már most azon fenntebbi arányon nyugvó elemek valamely üvegtsőben galvan-szikrával meggyujtatnak, világosság, hév és delejességi tünemények közt a' keletkezett vizgőzt pára, harmat alakjában az üvegtső meghültével annak oldalaihoz tapadtan szemlélhetjük; 's ha most e' kisérletet tovább folytatjuk, kitünik, miszerint a' fenntebbi arányban elegyített kétnemü lég, azok tsukódásaival egészen vizzé együl, minek következtében, minthogy ama légnemü elemek nagyobb térfogatból kisebbé szorulnak, igy az üvegtsőben viszonyos ür is keletkezik, mi hogy valósággal igy vagyon, bizonyítja az, hogyha higanyt botsátunk ama üvegtsőbe, az abba egész élénkséggel, mintha szívatnék, ama üvegtsőt betölti; holott ha a' vizegyülethez szükséges köneny 's éleny aránya nagyobb mennyiségben elegyítve tsukódott vizzé, a' felesleges légnemek fennmaradván az üvegtsőbe botsátott higanyt, mint maguk is saját térfoglalattal biró állományok, kiszorítják a' maguk helyiségükből, minélfogva azok ott egygyé szorultan szemmel mint légnemek kivehetők. — — Ime ezek felismerésein lehetetlen aztán ditső elődeink által a' : VIZ lényeges szavának, a' betük jelves jelentőségein sommázott böltselmébe be nem hatni, miután : a' VIZ, V^{éjének} vastagabb vonala a' sulyosb : éleny, a' vékonyobb a' köneny ellensarki két elemeinek: IZ^{ülését} tsukódását (=Z) képesíti. — De ez tsak első szemléletre áll igy, miután a' VIZ, V^{é} betűje az ő jelvi jelentőségében, az ötös (=V) számra is vonatkozik; minek következtében e' szó az ő legbensőbb lelki bevésésében azt is tartalmazza, hogy a': VIZ, az ő eredeti lényegében ötös=V^{ös} alakuláson nyugszik, t. i.: első az okfő, — második a' tér s' időbe átment ellensarki tsukódásba egyült berz, — harmadik a' köneny, — negyedik az éleny, — és ötödik a' tüz-viz.

Ime ezek után áttérhetünk azon rovatra, mely az anyag voltaképi lényegét még tüzetesebben állítván szem elé, ekként a' tér és időbe átment anyagot, a' mindenekfeletti végtelen-örök okfővel minden ugrás nélküli szoros összfüggésben bár kiis, ki a' természeti-tudományokban tsak némi jártassággal bir, teljesen beláthatja; mert a' midőn az ür kiterjedő 's összehuzó láthatatlanba osont tői minőségei, vagy taszító 's vonzó ősi erői egyes fél részekként mint legellentétesbek és igy legnagyobb sarki rokonságban levők, a' végtelen-örök székekszéki legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőből tér és időbe berz-erők alakjában folytak ki, ekként ezekben ugyanazon tői minőségeknek, ősi erőknek lappangva jelen levő létét kiki azonnal még érzékiesb alakban tényként bebizonyítva fellelheti. Ugyanis ha két bodza-belet, melyet eleve selyem tzérnára kötve berzzel megtöményitjük, akkor ezek, az azonnali ellensarki állást foglaló mivoltuknál, egymáshoz vonzódnak, azután pedig eltaszittatnak, mely felváltó mozgás, az

azokban lappangva rejlő : vonz- és taszitó ősi erőiknél fogva mindaddig tart, mig egymással teljesen, ama ürbeni arányodásra térvén, ezzel tétlen közömbös nyugalomra nem tértek. Ezen érzékileg kivehető vonz és taszitó mozgások jelenségeiből kiki meggyőződhetik, a kiterjedő 's összehuzó minőségeknek a' berzerőkbeni tsalhatatlan jelenlétéről; ugyanezen lappangva rejlő ősi erők működnek a' galvan-berz, delejesség 's életerőkben, tsakhogy a' tői minőségeknek mindegyikében más-más arányu módosulásban.

A' midőn tehát, a' mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe merevült ily tiszta tanaival megismerkedtünk, nem lehet többé kétség, hogy az ős eredeti szitáltan tiszta szittya törzs, melyből mi is egyenes vonalban keletkeztünk, Noe atyánknak Sem, Kám, Jafet fiaitól szaporodott el, kik eredetileg mindannyian egyistenitő magyar ajkuak valának. Noe mentette meg tehát a' roppant viharoktól tsaládjában az isteni eredetü nyelvet, azaz azon előképi valóságos világ-nyelvet, mely az emberi-nem bukott korszaka előtti, a' vizözönt jóval megelőzött időkben a' szent hieratikai betük jelves jelentőségein az eredetre, Isten országa 's igazságára vonatkozó tanokat tudatilag tartalmazá az ő lényeges szavainak lelkébe letéve. — — Nem tsuda tehát ha e' nyelvet, istentől ösztönszerüleg belénk vésett érzetnél, életünknél jobban szeretve, azt a' beolvadástól oly annyira féltjük, és méltán; mert a' mint nemzetünk boldogult nagy Napszámosa mondá : „Kevesen vagyunk", és igy van mit féltenünk, minthogy e' nyelv valósággal isteni eredetü, miután az Isten tsalhatatlan positiv tanát tartalmazza az ő lényeges szavainak lelkében bevésve. — — — Irva van : „Ne bántsd a' Magyart", és méltán, mert eljövend végre újból az idő, midőn a' legmiveltebb 's leghatalmasb népek minsem törekedendenek annyira, mint azon, hogy e' ditső nemzetet, saját legszentebb érdekükben mind örökké fenntartsák. — Ne nehezteljen tehát senki a' magyarra, midőn keservében : „A' magyarok élő Istenére" hivatkozik, mert ezzel nem mást akar mondani, mint azt : hogy azon jóságos élő Isten soha de soha el nem hagyandja azon ditső Nemzetet, kinek elődei az ő utmutatójaként, kijelelt legmagasb tzéljában működve : Isten országa 's igazsága legmagasztosb tanait, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi legdrágább ereklyénk : édes anyai nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényülten letevék; jól tudván, hogy mihelyest e' nemes nemzet eme lelki kintsét felismerendi, tömegesen térend vissza azon legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőhöz, a' honnan a' kiokulás terén, mint első szülött kiindult. Nints tehát kétség, hogyha ezen eredeti isteni tanokat újból magáévá téve, benne vérré váltan testté azonosuland, ezzel, magát itt e' földön örökre megalapította, 's beteljesedend az : A, E, I, O, U, — *Austria* *E*-rit *I*-n *O*-rbe *U*-ltima jóslata, miután néki nints más támaszsza, mint az égben : a' jóságos Istene, 's itt e' földön Szent Koronája.

Kiki beláthatja tehát, hogy ezentul a' Próféták ideje teljesen lejárt, mert a' mi páratlan nyelvünk valóságos : prófétai, miután a' mint e' szó lelke elárulja :

'p-ró[ja a]' vét[kest], mi minden időkön az istenfélő Próféták tiszte vala; és igy e' szó nem görög, mert itt az eredeti: $f=v=$ph[ként] vétetett (l. a. 7-ik sz. a. jegyzetet). Ha tehát a' mi nyelvünk valósággal ép, a' minthogy kétségtelenül az, akkor minden ép értelemmel biró kutassa azt az : igaz, szép és jó ösvényén, akkor kiki eligazodhatik teendői felett, miután mintegy tükörben látja visszasugározva lenni saját teendői feletti képét. Mi tehát kerültük bár ki fia vétkét rosszallani, 's ha figyelmeztetés tekintetéből a' rosszat itt-ott minden mások megsértése nélkül kijelöltük, ezt nyelvünk lelkébe vésett eszméinek tüzetesb megértése 's nem inderkedés tekintetéből tettük. — — Mert meg kell emlékeznünk, hogy a' mi korszakunk egy szörnyen szétdult pogány korszaknak roppant romlottságán emelkedett, melynek fajtalanságai nem oly könnyen irthatók ki.

Itt tehát a' legvégsőbb ideje, hogy az alsó rendüek, a' felsőbbek iránt bizalommal, figyelemmel, türelemmel és tisztelettel legyenek, mert ők jóhiszemben vették át ama korszak visszaélésekkel teljes hatalmát; — ellenben illő, hogy a' felsőbbek az alsóbbak irányában, eme felismert nagyságok szentségein kereszténvi elveknek megfelelő méltósággal járjanak el, és a' féket, zabolát tsak az : igaz, szép és jóban ellenszegülők ellenében alkalmazzák ; mert a' szelidebb bánás, szelidebb lelkeket nemz, kik az okszerüség szavának önként engedve, az isteni Igéknek testté vált tanaival is könnyen kormányoztathatnak. Nem tsuda tehát ha addig, mig e' szervesen élő nagyegésznek voltaképi okfője, az ő szellemi igazságában annyi ezer és ezer éveken át legfeljebb némely egyesek, de a' nagy tömeg által meggyőződésileg felismerve nem levén, az emberi-nem örökös bonyodalmakkal és viszályokkal küzdött, és mindennemü intézkedései nem egyebek : mint ide-oda való hányattatások, tapogatódzások örökös körei valának; de voltaképi megállapodottság, mely a' dolgok nagyrendjére vezetne, mind e' mai napig nem állhatott elő. De ime itt a' legvégsőbb idő, hogy mindezek, a' való tudomány szentségén lényegileg átalakuljanak.

És most menjünk át azon tzikkre, mely bennünket az anyag és testek lényegéről, még tüzetesebben felvilágositand.

A' végtelen-örök minőségeknek tényezőkké, ezeknek elevei (primitiv) elemekké, anyagokká 's testekké lett tsukódása az ő lényegében felismerve.

Nints a' természetben oly titok, melyet az oknyomozó fürkész fel ne deríthetne, 's ha e' nemben még messzi-messzi hátra állunk, nem baj; mert eljöend az idő, midőn az emberiség miveltségi legmagasb zenitjét érvén, mindezekfelett tisztában álland.

Ha volt e' földön oly korszak, melyben mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredete az emberi-nem előtt feltártan tudva volt, min a' mi páratlan nyelvünk mindinkább felötlő szentélyének, ugy a' mitusok ősszerü hagyományainak tartalma szerint kételkednünk nem szabad, akkor azok nem másként, mint tisztán és egyedül a' természeti-tudományok kisérleti tényein derülhettek fel. De miután nyelvünk nem az évült, de egy rég elévült időszakban szerkesztve keletkezett, kitünik, hogy ez tsak akkor történhetett, midőn az anyag lényege, kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész végtelen-örök okfője, a' mint is Isten országa 's annak igazsága felett tisztán kiokulva voltak; mert tsak akkor lőn lehetséges a' kivívott isteni tanokat, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' lényeges szavak lelkébe örök időre érvényülten letenni.

De ha igy, akkor a' természet tudósokat és nyelvészeket a' való tudomány terén semmi annyira nem érdekelheti, mint az, hogy ama legdrágább ereklyénk édes anyai nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe vésett szellem vívmányait, melyek minden kétségen kivül a' természeti-tudományok kisérleti tényein felismert derítményeken keletkeztek, minél benső bben kiaknázván azokat a' lehető legtisztább valóságban állítsák a' tudós világ elé, mert tsak az ily sikert aratta eredmények után, érthetjük meg voltakép a' tudósoknak ama napjainkban mind-

inkább felötlőbb állításait, miszerint: ez, vagy ama nyelv, saját szerkezeten alapuló böltsészettel bir.

Hogy ezt több különböző nemzetek kisebb-nagyobb sikerrel nyelvökben birhatják, azt kétségbe vonni nem akarjuk, nem, mert ha az ember állatiságával lényegileg összeforrt azon törekvést is tekintetbe veszszük, melynél fogva az, a' mindenekfeletti okfőjétől szellem-testi együttiességébe oltott sajátságánál, állatiasságában meg nem állapodhatva, a' szellemi világosság felé ellenállhatlan törekvéssel küzdeni kénytelen, akkor tisztában állhat előttünk, hogy ama ösztönszerü buzgalomnak, a' legrégibb időben, már akkor, a' midőn Isten ujjmutatójakénti vezetése mellett, a' külsők nógatásain, a' belsejében keletkező szellem érzelmeit kifelé szavak által kezdé tolmátsolni, már akkor ama természeti, egyszerü, isteni nyelvnek dadogó, tagoló állásánál oly nyomatot kelle nyerni, mely a' későbbi kor legmagasztosb eszméinek bevéshetésére alkalmatos volt. — De a' mint a' jelen korszak annyi vállvetett küzdelmein sem sikerülhetett, mindeddig ama óriási szellem-világ elveszett böltselmét ujból felderíteni, látni való, hogy ama ősi időkben is mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője felett sem tisztulhatott ki mintegy villám tsapással egyszerre, hanem ezt egyedül roppant hosszú évek során küzdhetvén ki, tsakis ekkor vala alkalmuk a' felderült isteni tanokat a' nyelv lényeges szavainak lelkébe letenni. 'S igy, hogy eme szellemi küzdelmet, kisebb-nagyobb mérvekben több nyelvek rejthetik a' maguk méhökben, azt az észszerüség fegyverével egyikétől sem vagyunk hajlandók elvitázni, 's pedig annál kevesbbé, miután mindnyáján Istenképére 's hasonlatosságára levén teremtve, jelenben is tapasztaljuk, hogy az egyéniség különböző mélyedt miveltségénél néha nagy tökélyre vergődvén, egész nemzeteket, sőt világrészeket magával ragadni képes, miből önként következik, hogy a' böltsészet azon időben sem oldathatott és vésethetett be a' nyelv lelkébe mindenütt egyiránti sikeres megoldással, hanem a' mint ez azonnal belátható, ezt tsak azon nemzet vívhatta ki a' legsikeresebben, mely a' való tudomány terén legtöbbet és legállhatatosabban küzdve, az összes nemzetek okszerüségein emelkedett és valóknak bizonyult tan tényeit, a' tudós betük meghatározott jelves jelentőségein, a' legegyszerübb számítással vésé be az egyes lényeges szavak lelkébe. Ez vala aztán a' voltaképi tzélnak megfelelő: legklaszikaibb, az isteni tudományt egymagába központosító nyelv.

De a' midőn az ősböltsek az anyag lényege, kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész okfője felett tisztán kiokultak, akkor teljességgel nem lehetett más feladatok mint az, hogy az egyszer felismert isteni tanokat, eme az emberiségre örökre érvényült legdrágább szellemi kintset, minél tisztább és kétségtelenebb fogalmakban vessék be a' nyelv lelkébe, hogy igy azok az egész világon elterjedvén, ha netalán oly viszonyokba jutnának, hogy igaz értelmöket elvesztenék, azokat az utódok a' nyelv nyomán az elhunytak hamvaiból phoenixként ifiodtan újból felelevenítvén, szárnyaikra botsássák.

De, hogy az értelmiség felkentjeinek, a' tudós betük jól meghatározott jelves jelentőségein, a' lényeges szavak lelkébe letett észleteit mintegy örök frigyszekrénybe lezárolt könyvtárból azonnal, tökéletes (exact) tartalmában minden irányban kiolvashassuk, e' szerentse egyes embernek, életrövidségénél osztályrészül nem juthatván, nem lehet magasztosabb kötelességünk, minthogy a' részenként kibetüzött, tagolt és olvasottakat a' nyilvánosság üdvös ellenőrsége alá helyezésével, végre a' vállvetett törekvések folytán eljuthassunk azon általános igazságokra, melyeknél fogva kiki minden nemzetiség különsége nélkül szellem szomját kielégíthesse; hogy igy e' földön ujból a' dolgok nagyrendje, az egész emberi-nem javára együttes összhangzásban megállapítassék.

Igaz, szerfelett ovatosaknak kell ezek felderítésében lennünk, de az ellentétbe nem jöhető igazsággal szemben soha megütköznünk szabad nem levén, az innen önként folyó józanság türelmével mindent kivívhatunk.

Lehet, hogy egyelőre szerfelett mesésnek látszand a' tudós világ előtt, hogy mindezek feltárt titkai, melyek az annyi ezer évek hasztalan küzdelmein le nem lepleztethettek, ép ezen válságos korszakban, mindazokfelett mintegy villámtsapással kitisztulhassunk, de ez a' Gondviselés tsudás utain, ép idején történik arra, hogy a' minden oldalróli elégedetlenek letsillapítassanak; ezt a' józanság követeli, mert ahol mindenkinek megadják a' magáét, ott nints többé kivívott betsület, feltámadt érzékenykedés, sértett méltóság, megalázott büszkeség. Az erőszak eltünik, hogy helyt adjon az értelemnek, és a' magány érdek a' közérdekbe olvad. Tegye tehát mindenki kezét kebelére's felebaráti szeretetének nyugalmában, legelsőbben is jőjjön a' való tudomány terén élő Istenével tisztába, mert tsak igy leend lehetséges a' pogány korszak maradványain emelkedett, és már-már atheismusba irányult undok zürből végkép kitisztulni.

De nehogy a' mitusok regékre aljasult igazságainak időnkben oly annyira minden hitelt vesztett szemfényvesztő bajnokául, vagy a' nyelvészet lelkéből szólott, de többektől nem eléggé értett Horváthként, handabandázókul tekintessünk, legelsőben bevezetendjünk az illetőket a' titok ama' tsarnokába, mely a' jelen napi tisztultabb természeti tudományok kisérleti tényein, a' kétségtelen valóságok szentélyébe gyüjtettek össze, hogy igy ezeket ama óriási szellem korszak világában ép oly eszélyes uton felmerült, és a' nyelv lelkébe merevült tanokkal ellenőrileg összehasonlítva, számtani bizonyossággal győződhessék meg kiki mindezeknek oly önként folyó igazságairól.

Ideje tehát, hogy e' kijelelt ösvényen most már minden önálló szerkezettel biró nyelv, az ezekbe avatott nyelvészektől kifürkésztetvén, ha lehetséges, szintén ezen sikert aratta dús eredményre emeltessék. De a' midőn mi amazokat jóval megelőztük, nints mit tennünk, mint a' felismerteket habár részben is, a' gondolkodó tudós világ nyilvános megvitatása alá botsátanunk.

De minthogy tudni annyit teszen, mint bárminek igazát, lényegét az ő való okfőjében tényleg megismerni, ezt pedig nem másképp, mint észszel eszkö-

zölhetjük, ekként látni való, hogy az ész, a' Teremtőnek minden adott ajándékai közt azon mindenekfeletti legdrágább kints, melynek finomságával mindent áthathatván teljesen beláthatunk; miből logicailag következik, hogy egyedül ennek kell lenni azon legfőbb vezetőnek, mely bennünket mindezek zavarjaiból tudatilag kivezethet. E' szerint az érzékek nem egyebek, mint azon alárendelt kémlő eszközök, melyek segedelmével az ész, a' kisérletek legkülönbözőbb utjain azon lényegesség tudatára jut, melyet az tüzesen keresett, mi végett azok számtanilag elégségesek arra, hogy bár minő tárgyban a' lényeget sikerrel kutatván, arról az észt bizonyossá tegyék. És igy e' világ egyetemben vizsgálódásunk, tudásunk, tselekvésünk tárgyául szolgálhat minden, a' mi tényként áll a' természetben, a' tények azért, mert ezek igazolják az illető okokat, az okok azért, mert ezek magyarázzák a' tényeket. Főtörekvésünk tárgya tehát észszel mindenütt és mindenben az igaz, szép és jó valóságát kutatni, és ez által a' szellemi 's anyagi jólétet, erényességet, törvény és igazság iránti szeretetet, az emberi-nem javára állandóan biztosítani. De hogy ezekben sikerrel haladhassunk, legelső kötelességünk, az anyag: ki 's mi voltát minden ugrás nélkül az ő lényegében felderítenünk, mert tsak akkor, ha ezt az egész egyetemiség ugyanazonosságában (identitas) leltük fel, tsak ekkor leendünk azon helyzetben, melynél fogva mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők felett, minden felakadás nélkül eligazodhatunk. Miből tisztán kivehető, hogy mindaddig: mig az összes természet egységének alapjára, annak való okfőjére jutni nem fogunk, az egyes tudományok ugyan fejledezhetnek és több nagyszerü igazságokat fel is deríthetnek, de egészben véve, a' mint az annyi ezer és ezer évi történet tanusítja, mindennemü intézkedéseink nem egyebek, mint ide-oda való hányattatások tapogatodzások örökös körei leendenek, valóságos megnyugtató állapodottság azonban nem idézhető elő.

A' midőn tehát megelőzött rovatunkban, mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők kezdetét, az ő legtisztább okfői egységében szellemileg kimutattuk, nints egyébb teendőnk, mint saját bolygónk minden testei közt annak legáltalánosabban elterjedt és legegyszerübbjét: a' vizet, az ő alkat elemeire, imezeket az ő berzerőire 's legvégül tői minőségeire szétbontani; 's ha ezeket minden ugrás nélkül a' végtelen-örök okfővel a' természeti tudományok tényein tettleg összekaptsolni tudandjuk, akkor a' próba tsalhatatlanul kijöttnek tekintendő.

De hogy ez a' lehető legtisztábban álljon előttünk, mindenekelőtt a' végtelen-örök okfő bensőleg értett szerves müködését kell tisztán felfognunk, mert ha ezt az ő valóságában felismertük, elkerülhetlenül ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők legbensőbb titkának feltárultára jutandunk. De hogy ezen legfőbb feladatunk megoldásához juthassunk, mindenekelőtt saját kisvilágunk bensőleg értett szerves okfői működését kell tisztán belátnunk, mert

ha ennek műfolyama következtében keletkezett életerőknek, vagyis modificalt berz-erőknek a' jobb és baloldali idegek szálain való felszívása, 's az agy duzzadása alatt ennek üregeibe központosult ama okfői működést, miszerint: ott a' tér és időben levő életerők vagy módosult berz-erőknek költsönös össztsapásai következtében keletkezett hév, világosság 's delejességi fejleményeket vagyis az élet-erőknek eredeti mivoltukra való visszitását ismertük fel, tsak ekkor látandjuk be, hogy a' mindenekfeletti végtelen-örök okfő szerves működésében épen az ellenkezőnek kell történnie, t. i. a' hol a' végtelen-örök kiterjedő 's összhúzó tői minőségek mint eszközök, tér és időbe menve berz-erőkké tsukódtan hullámozva folynak ki, itt azért: hogy a' teremtményezés legtsudásb és fenségesebb ténye: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt, az érdemes ember-párban eléressék; — az emberben azért: hogy ő, mindenekfeletti alkotóját okfőileg, az ő szellemi igazságában teljesen és tisztán felismerhesse.

Igenis, tsak akkor, ha a' tér és időben levő saját kisvilágunk szervesen működő okfőjét, a' végtelen-örök szervesen működő okfőjével együtt lényegileg láttuk be, tsak akkor állandunk azon magas poltzon, a' honnan a' kevesb sarki értelem, a' többes sarki értelemmel szellemileg teljesen összeesvén, ekként az örökkör teljes kikerekitésével minden irányban eligazodhatunk.

A' midőn tehát: a' mindenekfeletti okfő bensőleg értett működésével előzménykép ily tisztán megismerkedtünk, legelső teendőnk, hogy a berzerő lényegébe minél mélyebben behassunk, mert ha ezt az ő voltaképi valóságában felismertük, feltaláltuk ez által az elevei elemek és testek, 's ezzel minden egyebek tényezőit is.

És most tud. olvasóinkat a' való tudomány legszentebb érdekében arra kérjük, hogy figyelmök minden erejét e' tzikkünknek szenteljék. A' természet legnagyobb titkának nyitját, mit az évült időszak annyi századain oly nagy tekintélyü férfiaknak sem sikerült felderíteni, itt találhatni fel; de távol legyen tőlünk azon elbizakodás: hogy ezt tsekélységünknek rójuk fel érdemül, sőt nyiltan az egész tudós világ előtt a' legszentebb kötelességünknek tartjuk bevallani, hogy ezt a' jelen kifejlettebb természeti-tudományok kétségtelenül megállapított tényein, egyedül páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült 's emberi fogalmakhoz alkalmazott tanain emeltük; ép azért meghagytuk a' szavak elemezését a' maguk eredetiségükben hibáikkal együtt ugy, a' mint egymásután keletkeztek, hadd lássa a' tud. olvasó, miként bátoríttatánk általok mindinkább művünk haladásában.

Felhívjuk tehát munkaságát azon tudósoknak, kik nagyszerü physicai museumok és kimiai műhelyek (laboratorium) élén szerentsések állani, kiknek az ilyetén kisérletek véghez vitelére módjuk és alkalmuk van, hogy minden törekvésökkel tsak az anyag lényegére fordítsák minden figyelmöket, miután ezek kiaknázásában semmi lehetetlenség sints.

Lássuk tehát azon módokat, miként legyen lehetséges a' kisded ész világával az ez idő szerint, a' való tudományok oly annyira szétzilált zürjéből ugy kiokulni, hogy ezek az ő lehető legtisztább nézpontjokban tudatilag álljanak előttünk.

Hogy ide juthassunk tekintsük át a' vegyészet körében tett ama diszteljes férfiak munkás eredményeit, melyek következtében az emberi-nem a' setétség honából mindinkább kiemelkedve, Lavoisier érdemein a' viznek az ő alkat elemeire lett oldásuk és tsukásuk óta, szüntelen nagyobb és biztosabb körben mozoghat.

Eddigelé 64 oly elemet fedeztek fel, melyek többé másnemü alkat részekre nem oldathatván, ekként a' vegyészek részéről önálló egyszerü mivoltoknak tekintetnek, de hogy ezt minő alapon teszik, meg nem foghatjuk, miután ha nem is közönséges kémleti körülmények közt, de a' hatalmas tüz foka alatt minden kivétel nélkül berzerői alakuláson állóknak nyilvánulnak. És igy már ezen tapasztalásból is kivehetni, hogy reánk nézve az mindegy, habár mennyien találtatnának is az ily elemek, miután ez a' dolog e' nemében a' felderítetteknél többre ugysem vezethet.

És igy itt tsak azt említjük meg, hogy időnkben a' vegyészet tsak akkor kezdett biztosb lépésekben haladni, midőn a' viznek legközelebb álló alkat elemeit : a' köneny (romany) és élenyt (égeny) e' minden elemek legprimitivebbjeit és legegyszerübbjeit, a viz és berz-erők közötti, eme az ó-görög böltsektől épen nem ismert hézagot, az ő minden ugrás nélküli fokozatos fejlödésében teljesen betölteni sikerült. Igy volt ez minden kétségen kivül az ős feltárt korszak világában is, mert a midőn a természet-vizsgálóra nézve oly szerfelett érdekes viz legközelebb álló elemeit felderítettek, a szellem önként folyó természetéből következik, hogy abban mind addig meg nem nyugodhattak, mig azt az ő ötös tői alakulásában fel nem derítették, a midőn aztán az anyag ugyanazonossága felismert alapján könnyü vala, mind ezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők voltaképi okföjére jutni. Igy leend ez minden kétségen kivül velünk is, mert szellemünk mind addig meg nem nyugvand, mig a mindenekfeletti végtelen — örök forró-viz fejének okföjére nem emelkedtünk.

Ime mindezekből mindinkább világosabban tünik ki, hogy az : elevei-világosság okfőjén keletkezett genesis, mely e' müvünk vezér-elveül tüzött jeligével a' legfennségesb összfügésben áll, nem rege, hanem a' feltárt tudat korszak legbiztosb zálogaként, minden időre érvényült tsalhatatlan nyilatkozat, [89]) mi a' [89])
természeti-tudományok kisérleti tényein mai napon is tettleg bebizonyítható.

És most kételkedjenek a kik tudnak e' nemzetnek ős eredeti, a' dolgok nagyrendjét megállapitotta nagyságában, de mi részünkről porba borultan ditsőitjük e' korszakot, mert mi más ez : mint Jézusnak a' mi isteni Megváltónknak az élő-viz tan maximáján, a' szellemben szomjuhozókat teljesen kielégíteni törekvő ugyanazon mása. Igenis emberre nézve a' lehető legfőbb boldogság, ha szent vallását a' valók ásatain, kisérletein, kémletein emelte, mert szellemét tsak ez

nyugtathatja meg. Ime az ember kezdetben böltsel, azaz a' számtalan tévedésekből kiokulva, mindig a' valót igyekszik megóvni, igy lesz belőle fokonként böltsész, azaz észszel kutat, hogy miként kellessék okszerüen a' már kitaláltattakon felül tovább sikerrel haladni, minél fogva kijeleli a' bontzoknak, vegyészeknek szóval a' természet vizsgálóknak azon ösvényt, hogy mit és miként kellessék kutatniok, ásniok, kémlelniök; hogy a' való tudomány terén újból egy és igy tovább többtöbb hézagot tölthessenek be, miáltal a' kisérletek utjáni tapasztalatok a' böltsészt a' különösségekről, az általánosságokra vezetik, és ha ezek alapjain a' mindenekfeletti okfőig: Istenig jutni szerentsés volt, és ha ezt az ő szellemi igazságában ugy erköltsileg mint élettanilag annak törvényeivel együtt, mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőkkel felismerte, ezzel az egélyészet legmagasb és legfenségesb tsutsára emelkedvén, keletkezik a' voltaképi való-vallás; mely néki végre annyi küzdelmek véres verejtéke után, örömteljes nyugalmat hoz. De ki nem látja át, hogy a' mi páratlan nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe merevült böltselme, 's a' jelen kifejlettebb természeti-tudományok felderült kisérleti tényei nélkül, ezek nagyságaiba behatni soha képesek nem lettünk volna.

Mi tehát leteszszük e' téreni tanulmányunkat ugy, a' mint a' jó Isten tudtunkra adá, nem lehetvén mindenkinek az ezek szerinti eszmék zürjéből: az igaz, szép és jót mutató iránytűjén eligazodni.

A' midőn tehát az ész követelményein elméletileg tisztán állana előttünk, hogy mind ezen tér és időben levők a' végtelen-örök elevei világosság okfőjéből berz-erők alakjában folytak ki, ekként egyedül a' bontzok tisztében áll, ezeket az ő lehető legtisztább világosságukban kimutatni, hogy igy a' végtelen-örök okfő, 's a' tér és időben levő anyagiak közötti hézag teljes betöltésével, minden ugrás nélkül eljuthassunk azon magas poltzra, mely az Életkönyvében oly tisztán kijeleltetett, mi a' jelenkori eszélyes vegyészi, physicai, tsillagászati találmányok folytán ma is kivívható.

És most menjünk át azon valókra, melyek a' természeti tudományok kisérleti tényein, az exact tanok lajstromába sorozvák. Ha a' galvan-berz telep fejleményeit azok ellensarki nyujtalain át, melyek végén széndarabok helyezvék a' légszivattyu által eleve kiürített üvegharang belsejébe vezetve összeilleszt-jük: o t t l o b o g v a é g n e k, minek műfolyama alatt a' galvanberz erőkben lappangva rejlő kiterjedő 's összehúzó tői minőségek, mint legellentétesb 's legnagyobb sarki rokonságban levők össztsapva ellobbannak, mi által eredeti mivoltukra visszittatnak és igy nem semmisülnek meg. És ezt jól megjegyeztetni kérjük.

De ezen tapasztalásból aztán tisztán áll előttünk, hogy az égés műfolyamához többé éleny elkerülhetlenül szükséges nem levén, e' szerint az antiphlogisticus sok minden ellenvetései füstbe menvén, a' phlogisticus rendszer vecndi át újból azon vezényletet, mely egyedül az ő körébe vágván, tőle többé teljességgel el nem vitáztathatik, mert e' szerint a' berz-erők, vagyis az azokban rejlő végtelen-örök tői minőségek, ősi erők vétetvén: a' gyú-

any (phlogiston) alapjául, ekként ezen alap az igazsággal szemben ellentétbe soha se jöhetvén, állania kell annak mind végiglen. Ime nem tagadásban rejlik a' való, a' mint az antiphlogisticusok vélik, hanem tétességben.

És most mi előtt e' téren mélyebbre botsátkoznánk, tekintsük azon módokat, melyek által a' berz-erők az ő kötött állapotukból kiszabadíthatók.

Ezen módok a' dörzsölés, hév, apritás, törés sat. legnevezetesb azonban az, mely a' vegyészet műfolyama, ugy az élet és földünk, a' mint is a' többi égi testek, szervesen működő műfolyama következtében az ő kötelékeiből szüntelen kivonulnak.

A' dörzsölés által kiszabadult berz, már 600 évvel Kr. előtt a' görög böltsek által a' borostyánkőben (succinum) észrevétetett, és igy M. Thales figyelmét semmi szin alatt ki nem kerülhetvén, egyedül igy ismerjük fel böltselme magasságát. Du Fay volt azonban az első, ki 1635-ik évben a' berz ellensarki hatás különösségét újból felfedezte, melytől fogva a' tudósok két nemü t. i. az mely a' borostyánkőből nyerhető tagadó, vagy kevesb (—); és mely az üveg dörzsöléséből kapható tevős, vagy többes (+) sarku berzet különböztetnek meg, a' szerint t. i. a' mint az okfői működés folytán a' végtelen-örök tői minőségek kevesb, vagy többes berz-erői sark arányában tsukódtak az anyagok és testekben.

Ezen egymástóli sajátos megkülönböztetés az által lőn nevezetes, mivel ha két könnyü testet igy : bodza belet selyem tzérnára kötve, az egyiket az első tagadó, a' másikat pedig az utóbbi tevős sarku berzzel töményítve hozzuk érintkezésbe, akkor azok mint ellensarki arányon nyugvó berzerők, legelső hatásukban vonják egymást; a' midőn a' másodikban eltaszíttatnak egymástól; innen lőn aztán, hogy e' két különnemü hatásból, a' természet vizsgálók két sajátos berzet különböztetnek meg. De hogy e' tünemények okát voltakép felismerhessük, mindenek előtt szükséges, hogy magának a' berz folyamnak bensőleg értett lényegét derítsük fel; mert tsak akkor leendünk azon a' magas álláson, a' honnan mindezen tér és időben levők felett teljesen eligazodhatunk. Hogy tehát ezt az ő voltaképi mivoltában tisztán belássuk, ez tsak ugy leend lehetséges, ha a' megelőzött rovatunk vizsgálata folytán a' végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó tői minőségeknek, egy ép ily végtelen-örök okfőbe való mikénti tsukódását bensőleg beláttuk, mert tsak akkor, ha ennek szerves műfolyama következtében keletkezett ama legbensőbb működéssel ismerkedtünk meg, miszerint : ott sem a' kiterjedő minőség az összehuzó minőséget, sem emez amazt a' maga valójára teljesen át nem azonosíthatja, mi tsak részben eszközölhető, ekként ott kevesb sarkilag a' végtelen kiterjedő, minőség sokszorozott aránya, az örök összhuzó minőség kevesedett arányával; ellenben többes sarkilag, az örök összhuzó minőség sokszorozott aránya, a' végtelen kiterjedő minőség kevesedett arányával (a' köztük szüntelen támadt viszonyos ür által), tsukódva mennek át berz-erőkké, vagyis tér és időbei tényezőkké; tsak ekkor látjuk be tisztán, hogy a' midőn a' két ellensarki berzzel töményült bodzabelet egymáshoz illesztjük, miért vonulnak össze, 's érintkezésök után miért taszittatnak el egymástól. Ez onnan van, mivel az : A', mint kevesb sarki,

vagyis taszitó berz erővel töményült bodzagömb, melyben a' kiterjedő tői minőség levén uralgóbban (praevalenter) képviselve, ennek lappangva rejlő taszító ősi erejénél fogva lökné magától a' : *B* többes sarki berz-erővel töményült bodza gömböt, de minthogy ebben az összehuzó tői minőség az ő lappangva rejlő vonz ősi erejével van uralgóbban képviselve, ekként emettől vonatván, egymással összevonulnak; mi által a' két ellensarki berz-erővel töményült bodzabelek, mint ellentétesek, és igy sarki rokonságban levők egymásal kiarányodni kénytelenítetnek, minek következtében a' : *B* gömb többes része, amannak kevesb részével kiarányodván, hasonsarkuvá válik, és igy azon pillanatban, melyben kiarányodnak (minthogy a' hasonsarkuak taszitják egymást) a' *B* gömböt eltaszítja magától, mely működés következtében a' tsak most nyert felesleges rész, amannak taszító erőlködésében elrepülvén, elillanván, az *A*' gömb, a' *B* gömb arányában újból kevesebbé válik, minek következtében ismét összevonulnak, mely költsönös vonz és taszító hatást, mind addig eszközölhetik, mig költsönösen egymással teljesen ki nem arányodva közömbössé nem válnak. Ime ezen egyszerü kisded kisérleti uton tényleg bizonyodik be előttünk, hogy a' kevesb sarki berzben a' kiterjedő tői minőség, vagyis taszitó ősi erő, ellenben a' többes sarki berzben, az összehuzó tői minőség, vagyis vonzó ősi erő van tsukódva, és igy ugyanazok, melyeket az előbbeni rovat alatt az ürben, a' légszivattyu által leltünk fel, tsak hogy itt más alakulásban, tüneményre még érzékiesb szempontból; miből világossá válik, hogy a' midőn, a' végtelen-örök okfői működés folytán a' kiterjedő tői minőség, mint kevesb sark, az összehúzó tői minőséggel mint többes sarkkal tér és időbe vitetvén berz-erői alakulásba tsukódtak, ekként ugyan akkor a' kevesb sarki berzben a' sokszorozott kiterjedő tői minőség, a' kevesedett összehuzó tői minőség, a' kevesedett kiterjedő minőséggel együlve arányodtak ki; mi bizonyossá lesz onnan, mivel a' szabaddá lett berz-erők bár honnan fejlettek legyen ki, minden kivétel nélkül minden legkisebb részükben ellensarkot képviselve, ugyanezen ellentétes erőket tettleg bevallják. Igenis tsak igy, és ezek folytán lőn lehetséges, a' berz-folyam ellensarki erőit összekaptsoló okfőt felismernünk, mely nem más, mint végtelen-örök okfő működése alatt keletkezett viszonyos ür, mely akkor, midőn a' végtelen-örök ellensarki ősi erők, tér és időbe menvén berzzé arányodnak, ezzel sarki központjukból két ellenirányu távozásuk következtében keletkezik, mi által egyedül lön lehetséges, hogy innen minden irányban kiterjedvén, sajátos taszító 's vonzó erőkként gömbtsés-szikra alakulásban elillanva, röpülve hullámoztak. Igenis, tsak ezen kitsinben tett ily világos kisérletek tapasztalatain sikerülhetett aztán, a' minden iránybani legkisebb és legnagyobb erői nyilatkozatokat, az ő lényegökben voltakép felismernünk. Innen van, hogy midőn a' mindenütt és mindenben jelen levő berz-erők, az ő kötelékeikből kiszabadulva elillannak, minthogy itt, a' többes sarki összehuzó minőségnek parányzott alakulásba ment tevösb sarki berzen kivül, a' kevesb sarki berzerőnek gömbtsés alakulást nyert kiterjedő minősége is, mint viszonyos ür kisza-

badíttatik, ez által a' lég tömöttebb helyiségét tsattanva szorítván ki, pertzegő, berzegő [90]) hangot adnak. Innen a' közöttük költsönösen keletkezett ürtől, ritkultságtól a' megtelt berzgyüjtő körüli lebegés. Innen az is, hogy a' midőn a' szabaddá lett berz ellövelten lobban el, szinte ily tsattanást tapasztalunk. Innen van, hogy a' nedves légben, a' hol t. i. a' vizgőz üri gömbtséinek helyiségibe rejtőzhetnek, mintegy elillannak. A' szabaddá lett ellensarki berzerőnek taszító 's vonzó hatásában, ugy az innen keletkezett viszonyos ür helyiséget nyujtó működésében rejlik az egész egyetemes természet tétességének titka; itt minden élet kútforrása, itt az egyes naprendszerek égi testeinek költsönös vonz és taszitó hatásainak kútsa. Itt a' mindennemü égés műfolyamának voltaképi titka, mert minél gyorsabban és tisztábban szabadulnak ki a' berz erők maguk kötelékeikből, annál nagyobb foku az égés. Igenis, midőn két fát sebesen dörgölünk egymáshoz, a' rostok költsönös surlódásai folytán szinte berzerők szabadíttatván ki, ezek költsönösen kiarányodott ellobbanásaikkal okozzák az égést. Igy ismerjük aztán fel voltakép, hogy az égés az ő lényegében nem egyéb, mint az ellensarki berzerőkben lappangva rejlő tői minőségeknek az ő eredeti taszító 's vonzó ősierőikre való visszitása, mi által az első világosság, a' másik pedig a' hőség tüzi fokára emelkedik, ép ugy, mint midőn a' galvan-berz telep ellensarki nyujtalainak összeillesztésével hév és világosság fejlik; innen a' tüz körüli lebegés és taszitó hatás; pattogás, tsattanás, retsegés, mert minél sebesebben vonulnak, szabadulnak ki ezek az ő kötött állapotukból, annál nagyobbnak kell lenni a' keletkezett hévnek, és igy a' ritkultságnak is. — Igenis a' kova, atzél és tapló által nyert tüz mi egyéb, mint a' kova 's atzél állományát lényegileg átható berz-erőknek az ő kötelékeikből, a' költsönös dörgölés és igy a' parányok ledörgölése által kiszabadult berznek akkénti szikra alakulása, miszerint a' kova letördelt gömbtsés-parányaiból kiszabadult berz, az atzél azonképen kiszabadult ellensarki arányon nyugvó berzzel találkozván, szikrává lobban, mely az által, mivel az atzél lesurlódott parányaiból némi szén is fejlik, fokban növekedvén, az arra igen fogékony tapló állományának berzerőit is rögtöni kiszabadulásra készteti. 'S hogy ez nem tévedés, világos onnan, miszerint ha két kovakövet bár meddig dörgöljük, a' világossági jeleneten kivül, hőség fokára nem emelkedhetik. — Igenis a' dolgok ily tisztán felismert lényegéből látjuk aztán be, az atzél [91]) elnevezésének ősi eredetét.

Ezen végtelen arányban lekötött berz-erők, az ő kötött állapotukból kiszabadulván, földi bolygónkon négy főváltozéku arányban vagy módosulásban jelenkeznek t. i. mint berz, galvan-berz, delejesség és életerői módosulatok, innen van, hogy ezek mindannyian ellensarkot — polus — képviselnek, megjegyezvén az utóbbira, hogy ezen tulajdonságát részarányban — symetria —'s nemi ellentétességben képviseli.

Galvan Alajos orvos-doktor 's bolognai tanár volt az első, ki az eddig tsak dörgölés által nyert berz fejleménynek uj módját 1789-ik évben, neje figyelmeztetésére véletlenül fedezte fel; de a' mely Volta Sándor paviai egyetem taná-

rától tökéletesbittetvén, felfedezte: hogy a' galvan-berz előállítására legalább két ellentétes berz-erői tsukodáson nyugvó fémnek jelenléte igényeltetik, és hogy ez annál nagyobb hatást idéz elő, minél ellentétesb berz-erői arányon nyugszik valamely fémnek állománya.

Az eddigi tapasztalás tanusága szerint, a közönség előtt ismertebb fémek közül, ezen egymásközötti sarki ellentétesség rövid táblás sorozatát alapitjuk: tzink, ón, ólom, vas, réz, ezüst, arany, platin és szén; minél távolabb állanak e' sorozatban egymástól e' fémek, annál több 's sebesebb galvan-berz fejlik ki azok költsönös érintkezéseiből; e' szerint tehát a' két legtávolabbi tzink és szén érintkezéséből, legtöbb galvan-berz fejlemény állittatik elő. Ezen ellensarki fémek
[92]) egymással puszta érintésökre is e' fejlemény idéztetik elő, [92]) de minthogy ezt tsak a' gömbtsékben szabadon jelen levő berz-erők arányával eszközölhetik, maguk a' lekötött berz-erők meg nem támadtathatván, ezek egymással tsak hamar kiarányodván, minden további fejlemény megszünik. — Hogy tehát ezen hatás elősegitessék szükséges volt oly módokról gondoskodni, melyek e' fejleményt előmozdítják, innen közikbe tett nedves papir, vagy még inkább savval felereszstve ezen hatást elősegítik; — de minthogy ezen mód sem volt egészen kielégitő ekként Becquerel, Faraday, Daniel, Bunsen, Grove 's másoknak tapasztalatai következtében sikerült oly galvan-berz telepet feltalálni, melynél fogva e' fejlemény folytonos előállítása idéztetik elő. De ebből kitünik az is, hogy a' kimiai műfolyam galvan-berz fejleményen nyugszik.

Megemlitendőnek tartjuk még a' szabaddá lett berz azon nemét, mely delejesség nevezete alatt ismeretes. Ez uttal hallgatunk arról, mely mint életerő, az élet műfolyama következtében keletkezik, mely az élet rovata alatt ugy is előtérbe jutand.

Ezen tulajdonsága a' delejnek, legelsőben a természetes magnesben fedeztetett fel, mely nevét kisázsiai Magnesia városától, a' hol t. i. legelőször fedezték volna fel, nyerte.

A tapasztalás tanusága szerint, a' delej egyik legfőbb tulajdonsága az, melynél fogva a' vas és ennek rokon nemeit vonja magához, mely sajátságát azoknak is könnyen átköltsönzi, ugyanezen sajátságához tartozik: hogy miként a' berz folyam szinte ellensarkot képvisel, melynél fogva az ellennevü sarkuak vonzó, a' hasonnevü sarkuak taszitó hatást gyakorolnak egymásra. — De hogy a delejesség tisztán a' szabaddá lett berz-erői fejlemény töményülésétől származik, annak bizonyitéka az, hogy ha a vasat berzzel megtöményitjük, a delejességet azonnal magába ölti, ezen tulajdonságát azonban, ha a' vas lágy, mihelyest a' berz-folyam reá hatni megszünik azonnal elveszti; e' tapasztaláson okulva, volt lehetséges a' távirda. Legfeltünőbb az, hogy ezen tulajdonságot, közönséges körülmények közt egyedül a' vas, és annak rokon nemü fémei azok, melyek berzzel megtöményitve, a' delejességet öltik magukba.

Mind ezekből tisztán kitünik, hogy a természetes magnes e' tulajdonságát

az által nyeri, mivel földi bolygónk belhőségе, izzósága következtében, annak állományából a szabaddá lett berzerők szüntelen áradozván, ezzel nemtsak annak belállómányát, hanem magát a' légkört is nagy magasságban teljesen áthatván megtöményítik, mi által maguk a' természetes delej-vas állományának hézagtsái is teljesen megtöményülnek, 's minthogy földünk gyomrából szünetnélkül a' két göntzöl felé állandóul egy irányban ürittetnek ki legbőségesebben a' szabaddá lett berz fejlemények, ekként földünk, állandó tengelye körüli sarka irányát ölti magába. Innen van, hogy a' föld valóságos delejes test; innen, hogy a' delejtű mihelyest oly körülményekbe jön, hogy a' berz fejlemény közelebb nagyobb mennyiségben jelenkezik, sarki irányát vesztve amannak hódolva ingásba jön. — Innen önként következik, hogy ha a' delejes vasat megtüzesítjük, ez által a' gömbtsék helyiségeiben megtöményült berz ellobbanásával, magának a' delejes hatásnak is szükségkép, minthogy eredeti mivoltukra visszittatnak, meg kell szünni. Innen van, hogy a' delejes-vas lyukats' áiban, gömbtséiben az ellensarki berzerők, mindegyik rész a' maga lappangva rejlő minőségét megtartani óhajtván, sarki központjában, ott a' hol a' két berzfél mint hasonsarkuak, rokonságban nem állanak egymástól eltaszíttatván, két irányban végetlenül elvonulnának, de a' két sark végén t. i. az éjszaki 's délin vezeték hiánya miatt megállapodni kényteleníttetnek; innen van aztán, hogy e' két helyen leghathatósb erőt nyilvánítanak; miből tisztán tünik ki, hogy a' delejes hatás nyilván a' berzerők ellensarki tétességében rejlik, melyek ha a' delejben mint hasonsarkuak találkoznak, minthogy a' hasonsarkuak, mint rokonságban nem levők taszítját egymást, ekként azok egymástól azonnal sarki központjukból elválván, vonulván közöttük a' központban (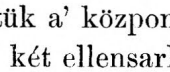) ritkultság, viszonyos : ür=o támad, mi által a' két ellensarki berz-erő a' székiben egygyé szivódik, kaptsolódik, tsukódik; innen van aztán, hogy a' közép semleges zerusi ponton se taszitó, se vonzó hatást nem nyilváníthat; innen van az is, hogy a' midőn e' két sark végén összegyült ellensarki berz-erők, rokonnemü fémekkel jönnek érintkezésbe, ezek amannak állománya gömbtséiben új tért nyerve, egymással azonnal mint ellensarkuak egyesülnek és zárt kört képezvén, ekként az azokat összekaptsoló viszonyos ür, számtani arányban kaptsolja őket össze, de a' midőn zárt kört képeznek, ellensarki hatásukat nyilvánítani szinte megszünnek. Innen van, hogy mihelyest a' lég a' szokottnál tsak némileg több, de hirtelen fejlett delejességet tartalmaz, igy a' földindulások, vagy zivatarok, vagy az éjszaki fény tüneményeinél, a delejtű azonnal, mihelyest e' tömöttebb berzerői állománnyal érintkezésbe jön, zavarodásba, ingásba jön. Innen kiki beláthatja mily szerfeletti büvös hatásu szer ez a' természetvizsgáló kezében. De ekként kiki előtt a' legvilágosabban áll, hogy a' midőn az ür lényegét tevő végtelen örök ellensarki kiterjedö 's összehuzó tői minőségeket, vagyis az azokban lappangva rejlő taszitó 's vonzó ősi erőket a' fenntebbi légszivattyu kisérletei oly tisztán felismertük, hogy ezen ősi erők az egyetemes egészben szabad állapotukban ellensarki mivoltuknál fogva, mint legellentétesb

's igy legnagyobb sarki rokonságban levők, mint eszközök öröktől fogva a' székekszéki központban tsukódva voltak.

És most tekintsük, a' tér és időben levő állományok kötelékeiből kiszabadult berz-erőket az ő ellövelt állapotukban, mit tapasztalunk akkor? nemde: világosságot, hőséget és végre tsattanást; az elsőt elárulja a' látás, a' hőséget, felfedezi a' megtelt gyüjtőt érintő (explosor), ha azt eleve erős szeszbe mártottuk, mely attól meggyuladván ég, a' tsattanást pedig a' hallás érzéke árulja el. És honnan mind ezen tünemények? bizonyosan nem máshonnan, mint a' berzerőkben lappangva rejlő, 's az ő kötelékeiből kiszabadult kiterjedő 's összehúzó minőségeknek eredeti mivoltukra való visszatérésétől, minek következtében a' kevesb sarki berzből kiszabadult lappangó kiterjedő minőség: villágosság; — ellenben a' többes sarki berzből kiszabadult lappangó összehuzó minőség: hőség tüneménye alatt jelenkezik; minthogy pedig ezeknek költsönös kiszabadulásaik folytán az őket kötelékkép összekaptsoló viszonyos ür is kiszabadíttatik, innen ennek ritkultsága, 's a' lég sürübb rétege hatásától: a' tsattogás.

És hogy ezek nem tév nézeten nyugszanak, onnan lesz bizonyos, mivel ha a' végtelen kiterjedő tői minőség egyes-egyedül egy magában az örök összhuzó tői minőség minden legkisebb reáható befolyása nélkül működhetnék, akkor ez (a' mint a' légszivattyu általi világosság tüneményéből kivehető), eme egyedüli állapotában teljes kiterjedésben működhetvén, az egész egyetemet általánosan összefolyt világossággal árasztaná el; miből láthatni, hogy a' végtelen kiterjedő minőség, az ő teljesen kiterjedő ritkultságában, a' legtisztább teljes (absolut) világosság lenne. Ellenben ha az örök összehuzó minőség egyes-egyedül egy magában, a' végtelen kiterjedő mivolt minden legkisebb reáható befolyása nélkül szabadon működhetnék, akkor ez (a' mint a' léggyüjtő eszközében, [95]) a' légnek hirteleni nyomása következtében keletkezett tüzi fokot adó hőségéből kitünik) eme egyedüli állapotában teljes (absolut) összehuzódásban működhetve, minden eddig ismert hőség legmagasb absolut fokát aduná; miből kitünik, hogy az: örök összehuzó minőség, az ő teljes összehuzódásában teljes hőség lenne. De minthogy sem a' kiterjedő tői minőség, sem az összehuzó tői minőség nem egyes-egyedül önálló, hanem együttes hatásban tsukódva működnek, a'hol egy részt a' teljesen kiterjedő minőség, amannak ellensarki hatásában részben: összehuzódik, más részt pedig, az örök összehuzó minőség, amannak ellensarki hatásában részben: kiterjedvén, egymást költsönösen áthatják, ez által közöttük viszonyos ür, innen a' tér és időbeni berz-erők, primitiv elemek, vizgőz alakulása keletkezvén, sem absolut: világosság, sem absolut: hőség nem támadhat. Önként következik tehát, hogy a' midőn a' berz-erők világosság és hőség tüneménye alatt ellobbannak, ez, az azokban lappangva jelen levő tői minőségeknek az ő taszitó (—) 's vonzó (+) eredeti ősi erőikre való visszitásából keletkezik.

[93]

Innen, a' midőn akár a' primitiv elemek igy: a' köneny és éleny, az ő roppant gáz kiterjedésükből vizzé; vagy a' meteorok elemei, meteorokká tsukód-

nak, vagy midőn a' salétrom, puskapor, lőgyapot sat. az ő gáznemü elemeikre ódodnak, mindenkor a' lekötötten kiarányodott parányok és gömbtsék, tsuk és ódásaik alkalmával, ugyanezen tüneményeket tapasztaljuk.

De minthogy ugyanezen ellensarki berz-erők azok, melyek a' köneny és éleny állományát lényegileg alkotják, és ugyanezen primitiv elemek azok, melyek a' viz alkatrészeit teszik, ekként tisztán következik, hogy a': viz, nagyban infusorialis állapotu bolygónk, és tüz, nagyban: a nap, költsönös működése folytán keletkezett növény és állati ázalagok, és ezek életszerves azonosodási végműködéséből keletkezett széneny és légeny, amazok végmaradványaival együtt ama mivoltok, melyekből, mind eme tér és időben levők alakultak; miből kiviláglik, hogy ezen berz-erők azok, melyek minden tér és időbe átvitt állományok térségét tsukódtan elfoglalják, melyek gyúanyként (phlogiston) minden anyagnak alapját teszik. Miből önként következik, hogy azok oszlásai alkalmával, ama állományok térségét tsukódtan elfoglaló berz-erők, a' midőn egymással költsönösen ellobbannak, ekként taszitó 's vonzó erőiket elvesztve, eredeti tői kiterjedő, összehuzó 's üri arányu mivoltukra térnek vissza.

Innen van aztán, hogy minden anyagok és testeknek, tsuk és odásaik alkalmával, mint egymással áthatottan férkezett berz-erőknek kell kibontakozniok. Ugyan ezt tapasztaljuk a' vegyészi kisérleteknél, ezt a' galvan-berz fejleményeknél, t. i. midőn a különnemü fémek lemezeit ugy rakosgatjuk, hogy a tevős sarku lemezzel, mindig egy tagadó sarku fém lemezt helyezünk, és ha most a' két ellentétben álló végsarki fémek nyujtalait összeillesztjük, akkor az egyik sarkon kevesb, a' másikon többes sarki berz fejleményt fogunk tapasztalni. És ez honnan? természetesen nem máshonnan, mint a' fém-lemezek gömbtsés és tömör parányaiban tsukódtan rejlő, de ez úttal az ő kötelékeiből szabaddá lett berz fejleményeitől, mi előttünk a' találótól, mint galvan-berz erő ismeretes.

Ha a' galvan-telep két ellensarki nyujtalait összeillesztjük, világosság, hév fejérlő-vörös szinben jelenkezik, mivel a' két legellentétesb szabaddá lett berz-erők össztsapott ellöveléseivel, az azokban lappangva rejlő tői minőségek eredeti mivoltukra visszittatnak.

Ha a' két ellentétes sarktól vezetett fémnyujtal egymást nem érintvén külön áll, mindegyiknek hőmérséklete olyan, mint a' légköré; — de mihelyest a' nyujtalok egymást érintik, erősen megmelegednek, és ha nem igen vastagok, akkor izzókká válnak; ha nagyon vékonyak, akkor ha mindjárt az igen nehezen olvasztható platinból volnának is, egészen elolvadnak. Ha a' volta-oszlop, vagy galvan-telep elemeinek hatása igen erős, és az ellentétes sarkokhoz alkalmazott nyujtalok vékonyak, akkor azok habár arany, vagy platinábóliak legyenek, mihelyest együtt érintkeznek, mint könnyü gőz elpárolognak.

Ha a' két ellensarki nyujtal végihez szén darabot illesztünk, ezek érintésével oly tiszta vakitó fejér fénynyel égve lobognak, mint a' ragyogó napfényé. Ezen széndarabok légtől ment térben is, azon módon égnek, még pedig mi

nagyon feltünő a' nélkül, hogy megemésztődnének, mert bár meddig lobogtatjuk is azokat, mindig megtartják eredeti mivoltukat, és sulyok is igen keveset apad.

A' platin, arany, réz sat. fémek nem hatnak érezhetőleg a' delejtűre, efféle fémekből készült nyujtalok a' voltai oszlophoz illesztve, mig azon külön vannak, szinte nem mutatnak delejességi tüneményt. De mihelyest egymással összeillesztve érintkeznek, legott igen erős delejességi hatás fejlik ki, 's még a' nyujtalok érintkezésben vannak, maguk is valóságos delejek, mert a' ráspolyzatot magukhoz vonják, ugy a' melléjök helyezett atzél lemezeket tartosan megdelejesítik. És ezt jól megjegyeztetni kérjük.

Ha a' voltai-oszlop igen erős, és a' két nyujtal végeit nem érintjük egymáshoz, hanem bizonyos távolságban tartjuk, akkor élénk fény támad a' huzalok két végén. Ezen fény is delejes erejü, a' delej magához vonja vagy eltaszítja azt; és igy mind ezen, mind az előbbeni jelenséget jól megjegyeztetni kérjük, miután egyedül ezek bensőleg értett alapján vagyunk képesek saját kisvilágunk, és ezzel a' végtelen-örök deleileg működő éberlétü okfőjét is, az ő legtisztább derüjében felismerni.

Midőn a' két nyujtalt bizonyos tsekély távolságban egymástól vizbe teszszük, akkor a' viz, vagy bár mely más folyadék vegyileg felbomlik, azaz, a' két gáznemü elem, melyből a' viz tsukódott, szétválik egymástól, minek következtében az éleny a' horgany sarkhoz illesztett nyujtalon; a' köneny pedig a' réz sarkhoz alkalmazott huzalon kisded holyagtsákban fut végig; ugy hogy ekként a' két elemet külön edényben fellehet fogni. De ép ezen jelenségből bizonyossággal áll előttünk, hogy az éleny positiv, a' midőn a' köneny negativ sarku elem, mivel az elemek nem hason sarku, hanem ellensarki részükkel állanak rokonságban, és igy mi természetesb, minthogy mindegyiknek az ellenfelü sarkhoz kell vonulni t. i. a' könenynek a' rézhez, innen a' rezet sat. positiv sarku fémek közé sorozzuk. — Ezt azért jegyeztük meg ily világosan, mivel az elnevezésnek mindig a' lényegből, valóból és nem a' látszatból kell kiindulni, igy aztán fogalmi zavar soha sem idéztethetik elő, miként ez a' pogány korszakban minden tanban történt.

A' galvan-üteg általában a' leghatalmasabb bontó vagy elemző eszköz, és ez természetes, miután mindannyian berzerői alakuláson nyugodván, ekként mihelyest a' kötött berzerők, a' kiszabadult berzerőkkel találkoznak, maguk is im azok kiszabadulására indíttatnak. Ennek segitségével számos lugany és földnemü testet bontottak fel, melyeket azelőtt egyszerü anyagoknak véltek. De nem tsak bontó eszközül használható, hanem segitségével számos vegyületeket is lehet előállítani az illető egyszerüeknek tartott elemekből.

Ismervén a' galvan-berz ellensarki tsukódásaiból keletkezett világosság 's hőség tüneményeit, ebből kitünik, hogy ugyan ezeknek a' legbensőbb össze-

függésben és kaptsolatban kell lenni, az ellövelt berz-erők világossági 's hőség tüneményeivel is.

És ha most e' mindenség legelletétesb kevesb sarki berzét, mint a' végtelen-örök központi egységnek kifolyó egyik töredékes félrészét tekintjük, itt ennek gömbtséiben a' kiterjedő minőség levén lappangólag rejlve, emez tasz erejénél fogva ugyan azon arányt óhajtaná megtartani, de az ellentétes tevös-berz parányaiban lappangva rejlő összehuzó minőség reá való hatása következtében arányát változtatni kényteleníttetvén, ez által a' felesleg kiterjedő tői minőség, az ő lappangó kötelékéből szörnyü sebességgel kiszabadulván, érzékeinknek mint lobbanó világosság tünedezik. Ezen ellobbanás által a' lappangó kevesb sarki minőség gömbtséi némileg az ellenhatás, vagy önállásnál fogva, nehogy az egész egyszerre kibontakozzék összehuzódnak; de ép ez által, mivel a' szabaddá lett kevesb sarki berz ellobbanva fénynyé lesz, eszközöltetik a' legnagyobb hatás, mert ez által a' lappangó kevesb sarki minőség gömbtséi, mintegy előkészíttetnek arra, hogy a' midőn a' lappangó többes sarki minőség parányaival együlnek, ez a' kibontakozott és szabaddá lett minőség ellobbanásával előre némileg összehuzatván, az összehuzó minőség parányaival való tsukodása alkalmával annál bizonyosabban engedhesse a' maga kiterjedő ensége összehuzódását. De e' szerint látni való, hogy a' világosságnak, mint +, a' setétség a' — ellensarka; 's igy látni való, hogy a' setétség a' világosságnak kötött állapota; holott a' világosság tüneménye, a' lobbanová lett kevesb-sarki berzben lappangva rejlő taszitó ősi erőknek ellövelt visszitása.

És ha most e' mindenség tér és időbe átvitt legellentétesb többes sarki berzét, mint a' végtelen-örök központi egységnek kifolyó másik töredékes félrészét tekintjük, a' mélyebben pillantó azonnal észreveszi, hogy itt, mint többes sarkban a' lappangva összehuzó tői minőség parányzott alakulást nyerve, vonzó erejénél fogva, ugyanazon arányát megtartani óhajtaná, de parányainak egymás iránti arányát az ellentétes tői minőség gömbtséinek reá való hatása következtében változtatni kényszerítvén, ez által a' felesleg összehuzó minőség, az ő lappangó kötelékéből szörnyü sebességgel kiszabadulván, érzékeinknek mint ellobbant hőség jelenkezik; — ez ugyan egy pillanatra azon tapasztalással, miszerint: a' hév mindent kiterjeszt, ellentétben látszik lenni, de minthogy tudva van előttünk, hogy eme tulajdonságát tsak szabad állapotában eszközli, már innen is kitünik, hogy kötött állapotában ép az ellenkezőt, azaz összehuzódást kell eszközölnie, de ép a' szabaddá lett többes berz sarknak hévvé lett ellövelése alkalmával eszközöltetik a' legnagyobb hatás, mert ez által a' többes tényezői sark parányai mintegy előkészíttetnek, azaz képessé tétetnek arra, hogy a' midőn a' kevesb sarki tényező gömbtséivel együl, ez az ellövelt hév által előre némileg kiterjesztetvén, a' kevesb sarki tényező gömbtséivel való tsukódása alkalmával annál bizonyosabban engedhesse, a' maga összehuzó parányainak kiterjedését. De ebből kitünik az is, hogy a': hévnek mint többes sarknak a' hideg mint kevesb az ellensarka; miből ismét

következik, hogy : a' hideg, a' hévnek kötött állapota; holott a' hév tüneménye, a' lobbanóvá vált többes sarki berzben lappangva rejlő vonzó ősierőknek ellövelt visszitása.

Innen van, hogy a' két ellensarki berz-erőben lappangva rejlő világosság és hév, mint kötött minőségek minden egyéb tsukódásokba is átvitetvén, ez által és vegyészi kisérleteknél nem tsuda, ha azon tüneményeket annyi változó fokozatokban tapasztaljuk nyilvánulni. Innen van, hogy a' midőn a' berz-erők, a kevesb sark sokszorozott arányában többesedve löveltetnek el, akkor az éghető anyagokkal érintkezésbe jövén nem gyúlnak meg, ellenben a' midőn a' berzerők, a' többes sark sokszorozott arányában többesedve löveltetnek el, az éghető anyagokkal érintkezésbe jövén meggyuladnak, ezt mennykő ütéseknél nem egyszer tapasztalhatni.

Ezek foiytán tisztán áll előttünk, hogy a' végtelen-örök okfői mivoltból tér és időbe kifolyt berz erők tsukodtan teszik e' mindenség tétes valóját; de ha igy, akkor a' két fenntebbi ellensarki berzerőknek ugyanannyi menynyiségü 's minőségü ellensarki elemeknek is kelletik megfelelni.

Véve tehát e' mindenség végtelen-örök tői minőségek tsukódásaiból keletkezett berz-erőket, mint kétszer kettő a' négy, oly tsalhatatlanul következik, miszerint az ellensarki berz-erők tsukódásaiból is legalább két ellensarki arányon nyugvó elemeknek kelle tsukódniok t. i. az egyik : a' melyben a' kevesb berzerői sark gömbtséinek sokszorozott aránya, a' többes berz-erői sark parányainak kevesedett arányával tsukódott, és ez ódó, vagy taszitó sarku elem, mert itt a' taszitó, ódó, vagy tagadó (tért adó) rész vagyon többségben, vagyis ez az uralgóbb (praedominans). A' másik a' melyben a' többes berz-erői sark parányainak sokszorozott aránya, a' kevesb berz-erői sark gömbtséinek kevesedett arányával tsukódott, és ez a' tsuk, vonz, vagy többes sarki elem, mert nemde itt : a' vonzó, tsuk sark vagyon többségben, azaz itt ez az uralgóbb.

De ha igy, akkor e' tétes mindenségben kell lenni oly ellensarki arányon nyugvó elemeknek, melyek a' fentebbi mennyiség és minőségre nézve is teljesen megfeleljenek, és valóban, ha ezek iránt figyelemmel körül tekintünk, azt a' : romany, köneny (hydrogenium) és égeny, éleny (oxygenium), mint legellentétesb elemekben a' legpontosabban felleljük. De ha ez valósággal igy vagyon, akkor a' kisérletek utján ki kell derülnie annak is, hogy ha a' könenyben a' tagadó sarku berz sokszorozott arányu többsége, a' tevősb sarku berz kevesedett arányával, ellenben az : élenyben a tevősb sarku berz sokszorozott arányu többsége, a' tagadó sarku berz kevesedett arányával légyen valósággal férkezve, akkor ezen elemek tsukódásaik alkalmával is mulhatatlanul két ellensarki testnek is kell támadniok t. i. a'hol az egyikben : a' kevesb, a' másikban a'hol : a' többes sarki elemek sokszorozott aránya többesül. És valóban a' midőn e' két elem egygyé tsukódik, mit tapasztalunk? nemde : világosságot, hőséget, dörgést és végeredményként a' vizet; vagyis ezen utóbbin kivül, ugyan azon jelensége-

ket tapasztaljuk, melyeket az ellövelt berz-erők alkalmával láttunk, mi egy magában is eléggé bizonyítja azt, hogy eme elemek szinte és azonképen berz-erők tényezőiből, tsak hogy más arányon nyugva tsukódtak. De ha igy, akkor a' viz, tsuk, vagy vonz részében az éleny arányának a' könenyét felül kell mulni, 's valóban ha a' vizet elemeire szét ódjuk és ismét azokból összetsukjuk, találni fogjuk, hogy az sulyra nézve: $88_{,89}$ rész élenyből, és $11_{,11}$ könenyből áll, tehát a'hol a' tsuk, vagy összehuzó rész valósággal többségben van, azaz a'hol a' vonzó sark az uralgóbb. De más részt világosságot hévvel, vagyis ezen arányban : tüzet, mint a' szabaddá lett ellensarki berz-erőknek ellöveléséből keletkezett tüneményt is tapasztalunk létrejönni, azaz a'hol a' taszitó sark az uralgóbb. És igy azon fenntebbi állítás, miszerint a' két ellensarki berz-erői tényezők tsukódásaival, két ellensarki elemnek, és ezek ellensarki tsukódásaikból ugyan annyi testeknek is kell megfelelni, mily pontos a' következmény a' kisérletek utján tsalhatatlanul bizonyítja az eredményezett tapasztalás.

De ez által mily élvezett dusan tünik ki a' primitiv elemek férkezéseinél: a' testek tsukódása, azaz, midőn a' közös központi okfő működéséből, a' két ellensarki tői minőség az azokban lappangva rejlő eredeti ősierőikkel berzzé arányodnak, nékiek okvetetlenül gömbtsés szikra alakulásba kelle tsukódniok, innen uj arányodásba vonulva, primitiv elemekké tsukódnak, a' honnan a' lappangva rejlő összehuzó 's kiterjedő minőségeiket tsak ugy vihetik a' legközelebbi nagy kör arányosan egyensulyozott testeibe által, hogy elébb : ódódniok kell, hogy tsukódhassanak; és ismét tsukódniok, hogy : ódódhassanak, mi térváltozás, vagyis saját állományok gömbtsés parányainak költsönösen kiarányodott tsukódásai nélkül, nem eszközöltethetik. Innen a' vegyészi kisérleteknél a' kibontakozó hév, világosság, mi néha valóságos tüzi fokig is emelkedik; a' minthogy jelen esetben is azon vonzalomból ered, mivel a' többes sarki elem előbbeni összehuzó minőségét teljes arányban megtartani óhajtaná, de parányainak arányát az ellentétes elem gömbtséinek reá való hatása által változtatni kényteleníttetvén, ez által a' felesleg összehuzó minőség, mint vonzerő kötött állapotából ellövelten kiszabadulva, érzékeinknek mint: visszitott hév jelenkezik: holott a' felesleg kiterjedő minőség mint taszitó erő, kötött állapotából ellövelten kiszabadulva, érzékeinknek mint: visszitott világosság tünedezik. Innen az egyik mint kevesb, vagy ódó sarku test a' tüz; a' másik mint többes, vagy tsuk sarku test: a' viz támad; és hogy dörgés követi okvetetlen jele a' roppant sebességü téredzésnek, mi által viszonyos ür támadván, a' két ellensarki elem tsattanva egygyé tsukódik. Innen önként következik, hogy a' midőn ezen ellensarki elemek ürben tsukódnak, ezt egész tsendességben eszközlik. Innen van aztán, hogy a' midőn a' berz-erők ellobbannak, részben eredeti üri mivoltukra térnek vissza, mi által tér és időbeni pályájokat befutván elenyésznek. [94])

[94])

Ezek folytán kiki beláthatja, hogy az anyagnak bizonyos térségét elfoglaló állománya tisztán összehuzó, vagyis teljesen tömör parányokból nem állhat,

hanem a' parányok az anyag állományának tömöttsége, vagy ritkultsága arányához ellenfelének kiterjedő minőségével vagyis gömbstéivel kaptsolvák, miből önként következik, hogy az anyag térségét mennyileg elfoglaló gömbtsés-parányok minőségeikkel teljesen áthatottak, t. i. a' gömbtsékben: a' lappangva rejlő kiterjedő; a' parányokban: a' lappangva rejlő összehuzó minőség levén ellensarkilag többesedve. És igy az anyag bizonyos térséget elfoglaló állománya nem egyedül kiterjedés, hanem állományának gömbtsés-parányai, vagy viszonti arányához: kiterjedés és összehuzás, vagy összehuzó-kiterjedés együtt, ugy a' mint az anyag térségét elfoglaló állományában a' gömbtsék vagy parányok tulsulylyal
[95]) arányosodtak [95]); azaz a'hol a' vonzó 's taszitó erők együtt mint kiarányodott, közömbösödött ellenfelek, a' viszonyos ürrel áthatottan kaptsolvák, hogy adandó alkalomra azonnal, mihelyest a' kevesb, vagy többes sark részére segedelem érkezik, egymást költsönösen leküzdve új arányosodásba mehessenek. Itt rejlik az elemek, anyagok és testeknek az ő gáz, folyékony, hig vagy tömöttebb állományuk benső oka.

A' midőn tehát, az ellensarki berz-erők primitiv elemekké tsukódnak: a' köneny és éleny-keletkeznek. Innen a' köneny mint kevesb, vagy ódó, vagy tért adó elem, lényegében: a' tagadó berz-erői sark sokszorozott gömbtséinek, a' tevősb berz-erői sark kevesedett parányaival való tsukódása; tulajdonságára:
[96]) taszitó erő [96]) mert itt a' gömbtsés rész levén többségben, az összehuzó parányokat teljesen eltaszítaná magától, de többet nem taszíthatván, kénytelen azon ellen, de sarkilag rokon erőnél fogva, melynél az összehuzó minőség vonzódik hozzá, legalább azon kis arányban tsukódni.

Az éleny mint többes, vagy tsuk sarku elem, lényegében: a' tevősb berz sokszorozott parányainak, a' tagadó sarku berz kevesedett gömbtséivel való tsukódása; tulajdonságára: vonz-erő, mert itt az összehuzó minőség lévén lappangólag többségben, a' tagadó sark gömbtséit vonják magukhoz, de minthogy ezek vonulnak tőle, többet magához tsukva nem tarthat.

De hogy ezen elemek valósággal ugyanezen ellensarki berzerőkből tsukódtak, onnan is világos, mivel midőn enmagukban égnek el, az azokat lényegileg alkotó berz-erők elégésein kivül semmi nemü legkisebb maradványt sem tapasztalunk; sőt a' midőn e' két ellensarki elem egygyé tsukódik, a' végeredményü vizet tekintetbe nem vevén, azonképen mint a' berz ellövelésénél: világosság, hév és tsattanást tapasztalunk létre jönni, miből kitünik: hogy azokban a' gömbtsék és parányok egymásiránti helyiségüket térben szörnyü sebességgel változtatják, mi által közöttük viszonyos ür támadván, ez az mi a' két ellenfélt egygyé tsukja, tapasztja, kaptsolja; de állományuk térfoglalatját nem változtathatnák, hatsak eleve a' lappangó kiterjedő 's összehuzó berz gömbtsés-parányaival lényegileg összkaptsolva nem volnának. De mutatja az is, hogy a' midőn ezen anyagok tüz és vizzé tsukódnak, és ismét a' midőn a' viz az ő elemeire bontakozik, ezek tsak az által maradnak meg, mivel azon tsukódásba, melybe

férkeztek, oly arányok változásain át nem mentek, melynél fogva lényeges arányukat átalakíthatták volna. De a' mint e' nagy körből kiskörbe, azaz egyes növény 's állati ázalagok egyénies kisvilágaivá éledve tsukódhattak, itt az arányok lényegükben átváltozhatván, más és más anyagok arányaiba azonosodva tsukódhattak, igy : a' széneny, légeny, kovany, mészeny, hamany, szikeny sat. a hány lényegében átazonosodható arányodás ugyanannyi elem lehet. De végre bizonyítja az is, hogy a' midőn ezen elemek együtt égnek, a' galvan-berz égő lángjához hasonló foku égés keletkezik. De ennek legfőbb bizonyitéka az, hogy ha a' viz roppant hőségnél zárt kazánban kisebb mennyiségben folyton hevíttetik, ez gőzzé, elemekké, berz-erőkké 's végre eredeti minőségeikre viszittatván, mint durranó gáz lobban szét. Innen van, hogy a' midőn nagyobb tüz alkalmával, azt, a' fetskendezővel szűrii alakjában lotsoljuk, azt nem hogy oltaná, de olajként élénkiti.

A' midőn tehát a' végtelen-örök tői minőségek berz-erőkké, ezek köneny 's élenynyé, ezek vizzé tsukódva földünk infusorialis állapotában egyedüli mivoltát tevék, ekként nem tsuda, ha nem lehet anyagot, testet találni, melyben a' tői minőségeket berz-erők alakjában egybekaptsolva fel ne találnók. — Innen van, hogy az anyagok és testek szükségkép kiterjedtek, összehuzottak, lyukatsosak; ruganyosak, hig vagy tömöttek sat. De mindezek közt legnagyobb figyelmet érdemlő : a' lyukatsosság, mert ezen gömbtsék, hézagtsák, hójagtsák azon küzdhelyiségek, a' hol az anyag állománya arányához, a' lappangó tői minőségek berz-erők alakjában, részben szabadon vannak jelen, melyek a' hévre kiterjedvén, vagy a' hideg következtében összehuzódván, magát az anyag állományát is azon állapotba viszik, itt kezdődik : a' vegyészi műfolyam, melynek következtében az anyagnak berzerői alakuláson nyugvó egyensulyozott arányai, adott alkalomra egymással összeütközvén, új arányodásba mennek, t. i. legelsőben az anyag legszélsőbb gömbtséiben részben szabadon jelen levő berz-erők arányodnak ki, mire kisebb-nagyobb foku hév fejlődvén, erre a' hézagtsák kitágulva az egymás közötti tusa, viadal mindinkább nagyobb mérv és fokban fejledezik, miáltal a' lekötött berz-erők és végre az elemek is kiszabadulván, ez által maguk a' mediumból átvitt és minden további égésnek datzoló alap (basis) részek is, ezen erők irányában új arányodásba vitetnek; holott a' felesleges erők, mint galvan-berz delejes fejlemények kiszabadulván elillanak, minek következtében a' sebességhez képest hév és világosság fejledezik.

A' midőn tehát, a' közös természet, igy tekintvén azt, enmaga is két t. i, égitesteiben mint összehuzó, 's mérhetlen tágában, mint kiterjedő mivolt mutatkozik, ekként az egészről, a' részre vonva következtetést, magának az anyagnak is az ő lényegében, ugyanazon mivoltot kell tartalmazni, 's innen van, hogy mi minden anyagot minden kivétel nélkül ily két, sarkaikban ellentétes berz-erők egyensulyozó arányaiból kaptsoltnak tekintjük, akként, hogy abban a' végtelenül kiterjedő tői minőség térbe, az örök összehuzó minőség berz-erőként időbe

tsukódván, egymást együtties egyensulyozásukban költsönösen ódják, tsukják és viszont, a' mint a' kedvező körülmények egyik vagy másik sark segedelmére állván, egymást költsönösen leküzdhetik; ezt pedig annálinkább tehetik, miután sem a' kiterjedő, sem az összehúzó tői minőségek, költsönös tsukódásaikban ennen valójokra egymást át nem hasoníthatják, hanem azt tsak részben tehetik, t. i. kiterjedő tői minőség kevesb sarkilag, amannak összehuzó minősége folytán részben összehuzódik; emennek minősége pedig amannak hatása folytán kiterjed, mely együtties hatás küzdelme folytán közöttük viszonyos ür támadván, ez által áthatottan egygyé tsukódnak, tapadnak; innen az anyaggal lényegileg járó tapadás és lyukatsosság, melynélfogva az anyag térségét elfoglaló állomány áthatóvá lesz, miből önként következik, hogy ezen tapadás, az ellensarki tényezők azon mérvében történik, a' melyben az egyik, vagy másik arányosan egyensulyozó tényezőben a' kevesb vagy többes sark többesedett.

Ezen ür azon szerfeletti lényegesség, melynek következtében bármely anyag, mihelyest egy oly nemü anyaggal vegyülve érintkezik, melynek térségét elfoglaló állománya, amannak térségét elfoglaló berz-erői állományával rokonságba jön, azonnal új arányodásba menvén, tért változtatni kénytelen.

Ime a' testeknek a' hideg általi összhuzódhatási, 's a' hőség által kiterjedhetési benső oka is itt rejlik. Igen is ezen viszonyos ür azon kapts-erő, melyet némely természetvizsgálók egy harmadik összetartó kaptserőként lényegében nem értvén, felállítani törekedtek. Igenis, ez azon láthatatlanul titkosan ható erő, mely az anyagok és testek áthatottan elfoglaló állományainak parány-gömbtséit együtties kaptsban (miként a' légmérő tsövének felső üre által, a' higany sulya ellenére) fenn és összetartja. Igenis ugyanez az, mi saját kisvilágunk milliard parányainak és gömbtséinek együttiesen összfüggő kaptsát okfőileg idézi elő. Ime igy értjük meg a' vegyészi műfolyam való lényegét, itt levén azon vegyészi műhely (laboratorium), a' hol a' részben szabadon jelen levő berz-erők, vagy ha tetszik az azokban lappangva jelenlevő tői minőségek, ősi erők egymással tusára kelvén, uj arányodásba indulnak, mi által lassanként, maguk a' lekötöttek is átvitetnek. Sőt magának a' nagyegész myriad égitesteinek, minden sulyt nélkülözni látszó összefüggése is, ennek székekszéki okfőjében keresendő. Itt rejlik az anyagok és testek tsuk és ódhatóságának, ruganyosságának, áthatottságának sat. sajátságos oka. Ime mindezek tudata az oly lényeges derü szó vfelé : üred titkában rejlik, hasztalanok lettek volna azon fennebbi figyelmeztetések, hatsak e' szó lényeget tartalmazó szentségéről meggyőződve, azt a' kisérletek tényein fel nem ismerjük vala.

Nints tehát kétség, hogy az ős, rég letünt bukott korszak előtti látnoki tehetséggel megoldott 's feltárt egy élő Isten tanának böltsészete, itt a' mi páratlan nyelvünkben rejlik a' legvilágosabban, titokban ha tetszik, mert nem mindenkinek jutott a' szerentse azt onnan kiolvashatni; nyilván, ha meggondoljuk,

hogy az egy élő nép száján forogván, azt ez által az egész emberi-nemnek átadva lenni látjuk.

A' midőn tehát az anyag, lényegére vonatkozó határozmányát, mely nem egyéb: mint a' végtelen-örök tői minőségeknek tsukódásaiból mennyisedett állomány; ily rövid, de tartalomdús eszmébe foglalnók; lássuk az anyag' azon eddigelé állított tulajdonságait, melyekből azt oly hosszu századokon át állónak tekintették.

E' tanok szerint: az anyag kiterjedő 's áthatlan mivoltból álló térfoglalat volt. Igaz, hogy az anyag állományának egyik tulajdonságát minden kivétel nélkül annak kiterjedő mivolta teszi, de nem egyedül, hanem minden különség nélkül az ellensarki összehuzó minőséggel tsukódtan, mi által a' legkülönbözőbb tömöttségü arányon nyugvó anyagok keletkeznek; ezek egymást költsönösen áthatva alkotják azon térfogatot, melyet elfoglalnak. Ebben, miután a' kisérletek tényein az előállított ür belerjéből világosságot, ugy az anyag és testekből berzet állíthatni elő, többet kételkedni nem lehet.

Ime itt azon kimutatott ösvény, melyen a' természettudósoknak haladniok kell, ha a' való tudomány terén eredményre akarnak jutni, a' midőn aztán újból a' phlogisticus rendszer veendi át a' vezényletet, mert ekkor mindenki belátandja, hogy azért, mivel az anyag [97]) térfoglalatát lényegileg alkotó berz- [97])
erőket nem minden műfolyam alatt tapasztaljuk tüzi fokra emelkedni, ezért azoknak az anyagban gyuanykénti jelenlétöket tagadni akarni, a' dolog lényegében való vakságot árulna el. Igaz, hogy ezen fokot nem mindenütt tapasztaljuk, de elég az is, ha a' hév bizonyos, ha még oly tsekély fokát tapasztaljuk jelenkezni, ezt pedig tagadni nem lehet, miután ez, az ő lehető legtisztább derüjében állana a' figyelmes kutató előtt. Ugyanazon elmélet hatja át némely lényeges szavainkat, igy: beteg, vfelé: ^{é}get^{t}eb^{l}, azaz égettebb állapot mint az egészséges sat.; a' nélkül azonban, hogy ez alkalommal látható égés tüneménye keletkezzék, elég erre a' világosság és hév bármely tsekély foka.

Ezek folytán kiki beláthatja, hogy mi a' közös természet legfőbb alapjául tekintjük: a' végtelen-örök központi okfőt, az ő ellensarki ősi erőivel, melyek mint eszközök annak szerves működéséből tér és időbeni berz-erőkként hullámozva folytak ki.

Mi tehát a' végtelen-örök okfői működés folytán tér és időbe kifolyt minden renden levő állományokat elosztjuk: tényezők, elemek [98]) és testekre. Az [98])
elsőhöz számítjuk a' berz-fejleményeket, melyek lényegükben szinte anyagok, miután ők is a' végtelen-örök minőségek tér és időbe tsukódott mennyisedései; — de mivel mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők legeslegelső kifolyásaként, mint berz-erők indultak ki, ekként az elemek, anyagok azonnali megkülönböztetése tekintetéből tényezőknek nevezzük. Az elemekhez számítjuk mindazokat, melyek vegyészeti szempontból egyszerüeknek tartatnak, és ezek közt legegyszerübb primitiv rendüeknek tarjuk: a' köneny (romany) és

éleny (égeny) elemeket. A' testekhez számítjuk mindazokat, melyek az ő legközelebb álló elemeikre, 's ezek az ő tényezőikre oldhatók, hagytak legyen azok maguk után berzerőikre oldhatatatlan részeket vagy nem, és mindezen testek közt legegyszerübb és legelső primitiv rendüek közzé sorozzuk : a' tüz-vizet.

Mi tehát azon tapasztalásból, miszerint a' hatalmunkban álló eszközök által bár miként erőlködjünk, némely anyagokat és testeket az ő berz-erőikre teljesen el nem oldhatjuk, hanem azok után mindig valami eléghetetlennek látszó alaprész (basis) marad hátra, fel nem akadunk; mert ez egyedül a' dolog ama természetéből ered, mivel a' midőn az életszerves testek maradványai, bolygónk ázalagi állapotában lesüppedve, végre földi állománynyá alakulva ennek magvát képezék, itt a' berz-erők végtelen arányain nyugvó anyagok és testek egymásrai hatásuk következtében hév, forróság és izzóság keletkeznek, de a' melyek a' viz hatása folytán oly absolut fokra nem emelkedhetnek, melynélfogva azok teljesen a' maguk eredeti tői minőségeikre visszíttathattak volna; mi a' mindenekfeletti Alkotótól szerfelett böltsen rendeztetett igy, mert különben földünk szerves testté nem gyarapodhatott volna, 's igy ezen hátramaradt hamvas maradványok, mint olyanok, melyek földi bolygónk lehető legnagyobb tüzi fokát kiállották, a' legkülönbözőbb mediumok folytán, ugyanazon mindenütt jelen levő berz-erői hatás következtében, az anyagok és testek térfogatába felvétetvén és egymást arányos egyensulyozásban költsönösen lekötvén, természetes, hogy mint ilyenek alapként (basis) mindig hátra maradni kénytelenek. De erről az élet rovata alatt bővebben értekezendünk.

Mindezek folytán, kiki beláthatja, hogy mi minden kivétel nélkül, minden renden levő elemeket 's testeket legvégsőbb állományukban berz fejlemények nyugvóknak tekintjük, akár legyenek azok berzerőikre tisztán oldhatók akár nem.

Innen van, hogy midőn ezen berz-erők, az anyagok és testekben lekötötten kiarányodnak, minden kivétel nélkül nehézkedők, a' midőn pedig ezen kötelékeikből eredeti mivoltokként szabadulnak ki, sulyt e' sürübb réteg irányában nem gyakorolhatván, mint sulytalanok szakadatlanul a' bolygói rendszer gótzába: a' napba, mint az egész bolygói terület irányában legritkultabb helyre vonulnak; mert ki nem látja át, hogy a' sulytalanoknak látszó berz-erők is, miután azok, az ő végtelen-örök okfői minőségeikből sürített állapotba hozattak, a' ritkultabb ür iránti hasonlatosságában szinte sulyosak, és itt földünkön tsak az által vesztik azt, mivel annak rétegében, azonnal, miként a' könenynyel megtöltött léghajó, a' felsőbb rétegekbe jutva, a' reá ható nyomás szüntével kiterjedvén ritkul, ugy itt azonnal szétterjedvén, lebként vonulnak el, és igy a' mint a' léghajó terhet is vihet, ugy emezek is, némi legkisebb atom részetskéket magukkal vinni képesek. — És innen természetes, hogy azon roppant terület, melyet bolygói rendszerünk (következéskép a' többi myriadokéi) elfoglal, nem teljes ür, hanem berzzel ép ugy, mint életszerves testünk életerővel, lebként

(aether) [99]) a' lehetőleg töményült térfoglalat; mit tényleg bizonyit az, hogy a' [99])
lehető legnagyobb magasságból is nyerhetni berzet. Miből aztán az is bebizonyodik, hogy a' mint ez egyetemes nagyegész, ugy saját naprendszerünk életműfolyama, nem mechanicai erők, hanem szerves működésen alapszik.

Ezek után már most méltán ketsegtethet a' remény, hogy a' midőn a' pogány korszak látszólagosságából kiindult áltanok letereltettek, mihelyest az iskolák helyesb, a' természeti tudományok alapjain vérré válva menendenek át a' közönség testi-lelki együttiességébe, ekként az emberiség oly és annyi tévedéseiből is végre valahára kiokulva, ezzel a' dolgok nagyrendjére térend vissza.

Ezek átpillantásával lássuk az anyag eddigi áthatlanságára vonatkozó tulajdonságát. Már maga e' szóba foglalt eszme: tagadást kifejező, 's igy tulajdonság kitételére teljességgel nem alkalmatos; a' tulajdonságot kifejező szónak vagy okot, okozatot, hatást tétes mérvekben kifejezőt kell az ő lényegében rejteni, 's igy miután e' szó az áthatottság tagadása, mi természetesb minthogy e' tannak oly nézpontokból kelle egykor kiindulni, mely egy általa megelőzött, az anyag okszerüsége elvén azt egyik tulajdonságában: *áthatottnak* lenni tartotta, ép ugy, miként a' phlogisticus rendszerre keletkezett az azt tagadó antiphlogisticus, vagyis gyúanyt-tagadó rendszer, mely az előbbeni, a' dolgok lényegéből folyó okszerü elveket megtagadván, tagadásban kereste azt, mit egyedül okszerü állítással deríthetni fel.

Ime a' szavaknak az ő lényegükre való kutatásuk folytán, minő tisztán áll már most előttünk, hogy az anyag áthatlanság tanát ép ellenkezőjének t. i. az áthatottság tanának kelle megelőznie, mert különben fel nem lehet tenni azt, hogy olyasmit tagadtak volna, mit azelőtt senki nem állított vala.

A' dolog ily tiszta állásánál, nemde már most mindenki beláthatja, hogy az anyag akkor volna: *áthatlan*, ha térségét elfoglaló állománya teljesen tömött, tisztán összehuzó minőségből, vagy vonz-erőből állana, melyben legkisebb tért nyujtó hézagtsa sem volna, ezen állapotban volna az anyag változhatlan, tétlen, mely állapotból soha ki nem bontakozhatván, mind örökké egyenlő állapotban maradna, de miután tisztán áll előttünk, hogy az anyag ugyanazon térségét elfoglaló állománya, az ellensarki tényezők egyensulyozott arányain nyugszik, ekként látni való, hogy ugyanazon térséget elfoglaló mivoltok minden legkisebb részükben gömbtsés-parányzott együlésből állván, ekként ugyanazon térfogatot áthatottan foglalják el, és ép ezért oldhatók is azok az ő együtties tsukódásukban, mivel ezen egyensulyozott arányukat minden adott alkalomra a' keresztül kasul kuszált lyukatskák következtében áthatván, a' maguk kötelékeiből egymást feloldhatják.

Igaz, hogy az anyag áthatlanság látszólagos tulajdonságának bebizonyítására, mi sem kedvezett az alapos gondolkodástól elszokott nép szemében any-

nyira, mint midőn annak bebizonyítására az illetők álokoskodásain az állíttatott: ime ezen ökölnek térségét, egy másik ököl ugyanazon időben el nem foglalhatja, nem ám, kivált öldöklő szerrel kezükben, és ha bár ezzel igaz az is: hogy egyik physicus fejének térségét, ugyanazon időben egy másik phisicusnak a' feje el nem foglalhatja, de azért az anyag és testek áthatlanságának tételére mit sem bizonyit; mert itt egészen más áthatottságról van szó, nemde közülök mindegyik meg van győződve saját fejének állományáról és tudja, hogy ott ütvér, visszvér, savos részek, agyvelő 's ebben üreges részek sat. vannak, és ismét ezek mennyi egyéb kimiai vegyületekből állván, egymást költsönösen áthatják, igaz, hogy ezek nagyrészben saját elkülönített utjaikon eszközöltetnek, de végre is minthogy a' legkisebb részetskékben is, az egyes gömbtsék mint kiterjedt, és a' paránykák, mint összehuzott részek költsönös kaptsukban egymást teljesen át nem azonosíthatják, miután a' mint teljes (absolut) kiterjedés és összehuzódás, ugy teljes áthatottság sem lehetvén, ezt e' szerint tsak részben tehetik, mi által közöttük gömbtsék és ezzel viszonyos ür maradván, ekként ugyanazon térséget elfoglaló állomány áthatottá válik.

Valóban tsak igy, a' mélyebb kutatások folytán áll aztán tisztán előttünk, hogy az anyag áthatlanságának tulajdonsága tsak ily durva fogalomban állhat, de a' szellemiekre teljességgel át nem vihető; nem, mert: életszervezetünk műfolyama folytán szabadon fejledezett életerők, ép azáltal képesek az egész élő testet eleveníteni, 's végre öntudatos poltzra emelni, mivel az életerők, mint módosult galvan-berzerők, az idegek szálain az agy közös okfői szervébe, annak üregeibe központosulván, itt az érzékek ugy külről be, mint belülről kifelé ható minden árnyalati benyomásokban delejes áthatottsággá tsukódnak, mely szerves működés alatt az életerők, a' vezénylett gondolatok minden árnyalatában szikrát nyerve, ez által az ő eredeti tői minőségeikre visszíttatnak, mi által egyedül lehetséges a' mindenek feletti végtelen-örök okfői szellemnek áthatott felismerése. — Hiszen e' nélkül nem lehetett volna a' dolgok feltárt tudatát kieszközölni, mert mi egyéb ez, mint a' minden renden levő tudományok zárkövét tevő végtelen-örök okfőnek az ő igazságábani áthatott felismerése; — hiszen ha ezzel nem áldott volna meg bennünket a' jóságos Isten, nem volnánk: Isten képére 's hasonlatosságára teremtett lények, és az oktalan állatoknál sokkal gonoszabb helyzetünk volna, mit az évesült pogány korszak története is elég világosan oktat.

Nemde tsak igy lesz némileg megfoghatóvá e' mindenség végtelen-örök létü okfője, mert ő nints térben, hanem tágban, véghetetlenségben; ő nints időben, hanem öröklétben, tehát egész más körülményekben van, mint mi. Ő a' véghetetlen-öröklét, mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők Lelke, a' honnan mindezen nagyságok mint tér és időben levők tsak azért teremtvék, hogy az értelmes lényt létre hozván, alkotójával szellemileg összeessék, hogy igy kitüzött tzéljában működve, mindannyian boldogok lehessenek.

Ezek alapjain megvan oldva e' mindenség alkotásának titka a' tsukódó rendszer szerint az előtt, a' ki a' természeti tudományokba tsak némi önállóságra jutni szerentsés volt.

Ám keresse ezen való böltsészetet bár mely nemzet saját nyelvében, minden kétségen kivül sokat találand, de végre is meggyőződend, hogy azt oly áthatottan és oly határozott mérvekben egyetlen egy nyelvben sem találandja fel; sőt minél mélyebben hatoland be azokba, annál tisztábban álland előtte, hogy ama nyelvek tsak töredékei eme legklaszikaibb közös előképi nyelvnek; és mindazok nem egyebek, mint meghiusult törekvések, ama isteni tanokat saját nyelvükbe letehetni; örömest megengedvén nékiek azt, hogy több tekintetben valósággal sikerült nékiek azt megalapítani; 's igy nem tsuda, ha a' mi nemzeti böltsészetünk, minden más nemzetek eddigi böltsészetétől egészen elütvén, a' természeti tudományok kisérleti tényein okadatoltakkal teljesen össze esvén, a' merő igazsággal szemben soha ellentétbe nem jöhetend.

A' midőn tehát a' mindenekfeletti okfőt, az ő törvényeivel ily eredmény dúsan beláttuk, akkor lehetetlen, hogy keblünk fel ne dagadjon e' nagyszerüség felismerésén, lehetetlen tisztelettel és bámulattal nem emlékezni azon legfőbb hatalomra, mely e' szervesen működő nagyegészet az ő központi deleileg működő éberlétü okfőjéből oly pontosan rendezi, mely az annyi szétágazó részeket egygyé kaptsolja, mely minden egyes résznek szorosan kijelelte működési tzélját, és mindezen egyes tzélokat összhangzásba hozta ugy egyenként enmagukkal, mint egymással, és az összes egésszel.

Ily nagyszerü felismerések után lehetetlen, hogy kiki közülünk a' dolgok nagyrendjének és törvényességének elkerülhetlen szükségessége felől meg ne győződjék, lehetetlen hogy bár kiis ama legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőnek, az egész egyetemiségre kiható oly üdvösen vezetett kormányzatát, annak uralgó igaz, szép és jó törvényeivel együtt e' földön is, saját országlati rendszerévé átvarázsolni ne ohajtaná; 's lehetetlen mindezek után, hogy kiki közülünk a' legtisztább erköltsös való vallásra ne buzduljon. Az ily valókon épült vallás az, mely az embert üdvözíti, mely kitkit szellemében bensőleg megnyugtatván, a' belmeggyőződés elvét árasztja kedélyére, mely erélyt, kitartást, hősiességet, elszántságot, bátorságot, óriási erőt ad kötelességünk teljesítésére, mely az államegységet összetartja 's az emberiséget a' mindenható által kijelelt észszerü haladás pályáján előre segíti.

Ezekből önként foly, hogy az exact természeti-tudományok, a' voltaképi tanok alapjain emelkedett vallásosságnak nem hogy utját állják, a' mint némely természet-tudományokban járatlanok elhitetni akarják, sőt ellenkezőleg azt nagyon is elősegítik, de természetes hogy eme tanok, az álvallásosság irányának mit sem kedvezvén, egészen más tzélra vezetnek, mint a' minőt a' görög és római pogány korszakban szemléltünk, midőn a' való tudományok haladásával mit sem

gondolva, sőt azt szándékosan akadályozva, jobbára a' látszat tanain épült alakosság védelmében keresték feleselésre aljasult böltselmüket.

A' midőn tehát ugy földünk tömör, mint ezek kezdő legegyszerübb primitiv testeit: a' tüz-vizet, valamint ezek elemeit: a' köneny és élenyt, a' mint is az ezeket tényezőkként alkotó berz-erőket, és ezek minőségeit az ő végtelenörök okfői kifolyásukban minden ugrás nélkül beláttuk, nézzük azon rovat tartalmát, mely eme 's az előbbenivel szervesen összefüggvén, mindezek tiszta derítményébe vezetend be.

E' myriad naprendszereknek mint tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek eredete, az elevei világosság okfőjén a' tsukódó rendszer szerint felismerve.

Az a' voltaképi emberi fogalmakhoz alkalmazott mnemonicai elfelejthetlenséggel lekötött eredet; mely a' mi páratlan nyelvünk oly lényeges tiz törzs számneveinek lelkébe, örök időre érvényülten letétetett.

A' kisérletek utján tisztán tünik ki, hogy nem lehet anyagot találni, melyből analyticai uton legvégesb alakulásban berzet előállítani lehetséges ne volna, miből eléggé kiviláglik, hogy mindannyian az azt alkotó berz-erők alakulásán nyugszanak, de miután a berz bár honnan nyeretve, maga is az ellensarki tői minőségek, ősi erők tsukódásain nyugszik, e' szerint természetes, hogy bár hol találkozzanak egymással, azonnal mint legellentétesb arányon nyugvó erők, új egyensúlyozásba menve, költsönösen kiarányodnak [100]), mely mindaddig [100]) tart, mig egymás iránt teljesen közönbössé nem lesznek; mi által mulhatlanul: mozgás idéztetik elő. Minél hatályosabb azon költsönös egyensúlyozásból keletkezett mozgás, annál inkább vonatnak maguk az ő kötelékeikből ki nem szabadult kötött anyagi részek is, miből a' lehető legtisztábban áll előttünk: hogy a' tér és időbe átvitt berz-erőkben kell elrejtve lenni azon mindenekfeletti, az egész egyetemiségben általánosan elterjedt mivoltnak, melyből e' szervesen működő nagyegésznek örökösen összhangzó tétessége keletkezik. De minthogy az ellensarki berz-erőket összekötő kapots, a' közöttük támadt viszonyos ürben rejlik, mely a' kevesb sarki berzben levén uralgóbb, ekként tisztán belátható, hogy a legtsekélyebb tér és időbe átvitt anyagok, az ő állományaik mivoltiban nem véletlen, vagy mechanicai erök kaptsából, hanem a' mint a' vegyészi kisérletek okszerüségén tapasztaljuk, az azokat alkotó tényezők legállandóbb és soha ellentétbe nem jöhető változhatlan törvényein nyugszanak. És igy első pillanatra kitünik, hogy e' kietlen összfüggő nagyegésznek égitestei, melyek

nyilvánosan egymásért és egymással arányos egyensúlyozásban állanak, ugyan azon szerves törvények alá vetvék, melyek kisded világunk működésében ma is fennállva oly tisztán beláthatók.

És most lássuk az ezekre vonatkozó részletes vizsgálatokat: A' felvilágosultabbak előtt elegendően tudva van, hogy az emberiség a' tudományok kifejtésében, ugy az összes nagyegésznek általános átnézeti tekintetében bizonyos főirányokat követ, melyek ugyan több mellék ágakra szakadva, századokon át folytattatnak, a' nélkül azonban, hogy egymásba elegendően kaptsolódva e' nagyegésznek összfüggő egységét kielégitőleg megmagyarázni képesek volnának. Nem szándékunk ezen szétzilált egyoldaluságokról, melyek a' tudományok rendszeresitőinél különféle irányban nyilvánultak értekezni; de ép ezen befolyásnál fogva lehetetlen, hogy ekként e' szervesen működő nagyegészről átnézet, mely a' többségnél kifejlett, egyéb lehessen: mint tsodálandó vegyülete az újabb kor indokoltabb nézeteinek, és azon szemléletnek, mely a hajdani feltárt korszak mitussá fajult tanaiból keletkezvén, legnagyobb részben az emberiség gyermeki korához tartozik. A közös természet ekkénti átpillantó szemléletében ugyan sokat mesésnek tartottak, de azokat nem nélkülözhették, mintán nem birtak oly ismeretekkel, melyeknél fogva azokat jobbakkal pótolhatták volna, 's minthogy azok egy rég letünt korszak nézetei valának, ép azért szerfelett féltékenyen őriztettek. Innen a' természeti-tudományok újabb kisérleti tényeinek eredményeitől többeknél azon borzadálylyal teljes félelem: hogy igy az eddigi rendek folyama felforgatásával, az egész világ zavarba ejtetik. Ily remegés árasztotta el az egyistenitő héber, ugy a' római 's görög sat. pogány államokat Jézusnak legböltsebb behozandó tanával is. — Ezekre nézve a' természeti-tudományok kisérleti tényein felderült új diadalok, melyek bennünket örömmel futnak el, nem egyebek: mint egy ellenséges hóditónak vészteljes előtsapatjai, ők ezen ellenséget szünetnélkül visszaüzni igyekeznek, és ehez egyszer-másszor némi gyenge remény szálai mutatkoznak, melyek azonban a' mindig erősbülő igazság terjedésével, minduntalan elenyésznek. A' legjobb vigasztalás tehát reájok nézve az, hogy ezen veszedelmesnek vélt ellenséggel, maguk is minél bensőbben megismerkedve, a' mennyire tsak lehetséges szellemileg megbarátkozzanak, minthogy azok mint való tudományon alapultak, istentagadásra teljességgel nem vezethetnek.

A' dolgok ily körülményei közepette, a' természetvizsgálóknak legfőbb kötelességük a' való tudományt, a' kevesebbé jártassakkal ugy megkedveltetni 's azokban oly otthonosakká képezni, miként az eddig a' mesékkel történt, de ez tsak ugy eszközölhető, ha azt a' lehető legegyszerübb pongyolaságban, minden tudományos fitogtatástól menten szembesitjük, és azt mintegy töltsérreli öntés módján mnemonicai elfelejthetetlenséggel lekötve kézbesitjük.

Ezen nagyságokat szándékunk ez uttal tehetségünkhöz képest fejtegetni, 's ha szerentsések leszünk, az avatottabbak jóváhagyását megnyerni, ugy ezen

kezdeményezés után, a' nálunknál sokkal mélyebben belátók segedelmével, fogalmaink mindinkább tisztulva, végre a' várva várt megoldást elérendjük.

Az ezuttal választott tárgyunk, miután az anyag lényegét és annak ugyanazonosságát, az egész egyetemiségre nézve bevégzett tényként tekintjük, egyik a' legnagyobbszerüek közül, az égi tsillagzat leend.

Tudjuk, hogy ezen tárgyróli általános átnézetek a' sok üres szavallatok következtében nem a' legjobb hirben állanak, de ez nem elégséges, hogy vizsgálódásainkban e' miatt elidegenitessünk. Lehet hogy némelyek vissztetszései érendenek, mivel itt némely közönségesen tudva levőket sorolunk elő, azonban az egésznek előállitására mulhatatlanul szükségesnek tartjuk megérinteni.

Ha mi tiszta 's tsendes időben este az ég rengeteg boltozatják szemléljük, az oly nagyszerü látványkép tünedezik, hogy bár mily mélyen legyünk is abba beavatva, tsak annál nagyobb álmélatra ragadtatunk; és ezen benyomás, melyet előidéz, az egész gondolkodó emberiségre nézve ugyszolván egyiránt közönséges; de annak tisztán átpillantó összefüggése az emberre mind örökké homály maradandott volna, hatsak az anyag lényegét és saját kisvilágunk okfőjét, az ő tiszta valóságában felismernünk nem sikerül vala.

Azon benyomás, melyet az égitestek reánk árasztanak, mindenek közt a' legnagyobb, de azon roppant beláthatatlan kiterjedés minden kiokulás nélküli üresség volna, ha az számtalan tsillagokkal elárasztva nem volna. Azon ragyogó világosság, mely ezen különböző égitestekből változó fokozatokban reánk áradozik, a' leggyönyörködtetőbb, és nem tsuda, ha minden időben képeül vétetett az életnek 's minden jónak.

A' minden képzetségnélküli ember, ezen égboltozatot megtekintvén látja, hogy az e' földet annak legnagyobb hegyeivel és mindazokkal a' mik itt találhatók körűlövezi, ezen mérték ugyan szerfelett tsekély az ég nagyságához, de reá nézve még is a' legnagyobb a' mit ismer, a' tsillagokat tsak mint világos pontokat tekinti, de azoknak tisztán villogó ragyogásai, ugy azon ellentét mely azok világitó 's földünk setétsége között jelenkezik, lehetetlen, hogy benne tünődési benyomást ne idéznének elő.

De mellőzve ezen az emberiség gyermeki korához tapadt nézeteket, melyek a' mint fentebb a' tsillagászat rövid történeti rovatában láttuk, a' kor fejleményével mindig tisztulva nemesedtek, legjobb leend, ha azonnal a' jelen tisztán átpillantó tanok korszakára térendünk át.

Ezek következtében az egyetemes égitestek egész más szempontból tekintetnek, a' merő boltozat elenyészett és földünk többé annak központjául nem tekintetik, sőt számtalan más tsillagok példájára szinte azok sorába felvétetett, és ez egész más fogalmat nyujt a nagyságról, mint minőt az eddigi nézetek feltételezhettek. Vannak méréseink és azokon alapuló kiszámitásaink, melyek oly távolságokat bizonyitanak, melyekhez képest több milliónyi mérföldek igen tsekély nagyságok. Az avatlan ezen nagyságokat egész álmélkodással hallgatja,

's fogalmához képest vagy bizalommal fogadja, vagy kételkedik azokban. De vannak az avatottabbak közt is, kik kitsinylőleg gúnyolnák azokat, kik ezen számbeli adatok nagyságain gyönyörködve tünedeznének, nagy és kitsiny mondák tsupa viszonyosságok, a' hajszálhoz képest az óriási árbotz minő nagy, de minő tsekély ez egy mérföld hosszával összehasonlitva, 's mennyire eltörpül ez, földünk átmérőjéhez képest. Minden nagyság arányához találtatik egy más, melyhez képest amaz kitsin marad. És igy nem gyermekies-e a' tsillagászat számbeli nagyságán örvendeni?

Mi magunk is helyeseknek találnánk ezeket, ha itt elvont számokról volna a' szó, de itt teljességgel nem ez az eset; mint e' világrendszer szerves nagyegészének lántzszemeit tekintvén, ezen számbeli nagyságok nevezetes fontossággal birnak. De mellőzve ezen nagyságróli hasonlitási egybevetéseket, melyekről a' mint már fenntebb megemlékezvén, alább is értekezendünk; tekintsük az elfogulatlan felvilágosultabbak azon nézeteit közelebbről, melynél fogva tudva van előttük, hogy minden bolygó hasonló a' mi földünkhöz, és hogy azok közül némelyek nagyságra tetemesen különböznek a' mi bolygónktól; de ezeket ily felületesen tudni nem elégséges, mert az a' ki az égiek tünődésében igazán élvezni akar, annak közelebbi viszonyban kell állani a' tsillagászati tanokkal, annak a' hold hegyeit a' tsillagászati tapasztalatok alapjain látnia, ugy azon biztos mesterségen örvendenie kell, miként sikerült az egymásután következő árnyalatok rendjéből a' mint hegytsutsaik megvilágittatnak, azok nagyságait meghatározni. Innen pillantásával bolygónkhoz fordulva, megkelle győződnie, hogy a' bolygóknak felülete nem lehet sima, hanem ott is hegyeknek és völgyeknek kell lenni, miként földünkön és a' holdban, annak egyszer másszor gondolatilag megkelle kisértenie más bolygókbani ottlétét, igy például: a' Jupiter bolygójából földünket tekintve, mint kisded pislogó bolygót látná; ugy láttső segedelmével annak holdját felkeresve, megkellene találni, e' bolygóban egész más körülményekkel találkoznánk, már tsak azért is a' mint látni fogjuk, mert a' maga tengelye körüli forgását nem egészen 10 órai idő alatt futja be, mi által a' dolog és szünet közötti idő a' miénktől felette eltér, ugy az évszakok hosszan tartó időszakaiban is kitünő különséget tapasztalna, minthogy az ő évük hossza, a' mi évünk hosszához számitva, több mint 11. évig tart. Tekintve a' napot ennek tányéra 25-ör kisebbnek látszanék, mint a' hogy a' mi földünkön látszik. Itt bolygónkat egy holddal kisérve lenni tapasztaljuk, ott négygyel kisértetik, sőt sokkal nagyobb voltánál e' tekintetben is egész más körülményekkel találkoznánk.

De a' szellemdús gondolkozásu itt sem állapodhatik meg, és e' naprendszerünk határain túl menve, az azon túl levő állótsillagokat is, ugyanannyi bolygói rendszerek egyes gótzául napként tekinti, körűlvéve bolygókkal, holdakkal mint a' mi napunk, melyek tőle a' világosságot és árnyszakban az éjt, ugy az évszakokat: tavaszt, nyárt, őszt és telet kapják. És ha most gondolatilag

eme utunkat a' hozzánk legközelebb levő Sirius állótsillagig folytatván, innen a' magunkét keresvén feltalálnók, azt szinte az ő összes rendszeréhez tartozó bolygóival és mellék tsillagaival, oly egygyé folyt fénylő pontnak látnók, miként mi innen Siriust lenni látjuk, és a' mint itt e' naprendszerünk széki gotzának világosságától és melegségétől nyerjük az annyi jót, ugy természetes, hogy ott is a' Gondviselés tsudás utjain ép ugy rendeztetvén el minden, ama naprendszernek bolygói is szinte azon módon nyerik ama jót amannak széki gótzától.

Sőt miután oly egyes fénylő pontok is akadnak, melyeknek közösen összefolyt fényük több apró tsillagra nem oldható, a' mélyebben gondolkodó innen is tovább megy, minthogy ezeket egyes legtávolabb álló tejutaknak tekintvén, akaratlanul is, tsak annál nagyobb álmélatra ragadtatik.

Sőt miután a' mélyebben gondolkodó e' nagyegész égitesteinek örökösen összfüggő lántzszemeit oly bámulatos rendben egygyé kaptsolva lenni látná, itt sem állapodhatik meg, hanem kisded világunk felismert okfőjén okulva, a' mint ennek myriad parányai elébb egyes életszervekbe, 's végre szabaddá lett életerőikkel a' székekszékibe az agy üregeibe, mintegy szervezett egésznek okfői egységébe székesednek; ugy az egyes bolygók, az egyes naprendszerekbe, ezek myriadjai az egyes tejutakba és mind azok a' székekszéki okfőbe, mint test a' lélekkel együlten tsukódvák.

A' ki ezekről mit mi itt futólagos árnyalatban vázlalánk önállólag gyakran gondolkozott, lehetetlen, hogy ezek következtében élénk, és dús eredményt ne aratna utánna.

Ezek előre botsátásával, vegyük e' mindenségből a' mennyire e' szerves nagyegésztől elszakitani lehetséges, saját bolygói-rendszerünket közelebbi vizsgálat alá.

Ennek a' legközelebbi állótsillagtóli távolságát, a' tsillagászok, kiszámitásaik szerint, miután egy secundányinál nagyobb paralaxis még eddigelé meghatározva nintsen, nem minden alap nélkül, legalább is 4 billio mérföldre betsülik, ez oly nagy távolság, hogy feltéve a' hozzánk legközelebb álló Sirius állócsillagnak bolygói rendszerünkéveli egyenlő nagyságát, és ha onnan a' mi naprendszerünket tekintenők, ez az ő összes bolygóival, holdjaival 's naprendszerünkhöz tartozó üstökösseivel a' lát, vagy opticai szabályok szerint, szinte oly egygyé folyt kisded világos pontnak tünedeznék, mint a' milyennek nekünk a' fénylő Sirius állótsillag lenni látszik, annak széki gótzához tartozó roppant távolságban álló egyéb bolygóinak, holdjainak külön forgásait teljességgel ki nem lehetne venni; 's igy helyes alapon okoskodnak azok, kik minden ily távolban levő állótsillagot, ugyanannyi egyes elkülönitett, de azért ez egyetemes nagyegészszel szervesen összfüggő naprendszernek tekintik.

E' távolság némi szembesitésére megjegyezzük, hogy a' világosság, mely minden másodpertzben 42,000 mfdet halad, hogy e' 4 billió mfdnyi térséget

befuthassa, legalább három év kivántatik. Ezzel azonban az állótsillagok távolságának tsak igen tsekély mérvbeni határa levén szembesitve, biztosan feltehetjük, hogy az állótsillagok oly távolságból is láthatók, melyek másfél millió naptávnál is többet tesznek, és melyeknek fénysugarai tsak ezer, meg ezer évek alatt érhetnek bolygónkhoz.

Már az, hogy ezen myriad naprendszerek, melyek e' kietlen kiterjedésben egymástól szüntelen egyenlő távolságban örök körben, soha össze nem zavarodható összhangzásban mozognak, minden kétségen kivül tanusága annak, hogy mind azoknak egybe függésök ugyanazon központi kaptsokfőben keresendő, mely az élet lényegéből folyván, saját szerves kisvilágunkban azonképen fellelhető.

E' myriad naprendszerek közül azonban tsillagászainknak, minden eddigi fáradozásaik mellett, egyes egyedül tsak egyet, a' mi naprendszerünket sikerült közelebbről kifürkészni, de ez szerentsénkre ép elég arra, hogy a' midőn az anyag ugyanazonosságának lényege, a' mint is saját kisvilágunk okfője ismerve van, ekként magának e' szervesen összfüggő nagyegésznek egysége is, az ő lehető legtisztább okfőjében derüljön fel.

E' bolygói rendszerünk, a' mint tsak imint láttuk, az ő roppant területével tsak igen tsekély helyet foglal el e' mindenség kietlenségében, mely magában addig, mig saját földünk 's naprendszerünk körében időzénk, szerfelett nagynak tünedezett, de midőn a' tapasztalás utján ama szük korlátokból kiemelkedve, azok véghetetlenségeivel ismerkedénk meg, látni való hogy e' bolygói-rendszerünk nagysága, igen tsekély parányiságra olvadva, tsak igen kisded lántzszemetskéjét képezi e' szervesen müködő nagyegésznek.

Ezen naprendszerünk állandó székit a' gyönyörü legragyogóbb fényü égitest, a' nap [101]) foglalja el, melynek jótékony hatásától nyerjük ugy a' világosságot, mint melegséget, sőt az életet is. E' bolygói-rendszerünk széki, mint uralkodó gótza körül, közelebbi vagy távolabbi állásban a' mint megismernünk sikerült, a' többi állományaikkal nyilvánosan eltérő bolygók, holdak forognak; e' testek, az anyag ugyanazonossága bélyegét hordván magukon, kötött tényezői állományokkal mindannyian a' naprendszer ritkultabb széki gótzában a' napba nehézkednek; de miután a' naprendszer székibe voltakép tsak az ő kötött állapotukból szakadatlanul kiszabadult berz-erők vonulhatnak, melyek a' napban központosulva ott egygyé gyüledeznek, igy miként a' megtelt berzgyüjtőből a' közeledő érintőre (explosor) lobbanó szikrák tsalatnak; ugy itt is azonképen a' bolygói testeknek szüntelen a' napba való nehézkedésök folytán, az ott egygyé gyült berz-erők egymást követő lángok árjaivá lobbanva, azok egytől egyik minduntalan vissza 's vissza taszittatnak; minek folytán a' szüntelen feléje nehézkedő bolygók hidegebb vagy melegebb, tömöttebb vagy ritkultabb állományukhoz mérten, ugy egymás között, mint a' naprendszer széki irányában költsönös egyensulyozásban fenntartva éltetnek, és az ellentétes erőknél az össze-

[101]) égitest

ütközéstől megóvatva, szakadatlanul kisebb vagy nagyobb körutat surolva örökös forgásukat végzik.

E' bolygói-rendszer összes égitesteit a' nap, bujdosók, holdak 's az ő területét állandóul elfoglaló üstökösek képezik, ezek mindnyájan nyilvánosan egymásért és egymással szerves összfüggésben egy magába zárt egészet képeznek; de mivel naprendszerünk számtalan más üstökösek által, sőt a' közösen összfüggő székekszéki kaptsával egy közös lántzolatu egészszé tsukódott, azonkivül, hogy a' mindenség szervesen müködő közös élethez hozzá járul, egyéni sajátos életet is folytat.

A' mi naprendszerünk székit elfoglaló gótzon kivül, a' mint eddig kifürkészni sikerült összesen 23 bolygó 21 hold, vagy mellék bolygó és számtalan üstökösek, melyek közül hárman (mint bolygósak) naprendszerünk szük határát el nem hagyhatván, azt együttiesen képezik; — de ezen eredménynyel távulról sem vagyunk azon nézetben, hogy ez által bólygói-rendszerünk területét áthasitó minden testet felderitettnek tekintsük, miután tsak Mars és Jupiter térsége közt már eddig is 15—16 kisded bolygó fedeztetvén fel, feltehetjük hogy még másokat is fognak felfedezni, miután egynémelyike közülök oly tsekély, hogy alig képeznek félszer nagyobb területet mint Francziaország vagy Madagaskár. Minél szorgalmatosabban vizsgáltattak naprendszerünkben az égitestek, annál jelentékenyebben növekedtek a' bolygók számai, 's igy méltán feltehetjük: hogy Neptun határán túl, mely jelenben naprendszerünk legvégsőbb bolygóját képviseli, a' mint több nemü illetékes nézetek valószinüvé teszik, még mások is lehetnek, habár felfedezésökre, hogy azon tájon sikerrel haladhassanak a' jelen távtsöveknél más, még hathatosabbakat követelnek.

Naprendszerünk minden eddig ismert bolgói egy-egy külön álló világot képeznek a' szerint, a' mint a' közös széki gótztól közelebb vagy távolabb állanak, melyek három fő tsoportra oszlanak. A' bensőkhöz a' naphoz közelebb állókhoz tartoznak azok, melyek körforgásuk tartósságára, légköri mivoltukra, nagyságukra 's egyéb tulajdonságukra szorosan megegyeznek, ezek a' naptoli távulságuk rende szerint következők: Mercur, Venus, Föld, Mars; a' külsőkhöz, vagy távolabbi bolygókhoz tartoznak azok, melyek szinte mint a' négy bensők, minden tulajdonságaikra szerfelett megegyezvén, amazok példájára egy közös tsoportba összkaptsolhatók, ezek Jupiter, Saturnus, Uranus és Neptun. — E' két tsoport helyisége közt köröznek, az ugynevezett számos apró bolygókból álló Asteroidák, vagy távtsővi bolygók, minthogy tsak ezen segédeszköz által vehetők ki, mint: Flora, Victoria, Iris, Vesta, Metes, Hebe, Parthenope, Asträa, Egeria, Irene, Juno, Ceres, Pallas, Hygiea 's egy névtelen, mely Gasparis által 1851-ik év május 21-én találtatott fel. Ezen bolygók közül földünknek egy, Neptunnak kettő (?), Jupiternek négy, Uranusnak hat, és végre Saturnusnak nyolcz holdja van, mely utóbbi ezeken kivül kettős (némelyek szerint hármas)

gyürü alaku körzettel ivelt. Mind ezen bolygóknak a' mi földünkkel együtt, a' maguk tengelye körüli forgásuk meg van, mi által a' nappali's éjjeli szak támad.

Ezen naprendszerünkhöz tartozó bolygók lényegesen különböznek azon tsillagoktól, melyek a' legerősebben nagyító távtsővek segedelmével is tsak megmérhetlen parányiságu fénypontoknak látszanak, melyek mindegyike egy-egy önfénynyel biró, de szerfelett távol eső napnak tekintendő; — holott ezeket azon közelebbről vizsgálva, tetemesen nagyobbodván, mérhető karikáknak látszatván, tsendes szelid fényt árasztanak, mely fény, nem maguktól a' bolygóktól, hanem kitünően a' napnak rólok visszaverődő fényétől ered. E bolygók azokhoz aránylag tsekély távolságban vannak a földtől és számuk is tsekély az állótsillagok seregéhez képest; tekintve mozgásuk körét az égen, a' tsillagzatos állatkör határai közé szoritvák. De mily lényegesen különbözik utjok a' hold és napétól! mert mig ezek mindig egyenlő ivekben és határozott időben egy tsillagtól a' másikhoz, nyugotról keletfelé haladva az égen egész körutat tesznek, addig a' bolygótsillagot pl. egy ideig egyképen és gyorsan látjuk bizonyos irányban előre sietni, azután azonban elkezdett sebessége kisebbedik, mig nehány napig megállani látszván, onnan épen ellenkező irányban visszafelé fordul. A' bolygói tsillagok pályafutásának és a' naphozi viszonyoknak igaz ismerete előtt, semmi sem volt nehezebb, mint e' különös és gyakran bonyolult mozgásokat kimagyarázni 's tsak valamire is biztos számitás alá vetni. A' világtestekröli régi tanrendszerek minden kisérletei, épen ezeken szenvedtek hajótörést és bizonyultak be helyteleneknek, vagy tökélyteleneknek.

A' tsillagászati tan, mely minket naprendszerünk különböző testeinek arányai, tömöttségei ugy a' közös székit körül futó idői, és saját tengelyök körüli forgásaival megismertet, nyilván a' legvilágosabban tünteti előnkbe, hogy a' mi naprendszerünk alkotásánál nem a' véletlen, vagy mechanicai erők, hanem azon szervesen munkáló törvények működtek, melyek kisvilágunkban ma is fellelhetők.

És most forduljunk saját bolygói-rendszerünkhöz; 's tekintsük azok egyenkénti testeit közelebbről, melyek sikerült kifürkészései nélkül, magának a' nagyegésznek szervesen működő gépezetébe, oly ujjmutatóként kijelelt tiszta felfogással behatnunk lehetséges nem lett volna.

E' roppant kiterjedésnek állandó 's legpihentebb székit, a' gyönyörü örök fáklyaként világító nap foglalja el, mely földünkön, következéskép a' többi bolygókon előforduló életszervesek alakulásaihoz egyik legfőbb hatványként működvén, nem tsoda ha találtattak népek kik azt, az oly annyira felismert jótéteményeiért istenként imádták.

A' nap, magától az ugrást nem türő természettől valószinüleg már akkor jeleltetett bolygói-rendszerünk uralkodó gótzául, midőn saját tejutunk roppant területe, a' mindenekfeletti okfő szerves működése folytán berz-erőkkel teljesen megtöményülve, szikrát kapván, annak megszámlálhatlan egyes naprendszereivé

tsukódtak [102]); hogy igy majdan a' soha meg nem szünhető haladások folytán [102]) az ő rendszerébe tsukódott égitesteit az egész egyetemiségre érvényült : igaz, szép és jó törvényeiben igazgathassa.

A' nap, az egész bolygói-rendszerünk kellő székit foglalván el, ennek szakadatlan lobbanó égése folytán világosság és hőség áradozik, miáltal naprendszerünk területére a' lehető legnagyobb ritkultság, viszonyos ür állván elő, kitünik, hogy itt a' vonzó erőt sokkal túl árasztó taszitó erő érvényült.

A' nap nekünk ugy jelenkezik az égen, mintegy 32′ 2″,$_9$ (Lamont után mint 31′ 1″,$_8$) átmérőjü karika, a' naptányéra, oly ragyogó fényt áraszt, hogy azt a' szem alig birhatja el, és csak hajnal és alkonyatkor, a' láthatár szélén szemlélhető gyönyörrel. Több mint 20 millió mföld távolságban állván a' földünktől, ennek ürmértékét 355,000-szer mulja felül, és minden bolygókat, holdakat összevéve több mint 700-or meghaladja. Átmérője 188,000 (mások szerint 192,650 — Lamont után tsak 96,258) n. mföld; felülete 111,000 millió (mások szerint 118,090 millió) négyszögü mföld, ürmértéke 3,500 billio (m. szerint 3825 billio, vagy pontosabban : 3,825,903,253,970,000) köb mföld.

Ha a' naptányérát figyelmesen tekintjük, ugy látszik, mintha annak állománya a' roppant lángok hullámzó árjai által, egyik a' másikat követve, majd itt eloltatva, majd amott ujból fellobbanva világitatnék, minekkövetkeztében most nagyobb 's ismét kisebb réseket hagyva, ekként annak állománya kisebb nagyobb foltokat képezve jelenkezik, ezen gyakran változó foltokból határoztatott tsillagászainktól annak a' maga tengelye körüli forgása, mit szerintük 25 nap és 14 óra alatt végzi be.

A' nap állományából szüntelen áradozó világosság, mely 200,000 erősebb mint a' teli holdé 's 800 milliószor erősebb mint Siriusé, arra hogy annak világitó sugarai földünkhöz jussanak 8 pertz, 13 m. pertz igényeltetik. Airy tapasztalása szerint : több világosságot ád a' közép, mint karimája, mi Herschel tapasztalatai következtében is állíttatik, a' nap széki fejér, a' midőn a' karimája felé mind inkább vörösebb, mely kettős szinezet, már egy magában a' világosság és hév lángolva lobbanó kifejlését kétszer-kettőkénti bizonyossággal állítja előnkbe. A' nap állományát tekintve bárha az magában véve szerfelett lazult, és az egyre lángolva lobbanó árja által mintegy szárnyak által fenntartatva könnyittetik, mindazonáltal mivel e' bolygói-rendszer égitesteit nem egyedül maga, hanem a' rendszeréhez tartozó összes bolygókéival együtt szervesen összfüggve teszi, ekként tisztán áll, hogy nehézkedésének kiarányodási tekintetéből, a' bolygói-rendszerhez tartozó összes égitesteivel, 's a' tejuttal együtt melyhez tartozik, egy közösen haladó keringést kell az egyetemes székekszéki központ körül tennie; mi által mind azon égitesteket, melyek az ő gótzával oly szoros elválaszthatlan szerves kaptsolatban vannak magával hordja. De hogy ezen haladásában a' Hercules tsillagzatban levő égpont, miként Herschel gyanítja, — vagy a' Plejad-csoport tsillaga felé halad-e, miként Mädler véli, ezek felett tsillagászaink

ép ugy nem tudtak megegyezni, miként a' nap állományának mivolta felett sem. De miután ugyis leend alkalmunk ugy ennek állománya, mint saját naprendszerünkhöz tartozó összes égitesteknek költsönös hatásából keletkezett galvan-berzdelejes fejleményekkel megismerkedni, tekintsük ez uttal a' nap utját, az egyéb állótsillagok tsoportja közt.

Ha a' nap lementét tiszta időben este földünkről vizsgáljuk, és azon helyen hol az a' láthatár alá merül, egy nem sokára feltünő tsillaggal, vagy tsillag tsoporttal megjegyezzük, más este a' megjegyzett tsillagot ismét azon helyen, közel a' nap lenyugvó helyéhez találandjuk. De ha e' vizsgálódást több ideig folytatjuk látni fogjuk, hogy a' nap mindig közelebb jő e' tsillaghoz, ugy hogy ez nemsokára a' nappal együtt szálland le, 's e' miatt naplemente után természetesen nem lesz látható. Ekkor vizsgálatunkat más közel álló tsillagzaton folytatva, azon, ugyan azt tapasztalandjuk. A' reggeli égen hasonló jelenség mutatkozik, miből kijő, hogy a' nap az állótsillag égen keletről nyugot felé látszik haladni, 's ezen utját kijelölhetjük, ha megjegyezzük magunknak azon tsillagokat, melyekhez rendről-rendre közel látjuk.

E' tsillagzatok az állótsillag égen, egy övet (zodiacus), vagyis azok régibb összhasonlításainál állatkört képeznek. A' régiek tizenkét egymástól egyenlő távolságban álló tsillagzat szerint tizenkét egyenlő része osztották az állatkört. Arra hogy a' nap látszólag egyik tsillagzattól, vagy égijegytől a' legközelebb állóig haladjon, és igy a naputon 30^0-nyi utat tegyen : 28—30 nap, azaz egy hónap kivántatik. És miután a' nap látszólag tizenkét hó alatt, egy tsillagzattól a' másikig, mind a' tizenkettőn áthaladt, ismét azon tsillagzathoz ér, hol először egy év előtt láttuk. E' szerint tehát a' nap, a' mint tisztán kivehetni, minden hónapban más, más tsillagzatban áll.

Ezen járás már a' legrégibb korszakban is ismerve volt, és a' mint fenntebb a' 76-ik sz. a. jegyzetben láttuk, az állatkör valószinüleg az égyptoniaktól azon korszakban keletkezett, midőn annak legmagasabb állása a' bak jegyében állott.

Ezek előre botsátásával lássuk azon sorozatos bolygók egymásutáni rendjét, melyek a naphoz közelebb vagy távolabb állva, annak uralma alatti térségét elfoglalják.

A' mint már fentebb megemlitettük, a' naphoz közelebb álló tömöttebb bolygók : Mercur, Venus, Föld és Mars ezek e' bolygói-rendszer átmérőjének első huszonegyedét foglalván el, mindannyian a' maguk tengelyök körüli forgásukat, mintegy 24 földóra alatt végzik, tsak kevéssé összenyomottak és a' nap tömegéhez legfelyebb $^1/_{355000}$ arányában állanak, tömöttségre az utánok következő égitesteket sokkal felül mulják, napkörüli keringésök pályáit egy másod pertz alatt $3_{,,4}$-től egész $6_{,,}$ mfdet haladó sebességgel futják, napkörüli pálya futásukra legfelyebb $687\,^1/_4$ földi napot igényelnek. A' fémi bélyeg azokon kitünő, 's főkép mint delejes bolygók tekintetnek. Ezek közül legközelebb áll a naphoz:

Mercur, e' bolygó a' naptól 8 millió mföld távolságban van, az ő szine

tiszta fejér, a' távtsővön át élénk ragyogó világossággal tünedezik, őt azonban saját légkörünk gőzteljes árja miatt szabad szemmel ritkán és akkor is, tsak mint negyed nagyságu tsillagot láthatni; legjobban kivehetni vagy alkonyatkor tavaszszal, vagy hajnal hasadtával őszkor azonnal a' nap felett. Az ő napkörüli pályáját 87 nap, 23 óra, 15 pertz és 44 m. p. alatt (pálya sebességében minden m. pertz alatt 6,, mfdet tevén) futja be; mi által minden 24 óra, 5 pertz és 30 m. p. alatt saját tengelye körüli forgását is bevégzi. E' közben mindinkább közeledik a' naphoz, mig végre annak túlszárnyalt világossága következtében eltünik, de majd bizonyos idő elteltével reggelenként mint ezüst fényü tsillogó pont látható, de kevés idö elteltével ismét eltünik. Az ő naptóli távolsága igen változó 's 16° 12′ egész 28° 48′ megy. A' földről tekintve mint 4—11,6 secundányi átmérőjü karima tünedezik, miből a' maga középtávolságában 6,02 secundányi látszatos átmérőt igazolván, ekként annak való átmérője Schröter mérései után 608 (m. szerint 602) mfdet teszen. Az ő legnagyobb kerülete 1909,728 földirati mfdet, az ő felülete 1,070,000 (m. szerint 1,161,314,6) négyszög mfdet, az ő ürmértéke 104,500000 (m. sz. 117,659,000) köb mfdet teszen. Ha földünk ürmértékét =1 veszszük, akkor a' Mercur ürmértéke, amannak : 0,045,454 részét teszi, 's e' szerint a' távtsővi bolygók vagy Asteroidák kivételével minden bolygók közt legkisebb. Majd háromszor oly tömött mint földünk, és igy majd olyan tömött mint a' réz. Minden bolygók napkörüli pályáinak körétől az övé leginkább eltér, azért pályájának egyik részében ő a' naphoz sokkal közelebb áll, mint a' másikban, miért a' naptól ennek állásához képest a' világosságot és hőséget nem egyenlő arányban nyeri t. i. 11-er többet kap mint a' föld, midőn ez a' naphoz legközelebb áll, és 5-ör többet midőn ez a' naptól legtávolabb áll. Eme bolygó a' naphozi legközelebbi állását saját nehézkedéséből keletkezett vonz hatásától nyeri, a' midőn annak legtávolabbi állását a' napnak ugyan ezen bolygóra ható taszító hatásától kapja. Ugyanezen széki gótzból kiható taszító hatás oka annak is, hogy e' bolygó 's igy a' többiek is, a' naprendszer széki gótzával nem egyesülhetnek. Az ő napkörüli pálya futásának sebessége a' mint fentebb láttuk, minden bolygókéi közt legnagyobb, miután az minden m. pertzben majd 7 mfdet teszen. A' Mercur és az utána álló Venusnál távtsövek segedelmével oly tüneményeket tapasztalunk, melyek a' hold változásaihoz mindenben hasonlítanak, ugyan is a' nap és földünk közt levén pályájok, e' kettővel bizonyos időkben kettős összeköttetésbe lépnek t. i. egy belsőbe, ha a' bolygó a' nap és föld között áll, és egy külsőbe, ha a' napon túl, de ugyan azon egyenben van. Belső összeköttetéskor mely a' kerengés rövid ideje miatt Mercurnál gyakran történik, koronként alkalmunk van e' bolygót, mint sötét kerek-foltot midőn a' naptányéra előtt áthuzodik, látni, Mercurnak ezen ugynevezett átmenetei ama nevezetes meggyőződésre vezettek, hogy a' bolygók a' naptól veszik fényöket. Némely tájak rögtöni fénylései 's azoknak ismét eltünései jelenetét Sbhröter az ott jelenlevő felhőktől származtatja. Nappali szaka majd nem egyenlő a' mi földünkön

levővel. Midőn Mercur az ő belső összeköttetésében a' nap előtt átmegy, mintegy 12″ átmérőjü kisded fekete foltot látjuk. Mercur átmenetei közönségesen minden 3, 7, 10 évben fordulnak elő, az utolsó 1861-ik év november 12-én volt látható; a' következők, melyek még e' században bekövetkezendenek : 1868. év november 5; — 1878-ik év május 6.; — 1881. év november 8.; — 1891. május 10.; — és 1894. november 10-én állandanak be.

Venus, mint esteli tsillag : Hesperis, mint hajnali : Phosphorus vagy Lucifer, az égboltozat egyik legszebb tsillaga, a' naphozi közelsége 's annak kitünően ragyogó világossága miatt könnyen megismerhető. Ő a' naptól 15,086520 n. mföld távolságra áll, melynek napkeringési pályája minden bolygók közt ebbeli pályáinak körvonalától legkevesebbé tér el. Annak távolsága a' földtől alsó állásában 5. a' felsőben 35 millio mfdet teszen, az első esetben azt mintegy 66, az utóbbiban nem egészen 10″ nagyságu fénylő tsillagot láthatni. Az ő való átmérője 1678 (Lamont után 1710) mfd, e' szerint tsak kevéssel kisebb mint a' földé, felülete 8,376000 négyszögü mfdet teszen; az ő ürmértéke 2230 (m. sz. 2280) millio köb mfld. A ő napkörüli utját $224,_{701}$ nap alatt futja be; a' maga pályafutása sebességében, minden m. pertz alatt 4 mföldet téve halad, mi alatt saját tengelye körül 25 óra, 21 pertz és 19 m. pertz alatt forog. Ő a' naptól keleti vagy nyugoti állásában sohase távozik többel mint 45° egész 47° 42′; tisztán kivehető változásokat mutat és legtündöklőbben jelenkezik annyira, hogy némelykor délben is szabad szemmel látható. Lamber után fénye tsak 300 gyengébb a' teljes holdénál, sőt még gyenge árnyékot is vet. Azon állótsillagok melyeket Venus járása alatt elborit, nem egyszerre tünnek el, hanem gyöngébbek lesznek a' szerint, a' mint azok venusnak sürübb légköri rétegébe mélyebben benyomulnak, azért légköri emelkedésére, hegyeinek magasságára, állományának tömöttségére nézve földünkéhez nagyon hasonlít; légköre a' mint látszik sokkal tisztább mint földünkön és majd minden sürübb vizi kipárolgásoktól ment, miből e' bolygónak tsekély viz tartalmára lehet következtetni. Venusnak fényköre ugy jelenkezik, mint a' holdé kitsutsorodva, innen Schröter e' bolygót leginkább déli félgömbjében igen bértzesnek találta, 's oly nagy hegyek jelenlétét állítja, melyeknek magasságát, azok árnyaiból mérve 4—6 mföld nagyságuaknak lenni állítja. A' naptányéra Venus lakóinak négyszer nagyobbnak, világosságának árja pedig kétszer oly nagynak látszik mint nekünk. Minden tsillagok fényét légköri tisztáságánál fogva sokkal felülmulja. Holdja a' mint gyanitották nintsen, mert ha ezzel volna környezve, annak szükségkép, habár nem is szabad szemmel, de távtsővön át, midőn a' nap előtt átmegy észre kellett volna venni. Venusnak nap előtti átmenetele mint kisded sötét fekete tányér látható. A' 17-ik század elejétől egész Kr. u. 3000 évig Venus átmenetei mindannyian vagy Junius vagy September havainak első felére esnek. Az elsők Keppler által fedeztettek fel, és az utánna következők Halley által előre egész 2117-ik Kri. u. számitattak ki. Az 1761. és 1769-ik éviek különös figyelemmel

számos tsillagvizsgálóktól, kik közül többen a' föld legkülönbözőbb részeibe küldettek, vizsgáltattak. Venus legközelebb eső három átmenetei közül az első: 1874-ik és december 9-én a' második : 1882-ik év december 6-án; és a' harmadik : 2004-ik év junius 8-án leend látható.

A' Föld [103]) bolygói rendszerünk térségében, annak széki gótzától a' [103]) naptól a' harmadik helyet foglalja el; ennek alakja gömb ugyan, de pontosabb vizsgálatokból kitünt, hogy annak egyenlitői átmérője $1718,_8$, sarki átmérője pedig tsak $1713,_2$ mföld — miből 5—6 mfnyi különség keletkezvén, e' nagy terület arányához ugyszólván elenyészik; egyenlitője körüli legnagyobb kerülete 5400 n. mföld, felülete 9,260500□ mföld. Ürmértéke 2,650686000 köb mföld. Földünknek ép ugy, mint bolygói rendszerünk egyéb testeinek, két rendbeli forgása van t. i. saját tengelye körüli, nyugotról kelet felé, mi által a' nap éjjeli 's nappali szakai, másik a' napkörüli, a' honnan az évszakok különböző nemei keletkeznek. Az alatt mig földünk saját tengelye körül forog, tsak a' sarki részek látszanak nyugvó állapotban lenni, holott földünk felületének minden egyéb részei, minden órában 15° és igy négy pertz alatt 1° haladnak, ezen saját tengelye körüli forgását földünk tökéletesen egyenlő sebességgel 23 óra, 56 pertz és 4 m. p. és igy egy tsillag nap alatt végzi. Pályáját, melyet a' föld a' napkörül jár, a' köralakot nagyon megközelítvén, igen tsekély nagyságu ellipsisben végzi. Hosszabb tengelye az ugynevezet: Apsida 41 millio mfldet tesz. Egyik tüzpontban van a' nap, és a' föld keringése közben egyszer éri el attóli legnagyobb naptávolságát (aphelium), midőn a' tengely egyik végén van, hol távolsága 21,030055 mföldet tesz, mi Julius 2-án történik. A' nagy tengely átelleni pontján Januar 1-én napközelét (perihelium) éri el a' föld, a' midőn tsak 20,334825 mföldnyire áll a naptól, mely két távolságból a' középtávolság 20,700000 mföldre számítható. A' földpálya napkörüli ellipsisét majd nem körnek tekinthetjük, melynek sugarát 20 millio mföldre tehetni. E' pálya kerület mintegy 127 millio mföldet tesz, melyet földünk iszonyu sebességgel 365 nap és néhány óra alatt járja be, ugy hogy egy m. pertzben 4 mföldet halad, de e' sebessége földünknek tsak középsebessége, miután a' föld pályának ellipsis alakja lényeges befolyással hat a' föld kisebb, vagy nagyobb sebességére, mely a' szerint nagyobbodik, minél közelebb jár a' föld a' naphoz, ellenben a napközeli ponttól kezdve, a' naptávol eléréseig folyton kisebbedig, mi természetesen a' mint már imint fejtegettük a' nehézkedő földnek a' napba vonuló szerfeletti vonz hatásából, és a' napnak szerfelett ellenszegülő taszhatásából keletkezik, minélfogva, minél jobban közeledik földünk a' naphoz, annál hevesebben taszíttatik el ettől; mentől jobban távozik el attól, e' hatás annál inkább szünik meg, és ezzel a' sebesség is azok hatásában nagyobb vagy kisebb leszen; miből a' nyári és téli különség, amaz $7\,^5/_4$ nappal levén hosszabb származik. Tömöttsége $= 4,_{72}$ tétetik. Minthogy alkotási 's egyéb viszonyaira nézve földünkhöz ugyis visszatérendünk, lássuk ezuttal a' bolygói-rendszerünkben látszólag a' nap nagysága után álló legfeltünőbb égitestet : a'

holdat, mint földünk követőjét, mely annál inkább igényelheti figyelmünket, miután ez azon égitest, mely minden egyebek közt hozzánk legközelebb áll. Már a' legrégibb népek a' hold változásának időszaki visszatértét pontosan meghatározták és annak fogyatkozásait ép ugy magyarázták.

A' hold magában véve homályos gömb, mely világosságát a' naptól nyeri, a' holdpálya ellipsis, melynek egyik tüzpontjában van a' föld, nyultsága nagyobb a' földpályánál, ugy hogy alakja inkább eltér a' körtől és földünkkel együtt kering a' nap körül. Pályájának nyujtsága földünktőli legnagyobb távolságában 54,366, legkisebb távolságában 48,712, e' szerint közép távolsága 51,480 mföld; az ő látszatos átmérője 29' 22" egész 33' 31", való átmérője egyik sarktól a' másikig 469 n. mföld, annak területe 1470 (m. szerint 1507) mfd, felülete 687960□ mföld, ürmértéke 56,660000 köb mföld, e' szerint tehát földünk ürmértékéhez képest 50-er kisebb. Állományának tömöttsége földünkéhez hasonlítva $^{7}/_{10}$ tsekélyebb, és igy $3\,^{1}/_{2}$ nagyobb mint a' vizé. A' hold nints mindig egyenlő távolságban a földtől, neki is van földközele, földtávola 's középtávja ép ugy miként 'a földnek a' naphoz változó állása van. A' hold keringései ép ugy osztályoztatnak miként a' bolygókéi, a' szerint a' minő szempontból tekintetnek t. i. tsillagászati (sidericus), időszaki (periodicus), vagy alakzati (sydonicus); hogy az elsőt, az egyik kijelelt állótsillagtól, ehezi visszatéréseig befuthassa 27 nap, 7 óra, 43 pertz és $11{,}_{56}$ m. p. kivántatik; — a' másodikra, hogy az égen teljes 360° keringését bevégezhesse 27 nap, 7 óra, 43 pertz és 47 m. p. kivántatik; és végre, hogy egyik teli holdtól, a' másikát elérhesse 29 nap, 12 óra, 44 p. és 3 m. p. igényeltetik. Saját pályájának kerülete 326,187 mföld, és igy földünkéhez összehasonlítva, mint 1 : 394-hez áll, e' pályában a' hold minden m. p. alatt 3,132 párizsi lábat halad. Egy óra alatt a' hold földünkkel együtt napkörüli utjában mintegy 14825, saját pályáján, tsak 498 és igy egy pertz alatt tsak $8\,^{3}/_{10}$ mfdet halad előre E' földkörüli utja közben, a' hold épen egyszer fordul meg saját tengelye körül is, mely tsak nem függőleg áll a' naputhoz, minélfogva a' hold egyenlítője tsak nem összeesik a' naputtal, miből a' holdra nézve a' naphozi irányában épen azon viszonyok erednek és azon jelenségek mutatkoznak, melyek a' földre nézve eléállanának, ha tengelye függőleg állana a' naphoz. A' hold tengelye körüli forgásának e' lassuságából következik, hogy egyik felét tsaknem 14 napig süti a' nap, mig másik fele e' fényt nélkülözi, de a' helyett a' föld visszaverődött fénye által világíttatik meg, hasonlóul a'hoz, a' mint a' föld sötét éjjein a' hold visszaverődő fényétől kivilágosíttatik. Miután a' hold minden égitestek közt legközelebb van hozzánk egyedül e' körülménynek tulajdonítandó, hogy nekünk minden tsillagoknál tetemesen nagyobbnak és a' napéval körülbelől egyenlőnek, sőt néha annál is nagyobbnak látszik. De e' közelség egyszersmind eredménydús tekintetet enged vetnünk e' világtest felületére, mely hatalmas távtsővekkel 500-szorta megnagyobítva szintoly meglepő, mint pompás látványt nyujt. Mig félholdkor e' magában sötét testnek teljes napfényben álló széle egyenlően világítva 's ezért

határozott körrajzban kikerekítve tünik elönkbe, átelleni széle mintegy kiretzézett és megszaggatottnak látszik. Hogy a' holdban látható egyes fénypontok nem egyebek hegyeknél, már onnan is kitünik, hogy mögöttük a' naptól elfordult részen árnyaikat mindig észre vehetni, melyeket fénytől meg nem világitott oldalaik felé vetnek, és melyek a' szerint rövidülnek, a' mint a' hold tsekélyebb világitásba lép. Ily árnyak megmérésén alapuló számítások azon eredményre vezettek, hogy több hegyek szintoly magasak, sőt némelyek magasabbak mint földünk legmagasabb hegytsutsai. Igen számosak a' holdban az ugynevezett gyürü hegyek, melyeknél egy köralakulag magába visszatérő hegyfal, vagy nagyotska lapályt, vagy néha igen jelentékeny mélyletet ugynevezett töltsért kerit be, mely mélyület közepén néha ismét kupalaku tsúts emelkedik. Azon kivül láthatók még különböző hegy tsoportozatok, minden irányban szétágazó, vagy egymást vágó hegy sorozatok, ugy hogy átalában a' hold egész felülete kitünőleg hegyes kinézést nyer, miről középszerü távtső segélyével is szemmel meggyőződhetünk. Ha ama hegyeket a' földön találhatókkal és ezek keletkeztéről megállapított földtani nézeteinkkel összevetjük, a' hold hegyeinek vulcani eredetét bizonyosnak állithatjuk, miután a' legbiztosb adatok arra mutatnak, hogy a' hold nints a' miénkhez hasonló légkörrel körülvéve, hogy felületén tengereinkhez hasonlítható jelentékenyebb viztömegek nintsenek, miért átalában kételkedhetünk, hogy a' holdon viz volna, sőt nagyobb bizonyossággal állíthatjuk az ellenkezőt. E' szerint az egész holdfelület természeti minőségének annyira különböznie kell földünktől, hogy földi emberek, vagy más itteni életszerves testekhez hasonlók, ott teljességgel nem lehetnek, miután a' viz több mint valószinü hogy ott hiányzik, már pedig ez, az életszerves lények létre jöttéhez és fentartásához egyik legelkerülhetlenebb kelléket teszi, miből kitünik hogy az valósággal egy teljesen kihült, kihalt bolygói test [104]), 's igy ott iszonyu hidegnek kell lenni. A' szoros tudomány érdekében megvetendők tehát azon tsal-nézetek, melyeknél fogva abban az itt levőkhöz hasonló lények jelenlétét támogatják, mert ha képesek volnának is ezerszer hathatósb nagyitótsővet használni, akkor is a' holdat tsak ugy láthatnók mintha puszta szemünk előtt 50 mföldnyi távolban állana, 's ki fogna ily távolban oly tárgyakat mint ház, ember, állat, növények sat. ismerhetőknek állitani. [104])

Mars a' naptól számitva, a' negyedik bolygó, az első tsoport vég bolygója, de első azon bolygók közt, melyek a' földpálya határán túl esnek. Őt az éj minden szakában láthatni 's annak tüzveres fényéről megismerhetni, látszatos átmérőjének nagysága szerfelett változékony mely 3,,"-től, egész 27,,5" különbözik. A' mint minden bolygó a' napkörül nyugotról kelet felé vonul, ugy ez is, de igen egyenetlenül, attóli középtávolsága 31,812702 földirati mföld, annak távolsága körpályájának szerfeletti tultsapongása miatt változó 's közel 29 és majd egész 35 millio mföld közt áll. Mars lakói a' nap közép átmérőjét 21,'333 nagyságunak látják, e' szerint 10' felül kisebbnek mint mi. A' maga napkörüli

pályáját, mars 1 év, 321 nap, 4 óra 's 42 p. alatt végzi be, mi alatt e' sebességének haladásában, minden m. pertz alatt $3\frac{1}{2}$ mföldet tevén, saját tengelye körüli forgását (Beer és Mädler után) 24 óra, 37 pertz, 20 m. p. alatt végzi. Mars való átmérője 1006, legnagyobb kerülete $3159,_{846}$ n. mföld, annak felülete 2,910000□ mföld, mintegy ötöde földünk ürmértékének. Mars a' maga sarkainál tetemesen összelapitott, ez arány Herschel után egyenlitője átmérőjének $\frac{1}{16}$-át teszi, mások azonban sokkal tsekélyebbnek állítják. Mars légköre tömöttnek és gőztelyesnek látszik lenni, veres szinét is innen nyeri. A' sarkok felé távtsővek segedelmével igen fénylő fehér égövet láthatni, melyek a' többi kérges felülettől különbözvén, majd tsökkenni, majd növekedni tapasztaljuk, melyekből saját földünk sarkainak összehasonlításából : hó, jég és tüzokádókra következtetünk. Mars tömöttsége, földünk közép tömöttségéhez tsak $\frac{7}{10}$ (m. sz. több mint $\frac{9}{10}$) teszi.

A' belsők és külsők közötti bolygók vagy Asteroidák mint : Flora, Victoria, Iris, Vesta, Metis, Hebe, Parthenope, Egeria, Irene, Asträa, Juno, Ceres, Pallas, Hygiea 's az 1851-ik év julius 29-én felfedezett Névtelen, mindannyian min századunk felfedezéseihez tartoznak, melyek szerfelett kinyuló hosszudad körben üstökösek módjára vonulnak a' maguk napkörüli pályájukon, de bolygóirendszerünk átmérőjének második huszonnegyedén tsak kevéssé tsapnak túl. Már a' régieknél a' bolygóknak térbeni rendes osztályozása feltünt, mely ugy van elosztva, hogy minden bolygó a' legközelebb következő külsőjétől igen közelitőleg kétszer oly távol van, mint a' mennyire az őt megelőzött belsője közt volt, miből a' régi bolygóknál a' naptóli közép távolságukat közelebb tekintvén Mars és Jupiter közt feltünő nagy hézag keletkezett, ha t. i. Mercurnak a' naptóli közép távolságra 4-el jegyeztetik, ekként Venus nyer 7, a' föld 10, Mars 16, Jupiter 52, Saturnus 100, Uranus 196-tot. Ezen számok bizonyos törvények szerint haladnak, mit azonnal észreveszszük, ha azokat imigy jegyezzük:

Mercur	4.			
Venus	4	és	3-szor	
Föld	4	„	3 „	2.
Mars	4	„	3 „	4.
Jupiter	4	„	3 „	16.
Saturnus	4	„	3 „	32.
Uranus	4	„	3 „	64.
Neptun	4	„	3 „	128.

Ezen elősorolt számok rendjében 2. 4. 16. 32. 64. 128. nyilvánosan a' harmadik, vagyis a' 8. szám hiányzik, ezen hézag már a' régibb tsillagvizsgálóknak különösen Kepplernek tünt fel először, miért is azok ezen nagy területben eddig ismeretlen bolygót gyanitottak, mely Mars és Jupiter pályáit egymástól elválasztja. Az újabb tsillagvizsgálók közt különösen Bode volt az, ki azon volt, hogy ezen nagy térség közt, még egy uj bolygót keressenek. Minden fáradozások és gyanitások sikertelenek maradtak, és tsak e' jelen század elején sikerült a' tudo-

mány gyanitásából felmerült hézagot valósággal betölteni, de a' gyanitott nagy bolygó helyett, több apróbbak fedeztettek fel.

Mindezen asteroidák törpe nagyságuak, és már e' tekintetben is a' többek irányában ellentétet képeznek, melyek Olber véleménye szerint egy szétomladozott nagy égitestnek töredékeiként tekintetnek; feltünő azonban, hogy az asteroidák egészen oly nemü fénynyel birnak, mint az álló tsillagok, és sokkal nagyobb világosságot árasztanak, mint a' hogy nagyságukhoz mérten adhatnának. A' mi ezeknek naptóli távolságuk, nagyságuk, pályájok sat. tekintetében eddig tudomásra jutott, az alább elősorolandó táblás jegyzékben előterjesztendjük.

A' naptól távolabb eső óriási vagyis kevesebbé tömött bolygók: Jupiter, Saturnus, Uranus és Neptun bolygói-rendszerünk átmérőjének hátra maradt részét foglalják el, melyek tetemes nagyságuk (földünket 76 egész 1333-or mulván felül), tsekélyebb tömöttségük (a' földünktől $^1/_4$ — $^1/_8$-al térvén el), igen sürü tsíkozott rétegzetü légkörük, napkörüli pályájuk, lassubb keringésük, saját tengelyük körüli forgásuk sokkal sebesebb volta (mi földünknél $^5/_{10}$ — $^4/_{10}$ rövidebb idő alatt történik), és sarkaik felé igen nagy összelapulások által különböznek; kitünő világossággal fénylenek, és számos (4—8) holdjuk van, minélfogva azok közepette maguk mint kisebb rendszerek széki tünedeznek.

Naprendszerünk bolygóinak ily szembetünő eltéréséből következtetve, mi azok alkotását, két különböző korszakból keletkezettnek tekintjük; ugyanis az elsőhöz sorozzuk a' belsőket, melyek legvégsőbbjeit az ellottsant asteroidák zárják be, a' midőn az utóbbi óriási nagyságuak nyilván kivehetőleg későbbiek

Innen van, hogy a' külsőkben, mint későbbi alakulásuakban a' viz tömege szerfelett túl haladja a' földes részeket, azokban a' könnyebb fémek, földes részek és alkaloidák levén többségben, melyek mindannyian földünk egykori ázalagi alkotására utalva, ugyanannyi léptsőkénti fokozatos kifejlődésre utalnak, de erről alább.

Jupiter, naprendszerünk minden bolygói közt legnagyobb, melynek ürmértéke $^1/_3$ nagyobb mint valamennyi bolygóké összevéve. Venus után a' legvilágosabban ragyog, melynek némileg sárgás ezüst fényü világosságához tsak Sirius és Kanopus hasonlítanak. Az ő naptóli közép távolsága: 108,404000, átmérője éjszaki sarkától, déli sarkáig tsak 18,524 n. mföld, és igy nagyon összelapitott, mi 670 (Lamont után 747) mfdet tészen. E' bolygó nagysága a naphoz 905-ször kisebb, a' földhöz hasonlítva 1333-szor nagyobb; középtömöttsége több mint 4-szer tsekélyebb mint földünké. Newton után 1067, Bouward 1073, Gauss és Enke után 1054. Airy után 1048-or kisebb mint a' nap. A' maga napkörüli 682 millio mföldre nyuló pályáját az őt követő 4 holdjával együtt $4{,}332_{,6}$ nap, vagyis pontosabban 11 év, 314 nap, 20 óra, 39 pertz alatt, minden m. pertzben $6931_{,7}$ frantzia ölet haladván, futja be. Már Galilei a' távtsővek első alkalmazásával Jupiter felületén homályos széles tsíkokat tapasztalt, melyek

egymással és az egyenlítővel párhuzamban vonulnak, ezeknek és az egyéb észrevett változásoknak fejtegetését mellőzhetjük, miután ugyis saját bolygónkon, mindinkább felmerülő fokozatos kifejlődésével kitisztulva, azok tüneményei is ugyanazon arányban világosulandanak fel. Tengelye körüli forgását 9 óra, 56 p. alatt végzi. Minhogy a' nap a' sarkoknál azok nyári szakában a' láthatáron felül tsak 3° emelkedik, ott valószinüleg mindig jég van, az egyenközi tájakon azonban állandóul tavasz és nyárnak kell lenni, 's minthogy e' bolygó, hogy napkörüli pályáját befuthassa, a' mi éveink számítása szerint majd 12 évet igényel; minden évszak 3 évig tart; az éj azonban a' sarkakon földi évünk szerint hat évig tart, ott azonban a' hol a' nap naponta fel és leszál, a' nap hossza a' mi óránk szerint 5 óráig tart. — A' nap a' Jupiter bolygón lakozóknak 27-szer kisebbnek látszik, mint földünkön, és tőle ugyanazon arányban nyer világosságot és melegséget. Ha a' Jupitert távtső segedelmével tekintjük, akkor azt négy hold által látjuk körülvétetni, melyek Jupiter körül változó távolságban és időben keringenek, és földünkről nézve, mint: $1{,}_{14}$—$1{,}_{15}$—2_{01} és $1{,}_{42}$ secundányi átmérőjü tányérkák látszanak; az ő bolygójoktóli távolságok szerint: első, második, harmadik és negyediknek neveztetnek. A' fogyatkozások itt igen gyakoriak, melyek Römer és Cassini által felállított azon nevezetes igazságra vezettek: hogy a' világosság mozgása haladó legyen, mely számításból kitünik, hogy minden m. pertz alatt az 41—42000 n. mföldet halad. Jupiter holdjainak főbolygójok iránti viszonyuk, az ide mellékelt táblás jegyzékből kivehetők.

Jupiter holdjai.

Jupiter holdjai attóli távolságuk szerint	Jupitertől közép távolságban. Jupiter fél átmérőjében	Jupitertőli távolságuk n. m. fdekben		Látszatos átmérőjök.		Való át merőjük n. mfd.		Pályájuk haladása Jupiter pályája felé	Sydonicus keringésük				Periodicus keringésük				Pályájokoni haladásuk 1 óra alatt mfben
		l. nagy	l. kiseb	Jup.k.t.	föld.	Littrow	Lamont		nap	óra	p.	m. p	nap	óra	p.	m. p.	
1	5,698	58062	56527	31′ 16″	1′ 4″	560	529	3° 18′	1	18	28	35	1	18	27	33	8,800.
2	9,066	92379	89938	17′ 13″	1′ 1″	460	475	3° 46′	3	13	17	53	3	13	13	42	7,000.
3	14,262	147352	143458	19′ 0″	2′ 0″	810	776	3° 26′	7	3	59	35	7	3	42	33	5,000.
4	25,436	259166	252017	1′ 32″	1′ 4″	566	664	3° 36′	16	18	5	7	16	16	32	8	4,200.

Saturnus bolygóink naptóli távolságuk sorozatában a' 21-ik, szabad szemmel még mindig mint első nagyságu tsillag látható. Az ő való legnagyobb átmérője, 17,263 (m. sz. 17,090), közép átmérője 16290, az egyik sarktól a' másik sarkig való átmérője Lamont után 14696; kerülete 54517 n. mföldet teszen: ürmértéke 928-or mulja felül földünket, tömöttsége földünkéhez képest tsak

$^1/_{10}$ teszi, 's igy a' parafa tömöttségénél alig kétszerte nagyobb. A' maga napkörüli pályájának 1280 millio mföldre terjedő utját 29 év, 166 nap alatt futja be. Tengelye körüli forgását Herschel szerint 11 óra 's 52 pertz alatt végzi, e' pálya sebességében 30 nap alatt halad egy fokot, és e' szerint 2 és $^1/_2$ évig tartózkodik ugyanazon égijegyben. Földünktől: 161—223 millio, a naptól 198,984000 mföld távolságban áll. Saturnus némileg kékes szürke világgal fénylik, melyen a' tisztán kivehető szürke tsikok és a' mellett homályos változó foltok észrevehetők, és valószinüleg nagy felhők tömegétől erednek, melyekből roppant hegyek emelkednek. E' bolygó egyetlen a' maga nemében, sajátságos gyürü alaku karikájával, mely őt egyenlitője táján szabadon környezi 's körülete forog, de tsak felfegyverzett szemmel, és tsak akkor látható midőn Saturnus a' kos és bak jegyekben áll. E' karika, közelebbről megvizsgálva, két egymástól szabadon külön álló gyürüt képvisel, melyek mint maga a' bolygó tömege szilárd testek, és tisztán kivehető árnyat vetnek, Saturnusra. Ugy lehet képzelni, hogy az számos egymáshoz, gyürü alakban sorozott és összefüggő apró holdakból áll, melyeknek a' bolygó körüli keringésök ideje egyenlő. E' gyürüt Galilei 1712-ben vette észre. Cassini azt 1715-ben mint kettős gyürüt adta elő, de tsak Herschel ismerte azt meg közelebbről. E gyürü 5276 mföld távolságban, mintegy szabad boltozatkép áll e' bolygó felszine felett és 3727 mföld széles, azon felül következik egy 387 mföld széles nyilás, mely egy másik 2255 mföld szélességü gyürüvel vétetik körül, a' kül gyürü külső széleig vonuló átmérő 38,201, a' belső gyürünek átmérője 25,461 mföld. Legujabb időben Bond (americában), és Darves (angliában) egy harmadik gyengén világított gyürünek jelenlétét állítják, mely Saturnus és sajátlagi kettős gyürü közt léteznék. Swabe 's más tsillagvizsgálók szerint Saturnus gömbje nem foglalja el e' gyürünek teljes közepét, hanem egy kevéssé nyugotra áll, e' véleményhez azonban Bessel nem járul. E' gyürü magában véve homályos test, mely kivehetőleg bolygójára árnyékot vet, ellenben annak fénye a' bolygó fényénél fejérebb és élénkebbnek mutatkozik. E' gyürü Saturnus gömbjének most éjszaki, majd déli részét keskenyebb és szélesebb árnynyal borítja 's ez által teljes setétséget idéz elő, mit földünkről igen tisztán kivehetni. Saturnusnak ezen kivül 8 holdja van, melyeknek látszó átmérői oly kitsinyek és bolgójuk fényáradatához oly közel állanak, hogy azok közül a' nagyobbak is tsak igen jó távtsővek segedelmével láthatók. Ezek a' maguk távolságaikhoz mérten, első, második, harmadik sat. hold, vagy másként saját nevükön is neveztetnek.

Azok legnagyobbikát (Titán 6. sz.) Huygen 1655-ik évben fedezte fel. Cassini ezek közül 1671-től—84-ig fellelte: a' harmadikat, negyediket, ötödiket és nyoltzadikat. Herschel pedig az ő óriási teleskopjával 1789-ik évben fedezte a' két legbensőbbet, és a' hetedik az ujabb időben vétetett észre. Az ő pályájok majd egészen köralaku, nagyobb hajlást tanusítanak mint Jupiter holdjai, miért is ők ritkábban mutatnak fogyatkozásokat, és a' nyoltzadikon az megjegyzendő,

hogy a' midőn az Saturnusnak nyugoti részében áll, oly kitünő világos fénynyel jelenkezik, hogy az a' hatodik kivételével mindnyájokat sokkal felülmulja, a' keleti részében azonban ő is eltünik, miből következik, hogy az miként bolygóirendszerük minden holdja a' maga tengelye körüli forgását, ugyanazon időben végzi, melyben az saját bolgója körül vándorol. Az ide mellékelt táblás jegyzetből kitünik azoknak főbolygójok iránti távolságuk, hajlásuk sat.

Holdak	Átmérőjük földirati mfben	Közép távolságuk Saturnus félátmérőjében		Saturnustoli távolságuk n. mfben.		Pályai hajlás Saturnus felé	Csillagászati (sidericus) keringés			
		Litrow.	Lamont.	l. nagy.	l. kisebb		nap.	óra.	perc.	m. p.
1-ső Minas	—	$3_{,185}$	$2_{,14682}$	26578	25840	28° 34′	0	22	37	30
2-ik Enceladus . . .	—	$4_{,088}$	$3_{,20799}$	34063	33115	28° 34′	1	8	53	9
3-ik Thetis	105	$4_{,858}$	$5_{,12840}$	42222	41050	28° 34′	1	21	18	26
4-ik Dione.	105	$6_{,222}$	$6_{,18190}$	54086	52585	28° 31′	2	17	44	51
5-ik Rhea	256	$8_{,666}$	$9_{,15240}$	75538	73425	28° 34′	4	12	25	11
6-ik Titan	680	$20_{,1000}$	$20_{,17060}$	175130	170265	28° 34′	15	22	41	14
7-ik Hyperion . . .	--	—	—	200000	—	— —	22	12	—	—
8-ik Japetus	388	$58_{,1050}$	$64_{,13591}$	510440	496272	22° 42′	79	7	58	37

Uranus nem régen még a' legtávolabbinak hitt bolygó, gyöngén tsillogó fénye miatt puszta szemmel tsak ritkán 's akkor is alig észrevehető, miért a' régiek előtt ismeretlen volt. Hat holdja van, de a' melyek közül négy vizsgáltatott meg pontosabban. E' bolygó 1781-ik év martius 13-án találtatott fel Herschel által.

Neptun, vagy Leverrier 1846-ik évben Gall berlini tsillagász Leverrier frantzia tudós gyanított kijelelésének utmutatása után fedezte fel, melynek feltalálásával naprendszerünk bolygói térsége majd nem megkettőztetett. Az ő közép távolsága a' naptól 600 millio mföld, a' maga napkörüli pályáját 168 év alatt végzi; — $6\frac{1}{2}$ lassabban halad, mint ezt földünk a' magáéban végzi, a' nap világossága 's az abból áradozó hév 1000-er gyöngébb mint minálunk, ugy hogy bolygónk vizének annak legforróbb napja alatt is teljesen meg kellene fagyni. Lessel Neptun 12 félátmérőnyi távolságban e' bolygóhoz tartozó holdat fedezett fel, ennek jelenlétét Bond, Mitchel, és O Struve is bizonyítják, ezen utóbbinak tett kiszámítása szerint e' hold, a' maga bolygója körüli pályáját 5 nap, 21 óra, 18 pertz alatt futja. Itt egy második holdat állít Mitchel, mi azonban még ép ugy, miként annak gyürüje mit Lassel és Bond Neptun körül jelen lenni állítanak kétséges.

Ezen bolygókon kivül naprendszerünk területét még számtalan üstökösek hasítják, melyek koronkint, az éji égen egészen meglepőleg mint fénytömegek

egy tisztább ragyogásu maggal lépnek fel, melyet naptól elfordult oldalaikon rendesen kevésbbé fényes és tsak ködösen világított fark, vagy üstök sokszor millio mföldre terjedve követ. Ezen üstökösek régente rendetlenül barangoló eleltünedező testeknek tekintetvén figyelemre sem igen méltattak, de mióta tsillagászaink, látkörünk e' rendkivüli látogatóit közelebbi vizsgálat alá vették, kitünik, hogy azok is, azon rend és törvények szerint végzik mozgásaikat, mint a' mely szerint azt az egyéb égitestek végzik. Pályáik ugyanazon látszatos rendetlenséget mutatják, minőt néha a' bolygóknál tapasztalunk, tsakhogy még nagyobb mértékben és azon különséggel, hogy nem tsupán a' naput egyenlapjában, vagy annak közelében mozognak, hanem a' világtér minden gondolható irányában rohannak a' nap felé 's tőle ismét el; miért is az üstökösek rendesen tsak néhány napig, vagy hétig, legfölebb egy pár hónapig láthatók, de hosszabb ideig sohasem.

Meddig a' történelem visszaemlékezik, azóta mintegy 500 üstökösről van emlités téve, de ezek közül tsillagászatilag tsak 150 vizsgáltatott pontosabban.

Ezek közül némelyek rövidebb idő közben jelennek meg, mint : Halley, Enke és Biela igen pontosan számíták ki ezeknek az ő róluk nevezett üstökösek utjait, melyek közül az első 75—76 év, a' második 3 év és 115 nap és az utolsó 6 év és 270 nap alatt járja meg pályáját, és ily időközben már ismételve vizsgálódás is tétetett körülöttük. Más üstökösek pályái azonban mint a' bolygókéi szinte ellipsisek ugyan, de oly nagy nyultsággal birók, hogy keringésök ideje többnyire nagyon soká tart, és névszerint néhány legszebb és legkitünőbb üstökös, mint : az 1680. és 1811-beliek sat. visszatérése tsak évezredek mulva várható. Ellenben az üstökösek nagyobb részénél, oly pályajárások is vannak, melyek sem kör, sem ellipsis, hanem parabola, mely esetben ezen üstökösek visszatérését, hatsak utjokat meg nem változtatják, sohase várhatjuk. Ezeknek a' világegyetem végetlen terében ugy kell elveszniök, hogy naprendszerünkhöz tartozóknak nem is tekinthetjük.

Minden felfedezett üstökösek közt legnevezetesb az, melyről Seneca emlekezik, mely veres és igen fényesen világitva oly nagy volt, mint a' hold. Ugy az mely Rómában 43 évvel Kri. e. vétetett észre, 's mely hasonlóul miként az 1531-iki Kri. u. világos nappal láttatott. — Az mely 60 évvel Kri. e. magát a' feljövő nap fényét háttérbe szorítván meghomályosítani mondatott. Ugy az 1680, 1744, 1769 és 1811-ik évi üstökösek, melyek üstökei 20, 7, 10 és 22 millió mföld hosszaságra terjedőknek számítattak. Ugy az 1718-ik évi, mely Venus fényét felül multa. Az 1811-nek magva jó távtsövek által gyöngén zöldnek, a' közepén veresnek mutatkozott. Herschel után annak félátmérője 14,000 n. mföldet tett; melynek közepén sajátszerü világos pontot lehetett megkülönböztetni, mely sötétszürke egészen átlátszó gyürüvel környeztetett, mi ismét egy más tisztább fényü réteggel boríttatott, mely a' naptóli elfordult oldalán nyitva

maradt, és itt két 's több millió mföld hosszaságu sárga világos folyamba oszlott sat.

Mi tehát, ugy azon üstököseket, melyek saját bolygói rendszerünk határai közt vonulnak, mindazokat melyek saját naprendszerünk határain tul szomszédos rendszerekbe tsapnak, oly sajátos vegyületü égitesteknek tekintjük, melyek ugy saját bolygói-rendszerünk összes tsillagzatit a' szomszédos naprendszerekkel és az egész egyetemmel mintegy keresztszövésü szerves működésben lántzszemekként összetsatolják, miből beláthatni, hogy mindaddig mig azok ennen bolygói-rendszerünk határai közt vonulva haladnak, addig az azokból kifejlett és szabaddá lett berz-galvan-delejes erőikkel e' naprendszer részére adóznak és ez által az egész egyetemre vonatkozva egy általánosan elterjedt ugyan-
[105]) azonos kört, mondhatnók világ-légkört alkotnak. [105])

Itt vannak tehát elősorolva tsillagászaink által leirt, azon minden renden levő égitestek, melyek e' rengeteg távolságban költsönös vonz és taszitó hatással, de számtanilag kitüzött határok közt szabadon lebegve, annyi myriad életnek alapját adják.

És most a' midőn ugy a' mindenekfeletti végtelen-örök központi okfőt, mint a' tér és időbe átvitt anyagiak lényegét, a' mint is saját naprendszerünk égi testeit 's ezeknek a' nagyészszel való összfüggését ily pontosan felismertük, áttérhetnénk már most : a' tér és időbe átvitt myriad naprendszereknek azon lehető legelső okfői alkotás nemére, mely a' jelen indokoltabb természeti-tudományok okszerüségéből folyva következik ; de hogy e' nemben a' természeti-tudományokban kevésbbé jártasaktól is megértessünk, mindenekelőtt szükséges, hogy saját bolygói-rendszerünk két legnevezetesb testéről : a' nap és földről értekezzünk.

Bolygói-rendszerünk területében a' nap a' legnagyobb égitest, mely az összes bolygók nagyságát több mint 700-szor mulja felül, állományára nézve naprendszerünk minden egyéb égitesteitől első tekintetre az által különbözik, mert egyedül ő az, mely lobbanva lángoló árja által egyre 's szakadatlanul világít, ezenkivül egy maga az, mely a' bolygói rendszer szünteleni székit foglalja el ; miből teljesen meggyőződhetünk : hogy ezen égőtest állományának, saját naprendszeréhez tartozó minden egyéb égitesteinek állományaitól egészen különböznie kell, mi azon tsillagászati tapasztalásból is kitünik, miszerint minél jobban közelednek a' bólygók a' naphoz, annál tömöttebbek, igy tömörebb a' Venus állománya mint földünké, de amannál tömörebb a' Mercuré, következésképen ugyanazon haladásban legtömörebbnek kellene lenni a' nap állományának ; de a' tsillagászati vizsgálatok szerint az szerfelett laza ; minthogy pedig onnan semminemü gáz, gőz, vagy az üstökösek módjára egyébféle kipárolgásokat nem tapasztalunk kifejleni, látni való, hogy ott viz teljességgel nem lehet, de hiányozzék ez, mint az életszerves testek létrejöttéhez elkerülhetlenül szükséges egyik főkellék bármely égitesten, az ott egygyé gyüledezett galvan-berz-delejes fejleményeket ama testnek szerves müködéséből keletkezettnek teljességgel nem

tekinthetjük; - de továbbá miután tsillagászaink tapasztalásaiból tisztán tunik ki, hogy a' naphoz tartozó bolygói testek, kisebb-nagyobb távolságban mindannyian körülete keringve feléje nehézkednek, de a' vele való teljes egyesülést nem eszközölhetik, önként következik, hogy eszerint ezen bolygói testek állományaiban jelenlevő erőknek, a' nap állományában levő erőktől egészen különbözniök kell.

Ép ezért az anyag lényegének ugyanazonosságából indulva, teljes bizonyossággal megvagyunk győződve, hogy földünk (ugy egyéb bolygóink) állományában is a' tsuk, vagy összehuzó, vagy többes sarki erők levén többségben, eszerint azok állományaiban rejlő erőknek is uralgóbban vonzóknak kell lenni; -- ellenben a' nap, állományában szakadatlanul lobbanó lángok árja által, melyeknek kilövelő sugarai bolygónkon a' dombor üvegeken át központosíttatva majd nem kiállhatatlan vakitó fényt, és a' hév minden eddig ismert fokainak legnagyobbikát, a' galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak összeillesztettéhez hasonlót nyujtja, első pillanatra kitünik, hogy mindent kiterjeszt; de ép ebből önként következik, hogy: a' nap állományában az ódó, kiterjedő, vagyis az ő kötelékeiből kiszabadult berz-erők levén többesedve, e' szerint annak állományában jelenlevő uralgóbb erőnek kétségtelenül : taszitónak kell lenni.

Tudjuk, hogy Newton vezér-elvén, melyszerint bolygói-rendszerünk égitesteinek, sőt általában minden égitesteknek, mint tehetetleneket tekintve vonzerő tulajdoníttaik, de bárminő tiszteltek legyenek is előttünk az ezen nézetet követők tekintélyei, mind a' mellett nem tartózkodunk az anyag lényegéből folyó nézetünket, tisztultabb fogalmakban indokolni.

Igaz ugyan, hogy mindaddig, mig az anyagot alkotó ellentétes berz-erők saját arányu egyensulyozásban lekötöttek, azokat mi is állományaik tömöttségükhez mérten kevesbbé, vagy többé tehetetlennek tekintve, azoknak majdnem egyedül vonzerőt tulajdonitunk, de mihelyest az anyag állományát tevő ellentétes berz-erők, bárminő oknál fogva ezen saját arányu lekötöttségükből kiszabadulnak, kötött arányaikkal vonz, a' kiszabadultakkal, főleg ellobbanva, amazok irányában taszító erőt tulajdonítunk, — ezt a' tapasztalás elvitázhatlanul tanusítja; — innen önként következik : hogy földi bolygónk (ugy minden kétségen kivül a' többiek) állományát alkotó oly végetlenül különböző arányu anyagai, melyek már tsupa érintésökre is egymást részben költsönösen felbontva, eredeti berz-erőikre ódják, mennyire nagyobbnak kell lenni ezen kifolyásnak azon tapasztalás igazolta eseménynél, melynélfogva szervesen működő földünk belforrongó hevénél, a' legtömörebb testek állományai elemeikre, ezek tényezőikre ódódva, onnan szabaddá lett berz-erőkként folyton áradoznak, miből önként következik : hogy ezen berz-erők az ő kötelékeikből kiszabadulván, többé földi bolygónkra nem nehézkedhetvén, innen szakadatlanul elvonulnak; de ezen elvonulásuk lehetetlen volna, hatsak bolygói rendszerünk széki gotzának viszonyos ürébe, mint reájok nézve még finomabb, ritkultabb állományu helyiségbe

nehézkedve nem vonulnának: miből önként következik, hogy földünk (ugy a' többi bolygók) berz-erőinek tulsulyu lekötöttségével : vonzólag e' lekötöttségükből szakadatlanul szabaddá lett berz-erővel pedig (főleg ellobbanva) taszitólag hat; azaz vonzó erővel hat minden a' magáénál melegebb és igy több berz-erőket fejlesztő égitestekre, mint : Venus, Mercur és napra; a' midőn minden hidegebb, vagyis kevesb berz-erőket fejlesztő égitestek irányában taszitólag hat [106]), igy a' hold Mars sat; és igy földünket (ugy a' többieket is), a' nap irányábani működésében méltán tulsulyilag : vonzó, ellenben a' napot mindazok irányában tulsulyilag : taszító hatásunak tekintjük. De mivel e' szakadatlanul elvonuló szabaddá lett berz-erők ellobbanásaival e' gótzban, az egész naprendszer területére nézve a' legnagyobb viszonyos ür támad, ez által miként a' légmérő tsövének felső ürében szívólag-vonzó erő is eszközöltetik; és igy a' bolygói-rendszerhez tartozó összes égitestek költsönösen összfüggő vonzásban is egygyé tartatnak, mi az által is elősegíttetik, mivel e' rendszer égitesteiből szakadatlanul kivonuló szabaddá lett berz-erők, azokat léggömbként, vagy mintegy szárnyak általi emelő támogatásban fentartván könnyítik, 's igy a' naprendszer székiből kiható taszerőnél fogva mindannyian számtani arányban egyensulyoztatnak. Innen van aztán, hogy az égitestekre vonatkozó általános erői hatás, egyedül vonzó-erői számításra vezetvén, megállhat.

[106]) 106

Miután földünk (ugy a' többi bolygók) szerves működésén az ő területéből szüntelen elvonuló berz-erők, az által pótoltatnak helyre, mivel önalkotta életmüves létszervei ahhoz előbb-utóbb önként visszaesnek, miáltal mindaddig, mig ezek szüleményei lehetségesek, kimeríthetlen tápot nyujtanak; ekként tisztán kiviláglik, hogy naprendszerünk szervesen összfüggő égitestei ugy, miként a' székekszékihez tartozó minden egyéb myriad égitestek, nem mechanicai, hanem valóságos életszerves működés következtében keletkezett erők által tartatnak fenn. De ugyanezen szerves müködésnek szakadatlanul megujuló forrásából következik, hogy ez elvesztett őserők helyrepótlása tsak ott lehetséges, a' hol ily életszerves testek viszonti szüleményei folyton folyva helyre pótoltathatnak, de minthogy a' nap kifogyhatlan hév és világító forrását, saját állományának mivoltából, a' majdan elősorolandó indokainknál fogva megujulhatónak teljességgel nem tarthatjuk, látni való, hogy bolygói-rendszerünk gótzát : a' napot rendszeréhez tartozó minden egyéb égitesteinek alkotásától egészen különböző természetünek tekintjük; — mert hogy valamely test lankadatlanul kifolyó erőit szerves működésben saját állományának mivoltából pótolhassa helyre, magának is ily életszerves testek visszszülemlési képességével kell birnia; de hogy ez lehetséges lehessen a' legalsóbb foku szerves testeknél ugy, mint a' legfelsőbbeknél elkerülhetlenül igényeltetik: saját mérvekbeni világosság és hév hatása 's a' viznek jelenléte, ezen kivül a' felsőbb fokuaknál szükségeltetik még sajátszerü légkör, 's a' legfelsőbbeknél szárazföld. Hiányozzék valamely égitesten ezen legfőbb kellékek bármelyike az azon testből szakadatlanul kifolyó erők, vagy nem saját-

jai azon testnek, a' melynek állományából látszanak kifejleni; vagy belhevének roppant izzóságánál maga is lobbanóvá tétetve, ekként saját naprendszeréből kifordulva, minden szerves élet helyre pótolhatási lehetősége kioltatván, e' kietlen térségben mindaddig bolyong üstökösként, mig életszervesen összhalmozott állománya, az azt alkotó berz-erőkre el nem enyészik, vagy legnagyobb részben kihalva, azok mellék bolygókká illeszkednek, hogy adandó alkalommal főbolygóikkal összetsapva, együtties megujulással folytathassák végpályájokat. — De miután a' nap állományából oly üstökösekkénti semminemü legkisebb gőz, vagy gáz fejleményt kivonulni, vagy állományát az egyre elvonuló lángok árjai által legkevesebbé sem tapasztalnánk fogyni; ekként azt sem ily kiholt égő-bolygók üstököseiként, sem pedig annak szakadatlanul kifolyó világosságát és hőségét annak saját életszerves müködéséből keletkezettnek sem tekinthetjük, miután abban a' gőzzel terhelt felhőknek jelenlétét miből sem gyaníthatni, 's igy vizet sem tartalmazhatván, tisztán kivehető, hogy annak állományában oly szerves testek viszszülemlései sem keletkezhetnek, melyek következtében az abból szakadatlanul fejledező 's lobbanva lángoló berz-erők oly kifogyhatlan mérvekben folyton-folyva fejlődhetnének ki.

Az anyag lényegének ily tisztán felismert állásánál pedig azt feltételezni, hogy a' napnak szakadatlanul lángolva lobbanó árja, az abból kifogyhatlanul folyó égvény, vagy szesz által eszközöltetik, a' nélkül, hogy ama roppant veszteségeket saját állományának szervesen működő viszszülemzésein helyre pótolhatná, a' dolgok ily tiszta állásával annyira ellenkezik, hogy az ily nézetet örömest átengedjük azoknak, kik az ilyetén semmi alappal nem biró magyarázatok mámorában örömüket találják. Mi tehát, kik a' napot ily égvény, vagy szeszgyártó mühelynek teljességgel nem tekinthetjük, az ily vélemények támogatásához semmi szin alatt hozzá nem járulhatunk.

Ha tehát lehetséges is a' nap testi állományának némi tömöttsége miként a' tsillagászati tapasztalatok tanusítják, az nem lehet más, mint oly szivatsszerü kiégett hamvas salakból töményült tapló-féle állomány, mely nem másként, mint a' bolygói-rendszer összes égitesteiből szakadatlanul fejledező galvan-berzdelejes erőknek magukkal vitt parány hamvas részetskék letéteményezéséből keletkezett. — Nemde a' viz forróvá tétetvén, ez által állományának mivoltában részben szabadon levő berz-erői kiszabadulva, magát a' gőzzé vált viz állományát apró hólyagtsákká tágítván, igy miként a' könenynyel megtöltött léggömb sulyt is képes felvonni; ugy itt a' bolygói 's egyéb égitestek állományaiból szakadatlanul elvonuló berz-fejlemények következtében is, ily még eredeti berzerőikre teljesen el nem oldott hamvas parány részetskéket magukkal vonva és saját bolygói-rendszerünk széki gótzába, a' napba letéteményezvén, annyi myriadokon át, szinte roppant nagy tömeggé gyüledezhettek, hogy abból mint közös tartalékból a' széki gótz roppant hősége által ama hamvas részekét alkotó berzerők is, a' lehetőleg kifejtessenek; de miután a' létszervesen működő bolygókból

és égő üstökösekből szakadatlanul elvonuló berz-erők által (léggömbként) elrepített atom részetskék, e' széki gótzban jelenlevő iszonyú hévfoknak is (minthogy absolut hévfok itt sintsen) datzolhatnak és igy berzerőikre teljesen át nem alakulhatnak, ily összehalmozást a' napban nem hogy lehetetlennek, sőt mint a' dolog természetéből folyót, nagyonis valószinünek tartjuk.

A' nap sajátos tüneményeiből tisztán áll tehát előttünk, hogy a' lobbanva lángoló berz-erők árja, a' nap saját állományának életszerves viszszülemlései által teljességgel nem fejledezhetvén, ekként ezen kifogyhatlan fejlemények, annak saját készitményeül sem tekinthetvén, ezeknek magukból a' szerves bolygói testek állományaiból, a' hol e' szünteleni veszteségek a' minduntalan uj és ujból keletkezett szerves testek viszszülemlései által helyrepótoltatnak, kell kivonulniok, de hogy ehhez az égőüstökösek, melyek végoszlásnak indultak, szinte hozzá járulnak, az kiki előtt azonképen tisztán állhat.

Hogy tehát e naprendszerünk egészét (a' mennyiben gondolatilag az életszerves nagyegész lántzolatából elszakitható), saját működésében a' lehető legösszevontabb központositásban szembesíthessük, azt nem egyébnek, mint az egyetemes nagyegészszel oly szorosan összekaptsolt, de az egésztől némileg elszigetelt életszerves egésznek tekintjük, mint kisvilágunkat a' földi bolygótól és az egyetemes nagyegésztől elszigetelve lenni látjuk; és igy a' mint kisvilágunk életszerves működése folytán, annak anyagi parányaiból az azokat lényegileg alkotó tényezők, életerőkként kiszabadulva 's az idegekszálai által (miként a' távirda nyujtalain a' galvan-berz), vezettetve, végre az agy duzzadása alatt annak széki üregébe központosulnak, mi által kisvilágunk elszigetelt életszerves egészének myriad parányait sulya ellenére, egy közös deleileg központosított gótztzá emelvén élteti; — ugy itt is azonképen történik, tsakhogy a' mérvek roppant nagyságában. Miből kivehetni, hogy az életszervesen működő bolygóirendszerünk kellő széki a' nap, e' mindenség szervesen működő nagyegészében nem egyéb : mint kisvilágunkban a' sziv, gyomor sat. körül gótzként gyüledezett dutzszövedék. Vagy, hogy saját életszervezetünk myriad parányainak szervesen működő összhasonlatosságával nagyban éljünk: naprendszerünk, elszigetelt térségében vonuló bolygóit, mellékbolygóit, üstökösеit, oly folyton folyt létszerves galván-berz-telepeknek tekinthetjük, a' honnan a' szüntelen elvonuló berz-erők területük legritkultabb helyére, annak viszonyos ürébe : a' napba vonulnak, a' hol mint legellentétesb és igy legnagyobb sarki rokonságban levő mivoltok lángoltan lobbanóvá lesznek. — Vagy miként a' megtöményült berzgyüjtőből az érintő (explosor) közelitésére, abból a' lobbanva-lángoló szikrák tsalatnak; — ugy itt naprendszerünkben, az egyes égitesteknek szakadatlanul a' bolygói-rendszer gótzába való nehézkedésük következtében : érintőként, az abba gyüledezett berz-erők egyre lángoltan lobbanóvá lesznek, minek következtében a' napban a' lehető legnagyobb világosság és hőség támad, miáltal a' feléje nehézkedő égitestek szüntelen vissza 's vissza taszíttatnak és igy a' nap-

rendszerhez tartozó összes égitestek költsönös hatályban sulyok ellenére fenntarttatnak és éltetnek.

A' midőn tehát, bolygói-rendszerünk égitesteiből szakadatlanul fejledező galvan-berz-delejes erőknek e' rendszer széki gótzába való vonulásával igy megismerkedtünk; lássuk most saját földünk alkotására vonatkozó nézeteinket közelebbről.

Igaz, szerfelett ketsegtető azon elmélet, mely földünk tüzi (vulcanicus) eredetére vonatkozik, de miután ez nem magából az anyag minden ugrás nélküli lényegéből, hanem azon látszatos nyilt szemléletből indult ki, miszerint megpillantván az annyi üstökös tsillagok égőmagvait, nem különben tekintetbe véve ama napjainkban is bár ritka tüneményként tapasztalható kő vagy vasas-titán meteorok eredetét, ez okozatok szempontjából indulva, a' nélkül hogy magára az okfőre utalnának, mi ezek örömében, minthogy e' földünkön jelenkező tüneményeknek kimagyarázására oly kedvezőknek lenni mutatkozának, ezekben egy előre megállapodván, nagy hirre 's gyors utánzókra talált; mi által földünk pa. rázs-tüzi, vagy vulcani eredete szerfelett mohón felkapatva oly annyira elterjedt, hogy jelenben a' természetvizsgálók legjelesb tekintélyei is ezen elmélet mellett hartzolnak.

Igaz, hogy szervesen müködő földünk belizző hőségéből, és egyéb jelenségekből vonva következtetést, emez elmélet azzal szerfelett összefüggő, de miután ezen elmélet a' mindenugrás nélküli okfői eredetre megnyugtatólag teljességgel nem vezet, e' szerint látni való, hogy abba ugy a' mint előadatik, hatsak az igazság valójától szándékosan eltérni nem akarunk, megnyugodnunk teljességgel nem lehet.

Mi volt tehát önként következőbb, mint az: hogy a' midőn a' plutonicus eredetre vonatkozó nézpontok, a' földünkön tapasztalható látszatos jelenetekkel első tekintetre annyira megegyeznének, ekként a' földünk vizi eredetére vonatkozó elmélet, mely az életszerves testek önként visszaesett maradványainak rideg tetemeiből, földünknek a' vizi alkotás általi sürüdését, keménykedését, ugy annak belhőségét az anyag lényegének homályban rejlett mivoltából kielégitőleg megfejteni nem tudá, majd nem teljesen elvettetett. Holott ama rendszer felállitóinak jól megkelle vala gondolniók, hogy a' legrégibb feltárt korszak hagyományain reánk öröklött vizi eredet, mely az égyptoni, indu, tibeti legrégibb elévült időkből kelt genesissel, ugy saját vallás Alapitónknak az élő-vizről mélységes igéivel teljesen összeesik, ez sem vala az önkény, hanem a' legszigorubb tudomány követelményein alapult igazságnak eredménye. Ime, ha ezeknek tsak annyi hitelt adtak volna mint egy atom, a' tantökéletesbülés alapján, ezek felett már régen kitisztulhattak volna, de mivel a' mi isteni eredetü nyelvünk, lelkébe letett tanait felismerni nem tudták, nem tsuda, ha a' voltaképi alkotás felett, mind e' mai napig kiokulni képesek nem valának.

Illő tehát, hogy e' nézpontok indokai mindkét nemben, minden irányban

ujból, még pedig a' legszorosb vizsgálat alá vétessenek, győzzőn a' mint tudóshoz illik nem a' tekintély, hanem a' mindenekfeletti : Igazság.

Hogy földünk teke alaku legyen, az a' tudósoktól már régen elismert tény, miután annak mérvonalai pontosan kiszámitvák, de hogy ez eredeti kezdetére nézve egyedül vizi, vagy tüz-vizi, vagy parázs-tüzi meteorként támadt légyen, a' természet-vizsgálók, az évesült korszakban maguk közt eddig tisztába jönni nem tudtak.

Igaz ugyan, hogy a' tapasztalás azt tanusítja, hogy az ily meteorok jelenben is erednek, melyek közül legközönségesebb 's talán gyakoribb is mint közönségesen tartatik : a' v i z m e t e o r, a' midőn t. i. ugyszólván semmi felhők sem mutatkoznak, hanem a felső rétegekben összegyült köneny és éleny, ugy az azok gömbtséit áthatva megtöményitő berz-erők nyomásából keletkezett szikra kitsalásával, azon rétegzetek lobbanóvá tétetve 's iszonyu dörgések, durranások közt összetsattanva, felhő szakadásban ömlik a' viz, ilyenkor bár ritkábban kő 's vasas-titan meteorok vegyes esései is tapasztaltattak, de ezek alkotásaira valószinüleg még összetettebb elemek jelenléte igényeltetvén, amannál sokkal ritkábbak. Minthogy tehát, ezen meteorokat bolygónk körében napjainkban is tapasztalnánk támadni, sőt miután maguk az üstökös tsillagok is égő magvaikkal jobbára ily szüleményekre vonatkozó visszaemlékezést látszanak szembesíteni, ekként nem tsuda ha ezek a' voltaképi okot nem kereső bár nagy tekintélyü buvárokat oda vezették, hogy földünk kezdeményi magvát is e' roppant térségben ily vegyes eredetü meteortól eredtnek tekintik, mely mint : viz-, kő-, vasas-, titan- és egyéb vegyületü meteor iszonyu dörgés és hév világosság kifejlődése közt tüzes folyadéku tseppé vonulva, roppant hőségénél, a' vizes részeket gőz alakban mind addig távol tartá tüzes állományától, mig nem felületén lassatskán kihülve, ezen állapotból viztseppekké nem sürüdött.

Földünknek ezen vegyes eredetü származása szerfelett ketsegtető, 's miután az, a' bolygónkon tapasztalható jelenetekkel oly annyira összhangzónak mutatkozik, nem tsuda, ha tudósaink e' nézeteknek engedve, legnagyobb részben ily tekintélyeknek hódolva, magukat teljesen kielégitve lenni érzik. Mi azonban, kik az ilyetén alkotást tsak mint okozatot tekintjük, igy az okot felderitettnek épen nem tekinthetvén, ebben meg nem nyugodhatunk.

Nézzük tehát legelsőben azok indokait, kik földünk parázs-tüzi alkotását, az egyedül vizi származás ellenében fővonásokban miként támogatják : az ásványok, mondják, nagy része egyedül vizben feloldhatlan, sőt a' mennyiben feloldhatók is, százezerszer több vizet igényelnek, mint a' mennyit a' feloldott létrészek tesznek; — továbbá minthogy földünk összes sulyméréseiből kitünik, hogy belsejében még tömöttebb mint külkérge, kitünik tehát hogy földünk összes állományában nintsen annyi viz, hogy ezek feloldását eszközölhetné; — végre földünk belhősége, annak külkérgétől tsekély mélységre véve, onnan a' hol az évi hőmérséklet állandóul megmarad, annak középpontja felé, mind inkább

nagyobb és sebesebb léptekkel növekszik, mely hőség a' mint a' tapasztalás tanusítja, mindig emelkedik, és 5—6 mföld mélységre már oly foku, hogy nem tsak minden vizes részeket eltávolit, hanem majd minden ásványok nemei folyékonyokká lesznek, mely szüntelenül növekedő hőségnek elegendően kielégitő okát nem adhatni, hatsak: azon eredeti fennmaradt hőségtől nem származtatik. Ily hőségnél fogva tehát kezdetben a' viz tsepekké át nem alakulhatott, hanem az egész tenger vize gőz alaku körzetet képezett e' tüzes mag körül, mely tsak később, midőn e' mag felületes kérgén némileg hülni kezdett vált tseppekké sat.

Mi azon tapasztalásból, miszerint a' természet mindenben a' lehető legnagyobb egyszerüségből indult ki, eme ugrásnélküli fokozatos fejlődést híven követve, ekként valamint a' myriad naprendszerek, ugy bolygói rendszerünk köréhez tartozó saját földünk eredetét is, a' mint már fenntebb megemlékeztünk, a' mindenekfeletti elevei világosság „Ige" okfőjéből tér és időbeni tényezőkként kifolyt berz-erőktől származtatjuk; miből tisztán kiviláglik, hogy földünket: tüz-viz meteorként eredtnek tekintjük, a' nélkül azonban, hogy ugyanazon alkalommal kő-vas-titán, vagy bár minő vegyületü parázs-tüz meteorok jelenlétét távolról is elkerülhetlenül szükségesnek tartanók. És ezen nézetünktől mindaddig el nem állhatunk, mig a' vegyészeti kisérletek tényein nem sikerülend, ugyanazon primitiv elemek összetsapásaiból nem tsak tüz-vizet, de egyéb nemü meteorokat előállítani, a' midőn mi is örömest hozzá állunk az ily parázs-tüz alkotási módhoz, de addig hasztalan lények szaporitásának tartanók földünk alkotását ily egyveleg meteoroktól származtatni, mert megvallva a' kő-vasas-titan meteorok, főleg ez utóbbi alakulás alkalmával kifejlett tartós hőség és élénk veres szinüktől véve következtetést, némi az egész egyetemet elárasztó hamvas parány alap (basis) részek, és a' széneny jelenlétét tartjuk elárulva lenni, 's igy nem igen járulhatunk azon nézethez, hogy azon fenntebbi primitiv elemekből sikerülhetne bár a' legegyszerübb ásványok nemeit előállítani; a' netaláni széneny, légeny és hamvas parány részeknek hozzá járulását pedig, minthogy ezeket az életszerves testek azonodása következtében keletkezett későbbi eredményeknek tekintjük, ezeknek naprendszerünk roppant területében bolygóink eleve lett jelenléte előtt lehetségesnek lenni teljességgel nem tartjuk.

Igaz ugyan, hogy a tapasztalás azt tanusítja, hogy e' meteorok majd vegyesen, majd külön, jelen napjainkban is támadnak, melyek a' gondolkozót mintegy ujjmutatólag oda látszanak lenni, hogy ime földünk kezdő alakulása is igy, tsak hogy sokkal nagyobb mérvü tömegben, ama üstökösek módjára történt; melyek minden kétségen kivül, a' természet vizsgálóra szerfelett figyelmet ébresztő jelenségek, de távol attól, hogy ezek következtében magunkat rendes ösvényünktől eltereltetni engedjük, itt is a' mélyebben buvárkodó előtt azonnal feltünend és ez valódi szerentse, hogy ezen tünemények közt mindenekfelett legközönségesebb és gyakoribb: a' viz-meteor, mely a' természet-vizsgáló 's a' közönség szemeiben tsak azért nem oly szembeötlő, mivel megszoktuk az ilyetén

alakulásokat földünk viz-göz kipárolgásai következtében keletkezett összlotsanásoknak tekinteni; holott gyakran történnek ily zivatarok a' nélkül, hogy azt felhők jelenetei megelőznék, a' midőn aztán, tsak rögtön mintegy ütéssel távol magasból érkező morajt hallhatni, sőt néha a' roppant magasságnál az sem tapasztalható, hanem egyszerre sürü fekete folt vehető észre a' roppant magasságban mire légritkultság, lágyság, tsend áll be, erre tsaknem azonnal a' szerfeletti magasságban jelenkezett fekete felhő alaku foltot, mindinkább alább szállva közeledni látjuk, mely mindinkább közeledve iszonyu légnyomás és feltarthatlan szélvihar süvöltése közt az egész láthatárt elborítja, mire az ekként támadt felhők gőzhólyagtsáinak ür helyiségeiben töményülten rejlő berz-erők össztsapásaiból szakadatlan lángolva-lobbanó villámlások 's dörgések közt felhőszakadáskép hull alá a' viz. E' tüneményt természetesen nem más okozza mint az, hogy roppant magasságban, ott hol légkörünket az éleny és végre a' köneny rétegzi, 's a' leb töményült rétegzetével határos, melyek mindannyian állományaik gömbtséiben berz folyammal tömvék, ezek ellensarki össztsapásaik folytán mint rokonságban levők szikrát kapva meggyuladnak; innen a' roppant magasság miatt tsak kisszerü fekete foltként tünedezik, és minthogy az iszonyu terület össztsapása következtében roppant hőség támad, ekként viztseppekké nem lotsanhatva a' gőzalakulás özönében felhők támadnak, melyek a' légmérséklet feldulása miatt iszonyu szélviharok alakjában tsak később, midőn a' berz-erők egyre tartó szakadatlan villámlások, dörgések következtében kiarányodtak, a' területi hőség alászálásával roppant mennyiségben özönlik a' tseppekké összfolyt viz.

Részünkről tehát szerfelett figyelemre méltónak tarjuk, hogy bár jelenben a' midőn földünk életszerves műfolyama következtében az elemek szövedékesebb nemei is szinte némi rétegeket képeznek, mind a' mellett a' kő-vasas-titán tömöttebb meteorok nemei hasonlíthatlanul ritkább tüneményként jelenkeznek, mint a' viz-meteor.

Ezen tapasztalás következtében, annál valószinübbnek tartjuk tehát, hogy a' midőn naprendszerünk területében oly réteges alakulások eredetére az alkalom nem volt, vasas-titán-kő 's egyéb tömött vegyületü meteorok sem támadhattak. Minek következtében a' lényeket ok nélkül szaporítani hajlandók nem levén, azon nézetben vagyunk, hogy a' széneny és légeny másod rendü elemei, ugy a' hamvas parányok, tsak földünk életszerves működése folytán, az azon élősködő kisvilági életet élők azonosodásai 's elhamvadásai következtében keletkezvén, e' szerint a' tömöttebb meteorok eredetét, ama primitiv elemek elevei jelenlétük előtt lehetségesnek lenni nem tartjuk. Igy áll ez együtties összhangzásban, ugy a' legrégibb elévült időkbeli égyptoni, hindu, tibeti vizi eredettel, igy az élő-viz tan maximáival, igy a' mi páratlan nyelvünk oly lényeges viz szavának lelkébe letett böltselmével.

És igy miután ezen tömött meteorok a' vizihez képest sokkal ritkábbak, már tsak innen is kitünik: hogy ekként mintegy Isten ujjmutatójaként intetünk,

hogy ezek indokait egymástól jól megkülönböztessük, ha szilárd szándékunk a' való tudomány terén sikerrel haladni.

Részünkről a' szilárd meteoroknak napjainkbani eredhetését valódi szerentsének tartjuk a' természet vizsgálóra, mert egyedül általok figyelmeztetve tünik a' viz-meteor oly feltünőleg szemeink elé.

Azon nézetünk ellenébeni állitásra pedig, hogy ezen másodrendü elemek és hamvas alaprészek a' megelőző myriad naprendszerekből szakadatlanul elvonuló berz-erők, 's egyébb fejlemények következtében az egész természet területében eleve, bolygói-rendszerünk előtt jelenlehetvén, ekként földünk azon elemek és alaprészek össztsapásaival ily vegyes eredetü meteorként eredhetett; — rövid válaszunk az: hogy hát a' legeslegelső naprendszerek, vagy tejutak alakulásai, a' midőn azon másodrendü elemek és hamvas alap részek teljességgel jelen nem lehettek, mégis tsak e' szerint fejtetnek meg az ő lehető legtisztább egyszerüségökben. Azért pedig mivel az ásványok nagy része vizben feloldhatlan, és hogy földünk összes vizi állománya sem volna képes többé ezek feloldását eszközölni; ebből földünk vizi eredetét lehetetlennek következtetni, tsekély nézetünk szerint távolról sem lehet; mert ha bár magunk is azon nézetben vagyunk, hogy földünk minden vize sem volna többé képes annak tömöttebb állományát magában feloldani, mindazon ez a' fenntebbi nézpontok támogatására mit sem bizonyit, mert mind a' mellett: részenként megtörténhetett az, a' mi most már, hogy egészben történhessék, lehetetlen. És igy bár ha tisztán áll, hogy az ásványok nagy része mint ilyenek vizben feloldhatlanok, mind a' mellett nem következik, hogy azok oldott állapotban ne lettek legyen. Igy földünk belforrongó izzósága által, mennyi ásványok nemei alakultak át akkép, hogy előbbeni oldhatóságukat ha nem is teljesen, de legnagyobb részben elvesztették, igy az: agyag, mész, kovany sat.; sőt az által miszerint az életszervesek műfolyama következtében másod rendü elemek, azok salakjaik elégésével, hamvadásával pedig alaprészek is keletkezhettek, ekként megvoltak azon sarkalatos elemek és alapok, melyek következtében a' föld belsejében szörnyü hőség és nyomások hozzájárultával, oly berz és gáznemüekből keletkezett ásványok nemei is alakulhattak, melyek önként következőleg, többé egyedül vizben feloldhatlanok, mint a' fémek nemesbjei sat., min természetesen az annyi átalakulások közbejötte után álmélkodni nem lehet.

De hogy annál inkább megértessünk legjobb leend példával élnünk, nemde: ha az emberi életszervezet műfolyama következtében keletkezett tsont, mész tartalmu parányait tekintjük, ezeknek egykori oldott állapotán nem kételkedhetünk (nemde ez igy áll a' többi állatok ugy villó, mint szénsavas mész, a' mint is a' kovany sat. állományaival), és mégis közönséges körülmények közt arra, hogy ezen tsont részek ismét feloldathassanak, talán ezer és ezerszer több viz igényeltetik, mint a' mennyi az egész életszervezet műfolyamának leforgása alatt szükségeltetett, melyhez azon tsontváz tartozott. És miért? mivel azon kellékek, melyek az életszervezet műfolyama következtében ezen oldhatóságot elő-

segélék u. m. szabaddá lett életerői fejlemények, delejesség, sajátos sav, hév, nyomás sat. ugy és akként alkalmazni módunkban nem levén, azt elő nem mozdíthatjuk.

A' midőn tehát, az annyira ismert körülmények közt, ennyi átalakulások után, az anyagok számtalan nemei egyedül vizben többé fel nem oldhatók, a' dolgok ily igenis tiszta állásánál fogva, az egyedül tüzi alkotás tanához teljességgel nem járulhatunk.

Mi tehát, kik földünk alkotását nem az ily tüzi meteorok, kimiai, vagy mechanicai erők véletlen össztsapásaiból, hanem annak valóságos életszerves műfolyama következtében fokonkénti szakokban rendszeres működés folytán keletkezettnek tekintjük. és ebből földünk növekedő belhőségét az anyag lényegéből a' legkielégitőbb és megnyugtatóbb módon következtetjük, ekként belhőségének okát egy ily: eredeti fennmaradt hőségtől kielégitőleg teljességgel nem származtathatjuk; nem, mert a' mint tudjuk nints a' természetben misem, mi folytonosan működhetnék a' nélkül, hogy eme működés folytán keletkezett veszteséget uj és ujból helyre ne pótolná; 's igy földünk belhőségének annyi milliónyi éveken való működése folytán, már régen meg kellett volna szünni, miként azt méltán gyaníthatjuk a' holdban; de minthogy ezen belhőség nem egy eredeti fennmaradt hévtől, hanem valósággal (miként életszervezetünkben ma is tapasztalhatjuk) egy szakadatlan belszerves működés munkasága következtében keletkezik; ekként az ily életszervesek önként visszaeső maradványai következtében minden e' nemü veszteségek ujból 's ujból helyre pótoltatnak és gyarapíttatnak, mi mindaddig rendszeres működésben folyhat, mig földünkön az életszervesek működéséhez megkivántató egyik legfőbb kellék: a' viz sat. azok uj és ujbóli gyarapítására meglevén, folytonosan helyre pótoltathatnak.

A' midőn tehát, az anyag ki 's mi voltát lényegében ismerjük és tudjuk, hogy az nem egyéb: mint az azt alkotó ellensarki tői tényezőknek arányos egyensulyozá'saiból mennyisedett állomány; — e' szerint minthogy ezen tsukódás minden anyagban sajátszerüleg változik, természetes, hogy az azok helyiségeiben, lyukatskáiban, gömbtséiben részben szabadon jelen levő berz-erők, mihelyest egymással érintkezésbe jönnek, költsönösen kiarányodván, mozgás, utóbb hév fejlődik ki, mi fokonként mindinkább növekedvén, végre magában a' légmentes ürben is, (miként a' galvan-telep ellensarki nyujtalainak összeillesztésével, a' légszivattyu alatt tapasztalhatni) égnek; mi az iszonyu nyomások, és a' támadt hőség költsönös élénkitése folytán fokonként mindinkább növekedvén, az azokban rejlő 's kötelékeiktől kiszabadult berzerők és elemek ezeknek durranó gázzá lett oszlásaikkal iszonyu feszitések, repedések, földindulások közt a' föld szinén egyes nyilások támadván, azokon végre az izzó állomány tüzokádókként tolatik ki. Tsak igy 's ezek alapjain, ha földünket: mintegy roppant tömegü életszerves galvan-berz-telepet tekintjük, juthatunk a' voltaképi tüneményeknek eredeti kutforrására.

Ezeknek ekkénti tisztaságában nem vagyunk többé azon szánandó szomoru helyzetben, hogy e' miatt többé hypothesisekhez, tekintélyekhez kénytelenítessünk folyamodni, miután tisztán áll előttünk, hogy a' föld belseje nem egyéb, mintegy életszervesen működő óriási galvan-berz-delejes telep.

Mi, kik mindenben a' lehető legnagyobb egyszerüségből indulva, a' lények szaporitását a' lehetőleg kerüljük, és mindenben a' tapasztaláshoz hiven ragaszkodva, földünk származását egyedül vizi eredetünek tekintjük, mibe sem vevén ez uttal azon lobbanva lángoló tüzet, mely a' primitiv elemeknek vizzé lett tsukódásaik alkalmával jelenkezik. És most nézzük azon nézpontokat, melyek bennünket ezek támogatásában megszilárdítottak. Földünk vizi eredete a' hajdani feltárt, de mitussá törpült hagyományokon kivül, az évesült korszakban is számos mély belátásu tudósoktól támogattatott, magának a' nagy tudományu Dr. Schordann Zsigmondnak e' művünk vezér elveül tüzött jelmondata is ide utal. De a' voltaképi tudósok figyelmébe mit sem ajánlunk annyira, mint vallás Alapitónknak az élő vizről mélységes igéit, melyek a' természeti-tudományok kisérleti tényeivel, és a' mi isteni eredetü nyelvünk oly lényeges viz szavának lelkébe letett positiv tanával, mig tsak e' földön értelmes lény lakozand az igazsággal soha ellentétbe nem jöhetvén tüz feszességü.

De földünk pontosan kiszámitott mérvonalai is azt bizonyitják és kétségen kivül helyezik, hogy annak két harmadát máig is viz teszi 's igy többségben levén, ekként a' gőz alakban levő részt mely egy másik tengert képezne, tekintetbe sem vevén, mindezek közt legnagyobb hason (homogen) tömeget képez a' viz, mely egyuttal mindazok párvonalában a' legegyszerübb elemekből tsukódott.

E' tekintetben azonban a' figyelmet érdemlő főleg az: hogy a' tenger vize vegyészi tekintetben körülbelül egy, és majdnem mindenütt ugyanazon sós tartalmu 's undoritó izü, mi teljességgel arra utal, hogy az egykor egy általános minden egyéb részektől elszigetelt egész hason (homogen) testet képezett, mely minden kibontakozott és olvadható részeket magába oldott, és ezen őseredetiségét, máig is az által tartja fenn, mivel a' befolyt tisztult vizek, annak töményitett arányához képest ugyszólván elenyésznek, és ép ez által (miként testünk vére által, az emésztés utján ujonnan képződött, és hozzá folyt tápnedvek), az ős, mint többes részektől könnyen áthasonítatnak. Továbbá földünk vizi eredetét támogatja az is, hogy az ugyanazon közös forrásból keletkezett vizi állatok nemei, a' maguk, bár annyi rázkódtatások után még máig legnagyobb részben fellelhető fokozatos fejlődésüket, ép az által tarthatták fönn, mivel ily folyékony menedékök volt. És végre ennek valóságát semmi annyira nem bizonyítja, mint az: hogy földünk állománya mindenütt a' viz (miként testünk tömege vérerei által) egészen áthatva van, és hogy az életszerves testek kiegészitéséhez minden kivétel nélkül lényegileg mindenütt hozzá járulván, eredetileg mindannyian ázalagi állapotból indultak ki.

Igaz ugyan hogyha földünk jelen szerfelett különböző testeinek tömkelegit tekintjük, nem tsoda, ha az emberi ész ezeknek annyi átalakulásai következtében, majd nem kigázolhatlan bonyodalmakba sodortatva, mintegy főcszméjét vesztvén, megállapodni kénytelenittetett; de a' mindenekfeletti végtelen-örök okfő 's az innen tér és időbei tényezőkként kivonult átalakulások ujbóli felismerésével, ha ezen fonalat tántorithatlanul hiven követjük, nints kétség, hogy tsalhatatlanul a' dolgok feltárt eredeti tudatára vezetendünk vissza.

Ezek után, ha naprendszerünk bolygóinak tsillagászati tekintetben való különösségeire visszapillantunk, kitünik, hogy azok nyilvánosan két t. i. a' dolog első 's másod alakulási rendjét tanusitják; az elsőhöz számitjuk : Mercur, Venus, Föld, Mars és a' szétlottsant Asteroidákat; — a' másodikhoz: Jupiter, Saturnus, Uranus és Neptunt. Az ezek közötti különség szerfelett észrevehető ugy állományaik, mint nagyságaikra nézve, minélfogva az elsők sokkal tömöttebbek, érettebb kiégettebbek és kisebbek; emezek pedig lazabbak, ifjabbak és több vizet tartalmazó óriási nagyságúak, ezen különség legfőkép abban feltünő, miszerint az első rendüek külkörükben az Asteroidák szétlottsant égitestei által záratnak be, mi által az óriási annyira eltérő égitestektől elválasztatnak. A' midőn tehát, a' fenntebb idézett módon naprendszerünk első rendü bolygói származván, szerves működésükben megindultak, és azok területi rétegzetének ellensarki és igy legnagyobb rokonságban levő berz-erői primitiv elemekké 's ezek tüz-vizzé tsukódtak, a' lehető legnagyobb nyomás, dörgés, világosság és hőség eredt; minek folytán az egész naprendszerünk területére nézve a' gőz alakulás megindult, melynek meghülése minden kétségen kivül nem a' nap közelében, a' hol ugyan ez alkalommal a' szabaddá lett berz-erők központosultak, hanem valószinüleg a' külkörnyéken kezdődött, és minthogy itt a' gőz alakulás, részint sokkal sebesebben kihült; részint mivel ennek körén túl oly gőz és nyomás, ezen égitest rendszeres alakulására eléggé hathatosan be nem folyhatott, ekként az Asteroidák a' gőz sebesebb meghülése 's a' külkör nyomásának hiányosb összműködése folytán, kisded tseppekrei szakadozó alakulása szétlottsanása keletkezett.

Az óriási bolygók alakulásait, a' mint már fenntebb érintettük, későbbi eredetüeknek tekintjük, és igy abból miszerint ezen Asteroidák területén túl jelenben négy bolygót ismerünk, e' szerint naprendszerünkből Mercur előtt, legalább négy mint teljesen megérett, kiégett bolygónak üstökösként kifordultát méltán következtethetjük, mely alkalommal kétségtelenül mind annyiszor az egész bolygói-rendszerben, de különösen a' külkörnyéken nagy mozgás, nyomás keletkezvén, ekként az új bolygók alakulására az alkalom mindannyiszor megvolt. Igaz ezen utóbbiak sokkal nagyobbak mint a' naphoz közelebb álló bolygók, de ha ezek, amazok éretségét elérendik sokkal tömöttebbé válva, maguk is kisebbek lesznek.

A' midőn tehát, naprendszerünk roppant területének töményült berz-erői, mint tényezők, köneny, és élennyé és ezek ismét viztseppekké tsukódva bolygókként megalakultak, ekként a' vizet alkotó elemek és tényezők rengeteg területükből kisded térre szoríttatván, önként következik, hogy e' szerint az ily módon alakult bolygóknál, a' sulyosb éleny sark válván uralkodóbbá, e' szerint a' vonzó-erő hatásodott; holott a' berz-erőknek primitiv elemekké lett össztsapásaik következtében iszonyu hév keletkezvén, igy az egész naprendszer területe kitágult, de a' széki központban nem levén menekülhetés, ott viszonyos ür keletkezett, a' hová a' kiszabadult felesleges berz-erők vonulván, annak gótzát a' napot képezék, miáltal itt az egész naprendszer területére : a' taszitó-erő érvényült.

Ezeket az anyag felismert lényegéből tudva, természetes, hogy a' midőn naprendszerünk peripliericus égitestei tsukódtak, azokban uralkodóbban a' vonzó erő érvényült, mi által a' bolygói-rendszer széki irányában szakadatlanul nehézkedőkké váltak.

Mindezekből önként következik : hogy a' mint földünk hatásos területéből bárminő magasról nyerjenek lökést a' testek, ennek székébe nehézkedendenek, ugy természetes, hogy naprendszerünk égitesteinek is saját bolygói-rendszerünk székibe a' napba, mint viszonyos ürbe kell vonulniok, és minthogy a' physicából tudjuk, hogy valamely lökést kapott test, ha annak semmi ellenható erő utjában nem állana, pályáján folytonosan egyenes vonalban haladna, ekként látni való, hogy a' midőn bolygóink napkörüli utjokban folytonosan görbe utat kénytelenek tenni, ez tisztán a' nap uralgóbban taszitó, 's bolygóink uralgóbban vonzó erői együtties müködése következtében keletkezett nehézkedésből keletkezik, miáltal e' testek folytonosan hajlott területet surolván, egymást költsönösen egyensulyozó szerves működésben az enyészettől megóvják. De minthogy ezek tüzetes előadása a' tsillagászati tan különösségeihez tartozik, ezek további fejtegetésétől elállva, egyedül a' dolgok leglényegesbjeire szoritkozunk.

És most a' midőn naprendszerünk bolygóinak szervesen összfüggő működését, ily összvont vázlatban körvonaloztuk, nézzük földünk ama fejleményét, mely ennek jelen képeztetését idézte elő.

A' midőn naprendszerünk rengeteg területét elárasztó berz-erők primitiv elemekké, 's ezek gőz 's végre viztseppekké sürüdve tsukódtak, az egész bolygóiterületet átható hőség árasztotta el, minek következtében nem levén menekülhetés, annak kellő székiben ür támadt, a' hová ama össztsapás következtében kiszabadult felesleges berz-erők vonulván, ez által a' bolygói-rendszer gótza központosult; — ezen hőség szerfelett lassu fokban szállott alá, kivált a' naprendszer székihez közelebb álló bolygóknál, ugy, hogy nagyon valószinü, hogy még akkor a' naphoz közelebb álló bolygók vizének bizonyos foku melegsége lehetett, melynek és a' nap folytonosan összeható szerves munkaságának hatása következtében a' viz parányai kiterjesztettek, minélfogva azok helyiségeit uj hézagtsák, parány üregetskék, mint pótlék szivetskék foglalták el, a' hová a'

mindenütt és igy a' viz gömbtséiben is részben szabadon jelenlevő berz-erők össztsapásain, első lüktetésüket nyerék az ugyanazon de már tsendesebb tsukódásból keletkezett : növény és állati ázalagok magjai, tojáskái, melyek Isten cszméjének világosító árja által oly nyomatot (typus) nyertek, melynélfogva a' léptsőnkénti kifejlődés fonalán, végre e' földön az ő lehető legmagasb tökélyüket az emberben elérték.

Nemde, ha a' vizet nyáron át a' napsugarak hevének kiteszszük, abban elébb-utóbb ha azt fürkészszük, szerfelett apró zöldellő növény és állati ázalagokat fogunk találni, sőt később azok, abban szabad szemmel is kivehetők lesznek, ezek a' különféle keverékekből változókép módosulnak, és ha tovább is ott hagyatnak elhullanak, és ellemeikre oszolván elillanthatlan részükkel salakot képeznek, e' salakok meggyülve réteget képeznek, melyek a' vizet parányaik közül kiszoritják, az ekként mindinkább összetapadó parányoknak költsönös érintkezéseiből, minél nagyobb ezen tömeg, a' mindenütt és mindenben részben szabadon jelenlevő berz-erőknek egymással költsönös kiarányodásából némi hőség fejlik, minek nagybani növekedésével uj forrás és innen uj szervesek alakulása indul meg.

Ezen növény és állati ázalagok tehát földünk alakulásánál is elébb-utóbb elenyészvén, szinte bontakozásnak indultak, mi által elemeikre oszolván, ez által részint az életszervesek működéséből azonosodott széneny és légeny ; részint a' viz mint lényeges állományából kiódott köneny és éleny, elillanásaikkal apró bugyokat, hólyagtsákat támasztának, melyek a' bontakozásból keletkezett nyúlós salakot a' viz szinén fenntartatván, ezek gyarapodtával némi kéreg nyeretett, de ez által az ázalagi növényzetek, mélyebb gyökér-szálakat verhetvén, mindinkább erősb alakot nyerhettek ; ugy másrészről a' nap sugárainak hatása következtében a' töményültebb réteg hőségét annál tovább megtarthatta, minek következtében a' minden rendü vizi állatok nemei is, annál tömegesebben megindulhattak. De ezen szünetnélküli tsukás és bontakozás következtében az éleny, a' szénenynyel és légenynel kaptsolódván, ekként a' légkör támadt, melyben valószinüleg kezdeményileg a' széneny többesedett ; de ez által ismét uj tér nyeretett, minélfogva ennek mint némüleg azonosított körében az állatvilág, fejlődésében még inkább neki erősbülve, gyarapodott. Igy és az által, miszerint a' kisvilágiak szünet nélkül támadtak, és ismét a' maguk elemeire szétoszoltak, e' szerint ugy a' kérges, mint nyulós salak részek is szaporodtak, minélfogva uj sürübb keményebb gyurma eredt, melynek állománya, ugy a' vizi növény és állatok kifejlett éltető erői által áthatva levén, ekként a' feszesb állományu nyüsgők és növényzetek gerjedékenysége származott, miből ismét nemesb foku fejlemények eredetére nyilt meg az alkalom ; minélfogva ugy a' vizen lebegő növenyzetek, mint kisded szárnyas állatok, mint szunyogok, legyek sat. képezésére meglevén az azonosított légkör, a' kisded kétalakiak kezdő képzésével együtt eredtek. De ezek, elenyésztükkel szinte elemeikre oszolván, a' kérges részek annál

inkább szaporodtak, minthogy az egész bolygó egy elszigetelt viz, és igy egyenlő hasonrészekből állván teljes széltsend volt. [107]) De a' mint ezen kérgek mindinkább nagyobb mérvekben terjedvén, a' viz szinét ellepték, ekként a' hőség aránytalanságából szelek lengedezése keletkezvén, az innen eredt viharok folytán e' kérgek is összezuzatván, nagyobb és nagyobb tömegekben merültek alá, minek következtében a' gyurma, tészta mindinkább sürüdvén, ekként e' tömöttebb, sürübb állományból mindig felsőbb foku vizi állatok nemei keletkeztek; de a' melyek ismét elébb-utóbb lesüppedvén, a' földes részeknek adák alapját; holott másrészt a' roppant szétbontakozásból, a' savak különnemei keletkezvén, ezeket a' viz magába oldá; innen van: hogy a' tengervize a' savak és azok aljaikban bővelkedik, innen vizének undorító íze, minthogy ezek szétbontakozott anyagaival a' lehetőleg töményülve van; [108]) de ezen uj vegyület az életszervesek mindkét nemü országának ujabb alakulására ada alkalmat. [107]) [108])

Ezen kérges részeknek szakadatlan ujulásai 's lesüppedései folytán, bolygónk magvában a' földes részek óriási tömegben gyarapodtak, melyek természetesen sulyoknál fogva ezen vizi bolygónk legmenekedettebb kipihenő helyét annak székit foglalván el, uj és uj tapadások által mindinkább keményebb alakot öltöttek, minekfolytán a' viz annak állományából a' lehetőleg kiszoríttatott. De ekkor megvoltak mindazon első-, másod- és harmadrendü elemek, melyek az annyi ezer változékonyságu testek létrejöttéhez kivántattak t. i. köneny, éleny, széneny, légeny, ugy az életszerves testek sajátságos működései folytán keletkezett harmadrendü anyagok, mint: kovany, mészeny, hamany, szikeny sat.

A' nap, bolygónk roppant kiterjedésü vizére hatván, azon a' lehető legnagyobb gőzkör támadt, mi a' fenntebbi szálékony elemeket nyomasztó helyzetben tartván, a' gyakori égitünemények és az innen keletkezett meteorok eredetére az alkalom nagy volt, melyek folytán földünk tömör állománya nem kevéssé gyarapodott, igy és ezek által szaporodván bolygónk földes részei, ez mindaddig ment előre, mignem óriási tömeggé nem szaporodott, ekkor a' vizes részek ennek állományából a' lehetőleg kiszoríttatván, az oly végtelen vegyületü életszervesek kevert maradványaiból, a' mint a' fenntebbi tapasztalás ma is tanusitja, már puszta érintésökre is az azokat alkotó 's mindenütt és mindenben más és más arányban részben szabadon jelenlevő berz-erők egymással ujonnan kiarányodván, ekként mozgás, innen hőség 's végre izzó forróság keletkezett; de ekként az azokat alkotó tényezők, elemek is mindinkább fejlődvén, maguk a' leglekötöttebb részek is mindinkább kiszabadulván, a' hőség földünk belszerves működése folytán oly fokra hágott, melynélfogva az (a' mint a' galvan-telep ellensarki nyujtalainak összeillesztésével az abból fejledezett berz-erők az ürben is égnek) teljes izzóvá lett; mi által az e' térséget elárasztó berz, köneny, éleny sat. hozzájárultával, maguk a' hamany, szikeny, mészeny, a' kén sat. is meggyuladtak, melyek következtében földünk székiből kifeléható szerves munkasága mindaddig erősb és erősb rohamokban mehetett előre, mig a' roppant hőség követ-

keztében a' lesüppedt részek tüzes folyadékká válva, ekként az elhullott szerves testek maradványai elemeikre, ezek galvan-berz-delejes fejleményeikre, 's végre durranó gázzá ódódva, tüzokádókként a' külfelületre ki nem tolattak. De minthogy földünk magva kezdetben a' viz tömegéhez igen tsekély arányban állott, és igy mindenütt általa teljesen körülvéve fedetett, mindannyiszor e' tüzhányói belizzóság a' viz betódulásával iszonyu rombolások és dulások közt eloltatott; a' nyilások az uj és ujból visszülemlett életszervesek önként visszaeső maradványaival ismét bedugatván, földünk belforrongó munkasága ujból megindult, mely működés mindaddig mehetett előre, mig végre földünk izzó magvát boritó sziklaboltozaton kitörve, a' tenger szine felé az egyes tüzhányó szigetek felül nem kerekedtek.

Innen látni való, hogy földünk belforrósága, izzósága ép ugy, miként ennen életszervezetünkben, tsakhogy roppant mérveinél, sokkal magasb fokban szerves müködésen alapszik; és igy annak belizzósága a' dolog rendes folyamából t. i. bolygónk életszervesen működő műfolyamából, nem pedig annak eredeti fennmaradt hőségétől keletkezik. De hogyan is volna lehetséges az, hogy az egyszer származott hőség, mely folytonos tétes emésztésen nyugszik, a' nélkül, hogy ezen működés által elvesztett részeit helyrepótolná, örökre ízzhatna 's igy soha ki ne hülne.

Nem-nem! földünk ezen eredeti fennmaradt hőségének hypothesiséhez, miként a' parázs-tüz rendszerét pártolók állítják, mint hasztalan lények szaporitásához nints szükség folyamodnunk, miután az a' dolog egyszerübb mivoltából is teljesen és világosan megérthető. [109])

Mindezekből önként következik, hogy azon tüzhely, melyből a' tüzokádók anyagukat kapják, nem a' szikla, mint későbbi alakulásban létezik, melyben torkolataik megnyilnak, hanem sokkal mélyebben egy központi izzó forrásban van, mit döntőleg bizonyit az is, mivel tüzokádó hegyeink, legyenek azok földünk bármely éghajlatában, akármely földnemben, mindenütt ugyanazon vegytani keverékü 's physicai tekintetü lávát vetnek ki, 's igy ugyanazon szervesen működő tüzhelyöknek is kell lenni, a melyből anyagukat kapják. De ugyanezen anyagokból teljesen kiderül, hogy ezek az életszerves testek salakjaiból, mint azoknak tüzfeszességü maradványaiból keletkeztek, mert bővelkednek kovany, mész, kén, hamag, szikeg sat. részekben, sőt ugyan e' részek magukban a' hévforrások vizeiben, mint ugyanazon eredetüek tartalmaiban feloldott savakként szinte fellelhetők. — — Mindezekből önként következik, hogy az elsőrendü sziklaalakulások alkalmával a' földes részek a' viz arányához tsekély arányban állottak, és innen van: hogy a' szerves maradványok tsak a' későbbi alakulásokban találhatók, a' midőn ezek amazoktól állandó réteges boltozatok által elválasztattak; miből kitünik, hogy a' földes részek állandóságukat tsak akkor nyerték meg teljesen, midőn bolygónk belsejében a' leülepedett salakos részek, a' forrás által kibontakozott hév hozzájárultával, a' kovats és mész folyó állapo-

[109])

tukból meghülvén, szikla feszességü boltozattá keményedtek, innen van aztán, hogy tsak a' közép, másod és későbbi szikla alakulásokban találtatnak szerves maradványok, a' midőn már a' leülepedett salakos részek, ezen sziklanemüek boltozatától elválasztatván, többé azon izzó tömeggel nem vegyülhettek és ekként bolygónk hősége által többé tüzes folyadékká nem válhattak.

Hogy pedig földünk belsejében valósággal mai napig is szünet nélkül hév fejlődik ki, igazolja azon legujabb tapasztalás, miszerint : ha a' földfelülete alatt mintegy 50—60 lábnyi mélységben alkalmaztatik a' hévmérő, a' légkör mérsékleténel napi, havi 's évi változásaitól semmi eltérést nem mutat, és mindig ugyanazon fokon állapodik meg, mely a' vizsgálódási hely légköri mérsékletével körülbelől megegyezni látszik. De ha ezen műszer még mélyebbre botsáttatik alá, már ekkor az évszakok változásainak nintsenek alája vetve 's nem sokára nagyobb földalatti meleget mutat, mint azon közép légköri volt, melynek mértékét azelőtt mutatta. Ezen melegség fokban mindig jobban növekedik minél mélyebbre botsáttatik le a' hévmérő. Ugyanezen vizsgálatok azt is bizonyitják, hogy az némely vidéken két és háromszor is nagyobb lehet, összehasonlíva más vidékhez képest, és hogy ezen különbözések nem állanak meghatározott viszonyban sem a' szélesség, sem a' hosszuság fokaival. Ezen hőség növekedése sokkal sebesebb és nagyobb mint közönségesen gondolták, mert az majd egy fokot tesz 45—50 lábra, középszámitás szerint, tehát minden fok változásra legalább 150 lábot lehet feltenni, következőleg földünk középpontja mérsékletének Wedgwood tüzmérője 3500° fokánál többre, 's 300,000 lábnyi vagy 20 órányi mélységben 100° kell emelkedni. A' hőség ezen foka elég mindennemü láva 's legtöbb sziklák elolvasztására. — De hogy ezen hőség szünet nélkül földünk középpontjáig mindig növekedhetnék, ezen nézethez hozzá nem járulhatunk, miután a' föld mint szervesen működő test hőségét, az azon jelenlevő viz mérsékleténél bizonyos fokon tul nem viheti, 's ezt saját életszervesen működő testünkben a' hol ahoz a' viz szinte lényegileg hozzá járul tapasztalhatjuk. [110]) És ez a' Gondviseléstől szerfelett böltsen rendeztetett igy, mert különben földünk legszilárdabb testei elemeikre, ezek berz-erőikre 's végre tői minőségeikre visszittatván ily szervesen működő testté nem gyarapodhatott volna. [110])

Mindezekből teljesen kiderül, hogy a' régi vizi eredetre vonatkozó rendszer, mely a' földtekét ugy adta elő mint középpontjáig kemény, hideg, munkátlan és belölről kifelé vizszülemények által keletkezett tömeget, igen hiányos volt, mert megfelejtkezvén az életszerves testek elhullott maradványairól, azokat mint hideg tetemeket tekintvén, minden további átalakulásra elégtelennek tekintette, holott épen ezek szünteleni gyarapodásával fejlett ki a' legnagyobb munkaság; igaz, hogy egyrészt, a' könnyebben szétoldható részek elemeikre oszolván, a' légkör alapját tevék le, de ez által a' nap sugárai annál tömöttebb körben töretvén meg, annálinkább hatásodtak; — másrészt azonban a' salakos részek, addig mig ez, a' viz tömegéhez képest igen tsekély magot képezett, nagyon kisszerü eredményt

mutathattak, de a' midőn ezek mindinkább nagyobb tömeggé gyarapodtak, ekkor belsejükben annál nagyobb munkaság fejlett ki, minek következtében a' székiben indulván meg a' bontakozás leghevesebben, ez által az állati 's növényzetes részek maradványai a' maguk legközelebbi, távolabbi 's legtávolabbi részeire oszoltak, miáltal a' földes és egyéb részek bontakozván, egy tekintetre belátható, mily roppant vegyületre nyilt meg az alkalom.

Mi tehát földünk azon tüzhelyét, mely annak belsejében oly rendszeres működésben munkálódik, azt az életszerves testek minduntalan uj és ujból visszaeső maradványainak műfolyama következtében keletkezettnek tekintjük, és ép ez bizonyítja legfőképen, hogy földünk egy életszerven működő test, melynek szakadatlan műfolyama következtében az ő kötelékeiből kiszabadult berz-erői folyamok, mint földünk életerői szakadatlanul elvonulnak, és azzal ugy földünk különnemü rétegeit, mint légkörét mindenütt teljesen megtöményítvén mindezeket mintegy éltető erejével áthatván, igy az azon élő életszerves testeket ápoló kebelébe ölelvén környezi és saját működésükben elősegíti, mi által költsönös veszteségükben egymást helyre pótolván, együttiesen élnek.

És igy bárha e' rengeteg életszervesen működő földünknél nem találunk érzékeket kifejlődve lenni, mindazonáltal megvannak mindazon elkerülhetlenül szükséges kellékek, melyek ennek szerves működéséhez igényeltetnek. Ha tehát itt az érzékek hiányzanak, oka egyedül abban rejlik, mivel a' mindenekfeletti Ész kitüzött tzéljára semmit ok nélkül nem alkotott, hanem mindent annak szükségeihez képest számtani mérvonalokban osztott; és igy miután az itt élő létszervesek ugyis előbb-utóbb minden maradványaikkal együtt hozzá visszaesnek, szükségtelen lett volna itt, miként az állatoknál a' látás, hallás sat. szerveit előállítani, miután e' roppant tömegü test a' mindenekfeletti Gondviseléstől eszközként ugyis tsak azért teremtetett, hogy teremtményeinek legnemesbikét az értelmes ember létrejöttét, ki őt igazságában felismerné, e' földön is befejezhesse; és ép azért szerelte fel az állatország legvégesb töredékü ázalagait, habár pót és való szervekkel, hogy a' bár még oly myriadnyi alfoku életszerves testek, sajátságaikhoz mért eledelök megválasztása 's önfentartási védelmök érdekében, a' szabad járás-kelésnek határai közt, azok szunnyadozó gondolkodási (psychen) tehetségök mindig felsőbb és felsőbb fokrai emelkedésével, végre az értelem az ember párral befejeztessék; hogy ez Alkotóját, annak országát és igazságát felismervén, ennek mintáján szervezze itt e' földön is saját édenét, boldogságát.

Miután tehát e' földi bolygónkoni mindennemü találtathatók, önként visszaesnek hozzá, ekként ennek ilynemü segédszervekre szüksége nem volt, miután annak a' mindenekfeletti Alkotótól kijelelt rendeltetése nem egyéb vala, minthogy az állatiság alsó fokáról tettleg kiemelkedett értelmes lény legmagasabb tzélja itt e' földön is eléressék, és igy nints kétség, hogy mindezen nagyságok az emberért tsak azért teremtvék, hogy a' legfőbb Észt az ő szellemi igazságában felismervén, ezen ideiglenes életét is saját javára, paraditsommá varázsolja.

E' helyett azonban a' gyomor működésének megfelelő szervnek kelle oly hathatosan kifejlődnie, hogy az a' legkeményebb szikla nemüeket is megemésztvén, azokat a' mindent éltető berz-erőkre, elemekre oldván, ekként a' földön élősködőket mintegy méhében bezárva, kiszabadult életerőivel világlélekként ápolja; de nehogy mindezek elemeikre ezek pedig berz-erőikre oszolhassanak, a' hozzájárult viz által gondoskodva van arról is, hogy földünk belhősége absolut fokra ne emelkedhessék, hanem szerves működésben folyton folyva gyarapodjék.

Az ily önként folyó felismerések következtében méltán örömre gerjedhetünk akkor, a' midőn ugyan ezen gondolat tserét a' mi ditső elődeink által a' föld (l. a 103. sz. a. jegy.) szó, lelkébe oly böltsen sommázott észszerüségével találkozunk, és igy az őskornak mintegy számtanilag kijött próbái által bizonyosságra jutunk.

Valóban, ha a' bolygónknak minden iránybani működését figyelemre méltatjuk, nem fogunk annyira idegenek lenni attól, miszerint az valóban életszervesen működő test : igy nem hasonlíthatjuk-e annak belszerves működésén keletkezett belhőségét? az állati melegséggel; = az abból szakadatlanul kifolyó galvan-berz-delejes fejleményeit? az állati életerőkhöz; — belforrongó izzó működését? amazok emésztő műfolyamához; — a' tüzhányok nyilásain kilökötteket? a' hányás, köhögés, kigőzölgés és emésztettek kiüritéseihez; — annak hegylántzolatu 's belboltozatu szikláit? a' tsontvázasok gerintzeihez, pántzéljaihoz; — rengeteg erdőségeit? amazok szőr és hajszálaihoz; — az abban és azon élősködőket? az azok belférgeihez és azokon élősködőkhez; — a' füvel és bokros növényzetekkel beboritott kérget? a' bőrhez; — rengeteg tenger vizét? a' visszvérhez; — folyó vizeit? a' tisztult ütvérhez; — továbbá nem hasonlíthatjuk-e földünk belforrongó működése folytán szakadatlanul kivonuló galvan-berz-delejes és egyéb elemi fejleményeiből keletkezett duzzadva-lohadó 's innen okozta tenger-vizének dagály és apályát? az időnyös sziv és agy duzzadó és lohadó lüktetéseikez; — a' göntzölök nyilásain költsönösen felváltó szelek lengedéseit? a' lélekzéshez; mi által saját bolygónk műfolyamából vonva következést az egész bolygói-rendszerben, sőt ezek hasonlatossága folytán a' világ egyetemben szakadatlan lüktetés, rezgés, hullámzás támad. Ha figyelemre méltatjuk azon kellékeket, melyek az életszerves testek működéséhez elkerülhetlenül igényeltetnek, mint : a' bizonyos aránybani viz, világosság, hév és az életszerves működés folytán keletkezett galvan-berz delejes sat. fejlemények, akkor mindenki előtt tisztán áll : hogy földünk valósággal egy életszervesen működő test.

Ezeket igy tudva, első pillanatra beláthatjuk, hogy földünk első időszaki tüzhányóinak sokkal számosabb és sebesebbeknek kellett lenniök, mikor kérge még a' szikla nemüek boltozataival beivezve nem volt, vagy midőn még ez lazabb réteget képezvén könnyebben áttörethetett.

Valóban minden földtani észrevételek bizonyítják, hogy a most még fennálló valóságos tüzhányó hegyek száma, a' kialudtakéhoz képest igen tsekély,

mert alig számíthatni elsők közül 200-at az egész bolygónkon, holott a' föld területének minden részeiben oly számlálhatlan kialudt találtatik. Ezen kialudt tüzokádok, melyeknek kihányása, egész vidékeket átalakitva elfödött, nem égtek ugyanegy időben, azok több ezer évek folytán következtek egymásután, és gyakran bizonyossággal lehet viszonyló korukat meghatározni.

Azon időpont, melybe a' bazalt kitörések tartoznak, a' miénktől, azon rettenetes, physicai lázadás, azon szertelen felforgatás által van elválasztva, mely a' régi boltozaton áttört 's azt szétszorván, a' száraz földnek mostani külalakját képezte.

Ha a' különféle időbeli tüzokádok szüleményeit egymással összehasonlítjuk, tehát észrevehetjük, hogy a' vulcani tünemények mind nagyságra, mind gyakoriságra a' dolgok eredetétől fogva mai napig mindig kevesedtek, épen igy van a' földrengésekkel is, mily heveseknek kellett lenniök a' miénk előtti időkben, melyekben az egész földszine alakult, a' magas hegyek feltornyosodtak, és a' tenger változó mélységei képeztettek? Mik a' mi legnagyobb földrengéseink hasonlítva azon korábbiakhoz, a' midőn a' feszes boltozat az állandóság eme szikla alapja nem levén, az iszonyu üregek következtében egész föld területek lesüppedtek; ezen tünemények most, miután a' sarkoknáli nyilás állandóul megalakult néhány gyönge, gyakran észrevehetlen lökésekre szoritkoznak, melyeknek iránya kétségkivül a' földréteg vékonyabb pontjára mutat.

A' meleg források sok ideig helybeli okok szüleményeinek tartattak, min nem lehet tsudálkozni, ha meggondoljuk, hogy a' vulcani tünemények egyetemeségéről hibásan vélekedtek. A' hő forrásokban felolvadt anyagok hasonlók azokhoz, melyek a' tüzokádók kitörései előtt, vagy után a' töltsérekből kihányatnak. Kiki tudja gyakran mily nagy a' szénsav kigőzölgése, melyre az aknákban a' földalatti munkáknál bukannak. Az ásványi természet, és a' meleg források heve viszonyosan fejtik meg magukat.

És ha most pontosan megfontoljuk azon kisérleteket, melyek eddig merényeltettek, hogy a' tudományok zászlója földsarkainknak legalább egyikére, a hozzánk közelebbire kitüzessék, és földtekénk ezen végpontjai képezésének nehéz kérdése megoldassék, tehát látjuk, hogy mindezen kisérletek eredményhez nem vezettek; minek okául nem lehet mást feltenni, mint azt, hogy azon módok, melyek az ily fontos tzél elérésére használtattak elégtelenek vagy hiányosak voltak.

Ha vizsgáló pillantást vetünk földgömbünk hű ábrájára 's azután azon expeditiókra, melyek különböző időkben az éjszaki göntzöl felé küldettek, ha egybe hasonlítjuk az emberek küzdését a' majd áthághatlan nehézségekkel, melyek nekik a' szélesség 76-ik fokától kezdve elibök állanak, ha tekintetbe veszszük kiváltkép azon körülményeket, melyek Parry kapitányt, ki eddig legmeszszebb haladt előre az éjgöntzöl felé, kényszeritették szándékával felhagyni, oly körülményeket, melyek a' földsarkak képzésére nagyobb világosságot látszanak

vetni, tehát mind ezekből azt a' következtetést vonhatni, hogy mindenkorra fel kellene azon gonddattal hagyni vizen előre nyomulni az éjszaki sarkhoz, és hogy inkább iparkodni kellene száraz földön hozzá férni. E' nézet egyelőre képtelennek látszik ugyan, miután az, hogy a' száraz föld a' göntzölig érjen megmutatva nintsen, de több jelenségekből nagyon valószinü, hogy földtengelyünk két végsarka vizből nem állhat, még kevesbbé szilárd jégtömegből, mely tsak gyámpontok által mint hegyek, terjedelmes földrészek sat. által tartatnak össze.

Mi is ragaszkodunk tehát a' természet-vizsgálók azon nézeteihez, kik földünk két végsarkát nem egyébnek mint roppant tüzhányó nyilásnak tekintik, főleg pedig azért, mivel e' helyek földünknek legnyugodtabb részei levén, legalkalmasabbak ezen kihányásokra, ezek átmérője mintegy 15—20 mföld lehet, melyek valószinüleg a' dolgok azon rég bevégzett időszakában képeztettek, midőn földünk számtalan tüzhányóinak nyilásai a' beállott iszonyu dulások következtében bedugatva, ezzel az izzó folyadék a' végsarkok mint legnyugvóbb helyein tágas tsatornát képezvén, ekként bolygónk területéni biztosb lakhatás mintegy szervesen megszilárdult.

Ha tehát ezen fontos tárgyat az ész egyszerü föltételei szerint taglaljuk, akkor bolygónk nem egyéb : egy roppant életszervesen működő galvan-berzdelejes [111]) testnél, melynek belforrongó működése által az annyi veszteségek [111]) a' szervesek módjára szakadatlanul uj 's ujból helyre pótoltatnak és gyarapittatnak.

Földünknek ezen tüztömege oly rendetlen és számtalan ezer nyilások izzó lyukaiból ömledeznék még ma is, hatsak a' régi roppant rázkódtatások és kitörések következtében a' göntzölök felé állandó nyilást nem nyer vala, minek következtében a' viz azok nyilásain többé be nem folyhatván szétdulólag nem hathatott.

Ezen iszonyu kiömlések a' göntzölökön valószinüleg felváltva történnek, mi által a' légmérséklet szerfelett megzavartatván, a' szelek iszonyu viharjai keletkeznek, és valóban a' nélkül, hogy ezen tüneményt a' természetvizsgálók elégségesen megfejthették volna maguknak, azon közönséges észrevételt tették, hogy a' midőn az éjszaki sark viharokban gazdag, a' déli sark tökéletes nyugalomban látszik lenni, 's ép ugy megforditva. A' göntzölök ezek folytán földünknek legfőbb tüzhányói, mig a' tüzhányóhegyek, melyeknek tsövei nem hatnak közvetlenül földünk belsejébe, tsak izzó lyukaknak tekinthetők.

Elfogadván egyszer azon feltételt : hogy mind a' két földsark nyilásai, bolygónk életszervesen működő műfolyamából keletkezett állandó tüzhányók, a' többi tünemények épen oly könnyen megfejthetők, mint a' költsönös szélé a' két éjszaki 's déli tájakon.

Ezen éjszaki-fény többi közt nem egyéb mint időről időre földünk szerves működése következtében roppant tömegben kiszabadult galvan-berz-delejes fejleményeknek a' viz-gőz jelenléte által tsak részbeni éghetésök miatt keletke-

zett kivonulásuk viszfénye. Ezt bizonyítja a' delejtűnek mindannyiszor szerfelett ingadozó mozgása. — Ezen villogó fény, a' nyoltz hónapig tartó téli éj alatt lesz egyedül látható, ellenben egészen láthatatlan a' négy hónapig tartó nyáréjelen át; — az annál nagyobb minél közelebb megy az ember a' sarkhoz, és annál gyengébb, minél inkább eltávozik attól; — az egyenlitőnek mind két oldalán a' szélesség 40° foka alatt egészen elenyészik. Azt állítják ugyan, hogy 68 fokon túl az éjszakifényt keveset, vagy épen nem lehet észrevenni, de ezen tudósítás nints bebizonyítva, azonban lehetséges, hogy 68 fokon túl a' nagy ködök akadályozzák annak látását.

A' mi pedig földünk két végpontjáróli nagy jégtömegek elszakadását, és azon erős tenger folyást illeti, mely ezen roppant jégtömegeket enyhébb égöv alá viszi, ennek legmegnyugtatóbb oka épen földünk belizzó tüzében és az innen keletkezett göntzölök torkolataiból időről időre kivonuló hőségben, és ezzel szoros viszonyban álló szélviharban rejlik, mely a' jeget letöri 's délszak felé hajtja; e' nézpont azon nevezetes körülmény által is látszik bebizonyodni, miszerint nintsenek semmi égaly alatt annyi tüzhányó hegyek, meleg források és egyéb tüzhányók kitörésével kaptsolatban levő tünemények, mint a' göntzölök közelében.

Ime földünknek ezen szakadatlan szerves működésében rejlik azon sajátsága, melynélfogva az azon levő testek, mindannyian székibe nehezkednek, mivel annak belizzó hősége folytán ama részek elemeikre, tényezőikre oldásával és azoknak kiüritéseivel, a' székiben iszonyu ür támad, a' hová a' körül álló részeknek önként hullaniok kell, mely szakadatlan vonulás és esés, és ezeknek az ő elemeikre lett oszlásaiból keletkezett vissztaszítás folytán bolygónk belsejében egymást felváltó duzzadás és lohadás támad, de minthogy a' viz, mint földünk testének leghomogenebb összefüggő 's a' legkisebb nyomásnak engedő mozgékony teste ezen behatásoknak leginkább enged, igy bolygónk tenger vizének dagályát és apályát idézi elő. Részünkről tehát e' dagály és apály lényeges okát itt látjuk, és nem a' holdnak földünkrei egyedüli hatásában. Ugyan is a' tsillagászatból tudjuk, hogy a' föld, holdunknál 50-szer nagyobb, mely hidegebb állományánál vonzódik földünk melegebb testéhez, miből kétségen kivül áll előttünk, hogy a' holdnak sokkal kisebb teste, bolygónk sokkal nagyobb vizének dagályát nem idézheti elő, miután ugyantsak a' holdon észrevehető jelenségekből tudjuk, hogy az kihült test, mit a' napsugarak gyenge töréséből, és az ezzel oly szoros viszonyban levő szerfelett tsekély gőz kipárolgás és légkörének ritkultságából méltán következtethetvén, már innen is kitünik, hogy állományának teljes mivoltából földünkre egyedül vonzólag hat; — ellenben földünk belizzó müködése folytán hőség is keletkezvén, már tsak innen is kivehető, hogy vonzó hatásán kivül taszitólag is működvén, ekként e' két nemü sajátos mozgást: a' dagályt és apályt saját szerves hatása folytán is előidézheti. — Hatott volna a' hold földünkre taszitólag, ellenben a' föld reá vonzólag, akkor annak mint sok-

kal kisebb testnek minden megfeszitett törekvése mellett sem lett volna képes földünk sokkal nagyobb vonzó hatásu erejének ellent állani, hanem annak mulhatatlanul össze kellett volna vele esni. Miből eléggé kitünik, hogy földünk tenger vizének időnyös mozgását a' hold, mely bár földünkkel benső összfüggésben áll, de mivel földünkre egyedül vonz-hatással hat, ekként ebből ennek dagálya 's apálya kielégitőleg ki nem magyarázható, hanem földünknek belszerves működéséből keletkező ezen mozgását vonzhatásánál tsak mérsékli, rendszeresb időnyösbüekké teszi, mert e' nélkül valószinüleg eme felváltó mozgások, a' föld belforrongó munkaságához most sokkal nagyobb, majd kisebbek és igy rendetlenebbek volnának.

Az anyag lényegéből önként következik tehát, hogy naprendszerünk egyéb megérett bolygóin is szinte ugyanezen szerves müködést kell feltennünk, miből önként következik, hogy bárha az egyes naprendszerek bolygói költsönös hatásaik folytán egymást nem tsak egyensulyozzák, de szabaddá lett berzerőikkel nagy részben sulyokat is vesztik, mind a' mellett az egyes naprendszerek összes testei bizonyos arányban még is nehézkedők, és ép azért, hogy a' myriad naprendszerek saját elszigeltségüket más naprendszerek irányában arányos egyensulyozó viszonyban örökös összhangzásban fenntarthassák, elkerülhetlenül szükséges, hogy az összes naprendszerek gótzai, legalább még egy székekszékibe hatásodjanak, mert a' számtan szentséges igazságán alapulva, tsak ez által lesz lehetségessé az annyi myriad naprendszerek viszonyosan egyensulyozó arányaiból felmerült változó nehézkedéseknek örökösen összhangzó mozoghatásuk; e' nélkül mulhatatlanul össze kellett volna roskadni az egésznek; — de az által mivel ezek mindannyian egy közös okfőből okozatként kiindulva, ugyantsak e' közös mindenekfeletti székekszéki gótzból egyensulyozó arányban mintegy visszfordultan nehézkednek, ez által innen is uj 's ujra ugyanazon számtani igazságon nyugvó egyensulyozásban visszataszíttatnak; — visszataszíttatnak, mert bárha az egyes bolygói rendszerek széki teste a' nap, a' mindenekfeletti székekszéki gótz irányában, hasonnemü erővel birván, (a hasonnemüek pedig a' mint tudjuk egymással rokonságban nem levén) taszító erővel hat; de mivel a' nap saját rendszeréhez tartozó összes égitesteivel egészben véve még is némi nehézkedést nyer, ez által ama székekszéki gótz irányában ellentétes erővé válva (az ellentétes erők pedig a' mint tudjuk egymással rokonságban állván, vonzólag működnek) ekként ezen myriad naprendszerek ugy egyenként, mint összesen a székekszéki gótz irányában vonzólag hatnak, mi által a' székekszékiben költsönös nyomás, engedés, duzzadás, lohadás minden irányban lüktet, és ez egyetemes nagyegészet folytonos hullámzásba rezgésbe hozza; mi által az összes naprendszerek vonz, és a' székekszéki taszitó hatása következtében a' legrokoniabb szerves összfüggésben, mindannyian, a' maguk számtani igazukban fentartatnak és éltetnek.

És most kérdjük, ki volna azon elfogult, ki naprendszerünknek az ő székekszéki okfőjéveli szoros és elválaszthatlan kaptsát tagadni merné? Nemde az

anyag ugyanazonosságából vonva következést, a' valóság legbiztosb alapján nyugszik, hogy a' mindenség egyéb részeiben is a' naprendszerek szinte azonképen levén szervezve, ekként mindannyian költsönös összfüggésben tsukódvák.

Mindezek után, hogy e' nagyösszeség rengeteg égi testeinek eredetét az ő valóságában minél megfoghatóbbá tehessük, ezek kietlen égirendszereit első és másod rendüekre osztjuk. Az első alkotásuakhoz számítjuk azokat, melyek a' mindenekfeletti okfőből kiindulásként keletkezve, látványként sürü tömegben tsoportosodva látszanak, ide számitjuk : saját tejuti rendszerünket, mely villás ágazatu alakjával roppant égi kört képezvén, ezzel a' villám gyorsaságu tsukódás tsalhatatlan jellegét képviseli.

A' későbbi alakulásuakhoz számitjuk, az innen iszonyu távolságban álló naprendszereket, és a' mint már fenntebb megemlékezénk bolygói-rendszerünkben ezt két időszakra osztjuk.

A' bolygók végre, miután majd nem egy egész öröklétet éltek, vizi részüket észrevétlenül vesztvén megérnek, megvénhednek, minélfogva az életszerves testek visszülemlései által nagy részben elvesztett részek, helyrepótolhatók nem levén, az annyi myriadokon át gyarapodott készletöket emésztik. Végre az egyes bolygó lobbanóvá válván, a bolygói-rendszer széki irányában hason erejüvé válik, minthogy pedig a' hasonnemüek egymással rokonságban nintsenek, ekként annak sokkal hathatósb taszitó erejü gótza által rendszeréből kitolatik, és mind addig bolyong üstökösként szerfeletti sebességgel, mig elemeire 's ezek tényezőre teljesen elenyészve, elhamvadva szétporlik; vagy lassatskán kihülve, valamely naprendszernek bolygói körébe igazodván, ennek holdjává válik, hogy adandó alkalommal annak segedelmére levén bolygói életét folytathassa.

S most áttérhetünk azon lehető legelső okfői alkotásra, mely a jelennapi természettan tisztultabb tanaiból az anyag és kisvilágunk lényegéből folyva, következik.

Ugyanis tudván, hogy a' természetben nintsen ugrás, ekként tisztán áll, hogy mindezeknek a' lehető legnagyobb egyszerüségből kelle kiindulniok. Nem levén a' természetben ugrás, önként következik, hogy valamint ez egyetemes nagyegész a' semmiből teljességgel nem keletkezhetett, ugy szintoly ugrás lett volna, ha ezek alakulása a' szemeinkbe ötlő tömör anyagokból indulandott volna, miből a' lehető legegyszerüebben következik, hogy mindezek ugrásnélküli alakulásának egy közép végtelen-örök okfőből, a' hol a' tői minőségek ősi erők eszközökként mint legellentétesb és legnagyobb sarki rokonságban levők, mindenhez tsukódva valának, kelle kiindulnia.

Kisértsük meg tehát, ezen myriad égi-testek tér és időbeni alakulásának azon nemét szembesiteni, miként váltak azok e' szemlélhetők valóságaivá.

Azon módok, melyek által mindezek az ő fokonkénti fejleményükben indulhattak, azon törvények szerintiek, melyek magában életszerves kisvilágunk

működésében ma is fellelhetők. Hogy tehát ezek mivoltiba bepillanthassunk, némi előzményre terjeszkedendünk.

Ugyanis tudjuk, hogy a' természet legremekebb müvét naprendszerünk földi bolygóján, az állatiságából tettleg kiemelkedett értelmes ember teszi, ki tehát, voltakép mindenben e' nagyegész kezdő kiindulási pontjától, egész a' végtzélját elért magasságáig, teljes képmását rejti belsejében azon szellem nagyság testesülésének, melyből eszménykép kiindulva, már az ázalagokba vésetten kifolyt; innen van aztán, hogy mivel az ember, ugy szellemi, mint testi kifolyásával mindezek fokonkénti fejleményein áthatolva, a' teremtményezés legvégsőbb elért tzéljának zárkövét teszi, képes volt mindezek lántzolatain áthatolni, 's ekként azon végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ Lelket, legfőbb Észt tudatilag felismerni. 'S igy kitünik, hogy ezen végtelen-örök okfőnek enmagának kelle eszközöket teremteni, hogy ezen oly remekül bevégzett végtzél eléressék, mert tsak igy a' teremtményezés bevégzett körének teljes kikerekitésével volt lehetséges, a' tér és időbe átvitt szellemnek, a' mindenekfeletti végtelen-örök okfői szellemmel mint többes sarkkal összeesni, kinek felismerésével, az ember édeni öröm üdvének tető pontját már egy alkalommal tsalhatatlanul eléré.

Hogy tehát mindezek sikerteljes mélyébe behatolhassunk, nézzük ennen naprendszerünk azon bolygóját közelebbről, mely, azon lakozván, minket leginkább érdekel, mely az anyag és saját életszervezetünk lényegére vonatkozó vizsgálati deritmények folytán, mind azok felvilágosítására a' lehető legbiztosb tudomást adhat, hogy igy ezek összes deritményeiből az egészről átnézetünkre vonatkozó visztükrözést, a' lehető legöszvontabb szembesitésben központosithassuk.

A' természetben ugyanis azt tapasztaljuk, hogy itt a' ritkultabb vagy tömöttebb állományok arányodásaiból a' legnagyobb hatás keletkezik, minélfogva az egyik ritkultabb állomány rétegzete a' felette levő tömöttebb állományt emeli, 's minden kitelhető módon, sőt nagyobb nyomásnál erőszakkal is áttör azon, sőt mindaddig mig saját állományának rétegzetéhez nem jut, állapodást nem nyerhetve szüntelen arányodva elvonul. Ezek nyomán a naprendszerünk területét elfoglaló égitesteken, tsillagászaink kiszámitásai után azt tapasztaljuk, hogy minél közelebb állanak azok a' naphoz, állományaikra annál tömöttebbek, és minél távolabb állanak attól, annál lazabbak, ritkultabbak. És ha most földünk állományát földismei tekintetben közelebbről tekintjük, mennyi elkülönitett rétegzetü állományokat találandunk itt, miből tisztán áll, hogy a' sziklás rész tömöttebb állomány a' földnél, ez ismét tömöttebb a' viz rétegénél, és igy ennek ha saját rétegétől elvál és lejtőséget talál, parányainak roppant folyékonyságánál mind addig hömpölyögni kénytelen, mig réteg tömegéhez nem ér; de nemde ez ismét tömöttebb mint a' légnemüek, és igy e' légkör rétege fogja amazt bekeriteni, innen, fejlődjenek a' légnemüek a' föld bár minő mélységéből, azok min-

denkor kivált vizen áthatolva, látható buggyok, hólyagtsák alakjában mindaddig fognak elvonulni, mig saját fajsulyok egyensulyozásaiban rétegükhöz nem jutott tak; — de minthogy a' légnemüek maguk közt is fajsulyok szerint rétegzetet képeznek, kitünik, hogy ezek közt végre is a' könenynek kelletik a' legvégsőbb külréteget elfoglalni. De miután tudva van, hogy ugy a' szerves, mint szervetlen testek, majd saját működéseik folytán, majd ezek elhunytával egymásrai költsönös hatásaik következtében, a' szabaddá lett galván-berz-delejes erők szakadatlanul elvonulnak, és finomságuknál minden légnemüeknél még ritkultabb, annyira, hogy ezek rétegeiben minden sulynélkülinek látszatván, mind azok feletti réteget képezik, ekként e' rétegzet tölti be azon közt, melyet mi világür neve alatt lebnek (aether) nevezünk; és minthogy ezen réteg minden egyéb állományok irányában a' legritkultabb, azokkal összehasonlítva ürnek is nevezhetnők, és igy miután teljességgel nem kételkedhetünk, hogy ugyan ily réteg foglalja el naprendszerünk és azon kivül álló számtalan égitestek közötti kietlen térséget, első pillanatra láthatni, hogy ezen rétegzet tömöttsége sem mindenütt ugyanazon arányu, hanem az minden kétségen kivül tömöttebb a' bolygók közelebb álló körében és azon pálya övön, melyen azok a' nap körül vonulnak; ellenben ritkultabb e' lébréteg az ellen környéken, és legritkultabb az a' nap széki gótzában a' hol az összegyült galvan-berz-delejes fejlemények a' naprendszerünkhöz tartozó bolygóknak és egyéb égitesteknek szüntelen a' napba való nehézkedése következtében szikrát kapván, egyre lobbanva lángoltan égnek, mi által az egész naprendszerre a' lehető legritkultabb üri állomány idéztetik elő, minek következtében az összes naprendszer égitestei szervesen összfüggő együttiességben tartatnak össze.

És igy e' széki gótz, melyet a' naprendszer irányában legpihentebb nyugvó résznek mondánk, ime annak szerves működése folytán a' legmunkásabbnak jelenkezik.

Mindezekből tisztán tünik ki, hogy bolygói-rendszerünk, területének térségét elfoglaló égitestei, érettségük, tömöttségük, belhőségük kisebb vagy nagyobb mivoltukhoz képest, a' legpontosabb számtani egyensulyozásban foglalják el helyeiket, miből mindezeknek szerves működése annál tisztábban tünik elő.

Ekként ismerkedve meg naprendszerünk roppant területének rétegzeteivel, mint az egyetemes természet könyvének ugyanannyi lapjaival, és az azokon titkos jegyekkel feljegyzett lényegességekkel, ezen titkos betük kútsa feltalálásával behatolhatunk már most azon különleges tanba, melyet ditső elődeink a' számtan tiz törzs számneveinek lelkébe emberi fogalmakhoz alkalmazottan, oly tsuda böltsességgel örök időkre érvényülten letettek.

A' tisztelt olvasónak volt alkalma fenntebb a' 4-ik és 5-ik rovat alatt azon nézetünkkel megismerkedni, miszerint: mi a' tömör testeket, a' primitiv elemektől és ezeket a' berz-erők ellensarki tsukódásain keletkezetteknek tekintjük; ezen berz-erők kevésbbé figyelmes olvasóink előtt ugy tünhetnek fel, mintha

mi ezeket önálló független ősierőknek tekintve, mindent tsak ezek ellensarki tétességétől származtatnánk, holott mi ezeket egy közös központi legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ-Lélek működéséből tér és időbe átvitt eszközöknek tekintjük, hogy végre egy közös nagy tzéllá központosuljanak; mert szerintünk eszköz soha: tzéllá nem emelkedhetett volna, hatsak bizonyos szervezeten alapuló okfőből irányoztatva nem vezényeltetik. És most a' mint fenntebb láttuk, minthogy a' zerusnál kevesb mivolt, még mesterségesen sem állítható elő, ekként azt, mindezek kiinduló pontjául sem tekinthetvén, e' nagyegész örökösen összhangzó egységét esetlegességnek teljességgel nem tekinthetjük, hanem mindezeket ugyanazon központi mindenekfeletti okfő, végtelen-örök tői minőségeinek tér és időbe átvitt berzerőitől származtatjuk, hogy ezek az Alkotó kezében eszközökké válva, végműködésükben képesek legyenek ugyanazon nagysághoz mérten, mintegy ellensarki kevesb elszigetelten működő végtzél elérését teljesen befejezni; 's tsak igy, miután a' végtelen-örök okfő az okozattal, és az ezek tsukódásaiból keletkezett végtzélt ért szellem testesülésével összeesett, volt lehetséges a' teremtményezés tényének, az öröktől megalapitott: igaz, szép és jó törvényeinek határai közt e' földön befejeztetni. Nints tehát kétség: hogy mindezek az emberért teremtvék.

E' nézet első tekintetre hiuságunknak látszik hizelegni, de a' mint később kitünend e' szempont által épen nem vezetteténk, miután mi minden költői rábeszélésektől hiven őrizkedve, egyedül a' tények ösvényén indultunk, és ép azért, mivel a' közösztermészetben mindenütt és mindenben, mindezeket a' lehető legegyszerübb mivoltból látjuk kiindulva lenni, önként következik, hogy magát az összes életszervesen összfüggő nagyegészet is, a' végtelen-örök okfőből, a' lehető legegyszerübb egyszerüségből kiindultnak tekintjük, miután ezen szemléletünkben az anyag lényegéből, a' mint is saját kisvilágunk felismert okfőjétől egy hajszálnyit sem távozván, szorosan ezek mivoltiból indultunk ki.

A' már elősoroltakból tisztán láhattuk, hogy nints állomány, legyen az bár még oly finom, melynek a' lehehető legtisztább ür irányában némi, habár tsekély sulya ne volna, miből kitünik: hogy a' végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, a' legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőből eszközökként tér és időbeni berzerőkké tsukódtak; melyek gömbtsés szikrák alakjában folytonos hullámzó rezgésben mindaddig vonultak tovább és tovább, mig egy lehető legnagyobb kört befutván azt megtöményiték, de végre ellensarki mivoltuknál szikrát kapván, a' már emlitett módon elevei elemekké, ezek tüzvizzé 's végre a' tejut tsukódásával a' myriad naprendszerek keletkezvén, ezzel az Ige testté szilárdult.

Ime mindennek kezdete 's vége Isten levén ,igy szembesitjük e' nagyegész

mindenekfeletti végtelen-örök ősi erőit, egy közös minden erőket egy magába központositó okfőtől.

E' nézet egyelőre bár minő lehetetlenségnek látszassék, mind a' mellett ép elégséges arra, hogy mindezeket az ő tiszta fényében belássuk, mert a' ki ezek lényegébe behatott, az belátott a' mi isteni eredeti nyelvünk tiztörzs számneveinek, lelkébe letett legfennségesb böltselmébe, de ezzel felismerte az élő-viz lelkét, fel az örök-élet forró vizének fejét, és ezzel az összes tudományok özönét.

És igy kivehetni, hogy mindezek örökösen összhangzó működései folytán e' földi bolygónkon ép azért éretett el a' teremtményezés végtzélja: az értelmes ember; mivel mindezek egy központi végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő tudatból indulva vezényeltettek, ki tehát saját mivoltának belerjéből teremté mindazon eszközöket, melyek kitüzött végtzélja elérésére igényeltettek, és nints kétség: hogy ő mindörökké önszemléletében maradandott volna, hatsak ugyanezen szemléletén az akarattal teljesen összeesve, e' kitüzött végtzél elérésére azonnal: az igaz, szép és jó törvényein, melyek öröktől fogva annak természetét tevék, megindulva nem működik vala.

Ezek további fejtegetésétől, miután az elősoroltakból azok ugy is érthetők, és az életrovata alatt ezekről még tüzetesebben értekezendünk, ez uttal méltán elállhatunk.

Mindezek után tudatilag meglehetünk győződve: hogy az egész természet a' legmagasztosb értelem nyilvánultsága, mely az egész egyetemiségre érvényült igaz, szép és jó törvényeivel soha ellentétbe nem jöhetvén, mindenütt ugyanazon egyöntetü értelmiségre vezet.

Ezek után botsánatot kérünk, ha némileg terjedelmesebben ereszkedünk annak kimutatásában: hogy az igaz, szép és jó törvényei az egész mindenségre vonatkozva azonképen érvényesek.

Ezen törvények általánossága ugyan, mindazon természet vizsgálóktól, kik kutatásaikban az anyag ugyanazonosságából indultak ki, előzménykép feltételeztetett, és kétségen kivül helyesen, mert ők tett felfedezéseik következtében belátták annak kétségtelen bizonyosságát; ezekhez tehát nem intézzük szavainkat, hanem szólunk azokhoz, kik a' természet tünödésében ezen általános igazságról meggyőződést nem szerezhettek.

Tekintsük az eddigi mondottak legösszvontabb nézeteit, a' mindenekfeletti legfőbb okfő minőségeinek berz-erőkké 's ezeknek elevei elemekké lett tsukódásaitól le, le egész az égi-rendszerek myriadjaihoz, ugy az ezeken élősködő szerves testek legelső növény és állati ázalagaitól fel egész a' teremtményezés legfőbb fokáig, földünkön láthatólag az emberig, és kénytelenek vagyunk elismerni: hogy mindezek mindenütt, ugyanazon általános egyszerü az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeinek alapján vitettek véghez.

És igy a' növény-sereg, bár hol találkozzék a' közös természetben, minthogy teljesen el nem szigetelt, hanem azon égitestekkel, melyekhez tartozik gyökerük által összeforrt, ekként az ő ellentétes mennyis tényezőinek parányaiból szakadatlanul kifejlő szabaddá lett berz, életerőként, sehol sem töményülhetett annyira, hogy azokban némi izgékonysági, (mi jobbára a' sejtszövetek sajátos szövetétől függ), valódi önkéntes mozgás idéztethetnék elő; 's igy minthogy mindannyian bár hol találkozzanak, helyben nyerik a' maguk táplálékaikat, ekként, hogy azokat saját mivoltukhoz alkalmatosan megválaszthassák, külérzékekre szükségük nem levén, e' szerint nem is nyerhettek sehol az egyetemes terszetben a' maguk legfőbb fokukban is oly typust, melynél fogva belerjükből működő szabad mozoghatásnak, vagy az akaratnak legkisebb sejtelmét is nyerhették volna: 's igy saját mivoltuk gyarapithatási, ugy másoknak eledelül és egyéb haszonul szolgáló más tzéljok nem levén, ekként a' gondolkodási tehetség (psychen), a' növény-seregnél sehol ez egyetemes nagyegészben teljességgel ki nem fejlődhetett.

Az állatország azonban, minthogy bár hol találkozzék a' közös természetben, minden legkisebb ázalagi parányában is a' nagyvilági testtől melyen él, elszigetelt kisvilágot képez, és igy azzal gyökerek által nem levén összeforrva, e' szerint habár azok egynémelyike oly tsekély, de mégis szabad mozgással levén ellátva, mindenütt saját mivoltuk belerjéhez képest jobbára szabadon nyerik a' maguk eledelöket; de hogy ezt eszközölhessék, habár lappangólag, a' kültermészet felé fordult érzékekkel kelle ellátva lenniök, mi által ezen belerjök nyomatából, habár kezdetben myriadnyi tsekély fokban, de végre mégis: a' mindinkább észrevehető gondolkodási tehetségnek kelle előtérbe jönnie; 's innen végre is a' nemzés folytonos tökéletesbülése, nemesedése folytán, bármely égitestben, ugyanazon belerjökbe vésett természeti törvényeknél a' világosság, hév és delejesség kedvező fokainak fordultával, azonkép az állatiság alsó fokáról tettleg kiemelkedett értelmes lénynek kelle kifejlődnie. 'S igy az állat-sereg legmagasabb tzélja az anyagiságnál sokkal nemesb, t. i. a' gondolkodási tehetség; mig végre a' legvégsőbb tzél az értelmiség az emberben éretett el; hogy a' mind ezeket alkotó legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőt, a' maga positivitásában felismervén, annak országa 's igazságán szervezné itt e' földön is az ő édenét, boldogságát. De, hogy ezek kivívassanak mulhatatlanul a' világosság, hangrezgés, illat, izlés és tapintással, mint ugyanannyi számtanilag elégséges érzékekkel kelle felruháztatniok, hogy ezek segedelmével mindezeknek voltaképi felismeréséhez juthassanak. De, hogy ezen felismerés ne tév, hanem a' legtisztább valók alapjain legyen fektetve, mulhatlanul igényeltetik, hogy azon tanok: az anyag, ugy saját kisvilágunk legtisztább lényegéből folyó reáljain, és az innen keletkezett természeti törvények valóságain épüljenek; mert ha ezek igazságán alapultak, akkor nem lehet többé kétség: hogy azok az egész egyetemben egyaránt érvényesek.

De minthogy az anyag ugyanazonosságának lényegéből kiinduló természettudós, a' legmegnyugtatóbb alapon bebizonyítja, hogy az egyetemes természet törvényei ugyanazon 's soha ellentétbe nem jöhető alap okfőn nyugszanak, akkor önként következik: hogy a' mint ez kitsinben a' természeti-tudományok tényein tisztán szembesithető, azonképen kell lenni annak, ugy naprendszerünk egyéb bolygóira vonatkozva, valamint az összes egyetem nagyegészére nézve.

Ismervén egyszer a' legkülönbözőbb ellentétes testek, elemek, tényezők, töi minőségeknek, az ő mindenekfeletti végtelen-örök okfőjükből keletkezett alakulását, nem lehet többé kétség, hogy e' közös székekszéki okfőből keletkezett életszerves testeknek is, azonképen ugyanazon törvények alapjain kell szervezve lenniök. Ez azonban tsak akkor lesz előttünk tisztában, ha ugyanazon egyszerü törvények indokaiból keletkezett nyilatkozatokat, az ő egymástól oly annyira eltérő változásaikkal együtt beláttuk.

E' tekintetben nem leend egyelőre egyébre szükségünk, tsakhogy e' földi bolygónk határain szétpillantva, a' teremtményezés egyetemiségét közelebbről áttekintsük, és azonnal kitünő példáit fogjuk tapasztalni, az ugyanazon okfőből kiinduló legkülönbözőbb nyilatkozatoknak, igy: minő különfélék az állatok nemeinél a' lélegzésre szánt szervek, nemde ezek más nemüek az emlős állatoknál, mások a' halaknál, rovaroknál sat.; és ezek mindannyian ugyanazon kevesb mennyis tényezőknek helyre pótolhatási tzéljából, ugyanazon törvényeken, tsak hogy a' körülményekhez képest változó árnyalatban eszközöltetnek; — igy minő egyenetlenségek mutatkoznak a' mozgást elősegélő szervekben: karok, előlábak, szárnyak, uszonyok sat.; — igy minő különség merül fel az emlős állatok és halak hallszervei közt, melyek oly nagyok, hogy tsak a' szakértőre nézve legtanulságosabb, miként juthatni ugyanazon tzélhoz, de más természeti körülmények közt. Igy minő szerfeletti változatasságot találunk a' látszerek különségében sat.

És most megemlíteni is alig szükséges, hogy az innen következő különségnek más égitestekben hasonlithatlanul még nagyobbnak kell lennie. De a' mint e' földi bolygónkon, az összes legkülönnemübb életszerves testek, mindinkább összhangzóbban nemesedve, végre az értelem az emberbe központosult, ugy nints kétség, hogy a' mindenütt ugyanazon okfői törvényeknél, ugyanazon törekvéseknek kelle minden egyéb erre megérett égitestekben is eszközöltetni. Ezen állapot, hogy számtalan égitestekben eléretett, kételkednünk többé nem szabad; de létezzék ez bár hol, ugyanazon okfői alapokon érlelődve, mindenütt ugyanazon egyült törvényeknek kell felismerve lenniök: igy az egyenes vonal egyszer felismertetvén, bár hol, de mindenütt a' legegyszerübb és legrövidebbnek fog felismertetni. Igy tudván, hogy a' lökést kapott test, hatsak annak haladásában egy más, ellenható erőtől nem gátoltatnék, mindig azon nyert irányban vonulna; önként következik tehát, hogy valahányszor valamely test e' lökést nyert irányától elhajló utat kénytelen tenni, annak mindannyiszor egy más ellentétesen ható erőtől kell eszközöltetni. De felismertetvén

egyszer a' végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, vagy tasz 's vonzó ősi-erők és azokat szervesen összekaptsoló okfői erő, ekként azonképen felfognak találtatni az ellensarki tői minőségeket deleileg összekaptsoló végtelen-örök okfőben : az igaz, szép és jó törvényei; melyek természetesen ugyanazon minőségek, tényezők, elemek kaptsaiból bárhol, de mindenütt ugyanazon változhatlan okozatot eszközlendik. Felismertetvén egyszer a' világosság, a' mint itt, ugy másutt is a' setétséget oszlasztja el, és igy a' világosság és setétség közötti különséget mindenütt egyiránt költi fel. Igy van ez a' hévvel és számtalan más egyebekkel; — felismertetvén egyszer a' sebesség és az ezek közötti különség, azonnal feltünend az is : hogy e' tekintetben a' világosság sebességét tsak a' gondolaté mulhatja felül; — a' hév felismert felsőbb foka mindenütt ugyanazon fájdalmas égető érzést költendi fel, minthogy bárhol keletkezzék, mindenütt ugyanazon égető tulajdonsággal bir. Igy a' galvan-berz-delejes fejlemények a' mint itt, ugy amott is bárhol találkozzanak az anyag ugyanazon tulajdonságából fejledezvén, mindenütt ugyanazon természetüek, tsakhogy minőileg mennyisedett arányukban végtelen mérvü árnyalatokban változva.

Nehogy azonban ezen általánosságoknak kimutatási törekvéseiben nézetünk tisztaságát elveszitsük, vessük figyelmünket naprendszerünknek egy más bolygójára, 's majd kifog tünni, hogy az itt észrevett egyes vonások, egy általános eszmébe összpontosíthatók.

Ezek felvilágosítása tekintetéből helyezzük magunkat gondolatilag a' Jupiter bolygóba, mi ott szinte a' nap és éj közötti változást fognók észre venni miként itt, azonképen tapasztalnók az évszakok változásait is, tsakhogy természetesen az időnek más arányai közt; mindezen változások ott ugy, miként itt, a' maga tengelye 's a' nap körüli forgástól ered; még pedig ugyanazon természeti törvények alapjain, tsakhogy a' mérvek más nemü jelentőségeiben, és ez nemde az egész egyetem égirendszereire bár végtelen árnyalatban, de mindenesetre alkalmazható. Hasonlókép holdakat is fognánk látni, melyek ép azon törvények szerint végzik mozgásaikat mint a' miénk, és igy mind azon törvényeket melyek azon a' bolygón nyilvánulnak, szint azon értelmi tehetséggel fognók fel, mint a' melylyel a' magunkéit felfogjuk.

De tegyünk magunk helyett egy más, habár tőlünk még annyira eltérő lényt, ki velünk tsak annyiban egyezne meg, miszerint a' kültermészet tárgyiságait felfogni 's azt bár minő durva képekben, társaival közleni képes volna. Ezen lény, az ott tapasztalható természeti-tudományokból vett benyomásokat, tüneményeket talán egész más szempontból tekintené mint mi, annyiból azonban a' mennyiben azoknak oly tsudálatosan összfüggő egységét észrevenné, lehetetlen volna a' természet törvényeivel azonképen össze nem esnie, 's igy a' mi gondolkozási tehetségünkkel is. Mert, ha azon értelmes lény a' természet törvényeivel nem lenne összhangzásban, akkor az nem lehetne voltaképi rendeltetésében értelmes, hanem értelmetlen és igy tökéletlen lény. És ha most a' dolgot megfordítjuk,

és azon ketséget állítjuk fel, mintha talán mi a' dolgok rendjét tévedten fogtuk volna fel, de a' más bolygók lakói ellenben jól, vagy tsak némi tekintetben a' valótól eltérve hibásan, akkor mindezekre azt válaszoljuk : hogy a' jelen korszakban a' számtani, physicai, tsillagászati, vegyészeti tanok mélységeibe való bepillantásaink sokkal alaposabbak, hogy sem e' tekintetben a' dolog valóságában kételkedhetnénk. Mellőzve tehát a' számtan, physica, kimia körében tett kisérletek tsalhatatlanságait, vegyük tekintetbe a' tsillagászat körében azon számtalan előre kiszámítható tapasztalatokat, melyek a' nap és hold fogyatkozásai, ugy a' bolygók és egyéb égitestek mozgásai körében oly pontosan milliokra előre kiszámithatók, akkor lehetetlen, hogy a midőn ezek a természeti törvények örök és soha ellentétbe nem jöhető alapjain deritettek fel, most már saját értelmünk tiszta felfogásával ellentétbe jöhessen. Nem-nem! azon értelem : mely a' mindenekfeletti okfő összes egyetemiségére érvényült törvényeinek kézen fogott vezetésén emelkedett, és azok számtani pontosságu alapjaival oly annyira megegyez, tévedt értelmiség nem lehet.

Ezen számtalan égitestek mozgásainak oly előre való pontos kiszámítása, ma is álmélkodásra ragadna minnyájunkat, hatsak ahoz imár szokva nem volnánk. Itt tsak arról emlékezünk meg, melyet Herschel Villiam 1781-ben több évi vizsgálódásai után : Uranus felfedezésével kiszámított, mely szerint az mintegy 84 év alatt futja meg a' maga napkörüli pályáját. De a' mi sokkal nevezetesebb : Gauss némi kevés napok vizsgálata alatt, a' Ceres pályáját helyesen számította ki. Igy Leverrier, ki az Uranus mozgásának látszólagos rendetlenségéből, egy eddig ismeretlen bolygónak pályáját gyanítván, sőt annak helyét ki is jelelvén, ugyanazon kitüzött téren Neptun felfedezésével annak valósága be is bizonyult, miből eléggé kiviláglik : hogy az ily értelem, tévedt alapokon nem nyughatik ; de ha sikerülhetett ezt, e' tanok nemeiben kivívni, nincs ok miért ne volna lehetséges ezt, a' tanok minden egyéb szakaiban, azon módon ily győzelemre emelni.

Mindezek a' szaktudósok elött elegendően tudva levén, ők tudják legjobban, hogy e' tárgyban a' tsillagászat köréből mily tsekély diadalait hoztuk fel e' tan tiszta alaposságának, és igy már ezen kevésből is kitünik : hogy mindezek a' legszilárdabb valóságon épülvén, lehetetlen hogy a' természet örök törvényeivel ellentétben állhassanak.

És most forduljunk ujból gondolatainkkal Jupiter bolygó lakóihoz, és kénytelenek leszünk elismerni, hogy ők naprendszerük és egyéb égi rendszerek égitesteit, ugyanazon ész felvilágosító malasztján képesek felfogni, mint a' melyek törvényein, saját körülmények közt mi is felismertük azokat. És igy azon természeti törvényeket, melyeket ők az égitestek vizsgálódásai körében felfedeznek a' maguk saját bolygójokon előfordultakéval összehasonlítva szinte megegyezőknek találandják. Igy ott is a' testek, minden különség nélkül légmentes tér-

ben egyenlő sebességgel esnek; ugy az elhajtott testek a' mint itt, ugy ott is az egyenestől elhajló vonalat kénytelenek futni, miből önként következik, hogy a' körmozgás törvényeinek a' mint itt, ugy náluk is ugyanazon okból kell keletkezni sat. Az ily ismeretekkel felruházott értelmes lény könnyen felszámíthatja, hogy a' suly Jupiter felületén $2\frac{1}{2}$ nagyobb mint a' mi földünkön, hogy a' testek esési sebesége annak bizonyos helyein nagyobb egyenetlenséget tanusít mint nálunk, hogy tömöttsége sokkal lazabb mint a' mi földünké sat.

Sőt, ha mindezen természeti törvények kitsinbeni kipuhatolási kisérletét saját bolygójokon kutatni megkezdik, nem lehet kétség, hogy a' mint e' tekintetben némi eredményre jutottak, emezekben, amazok ugyanazonosságát fel ne ismerjék. És igy, a' mint a' kimia analyticai utján reá jöttek, miszerint a' viz : tüz-gőz alakuláson, az azt alkotó elemekből, ezek pedig berz-erői tényezők alakulásain nyugodva, mindannyian az azokat okfőileg összekaptsoló ür által ötös tői alakban a tsukódó rendszer szerint keletkeztek; akkor többé állapodás nem lehetvén, mind addig törekedendenek, mig azokból syntheticai uton a vizet előállítván, mindezekről a' lehető legnagyobb bizonyosságra nem jutottak. Mindezek oly következetes felismerései után, lehetetlen aztán reá nem jönni arra : hogy mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők ugyanazon, az egész mindenségre egyaránt érvényült általános törvények szerint mennek véghez.

Ha a' Jupiter lakói ezen körülményeket, melyeket a' kültermészet feltártan ád elejökbe felfogni képesek, ugy önként következik, miként akkor annak törvényeit is fel kell ismerniök. Lehet talán, hogy azok tisztább, elevenebb felfogással birnak mint mi, ellenben az is lehet, hogy gyengébbel birnak; annyiból azonban a' mennyiben avval felfogni képesek, a' valódi értelmes lény ismerő tehetségével ugyanazonosoknak kell lenniök.

Mind ezek, a' miket Jupiter bolygójáról feltételeztünk, egészben véve naprendszerünk egyéb bolygóira nézve is, főleg : Mercur és Venusra alkalmazhatók, bárha több körülményi tekintetben egynémelyekre, kivált a' naptól szerfelett távol esőkre, kevésbbé alkalmazhatván bonyolultabbak.

Nézetünk folytán eddig naprendszerünk határai közt tartózkodánk, de pillantásainkkal tovább menve, az anyag ugyanazonossága szempontjából lehetetlen, hogy az itt megemlített törvények naprendszerünk határain túl ne terjednének, és igy ezen törvények általánosságában minél jobban meggyőződünk, annál tisztábban áll előttünk : miszerint az ugyanazon szerves okfői egységből, az összes egyetemiségre nézve egyenlő törvények uralkodnak; de a' mint ezt belátták, ugy nem lehet többé kétség, hogy minden irányban azonképen : az igaz, szép és jó törvényeinek kelle érvényülniök; minek folytán önként következik : miszerint a' teremtményezés tényének mindenütt ugyanazon ismerő tehetséggel felruházott értelmes lénynyel kelle befejeztetnie.

És most e' rovatunkat azzal rekesztjük be, miszerint vannak kik azt erősítik : hogy értelmes lények e' mindenség egyéb égitesteiben sehol, tsak a' mi

földi bolygónkon alakulhattak. Valóban az ember szeretetlensége, kiskorúsága, elfogult önzősége egyetlen egy kérdésben sem tünik fel annyira mint ép ezen állításnál. Mert ha azon pogány korszakban élnénk, a' midőn földi bolygónk az egész egyetemes világ középpontjául vétetett, és igy mindezen myriad égitestek közösen feltételezett hatását tarták szükségesnek arra, hogy az értelmes ember itt létre jöhessen, akkor még ezen magát az élő Istent detrónizáló merész, és enmagát istenitő örjöngésnek volna értelme; de a' midőn tudjuk, hogy mindezek tényleg nem igy állanak, sőt mindezen tér és időben levőket egy mindenekfeletti székekszéki okfőből : az igaz, szép és jó az egész egyetemiségre érvényült törvényeiben szervesen működni látjuk; lehetetlen, hogy ezen myriad égitestek legfőbb működésükben ugyanezen legszentebb tzélra t. i. az értelmes lények létre jöttén azonképen mindenütt ne munkálnának.

És igy a' midőn tudjuk, miszerint földünk az anyag ugyanazonosságánál, számtalan más égitestek identitására alkottatván, a' mint ez, ugy amazok is mindenütt ugyanazon minőségek, tényezők és ezekből tsukódott elevei elemek sat. alapjain együltek, megvoltak tehát ekként mindazon kellékek sok más számtalan égitesteknél is, melyek a' legelső teremtményezés fokától az ázalagoktól felfel! az értelmes lényig igényeltettek.

Ezen értelmiség ugyanazon természeti törvények kézen fogott vezetésén mindenütt azonképen fejlődik, nints tehát kétség, hogy ezen legmagasabb poltz sok helyen eléretett, holott sok más helyen, épen most ébredeznek az állati szunyadozó állapotból az önismeretre, 's tsak ezentul jutnak be a' szentély titkába; ismét másutt még e' fokot sem érték el; másutt még a' legfőbb tető-pontról, az anyag lényében rejlő természeti szétdulásoknál, és az ember önkényre törekvő hatalmaskodásai,. pártoskodásai következtében ismét letereltetvén és összezavarodván, ujból kezdi ez elvesztett értelmiségét rendezni, hogy azt annál szilárdabban minden időkre megörökíthesse.

A' t. olvasónak volt alkalma ezek folytán tapasztalni, hogy e' földön kifejlett értelmiséget ezen utóbbiak sorába helyeztük, teljesen meglevén győződve a' szent hagyományok tartalma szerint arról : miszerint itt az isteni tudat már feltárva 's az ő tiszta felfogásában kétségtelenül eléretett; és ezt az ő tsalhatatlan positivitásában semmi annyira nem bizonyítja, mint saját páratlan nyelvünk, mely az ő lényeges szavaiban oly tiszta 's tsalhatatlan fogalmakat tartalmaz, melyek a' mi korunk ismereteit sokkal felül mulván, annak kétségtelen valóságára utal. Igaz, hogy ezen szavak lelkébe vésett böltselem több más mivelt nyelvekben fellelhető, de ezek oly gyérek és idegen eszmékkel annyira összekevertek, hogy e' nemben nyelvünk szerfeletti bő tartalmától messzi-messzi távol esnek.

Ime eddig tsak egyes szavak, lelkébe vésett böltselmi taglalásába botsátkoztunk, de most már ezek valósága szembesítéséből egész mondat szövegébe is belereszkedünk, miből kitünik, hogy a' hajdani óriási szellem korszak világában az emberi-nem értelmiségének lehető legmagasb p lzát valósággal elérte, igy :

Ez összeség lehető egyszerü módon indult.
1 2 3 4 5 6

Ezen mondat vfelé megfejti 's magában rejti e' mindenség titkos alkotásának mikénti módját, de természetesen ezt tsak akkor lehetett felismerni, midőn az anyag és kisvilágunk identiv lényege is felderült, mert addig mi volt természetesebb, mint az : hogy ezen isteni bevéséseket felismerünk nem lehetett; de ezekből azután az is bebizonyodik, miszerint legrégibb őseink azonképen beszéltek mint mi, mert ugyanazon eszmék bevéséseit ma is azonképen megértjük, és igy e mondat böltselmi tartalma visszafelé ez:

Indult vfelé: te lud-ni, vagyis te dulakodó tehetetlen lúd (ki Isten nyilt akaratjának is ellent akarsz állani); módon vfelé — no-ódom, vagy
5
ime megoldom néked azon módot, mely szerint mind ezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők kiindultak; — egyszerü = ürszer eszeddel szedd egygyé; lehető
1 2 3 4 5 6 7 6 7 4 5 1 6 1 4 5 1 4 5 1 1 2 3 3
azon öt-tő tényezőket, melyekből keletkeztek ezek, és ehel vagy ehen vagy ime; — összeség (2) azok égnek 's ezek szövik; — ez összes egészet.
1 2 3 4 5 6 5 6 2 2 3 1 1

Azaz, e' mondat vfeléi rövid tartalma ez : Te dulakodó tehetetlen lúd, ni vagy no ódom néked azon egyszerü módot, mely szerint mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők keletkeztek; ür e' szer, eszeddel szedjed egygyé azon öt tőt, melyek ezek alkotására igényeltetnek, és ehel, ime, ezek égnek, melyek szövik ez összeséget.

Itt az ideje kutassuk mind ezeket, hogy épüljünk a' hajdani óriási szellem korszak böltselmén, mely mulhatlanul miként őket, ugy minket is az élő Isten örök ditsőségére 's ezzel a' dolgok nagyrendjére vezetend.

Mind ezekből a' napfénynél világosabban tünik ki, hogy a' mint az értelmes lények, e' nagyegész bár mely tsillagában: a' viz, mint minden bolygóra nézve leglényegesb testnek alkotó elemeit felismerték, többé meg nem állapodhatván, szüntelen azon törekedendenek, mig mind ezek szervesen összfüggő okfői egységére nem jutandanak. De hogy a' való tudomány terén ezen magas állást az égitsillagzatok bár melyikében elérhessék, tsak ugy leend lehetséges, ha ők is azonképen a' reál tudományok alapján, mindezeknek bizonyos foki ismeretére emelkedendenek; a' midőn aztán a' végtelen-örök és tér-időbeni mivoltok felől kezdenek gondolkodni, legelsőben annak megvitatása álland előttük is, hogy mi legyen mindezeknek azon voltaképi legegyszerübb mivolta, a' honnan mindezek tér és időbe kifolytak. És a' midőn azt is belátnák, hogy ezt tsak ugy deríthetik fel, ha a' szemmel nem látható légtartalmat, a' légszivattyu üveg-harangja alól kivonván, ott a' zerusnál kevesb mivolt helyett ürt találva, végre ennek minőségei belerjéből : a' világosság létrejöttét szemlélendik, ekkor akarva vagy nem, de tisztán be kell látniok az elevei világosság : „Ige" genesisének maximáját, és ezzel azt is : hogy az ür végtelen-örök kevesb és többes ellensarki

minőségei azon legvégsőbb egyszerü mivoltok, melyek eszközökként egy mindenekfeletti végtelen-örök egységes okfőnek deleileg működő belerjéből, tér és időbeni tényezőkké tsukódva kifolytak, melyek első rendü elemekké, ezek pedig tüz-vizzé lett alakulásaik folytán mind addig működtek, mig végre a' teremtményezés végtzélja minden ehez megkivántató éretséggel biró égitesteken, miként: földünkön az értelmes ember-párral befejeztetett. De a' mint ezekben felébrednek, nem lehetend nagyobb feladatuk mint az, hogy saját enségük okfőjét is felkutatván ezt is felderitsék. A' midőn aztán nem lehet többé kétség, hogy a' mint ezeket elérték, ők is azon módon törekedendenek, hogy eme nagyszerü szellemi diadalukat nyelvökbe, vallásukba, épitményeikbe, 's minden rendü intézvényeikbe bevésten, minden időre elhagyományozzák: hogy ditsőittessék ama legfőbb Ész mind örökké, az ő legtisztább szellemi igazságában, ki mind ezeket ily szerves összefüggésben alkotta.

A' végtelen-örök, és tér-időbeni élet okfője, az ő lényegében élettanilag felismerve.

Ismerd meg Istenedet és tenmagadat, ez a' földi legmagasb feladat; de ha ezek lelkébe beakarsz hatni, akkor : a' természeti-tudományok lényegét el ne mulazd tanulni; 's ha ezek alapjaiból keletkezett ismereteid valóságáról szellemedet teljesen megnyugtató módon megakarod győzni, akkor : a' hajdani régletünt óriási szellem korszak világának oly böltsészetileg szerkezett általános, mondhatnók világ-nyelvét : a' magyart, mely mindazok revelatioit számtani próbaként tartalmazza magában bevésve, el ne mulazd sajátoddá tenni.

Ismerve az anyagot az ő lényegében és tudva, hogy az nem egyéb: mint a' végtelen-örök ellentétes tői minőségeknek tsukódásaiból mennyisedett állomány; ekként az anyag mivoltának ellentétességéből folyva, számtani bizonyossággal következik, hogy az ugyanazon okfőből kiindult ellentétes minőségek bár hol találkozzanak a' közös természetben, sarki rokonságuknál ugyanazon sajátos tulajdonságot, vagyis az egymássali költsönös kiarányodást nyilvánítják, miből önként következik : hogy azok a' közös központi okfő kitüzött tzéljával ellentétbe teljességgel nem jöhetvén, egyedül annak kijelelt ösvényén tétesedhetnek. Láthatni tehát, hogy e' nagyegész ugy minőileg, mint mennyileg egy általánosan összefüggő egészet képez, mi által annak minden egyes, az egésztől elkülöníttetnek látszó myriad naprendszerei, 's azokon élősködő elszigetelt tétes életet nyilvánító testei, tsak részét teszik az eszményi-való nagyegésznek, minthogy mindannyian annak közös köteléke, a székekszéki deleileg működő önálló okfői kaptsával a' tsukodó rendszer által kötvék össze; 's igy megfogni nem lehet, miként volna lehetséges a' természet bár legkisebb részetskéjének tétlen maradni, miután itt mindnyájan

ugyanazon végtelen-örök önálló székekszéki okfői kapots által nyerik, a' maguk költsönösen összfüggő tétességüket.

És igy láthatni, hogy oly tényező, elem, vagy test, mely minden további tétességre tehetetlen volna, nintsen, e' szempontból tekintve kitünik tehát: hogy voltaképi holttest sintsen, és az, hogy nekünk több testek életnélkülieknek látszanak lenni, ennek oka részint abban keresendő, mivel megszoktuk őket nagyobb tétességben működve látni; részint érzékeink gyengébb élességében keresendő, minélfogva azok szerfelett tsekély fokbani tétességét ki nem vehetjük; de ezen okot főként abban találjuk rejleni, mivel: az anyag való mivoltának lényege ekkoráig fel nem derülvén, ekként ugy magának a' kis — mint nagyvilág összfüggő okfőjének lényeges titka sem merülhetvén fel, igy magának az életkútforrásának való lényege sem határoztathatott meg.

Most azonban, midőn a' légszivattyu segedelmével a' lehető legegyszerübb: az ür belerjének világossági tüneményéből a' napfénynél tisztábban tünik ki, hogy a' végtelen-örök tői minőségek egy ép ily önálló legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőbe tsukódtan szervezvék, a' honnan a' tői minőségek berzerői tényezők alakjában valósitva, az innen keletkezett primitiv elemek, és az ezekből egyült testek is mindannyian tér és időbe tsukódtak, ekként az anyag lényegének eme felismert magas állásából önként következik, hogy ezek is ép azon módon, miként a' végtelen-örök tői minőségek, tsakhogy az azokból kifejlett változó viszonyainknak megfelelő sajátos, amattól függő tér és időbeni okfőbe, ugyanazon igaz, szép és jó törvényein tsukódtan szervezvék.

És igy a' mint ezen végtelen-örök és igy önálló, vagy tér és időben levő ellensarki tényezők együttiesen szervezvék, a' szerint az élet is kétféle, u. m.: végten-örök vagy önálló, független; és tér-időben levő, vagy függő; melynél fogva az élet első tekintetre: örök és letünő vagy enyésző szervezetüre osztható.

De ebből teljes tisztaságában áll előttünk, hogy az élet lényeges határozmánya minden különség nélkül, legyen az akár végtelen-örök, avagy tér-időben levő, nem egyéb: mint az ellensarki tényezőknek egy szerves okfőbe egyült tsukódása; mi természetesen a' szerint, a' mint a' tényezők végtelen-örök, vagy tér-időben levők, a' szerint az önálló, vagy függő életet élő: okfő is különböző.

'S igy az élet lényegének ily tisztán folyt határozmányából, a' lehető legtisztábban tünik ki, hogy a' szó teljes értelmében egyes egyedül Isten az, ki végtelen-örök önálló életet él; a' midőn a' többiek mindannyian minden kivételnélkül bár minő nagyságuak és kiterjedésüek is volnának, és bár myriadnyi éveken át tartandó életet folytassanak (miként az egyes naprendszerek bolygói) ugy egyenként, mint összes lántzolatukban, ugyanazon önálló okfőtől függő tér-időbeni életet élnek.

Azért az Isten voltaképi határozmánya nem egyéb: mint a' legtökéletesb

delejes éberlétü életet élő önálló valóság, okfő, világ-Lélek, mindentlátó Szem , mindenekfelettiÉsz, legmagasztosabb Szentség sat.

De minthogy a' végtelen kiterjedő 's összehuzó, vagyis kevesb és többes ellensarki tői minőségek a' legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőből, mint világosság (—) és hév (+) parány szikra alakulásba menve, ezzel tér és időbeni tényezőkké, vagyis berz-erőkké, ezek pedig első rendü elemekké 's ezek tüz-vizzé 's végre myriad naprendszerekké tsukódván, magunkra nézve is tér-időbeni eszményi-valókká váltak, ekként az önálló végtelen-örök okfői élet, mind ezekkel mint lélek a' testtel, egy közös együtties életet is él; minélfogva a' tér-időben levő élet, a' már bevett szokás elnevezésében: nagy és kisvilágiakra osztható; ezen utóbbit ismét elosztjuk: növény és állati életet élőkre.

Miből kitünik: hogy az összes myriad naprendszerek ugy egyenként, mint összes lántzolatukban, nem egy és ugyanazok a' központi végtelen-örök deleileg működő okfővel: Istennel, és igy nem pantheismus e' mindenség, mert azok mindannyian az azokon élősködő kisvilágiakkal együtt, emennek mint végtelen-örök okfőnek tér-időbe átvitt kifolyásai levén, ekként bár mennyi millió éveken át tartandó életet folytassanak is, de azért tsak mint tér-időbeni életet élő eszményi-valók függenek össze a' mindenekfeletti végtelen-örök okfővel; mert mind ezek mint tér-időbeni életet élő testek egyenként elenyészhetnek, a' nélkül hogy az egyetemes központi világ-Lélek valaha megszünhetnék élni. Irva van: Az Isten lélek, és a' kik őtet imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. Innen, mivel az emberi-nem által ezek már egyszer tudva-tudton felvalának ismerve, többé meg nem állapodhatván, szüntelen ezek felfedezési törekvésében fáradozik, hogy igy az egész egyetemiség javára érvényült: igaz, szép és jó törvényeit, saját országlati törvényeivé érlelvén, azokat érdemlett trónjára juttassa.

Mindezeknek tisztán belátott látványa az anyag ugyanazonossága lényegéből foly, miután az nem egyéb: mint a' végtelen-örök ellensarki tői minőségeknek: tér és időbe átvitt tsukódása; — 's igy a' mint a' tér-időben levő nagy- és kisvilágiak saját körüket befutva elemeikre, ezek tényezőikre 's végre eredeti minőségeikre, ősi erőikre oszolva elenyésznek, azonkép eredeti kútforrásukra visszittatván, pályájokat befutották.

És igy a' megszámlálhatlan naprendszerek, következéskép saját bolygóirendszerünk és ennek egyes égitestei is, mindannyian az anyag ugyanazonossága lényegéből folyván, bár mennyi éveken át tartandó életet folytassanak, de végre még is azok egyenkénti bolygói érettségükhöz mérten eredeti kútforrásukhoz térnek vissza anélkül azonban, hogy most már, miután az igaz, szép és jó törvényei az egész egyetemiségre egyszer mindörökre megalapitattak volna, mindezek egyetemesen megszünhetnének valaha élni.

A' nagyvilági életet élőkhöz sorozzuk e' szerint ugy az egyes, mint az összes myriad naprendszereket, azoknak legkülönbözőbb égitesteivel együtt;

ezek, sajátságaikhoz képest eloszthatók: élőkre, holtakra, létezőkre's enyésztekre; — az élők alatt, a' saját okfőjük által szervesen működőket értjük; a' holtakhoz számitjuk az egész állományukban égő és igy teljes oszlásnak indult üstököseket, és a' tüzökben oltott holdakat; — a' létezőkhöz számítjuk e' nagy-egész egyetem mérveit átható hamvas atom parányokat és egyéb elemi részekre oszlott fejleményeket, melyek azon égitestek elégésével szétoszoltak, porlottak; az enyésztekhez számitjuk mind azokat, melyek az ő végtelen-örök minőségeikre 's igy eredeti kutforrásukra teljesen visszatértek.

És ép ezért a' kisvilági életet élőket is, ősböltseink szavaiba vésett eszmesitésükhöz hiven ragaszkodva, azonképen: élőkre, létezőkre, holtakra 's enyésztekre osztjuk.

De mielőtt ezek értelmezésébe ereszkednénk, nézzük a' tér-időbeni életet élők lényeges határozmányát, miben rejlik ez voltakép? legyen ez nagy- vagy kisvilági életet élő, az élet nem egyéb: mint a' minőileg mennyisedett ellensarki tényezőknek egy szerves okfőbei tsukódása.

És igy az élő testek alatt azok értetnek, ahol ezen sajátos okfő jelenben is szervesen működik.

A' holt testek alatt ősböltseink nem egyebet értettek, a' mint ugyanezen szó: holt = ᵃh-olt bevésett eszmesitése tartalmazza, mint azt: hogy azok e' nagyegész legfőbb okfői székekszékin kivül, saját elszigetelt szervesen működő okfővel is birtak, és a' közös okfői életen kivül saját életet is élvén, ennek felismerhető nyilvános bélyegét még ma is hordják ugyan magukon, de az élőtestnek részeit szervesen összekaptsoló sajátos, egyénies okfő kitsuszanván, eloltatván: ᵃh-oltᵗá, holttá lettek.

A létező testek alatt pedig, a' mint e' szó: létező szétszort fogalmában tanusítja: ő-ez-előtt, vagyis a' midőn azon állapotban megy vissza, melyben volt élete előtt, és igy hogy e' sajátos, nyilt életnek voltaképi bélyegét viselték legyen, többé fel nem ismerhetni. — Vagyis a' mint e' szó: lét vfelé: tél tartalmazza, az azokban rejlő tényezők, mintegy téli szunyadozó, lappangó állapotban tsukvák, hogy adandó alkalommal azok kötelékeiből a' minős tényezők kiszabadulva, a' közös élethez ujból hozzá járuljanak, vagy az enyésztek sorába tünjenek· [112])

Az enyésztek alatt a' mint ezen szó: enyészik, vfelé: kisz (kész) énye tartalmazza, nem egyebet értettek, mint azt: hogy a' testek végre alkotó elemeikre 's ezek tényezőikre oszlanak, és mint ilyenek a' végtelen-örök kútforrásba, mint a' honnan kiindultak visszatérnek; és igy mint tér-időben levők pályájokat befutván elenyésznek, azaz láthatlaná lesznek; mert enyészik, enjészik vfelé: kisz, kész, énye, énje, éne, énisége (individualitása); azaz, tér-időbeni pályáját befutván, végtelen-örök kútforrására, mint a' honnan kiindult visszatérve elenyészik, de nem semmisül meg, miután a' mint fenntebb ugy elméletileg, mint

tapasztalatilag láttuk: a mint semmiből misem lehet, ugy ellenkezőleg, bár mely miség sem semmisülhet meg.

A' mondottakból tehát kitünik, hogy minden különség, mely a' természetben a' végtelen-örök élet, és tér-időben levő nagy- és kisvilági életet élő 's ezen utóbbiak holt, létező 's elenyészett testei közt van, nem az élet nagyobb, vagy kisebb fokában keresendő, hanem legfőként az azokat bélyegző végtelen-örök, vagy tér-időben levő ellensarki tényezőknek önálló, vagy a' tőlük függő szerves okfőbe egyült tsukódásában, ugy ezen utóbbiak sajátos okfői tsukódásukat elvesztett, elenyészett közös kútforrásukban keresendők.

És igy, miután mi mindezeket nem az égyptoni pogány a' zerusnál kevesb mivoltból, hanem a' mindenekfeletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő szerves okfőből származtatjuk, ekként tisztán tünik ki: hogy minden tér és időben levők, legyenek azok nagy, avagy kisvilági életet élők, mindannyian ugyanazon központi végtelen-örök okfővel, miként test a lélekkel egy közös együtties szerves életet élnek.

De, hogy bennünket a' természet böltsészeti-, ugy az erőszök rendszerét követő böltsek, sőt az enistenitők és istentagadók is teljesen megértsenek, itt egyszer mindenkorra megjegyezzük, hogy a' tér-időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők soha de soha létre nem jöhettek volna, hatsak eleve a' végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó tői minőségek, vagy taszitó 's vonzó ősi erők eszközökként, mint legellentétesb és igy legnagyobb sarki rokonságban levők, a' legmagasztosb delejes éberlétü életet élő önálló okfőben, világ-Lélekben, hol a' szellemi élethez elkerülhetlenül szükséges kellékei, mint: világosság, hév, delejesség 's vizgőz mindenha tsukódva nem lettek volna; mert tsak akkor, a' midőn ama tői minőségek a' végtelen-örök okfőben szervezve valának, tsak akkor vala lehetséges annak belerjéből a' tér-időbeni nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek, ily kirívó renddel egy közös tzélra, az egyszer mindenkorra az egész egyetemiségre megalapitott: igaz, szép és jó törvényekben rendeztetniök. Tsak igy jöhetett létre a' teremtményezés legfőbb tzélja a' szellem-testi együtties lény az ember.

Mi tehát a' kisvilági életet élőket, a' mint már imint megemlitettük, szinte két t. i. növény mint kevesb (—), és állati, mint többes (+) két sarkaikban ellentétes seregre osztjuk.

Azon bélyegző vonalok, melyek által a' növény-ország, az állatitól elkülönittetik, a' természet buvároktól különbözőleg állittatnak elő. Igy több nyilások, melyek által a' növények a' maguk táplálékaikat szívják, egy száj és gyomor az állatoknál (de többeknél sem száj sem gyomor nem találtattak). — Ellökése a' him nemi szerveknek a' növényeknél a' nemzés bevégeztével (de többeknél hiányzanak). A' növényeknél a' szénenynek, az állatoknál: a' légenynek arányos többsége sat. nem elégségesek. — És igy a' két élősereg közt, mint leg-

szembeötlőbb bélyegző vonalat képezik az állatok: önkénytes mozgásai, mi némi érzékenységet feltételez.

És ha most ezen két élősereg legvégsőbb fokozatait összehasonlítjuk, a' kettő közötti roppant különbséget azonnal észreveendjük; de ha ezen legvégsőbb fokozatos kifejlődéseket visztértükben mindinkább a' kezdeményi gerjedékenységig, a' titok eme burkolatjáig közelebbről fürkészendjük, tsak azonnal észre veendjük: hogy minél inkább közeledünk e' ponthoz, annál nagyobb a' két élősereg közötti hasonlatosság, ugy annyira, hogy a' midőn annak legvégsőbb kiinduló széki pontjára jutnánk, találni fogjuk: hogy ugyanazon egy közös okfői forrásból gerjedve élednek.

És ezt valósággal a' kisérletek utján tett tapasztalatok is igazolják, a midőn t. i. a' nap hevének huzamosabban kitett keverék vizben: most zöldellő Priestley anyagot, melylyel együtt a' parány (monas), pezsge (volvox), evitzk (vibrio), majd változány (proteus) sat. nemü ázalagokat találunk létre jönni, melyek ismét elenyészvén, egyik a' másik kezdeményének alapját adja. A' keverékek sürübb nemeiből természetes, hogy az innen eredteknek is változniok kell, igy: ha a' földek különnemeit összekeverve nyirkos és árnyékos helyre teszszük, itt elébb-utóbb forrás, gerjedék és ebből legszembeötlőbben a' gombák és férgek különböző nemei fognak támadni; — vagy vegyünk legtisztább lisztet, és vizzel nyirkositva tegyük valami edénybe, akkor abból elébb-utóbb a' mindenütt és mindenben részben szabadon jelenlevő berz-erők kifejlésével és ezek egymássali kiarányodásaiból mozgás, innen világosság, hév 's delejesség, erre apró üregetskék, hézagtsák, forrás keletkezvén, a' gyurma megduzzad, ebből gerjedék, tojáskák és nézzük meg a' nyüsgők sokaságát, melyekből a' kifejlődés fonalán: a lisztféreg később szabad szemmel is láthatóvá levén éled sat. 'S mind ezek honnan erednek? nemde: a' mindenütt és mindenben a' legkülönbözőbb gyurma keverékeihez hiven részben szabadon jelenlevő berz-erőknek, a' legkisebb parány gerj ürjébe való vonulások 's egymássali kiarányodások következtében, maguknak a' mennyis tényezőknek is, egy szerves okfőbe átvitt tsukódásaiból, melyek azon gyurma keverékeiben szunyadozva mint ilyenek, a' Teremtőtől eszményi-valókként azokban letéve valának.

De ép ezen közös eredetből következik, hogy kifejlődésükben egyéb rokonságot is tanusitsanak, igy: több állatok nemei a' növények idomjaihoz felette hasonlítanak, annyira, hogy amazok gyakran a' növények közé soroztatván irattak le. Igy a' roppant hasonlatosság a' két élősereg szerves működésében is kitünik, a' midőn ugy az egyik, mint másik részen levő életszervesek fenntartása 's gyámolitására táplálékok igényeltetnek, innen: a' táplálás (nutritio): — de minthogy ezen az élet fenntartására oly elkerülhetlenül szükséges többes mennyis tényezőkön kivül, a' kevesb mennyis tényezők is igényeltetnek, ekként mulhat-

lanul következik: hogy ennek helyrepótlására a' lélegzésnek bár lappangólag, de mindenütt lényegesen hozzá kelle járulnia, innen: a' legalsóbb foku állatoknál (a' növényeknél a' felsők osztályában is) a' beszivás és kipárolgás, a' tökéletesbeknél: a' l é l e g z é s (respiratio); — és mivel ezen léptsőkénti fokozatos kifejlődésekből, az egyes felsőbb fokozatokban a' legélénkitettebb parányok kifejlésére nemi-szervek is fejlettek, innen: a' s z a p o r i t á s (propagatio) közös.

De több tekintetben ellentétesek, igy: a' növények közvetve vagy közvetlenül a' földhöz kötvék, ellenben az állatok ettől szabadok, vagy mind e mellett önkéntes mozgást véghez vinni képesek. Az élősködő növények, ugy azok, melyek a vizben lebegnek, tápjokat mind a' mellett álló helyeikben nyerik; — azon állatok ellenben, melyek a' feszes részekhez kötvék, vagy az élősködők, nem minden önkényes mozgás nélküliek, és bárha jobbára, de nem egészen a' maguk helyeikben nyerik tápjaikat. — A' növények kifejlődésükben inkább kifelé 's igy kiterjedésben, az állatok inkább befelé vonulva szellem-hatványban gyarapszanak. — A' növény életnek legfőbb terménye a' virág, végeredményével a gyümöltstsel és az abban rejlő maggal; és igy a növényélet legfőbb tökélye a' nemzés, és ennek fogamzásából a' mag, legvégsőbb tzélja tehát az anyagias lét; — az állatoknál a' nemzés alárendelt, és végtzélja az anyagi létnél sokkal nemesb t. i. psychicai élet.

Mind ezekből kitünik: hogy a' két élősereg közötti hasonlatosság annál szembeötlőbb, minél tökéletlenebb, és annál nagyobb a' felmerülő különség minél tökéletesbek, mind a' mellett elvitázni nem lehet, hogy az állatok a' növényeket tökéletességre sokkal felül mulják.

És igy midőn a' kisérletek utján jelenben is tapasztaljuk, hogy a' két élősereg a' maguk legvégsőbb kiinduló pontjaikban egy közös okfői forrásból erednek, mennyire élénkebbnek kelle lenni ennek akkor, a' midőn bolygónk mint vizi meteor támadván, ekként annak minden parányai a' szabaddá lett berz-erők árjai által oly töményülten áthatva voltak. Ezen állapot a' napsugárainak világító hatása, ugy azoknak hősége által nem tsak sokáig fenntartatott, sőt élénkittetett; és igy a' székékszéki okfő, mint központi Lélek, Szellem, legfőbb Ész, bolygói-rendszerünk gótzával, mint világlélekkénti helyettesével: a' nappal, földünk vizére mint tojásra hatván, ennek parányait hőségénél kiterjeszté, mi által apró hézagtsák, üregetskék, gerjek támadván, ekként a' mindenütt részben szabadon jelenlevő ellensarki berz-erőknek azokba való vonulásaival és egymással kiarányodásaival, melyekben a' tői minőségek mint ősi erők lappangva rejlenek, mozgás és innen világosság, hév, delejesség 's viszonyos ür idéztetik elő, mely folyton-folyva tartó működés alatt a' lehető legtöbb kevesb (—), és lehető legkevesb többes (+) sarki tői minőségek, a' közbe eső viz mediumával, a' kevesb sarki élet: a növény élet (—); — a' lehető legtöbb többes, a' lehető legkevesb kevesb sarki tői minőségek, a' közbe eső viz közegével, ugy a' világosság homályositó 's a' hév sürítő hatása, valamint az innen keletkezett delejes mozzana-

tok folytán, a' többes sarki élet: az állati ázalagok (+) legalsó töredékeinek sejtjeivé tsukódván, ekként mint növény (—) és állati (+) ázalagok vonz-taszitó hatásu működésben éledtek; — mi által az elsőben a' kevesb tényezői mivolt, 'a viz köneny tartalmával és a' világosság hozzá járult homályositó hatásánál az életszervezet sejtjeinek és végre rostjainak képzésére a' lehetőleg áthasonittatván, és ekként uj parány alakulásba menvén, általában értve: a' széneny; — az utóbbiban a' többes tényezői mivolt a' viz éleny tartalmával az életszervezet sejtjeinek, utóbb rostjainak képzésére, élénkitésére az előbbeniek módján azonképen a' lehetőleg felhasználtatván, és végműködésileg ujparány alakulásba azonositttatván, általában értve: a' légeny keletkeztek. — De meglevén ezek, megvoltak bolygónkon mind azon ugrás nélküli sarkalatos elemek is, melyek az annyi életszervesek tsukódásaihoz kivántattak; melyeknek isméti elhullásaival, elenyésztével a' közbe eső viz keveréke is mindinkább sürüdvén, ekként a' két élősereg feszesb nemeinek fokozatosan haladó eredetére nyilt meg mindinkább az alkalom; — és innen van, hogy ugyan ezen keverékekhez hiven kelle az életszerves mennyis tényezőknek kiegészittetniök, innen a' növény- 's állatsereg, tsak oly helyen diszlik, a' hol azok, saját testi keverékükhöz hiven áthasonitható táplálékot nyernek. És igy ezek tsak akkor érhették el legfelsőbb állapodásukat, a' midőn az innen eredt salakok lesüppedésével, a' feszesb nemüek támadhatván, bolygónk állandó belhőségének segéd ápolása hozzá járulhatott; melyek következtében, az annyi különnemü életszervesek sajátszerü működéseik által, ugyanannyi sajátosan arányult és ekként ujparány alakulást nyert anyagok, mint: hamany, szikeny, mészeny, kovany sat. keletkezván, ez által az életszervesek mindinkább felsőbb foki szüleményeit siettették elő, melyek ismét és ismét földünk belforrongó izzósága által átalakulva, 's a' már meglevő első 's másod rendü sarkalatos elemekkel szövetkezve, egy tekintetre látható, mily 's mennyi uj szüleményekre ada alkalmat. Nem tsuda tehát, ha azok elhullott szervietlen maradványait egymástól annyira eltérve 's fajsulyok szerint elválasztva, jelenben oly óriási halmazban egygyé seregelve lenni találjuk.

Mind ezekből kitünik: hogy ugyanazon minőségek, melyek e' nagyegészben a' berz-erők, első rendü elemek, anyagok, és testekben működnek, ugyanazon minőségek, melyek az egésztől elszigetelt élőtestek okfőileg tsukódott szerves testeiben is működnek; sőt minthogy az anyag lényege többé nem titok, tisztán áll, hogy ugyanazon mindenütt és mindenben áthatottan tsukódva jelenlevő mennyis minőségeknek kell lenni azon lappangva rejlő tétességeknek, melyeket az életszervesek elhullott maradványaiban, kiszabadult galvan-berz-delejes erőkként működni találjuk. Innen, tartozzék az élet e' két élősereg bár melyikéhez, ezen vizi közvetitő nyomnak mindenütt jelen kell lenni, mintegy tsalhatatlan bizonyságául annak, hogy azok mindnyáján végfokozatukban vizi eredetüek voltak, és ép azért, nem lehet életszervezetet találni, melynek alkatrészei kiegészitéséhez a' viz, habár tsekély részben is ne járulna innen ezen részek

kiegészitése szükségkép mind a' két élőseregnél, a' mint azok életszervök arányához megfogyatkoznak, lankadás, fonnyadás és illetőleg az állatok nemeinél szomjuság érzete áll be, miáltal ugyanazon rostotskák, izmok, melyek a' szivás, szopás munkaságát leginkább elsőségitik tétességbe jövén, e' megfogyatkozott részek ép ugy, mint a' kevesb és többes mennyis ténnyezői kellékek helyrepótlása elkerülhetlenné válik, miáltal a' viz, ezen részek közt, mintegy közép zerusi (=O) fok, közömbös részt foglal el; — innen van : hogy ezen vizi kelléknek is, az élők mindkét rendü seregénél, az élet sarkalatos mennyis tényezőivel arányos egyensulyozásba kell tétetnie; nem lehet tehát életszervezetet találni, mely legfőbb működésében oda ne irányoztatnék, hogy ezek kiegészítésén, mint a' melyek arányos egyensulyozásaiból éled az egész, ne munkálódnék. Innen szükségkép következik, hogy ugy a' kevesb, mint többes mennyis tényezőü kellékek helyrepótlására szükséges szerveknek elkerülhetlenül jelen kelletvén lenni az élősereg mindkét neménél, ekként : a' lélegzésnek (—) és táplálásnak (+) bárha lappangólag, de mindenütt ki kelle fejlődnie. 'S valóban ha a' két elősereg végpontu életszerveseit megtekintjük, bár semmi látható nyilások fel nem fedeztettek, melyeken át táplálékaikat nyerhetnék, vagy a' melyeken át lélegzési működésüket véghez vihetnék, mind a' mellett életszervezetük egyszerüségénél fogva azt, az ázalagok némi különbséggel, akként végzik : hogy a' tsak nem gondolattal kisérhető nyilásokon át, a' vizben levő ázalagok a' feloldott táp keverékekkel és az abban jelenlevő légi parányokkal együtt szívatván be, de elégségesek azon egyszerü életszerves testek ugy kevesb, mint többes mennyis tényezőinek fenntartására, miáltal az ellentétes mennyis tényezők, mind a' két élőseregnél, a' közbeeső viz mediumánál egymással érintkezvén, és uj parány alakulásba mehetvén, azokból az ellentétes minőségek szabaddá tétetvén, egymással kiarányodnak; miáltal viszonyos ür 's innen vonz-taszító hatás keletkezvén, ekként részint uj hézagtsák, helyiségek támadván, a' nedvek keringése mozdittatik elő; részint : ezek is egy közös székibe gyülve, igy ugy a' mennyis, mint minős tényezőket egy közös okfői kapts erőként, egygyé tsukva tartják. De e' szerint a' mint mindenben, ugy a' két élősereg véggerjedékeiben is, azonnal kitünik a' költsönös tsukódás, melynek egyik kevesb sarkát : a' növény (—), többes sarkát : az állatsereg foglalja el.

De, hogy ezen szervesen élő testek lényegébe tisztán beláthassunk, nézzük legelsőbben is a' növényélet műfolyamának működését az ő okfőjében, mert ha ennek, mint a' kisvilági kevesb sarki életnek működésébe lényegileg behatottunk, nints kétség, hogy emez mint sokkal egyszerübb, a' többessarki állatélet részbeni működését is felderítvén, végre emennek is, az ő voltaképi okfőjére jutunk.

'S valóban a' mai minden oldalróli kutatások folytán, azon szerentsés helyzetben vagyunk, miszerint e' tekintetben hypothesisekre többé nem szorulván, a' lerombolhatlan tapasztaláson épithetjük ebbeli nézeteinket, melyszerint

kitünik, hogy ha azok állományait tetemesen nagyító üvegen szorosan megvizsgáljuk, azokat minden kivétel nélkül a' legegyszerübb ázalagi növényzettől, a' legnagyobb élőfáig, több vagy kevesebb apró sejtekből állóknak lenni találandjuk, melyek egyenként eredetileg átlátszó hártyával boríttatván, parányi kisded tömlötskéket képeznek, ezen egyenkénti hártyával elszigetelt, de egymás mellett szorosan álló kisded sejtek, mindannyian az életfenntartására szükséges mennyis tényezőkön kivül, minős tényezőkkel is telvék, és igy az életműfolyamához kivántató kellékekkel elláttatván, mindenik közülök egyes parányként járul a' közös növényélet épületéhez, minélfogva egyenként ugy, miként összes lántzolatukban mindannyian szervesen működve élnek, növekednek és gyarapodnak.

Minden növény parányiságához egy pár, vagy több, sőt nagyságához több milliónyi sejtszövetből képződött. Mindazt tehát a' mit a' növényország oly annyira különböző változatosságában ád, ugyan e' sejtek sajátos müködésük folytán termelik. Minthogy tehát, minden növény több, kevesebb sejtek tsoportozata, minden sejt pedig külön elszigetelt egész, melynek saját alkata 's működése van, ekként mihelyest az egyes sejtek műfolyamával tisztába jövünk, a' többi sejtekből álló növényéletről is helyes fogalmunk leszen, sőt nints kétség, hogy ez szerfelett nagy derítményül szolgáland magának az állatélet részbeni felvilágosítására is. Innen a' sejtek felderítése rendkivüli nyeremény a' tudomány tekintetében.

E' sejtek életrajzában tehát első kérdés : hogy ezek miként képződnek, növekednek, élnek és szaporodnak?

A' növényélet eredeti kezdő képződését, minthogy a' természetben nintsen ugrás, ekként azt semmiből származtatni akarni képtelenség volna, 's igy azt legalsóbb fokában a' tapasztalás utmutatásaként a' mint már fenntebb említettük, józanon egyedül az önnösödés gerje által tartjuk keletkezni; mert a' midőn a' mindenütt és mindenben részben szabadon jelenlevő berz-erők, a' hév működése folytán keletkezett parány üregtsékbe vonulván, az ugyanazon széki pontosulásból keletkezett növény és állati ázalagok legelső sejt, vagy gerj gömbtséivé, a' világosság sajátosan homályosító működése, ugy az innen keletkezett hév és delejesség folytán alakultak, ekként készen voltak azon életszerves testek, melyek következtében belműködésükben azok mindaddig emelkedtek felsőbb és felsőbb fokra, mig végre a' nemzés általi gyarapodás következtében, annak felsőbb foka el nem éretett. A' mi pedig azok : növekedését, működését, életét és szaporodását illeti, majdan ezek iránt is tisztában leszünk.

De hogy mindezek iránt semmi kétség ne keletkezhessék, mindenekelőtt szükséges, hogy e' tárgyra vonatkozva azon kisérleti tapasztalást idézzük t. olvasóink figyelmébe, melyet Dutrochet frantzia tudós ismertetett meg, mi a' növényélet szerves működésének részbeni felderitésére oly annyira alkalmazható, 's ez igen egyszerü, ha t. i. egy hosszas üvegtső alsó végét vékony hólyaggal szo-

rosan bekötjük, és abba most tzukros vizet öntve, ezt egy másik nagyobb edénybe, melybe már eleve szinte tzukros viz tétetett, mártjuk; — a' hólyaggal jól bekötött üvegtsőben a' folyadék se nem hág, se nem apad, a' minthogy akkor sem tapasztalunk semmi különös változást, ha a' tzukros viz helyett ugy a' tsőben, mint a' nagyobb edényben tiszta vizet alkalmazunk; — de mihelyest ugyanezen tzukros vizzel megtöltött üvegtsőt, tiszta vizzel töltött edénybe teszszük, bárha a' tzukros vizzel megtöltött üvegtső hólyaggal szorosan bevagyon kötve, s' melyen még a' górtső segedelmével sem vehetni ki legkisebb lyukatskát is, mégis azt tapasztalandjuk : hogy a' tzukros vizzel megtöltött üvegtsőben a' folyadék a' helyett hogy apadna, emelkedik; ez pedig nem történhetik máskép mint tsak ugy, ha a' lukats nélkülinek látszó hártyán, a' higabb folyadék átment a' sürübbhez. És ha most ezen kisérletet megfordítjuk, és az üvegtsőbe tiszta vizet, azon edénybe pedig tzukrosat teszünk, az eredmény is megforduland, mert az üvegtsőben a' folyadék nem emelkedend, hanem ellenkezőleg alászálland.

És ha most ezen kisérletet különbözőkép változtatjuk és nem tsak állati, hanem növényi hártyával is próbáljuk, a' szerves hártyáknak azon eddigelé ismeretlen sajátsága deríttetik fel, miszerint azokon is, ha két oldaluk különböző természetü folyadékkal érintkezik, ezeket magukon átszívárogtatják, és ilyenkor mindig két különböző irányu mozgás áll elő, t. i. egyfelől a' higabb folyadék megy a' tömöttebbhez, másfelől a' tömöttebb jön a' higabbhoz (de ez utóbbi sokkal kevesebb mértékben mint amaz). A' különböző folyadékoknak ezen költsönös kitserélődése aztán addig tart : mig a' hártja által elválasztott két folyadék tömöttsége egyenlővé nem arányodott. Ime igy van ez a' berz-erőkkel is.

A' sürüdési, szűritési, átszivárgási műfolyamra nézve megemlítjük azt is: hogy e' vékony hártják nem tsak a' különböző folyadékokat, hanem (miként a' kisérletekből bebizonyult) a' különböző légnemeket is átvehetik és ki is szivárogtathatják azt; de a' mint ez tapasztalatilag áll, ugy annálinkább kell állania annak is, hogy az egyes sejt életszerves működése folytán keletkezett galvanberz, vagy ha jobban tetszik növény életerői fejlemények is áthatolhatnak azon.

És ha most az előadottakon kivül azt is megemlítjük, hogy a' sejt táplálékát tsak folyadék, vagy légalakjában veszi magába, s' a' benne levő nedv rendszerint mindig sürübb a' viznél, azonnal tisztában vagyunk a' felett, hogy miként táplálkozik az egyes sejt. Igaz, hogy nints rajta láthatólag legkisebb lyukats, de hisz ama hólyagon sem volt, melylyel a' tzukoroldattal töltött tső alját imint bekötve láttuk; és mivel a tzukor oldat helyét a' benne levő tömött folyadék teljesen kipótolja, a' sejt szinte azon körülmények közt van, minőben az imint leirt kisérletbeli tső; — mihelyest tehát ritkább folyadékkal érintkezik, vele szükségkép az történik, mi amott a' tsővel, t. i. a' higabb folyadék bele szivárog. E' higabb folyadék pedig, a' természetben a' vizgőzzel telt lég, vagy épen maga a' viz, mely a' sejtbe a' földből nyeretik. De ha a' sejt, az ekképen kiszivárgot nedvet tovább nem adhatná, akkor e' működési folyamat rövid idő

alatt vagy megállana, vagy pedig a' hártya, vékonyságánál megrepedne. Hogy tehát ez meg ne történhessék, az máskép nem eszközöltethetik, mint az által, hogy ezen sejtek egyenként is élnek. De, hogy ezen életműfolyam, az ő benső okszerüségében felderíttessék, szükséges, hogy a' galvan-berz deleileg ható műfolyam működését is emlékezetbe hozzuk.

De mielőtt ebbe ereszkednénk, lássuk a' növények minő szervek által szedik magukhoz táplálékait. Ezen szervek főkép : a' gyöksejtek, melyek a' föld gyomrában működnek éjjel-nappal; mig a' földből kiemelkedő részek a' légkörben terjeszkedvén, a' nap világosságának és hevének vannak kitéve. A' földben levő nedvesség mint higabb folyadék, a' gyöknek főleg végső sejtjeibe szivárog át; ezekből mihelyest tartalmok higulni kezd, a' mellettök levők veszik át, és viszont tőlök mások; igy jut fel a' nedv egész az águegyig. Ha tehát most e' felszitt nedvesség a' fából semmi uton ki nem menne, apránként minden sejt tartalma felhigulna 's akkor az átszivárgásnak és következőleg a' növény táplálkozásának megkellene szünni. De ime tsak most áll be a' növény légbe emelkedett másik részének működése, melyszerint az a' lég, a' nap melege, világossága s' szél által egyre szárittatván, nedvének egy részét elpárologtatja, más részét pedig ujból sejtek képzésére fordítja. E' folytonos nedvvesztés miatt a' sejt tartalma fel nem higulhat, hanem mindig tömöttebb marad a' földben levő nedvnél; igy hát az átszivárgásnak a' gyöksejtjein át mindig folynia kell, mig a' törzs és ágak sejtjei a' hozzájok jutott nedvet fogyasztják. Ily szép ellensarki tsukódásban áll a' gyök működése az ággal, az egyik fél munkasága igy feltételezi 's teszi lehetővé költsönösen a' másik munkaságát.

Ebből fejthetjük meg aztán okszerüen azt is, hogy nálunk a' növények az év tsak egyik szakában élnek, másikát mintegy átalusszák; mert a' mint hül a' lég, a' növény kipárolgása is azon mértékben apadván, ekként a' gyök munkasága is szükségkép lankad.

És most megjegyeztetni kérjük, hogy mig a' növényben a' nedv sejtről-sejtre szivárog, ezek nem tsupán mechanicailag mint tsatorna a' vizet botsátják át magukon, hanem e' sejtek vegyműhelyeiben életszervesen is átdolgozzák, átalakítják azt, mi által a' növények sajátságaikhoz képest a' legkülönbözőbb állományu anyagokat termelik.

De mielőtt ezek felderítésébe ereszkednénk, mellőzve a' növényéletre vonatkozó egyéb reánk nézve ez uttal kevesbbé fontos körülmények leirását, itt még tsak azt említjük meg, hogy a' nedvesség, melegség, világosság, levegő nélkülözhetlen feltételei a' növénysejt létezhetésének, működésének, de nem okai, mert mindezek meglehetnek adva, 's a' sejt működését még sem folytathatja, ha hiányzik belőle azon életerőt kifejtő működés a' mi nagyságát, alakját, sajátságait megszabja, 's a' mi mint épitőmester a' vegyészi-delejes erők munkaságát vezeti, szabályozza 's készíttet velök oly vegyületeket, minőket nála nélkül előállítani nem képesek, és mi nélkül huzamosb ideig meg nem maradhatnak.

Ezen előzmény után, már most bepillanthatunk azon mindeddig titok fátyolával burkolt szentélybe, mely minket ez uttal a' növényélet, de végre a' mint látni fogjuk magának az állati-életnek szervesen összefüggő okfőjének derítményére vezetend; — minéltöbbet természet vizsgálótól követelni józanon nem lehet.

De, hogy ebbe voltakép behathassunk, mindenekelőtt nézzük a' nyers tápnedveknek az egyes sejt műfolyama következtébeni átalakitását, továbbá nézzük ugyanezen tápnedveknek az egyes sejtbei beszivásának még indokoltabb működését is, és végre lássuk azt is, hogy az egyes nagyvilágtól elszigetelt növényzetet alkotó összes sejtek, okfőileg miként kaptsoltatnak egy költsönösen összfüggő sajátos növényéletté.

A' növényélet, miként az ázalagi állatélet önnösödés általi közös és költsönös tsukódáson alapult kutforrását, mint említtetett, mellőzve, áttérünk azon legelső megalakult növényzetre, mely már tsiráját rejtvén a' második, harmadik és a' többi milliónyi megszámlálhatlan sejtnek; kutassuk mindenekelőtt a' legeslegelső sejtnek működését, mert ha ezt egyetlen egyben az ő voltaképi lényegében felleltük, nints kétség, hogy azt azonképen a' többi összes lántzolatilag összfüggő müködésében is felleltük. Minthogy pedig az anyag lényegéből tudjuk, hogy az nem egyéb : mint a' végtelen-örök tői minőségeknek, tér-időbeni tényezőkké tsukódása, már innen is kitünik, hogy a' mint a' legelső sejt legkisebb parány-gerj alakulása a' hév, világosság és delejesség költsönös müködése folytán, a' már megemlített módon megalakult, ekként a' mint a' mindenütt és részben szabadon jelenlevő berz-erők az egyes sejtekbe vonultak, ott ellentétességüknél egymással kiarányodva, mozgás idéztetik elő, miáltal a' berz-erők részben eredeti tői-minőségeikre visszíttatván, egymással kiarányodnak, minek következtében a' sejt székiben viszonyos ür keletkezik, mire az egyes sejtek lelohadván, a' körül álló sejtekre szivó hatás állíttatik elő, a' midőn ujra duzzadás áll be; miből teljesen kitünik : hogy az ellensarki berz-erők szakadatlan kiarányodásaiból keletkezett viszonyos ür, azon okfői kapots, mely minden egyes sejtben jelenlevő ugy minős, mint mennyis tényezőket aránylagos, szüntelen változó, a' legtsekélyebb árnyalati mozzanatoknak bevésésében vezetvén, egygyé tsukja 's egy közös tzélu hatásra készteti.

'S igy minden egyes legkisebb parány-növény, mint ugyanannyi legegyszerübb, legalább két ellentétes sejtből álló élő galvan-berz-telepet képezvén, a' nedv ellensarki elemeiből ugy, miként az azokat alkotó tényezőkből, a' berzerők fejlenek ki, melyek mint legellentétesbek azonnal kiarányodni kénszerülvén, mozgást idéznek elő, mi által bár mily tsekély, de mégis bizonyos foknyi világosság, hév és delejesség fejlik ki; — melyek folytonos munkaságából kitünik azon mindenik sejt belsejében működő okfő jelenléte, mely mindegyiket sajátos munkaságban nem gépileg (mechanice) hanem szervesen vezeti, a' ned-

vek áthasonitását és az egyes elemek parány átalakulásait módosítva végzi; miáltal a' galván-berz fejlemények növényéleterővé lett azonosodása folytán, az egész növényélet belsejében uj helyiségek, hézagtsák, üregetskék nyeretvén, a' sejtek végetlenig való gyarapodása is eszközöltetik, mely működést természetesen az állatországra is, az állati sejtek, rostok és sejtszövet működése, gyarapodása sat. megérthetési tekintetéből, azonképen átvitetni kérjük, minthogy azok azonképen működnek.

Ezen egyes sejtek sajátos és az egésztől kevesbbé függő működésében rejlik, a' növényéletnek azon különössége, miszerint annak nagyrésze elhalhat, a' nélkül, hogy az egész elhalna. Ugyan ebben keresendő annak is oka, miszerint ugyanazon növény télen át egyes részeiben is, ha t. i. az üvegház melegsége által ápoltatnak, virulhatnak, növekedhetnek a' nelkül, hogy a' többi fagynak kitett részek legkisebbé megindulnának.

De minthogy minden egyes, a' nagyvilágtól elszigetelt növényélet minőileg, az ő szerves összfüggő sejtszövetében élő-galvan-berz telep lántzolatának hasonlatosságában működik, ekként az összes sejt kifejlett életerői, egy közös viszonyos ürbe, a' székekszéki szervbe: a' bél, viszonyos ür okfőjébe tsukódnak; minek központi működése folytán az egész egyénies növényzetet sajátos rendeltetésében vezetvén, azt egy közös tzélba működteti 's élteti; — legfőbb hatásában pedig a' szaporodásra szükséges szerveket: a' virágot és végre a' magot állítván elő, igy saját kisvilága folytonos fennállhatását is biztosítja. De minthogy a' növényéletet a' nagyvilágtól elszigetelő kéreg, héj, távulról sem szigetelheti el oly tökéletesen, miként azt az állati szervezettel biróknál a' bőr eszközli, természetes, hogy rendeltetési tzéljoknak is egészen másnak kell lenni, minélfogva tökélyre nézve emezeknél sokkal alantabb állanak. Ha tehát e' közös forrásból gerjedt két élősereg legvégsőbb tsukódásainak többes sarkát, az egyszerü parány állati ázalagok életszervezeteit tekintjük, itt a' tsukódott ugy kevesb, mint többes mennyis tényezők a' nagyvilágtól védhártyák, tokotskák, bőr által elszigetelten beborítva védvék, mi által a' mennyis tényezőkből szakadatlanul fejledező minős tényezők, életerőkként kiszabadulva 's egymással kiarányodva, közönbösségre jutván, az életszervezet és külállapot arányához székileg szinte viszonyos ür keletkezik, mely az életszervezet beljében okfőként közös érzetté székesedik, mi által az egyéniség minden mennyis tényezőit áthatván és azokat részben sulytalanítván, a' már képzékenyített rostos részek is mintegy könynyítve, emeltetve, e' központosított okfői közös érzetnek duzzadó s' lohadó, kiterjedő 's összehuzó, taszító 's vonzó mozgásainak önként hódolnak; mely működések az illető életszervesek mivoltihoz képest mindinkább felsőbb fokra emeltetnek; és ekként, ugy a' kevesb, mint többes mennyis tényezők felvételére szánt szerveinek is mindinkább nagyobb tér engedtetvén, ekként belerjökből kifelé ható tökéletesbüléssel haladtak elő; miáltal ugy a' lélegzés mint táplálást elősegélő szervei elkülönitettebben szembesittetvén, igy maguknak az érzékeny-

ség és mozgékonyságot előmozdító szerveknek is, mindinkább előtérbe kelle nyomulniok.

És valóban az állatsereg legvégsőbb parány töredékeinél a' mozgást, mi még is némi érzékenységet feltételez feltaláljuk, holott ezt a' növénysereg legfelsőbb fokaiban is hiányzóknak lenni látjuk, azon oknál : mivel itt az elszigetelten tsukódott életszervesek mennyis tényezőiből szünet nélkül fejledező minős tényezők, mint növény életerők a' védtokotskák, tömlőtskék, az azokat beborító hártyák által ugyan szinte védetnek, és az egész elszigetelt növényzetet, minden parányában töményítik, de minthogy ezen védő hártyák és az ezek tsak gondolattal kisérhető kisded nyilásai, azon ruganyossággal nem birnak, ez által a' mennyis tényezőkből szakadatlanul fejledező minős tényezők 's az innen keletkezett kiarányodások folytán keletkezett viszonyos ür, a' nagyvilágtól oly önálló elszigetelt egyénies életszervezetbe, mint az amazoké, nem zárkozhatván, oly életerői töményülés mi által a' növényélet rostotskái részben sulytalanitathatnának, (hogy igy érzékenység, melyből mozgásba mehetnének,) nem gyülhetvén; innen a' növény-sereg, minthogy bennök a' kifejlett és szabaddá lett növényéleterők, és az ezek kiarányodásaiból keletkezett viszonyos ür, a' vizes és földes részektől, melyekkel gyökerek által kaptsolvák, tökéletesen el nem zárkozhatnak, ekként működésük egyik sarkában szüntelen ezen nyilások betsukásán küzdve, tsak kifelé 's igy kiterjedésben eszközölhetik tétességüket; holott más részt, e' nyilásoknak szüntelen tárva voltánál a' nedvek akadálytalanul elpárologhatván, ekként a' rostok szilárdságát idézvén elő, azok legkisebb mozoghatásának lehetősége is (a' rostok belszövetétől függő ruganyosságot ide nem számíthatván) kizáratik.

Mindezekből láthatni, hogy a' növény-sereg már rég megállapodást nyert, a' midőn az egyenként elszigetelt állatország a' maga fejlődésében mindinkább haladott, mig végre az emberben, már az ázalagokban eszmesíttetve, a' maga végtzélját el nem érte.

Igaz ugyan, hogy az állatsereg egyrésze a' szilárd részekhez van kötve, ugy a' vizben élő állatok roppant serege szinte ettől vétetik körül szüntelen, és még is érzékenység és mozgékonysággal birnak; de nemde ha közelebbről vizsgáljuk őket, kitünend, hogy azok a' szilárd részektől elszigetelve vannak, mert gyökerök nintsen, továbbá, ha az állatsereg bőrét a' növénysereg külkérgével, héjjával összehasonlítjuk, találni fogjuk : hogy ezek lyukatskái jobbára nyitva állanak, a' midőn a' szakadatlanul vizben élő állatok nemeinél azokat nyálkás sat. részekkel betapasztva s' azok belműködéséből keletkezett nagyobb vagy kisebb hőség fokához képest ruganyosan zárható, vagy nyithatónak találjuk; mi által a' nedvek és felesleges életerők kipárolgásai is azonképen lezároltathatván, igy a' keletkezett rostos szálak is oly lágyságot nyertek, melynélfogva az okfőtől függő delejes működésnek (a' mint alább látni fogjuk) hódolva, mozgásra könnyen indittathatnak.

[113]) Ezen bőr [113]) volt azon hathatós, a' kisvilágot a' nagyvilágtól elválasztó, elszigetelő szerv, melynélfogva a' képzékenyített rostok érzékenyítése 's mozgékonysága idéztetett elő, 's valóban, ha a' bőr működését közelebbi vizsgálatra méltatjuk, kitünend, hogy az, az életszervezetet a' kültermészettől elszigeteli, 's azt annak rögtöni behatásától őrzi, de egyuttal az életszervezet kevesb és többes mennyis tényezőiből szünet nélkül fejledező s' szabaddá lett életerők elillanásait is visszaszorítja, 's azokat az életszervezet javára egymással kiarányodni készteti; — ellenben a' midőn a' minős tényezők életerőkként annyira töményülnek, hogy abban tultöményülhetést idézhetnek elő, akkor a' bőr ruganyos lukatskáin a' felesleges életerők elillanhatnak, vagy a' szükséghez képest megtöményülhetnek, mi által a' kifejlett és szabaddá lett életerők ezen elszigetelt szerves testekben, a' képzékenyített rostok arányához híven duzzadhatva, vagy lohadhatva, azok érzékenyítése 's mozoghatása, ugyanazon mérvek legváltozóbb arányában [114]) idéztetik elő. [114])

Ezek után meggyőződhetünk, hogy az állatsereg mozgékonyságát, ugyanazon kifejlett és szabaddá lett minős tényezők okozzák, és annak tsekélyebb vagy nagyobb fokozata, mindig az életszervezet egyszerübb, vagy tökéletesbült működése által eszközöltetik, és innen az ázalagokban minő tsekély a' mozgás, a' midőn az állatsereg felsőbb fokaiban mindinkább növekedvén, végre az emberben minő hajlékonyságra jutott; — de ezen mozgékonysággal párvonalban tökéletesbül az életszervezet is, és innen a' milyen tsekély az a' legalsóbb fokozatokban, ép oly egyszerüek azokban a' szerves működések is. És valóban minél inkább tökéletesednek a' szerves testek, annál több és több szerveket találunk azoknál kifejlődni. Innen ezek közül legelsőben azon szervek előrajzit találjuk kiképződni, melyek ezen kisded parány életet élők mennyis tényezőinek élénkitésére s' megujitására elkerülhetlenül szükségesek, miért legelsöben a' táplálást elősegélő szervek, melyek egyuttal a' lélegzés működését is tsukódtan végzik, keletkeznek, de a' melyek az állatsereg felsőbb fokaiban mindinkább külön szervekre ágazva tünedeznek, a' midőn aztán ugy az érzékek, mint nemi 's egyéb segéd szervek hozzájárulásával felsőbb fokra emelkedni látjuk, mig végre mindezek a' teremtményezés koronájára nem jutottak.

Mindezekből következik, hogy a' mint e' mindenség legvégsőbb és legellentétesb tényezői teljesen át nem azonosíthatják egymást, ekként ugyanezen elszigetelt életszervesek mivoltiban sem eszközöltethetik az. Innen minden elszigetelt életszervezet elkerülhetlenül legalább két ellentétes mennyis és minős tényezőből székesedett, minélfogva minden egyénies életszervezet eszményit és valót, minőséget és mennyiséget képvisel.

Az ellentétes ugy kevesb, mint többes mennyis tényezők kötelékeiből kiszabadult minős tényezők, bár hol találkozzanak a' természetben, mint legellentétesbek és igy legnagyobb sarki rokonságban levők, miként azt a' galvanberz fejleményeknél tapasztaljuk, ugy itt is életerőkként azonnal költsönös ará-

nyodásba menve összeütköznek, mi által maguk a' minőileg lekötött mennyis tényezők is, e' bevésett mozgások iránya 's arányában egyensulyozva vitetnek, miből következik: hogy az életszervezet működéséhez nem tsak az ő kötelékeikből kivonult és szabaddá lett tényezői minőségek mint életerők, de az azok mozzanatait követő mennyis tényezők is lényegileg tsukódva járulnak.

Az életszervezet minden részében és parányában, az ellentétes tényezői minőségek részint szabadon, de legnagyobb részben kötötten tsukódvák, mely kötelékeikből az életszervezet műfolyama következtében életerőkként kiszabadulva, 's az idegrendszer szálai által az agy duzzadása alatt felszivatva, végre a' mint a' mennyis ténnyezők a' szivbe, ugy a' minős tényezők mint életerők az agy üregeibe székezve tsukódnak, de a' mint egymással kiarányodtak, viszonyos ürt és ezzel lohadást képezvén, igy az egész elszigetelt életszervezetnek ugy minős, mint mennyis tényezői (miként a' légmérő tsövének felső üre által a' higany parányai, sulyok ellenére össz és fenntartatnak, ugy itt is) egygyé tsukódnak, mi által az életszervezet ellensarki minőségei vagyis életerői össztsapván, ezzel: világosság, hév és delejesség keletkezik, mely költsönösen felváltva duzzadó-lohadó mozgások folytán, az egész elszigetelt életszervezet minden paránya deleileg elevenittetik, és az összes egyéniség, egy saját központi okfőnek eszmesitésében akarattól nem függő ösztönszerüséggel él.

A' midőn tehát két ellentétes tényezők minőségeikkel összeütköznek, költsönösen egymást élénkitik, de ezen élénkülés bizonyos fokon tul nem emelkedhetik, mert azon túl ugyanazon mennyis tényezőkből kibontakozott és szabaddá lett minőségek, mint életerők, egymással teljesen kiarányodva, ez által költsönös kiegyenlitésüket és nyugalmukat eszközlik, minek következtében az élet mennyis tényezői változást szenvedvén, eleintén élénkülve mindinkább hatásodnak, azután pedig a' mint ezekből az életerők egymással mindinkább kiarányodva kiegyenlittetnek, ekként közömbösödvén, ezen élénkült állapotból azonképen alászállanak.

Kiviláglik ezekből: hogy minden életszervezet műfolyama, 's minden egyénies élet enmagától, tsak rövid ideig tarthatja fenn ezen állapotát, minthogy a' mennyileg lekötött részekből szabadon fejledező minős tényezők, életerők költsönös egyensulyozásuk folytán egymással kiarányodva, közömbössé tétetve leküzdetnek, mi által az életerő is kimerittetik, de igy maguk az életszerves testek is, eme sorsra jutnak.

Hogy tehát az élet, a' nagyegésztől elszigetelt testben tovább fenn állhasson, ekként ugy a' kevesb, mint többes mennyis tényezőknek folytonos helyre hozására volt szükség, mi máshonnan mint a' közösztermészetből nem költsönözhető.

'S ép azért, hogy azt eszközölhesse, elszigetelt életszervezetre volt szükség, de igy, ugy a' mennyileg lekötött, mint az ezek kötelékeiből kiszabadult minős tényezőknek, egy közös székekszékibe való tsukódása igényeltetett, mi által az életszervezet minden irányában központositottan élővé válván, igy ké-

pessé lett: részint a' kültermészetből meritett és az emésztés által hasonitott lankadozó, mint elhasznált parányoknak helyre hozására, ujitására 's növekedésére; részint: a' teljes élénkülésüket nyert parányoknak, (nehogy az életszervezet a' maga fokozatos tökélyét elérve, pályáját ujra 's ujra kezdeni kénytelenittessék), a' nemzés általi szaporitásra, mely mindaddig mehetett az ő fokozatos előhaladásában, mig a' maga legfelsőbb tökélyét az emberben el nem érte.

A' midőn tehát a' teremtményezés legfőbb ténye, az ő fokonként fejledező fonalán, az ember párban eléretett, és szaporitás által annak fonala folytonosan mindeddig oly szerentsésen fenntartatott; nézzük annak életszervesen működő műfolyamát, az ő kezdő fogantatásától egész végtzélját ért érettségéig.

De, hogy ebbe a' lehető legmélyebben behathassunk, nézzük előbb a' tol-
[115]) lasállatok tojásait [115]), és az ezek kiköltése által tapasztalható változásokat. Ha az ellenfelü nemével harmatosított tyuktojást kiköltés végett a' kotló alá teszszük, mint a' hol azt tetszésünk szerint azonnal vizsgálat alá vehetjük, az itt észrevehető változásokat három időszakra oszthatjuk. Az első két napon a' körforgás teljesen kiképeztetik, és már az első napon a' hátgerintz, vagyis a' gerintzoszlop első előrajzi képezése kivehető. A' második mintegy harmadnapos időszakban az allantois-edényei annyira kiképeztetnek, hogy a' vérkeringés lényeges részét képezi, és a' tüdők első előképe már megismerhető. A' kotlás harmadik szakában a' vérkeringés teljesen kiegészittetik, és ez egész a' tojásbóli kibuvásig tart, a' midőn a' vérkeringés a' tüdőkön át történik. E' szak alatt, mintegy hatodik, hetedik napon tünik fel és válik el a' gyomor egy elő s' egy husos (zúza) gyomorra, ekkor a' tsőr képzése is megismerhető, a' tizedik napon az első végtagok mint szárnyak, a' hátulsók mint lábak kiismerhetők, de az ujjak ezen időszakban még hártyával egészen beburkoltak, melyből tsak később bontakoznak ki. Ezekből tehát tisztán kivehető, hogy a' midőn a' tojás töredékként a' tyuktól elválva kiköltés végett a' kotló alá, vagy mesterséges hévnek kitétetik, a' folytonosan reá ható hév által annak minden egyes paránya kiterjesztetik, mi által nem levén menekülhetés, annak kellő székiben a' széktsirában parányür támad, a' hová mint pótlék szivbe maguk a' mindenütt és igy itt is, a' részben szabadon jelenlevő ellensarki berz-erők bevonulnak, melyek természetesen bár hol találkozzanak, sarki ellentétességüknél azonnal költsönösen kiarányodnak, de a' mely mozgások alatt, maguk a' galvan-berz-delejes erők eredeti tői kiterjedő 's összehuzó minőségeikre, taszitó-vonz erőikre ódódván, ekként közöttük az őket kaptserőként összetartó viszonyos ür képeztetik, mely ugy az eredeti minőségek arányosan egyensulyozó mozgásait, mint magukat az ez által mozgásba jött mennyis tényezőket is, annak eszményileg bevésett typusában okfőileg vezeti; de a' mely szünteleni duzzadva-lohadó műfolyam alatt bizonyos foki: világosság, hév és delejesség keletkezvén, ekként a' körül álló nedvek gőzzé alakulásával, maguk a' szikes és fejérnyés, ugy az azok keverékeiben feloldott részek is, az egyéniség megállapitott eszmesitésében vonulva, mindaddig folytatják e' saját-

szerü életszerves működésüket, mig az egyéniség, a' kültermészet behatásának elbirására alkalmatossá nem tétetik. Innen van, hogy legelsőben is e' pont, mint gótz körül indittatnak mozgásba a' minős tényezők mint életerők, annyira, hogyha ezen állati, vagy mesterséges hév a' tojásra bizonyos fokig hatva meg nem szünik működni, ekként ugyanazon kisvilág eszmesitésében, melyből mint kisebb töredék elszakadt, rügyelni indul. A' midőn tehát a' hév által a' tojásnak minden parányai kiterjednek, természetes, hogy ekként annak szikgerjében nem levén menekülhetés, ott ürnek kell támadni, mi által (miként a' légmérő tsővének felső üre által, a' higany parányai sulyok ellenére kaptserőként együtt tartatnak, ugy itt is), a' tojás minden parányai e' kaptserőben központosulnak, de nehogy az idevonult tényezői minőségek, vagyis életerők ezen ürt túl töményithessék, ekként a' külköri részen a' tojás laposb tsutsán, a' másik ür támad, mi által nehogy a' mennyileg lekötött minőségek, a' széki ürbe tódulhassanak és ekkép a' kisvilág szerves működését zavarba ejtsék, ellenőrködik egy részt; a' midőn más részt, a' neki indult kisvilág többes mennyis tényezőivel érintkezésbe hozza, mi fokozatos fejlődésében mindaddig mehet előre, mig a' maga egyénies tökélyét elérve, a' tojás héja vagy megreped, vagy e' részen magát kirágja. Ekkor is tehát a' mint az életszervesek képzésénél láttuk, elébb a' tüdők, és azután a' gyomor, ugy most is legelsőben a' léggel, mint kevesb sarki mennyis tényezővel kell közvetlenül kiarányodni; innen mihelyest ez megtörtént, a' szabad lég behatásától a' sipogás, és tsak azután, a' midőn a' léggeli teljes kiarányodás megtörtént, jön az étel és ital mint többes és semleges mennyis tényezővel érintkezésbe; 's most még mindaddig igényli az állati, vagy mesterséges saját foku melegséget (innen a' védszárnyak alá vonulás) mig az illetők a' maguk sajátos kifejlődésüket el nem érték.

Ugyan ezt tapasztaljuk a' növények magvaiban is, minthogy itt is, az ezek kisded hézagtsáin a' nedvesség felszivatván, ez által a' mag megduzzad, és igy a' viz az olajos részszel fejtvényt (emulsio) készitvén, a' hézagtsákat betömi, mi által a' külhévnek hozzájárulásával a' minős tényezők mint növény életerők kiszabadulva, a' belhőség is növekszik, és igy megduzzadva kiterjednek; — innen a' külhév jelenléte a' magvak kikelését elősegiti; de ez által itt is a' mag széki tsirájában parány ür támad, a' hová a' részben szabaddá lett berz-erők bevonulva 's tusára kelve, költsönösen egyensulyozó arányodásuk folytán, a' mint a' kiterjedő vagy összehuzó minőség többesedik, az ür e' bevésett mozgások sajátos iránya 's arányában engedve, azonkép duzzad vagy lohad, mi által az életerők okfőileg vezetett mozgásaik következtében a' fejtvényes részekben feloldott keverékekkel együtt a' sejtjekbe felvétetnek és átalakittatnak; mely költsönösen duzzadva-lohadó működés mindaddig foly, mig a' tsigerj kiormosodván, egyik részből a' gyökerek, másik sarki részéből pedig a' leendő szár, ágak, levelek sat. képződnek, melyek fejlődésükben mindaddig haladnak, mig a' körülmények kedvező hozzájárulásával saját eszmesitésökbeni állapodásukat el nem nyerték.

Ugyanez történik némi módositással az egyéb állatok petéi 's tojásaiban, tsakhogy mindenütt a' maguk saját enségük eszmesitésében fejlődve.

Azon növény és állati fokozatok, melyek e' tökélyt el nem érve, enségük kisded világit ily tsirák, tagzás, peték, ikra, tojás sat. által nem szaporitják, azok a' növény és állati seregnek mintegy töredékét képezvén, az önnösödés gerje által ma is gyarapodnak, a' természet pedig semmi feleslegest nem alkotván, ekként itt a' nemzés általi szaporitási mód felesleges lett volna. 'S igy természetes, hogy a' vegyes szaporitási mód jobbára egyiknek, a' másikba való átmeneteli fokainál tapasztalható. Hogy tehát az önösödés által eredt életszerves testek felsőbb és felsőbb fokra emelkedhessenek, szükséges vala a' nemzés általi szaporodásnak mindaddig nemesednie, mig végre a' nemi szervek legélénkitettebb parányainak elválasztásával a' maguk legmagasb fokukat a' teremtményezés legfőbb tzéljában az emberpárban el nem érték, itt:

[116] A' nemzés [116] alatt, a' többes ellensarki szerv megduzzadásával, a' kevesb ellensarki fél részében szivattyuzás idéztetik elő, mi által a' közelebbi részek érzékenysége felizgattatván, ezen érzés mindinkább tovább terjedvén, végre a' közösérzetben központosul, de ekként a' kevesb sarki nemi szerv is, ezen szivattyuzásra most duzzadva-lelohad, majd kiterjedve-összehuzódik, mely hatás a' nádrának költsönöztetvén, ennek beljében viszonyos ür támad, mi által ennek szivó működésével a' női enségnek eleve kifejlett és élénkitett parány petétskéjének fonalkája, az illető bal (—) vagy jobb (+) tojásfészekből leszakittatván, az erre szánt tsatornán a' nádrába szivatik le, melynek tsuszamlása a' tojás-fészek mirigyes részei által kifejlő nedv hozzájárulásával elősegíttetvén, ekként az izgatottság legmagasb foka: az édenség idéztetik elő, mi által a' két ellensarki felek mindinkább élénkitettebben érintkezvén, végre eme összeeső érzés közt, a' többes [117][118] sarki fél legélénkitettebb [117] parányai a' már eleve az erre szánt szervek [118] [119] által kifejtett éltető nedv [119] a' legédeniebb érzések közt kilöveltetik. És igy a' [120] folytonos szivattyuzás alatt a' szűbe [120], vagy anyaméhbe tsuszamlott pete (vagy felakadása esetében ott a' hol) megharmatosittatik, mi által a' hőség fokban nyervén, a' petének minden parányai kiterjednek, minélfogva nem levén menekülhetés, a' pete székigerjében parány ür, pótlék sziv keletkezik, a' hol az ellennemü minős tényezők parányaiból kiszabadult életerők tusára kelvén, a' már ismert módon kiarányodva viszonyos ür képeztetik, mely szüntelen lohadva 's ismét más minős tényezők bevonulásával ujból megduzzadva, e' költsönösen felváltva duzzadó-lohadó, taszitó 's vonzó hatások következtében, a' minős és mennyis tényezőket az egyéniség sajátos eszmesitésében okfőként vezeti; de ekként magát a' pete összes állományát is költsönösen duzzadó 's lohadó mozgásra késztetvén, igy a' pete 's nádra közt is hézag, vagyis nadály ormójakénti szivólag-homorodó ür keletkezvén, ezzel a' pete a' nádrához tapad; mi által ezen ür egyrészt ellenőrködik, nehogy a' minős és mennyis tényezők a' pete széki ürébe a' kellőnél túl tódulhassanak, és ekként a' kisvilág eszmesitését zavarba ejtvén szörnyeteggé

váljék; — holott más részt a' neki indult kisded eretskék irányait részben a' külkör felé sziván, ezekkel a' petét a' nádrával és viszont összeköti, miből a' lepényke keletkezvén, ekként a' kisded pete az anyjával szervesen köttetik össze; — innen a' midőn ez bevégeztetett, belszerves működésében mindaddig gyarapszik, mig a' maga tökélyét elérve, a' kültermészet közvetlen behatásának elbirására alkalmatossá nem tétetik. Az ekként fogamzott pete az ő székekszéki okfőjéből akként indul, hogy a' mint a' kiköltött tojásban a legelső mozzanó hatás, az ellensarki erőknek a' székigerj ürébe való kiarányodásából keletkezik, ugy itt is a' legelső működés a' petegerj széki ürében központosul, a' hová a' szabaddá lett ellentétes minős tényezők mint életerők vonulván, azok költsönös kiarányodásaival: világosság, hév és delejesség keletkezik, mire a' körülálló nedvek gőzzé alakulnak, erre aztán maguk a' mennyis tényezők is, az ő keverékeikkel együtt, azon módon a' mozzanatok irány 's arányában azonkép hozzájárulván, ekként önként következik, hogy a' székekszéki sziv szervének kelle legelsőben is előrajzilag kiképeztetnie, a' honnan a' kisded pete legelsőben is az anyjávali összeköttetésen működik, és tsak azután, midőn a' szükséges mennyis és minős tényezőkkel elláttatott, működhetik az egyéb szervek előrajzilag kijelendő pontjain; mely működési rendjében akkép halad, hogy elébb a' kevesb, azután a' többes mennyis tényezők felvételére szánt szervek, és igy elébb a' tüdők, azután a' gyomor és az ezzel szerves összfüggésben levő máj, lép, vesék, előrajzai tétetnek le, 's tsak azután következnek azok, melyek a' minős tényezők központositását eszközlő idegrendszer az agy, ugy a' nemiszervek, végtagok előtérbe jött pontjait képviselik.

Ekként a' sziv, tüdő, gyomor, belek, máj, vesék, lép, agy sat. arányosan összhangzó szervek működései folytán gyarapodott kisded magzat, rendes körülmények közt mindaddig idül, mig tökéletességének azon fokát el nem érte, minélfogva a' kültermészet hatásának elbirására alkalmatossá nem tétetett; — ekkor a' nádra, a' maga teljes kiterjedését elérvén, az ekkép kiépült magzat erős mozgásai által gyakran kifeszittetve, rostjainak ellenhatása által pedig összhuzódásra ingereltetvén, ezen folytonosan egymást felváltva követő mozgások által, a' hasizmok hozzá járult segedelmével, a' természet szabályai szerint vajudások közt kitolatva, a' gyermek megszületik.

Ha most figyelmes pillantást teszünk a' kisded magzatra, azonnal észreveendjük, hogy annak külseje bőrrel boríttatván be, az azt a' kültermészet rohanó behatásától elszigetelvén őrzi; de minthogy a' kültermészet levegője, mely minden körébe jövő testtel, hatsak attól légmentesen elzárva nintsen, azonnal kiarányodni kénytelen, ekként e' kisded életszervezet is a' kültermészetnek adatván át, legelső működésében az által indul meg, miszerint a' levegő a' kültakarónak az e' végett nyitva hagyott száj, orr, ugy a' portzogós gyürüjü gége, gőgsip és légtsővek tárva levő nyilásain a' tüdő állományába erőszakkal betódul, mi által ellenhatásilag a' már eleve kiegészitett magzat többes mennyis tényezője: a' vér, a' szivnek jobb pitvarából (mely eddig tökéletlenül működött) nem a' bal-

oldali pitvarba, hanem egyenesen a' sziv jobb kamarájába vonul, a' honnan saját üterein át a' kevesb mennyis tényezőnek: a' légnek felvételére szánt életszervébe, a' két melloldalon levő tüdőbe, mely már eleve a' lég által kitágittatott, szinte [121]) erőszakkal betódul [121]), mi által ugy a' kevesb, mint többes mennyis tényezői, annak számtalan hajszálu edényeiben mintegy szétszort parányzott alakulást nyervén, egymással a' lehetőleg kiarányodnak; — igy a' tüdő állománya szivatsként megduzzadva, abból a' sötét piros vér, a' léggeli összeköttetése folytán élénk piros vérré tisztulván, számtalan más apró tsatornákon, melyek mindinkább nagyobbakba együlnek, végre a' tüdő erekbe gyülve, a' sziv balpitvarába 's innen annak kamarájába érkezvén, ezzel az ahortába (minthogy ez hordja szét) hajtatik; mely végtelen elágazásaival az ütvért (sangvis arteriosus), a' testnek minden egyéb részeibe szét önti, de minthogy a' léggel megtöményült ütvér élenye, az életszervezet szakadatlan működése folytán felhasználtatik, ez által a' lég élenyének részbeni levonásával, a' léges rész némileg megsürüdik, minek következtében közötte 's a' küllég között viszonyos ür keletkezvén, igy ismét és ismét a' külléggeli kiarányodásra késztetik, minek következtében a' sziv jobb felének szivó működése folytán, a' lehetőleg felhasznált sötét pirosvér ujból és ujból a' visszvéredényekből a' jobb pitvarba szivatik, a' honnan ugyanazon oldali kamarába vonulván, innen a' már leirt uton a' tüdőbe a' külléggeli kiarányodás végett vonul, a' hol az életszervezet működése folytán felhasznált sötétpiros viszvér, az életszervezet működése folytán hozzá tsatlakozott ártalmas sürübb légnemüektől megszabadulván, ekként élénkpiros ütvérré alakul, mely a' szivnek baloldali szivó (vonzó) hatása folytán, mint tisztult ütvér ujból felvétetvén, ekként egymást költsönösen ható egyensulyozása folytán a' légzés, lélegzés, lélekzés akaratlanul mozdittatik elő.

Miből látni való, hogy a' midön az eleve kiegészített kisded magzat, szülés következtében a' kültermészetnek átadatik, legelsőben is azon működik, hogy annak többes tényezői a' kültermészet levegőjével, a' rája nézve oly annyira elkerülhetlenül szükséges kevesb mennyis tényezővel kiarányodjék, és tsak azután a' midőn ez megtörtént, vétethetik igénybe a' többes mennyis tényezők felvételére szánt szervek működése, mi az által mozdíttatik elő, mivel a' lélegzés által léggel megtöményült vér parányai, annak élenyét a' lehetőleg levonván azzal kiélenyülnek, és mint ilyenek jövén érintkezésbe a' rostokkal, ezek szálatskáit is felingerlik, minek következtében a' rostotskák egymás közötti izgékonysága keletkezvén, ebből az azok közötti hézag merül fel, minek helyre pótolhatási működéséből éhség érzete áll be, és minthogy ezt az anyjávali kötelékének megszakitásával helyre pótolni többé nem képes, ekkent a' rostok izgatottsága, mindig tovább és tovább terjed, mig végre a' többes mennyis tényezők felvételére szánt izmainak rostszálai is fel nem ingereltetnek, ekkor azoknak izgatottsága a' nyelv és száj izmaiban egymásba fordultan végüket érvén, összhuzódnak: mi által a' szivás, szopásrai ösztön idéztetik elő; — ime itt a' szopás belső lényeges oka. Innen az ujonnan született magzat, midőn annak

többes mennyis tényezője a' vér, a' kevesb mennyis tényezőjével a' léggel kiarányodott, a' szájával ide-oda való keresése, ekkor az anyja duzzadt emlőire tétetvén, ennek a' már eleve a' kisded magzat gyöngéd életszervezetéhez áthasonitott többes mennyis tényezőit, az, emlők lukatsos bimbóin át mint tejet [122]), a' hol [122])
ugy az étel, mint ital tényezői együtties kaptsolatban képviselvék kiszivja, 's a' garaton [123]) a' gyomorba jutván, ennek kifejlett nedvével vegyül, a' hol ennek [123])
hatása folytán savós és turós részekre oszolván, mint ilyen a' nyombélbe jut, a' hol a' hozzá járult epével és hasnyállal vegyülvén, az emésztés utján elválasztott táprészek pedig a' belek vonalain, a' sziv duzzadó 's lohadó mozgásainak a' nyirkedényekre folytonosan ható működése folytán felszivatván, és a' nyirkmirigyekben a' netalán át nem hasonitható részekből ujból megtisztittatván, a' mellvezetéken át az ürérbe, innen a' sziv jobb pitvarába, onnan ugyanazon oldali kamarába, ebből a' tüdőütereken a' tüdőbe, innen pedig a' tüdőerein a' sziv balpitvarába, ebből ugyanazon oldali kamarába 's végre az ahortán (függér) át az egész testbe szétömledezvén, végre az áthasonitás utján az éhség és szomjuság érzete letsillapul, erre nyugalom, alvás áll be; igy a' tsetsemő életszervezete ugy kevesb, mint többes mennyis tényezőkkel teljesen kiarányodva 's kiegészitve, mindaddig idül, mig a' fogzási időszak be nem áll, ekkor a' kültermészettől egyéb eledelek szétmorzsolására mindinkább alkalmatosabbá tétetvén, igy az anya emlőitől elválasztván, saját körét addig folytatja, mig tsetseméői korát befutva, átmegy a' gyermeki [124]) korszakba, mely [124])
az állandó fogzási 's a' nemi szerveknek kiépülésével a' serdülőibe megy át, innen férfiui, illetőleg hajadoni korszakba jutván, ebből az öreg, és végre vénhedt korba menvén át, inneni teljes lehanyatlásával földi pályáját legvégül befutja.

De, hogy az életszervezet műfolyamának működését az ő lehető legbennsőbb összfüggő okfőjében az Á-tól kezdve Z-ig felderíthessük, elkerülhetlenül szükséges, hogy némi előzmények bennsőbb értelmezését előre botsássuk. Igy nézzük át a' lég, vér és a táprészeknek, mint az életszervezetre vonatkozó kevesb és többes mennyis tényezőknek alkatrészeit, ugy az azoknak költsönös kiarányodásaiból keletkezett parány átalakulások okát; ugy az ezek kötelékeiből fejledezett és szabaddá lett galvan-berz-delejes élet-erőket, mint minős tényezőket; nézzük továbbá a' szivet az ő duzzadva-lohadó mozgásával, ugy a' tüdő, gyomor, máj, vesék, bőr sat. szerveit; — sőt kutassuk meg magát az életszerves testet okfőként egygyé kaptsoló szervének: az agynak működését is. És ha tsakugyan sikerült nekünk az anyag mivoltát voltakép az ő lényegében felismernünk, akkor nints kétség, hogy magának az élet voltaképi okfőjébe is sikerülend behatnunk; de ezt egyszer felismervén, számtani tsalhatatlansággal következik, hogy ekként végre magát a' végtelen-örök okfőt is felismerendjük.

A' lég viszonyos sulymennyiségét tekintve $76_{,25}$ rész légeny, $23_{,60}$ rész éleny és aránylag tsekély mennyiségü szénsav, vizgőz, sósav, salétromsav 's a' léggömbtséit áthatő 's minden mérleg általi felfedezésnek datzoló, részben szabadon levő galvan-berz-delejes erőből áll; főfeltétele az állati 's növényi életnek,

és vivője a' hangnak, tehát a' beszédnek is, melytől az emberek gondolati tseréje 's ennél fogva társas volta is feltételeztetik. Mint szerfelett különös tüneményt megemlitendőnek tartjuk azt, hogy bárha a' szénsav, mely a' szervesek működése folytán azokból szüntelen oly nagy mennyiségben fejlik, még is légben mindig tsak bizonyos határozott és igen tsekély mennyiség található, mi onnan ered, mivel a' növények zöldellő részei a' nap sugárainak befolyása alatt a' szénsavat elemeikre bontják és a' szénenyt magukhoz hasonítják, az élenyt pedig elbotsátják. Ezen működés árnyékban is történik, de sokkal tsekélyebb mennyiségben, mi által a' széneny aránya végre is mindenkor olyan, hogy a' lég alkatrészei, mindig egyenlő arányban maradnak. A légnek, mint életszervezetünkre vonatkozó kevesb tényezőnek kevesb sarkát tehát az éleny, többes sarkát pedig a' légeny képviseli; a' lég tehát mint ilyen a' természet szabályai szerint minden körében levő testtel legyen az akár higabb, vagy tömöttebb, hatsak attól légmentesen elzárva nintsen, azzal kiarányodni kénytelen, mi által elébb vagy utóbb egymással, költsönös kiarányodásuk folytán, mulhatlanul változásnak kell beállania, 's igy ugyanaz történik itt is, midőn a' lég a' lélegzés műfolyama következtében a' vérrel kiarányodik.

A' vér életszervezetünkre vonatkozva mint többes tényező, kültekintetre, kettős szini alakban tünedezik, t. i. mint sötét-pirosvér, mint már elemeiben felhasznált visszvér (sangvis venosus), a' szivó vagy visszerekben (vena); — és élénk-világos pirosvér, vagy ütvér (sangvis arteriosus), az üterekben (arteriae); — amaz ugy, mint emez, alkatrészeiben első tekintetre savós mint többes és vörenyes (cruor) kevesb részre oszlik; a' savós részben a' szikeny együletek uralgóbbak, a' midőn a' vörenyes részben a' vas és hamany összeköttetések tulnyomóbbak, melyek együtties egymásrai hatásukban minél jobban élenyülnek a' szervietlen részek, a' lélegzés műfolyama alatt, annál jobban fejlik ki azokból : a'galvanberz-delejes-életerő, mi az elszigetelt életszervezetben, egy részt az idegek által az agynak duzzadó mozgása alatt annak üregeibe szivatik, holott annak lohadó mozgásával, mint kiarányodott egyénies életerő, a' test minden részébe egyaránt szétosztatik; — más részt pedig a' vér vörenyének élenye állományával együtt, a' vér savós részeinek fehérnyéjével kiarányodva, ezekkel ugy az izmok, mint az egyes szervek bennékjét alkotó rostos szálakká szövődnek, igy megy ez a' hártyákban, inakban, bőr, körmök, hajszálakban sat. is, tsakhogy itt a' fejérnye mindig többesedik, igy van ez a' tsontokban is, tsakhogy a' vöreny parányai helyett, a' villanysavas mész parányai tétetnek le, de a' fejérnye képzékenyitő, tapasztó, enyves résznek kisebb nagyobb mennyiségben mulhatatlanul jelen kell lenni.

Ha a' vér külalkatát górtső segedelmével pontosabban kutatjuk, az sejtszővet és folyékony közti anyagból áll. A' vérsejtek szinesek, vagy szintelenek, és az egész vérsulyának mintegy 47—51 százalékát teszik.

A' szines vérsejtek az embernél és az emlős állatoknál korongalakuak, és lapjaik közepén belévén mélyedve egyszersmind kettős homoruak. Ezen homoru alak

főbb figyelmet érdemli, mert a' midőn a' vér folytonos keringése 's surlódása folytán annak paránayaiból az életerők egyre fejlenek, ezen alaknál fogva, azok szivattyus gépként egyre felszivatnak, 's az ütér oldali önkénytől nem függő üreges rostoknak adatnak át, a' hol azok sejteiben meggyülve 's egymással ellensarki mivoltuknál összetsapván, azok deleileg működő tasz és vonzó hatásaiknál az üterek legvékonyabb szálainak ütem szerinti lüktetését idézik elő, a' midőn a' felesleges életerők, ugyanazon üreges rostok felfogóiból sarjadzott idegszálakon át, a' minős tényezők székekszéki szervébe : az agy üregeibe vezettetnek, a' hol mint ellentétes életerők azonképen egymással teljesen kiarányodván: világosság, hév és delejesség keletkezik, mi által azonképen itt is duzzadás és ezzel delejesség, mire lohadás következvén, arra az, egy pillanatra megszünik hatni; — minélfogva az összes életszervezet minden egyes paránya, a' központi okfőből tudtunkon kivül, azonképen tasz és vonz hatásban delejesíttetik és éltetik, és egy közös tzélra vezettetik. — — Innen a' legvégsőbb ázalagok sejteiben az ütem (rhytmus) szerint történő peristalticus mozgások tüneményei.

Ezen deleileg ható szerves működés azonképen eszközöltetik ugy a' fejér, mint szines vérü szerveseknél.

Lássuk tehát a' vér alkatrészeit az embernél Berzelius szerint :

az ember vér savos részében van :		az ökör vér savos részében van :	
viz	905,00	viz	905,000
fejérnye	80,00	fejérnye	79,990
sósavas ham és szikéleny	6,00	sósavas ham és szikéleny	2,565
tejsavas szikéleny állati anyaggal	4,00	tejsavas szikéleny állati anyaggal	6,175
szikéleny, vilsavas szikéleny állati részekkel	4,10	szikéleny, vilsavas szikéleny állati részekkel	1,520
kén sajátos alakban és veszteség	0,90	kén sajátos alakban és veszteség	4,750

az aludt vér részben

az embernél		az ökörnél	
rostany és fejérnye, festmény fejérnyes anyaggal	99	rostany és fejérnye	36,0
		festmény fejérnyes anyaggal	63,2
vas és vilanysavas vas, és szabad vaséleg	1		0,8
vilany és szikeny nyomai			

Schmidt C. szerint :

1000 gramme vérsejtben van :		1000 gramme vérfolyadékban	
viz	681,63		901,61
szilárd anyag	318,37		08,49
vérsejtény (haematin)	15,02	rostonya	8,06

vérjegetzeny (hamaetocrystallin)	311, 09	összes fejérnye	88, 06
		kivonat anyagok	1, 92
szervietlen együletek	7, 28	. . . . .	8, 51
hamhalvany. (Ka)	3,679	. . . . .	0,359
kénsavas haméleny (KO. SO_2) . .	0,132	. . . . .	0,281
vilanysavas haméleny (KO. PO_5) .	2,343	Szikhalvany (Na. A) . . .	5,546
vilanysavas szikéleny (Na O. OP_5) .	0,653	. . . . .	0,271
szikéleny (Na. O.)	0,341	. . . . .	1,552
vilanysavas mész (Ca O. PO_5) . .	0,094	. . . . .	0,298
vilanysavas keserföld (MgO. PO_5) .	0,060	. . . . .	0,218

A' vérsejtek összetételi részei közül a' figyelmet a' vérjegetzeny érdemli meg, mely a' vérnek saját anyaga, miután tsak egyedül a' vérsejtekben jön elő. Az élet okfőjét kutató buvárra nézve azonban legfőbb figyelmet érdemel az, hogy: a' vérjegetzeny mindig tartalmaz ásvány sókat, melyek 95 % Fe_2O_3, e' mellett még vilanysavas és halvanyos luganysókat, kénsavas sók nyomaival foglal magában.

A' vér összetételi részeit tekintvén, mindjárt kitünik, hogy sokkal vizszegényebbek a' vérsejtek, mint a' vérfolyadék, mig a' szervietlen együletek körülbelől egyenlő mennyiségben vannak jelen.

A' vérjegetzeny a' fejérnye-anyagok minden tulajdonságával bir, azoktól azonban annyiból eltér, hogy vérveres szinü 's jegetzül. A' jegetzek az állatfajok szerint különböző idomuak.

A' szervietlen anyagokra nézve a' vérsejtek és a' vérfolyadék közt azon nevezetes ellentétesség létezik, hogy mig a' vérsejtekben a' hamany összeköttetések vannak tulnyomóan képviselve, a' vérfolyadékban a' szikeny együletek, különösen pedig a' szikhalvany vannak nagyobb mennyiségben jelen. A' szikéleny, mely a' fenntebbi táblázatban, mint szabad vegyület van jelelve, valóságban a' vérben részint fejérnyével összekötve, részint pedig mint két szénsavas só jön elő. Ezen szikéleny együletektől van a' vérnek ali kémhatása.

A' vérben tsekély mennyiségben, főkép jól étkező személyeknél, szabad zsir is találtatik, mely fénylő tseppetskékben a' felületen uszkál. A' vérben még légnemüek is fordulnak elő, mint: éleny, légeny és szénsav, melyek további kutatásait tovább nem követjük, miután ezek kisded világunk okfői felismerésére ép elégségesek.

Ezek előzményeivel igy megismerkedvén, nézzük most már a' sziv, tüdő, gyomor sat. szervek azon egymásután következő működési rendjét, melyet maga a természet azok kifejlésében előnkbe szab.

A' sziv egy vastag izom, mely négy üregből áll, melynek ketteje pedig

szivkamarának neveztetik. Az előbbiek a' vérerek által oda vitt vért fogadják el, az utóbbiak duzzadó kitágulása alatt pedig azt a' sziv balkamarájába ömlesztik, ezek pedig azoknak lohadó összehuzódásuk alatt a' vért más tsatornákba hajtják, melyek ütereknek neveztetnek, és melyek azt a' test minden részeibe szétosztják. Ez azon lüktető mozgás, mely az ugynevezett szivdobogást okozza. Az életszervezet működési rendjében ez azon első szerv, mely a' fürkésző előtt ugy tünik fel, mint a' melynek kiindulási pontjából vonultak ki a többiek, mi által az éllettörzs-fájának, vagy alphajának első szervét, vagy betüjét ő képezi.

A' jobb oldali szivkamara a' szivhez vitt vért, a' tüdő üterébe hajtja, mely tömérdek apró tsatornákba ágazik el, a' hol a' gége, gögsip és légtsővek számtalan sok apró tsőveinek elágazásaival együtt, a' tüdő állományában enyésznek el, mi által e' szerv szivatsszerü ruganyosságot nyer. Itt a' sötét pirosvér, a' léggel kiarányodván, ekként élénk világos pirosvérré alakul át, ez után pedig a' tüdő bennékjéből számtalan más apró edények alakjában tüdő erekké gyüledezve, mit tisztult ütvér a' sziv balpitvarába, innen annak balkamarájába érkezvén, igy az ahortába (függér) hajtatik, mely végtelen elágazásai által az élénk piros ütvért, a' testnek minden részeibe elviszi. De nehogy a' midőn a' szivkamarája kitágul, és igy a' megfelelő pitvarból a' vért kamarájába fogadja, vagy a' midőn annak összehuzásával, a' magába foglalt vért egyik t. i. balfelével az ahortába, másik felével pedig a' tüdő üterébe hajtja, azokból a' vér visszafolyik, az üterek tövében, és a' visszerek beljében billentyük alkalmazvák, melyek a vér bebotsátása után betsapódva, nem engedik, hogy oda folyhasson vissza, a honnan elindult.

A' vér tehát a' tüdő üterein sötétveres, tökéletlen, vagyis az életszervezet műfolyama következtében átalakult állapotban érkezvén a' tüdőbe, itt a' beszivott léggel találkozik, mely benne tetemes változást okoz.

Ugyanis a' világos élénk pirosvér, mely az élőtest szerves működése folytán felhasználtatik, sötét pirosvérré alakul át, az által: mivel a' parányok egymásközötti szakadatlan surlódásai 's áthasonosodásaiból oly elemek keletkeznek és vegyülnek vele, melyek az élet további fenntartására ártalmasakká válnak, és ha a' kültermészet levegőjével mint reája nézve kevesb mennyis tényezővel ujból és ujból ki nem arányodhatnának, a' vérkeringés megrekedvén, az életszervezetre halált hozók volnának. A' visszvérnek ezen ártalmas részektöli tisztulását ugyan a' bőr, vesék, máj sat. szervek szinte nagy részben eszközlik, de ez sehol oly nagy mérvben nem eszközöltetik, mint a' tüdőben, a' hol a' setét pirosvér a' külléggel mint ilyennel jövén érintkezésbe, azoktól a' lehetőleg megszabadul.

Itt kettős működést különböztetünk meg, az egyik mely a' lég beszivását, és a' másik, mely annak visszlélegzését eszközli. Ugyanis a' midőn a' lég beszivatik és a' légtsővekben a' legvégsőbb szálakig jut, azonnal a' sötét pirosvérrel vegyül, mi által a' vér vörenyének gömbtséit összetartó fejérnye, mely az élet-

szervezet működése folytán a' zsiradékkal némi részben elégvén szénenyül, és az ütvér parányaiban szüntelen jelenlevő éleny levonásával nagyrészben szénsavvá alakul, ez a' mint a' küllég belélegzése következtében ennek kevesb sarki részével az élenynyel együl, azonnal a' hátra maradt rész is teljesen szénsavvá alakulván, a' visszlélegzés folytán evvel együtt elillan; de a' mint a' visszvér szervietlen parányai, melyeknek éleménye az életműfolyam következtében egyre levonatik, ettől legnagyobb részben megszabadultak, igy azonnal ujból teljesen élenyülvén, ekként a' sötét visszvér, a' lég lélegzése folytán az őt sürítő elemektől megszabadulván, élénkebbé 's folyékonyabbá válik. A' vér a' tüdőben a' léggel mint ilyennel jövén érintkezésbe, ez annak hőségét természetesen mérsékli, 's igy a' sötétvér annak hütött arányában hőségét vesztvén, ez szinte kiszabadul, mi a' vér vizes, savós részét részben párolgóvá tévén, ez mint vizgőz kiszabadul; e működés alatt végre ugy azon légeny fölöslege, mely az állatiság végleges működése folytán azonosodva keletkezett, mint azon légeny, mely a' lég élenyének az életjavára lett levonásával fennmarad, mely az életműfolyama következtében át sem azonositathatván, meg sem támadtathatik, de a' mely a' visszvér keringéséhez lényegileg hozzá járul, ez most, mint az életszervezet érdekében ártalmas rész, a' bordák összhuzódásával mint visszlégzett léges részek szinte kiszabadulván elillanak, minek folytán a' beszivott lég légzésének ideje, a' visszlégzett lélegzés tartalmának nem engedvén, igy egymással folytonosan kiarányodnak. A' légbeszivási működés alatt tehát, a' sötét visszvér, a' küllég részeivel kiarányodva vegyül, a' midőn a' visszlélegzés alatt az életműfolyam következtében átalakult visszvér ártalmas, a' vért sürítő 's igy annak keringését nehezitő részeitől megmenekszik. Megjegyezzük itt, hogy ezen működés alatt roppant életerő fejlik ki. A' visszlélegzés által kitolatott részek tehát egyebek nem lehetnek, mint: szénsav, légeny, a lélegzés által részben fennmaradt és vissza todult lég, kipárolgott gőz, elillant hőség és fölösleges életerő.

A' tüdőben tehát, á' lélegzés alatt a' lég, az ő alkatrészeire: éleny (—) és légenyre (+) azonnal teljesen el nem választatik, nem, mert akkor itt szörnyü hőségnek kellene képződnie, a' tapasztalás bizonysága szerint pedig, a' hőség itt nem nagyobb, mint a' test egyéb részeiben, sőt ellenkezőleg némileg mérsékeltebb az által, mivel a' sötétvér a' léggel mint ilyennel jövén érintkezésbe, annak hőségét a' természet szabályai szerint mérsékli, miután a' hőségnek egy része a' visszlégzés alatt kiszabadulván, párolgó vizet alakit.

A' tüdő ereiben gyült sötét pirosvér, a' számtalan különféle anyagoknak ez idegenszerü vegyülete, tsak e' fontos átváltozás következtében válik tulajdonképi élénk pirosvérré, átmenvén igy az ahortába, mely tömérdek ágazatokra oszlik, melyek végre a' testnek minden részeit áthatják.

Az emberi test, még több más jeles szerveket is foglal magában, és igy a' midőn a' tüdők működésével az ő lényegében megismerkedtünk; vegyünk kö-

zelebbi vizsgálat alá azon szerv működését is, mely a' többes mennyis tényezők, az eledelek felvételére van szánva. Az emésztési szervek feladata: hogy a' táprészeket az eledelekből elválasszák, és azt többféle átalakulás után alkalmassá tegyék arra, hogy vérré változhatván, az a' test minden részeivé áthasonodhassék, de, hogy ez megtörténhessék, a' tápparányoknak több féle változáson kell átmenniök.

A' szájba vett eledeleket az álkaptsok fogadják be, melyeket a' fogzást bevégzett egyéneknél e' fogak kellőleg szétmorzsolnak, mind a' három rendbeli fogak, külön működést vivén az örlésben. A' megrágott eledel a' szájban legelsőben is az annak üregébe nyiló nyálmirigyek folyadékával vegyül, mi által annak bő fejérnyéjével felhabozodván, a' rágás közben keletkezett hőség által részben megkeménykedik, és a' léggel vegyülvén, a' szétmorzsolt táprészek közt hézag, tér nyeretik, mi által a' léggömbtséinek közikbe lett szorulásával alkalmatossá tétetnek arra: hogy a' gyomor, epe 's hasnyál mirigy fejleményeinek hozzá vegyülésével ezek, azok parányai közé hatolhatván, a' tápparányok az emészthetlen részektől annál könnyebben elváljanak. Az eledel a' szájban ekként megrágatván, egyes adagokban a' garaton át a' bárzsingba megy, a' honnan az emésztést eszközlő főszervbe a' gyomorba jut.

E' tarisznya nemü szervben, hol némi megállapodást nyernek az eledeleknek egyenként lenyelt részei, itt e' szervnek működése folytán kifejlett savanynyal vegyülvén, ezzel uj parány alakulások keletkeznek, mi által az ezek kötelékeiből elvált táprészek e' szerv működése folytán átalakulván, megemésztetnek, vagyis a' gyomor savanya a' megrágot eledelek ugy emészthető, mint emészthetlen részeivel vegyül, minek következtében a' nyál fejérnyéjének jelenléte következtében az emészthető részek sajátos szemtsékké tisztultan, derülten (clarificáltan) futván össze, ekként ezek mint fajsulyra könnyekb parányok, amazoktól vajudások közt elválván, sajátos pépet, envet (chymus) képeznek, mely egyes adagokban a' gyomornak nyombél felé levő nyilásán, a' gyomor üreges rostjainak folytonosan kiterjedő 's összehuzó, duzzadó-lohadó, de az utóbbiak felülmuló mozgásai következtében a' nyombélbe jut, itt, a' hasnyál-mirigy és epe folyadékinak vegyületével sárgás szint öltvén, még inkább felhigul, mi által a' már a' gyomorban elválni megindult tápparányok szemtséi, az azt nem nyujtható részektől feleresztetvén 's ezzel még jobban elválhatván, a' voltaképi emésztés, vagyis a' mint e' szó lényeges bevésése tartalmazza, a' tápparányoknak: szemtsés alakulása tsak most végeztetik be voltakép, mert a' pép savany természetét a' hasnyál, de főleg az epe szik- és haméleg hozzá vegyülésével elvesztvén, luganyossá válik, minek következtében a' táp szemtsés fejér parányai átalakulván, alkalmatossá tétetnek a' test minden részeinek képzékenyitésére, áthasonitására: felhasztván ez által ez életszervezet működése folytán megfogyatkozott részeket, melyekre az életszervezetnek elkerülhetlen szüksége van. E' működés, vagy szemtsés alakulás, vagy a' tápparányoknak az emészthetlenektőli elválasztása, a' be-

lek egész vonalán eszközöltetik, mert a' mint azok a' vékony belekből a' vastagba mennek által, és annak különféle részeit befutják, utjokban a' még fennmaradt tápparányok mindenütt felszivatnak. A' midőn a' maradék, mely tápszemtsékké nem alakulhatott, és ugyan azért a' táplálásra alkalmatlan, eléggé hosszas tartozkodás után a' végbélbe hajtatik, és innen mint hasznavehetlen időnként kiürittetik. A' tápparányoknak a' pépből elválasztása tehát, igen egyszerü, mert a' midőn a' pép a' nyombélben az epe és hasnyál folyadékaival vegyül felhigul, minélfogva a' tápparányok szemtsék alakjában mint fajsulyra könnyebb részek, vajudások közt (miként az aludtej tejfeles parányai) a' pép felső részére törekszenek, és ekként minden oldalról a' belek oldalaival jönnek érintkezésbe, a' hol részint szűrités, részint a' hajszálu nyirk edények felszivó működései folytán, az életszervezet belsejébe felvétetvén, 's a' nyirkmirigyek működése folytán, a' még netalán hozzájok tapadt idegen emészthetlen részektől megtisztittatván, a' táp vagy nyirk edényekbe vonulnak, melyek a' test egyéb részeiből fennmaradt, át nem hasonodhatott nyirkedények tartalmaival együtt a' mellvezetékbe gyülvén, innen az üresérbe jutván, onnan pedig a' szív jobb pitvarába 's annak kamarájából a' tüdőbe voltaképi vérré alakulás végett vonulnak, de a' mely működés alatt az életerők szüntelen kiszabadulván, az idegek által elvezettetnek. Megjegyezvén ez uttal, hogy az ujonnan nyert táprészek, a' tüdőnek egyszerü körzetével, minden parányainkban tiszta vérré át nem alakulhatnak, miután ez a' tápnedveknek a' tüdő 's egyéb szerveken által többszöri átalakulási keringésével érethetik el, mert tsak ez által nyerik azon általános áthasonodási képzékenyitést, melynélfogva a' test minden részeivé átidomulhatnak; miből tisztán kitünik, hogy a' test mind azon szerveiből, melyekből ezen tsak imint képzett tápparányok, az életszervezet állományává mint tökéletlen vér át nem hasonodhattak, azok az életszervezet minden szerveiből mindannyiszor, ujból és ujból a' szív szivó, vonzó működése folytán, nehogy az ily betses részek idő előtt kimehessenek, a' nyirk edények által felszivatván, a' fenntebb emlitett helyen: a' mellvezetékbe gyülvén, a' visszvérrel vegyülnek. — A' táp, tápnya (chylus) parányoknak a' pépből env (chymus) elválasztása, a' beleknek azon egyszerü működésével segittetik elő, miszerint annak önkénytes mozgástól teljességgel nem függő üreges rostjai, a' mint a' tápparányoknak részei az emészthetlen parányok kötelékeitől elválnak (minthogy a' természetben semmi el nem veszhet), ezt nyomban az azokat összekötő erők, mint kiszabadult galvan-berz-delejes erők követik, melyek egy részt a' belek izomhártya üreges rostjainak sejtjeiben összetsapva, azokat folytonos vonz-taszitó ütem szerinti mozgásra késztetik; ezen üreges rostoknak szünteleni duzzadása és lohadása, vagy összehuzódása 's kitágulása következtében, a' beleknek lefelé ható sajátos hullámzó (motus peristalticus) mozgása idéztetik elő; minek következtében a' pép és az ebből fejlodező tápparányok szemtséi egyre forgattatván, mint fajsulyokra könnyebb részek, vajudások közt szüntelen ama emészthetlen részek felületére jutván, igy az illető nyirk

edények által, melyek a' sziv működésével összefüggnek, felszivatnak; de más részt a' tápparányoknak az emészthetlenektőli elválasztásával kiszabadult galvan-berz-életerők, a' rostok szálaihoz és azok üregeibe jutván, ott egymással kiarányodnak, mi által egymást folyton felváltva duzzadó-lohadó mozgások idéztetnek elő, melyek az által, mivel az életszervezet minden részében mintegy élő galvan-berz telep hasonlatosságában, a' szüntelen fejledező életerők, az idegek szálai által az agy duzzadó működése alatt, annak üregeibe szivatván, és ott mint legellentétesb mivoltok egymással kiarányodván: hév, világosság és delejesség keletkezik, ekként a' vörenyt tartalmazó rostok vasára deleileg hatván, igy az agy az összes rostrendszer szerveit, a' mint alább látandjuk: deleileg, egyenlő ütemszerint ruganyzott duzzadó-lohadó mozgásokban vezeti.

Megjegyezzük itt ez uttal azt is: hogy a' mint az eledelekből a' tápparányok szemtséi, az emészthetlen részektől elválnak, minthogy a' természetben semmi el nem veszhet, ekként az azok állományaiból kiszabadult erők, ugy akkor midőn az eledelek tápparánykái az ő kötelékeikből kiszabadulnak, mint akkor, midőn azok ujból a' test állományává szervesen kaptsolódva áthasonodnak, mind annyiszor életerők 's ezek tsukódásaiból világosság, hév és delejesség fejlik ki, de minthogy ezek az életszervezet mindenütt jelenlevő vizes részek tartalmánál fogva mérsékeltetnek, ekként ez felsőbb foki égésig nem emelkedhetik; de már abból, hogy a' hőség foka az egészséges embernél 38 °-ig emelkedik, már ebből is eléggé kitünik, hogy az életszervezet működési műfolyama: valóságos égés; innen, minthogy a' parányoknak átalakulása, az életszervezet minden részében szüntelen és szakadatlanul foly, ekként a' hőség abban egyaránt terjed el; de a' mint ez egyes helyen gyuladássá fajul, azon rész megis éghet, minek következtében megfenésedvén, ezen lassu, lappangó égést a' jelenlevő széneny is elárulja. Igy értjük aztán meg hajdani őseinknek: a' betegség szóba foglalt bölts rejtvényét az ő voltaképi értelmében, mely vfelé: ^{é}get-^{t}eb^{b}, azaz az egésségesnél égettebb állapotot fejez ki.

A' midőn tehát az eledeleknek az emésztés (lényegében: szemtsézés) műfolyama következtébeni átalakulásával, és azoknak a' tüdőkbei voltakép vérré válásával, vagyis az életszervezet mind kevesb, mind többes mennyis tényezőivel megismerkedtünk; vegyük az azok műfolyamaiból keletkezett fejleményeket további vizsgálat alá.

Ugyanis, a' midőn a' sötét pirosvér: mint visszvér, az emésztés utján tsak most készült és vegyült tápparányokkal, a' tüdőkben élénk világos vérré alakul, akkor a' tisztult vér, a' szivnek duzzadó mozgásával a' tüdőkből annak erei által a' sziv balpitvarába, 's innen annak kamarájába ömlesztetik, a' honnan a' sziv összhuzásával az ahortába hajtatik; de ez utjában tömérdek ágazatokra oszlik, melyek átmérője fokonként tsökkenvén, végre temérdek rendkivüli finom tsővekbe ágazik el, melyek a' testnek minden részeit áthatják, és végre a' hajtsőves rendszert képezik. A' lökés, melyet a' sziv az ütéri vérnek ád, ezt ama hálozat legfinomabb részeinek vég

pontjáig juttatja; 's minden összehuzódás kivülről is érezhető az által, mit érverésnek nevezünk. Igy az ütvér az élőtest minden részeibe egyaránt eljutván, azt bennsőkép áthatja, 's mindazon anyagokhoz hasonul, melyek a' különszerveket alkotják. Ebben áll a' táplálás tüneménye. Megjegyezvén, miként azonegy t, i. a' vér anyaga táplálja 's fejti ki azon különböző anyagokat, melyekből a' test egyes részei állanak. Az üterek véréből lesznek: az izomhús, az egyes szervek állományai, inak, üterek, tsontanyag, fogak, idegek, gerintzagy, agyvelő, továbbá a' bőr, hajak, körmök és minden nedvek. Megemlítendőnek tartjuk: hogy a' tsontok mész tartalma és egyéb szervietlen részek a' vérbe, részint a tömör élelmi szerek, részint az ital által jönnek az életszervezetbe, melyek abban mindenkor tetemes mennyiségben vannak.

Az emberi test, még több más jeles szerveket is foglal magában, melyek közt a' kevesb és többes mennyis tényezőknek felvételére szánt szervek után legfontosabbak: a' máj, hasnyálmirigy, nyirk edények, bélmirigyek, ide tartoznak továbbá a' teljes élénkülésüket nyert parányoknak a' nemi szervek általi elválasztása 's fenntartása, ugy a' teljesen felhasznált és lehanyatlott parányoknak, mint az életszervezetre ártalmasoknak a' vesék általi kiüritése, továbbá az ezek szerveit a' kültermészettől elszigetelő bőr, és végre a' mindezeket egy közös okfőként összekaptsoló székekszéki szerv: az agy, az ő függelékeivel az idegrendszer és érzékek szerveivel, ugy az ezeket minőileg átható galvan-berzdelejes életerővel: a' lélekkel.

De mielőtt ezek működési rendjének, a' leglényegesebbekre összevont előadásába ereszkednénk, nézzük a' tüdőben tsak imint megtisztult ütvérnek átalakulását, mely annak az ahortából a' hajtsöves rendszerbei kiömlésével történik. — Miután a' tüdőben az életműfolyam következtében a' felhasznált visszvér parányai a' léggel mint ilyennel, teljesen kiarányodva megtöményültek, és ezzel a' vér szervietlen részei teljesen kiélenyültek, ez által ujparány alakulás keletkezvén, igy a' mennyis tényezőkből kiszabadult minős tényezők, mint galvan-berz-delejes életerők az üterek üreges rostjaiba vonulván, azokat az agy hozzájárult működésében egyre duzzadva-lohadó mozgásokban deleileg nógatják, mig végre a' hajtsöves rendszerbe kiömölvén, az életszervezet oly annyira különböző részeivé áthasonulva meg nem állapodnak. Itt az ütvér legelsőben föleg addig, mig az életszervezet növésben van, a' rostotskáknak folytonos duzzadólohadó mozgásaiból keletkezett hézagok kipótlásán működik, mi által a' növés segittetik elő; de más részt az életszervezet műfolyama következtében keletkezett lankadozó parányokat élénkíti az által, mivel a' tsak most érkezett ütvér parányaitól, azoknak éleny tartalmát nagy részben levonván, ezzel ujból kiarányodnak; minek következtében az ő kötelékeikből kiszabadult életerők, és ezzel a' hőség, delejesség is ugyanazon módon növekszik, minélfogva a' paránykák fejérnyéje, mely mindenütt azoknak egyik tapadó, ragasztó részét nyujtja, a' szövetben rejlő zsiradékkal részben elégvén szénenyül, de ekként a' vér szerviet-

len parányai végre a' lehetőleg leélenyíttetvén, főleg vas tartalmánál a' mint fenntebb láttuk: delejesedhetvén, ezzel az ütvér működését befutja; — 's most a' vérkeringés megakadna, hatsak a' lélegzés által beszítt lég másik többes sarka: a' légeny, mely némi részben az állatiság végműködési azonodásából keletkezett, az életszervezet műfolyama következtében meg nem támadtathatván, a' vérkeringést elő nem segélné, minélfogva ép azon hajtsöves rendszerből, melybe az üterek elenyésztek, a' visszvér gyökerei indulván, ekként a légeny (ugy az mely a' légből mint többes rész fennmaradt, mint az mely az életszervezet azonosodása folytán keletkezett), az azok és ezek közötti tért képezvén, igy a' visszvér legvékonyabb hajszálu gyökerei által annak részint lankadozó, részint teljesen elalélt és felhasznált parányai, az agynak: az összes életszervek, főleg a' sziv üreges rostjaira szüntelen deleileg ható működése folytán fel nem szivatnának, mi általa' már leirt módon a' visszvér a' sziv jobb pitvarába stb. jutván, a' vér nagykeringése a' tüdők keringésébe megy át, a' hol az életműködés folytán, a' leglényegesb és legfinomabb részektől megfosztott vérparányai, a' külléggeli arányát vesztvén, azzal egyensulyba menni késztetik; de ez által a' hajtsöves rendszerben, majd nem teljesen lehanyatlott visszvér parányaiból, a' még nagy részben használhatók, a' máj működése folytán, mint: epe az eledelek emésztéséhez járulván, ujból felvétetnek, a' teljesen hasznavehetlenek pedig, mint: pes, sepredék, vizelet a' vesék működésén elválasztatván, időnként kiüritetnek; minélfogva ezen szervek az epe 's vizelet elválasztásával, az égvényes részektől tisztitván meg a' vért, igy a' lélegzés működését semleges uton elősegítik. Innen van aztán, hogy a' midőn a' visszvér parányai élénkségüket a' lég élenyének nagy részbeni levonásával ugyszólván elvesztették, ekként nehogy annak vérkeringése a' visszerekben fennakadjon, több helyen emeltyükkel láttatott el; sőt, hogy a' lankadozó visszvér parányai némileg élénkítessenek, több helyen az ütvér a' visszvér edényeibe merül, hogy annak lankadozó vérparányait felfrissitvén, és ekként oldalainak önkénytes mozgástól nem függő üreges rostjaira deleileg hatván, a' parányok keringésöket annál gyorsabban folytathassák; — holott azon tiszta tápparányok, melyek az emésztés utján most ujonnan készülve, a' tüdőben teljes vérré át nem alakulhattak, nehogy tehát ezen parányok, melyek az életszervezet további öregbitésére oly betsesek, az epe, vizelet sat. elválasztása alkalmával kiürülhessenek, a' mindenütt jelenlevő nyirkedények által ujból felvétetvén, de főleg a' lép által tisztíttatván, a' tudva levő utakon és helyen a' visszvérbe ömlenek, hogy az életszervezet minden rendü képzékenyitésén átmenve 's a' tüdőben teljes vérré alakulva, alkalmatossá tétessenek a' test mindennemü részeinek áthasonítására. Innen van azután, hogy a' midőn ezen részek tulajdonképi vérré alakultak, akkor azok mindennemü részek képzékenyithetési tulajdonával birván, azokból képeztetnek ugy a' tsontnak vilósavasmész tartalmu parányai, mint agy, inak, bőr, haj, körmök sat.

Szerfelett feltünő azonban a' physiologusokra nézve az: hogy a' rostos izmok egy némelyike önkénytes mozgással nem bir, mások ellenben akarattól

függvén, mozgásukban ettől feltételeztetnek. Sokan iparkodtak ennek voltaképi okát felismerni, minek következtében a' fürkészések folytán azt deritették fel, hogy az önkénytes mozgás nélküli rostok üregesek, az önkénytes mozgástól függők pedig tömörek, de mind ezen szerentsés felderités után is egy lépéssel sem mentek tovább; és ez nem tsuda, miután eddig magának az anyag lényegébe sem valának képesek behatni, holott az emettől feltételeztetvén, e' nélkül életszervezetünk voltaképi okfőjének működési titkába belátni lehetetlen.

Ezen elözmények után, a' midőn életszervezetünk mennyis tényezőinek mikénti működésével fő vonásokban ennyire megismerkedtünk, áttérhetünk azon részre, mely az életszervezetnek minős tényezőire vonatkozó működését is szembesíti.

Vegyük tehát ezuttal az agyat, az összes idegrendszerrel közelebbi vizsgálat alá.

Hogy az idegrendszer az életszervezet melyik részéből gyökerezik, sokat tünődtek a' bontzok és physiologusok, de azon nézetből, miszerint: a' szörnyetegeknél sehol oly eset nem fordult elő, minélfogva az agy meglevén, a' gerintzagy és idegek hiányoztak volna; ellenben az számtalanszor fordult elő, hogy a' környék idegei meglevén és gerintzagygyá, nyultagygyá gyüledezvén, az agy ha nem is egészen, de legnagyobb részben hiányzott; sőt abból, hogy a' galvanberz-delejes-erők kifejlése nem egyedül az agyban, hanem főként az egész életszervezet műfolyama által keletkezik, azon bizonyosságra jutunk, hogy a' központi idegrendszer, mely dutzokból, geritz-agy, nyult-agy, agyats és agyból áll, idegeit nem miként: a' sziv ütereit, széki szervéből indulva küldi az egész testbe, hanem ellenkezőleg, az életszervezet különböző részeinek környékéből, a' visszvér edényeinek hasonlatosságában, mint egyes idegszálak gyökerezvén, azok egyes szálai idegek, szövetek, gerintzagy és végre agygyá gótzosodnak; meg kell azonban jegyeznünk, hogy a' midőn az idegrendszer agygyá duzzad, maga is botsát a' különböző érzékek és szervekhez idegeket, mely együtt érzidegei által egy teljesen kiegészített zárt kört képez; — innen van aztán, nehogy az életszervezet saját egyéniségéhez képest más, mint alkalmas táp anyagokat kapjon, ezek kipuhatolására szánt érzékek szerveihez saját kémlő idegeket küldvén, ekként: az egész életszervezet működését okfőileg, tudtunkon kivül mintegy zárt lántzolatban ösztönszerüleg ő kezeli, rendezi 's őrzi.

Szerintünk tehát az idegrendszer legvékonyabb idegszálai gyökerekként: a' belek, üterek, ugy az önkénytes mozgástól nem függő üreges, mint az önkénytes mozgásnak hódoló tömör rostjaiból, valamint a' hajtsőves-rendszer és bőr részeiből és a' legkülönbözőbb szervek állományaiból, a' hol mindenütt a' mennyis tényezők kötelékeiből kiszabadult minős tényezők, mint életerők mulhatlanul jelen vannak keletkeznek, melyek innen végre mindannyian egy közös központi tzélra törekedvén, az agyba dutzosodnak.

A' bőr alsó rétegéből gyüledezett idegek, nem tsak az életszervezet mű-

folyama következtében keletkezett minős tényezőkből, hanem földünk belforrongó működése által szakadatlanul kifejlett galvan-berz-delejes erőkből is, mely az egész földtekét világlélekként árasztja el, gyarapszanak, t. i. ezeket a' bőr lukatskáin ugy a' haj, mint szőrszálak segedelmével felszivják, és az életszervezet belsejébe viszik; — innen van, hogy ezek a' legszükségesebb részek, mint az agy, száj és nemi-szervek körül sereglenek, innen ezen utóbbiak tsak serdüléskor sarjadzanak, legtöbb vétetik fel azonban, a' kültermészetből a' lélegzés által a' léggel, melynek gömbtséi berzzel a' lehetőleg töményültek, ugy az eledelek felemésztése folytán, melyeknek elválasztási 's áthasonodási működése alatt életerők szakadatlanul fejledeznek; innen van, hogy a' midőn az állatseregnél az idegrendszer töredéke jelenkezik, az legelsőbben az emésztést és lélegzést végző szervek körül gyürü alakjában szövődik össze. Azon alsó rendü életszerveseknél pedig, a' hol az idegrendszer ki nem fejlett, mozgásaikat akkép végzik, miszerint : a' mint az életerők az egyes parány sejtekbe hatottak, és ott egymással kiarányodtak, erre viszonyos ür, és igy lohadás keletkezik; mire a' körül álló sejtekből az életerők ujból betódulván, duzzadás áll be, mely folyton felváltva lohadó-duzzadó ütemszerinti mozgásokat azonképen a' központi okfő vezeti, miáltal az egyes elszigetelt kisded világot minden parányában érzékenyíti, eleveníti 's élteti. Ime igy derül fel, a' legkisebb ázalagi életet élők okfője az ő valóságában.

Nints tehát kétség, hogy a' midőn a' megfogamzott pete székigerj ürében, mint pótlék szivben gyüledezett minős tényezők, vezető működéseikben megindultak, és annyira haladtak, hogy az egyéniség eszméjében magukat a' mennyis tényezőket vezetve, ezeknek utjait, azok alakjában kijelelék és a' hajtsőves rendszerben végöket érték, ekként ugyanezen minős tényezők kalauz vezetőkként az által törnek ujból utat, mivel a' mint a' minős tényezők ösvényükön előre haladnak, a' hőség növekedésével előttük mindenütt, a' legkisebb kiterjedésből eredt parány üregetskék támadnak, melyek a' kisded pete elszigetelt zártságánál kifelé nem menekedhetvén, ujból ugyanazon pótlék szerv székigerj ürébe késztetnek visszatérni, melynek központjából kiindultak, miáltal azokat nyomban a' mennyis tényezők visszerek alakjában követvén, ezek is azon módon, ép azon széki szervbe jutván, igy a' legelső körzet vázlatos előrajza befejeztetik; mely működés aztán mindaddig foly tökélyében, mig az egyéniség életszerves alapja, saját typusában meg nem szilárdult. Miből látni való, hogy az életszervezet mennyis széki működéséből többes sarkában az ütvér, kevesb sarkában pedig a' visszvér ereinek kijelelésében működik; de a' midőn ezek előrajzi vázlatukban kijeleltettek, legelső működésében is azon kelle lennie, hogy mennyis tényezői, melyeknek költsönösen feloldott kellékeiből fejtetnek ki a' szabaddá lett minős tényezők, ugy kevesb, mint többes alakban helyre pótoltassanak, és ez egyedül ugy vala eszközölhető, ha : ugy a' lég, mint táplálékok felvételére szánt szervek előrajzilag kijeleltettek; igy fejlettek ki többes sarki működésben a' táp, és ke-

vesb sarki működésben a' lég részeinek felvételére szánt fő 's segéd szervek; — de már ekkor eleve kelle előrajzilag kijeleltetni azon szerveknek is, melyek az egyéniség eszméjében az összes belszervezet mindennemü működését okfőileg átvevén, azt a' közös természetnek átadásával az alkalmatos eledelek megválasztásában kémlelővé tegye, felszerelvén őt az érzékek szerveivel. Innen van aztán, hogy a' midőn a' kalauz minős tényezők a' széki ür, vagyis a' pótlék szív mozgó hatásából kiindulva, az azokat követő mennyis tényezőknek az egyéniség eszméjébeni ösvényét kijelelték, és azon pótlék széki szervet a' mennyis tényezők széki szervévé odahagyták, maguk az egész test mintegy földjében a' legfinomabb idegszálu gyökerek alakjában idomulva, mindaddig gyüledeztek, mig végre dutzokká, gerintzagy-, nyultagy-, agyats- 's végre agygyá duzzadtak. — Mely, ugy a' mennyis, mint minős tényezők mindennemü működései felett az őrködést átvevén, azokat székekszéki okfőként vezeti.

Miből kitünik, hogy a' mint az emésztés utján a' tápparányokból, a' kiépült ütvérből, ugy az összes életszervezet műfolyamából' a' minős tényezők életerőkként szabaddá lesznek, azok az illető idegeken át a' maguk székekszéki szervébe : az agy üregeibe vitetve költsönösen kiarányodnak; és igy miként a' visszvér erei, a' test legkülönbözőbb részeinek hajtsőves rendszeréből, a' legvékonyabb hajszálu erek alakjában gyökerezve vonulnak széki szervökbe : a' szivbe; azon módon keletkeznek az idegrendszer szálatskái is, tsakhogy a' midőn az egyes ideg szálak mindinkább összevonulva végre agygyá duzzadtak, ez szinte küldi az ő idegeit, ugy a' legszükségeltebb belszerveknek, mint a' külérzékeknek, miből világossá lesz előttünk, hogy a' mint a' mennyis tényezők széki szerve : a' szív, mennyis tényezőkkel látja el az egész életszervezetet; ugy az idegrendszer székekszéki szerve : az agy, szakadatlan duzzadó 's lohadó mozgásával, az egész életszervezet müfolyama következtében fejledezett életerőit, mintegy élőgalvan-berz-telep hasonlatosságában, duzzadásával, idegei által szivja azokat; lohadásával pedig ugyanazon idegeken át a' minős tényezőket, életerőként a' test minden részeibe egyiránt és aránt osztja szét, miből kitünik: hogy a' szív a' mennyis, az agy a' minős tényezők körzetének széki szerve. Az agy szerves állományának különleges fejtegetésébe nem ereszkedünk, hanem a' tudomány érdekében mint szerfelett lényegest, megemlítendőknek tartjuk : az agyüregeit, melyek közül a' negyedik agyür, a' Sylvius féle zsilip által a' harmadik agyürrel van összeköttetésben, melytől a' Monroe féle likakon át az oldali agyüregbe juthatni. — Ezen agyürek a' székekszéki szervnek azon legrejtettebb helyiségei, a' hová a' szabaddá lett ugy kevesb, mint többes sarki galvan-berz-erők a' jobb és baloldali idegvezetőkön, az agy duzzadása alatti felszivása következtében, egy mindenekfeletti minőileg szervezett okfőbe központosulnak, a' hol aztán a' legellentétesb és igy legnagyobb sarki rokonságban levő életerők egymással kiarányodásán egyrészt : viszonyos ür; — másrészt :

világosság, hév s' delejesség keletkezvén, ekként az agy eme kettős mozgató erőinek hatályában vezeti az összes életszervezet működését. — Hogyan? Ugy, hogy a' midőn az ütvér a' sziv baloldali kamarájából az ahortán át az egész testbe széthordatik, és annak mintegy ötöde a' fejüterein az agy gyurmájába özönlik, annak állományát felduzzasztván, ezzel az ellensarki életerők a' jobb és baloldali idegvezetőkön az agy üregeibe lett szivásán, és egymással kiarányodásain egyrészt: viszonyos ür keletkezik, mire az agy állománya (miként a' puskatső tisztitásánál tapasztalhatni, ha annak alsó kis gyujtó lyuka bedugatott, és a' felhuzott szöszszel jól megramátsozott vesszőt eleresztjük, erőszakosan alá tsattan, ugy itt is az ür beálltára) önként lelohad. De mithogy a' gerintzagybeli tengelytsatorna, mely alá felé vakon végződik, és igy életerőkkel mindig teljesen töménylt, felfelé a negyedik agyür fenekén nyilik, ez pedig a' Sylvius féle zsilip által a' harmadik agyürrel van összeköttetésben, melytől a' Monroe féle likakon át az oldali agyüregekbe juthatni; ekként az életerőknek betódulásaik és az ütvérnek az agy gyurmájába lett özönletén, annak állománya ujból megduzzad. De minthogy ezen duzzadó 's lohadó mozgató hatás, az által is hathatóssan elősegíttetik, mivel az agy duzzadása alatt az életerők, nem tsak az agy üregeibe, hanem az életszervezet összes megszámlálhatlan sejtszöveteibe, a' mint is annak az önkénytől nem függő üreges rostjaiba vonulván és ott kiarányodván, részben viszonyos ür keletkezik, ekként azok myriadjai azonképen lelohadnak és duzzadnak, miáltal mindazok minden legkisebb parányukban élénkíttetvén, eleveníttetvén és éltetvén, azok ütemszerinti vonz-taszító hatálybani lüktetéseit a' minőileg szervezett központi okfő egymagába központosítván, képessé lett az életszervezet összes működését az Alkotó eszményiében valóvá váltan vezetni 's éltetni.

De minthogy az ellentétes és igy legnagyobb sarki rokonságban levő életerőknek, az agy üregeibe való vonulásuk és egymással kiarányodásuk következtében annak duzzadó 's lohadó mozgását előidéző viszonyos ürön kivül, az agy duzzadása alatt, ama galvan-berz-telep összeillesztett nyujtalainak kisérleti hasonlatosságában : világosság, hév és delejesség is keletkezik, és igy a' szüntelen jelenlevő vizgőz tartalmánál, és az által, mivel az ellensarki életerők oly központosítottan nem vezettetnek, a' hőség az égés magasb fokára nem emelkedhetvén, a' delejesség legmagasb foka idéztetik elő; miáltal a' sziv és az összes életszervezet minden egyes szerveinek ugy az önkénytől nem függő üreges, valamint az önkénytől függő tömör rostotskái vasany tartalmuknál (eme utóbbiaknál az akarat nyitott billentyüinek hasonlatosságában) minden legkisebb parányokban azonképen megdelejesedvén, és igy ezen dynamicai erővel gyarapodott okfő végtelen erői hatályban működten potentzirozza ugy a' vele poláris tsukódásban levő sziv, a' mintis az életszervezet ugy üreges, mint tömör rostotskáit 's az összes kettős homoralaku vérparányait; miáltal az életszervezet minden legutolsó paránya érzékenyíttetvén, eleveníttetvén és éltetvén, ezen milliónyiszor potentzirozva központosított okfői mozgató hatásnál, módjában vala az

Alkotónak az embert az ő kézen fogott vezetésén : minden igazságok nyitjára emelni.

Helyesen és legszembeötlőbben hasonlíthatjuk tehát az életszervezet működését, oly az egész államszervezet hálozta távirdai galvan-berz-telep deleileg ruganyozta gépezethez, melynek minden egyes főbb hivatalai (miként életszervezetünk egyes szervei), ugyanannyi nyujtallal (vagyis miként az egyes szervek idegekkel, szövetekkel) ellátva, ekként általuk a' központi kormány, mint felelős okfő (ugy itt az agy működésével) mindenről a' mi az állam (itt az életszervezet) testében történik, tudomást nyerhet, és azoknak azonkép, a' mint teendőit az államtest irányában vezeti, szintugy tudomást adhat; és igy a' mint tsak azon állam kormányzat lehet állandóul egészséges és tartós, mely tselekvéseit mindenben az élő Isten: igaz, szép és jó, soha egymással ellentétbe nem jöhető, 's igy zavart sem okozható törvényein vezetve kormányoztatik; ugy van az saját életszervezetünk működésében is; miután saját kisvilágunk is, ép ily központi okfőből, tsakhogy : élőgalvan-berz-telep deleileg ruganyozta gépezet hasonlatosságában kormányoztatik, mely a' mint amott nyujtalok, ugy itt az okfő az idegek által a' kültermészet és saját életszervezetének minden részéből tudomást szerezhetvén, azt azonképen az igaz, szép és jó törvényeiben vezeti; mely működés mindaddig mig ezek törvényeiben halad, az életszervezet állandó egészségnek örvend, de a' mint ez bárminő oknál fogva (legyen az minői, vagy mennyis), egyik vagy másik mérleg arányában túl billen, ekként zavartság, innen forrás, forradalom, betegség áll be, mely a' szerint a' mint egymást költsönösen legyőzhették, majd élet, majd halált hozóvá válik.

Méltán hasonlíthatjuk tehát, életszervezetünk belműködését, a' galvan-berz-telep deleileg ruganyozta géphez, miután életszervezetünkben is, mintegy élőkimiai műhelyben, az ellentétes mennyis tényezők uj parányalakulásaiból az azokat alkotó minős tényezők, mint galvan-berz-erők, életerőkként kiszabadulván, az egész élő testet elárasztván, minden parányában áthatottan megtöményítik, de nehogy ezen kötelékeikből kiszabadult életerők, a' testet tultöményíthessék és ekként ártalmára lehessenek, a' fölöslegesek a' bőr lyukatskáin, főként azonban a' tüdőköni visszlélegzés alkalmával, illannak el; — holott a' legnagyobb rész, az idegrendszer szálai által, az agy duzzadó mozgásával annak üregeibe szivatik, a' hol a' legkülönbözőbb eledelekből kifejlett galvan-berz-delejes erők, egymássali költsönös kiarányodásaik következtében egyénies életerőkké azonosodva, valóságos lélekké magasztosodnak, de a' mely működés alatt maguk az ellensarki tsukódásban álló : agy mint minős, és a' sziv mint mennyis tényezők szervei szakadatlanul felváltva duzzadó 's lohadó mozgással nógattatván, ekként ugy a' nagy- és kisvilág, mint ennek saját mennyis és minős tényezői között költsönös kiarányodás eszközöltetik.

És most nézzük ujból azon lényeges okot, mi által képesek ezen polaris

kaptsban levő széki szervek azon egymásközötti összhangzó 's folytonosan ruganyozta működéseket, oly szakadatlan munkasággal folytatni.

Tudván a' bontz- és élettanból, hogy a' mint az ütvér a' sziv balkamarájából, az ahortán át az egész testbe széthajtatik és annak mintegy ötöde, a' fejüterein az agy állományába özönlik, ez által az agy gyöngéd gyurmája is azonképen duzzad, minek következtében az életerők annak üregeibe szivatván és egymással költsönösen kiarányodván: világosság, hév, delejesség és viszonyos ür támad, mire az agy egy pillanatra lelohad, de az életerő, 's ütvér betódulása következtében ujból megduzzad.

A' duzzadás alatt deleileg vonzó hatás keletkezik, a' midőn az agy lohadása alatt a' delejesség egy pillanatra megszünvén, taszító erői hatályban működik. Ezen egymást költsönösen felváltó működések alatt ép az eszközöltetik, a' mi a' távirdai galvan-berz-telep nyitott nyujtalainak deleileg ruganyozta lágyvasu patkójával történik, t. i. a' mint itt a' patkó megdelejesedvén a' vele ruganynyal összeköttetésben levő: vastalapzatott magához vonja; ugy itt is, a' midőn az agy megduzzad, és annak bal és jobb oldali idegvezetőin az életszervezet működése folytán keletkezett galvan-berz ellensarki életerők, az agy üregeibe szivatnak, és ott az egyeniség mivoltához a' lehetőleg áthasonodva sajátos, egyénies életerővé, vagy lélekké arányodnak, delejes vonz-erő keletkezik, minélfogva az egész életszervezet ugy üreges önkénytől nem —, valamint az attól függő tömör rostjaira 's az összes szervek rost-állományaira (mint a' galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak összeillesztett, vagy zárt lántzolata alkalmával láttuk), deleileg ruganyozta vonz hatásban működik; — de a' mint ez lelohad, ekként (a' galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak nyitott lántzolata hasonlatosságában, delejességét egy pillanatra vesztvén) mind azok parányait taszító hatásban működteti; minélfogva az agy, az összes mennyis tényezők széki szerve: a' sziv vasat tartalmazó üreges rostjai felett az őrködést átveszi és szakadatlan vonz-taszító hatásban vezeti; 's igy az agy, az összes elszigetelt életszerv mennyis tényezőit mintegy sulytalanitván és ennen minős okfőjébe központositottan kaptsolván, mindannyiakat: ugy mennyileg, mint minőileg egy deleileg ruganyozta éberlétü egészszé érzékenyíti eleveníti 's élteti. — Azaz a' mint fenntebb a' galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak zárt lántzolata alkalmával láttuk, legyenek a' nyujtalok: platin, ezüst, réz 's a' többiből valók megdelejesednek; — ugy itt is azonképen a' vér ugy savós, mint vörenyes részében levő ham-, szik-, vasany sat. szervietlen parányai, melyek az egész életszervezet minden részeiben elözönölvék: megdelejesittetnek, miáltal az agy duzzadó működése alatt szüntelen, a' mint megdelejesednek vonz, és a' mint az agy lelohad, eme delejességüket egy pillanatra elvesztvén: taszító hatásban működnek; minek következtében az összes életszervezet legkisebb üreges rost- és sejtparányai majd duzzadva, majd lohadva költsönösen lüktető ütemszerinti mozgást

nyervén, igy mindannyian az agy, mint deleileg működő központi okfőből, tudtunkon kivül szervesen tsukódva vezettetnek.

És igy a' midőn a' kisérletek tényein, a' galvan-berz-telep azon tapasztalt tüneményét tudjuk, miszerint: ha annak ellensarki nyujtalai lántzolatilag összeillesztetve bezáratnak, ama fémek azonnal megdelejesednek; és ismét a' mint e' lántzolat kinyittatik, vagyis a' nyujtalok egymástól elválasztatnak, e' delejesség azonnal megszünik. Továbbá tudván azt is: hogyha a' távirdai-gép galvan-berz fejleményének szabad menetet adunk, a' vele nyujtallal összeköttetésben levő lágyvasból készült patkó azonnal megdelejesedik, mi által a' vele ruganynyal összeköttetésben álló talapzatot magához vonja, 's igy vonzólag hat; — ellenben a' midőn a' galvan-berz fejlemény elzárjuk, a' lágyvasból készült patkó delejessége is azonnal megszünvén, a' ruganynyal ellátott vas talapzat attól azon pillanatban eltaszittatik: és igy taszitó hatásban működik. Sőt tudván a galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak a' bár élni megszünt test izom rostjaira majd vonzólag, majd taszitólag ható tüneményeit, ezek alapjain azon szerentsés helyzetbe jutottunk, minélfogva a' hypothesisek bizonytalan köréből kiemelkedvén, életszervezetünk e' nemü működése tekintetében bizonyosságra jutunk, és ekként az élet okfőjét, az ő deleileg működő lényegében, ugy erköltsileg mint élettanilag felismerjük.

De tudván azt is, hogy a' rostos részek, legyenek azok akár akarattól függők, akár nem, több vagy kevesebb mérvekben vörenyt tartalmaznak, de a' melyek, vaselegén kivül azoknak állományát összetartó fejérnye, és sejtszövetei közt zsiradék is rejlik, ezen utóbbiak pedig az életszervezet műfolyama következtében, főleg az ellentétes életerők össztsapásaiból keletkezett hév fejleményénél, részben elégvén: szénenyt képeznek, minek következtében a' vas (hamag, szikeg, sat.) élenye részben leélenyittetvén, vasanynyá válik. — De Berzelius szerint a' mint fenntebb láttuk a' vas, a' vér vörenyében ugyis három alakban jelenkezvén, ennélfogva világos lesz előttünk, hogy az agy duzzadó mozgása alatt (a' galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak zárt lántzolata hasonlatosságában), a' vér: vasas és egyéb szervietlen fémes parányai megdelejesittetvén, ekként az életszervezet összes izom rendszerének rostjai, a' mint is az összes szervek állományát elfoglaló sejtjei is, költsönös vonz-taszitó hatásban deleileg ingereltetnek; — de minthogy az akarattól függő izmok rostjai tömörek, ekként ezek tsak akkor eszközölhetik ezen tétesb működést, a' midőn az akarat nyitott billentyüi eszméjében, az illető idegeken át azokra hatva, ez által szinte megdelejesednek; — holott az agy lohadó mozgása alatt, a' galvan-berz-telep ellensarki nyujtalainak nyitott lántzolata hasonlatosságában: a' delejesség egy pillanatra megszünvén; ekként az üreges rostok, delejességüket elvesztvén, egymástól önként elválva lelohadnak; mely működés folytán, az önkénytes mozgástól nem függő üreges rostokban költsönösen felváltva duzzadó 's lóhadó ütemszerinti mozgás idéztetik elő; minek következtében a' minős tényezők széki szerve: az agy, az egész test-

ben elágazott idegeivel, mind ezen szerveknek rostotskái által feltételezett működéseit, azoknak széki szervével: a' szivvel együtt akaratunkon kivül szakadatlan duzzadó (+) 's lohadó (—) működésben vezeti, miáltal mindannyian annak, működése folytán keletkezett, viszonyos üre által egygyé kaptsoltatván, ennek ütemszerinti mozgásában, a' mint: a' sziv üreges rostjai megdelejesíttetnek, vagy ezt részben elvesztik, nyerik a' maguk költsönösen vonz-taszítva lüktető működésüket.

Igenis az ellensarki életerők költsönös kiarányodásából keletkezett ür, és ezen delejes működésben rejlik e' két ellensarki mennyis és minős tényezők széki szervének fáradhatlan lohadó 's duzzadó működésének, az évesült korszak physiologusaitól mind eddig fel nem fedezett legfőbb oka. De ez nem tsoda, miután az anyag lényege, mely nem egyéb: mint a' végtelen-örök tői minőségeknek, vagy ősi erőknek tsukódásaiból mennyisedett állomány, ismerve nem vala.

Hogy tehát, az egészet a' lehető legrövidebb fogalomba összesitsük: az életszervezet nem egyéb mintegy élőgalvan-berz üteg, a' hol az életerők folyton folyva kiszabadulván, a' bal és jobb oldali idegek elvezetőin az agy duzzadása alatt annak üregeibe vezettetnek, de a' mint ide jutnak, itt mint legellentétesb és legnagyobb sarki rokonságban levő mivoltok egymással azonnal összetsapva: viszonyos ür, hév, világosság és delejesség keletkeznek; de nehogy a' hőség ott a' kellőnél magasb fokra emelkedhessék, a' jelenlevő vizgőz tartalmánál egyre mérsékeltetvén, igy szerves működésében rendesen haladhat. — — — És ha most tekintetbe vessszük azt, hogy a' mint az idegrendszer az egész életszervezet minden részeiből gyökerekként szövödve, végre gerintz-agygyá, nyultagygyá, agyatstsá 's agygyá dutzosodik, akkor az agy maga is küldi saját idegeit nem tsak az érzékek, hanem az összes életszervek, következéskép a' sziv dutzszövedékéhez is. — — De továbbá, ha megemlékezünk arra is: hogy a' gerintz-agy tengelyének hosszában a' gerintzagybeli tengelytsatorna, mely alá felé vakon végződik, mi szerfelett lényeges, felfelé a' negyedik agyür fenekén nyilik, ez pedig a' Sylvius féle zsilip által a' harmadik agyürrel van összeköttetésben, melytől a' Monroe féle likakon át az oldali agyüregbe juthatni; akkor az agynak a' szivveli szerves, benső (intim) összeköttetését belátván, lehetetlen, hogy be ne lássuk az agy duzzadása alatt keletkezett delejességnek, a' sziv önkénytől nem függő üreges rostjaira ható majd vonz, majd taszitó, ama négy üregnek megfelelő, egymást költsönösen kereszt hatásilag felváltó négyes mozgásu fáradhatlan működését. De ezen működés az által is segittetik elő, mivel a' mint az agy duzzadásának lelohadásával a' felesleges életerők az önkénytől nem függő üreges rostokba hajtatnak, hol azok egymással kiarányodva: számtalan viszonyos ür keletkezik, melyek azonképen lelohadásuk- és duzzadásukhoz képest ütemszerinti mozgást idéznek elő. Sőt ezen egymást költsönösen felváltó mozgások az

által is előmozdittatnak, mivel az ütvér éleny tartalma, az életszervezet működése folytán felhasználtatván, az, a tüdő lélegzési működésén a' külléggel viszonyos ürbe jutván, azzal ujból és ujból kiarányodni kénytelen.

Ime a' midőn az ő szunyadozásából felébredt ember, kisvilágának szervesen működő minős okfőjét ily szerentsésen felismerte, ezzel felfedezte saját Isten képére 's hasonlatosságára teremtett mását, s nints kétség, hogy a' midőn enmagát igy ismerte fel, ekként magával a' mindenekfeletti végtelen-örök okfővel is tudatilag kitisztult.

Ime orvos doktor társaim! tsak most álland elő azon üdvös körülmény, melynél fogva: empyriai állásunkból kivergődve, embertársaink iránti kötelességeink teljesitésében tudatilag járhatunk el. És mit se kételkedjünk, hogy az ember, ha ugy szellemi, mint testi nyugalmát a' dolgok nagyrendjében ujból visszanyerendi, 's annyi oldalróli zaklatásoknak, nyughatatlanságoknak kitéve nem lesz, tzélszerübb életrendtartásnál a' jelennél sokkal hosszabb életet élő ne lehetne.

De hogy ezek lényegébe, mint tanulmányunk legsarkalatosb alapjaiba nctsak a' szorosb értelemben vett mélylyebb gondolkodáshoz szokott természet tudósok, hanem a' lazultabb olvasmányhoz szokottak, sőt a' technicusok és a' tudomány kedvelők is képesek legyenek behatni, ezeket alább ugy szembesitendjük az ő teljes pongyolaságukban, hogy a' tudomány egyes osztályok monopoliumává ne válhassék.

Hogy az életszervezet működése alatt a' minős tényezők kiarányodásaiból tsakugyan: világosság, hév és delejesség keletkezik, onnan bizonyos, mivel életszervezetünkben az égés bizonyos foka eszközöltetik, mely nehogy felsőbb fokra emelkedhessék, a' mindenütt jelen levő vizes részek tartalmánál mérsékeltetvén, ekként annak legfelsőbb fokára nem mehet; és ezt nem tsak a' legkülönbözőbb gyuladásos betegségek, hanem maguk az életszervezet sajátos szülemények, igy: a' vilósavas részek sat., de legszembeötlőbben a' visszvér sötét szinét eszközlő széneny, sőt maga az agy állományának kettős szine is elárulja, mely annak belsejében, a minős tényezők, vagy életerők szüntelen ellövelt világosságától (miként a' sárga viasz, a' nap világitó sugáraitól) fejér, külseje pedig a' hévnek mindinkább ható erejénél, némi részbeni elégésével, mintegy szénenyülvén, sötétes szürke szint ölt [125]). De hogy delejesség is fejlik, bizonyos onnan, mivel tsak az által vagyunk képesek saját kisvilágunk és a' legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőjét az ő szellemi igazságában felfogni 's megérteni.

[125]) Itt tehát annak felvilágositó lényeges oka, melynélfogva mind addig mig életszervezetünk mennyis és minős széki szervei: a' sziv, és agy egymást költsönösen egyensulyozó arányban működtetik, az élet mérlegének serpenyője sem az egyik, sem a' másik részre túlsulyt nem nyervén, az élet ép; — de mihelyest akár a' minős, akár a' mennyis tényezők irányában túl billen a' serpenyő; a' szerint, majd a' minős, majd a' mennyis tényezőknek az éptől eltérő betegségei állanak elő.

'S most ismerve életszervezetünk műfolyamának vezető okfőjét az ő lényegében, nézzük ezek után az annak működéséből keletkezett gondolkodási tehetségnek mikénti keletkezését közelebbről.

Ha e' tekintetben az állatsereg legalsóbb töredékeitől kezdjük vizsgálódásainkat, kitünik, hogy azok sejtjeiben a' minős tényezők, vagy életerők ellentétességüknél azonképen kiarányodván, igy azok kellő székiben viszonyos ür képeztetik, itt a' kültermészet tárgyiságából vett mindennemü benyomások végrezgésileg végüket érvén, ezek visszaható működéséből, a' székekszéki, a' közösérzetbe központosul; — innen van, hogy ez, minden egyéb érzékek gyökerét képezvén, mindannyian ennek székibe központosulnak. — Minthogy pedig, a' kültermészet mindennemü benyomásai öt fő nemre kisérhetők vissza, ekként az ezen benyomásoknak megfelelő belérzések erjéből is, ugyanannyi azokat kikémlelő érzékeknek kelle kifejlődni. 'S valóban, ha ezeket bensőbb figyelemre méltatjuk, azok mindegyikénél, minden különbség nélkül legelsőben is a' tapintás érzékét leljük fel, mely a' bőrnek egész területén elterjed, és erre mindenek előtt szükség volt, hogy tudomást szerezhessenek maguknak azon kültárgyak benyomásairól, melyek közvetlen érintkezésbe vannak testökkel, mivel egyedül ezen érintkezés által alapitathatók meg azon tetleges viszonyok, melyek hasznukra vagy ártalmukra lehetnek. Igenis az állatsereg legalsóbb ázalagi töredékeinél, minthogy mennyis tényezőiket az arra szánt nyilásokon át azon közegben, melyben léteznek, szabadon nyerik, ekként kitünik, hogy annak változó izei, illatárjai, hangrezgés és világosság iránt is, bizonyos habár mily tsekély sejtelemmel birnak, melyek széki belerjéből az ezek iránti kémlelés mindinkább tüzetesebben irányoztatván kifelé, ekként végre a' felsőbb fokuaknál, a' kültermészet ugyanannyi főbenyomásainak megfelelő érzékek fejlettek ki. 'S igy az izlelés iránti tüzetesb kémszervét, tsak azon állatok nemeinél tehetjük fel, 'a hol a' mennyis tényezők felvételére szánt részt, mint az izlelés szervének feltételezett szivány, száj sat. nyilását szemléljük; — igy az illatár iránti némi kémszervek, tsak ott tehetők fel voltakép, a' hol a' kevesb és többes mennyis tényezőknek felvételére szánt külön szervek jelenkeznek; igy levén ez a' hallás és látás legnemesb érzékeinek szerveivel is, melyek tulajdonkép ott jelenkeznek, a' hol ezeknek a' közeghez képest, melyben tartozkodnak, bár mily tsekély töredékei vagy pótlékai feltételezhetők. Miből önként foly, hogy azonképen a' mint a' kültermészet legkülönbözőbb tárgyai, a' külérzékek sajátosan módosult elvezetői által a' közösérzet székibe hatnak, ekként ott a' szikrák kitsalásával, a' kültárgyak felé való felébredés keletkezik, ezek gyakori nógatásain, az emlék költetik fel, miből mondjanak a' mindenben mások gondolkozási szállagán járni szokottak bár mit, de bárha oly tsekély, de még is a' gondolkozási (psychen) tehetség kétségtelen jelét feltételezvén, ennek székekszéki belerjéből kelle végre is azon szellemi működésnek fokonként fejlődni, melynél fogva, a' teremtményezés legfőbb fokán álló ember, keletkezett belérzéseit kifelé tolmátsolhatván, mind ezen nyilatkoza-

tok szerinti észlelhetők működését okfőileg felismeri. Igenis ezen, a' székekszéki belerjükből kivonult érzékek, azon számtanilag elégséges szervek, melyek segedelmével ha azokat kitüzött irányban kellőleg alkalmazzuk, mind ezen feltárultak derüjére juthatunk.

A' közös érzet tehát azon legelső, 's az egész szerves testet minden parányában teljesen elárasztó, 's igy ennen okfőjébe központositó legfőbb székekszéki érzék (mintegy élő távirdai hivatal központi széke), mely a' szorosb értelemben vett külérzékek benyomásait ennen okfőjébe központositván, a' teendők felett eligazodik; ezen érzékek tehát mindannyian az ő belerjükből a' kültermészet legkülönbözőbb tárgyainak öt fő benyomásaira visszavihető kipuhatolási érdekében, mint ugyanannyi előőrzsi, vagy távirdai kémek alapitattak, hogy az illető életszervezetet: ugy a' netaláni külellenségről, mint az eledeleknek a' jót, a' rosztóli megkémlelésében, választásában, a' legkülönbözőbb módon kellő időben értesitsék. Innen van: hogy az érzékek mindannyian a' száj közelében sereglenek.

Miből látni való, hogy miután a' külérzékek által nem magukat a' kültárgyakat, mint ilyeneket, hanem saját szervezetünk változásait érezzük, a' kültárgyaknak, a' melyektől eredtek megfelelőleg, ekként a' külérzékek mindannyian a' közösérzetnek ugyanannyi módjaiként tekintendők.

Innen van, hogy az állatsereg legalsóbb töredékeinél, a' hol életszervök állományi egynemüségénél, az életerőknek a' közös érzetbei központositására semmi akadály sintsen, és jobbára a' fenntebb emlitett növényélet sejtszöveti működésben élnek, ott a' mint az okot érintve lelepleztük, semmi idegekre sem volt szükség, de a' mint ezek felsőbb és felsőbb fokra emelkednek, és azok életszervezetében a változó rétegzetek folytán (mint tsont, portzogók, hártyák, inak sat.), a' kifejlett életerők körzetei egyaránt el nem áradhatnak, ott az idegek által azok a' test minden részeiből, a' közös okfőbe jutván, innen mindannyian egyaránt érzékittetnek, elevenittetnek és éltetnek.

De minthogy saját életszervezetünk, majd minden részében egyaránti bőséggel láttatott el nedvekkel, ekként ez, mint a természet minden legkisebb benyomásaira legérzékenyebb mozgékony test, a' kültárgyak mindennemü legfinomabb benyomásainak azonnal enged, melyek az érzékek idegei által legott a' közösérzetnek adatnak át, akkép: hogy az érzékek idegei minden kivétel nélkül: ugy a' látás, hallás, szaglás, izlelés és tapintáséi végszemtséikben mindenütt nedvességgel (vizes, savos részekkel) vétetnek körül, mi által a' kültárgyak mindennemü benyomásai ezek vizére hatván legelsőben azok, ezeket a' benyomások legfinomabb árnyalati rendjében rezgésbe hozván, azt az illető érzékek idegeinek költsönzik, melyek végre benyomásaikat, ugyanazok mérveiben a' közös érzet székekszéki szervébe az agyba központositják; itt az okfőileg mindent magába zárt viszonyos ürben végöket érvén, azok sajátságaihoz: villany szikrák tsalatnak ki, miből az illető érzékek felé lett ébredés, ebből szemlélet, emlékezés, tapasztalás, ezek összehasonlitásaiból

pedig végre: a' gondolkozási tehetség fejlik ki; mely a' felsőbb rendü állatoknál az által, mivel a' belsejekben keletkezett e' nemü érzéseiket, a' kiejthető egyes hangok által a' legszükségesebbekre vonatkozva nemebelicikkel ösztönszerüleg közölhetik, részben gondolkodási tehetség fejlett ki. — De a' mely végre a' teremtményezés legfelsőbb fokánál az ember párnál, az által: mivel ez a' belsejében keletkezett, ugy egyenkénti, mint összes érzéseit, a' hangoknak egyes elkülönitett kiejtései, ezeknek tagositásai, innen pedig szókká 's végre rendes beszélő tehetséggé lett módosulásai következtében, az értett dolgokat külsőkép számtani pontossággal értelmesen elemezve tolmátsolhatá, igy a' költsönös értekezések, tapasztalások folytán itélő tehetséggé 's végre tiszta értelmiséggé fejlődött; mely a' költsönösen kitserélt kisérletek utján, a' vezérlett gondolatok minden iránybani szikrák nyerésével bizonyosságra jutván, a' vélemények homályából legvégre: a' tudat poltzára ébredt. De nehogy, eme nagyszerü szellem vívmányok, valaha elenyészhessenek, ezek tudatát a' feltárt korszak látnokai a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein az oly böltsészetileg szerkesztett páratlan nyelvünk lelkébe letéteményezvén, igy a' mindenekfeletti végtelen-örök okfőt természetével, és igy az ő: igaz, szép és jó egyült törvényeivel örökre elhagyományozván, ez által e' nyelv megvédőit magával a' mindenekfeletti okfővel szellemileg teljesen egygyéforrasztván, attól elválhatlanná tették.

Tiszt. olvasóink! már az, hogy ezen nagyságok legbensőbb értelmét, ily szokatlan tiszta fogalmakban elemezhetjük, kiki beláthatja, hogy az ily értelem; tények alapjain nyugszik, de a' midőn ezt a' tudományokban edzett férfiak előtt kimerjük mondani, magyarhoz illő őszinteséggel ujból 's ujból kijelentjük: hogy mindezek, ne a' mi érdemeinkként tekintessenek, miután azok, a' mi legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lényeges szavainak lelkébe, a' legrégibb elévült korszakban ditső elődeink által, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, tudatilag szerkesztve vésettek be; — a' mi érdemünk egyedül az, miszerint: ennek algebráját a' lehető legnagyobb kiterjedésben ez uttal, nekünk jutott a' szerentse kibetüzni, tagolni 's végre kiolvasni.

Mindezekből kitünik, hogy az ész nem egyéb: mint az enmagát felismerte okfő; 's az okfő nem más: mint az élet oka. Ezen pontos határozmányból önként következik, hogy ha az életerők egy összehangzó értelmes észbe nem székesed-

hettek volna, ekként a' mint kisvilágunk, ugy magának ez egyetemes nagyegész életerőinek (végtelen-örök kiterjedő 's összehuzó tői minőségeinek, — taszitó 's vonzó ősi erőinek), egy mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő Ész székesedését, sem lettünk volna képesek soha az ő positivitásában belátni; — mert egyes egyedül annak köszönhetjük szellemi lényekké lett emeltetésünket, mivel életerőink egy értelmes észszé székesedvén, mindezek összhangzó összfüggését teljesen beláthatván, arról egymást költsönösen felvilágosithatjuk; e' nélkül soha, de soha se lett volna képes az ember sem enmaga, sem ez összes nagyegész okfőjét a' legfőbb: Észt erköltsileg és élettanilag felismerni. Nem pantheismus tehát e' világ, vagyis az Isten nem egy és ugyanaz e' világgal, mert ő nem testi, hanem: legmagasztosb delejes éberlétü életet élő önálló szellemi Lény, a' hol mindenha megvalának azon kellékek mint: világosság, hév, delejesség és vizgőz, melyek ahoz elkerülhetlenül igényeltettek; és igy az onnan tér-időbe kifolyt nyilatkozatok szerinti észlelhetők egyenként elenyészhetnek, a' nélkül, hogy a' végtelen-örök székekszéki eszményi-való, a' mindenekfeletti: okfő, Világ-Lélek, Ige valaha elenyészhetnék. Hiszen ép ez által lesz a' mi lelkünk is halhatatlanná, mivel a' mint életerőink egy értelmes észbe tsukódtak, ekként annak székekszékiben viszonyos ür keletkezik, mely az életerőket az elenyészendő test elválása után is, egy együttiesen összfüggő delejes éberlétü életet élő szemlélődő életté, annál szorosabban forrasztja össze, minél tisztábban működött itt a' szellem-testi együtties életet élő tudva: az igaz, szép és jó isteni törvényeiben; — az ilyennél a' mint a' lélek testi kötelékétől megszabadul, az akarattól függő gondolat sebességével tér és időt nem ismerve, minden akadály nélkül azon delejes körbe vonul, melyet a' feltárt korszak istenfélő egélyészei, böltsei az üdvezültek mennyei körének nevezete alatt hagyományoztak. De ezek az egélytan különleges köréhez tartozván, ezekbe mélyebben nem ereszkedünk, örömest átadván e' legmagasb tér tanulmányozását: az egélyészeti tanokban felkent istenfélő tudós doktoroknak.

Az élettan buvára igy ismervén fel kisvilága szervezetének, az anyag lényegéből folyó okfőjét, vagyis látván életszervezetünk oly és annyi myriad mennyis tényezői parányainak egyes szervekbei alakulását, ugy az azokból fejledezett minős tényezőknek egy közös székekszéki okfőbei oly tsudálatos módoni tsukódását, ekként ezt e' nyilatkozatok szerinti észlelhetők örök rendjében szinte 's azonképen felismervén, lehetetlen a' mindezek székekszéki másra: a' mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő legfőbb Ész feltárultára reá nem jönni.

'S igy a' kik ezek bár szerfelett vázlatosan vonalozott, de a' dolog felvilágositására még is oly nyomatékosan találó deritményébe behatottak, ezek ennen életszervezetük minős tényezőinek székekszéki okfőjében keletkezett világosság, hév és delejesség alapján, ennen kisviláguk legfőbb: i g a z törvényét lelték fel; — szerves testünk ugy mennyileg, mint minőileg összfüggő épjének észszerinti

felismerésével pedig: a' szép; kisvilágunknak pedig a' közös mindenekfeletti okfővel való szervesen összfüggő felismerésén, és felebarátaink költsönös szeretetén épült édeniek elvéből végre: a' jó törvényeit, és ezzel kiki enmagát ugy erköltsileg, mint élettanilag felismerheti.

Igenis tsak igy, és ezek folytán volt lehetséges, ugy az igaz, szép és jó törvényeinek lényeges határozmányait, melyek az évesült korszakban ugy a' pogány, mint keresztény böltseknek megoldhatlan talány vala, a' szellemben szomjuhozókat teljesen kielégitenünk, mely szerint a' mint e' lényeges szavak, az őseink által megállapitva, oly tsuda alakban tartalmazzák, az igaz nem egyéb, mint: a' valónak okfőileg felismert ténye; a' midőn a' szép nem más, mint: az épnek észszerinti felismerése; — 's végre a' jó nem egyéb, mint: az édeninek ovatos (vagy jogos) élvezete. De minthogy ezekről alább ugyis tüzetesebben értekezendünk, ez uttal ezek fonalát megszakasztjuk.

Ime, igy ismerjük fel a' régi görög és római böltseknek azon mély sejtelmét, miszerint a' dolgok nagyrendje, egy régletünt korszakban keletkezett, de a' melyet ők, minthogy nem birták azon ős előképi nyelvet, mely ezen kivivott szellem nagyságokat a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein bevésve tartalmazná; a' monas, dyas sat. eredetre vonatkozó számnevei pedig az azoknak tulajdonitott lényegességet nem képviselnék; és mert mindazon tanokat Mil. Thalestől kezdve mindannyian az égyptoni ioi tanoknak, már jóval azelőtt elferditett hagyományaiból tsak elméletileg, és nem a' való tudományok okszerü kisérletein nyerék, e' szerint nem is hathattak be azon eredeti való tudományok voltaképi rejtelmébe.

És most tudatunk megérlelt nyugalmával és innen keletkezett türelmünk teljes odaadásával felétek fordulunk: atheisták! ti, kik mivel a' kétségtelen élő Isten egykori feltárt tudatát, és az innen tér és időbe átvitt nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, az elevei világosság: „Ige" okfőjén, mind ez idő szerint meg nem foghattátok, és azok felderithetési minden reményéről lemondván, egy más a' pogány, buta, állati korszak, találta: „istentelenségeknek" hódolva, minden üdvöset és szentet feldultatok, mi által az emberiséget annyi időkön át végtelen szerentsétlenségbe döntöttétek, ideje hogy mindezek felett komolyan gondolkozzatok, mert ime erősen kotzogtat az idő: hogy tanaitok hátterében a' zerusnál kevesebbre vitt, és az épész okszerüen bebizonyitott postulatumaival, oly ellentétben álló ábrándjaitok tsalárd képéről örökre lemondjatok. És igy a' midőn: az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közötti működésünkben nem a' szivet lázitani, de az ép ész szellem szomját tsillapitó modorában szólunk hozzátok, tegyétek kezeiteket kebletekre 's működjetek velünk együtt a' való tudománynyal soha ellentétbe nem jöhető: egy élő Isten ugy erköltsileg mint élettanilag felismert való vallására; és akkor a' pogány-világnak alapja mind örökre leroskadván,

azon pertzben az élő Isten országának 's igazságának az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényei kezdendik meg uralmukat, ugy magatok, mint mindnyájunk költsönös boldogságára.

'S most ti minden renden levő istenfélő publicisták, tudósok, böltsek és a' való vallást kebleitekben ápoló hit, jog, orvos doktorok kutassátok e' tanulmányunkat, a' netalán homályos eszméket tisztázzátok, a' hibáztakat javitsátok az igazság érdekében, és akkor nints kétség, hogy a' dolgok nagyrendje ujból beálland.

De a' midőn ezen rovatunkat befejeztük, nézzük saját kisvilágunk működési rendje, ugy azoknak jelves hieroglyphjeiből vett, a' böltsészekre, tudósokra és nyelvészekre egyaránt érdekes: betüi-rendszer, eredetére vonatkozó, rövid értekezésünket közelebbről.

A' való tudomány kutsát képviselő tudós betüi-rendszer, az ő jelvi jelentőségében felismerve.

Azon betüi-rendszer nyugszik a' kiokulás legbiztosb alapján, mely saját kisvilágunk leglényegesb szerveinek kikerekített működéséből, azok vázlatos idomjainak megfelelőleg, a' kiejthető legegyszerübb hangok összegében szerkesztetett.

A' betü 's irás feltalálása oly régi, mint az ész szorosb értelembeni használata maga, 's igy, hogy azt eredetileg melyik nemzet találta légyen fel, az irott hagyományként elévesült, mi ha időnkben ujból felismerhető, azt egyedül a' mi páratlan, isteni eredetü nyelvünk lelkében jártasak deríthetik fel, miután számos lényeges szavaink vannak, melyek az eredeti tudós betük jelves jelentőségein szerkesztettek.

Ha az alphabet irott történetére vonatkozó legrégibb jegyzetet kutatjuk, arról Sanchuniaton régi phoeniciai iró azt mondja : hogy a' vizözön előtti időkben az isteni Taawtosok (mi egy a' taatos, tautos, tátos, táltos ős magyar papok elnevezésével), találták fel a' betük szent jeleit, miből kiviláglik, hogy a' legrégibb korszak istenfélő papjai derítették fel, a' gondolatoknak irás általi örökítését, és ez több mint valószinü, miután a' mi isteni eredetü nyelvünk leglényegesb szavaiba vésett eszméi, oly magas böltsészetet tanusítanak, melyek egyedül a' legmagasb egélyészeti tanokban jártasaktól szerkesztethettek : sőt ha meggondoljuk azt, hogy a' minden renden levő tudományok kintse a' legrégibb időktől fogva, főleg a' papok birtokában vala, akkor ezek valóságában többé kételkednünk nem lehet.

A' tudósok az alphát a' semitai alef-tól származtatják, mely jegy az állatkörben a' bikát jeleli (alef vfelé : f e l $^{\text{visz az}}$: A'^{ig}; azaz, ha a' voltaképi tudós betük jelvi jelentőségeit, melyek a' való tudomány kutsát képviselik, az ő eredeti lényegükben felismerjük, felvisz az bennünket a' mindenekfeletti végtelen-

örök okfő : A' jáig). Igy több betük vannak, melyek az állatkör jelves jegyeiből vétettek; — sőt a' Perzsák, ma is annak jeleivel hozzák kaptsolatba : abc-jöket.

A' chinaiak szerint To-hi találta fel az irás elemeit, szemlélvén a' nagy Lung-ma nevü sárkány pontjait, azaz a' kigyóilag hajlott állatkör tsillagait.

Hasonlóan emlékeznek a' görög hagyományok is, melyek szerint az által támadt az : a b c, mivel Kadmos a' sárkányt, vagyis állatkört darabokra osztá.

'S ha most a' tudósoktól elsőnek vélt ék-betüi rendszertől kezdve, az összes alphabetek táblás jegyeit összhasonlításkép rendről-rendre egész végig áttekintjük, találni fogjuk; hogy a' rómaiak betüiket talán némi részben az őket miveltségben megelőzött görögöktől költsönözték, de kétséget nem szenved, hogy az eredeti eszmekép itt sem keletkezett, hanem azt ők is hihetőleg a' phoeniciaktól vették át, kik azt ismét több mint valószinü, hogy Noe maradékainak legrégibb égyptoni népeitől bár nagy részben átalakítva örökölték; minek valósága azonnal feltünhet azok előtt, kik tudják, hogy az égyptoniaknál három nemü alphabet diszlett, t. i. képletes (hieroglyphi), jelves (hieratikai) és holt, vagyis minden jelvi jelentőségéből kivetkezett ék (demotikai) betü-rendszer; melyek közül az első 's utolsó nyilvános vala, és a' közönséges néptől is használtatván, értetett, minthogy a' tanodákban nyilvánosan taníttatott; — a' hieratikai vala a' belső, titkos ioi betü-rendszer, melynek ismeretétől a' nép kizáratott. — Nints kétség, hogy ezek közül a' hieroglyphi betü-rendszer volt az első, melyből származott a' hieratikai 's végre a' demotikai. A' képletes betüi-rendszer eredetileg nem egyébb volt, mint : a' kültárgyak félig vázolt, rótt, rajzolt durva idomok, melyek az eszmék, események lekötésére használtattak. Mi mitsem kételkedünk, hogy ezen kültárgyiságból vett idomzatos vázak valának azon legelső eszközök, melyek által kezdetben az emberi-nem ébredező ismereteinek megszilárdítása, 's a' legkülönbözőbb eszméknek állandó lekötésére magukat önkényt felajánlván, a' legrégibb időktől fogva közönségesen használtattak. Ezen ingadozó betüi-rendszer sokáig használtatott, mig végre az általános kuts megszilárdult; de miután azt tapasztalták : hogy lett legyen ezen a' gondolatok lekötésére használt betüi-rendszer kutsa bármily határozott, az, az eszmék, és az innen emelkedett tsalhatatlan tudat pontos lekötésének elhagyományozására még sem elégséges; akkor a' már rég elévült felkent tudat korszakában, egy oly betüi-rendszerre mentek át, melynélfogva azok mindegyikének tudós jelvi jelentőségét szilárdon meghatározván, igy eme kuts megalapításával lehetségessé lőn : a' positiv tanokat, a' lehető legrövidebb praecis, és exact fogalmakban összpontosítva, a' nyelv lényeges szavainak lelkébe örök időre érvényülten letenni. — Ezen eredeti tudós, szent, jelves (=hieratikai, azaz: *hi-jer-a* titkok *titka* itt van elrejtve) betüi-rendszer volt az, melyet az égyptoni pogány papok oly titkon őriztek, főleg akkor, midőn Kám világ-tsinyán, a' Bábeli egyistenítő templom szétdulásával, az egyistenitésről a' sokistenitésre pártoltak; — és ép azért mivel ők ezt oly gondosan rejtették el, kétségtelen jele, hogy akkori időben ott oly nyelv

(t. i. szittya magyar) volt otthonos, mely a' voltaképi tudós betük felismert jelves jelentőségein, könnyen ama eredeti nyelv, lényeges szavainak lelkébe letett böltselmének felderitésére vezethetett volna. Mi mitsem kételkedünk ezek alapjain, hogy tsak akkor, midőn az emberi-nem az idők mostohaságai következtében a' természeti-tudományok gyakorlati teréről teljesen lehanyatlott, és ama isteni tanok igazságait kisérletileg bebizonyítani többé semmikép képes nem vala, tsak akkor ragadtak meg a' pogány papok minden eszközt, hogy ama isteni tanoknak fennmaradt minden legkisebb hagyományát is (miként sz. István alatt az ó hagyományokra nézve láttuk) kiirtsák, nehogy azokra térhessenek vissza; — igy lön aztán, hogy a' hajdani tudat korszakára vonatkozó tudós-betüi-rendszert, mely a' tudomány kútsát képviselé (mi főleg a' bölts és kéjszavakban tünik fel) elrejtvén, a' népnek minden ily jelves jelentőségtől megfosztott : ördögi, holt (demotikai = d e-m o^{s} t$^{-\text{ sejp sen : mot }-}$ i k) ékbetüi-rendszert kézbesítettek; mely betüi-rendszer aztán ugy égyptonban, mint babyloniában sat. részekben általánosan elterjesztetett; miből kitünik, hogy ezen betüi-rendszer nem első, miként némely tudósok vélik, hanem a' való tudomány kútsának teljes elfojtásául utolsó vala. — 'S igy midőn az égyptoniaknál az emberi-nem mivelődési fokozatához képest, ugy a' gyermeki korszakra vonatkozó : képes; mint férfiui : jelves, szent, isteni; 's hanyatlott, ördögi, bukott : ékbetüi-rendszer minden nemei diszlettek; látni való, miszerint : ama hármas alphabet eredetére vonatkozó kutforrását, és ezzel a' való tudományok kútsát, ama eredeti nemzet előképi nyelvében, kell keresnünk, melytől azon ország : égypton = egy égi-ip-ton elnevezését nyeré. — Irva van : „Jaj néktek törvénytudóknak, mert elvettétek a' tudománynak kútsát; ti magatok nem mentetek bé, a' kik bé akartak menni, azokat is megtiltottátok"; — miből kétszer kettőkénti bizonyossággal kiviláglik, miszerint : a' való tudomány kútsa hajdanta valósággal fel vala tárva, de ezt teljességgel nem deríthette fel más, mint azon legrégibb nemzet, melynek lényeges szavainak lelkébe, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' való tudomány ma is tényleg kibetüzhető, tagolható 's olvasható.

'S ha most megemlékezünk arra, hogy a' lényünkben keletkező érzések, saját kisvilágunk beljéből és a' külvilág tárgyiságaiból keletkeznek, ugy viszont minden bennünk keletkező eszmék, tsakis ezekre vezethetők vissza, akkor látni való, hogy a' tudós betük jelves képletei, a' legrégibb korszak böltsei által egyedül innen költsönöztethettek; melyeket, ha figyelemmel fürkészszük, mi is azonképen felismerhetjük. Igaz, hogy a' fentebb idézett pogány korszak hagyományain ugy tünik fel, mintha a' tudós betük jelvei egyedül a' nagyvilág vázlatos tárgyiságaiból költsönöztettek volna, de ez tévnézet, mert, ha a' tudós betük jelvei egyes egyedül a' nagyvilág kietlen tárgyiságaiból költsönöztettek volna, akkor ezek beláthatlan kiterjedésöknél fogva, egy oly kikerekitett egészet, miként saját édes anyai nyelvünk meghatározott jelves jelentőségen alapult tudós betüi elárulják, nem képezhetnének; miből világos lesz, hogy a' voltaképi eredeti elő-

képi nyelv, tudós betüi-rendszerének teljesen befejezett jelvei, a' mint látandjuk, egyes egyedül kisvilágunk tökéletesen belátott kisded egészéből költsönöztettek. Meg kell azonban engednünk, miszerint saját kisvilágunk belsejéből vett tudós betüi rendszerünk, nagy részben, a' külvilág legkülönbözőbb tárgyiságainak vázlatos betükké idomított és jóval előbb használt képletein rendeztetett véglegesen. — És ha most megemlékezünk arra is, hogy a' legrégibb korszakban élő állatok, sőt nem ritkán emberek is áldoztattak fel Istennek, melyek belsejéből tevék a' papok jóslataikat, látni való, hogy a' mindent tudni vágyó papok, a' legkülönbözőbb állatok, és az ember bontz és élettanában épen nem lehettek járatlanok, mert kétséget nem szenved, hogy minél nagyobb jártasságot szerzének maguknak ezek egybehasonlitó bontzolgatásaiban, annál inkább ébredt fel bennök, az élet okfőjére juthatási ösztön is; és igy önként következik: hogy az egyes felismert szerveket részint működésük részint külidomuk szerint, hogy egymástól azonnal megkülönböztethessék, azokat (ama vegyészi titkos jelek mintáján) egyes tudós betükkel jelelék; melyek alapjain természetes, hogy nékiek, kik jobbára élőtesteken tevék vizsgálataikat, sokkal könnyebben juthattak eredményhez, mint a' későbbi miveltebb időkben, a' midőn az ily kisérleteket egyedül holt testeken a' mint a' megszámlálhatlan mumiák tényleg bizonyítják, mit bizonnyára nem tsak bontz és élettani, hanem kórtani szempontból is, hogy visszataszító ne legyen, a' vallás palástja alatt tevének — eszközölhették; mert a' mint a' mell és koponya tsontok ügyes kezeléssel elháritattak, azonnal szembe kelle ötleni ugy a' sziv lüktető, mint az agy duzzadó, lohadó mozgásainak, melyek jelenségeiből azonnal kivehették, hogy ezen tsukódó (polaris) összeköttetésben levő két leglényegesb szervnek egyikében kell lenni főkép az élet központosított okfőjének, melyek alapjain lehetetlen vala aztán kisérletüket tovább nem folytatni; minek következtében megtudandók: hogy a' sziv, avagy az agy szervében van-e főleg az élet széki? innét különböző kisérletekre vezettettek; igy lőn, hogy bevezetvén a' bontzeszközt a' sziv üregébe, az agy duzzadó 's lohadó mozgása megszünvén, a' halál azonnal beállott; — ugy hasonlóul, ha az eszköz az agy üregébe vezettetett, a' sziv lüktető mozgása megszüntével, a' halál szinte és azonképen bekövetkezett; miből teljesen kivilághlott előttük: hogy az élet voltaképi széki okfőjének ezek egyikében kell tsalhatatlanul lenni; de a' mint ezen szervek belműködését szorosabban szemügyre vették, azonnal belátták, hogy a' sziv fáradhatlan folytonos lüktetésének elegendő okát, e' szerv magában teljességgel nem tarthatja, 's igy a' mint az agy, széki szervének ama belműködésével tüzetesebben megismerkedtek; miszerint: az eledelek emésztési, ugy az elvált tápparányoknak vérré 's ezeknek testté lett áthasonodásaival, azokból szüntelen fejledező élet-erők, az agy duzzadó mozgása alatt, az egész testet elárasztó idegek szálain egyre 's szüntelen annak üregeibe gyüledeznek, a' hol az életerők ellensarki mivoltuknál az agyban ép ugy, miként a' galvan-berz-telep ellensarkilag összeillesztett nyujtalain vonuló berz-erőknél tapasztalhatni: világosság, hév és delejesség keletkezik; ek-

ként ezek jelenségeiből lehetetlen vala aztán azonnal be nem látni, hogy az agy üregeiben ezek azon módon, tsakhogy a' szüntelen jelen levő vizgőz tartalmánál mérsékelve ismételtetvén, igy a' sziv szakadatlan lüktető mozgása onnan ered, mivel: a' sziv akarattól nem függő üreges rostjainak vörenyében levő, részben leélenyezett vasany parányai, az agy duzzadó működése alatt megdelejesedvén, összehuzódnak; a' midőn ezen delejesség (a' távirdai megszünt delejesség hasonlatosságában) az agy lelohadó mozgása alatt, egy pillanatra megszünvén, a' sziv üreges rostjai sajátos belszövetük ruganyossága következtébe ismét kitágulnak, minek felismerésével lehetetlen vala aztán a' sziv fáradhatlan lüktetésének okát, és ezzel az élet kutforrásának voltaképi okfőjét: a' szervesen működő agy delejességében fel nem ismerni; minélfogva maga az egyetemes nagyegész legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfője is feltárttá lőn. — — Ime tsak igy az anyag lényege, kisvilágunk, és ez egyetemes nagyegész tér és idöben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők felismert okfőjén, vala egyedül lehetséges: az oly teljesen kikerekitett tudós betüi-rendszert alkotni, mely mind azok kimagyarázására 's megértésére teljesen elégséges vala, mely aztán minden későbbi alphabetek alapjául szolgált. — Ezen eredeti betüi rendszer van a' mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe letéve; miből a' napfénynél világosabban tünik ki, hogy az ugynevezett római alphabet betüi, valósággal a' mi isteni eredetü nyelvünk tudós jelvei valának, mit számos, ma is felismerhető, jelves betük sommázatán szerkesztett szavaink, a' legmeglepőbb bámulatossággal bizonyítják. Igy e' szó: kút az ő egyszerü vázlatos külidomjának betükké alakított képletéből, ugy a' mint a' falusi magyar népnél ma is szokásban van: KUT = kút vétetett; — a' K megfelel a' vizet merő ember egyszerüsitett vázlatának = ; — a': T megfelel a' kútágas és gémnek; — az Ú, a' forrás medrének; — az Ú^{a} levő ék a' kútostor és az azon levő vedernek felel meg, melyet ha a' mély kútba eresztjük le, e' hangot: tuk vfelé: kút visszhangozza, miből kivehetni, hogy e' szó magából a' közös természet szájából vétetett. — — — A' tüz szóban: a' T betü nem a' kútágas és gém jelvétől vétetett, hanem az ismert vademberek általi tüz gerjesztés vázlatos képletétől költsönöztetett, ugyanis tudván, hogy a' vadak a' tüzet két különböző: lágy és keményfa létz összedörgölésével eszközlik, ekként tisztán kivehető, miszerint a': T alsó része a' feszesen álló erősb kereszt létzre, a' másik felső, mozgó, a' riszáló létz képesitésére vonatkozik, melynek sebes dörgölésén, kivált elébb salétromban ásztattan megszáritva könnyen tsalták, vagy: Üz^{ték} ki a' Tüz^{et}. — E' szó olló = , az ő idomjából kiolvasható. — Dió = , a' fél dió = D megfelel a': D^{nek}, a' választék: az I^{nek}, az egész dió az: O^{nak}; azaz: D+I+O = DIO. — Igy IRÁJ = , a' = az emberi alak egyszerü váza a' hát, nyakgerintzen levő pont, az égő gyertya: I alakjában, a' szellemileg éber, világosan látó, lángoló főre utal; — az R= , az ember egyszerü alakjára utal, kezében hatalmi jellel, itt magyar görbe karddal; — az: I pontja, vagyis a' fő

felett = levő : A'= a' tábori kalpag képesitése; az: Á^{n} levő ék : ' a' kótsagtól felül elterpedt bokréta forgójára utal; az : Á közép kereszt vonása, a' kalpag bélésére, nehogy a' főre tulságosan letsuszszék, utal; — az alsó: j, a' görbe kard hüvelyére vonatkozik. És igy kiki előtt tisztán áll, miszerint : a' képletes tömör irmodorban, ha azt az ő tudós betük jelves jelentőségében egyenként taglaljuk, minden legkisebb vonal teljesen képviselve van, a' midőn az ékbetü-rendszert a' tábori kalpagon levő vonás ék jeleli. — — Ha most ezekhez a' folyékony (currens) jelves (hieraticai) tudós betüket is itt-ott mint előnyesbet szinte felhasználjuk, és az öreg : A' helyett, a' folyékon : $A^{'t}$ = veszszük süvegül, és hozzá a' déli égövi madarak dus fodorzatu 's változó szinü tollait, előttünk áll a' legdiszesb sisak. De hogy e' szó valósággal a' miénk, bizonyítja annak bevésett tartalma is, mert az taglalva annyi mint: kir-áj^{j} azaz ha k i r^{elmed} (kérelmed) van magas személye előtt, azt ne ugy, mint más buta földig alásülyesztett pogány népek térdre borultan, hanem állva tegyed; és valóban igy volt ez a' legrégibb időben szokásban, mi már egymaga tanusága vala a' megtestesült alkotmányos életnek, mely meg nem engedte az ily földig való leláztatást, annak legfőbb földi hatalma előtt sem, kit pedig hajdanta a' dolgok reggelén : Isten országa 's igazságának felismert mintáján emelék a' hatalom székekszéki legdiszesb: Trónjára. Kiráj, vfelé : j á r^{j} i k, azaz járjon, keljen az országban, kutatván a' tisztviselők és alatvalók eljárásait, valjon hiven járnak-e el : az igaz, szép és jó törvényeiben? Személyök oly szent és sértetlen vala, hogy a' legnagyobb zavarok közepette, a' mint történeti példa is vala, bár egy vesszővel kezében, bátran járhatván kelhetvén, mindannyiakat egy őszinte szavával rendre térité. — — — Igy: Károj= , a' és megfelel az ember egyszerüsített vázlatának, az utóbbinál karddal, vagy hatalmi jellel; — az : Á=' megfelel a' tábori kalpagnak vagy sisaknak; — *O* a' főnek; — j a' kard és hüvelynek; miből kitünik, hogy e' diszes név, valószinüleg a' roppant hatalommal felruházott első király nevére, vagy talán annak első tábornagyjára vonatkozott; miután bevésésében arra utal hogy : ój^{ad} az országot ugy belőlről, mint kivülről jövő : k á r^{tól}, innen: Károj=k á r^{tól} ó j^{j}; — azaz a' vagyon és személy bátorságot ó v^{d} meg az országban. Sőt e' szavak Király és Károly igy is, helyesen és rendén iratnak, miután az öreg : L, mint a' lábak képesitése a' : és ^{ben} is benfoglalvák. — — — Tisztán tünik ki ezekből, hogy a' királyi legdiszesb hatalom feltalálói 's behozói (miután a' méh, hangya sat. társas életet élő állatok országlatát untig kisértgetve, az eszes lények kormányzatára elégteleneknek találnák) valósággal a' magyarok voltak, mert tsak a' szellemi tér nyitva hagyásán vala lehetséges, a' voltaképi szabadságot az : igaz, szép és jó törvényeinek határai közt, a' legutolsó szalma kunyhóban lakozó számára, a leghatalmasb önkénykedései ellenében bástyaként megóvni 's védni. Innen van, hogy e' nemzet: oly aristokratikus értelmü. De ugyis fogja e' nemzet tisztelni törvényes Királyát mint földi helyettes istenét, mihelyest az isteni dolgok nagyrendje felett kitisztuland. — Igy ház

=H†Á†Z=ház, a' háztetőn levő: ék, megfelel a' kéménynek, az: A a' fedélnek, a' : H a' ház alsó gerendázatának, a' : Z a' H, a' gerendázatát összekötő kapotsnak felelnek meg. Igy az ömber szó : =Ⓣ†M†B†E†R szinte ezen betük jelves jelentőségein alapszik. — Igy hajó = biró sat. azonképen ily betük jelvein keletkeztek. [126]) [126])

Mindezek összevágó alapjaiból a' napfénynél világosabban áll előttünk, miszerint az eredeti ó-égyptoni népek, a' mint az Égypton oly lényeges okirati fontossággal biró szavának elnevezéséből kitünik, a' legtisztább magyar ajku népek valának, mert e' szó arra utal, hogy az : egy égi ip (ép) ton (tan), vagyis az egy Isten ép tana, ott vala életbe léptetve vagy letéve. — Miből számtani bizonyossággal áll előttünk, hogy az összes hitregéknek egyistenitésből kiindulásai, eredetileg a' legrégibb magyar ajku népektől keletkeztek. Ezt bizonyítja a' mitus (mythus) szó, mely okiratilag arra utal, hogy ama eredeti tanok a': mi^{tan} tus^{áinkból} keletkeztek, de mivel azok igazságait a' természeti-tudományok teljes lehanyatlásával kisérleti uton tényleg bebizonyítani többé képesek nem valának; innen azokat : mesék', talányok', hitregéknek : mithusnak tekintették. De ezek kétségtelen valóságát bizonyitják az emberi-nem eredeti történelmére vonatkozó : Ádám, Éva, Kain, Ábel, Lamek, Noe, Sem, Kám, Jafet, Bábel sat. sat. oly lényeges szavak bevésései is; — sőt ha tekintetbe veszszük a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe örök-időkre érvényülten letett, sommás positiv isteni tanait, akkor nem lehet többé kétség, hogy az összes mitusi panorámáknak eredeti egyistenitő tanai, melyet a' legmiveltebb népek tudósai oly annyira kerestek, tőlünk származván, a' kiokulás terén az első szülöttség oly fontos kérdésének kiindulásai, tsakugyan a' mi ditső nemzetünk elődei által vívattak ki. És hogy ezek valósággal igy vannak, onnan világos: mivel mindenki előtt ki a' legrégibb szétszórt görög hagyományokban jártas, tudva van, hogy az : ioi vagyis jó tanok, valósággal Égyptonban voltak elrejtve, 's ép azért utaztak oda a' mindenrendü legtekintélyesb görög tudósok, hogy ama titkos tudományokat, melyek az ő pogány istentelen tanaikkal nyilt ellentétben állottak, magukéivá tehessék; de a' mint láttuk, mindazon törekvések a' természeti-tudományok tsak nem teljes hanyatlásával meghiusultak; melyek az emberiségre nézve mind örökre elenyészendettek volna, hatsak a' természeti-tudományok mindinkábbi lábra kapott kisérleti tényein, ama elveszett való tudományok felett kiokulnunk módunkban nem lett volna.

Nints tehát előttünk bizonyosabb, mint az : hogy ditső elődeink a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein keletkezett szent, jelves, vagy hieratikai betüi-rendszert, mely a' későbbi időkben a' pogány égyptoniaktól oly annyira titkoltatott, sehonnan oly sorozatos következetességgel nem is költsönözhették, mint kisvilágunk lényeges szerveinek ugy jelves, mint működési jelentőségéből, mert ezt kikerekített kisded szerves egységénél fogva, okfői

működésében teljesen belátván és felismervén, önként tolá fel magát az első találónál arra, hogy a' legjelentésesb szervek jelvi képesitéseit, lelki ihletségének beljéből külsőképeni lenyomatra alkalmazza; sőt voltakép tsak is most volt lehetséges a' kültermészet beláthatlan tárgyainak vázlatos idomjaiból, már jóval azelőtt költsönzött és szerfelett vázlatosan megszaporodott ingadozó jelves betüit, az életszervezet legjelentésesb felismert szervein, ugy az elkülönitetlen kiejthető tiszta egyszerü hangok összegén, összhangzóan kikerekített teljes betüi-rendszerbe, a' természettől kijelelt logicai ösvényen rendezni. Igy áll ama találmány összhangzásban azzal: hogy a' betük szent jeleit az isteni táltos papok találták fel, kik a' mint tudjuk a' népnek nem tsak lelki (szellemi), de testi orvosai is valának; és igy mitsem kételkedhetünk, hogy az ember és a' véres áldozatokra szükségelt állatok hasonlító bontz és élettanában jártasak ne lettek volna. Innen azon határtalan tisztelet, melylyel a' népek minden időkön át (bár annyi visszaélések után is), az istenfélő papok iránt viseltettek; mert kétségtelen, hogy az egykori édeni mindenkit az élő Isten tudatára vezető, a' szellemet teljesen megnyugtató legböltsebb és legüdvösebb: egy égi ép tant ők találták, tálalták, tárták fel; — de ez az emberi-nem bukása előtti oly régelévült időben keletkezett, a'midőn a' táltos papok az elméleti tanokon kivül, gyakorlati tanokban is részesülvén, a' szó teljes értelmében mindnyáján természetvizsgálók és valódi böltsek levén, tiszta lelkiségüknél e' nagy tiszteletet, méltán kiis érdemelték; — minthogy a' szent igazságot, erköltsiséget istenfélőleg nem tsak szájjal, elméletileg miként a' pogány világban oly tsordultig telten láttuk, de a' mint a' közös állam maximáit, a' dolgok nagyrendjét, és annak minden iránybani boldogságát megalapitó erkölts tiszta családias életet élő istenfélő Táltosokhoz illett, azt életbe átvitten, az egész társaságra kiható legpéldásabb kivitellel gyakorlatilag is követték. És nints kétség, hogy az egész társadalom erköltsiségére 's boldogságára oly jótékonyan kiható eloldhatlan egynejüségi intézményt ők alapitották, és hozták be az életbe.

Nints és nem lehet tehát kétség, a' mint ennen tömeges nemzetünk életbe átvitt legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lelke elárulja, hogy eme istenfélő tudós papi testület, a' positiv isteni tanokat, és ezzel a' dolgok nagyrendjét nyiltan, az összes nemzet tudósainak hozzájárulásával vezették, miután ugy a' vallási, mint országlási, törvénykezési, böltsészeti, természettani, számtani, kéjek sat. leglényegesb szavai, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein örök időkre érvényülten szerkesztvék. Erre utal a' szombat szó. Innen van, hogy ama isteni korszak bukása után, az egyes szaktani tudományokkal foglalkozó papok elnevezéseivel, a' föld kerekségén szétszortan mindenütt találkozunk, igy a' perzsák papjaikat hajdan: Magusoknak nevezték, valószinüleg azon eredeti tudós papi osztálytól, kik a' magos (tsillagászat 's physica) tannal foglalkoztak; — igy: az indu papok egy osztályát, ma is: Bontzoknak nevezik, valószinüleg onnan, mivel hajdanta ezek bontzolák az áldo-

zatra szentelt állatokat, a' mint is azon legkülönbözőbb élő 's holtak testeit, melyek a' bontz és élettan kutatóinak elkerülhetlen kellékét teszik; — ugyan itt egy nemét a' papoknak: Buddháknak nevezik, hietőleg eredetileg a' butáktól, kik amazok, mint felsőbb rendü tudós papok körül szolgai kötelességet végeztek; — a' vegyészettel foglalkozókat hietőleg: Kimikusoknak nevezték, mert az bizonyos, hogy az anyag és testek: ki 's mi[jével] foglalatoskodtak; — Sőt a' Táltos elnevezés, miként a' magyarok e' hazábai beköltözésekor is nevezék papjaikat, a' mint a' mindent látó 's tudó bevésésből kitünik, ezen osztály volt közöttük a' legmagasb; miután amazok összes tanain egy tiszta egélyészeti tanrendszert alapitottak, mely a' való tudomány tényén gyakorlatilag átvitt világi országlattal szerves összfüggésben állván, ekként a' dolgok nagyrendje, az égiek felismert mintáján, itt e' földön is azonképen megalapittatott.

És most vélekedjék bár ki a' mint neki következetesebbnek látszik, de mi saját isteni eredetü nyelvünk szellemdús lelkéből, eme élő okmányból szólva, az égyptoni évesült pogány korszak zárkódzott tan-rendszerét, az egykori kétségtelen óriási szellem korszak nyilt mintáján, de ellenkezőleg t. i. zárt (tzéh) rendszeren alakulva lenni látjuk; hogy igy azon vizözöni romokból fennmaradt tudományoktól, azok zárt rendszerkénti kezelésével, a' tömeget a' lehetőleg kizárván, önzőleg mindent ennen testületük és hatalmuk javára kizsákmányolhassanak, és ép azért vezették teendőiket titkosan, mivel tudták, hogy nem isteni, hanem ellenkezőleg istentelen, az isteni észt örök időkre lenyűgözni akaró dolgokban jártak el. Innen van, hogy ők, titkos belső tanként, a' hajdani óriási szellem korszak világának feltárt: központi világosság, világ-Lélek okfőjén keletkezett tant fogadták el; a' midőn nyiltankénti genisisöket, a' zerusnál kevesb mivoltból származtatták. De ime ezen eredeti isteni tanoktól, Noe halálával, a' bábeli egyistenitő templom tovább épitése feletti összekottzanás után a' Sem-Jafetiektől szándékosan eltért pogány Kám, és pártos ivadékai, végre is teljes szétdulással lakolván, ezzel isteni eredetü nyelvöket és országlásukat is elvesztették; minélfogva az idegen ajku pogány papoknak, kik ama eredeti előképi tudós nyelvet tanulmányozák, teljes lehetetlen vala aztán, főleg a' természeti-tudományok gyakorlati részének elenyésztével, ama isteni ioi, jótanoknak lelkébe behatni, és ujból életbe átvitten felelevenitení.

Ime igy függnek ezek össze azzal, hogy az eredeti reál tanok alapjain emelkedett istenfélő őspapok: Táltosoknak, vagyis mindent látó tudósoknak nevcztettek (l. e' szó taglalását a' 61-ik sz. a. jegy). Igy értjük meg a' papyros szó voltaképi bevésését (l. a 150. sz. a. jegyzetet).

Mind ezek leleplezései után tisztában állhat előttünk, hogy az ugynevezett római betü-rendszer nem egyéb, mint életszervezetünk, leglényegesb szerveibe oltott, és egymásután következő jelv, és működési rendjének ősböltseinktől meritett és megalapitott betüi sorozata; 's ez élettanilag ma is bebizonyitható: mert a' midőn az ember az anya méhében megfogamzva 's ott folytonos fejlődé-

sében végre a' kültermészet elbirására alkalmatossá tétetvén, a' szülés vajudásai közt a' kültermészetnek átadatik, akkor enséges működésében legelsőben is az által indittatik meg, miszerint: a' mennyis tényezők mint vérparányok, vagyis a' hol az életszervezet minden mennyis és minős tényezői 's pedig ezen utóbbiak lekötve vannak képviselve, szerves széki működésükből, a' szivből, jelves vázlat-
[127] ban: ♁ = ♃ = A' [127] vagyis A'ból saját vérerein a' tüdőbe, vázlatos jelvben:
[128] [129] ♋ = B^{é} [128] tolatnak, a' midőn a' kültermészet láthatárából, jelvileg: ♎ = D^{é} [129]), a' lég, az e' végett kijelelt utain, mint: száj, orr, gége, légtsővek nyilásain, jelvi-
[130] leg: E = ℰ [130]) a' tüdőbe erőszakkal betódul: hogy ott a' kisvilág többes menynyis tényezőjével, mely a' kisvilág légarányához viszonyos ürként áll, kiarányodván, a' vérkeringés és a' minős tényezők, vagyis életerők kifejlésének elősegélésére alkalmatossá tétessék; — mi által az ujonnan született kisded magzat mennyis tényezői, a' kültermészet légrétegével teljesen kiarányodván, szájával a' már fenntebb megemlitett oknál, a' többes mennyis tényezőinek ujbóli felvételére ösztönöztetik; minélfogva szájával ide-oda keresgél; ekkor az emlőkre, jelvileg ♌ = ℰ tétetvén, ugy az ital, itel (étel) részeivel kiarányodván, mind addig halad fejlődésében, mig végre a' fogak előtérbe jövén, a' kültermészetből nyert eledelek szétmorzsolására alkalmatossá tétetik, ekkor az emlőktől elválasztatván,
[131] az eledelek a' fogak, jelvileg: F [131]) által elaprittatván a' garaton át, jelvileg:
[132] G = ♆ [132]) egyes nyeletekben a' sarló: ♆ képesitésében learatnak, lenyeletnek,
[133] és a' kishasba: H [133]) = ♍, mint két nyilással ellátott gyomorba hozatnak, a' hol az emésztés utján ujparány alakulásba menvén, ekként az étel tápot nyujtó parányai, az azt nem nyujtó részektől elválasztatnak; — vagyis ezen táprészeknek
[134] egymástóli eloszlási képletének jelvével élve: I ^{sednek} [134]), ezek a' nyál, gyomor, epe, belek sat. nedveinek hozzájárulásával még jobban meghigittatván, tisztittatván mint ilyenek az illető utakon az életszervezet belsejébe, mintegy uj életbe mennek át; azaz már most ti kitisztult, kimosott (chimos) emv, és kioszolt tejnye (chylos) tápnya részek, paránykák hasonodjatok, éljetek ujból, az ujélet javára,
[135] innen jelvi jelentőségében: J^{é} [135]) vfelé: ^{é}J.

Ekkor az életszervezet, vagyis legegyszerübb vázlatos jelvében: ♈ =
[136] ♉ [136]) két legfőbb t. i. kevesb tényezője, mint: lég, a' tüdőben idült, és többes tényezője, mint: eledel, az emésztés (szemtsézés) utján részben táppá alakulva, saját szervein annak beljébe vitetnek, — holott az eledelektől fennmaradt emészthetlen rész, mint hasznavehetlen, a' végbelen időszakonként kiürittetik, azaz jel-
[137] vileg: a' lábak = ^{é}L [137]) menési hasonlatosságában elvonulnak.

Az étel részeiből ekként kilutskolt, oszolt tápparányok, arra, hogy az életszervezet enséges érdekében teljesen áthasonodhassanak, még nem eléggé tiszták, és igy a' mint a' tápparányok az illető hajszálu edényeken, a' szivnek minden részekre kiható szivó, vagy duzzadó működése folytán felvonatnak, legelsőben is a' bélmirigyekben, a' még velök netalán tapadva maradt idegen emészthetlen parányoktól ujból megtisztittatnak, és az életszervezet áthasonitására mind-

inkább alkalmatosabbá tétetnek; — innen a' bélmirigyeknek motskos szine; innen ezen gurdélyos járásnak és legmirigyesb részeknek tudós jelvi képesitése: ^{c}M [138]). Igy és ekként, minden idegen emészthetlen, áthasonithatlan részektől a' lehetőleg megtisztult tápparányok, a' maguk sajátos nyirk edényein az életszervezet enségébe, azaz jelvileg: ^{e}N [139]) két helyen a' vállperetz alatti üresérbe, az egyéniség ($^{c}N^{ség}$) javára merülnek. [138]) [139])

Ekként az életszervezet enségének a' lehetőleg megtisztult, és a' tüdőkben léggel megtöményült kevesb és többes mennyis tényezői meglevén alkalmatossá lettek arra: hogy az élenynyeli kielégülésök folytán uj parány alakulásba menjenek, mi alatt a' minős tényezők életerőkként az idegrendszer szálai által a' szövetek, gerintzagy és végre az agy üregeibe szivatván, ekként az egész elszigetelt életszervezetet teljesen megtöményitve árasztják el nem tsak, hanem azontúl is bizonyos környezetet képeznek, mi jelvi jelentőségében: ugy az agy némi gömbölyded idoma, mint az ür belműködési hasonlatosságában leginkább megegyeztethető: az O [140]) jelvével. Sőt az által, mivel az ellensarki minős tényezők, mint életerők az agy üregeiben teljesen kiarányodva egyénies életerői lélekbe azonosodva tsukódnak, igy itt az egész életszervezet mivoltához képest viszonyos ür keletkezik, mi által az agy állományának duzzadó, vagyis a' már emlitettük galvan-berz-telep zárt lántzolata hasonlatosságában: a' sziv (és ez által az összes szervek) üreges rostjaira deleileg hatván, e' két mennyis és műnős tényezők széki szervei: a' s z i v és a g y deleileg ruganyozta távirdai gép hasonlatosságában, életszervileg tsukódtan együlve ütem szerinti mozzanatokban költsönösen nógatják egymást, mi által az egész életszervezet, minden egyes paránya részben sulytalanittatván, ezen időnyös duzzadó 's lohadó mozgások rezgéseiben működnek, mire az agy üregeibe gyüledezett életerőknek egymásközötti költsönös kiarányodásaiból: hév, világosság és delejesség, innen viszonyos ür, ebből közös érzet keletkezik, erre a' kültárgyak felé ébredés, innen emlékezet, tapasztalás, elmélet és végre a' gondolatoknak minden iránybani szikrák kitsalásával itélőtehetség, és legeslegvégül önismeretre ébredés emelkedik, mi jelvi jelentőségében leginkább összehasonlitható: az $\ddot{O}^{vel}$ (⊙) [141]), mint önmagát tudatilag felismerő legszembeötlőbb személyességre vitt jelzettel. [140]) [141])

Hogy pedig ugy a' mennyis, mint minős tényezőkkel teljesen felszerelt életszervezet, működését szakadatlanul folytathassa, tsak ugy volt lehetséges, hogy az életműfolyam által felhasznált lankadozó visszvérparányai (melyek ép ezen felhasználásnál fogva, a' külvilág légi közege arányához kevesebbé váltak), a tüdő működésén ujból kiépülve felfrissüljenek, vagyis az egyes féltüdő jelves képletében: $P^{j} = \mathfrak{P}$ [142]) vfelé: ^{e}P a' visszvérparányok a' léggel kiarányodván, kiüdülvén épekké lesznek, mire az illető mennyis tényezők, mintegy habzásba jövén felveretnek, azaz jelvi képletben: $^{e}R = \mathfrak{R}$ [143]), mire aztán az épparányok ezen felverésre, felfrissitésre, mint tisztult: ütvér parányai, az illető tüdőereken át a' sziv balfelébe visszavitetnek, a' honnan aztán a' tudva levő utakon az egész [142]) [143])

életszervezetbe szétözönlének. Az ütvér parányok végre, a' hajtsőves rendszerben (vér vfelé: rév) révet, partot, kikötőt találván, leesnek, kiszállnak és az élet-
[144]) szervezet javára áthasonodnak, azaz a' férkezés, tsukódás tudós jelve: ^{c}S [144]). De ne hogy a' költsönös kiarányodások következtében kevesebbé vált és leesett és kifáradt, életerejökben megfogyatkozott lankadozó, sőt némi részben minden ujulhatási élénkülésüket vesztett, teljesen lehanyatlott, alélt, elélt, elégett parányok az életszervezet ártalmára túl gyüledezhessenek, ekként a' székekszéki szervnek az agynak, a' sziv üreges rostjaira deleileg ható működése folytán, a' hajtsőves rendszerből a' lankadozott és felhasznált vérparányok a' visszvér edényein ujból felszivatnak, felmeretnek, azaz a' kútágas és gém működési 's
[145]) jelvi jelentőségében: T^{é} [145]) avagy: az agy és sziv egymást deleileg ruganyozta kettős szivattyus gép örökmozdonyakénti hasonlatosságában ujból felmeretnek; — hogy igy a' még használhatók a' májban elválasztassanak, és az emésztés, vagy is a' tápparányoknak szemtsézési működéséhez hozzá járulván, azok áthasonodását annál könnyebben előmozditsák; vagyis a' máj epét elválasztó kútfor-
[146]) rásának tudós jelvi jelentőségében: U [146]); — holott a' teljesen felhasznált alélt, elélt parányok, mint hasznavehetlenek, ártalmasak, az ital fölöslegével együtt, mint: sepredék, pes, vizelet a' vesék által elválasztatván, az illető tsatornán kivezettetnek, ürittetnek, mi tudós betüi jelentőségében, a' két vese szüntelen tsergede-
[147]) dező forrásával, és igy az Ü^{vel} [147]) hasonlitható össze.

De, nehogy a' maga enséges tökélyét elért életszervezet pályáját ujra 's ujra kezdeni kényteleníttessék, vagy hogy a' Teremtő oly nagyszerü teljes sikert ért vívmányai elenyésszenek, az egész életszervezet legélénkitettebb parányainak megfeszitett ívveli hasonlatosságában, tudós jelvi jelentőségében, jelvileg:
[148]) 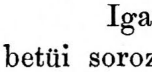 = U^{é} [148]), az ellennemi szervek költsönös tsukódásaiknál erőben megtöretvén, betüileg: V^{É}, az ellövelt nyilnak tzélt találta fogamzási eszmesitésében, jel-
[149]) vileg: Ź [149]), ekként kisvilága körzetes körét ép ugy, mint a' tsillagzatos állatkörben, a' nyilas befutja, s ezzel saját kisvilága folytonos szaporodását örökiti.

Azaz, nemde ott vannak, a' honnan maguk is kiindultak, és igy pálya körüket befutván, a' töredékek ujból: Á^{tól} kezdik a' maguk működéseit, ime igy megy ez örökös körben.

Igaz ugyan, hogy itt nintsen, mind azon tisztán kiejthető hangjegyek betüi sorozata képviselve, melyek a' magyar nyelv természetéből folynak, de miután ezen hiányzók ugyis nem annyira belszervezetünk működésére, mindinkább az ezzel teljes összfüggésben álló külszervek és érzékekre vonatkoznak, ekként a' mint már eddig is némely eszélyesb nyelvészeink tevének, méltán ragaszthatjuk a' rendszeres betüi sorozathoz függelékkép azokat, miután ezen betüi jelvek az előbbeni nagykörben ugyis lappangólag képviseltetvén, egyedül azok hosszabb kiejtésére vonatkoznak, ide tartoznak: Á, É, Í, Ó, Ú, Ő, Ű.

Az: Á nem egyébre vonatkozik, mint arra, hogy a' midőn a' saját körét folytatni megindult eszmélni kezdő tsetsemő, éhező gyomrától izgattatva, a' vilá-

gosság sugarai által szembeötlött anyjára ismerve, ezen első tisztán kiejthető örömhangra: Á^{ra} fakad (ép ugy, mint midőn az élettan első felkent buvárja, a' sziv működését, és annak jelves képletét felismervén, azt, az öntudatán kivül kiadott örömhang kiejtésétől: Á^{nak} jelelé). Innen kivehető, hogy az: Á felső külön álló ékje, a' világosság sugárai által kivilágositott legkülönbözőbb tárgyakra vonatkozván, ekként az alsó elágazó vonalzatos részek, az azoktól a' szemeinkbe központosult két szélső világitó sugárokra utal, és igy az: Á, itt jelvileg a' látás szerveire vonatkozik. — — Ɛ' = ⌒⌒, a' női enség legbetsesbikére, a' gyermekét oly édesdeden ápoló anyának deli emlőire utal; — ugyanez vonatkozik végvonalzataiban a' gluteusok, és a' kevesbsarki külnemi szervekre; — a' midőn az: Í sok jelvi jelentőségein kivül, a' többessarki külnemi szervekre is utal; — az: Ó egyszerü jelentőségére a' fájdalomnak rögtön kitsikart hangja; nemde: az egymást szivből szerető ellennemi párokra, misem lehet oly annyira örvendetes, mint midőn szerelmök első gyümöltsét O^{ban} fejledezni tapasztalják, azonban a' nehézkesség vége felé, mindketten nem kevéssé aggódnak a' bekövetkezhető baleset beállhatásán, és ime a' midőn a' bánat siró hangján megszólal a' kisded, és hirül viszi a' szülőknek a' szerentsés túlesést, az aggodást rögtön öröm követi; — innen a' dolog természetében levő mondat: „busongva vigad a magyar," azaz minthogy a' bánatos sirás hangja hat legelőször a' sorsukkal kiengesztelt felekre, innen: az Ó, a' fül töltséres tsövét képző külnyilására, a' felül különálló ék pedig, az abba vonuló hangrezgésre vonatkozván, ekként az ó jelvi s' működési jelentőségében, a' hallás szerveire utal. — Ú, az elszáló illat, vagy bűz árját felismerő szerveire: a' szaglásra vonatkozik; — a' midőn: az Ő az izlés: az Ü a' tapintás szerveire utalnak.

E' betük sorozatos lántzolata ugyan átalakitathatik, de minthogy ezen rend nyelvészeinktől a' legrégibb időktől elfogadva 's életbe átvive megszilárdult, részünkről ama sorozatot mint szerfelett eszélyest megtartottuk, mivel ezek alapjain bár kiis, ki az ember bontz és élettan lelkébe tsak némileg is bepillantott, ezzel mintegy mnemonicai elfelejthetlen lántzolattal azonnal felismeri, 's elősorolhatja saját kisvilága szerves működésére vonatkozó összes műfolyamát annak okfőjével együtt, mi által mindezen bonyolódott tanok összegét, mintegy töltsérrel öntési eszméjében, egy négy latin osztályt végezte tanuló, ki a' természetitudományok elemeibe beavattatott, tudatilag felismerheti 's beláthatja, mi által a' való tudományok szentélyében mintegy kis doktorrá avattatik.

Nemde tsak most látjuk be voltakép, hogy a' mint az eredetre vonatkozó tiz törzs alapszám által, a' végetlenig minden kiszámitható, ugy kisvilágunk lényeges szerveinek kiegészitett működési rendjéből vett: tudós betük jelvi jelentőségein ugy kis- mint nagyvilágunk mindennemü legrejtettebb okfőire vonatkozó eszmék is kifejezhetők, és általok a' végetlenig minden kimagyarázható. Ez az igazi isteni eredetü, szent, belső, titkos hieratikai álfabet. Igenis, tsak igy vala egyedül lehetseges az isteni tant, a' tudós betük jól és állandóul meghatáro-

zott jelves jelentőségein, a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe oly tsuda alakban örök időkre érvényülten letenni; melyet onnan ma is kibetüzvén, tagolván és olvashatván, az tsalhatatlanul a' dolgok nagyrendjére vezetend.

Igy értjük meg aztán voltakép, a' legrégibb irók ama feljegyzéseit, miszerint az: álfabet sorozatos szerkezete, értelmezett jelentőségen alapszik. Ez a' voltaképi a' tudományokat töltsérrel öntési eszméjében mnemonikai elfelejthetlenséggel lekötött oktatási vagy tanitási mód, mely szerint a' legnehezebb tantárgyak, a' középszerü elmebeli tehetséggel birók közt is igen könnyen, és elfelejthetlen állandósággal terjeszthetők. Ime ezek alapjain tisztán álland előttünk, hogy voltaképi bölts, a' mint e' lényeges, a' régi szótárakban fellelhető szó oly világosan foglalja magában, tsak az lehet, a' ki e' kietlen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, az ő okfői igazságában szellemileg felismerte; — a' mint voltaképi tudós egyedül az lehet, a' mint e' lényeges szó oly kirivólag feltárja, a' ki az: ^{é}d^{re} vezető ut^{at} ^{meg}ód^{ani} tud^{ja}, azaz rövideden a' tudós szó vfelé: 's-ód^{ja} mit? az édenre ^{e}d^{re} vezető ut^{at}.

Mindezek után bárki tisztán beláthatja, hogy az Á^{t} a' legrégibb elévült időben azért nevezték igy, mivel ez a' felismerés, kezdet, kiindulás, tetőpont, meglepetés ösztönszerü kiejtett hangja. — B^{é} a' behatástól. — D^{é} az édtől sat. vétetett; és igy minden betünek megvan az ő lényeges oka, miért nevezték el ditső elődeink: a' B^{ét} bének, a' D^{ét} dének, és nem B^{á}, B^{o}, ^{á}B, ^{o}B, D^{a}, D^{o}-nak sat. — Miből vagy akarva vagy nem, be kell látnunk, hogy a' legkülönbözőbb nyelvek mindannyian, ugyanazon egy hangzatos betüi-rendszeren nyugszanak, melyek minden kivétel nélkül az eredeti, előképi, legtökéletesb nyelv állandóul meghatározott tudós betüinek jelvi jelentőségein habár alakjokra végtelenig átalakulva keletkeztek, és ez főkép akkor tünik ki, midőn a' legkülönbözőbb ajku nyelvek benső lényegességeit a' betük meghatározott jelves jelentőségein hasonlitjuk össze; miből világos lesz, hogy ha a' tudós betük jelves jelentőségein szerkesztett eredeti nyelvek, az idők roppant viharjain egymással össze nem zavarodnak, mindazokat némi kiszámitással, ma is megérthetnők. — Innen van, hogy a' böltszészet legmagasb kiszámitásain kejetkezett leglényegesb szavak, melyek az eredeti sommázattól el nem tértek, mai napig a' tudós betük eredeti jelves jelentőségein megértetnek, igy a' perzsa: Yzdán, Jijzdan, Jzden, Jzdan a' szomszédos szittya magyar: Istentől; — az égyptoni: Io, a' jótól; — a' görög: Theos, T a' merités, H a' széki (=⊙) jelve, azaz, a' végtelen-örök székekszéki szervéből=⊙ merülve oszoltak, mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők; — az: os=osz vfelé szó (verbum) ige, mindannyian az eredetre jelentőséggel birnak; — a' latin: Deus, a' görög: theos, teos, deos, deus sat. ugyanaz; — a' német: Gott=^{é}G-ott^{től}; — a' török: Alláh hála, a' mindenekfeletti: Á^{nak} okfőnek; — a' sanskrit: Dewa a' véd^{től}, mert nints emberre biztosb védelem, mint az

Isten tudata; — a' héber: Jehová=I-e-hová 's a' honnan jött és megyen minden vissza sat. Ime ezek alapjain a' kétkedők előtt mindinkább nagyobb figyelmet ébresztend. Mojzes I. könyvének ama jegyzete: miszerint a' nyelvek zürje, ugyanazon egy eredeti-nyelvből oszolva indult ki. — 'S igy mi sem érdemli meg a' tudósok kutatásait annyira, mint: a' Noe 's családjára vonatkozó történet, melyet minden nemzet, a' legkülönbözőbb regék alakjában, a' magáénak tartván elsajátított, 's igy, hogy melyik nemzeté legyen voltakép ezen történet, azt tsak ugy ismerhetjük fel, ha a' szt. hagyományok eseményeire vonatkozó lényeges történelmi szavak bevéséseit, a' tudós betük jól és állandóul megalapitott jelves jelentőségein bensőleg kutatjuk; melyek tartalmából kitünend, hogy ugy az idézett fenntebbi, mint: Ádám, Éva, Ábel, Kain, Lamek, Tubálkain, Noe, Sem, Kám, Jafet, Nimrod, Ábrahám, Sára, Hágár, Izsák, Ezsau, Jákob, Lea, Ráchel, Lót, Támár, Péretz, Zerák, Tzipora sat. sat. történelemre vonatkozó lényeges szavak, a' mint azokat részint előzményes, részint e' jelen művünkben szétszortan elemeztük, világosan kitünik, hogy azok, min nyelvünk alapjain keletkezvén, ekként ugyanazon történetnek a' miénknek kell lenni; melyet a' gondolkodók felébresztéseül ép azért hagyományoztak el az istenfélő legrégibb táltosok, a' honnan Mojzes is véve az ő szerfelett rövid töredékes történetét, hogy a' legkésőbbi időkben is ismerje fel magát azon eredeti ős nemzet, melynek nyelvéből oszolva indultak ki a' többiek (l. a' 44-ik sz. a. jegyzetet).

Ime tiszt. tudósok itt vannak a' mi isteni eredetü nyelvünk voltaképi szent betüi-rendszerének ugy minős, mint mennyis jelvi jelentőségen alapult tudós jegyei letéve; igenis ezen tudós betük jól és állandóan meghatározott jelves jelentőségein vala egyedül lehetséges, a' legrégibb korszak kisérleti tényein felmerült legtisztább való tanokat, egyenként a' lényeges szavak lelkébe számtani pontossággal örök időre érvényülten letenni; melyek mindaddig, mig eme tanok folyton folyt oktatásai nemzedékről nemzedékre nyilt ellenőrséggel mentek át a' közönség használatába, addig azok az összes társadalomra nézve a' legboldogitóbbak valának; — de a' midőn a' beállott roppant rombolások következtében az emberi-nem ama eredeti egyistenitői tanoktól eltérve, a' természet részbeni imádására, enistenitésre, sokistenitésre 's végre istentagadásra fajult, ekként a' zsarnokság megszilárdításával, nem tsoda, ha ama szent betüi-rendszernek, mely a' voltaképi tudomány kútsát képviselé, kiküszöböltetésével, és helyébe a' minden tudós jelvi jelentőségből kivetkezett ördög találta holt, ékbetüi: demotikai rendszer behozatalával az eredeti nyelv lelkébe vésett böltselme is elveszvén, igy maga az isteni eredetü nyelv is nagysokára szokásos, és végre holt nyelvvé zuhant alá. De ime a' midőn eme ditső nemzet a' jóságos élő Isten láthatatlan utjain, a' kereszténységbei olvadása után, nyelve geniusával oly teljesen megegyező eredeti betüinek rendszerével ujból egyesülve találkozott; — itt az ideje, hogy a' dolgok nagyrendjére térjen vissza. Igenis, ezen tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein vala egyedül lehetséges a' természeti tudomá-

nyok kisérleti tényein felmerült tiszta tsalhatatlan tanokat, a' mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényülten kiszámitva, letenni. — Mi, ezek mélyebb fejtegetésébe, bár füzetekre terjeszkedhetnénk, szándékosan nem botsátkozunk, miután nem élünk ama nyilt paraditsomi korszakban, midőn mindezeket egész leplezetlenséggel elemezhetnők, de eljöend az idő, midőn mindezek felett: a' bölts, tudományos, erköltsös, történelmi, kéj sat. szavak lelkéből kitünend, hogy ditső elődeink, a' dolgok ama arany-korszakának nagyrendjében, a' társadalom legfőbb erköltsiségére oly jótékonyan kiható intézményt: az egynejüséget, soha de soha az ő általánosságában ki nem vívhatták volna, hatsak az anyag lényege 's kisvilágunk okfőjén a' jóságos élő Istent, annak országát és igazságát az ő: igaz, szép és jó törvényeivel fel nem ismerve, azt tényleg az ő legtisztább positivitásában kimutatni képesek nem lettek volna; mert tsak igy lehetett legyőzni, az ember, állati érdekeken nyugvó, visszaéléseivel tsordultig telt pogány elveket.

Ezek vizsgálatain tehát mi teljesen egyetértünk Mojzes történelme I-ső könyvének ama jegyzetével, mely szerint minden nyelvek egy eredetiből oszolva fajultak el; értvén t. i. azon vizözön előtti régletünt óriási szellem korszaki időket, midőn az annyi: rikátsoló, dadogó, sejpelő vad 's pogány nyelvek egy eredeti klaszikai nyelvbe olvadtak be; — de ezen nyelv nem lehetett más, a' mint a' legkülönbözőbb nyelvek ugyanazon alphabeten nyugvó lelkök elárulja, mint azon isteni, mely e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, és az ezzel teljes összfüggésben levő isteni tanokat tudatilag tartalmazza magában, mert tsak ezen isteni eredetü nyelv az, melyben a' tudomány kútsa mai napon is, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein tényleg kibetüzhető, tagolható 's olvasható. 'S hogy a' való tudomány kútsa egykor tsakugyan felvala tárva bizonyos onnan, mert irva van: „Jaj néktek Törvénytudóknak, mert elvettétek a' tudománynak kútsát, ti magatok nem mentetek be, a' kik be akartak menni azokat is megtiltottátok.“ — „De jaj néktek képmutató Irástudók 's Farizeusok: mert a' mennyeknek országát bezárjátok az emberek előtt, mert ti nem mentek be 's a' kik beakartak menni azokat is nem botsátjátok.“ — Valóban, tsak az igaz, és való tudomány deritheti fel a' mennyet, és ha az egyszer felmerült, tsak az istenfélő földi hatalmasságoktól függ, hogy az éden, mint földi menny már itt, életbe átvitten előzményileg élveztessék. Nagyon valószinü lehet, hogy a' mindenrendü vallás alapitók legszabadabb Alkotója ama kétrendü megrovás által, bárha egyrészben a' zsidó hamis birákat, irástudókat és farizeusokat, kik a' tantökéletesbülés üdvét benne szándékosan megtámadván értette; de minthogy a' való tudomány a' zsidóknál soha azon a' magas poltzon nem állott, melynél fogva a' való tudomány kútsát birták volna, mit a' héber nyelv minden tudós jelvi jelentőségéből kivetkeztetett betüi rendszere maga is elárulja, ekként ezt bizonyára főleg azon: ioi, jótanokat eltörpitő, orzó babyloni, égyptoni hamis pártütő törvénytudóira, irástudóira, de mindenekfelett: Kám és Nimrod,

e' leggyászosb világ és államtsinyt elkövetőkre, kik a' legistenfélőbb Noetól, utódaikban is megátkoztattak, értvén, sujtotta; — mert ezek valának a' vizözön utáni időkben az emberi társadalom szerentsétlenségének legfőbb okozói. Irva van: „Nintsen semmi oly elrejtetett dolog, melynek meg nem kell jelentetni, 's nintsen oly titok, melynek meg nem kell tudatni.“ 'S igazán van irva, mert ama Anyjáról valószinüleg Kánabeli jól ismerte azon isteni eredetü, magában Judaeában és környékén a' filiszteusok (jászok), és kananeusoktól (kunok) beszélt élő nyelvet, melyben a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' legrégibb, az idő által megőszitett: való tudomány, történelem, erköltsiség, országlás és az összes isteni tanok kútsa le vala téve, s' tudta, hogy ennek az általa fennhagyott tantökéletesbülés alapján elébb-utóbb, és ha nem elébb: de 2000 év lefolyta előtt napfényre kell derülni; — azért hagyá meg a' költsönös szeretetet, türelmet, hogy igy az igaz, szép és jó határai közt mindezek kivívassanak; — mert a' való tudomány kivívása nélkül az Életkönyvébe letett igazságok, mindörökre hit maradván, végre maga is mitussá fajulván, legvégül az emberi-nemet hitetlenségre, istentagadásra, szétoszlásra, dulásra vezetvén, ezzel az örök kárhozatra taszittatott volna.

De megszakitjuk ezek további fejtegetéseit, és bizton adjuk át ezeket az utókor, legkülönbözőbb nyelvekben, 's a' természeti tudományokban gyakorlatilag jártas, istenfélő nyelvészeinek, miután tsak igy, és ezek alapjain merülend fel a' hasonlitó nyelvészet azon biztos delejtűje, melynek irányán mindezek zavarjaiból bizton kiigazodhatunk. Irva van: „Mi módon hihettek ti, holott egyik a' másiktokból vár ditsőséget, és a' ditsőséget, mely tsak az Istentől származik nem keresitek.“ — — Igenis, tsak ezek alapjain volt lehetséges, a' legrégibb idők böltseinek: a' való tudományt, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényülten letenni, 's mindezek összfüggő eseményeit, oly kirivó renddel az állatkör képletes jelveibe foglalni.

Az égyptoniaktól hátrahagyott tsillagzatos állatkör, e' szerint nem egyéb: mint ősböltseinknek e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetére, ugy az égyptoni éghajlat viszonyaira, 's az emberi-nem legrégibb történetére vonatkozó, lehető legrövidebb mnemonicai elfelejthetlenséggel letöltött örök körnek képesitése, hogy azt a' legközönségesebb értelemmel biró ember is azonnal felfoghassa, és azon eligazodhassék. Ime itt a' magyar köznép természetes józan felfogásának oka, mi már nem egy jeles külföldi előtt is annyira feltünt; — mivel a' legrégibb időtől azok agyszervezete, ily józanon összfüggő, könnyen felfogható alaposságon vezettetett.

És most itéljen kiki a' mint következetesebbnek tartja, de az állatkör sajátos képesitéséből itélve, azokat eredetileg magyar eszmesitésen alakultnak lenni tartjuk, és ezzel a' Dupuistól felismert magyarázaton túl menni épen nem tartozkodunk.

Az a' ki e' tartománynak, az egykori kétségtelenül kivívott: egy égi ép

tanátóli elnevezésében kételkedni tud, ahoz mi természetesen nem szólhatunk, de a' ki annak oly annyira szembeszökő bevésését belátja, nem kételkedhetik: a' nilus, eufrat, papiros sat. szavak magyar szövegü eszmesitésén sem; ezek a' szeretsen, néger, mór, niamniamok sat. bevéséseiből, a' szomszédos viszonyokból eredt összeköttetést is azonnal felismerendik, minek folytán e' tiszta alapon nyugvó nézetünkben, mitsem kételkedhetnek.

A' mint fenntebb (a' 73-ik sz. a. jegy) érintettük az állat kör jegyeinek legmagasb tsutsát hajdanta a': bak jelelé ezen szerfelett élénk állatnak, a' böltsekkeli azon sajátilag összehasonlitható tulajdonságát tudva, miszerint: a' mint az szikláról sziklára legel, ugy a' böltsek is, a reál tanok összevágó lényegét lassan és lassan mind addig gyüjtve szedegetik, mig végre azokat a' lehetőleg összhalmozzák, a' midőn aztán, a' mint a' bak, a' már eleve a' szikláról-sziklára mentébeni legelésével, a' lenyelt eledelekkel jólakva, magasságának tető pontját érte megnyugszik, és azokat ujból visszakérve kérődzik; — ugy a bölts is, az apránként gyüjtött reál tanokat ujból és ujból visszakérvén, azokon mind addig kérödzve gondolkodik, mig végre amazok összfüggő tanalapjain, oly könnyen emészthető lelki tápot, tanrendszert nyujt, mely a kellő tanokkal felruházottaktól test és vérré azonosíttatván, mindenki lelki szomját letsillapithatja.

A midőn tehát ezek alapjain, sikerülhetett istenfélő tudósainknak egy oly tisztán értelmezett iskolai tanrendszert megalapitani, mely az emberiségnek minden időkön át, vezető tsillagként szolgáljon, ekként nem tartozkodunk az állatkör annyi eszmesitéseket lekötő voltaképi magyarázatába botsátkozni. Ugyan is: a' midőn mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők, az óriási szellem korszak világában feltárultak, és ez által a' minden renden levő tudományok zárkövét tevő: végtelen-örök okfő, az ő lényegében felismertetett, tudva lőn a' bakot képviselő őstudós előtt, hogy mindezen mennyis tényezőket alkotó minős tényezők, az eredeti végtelen-örök elevei világosság okfőjéből keletkezve tsukódtak, mit az állatkörben a' bak jobb oldalán levő: nyilas képlete jelvezi, mely egy uttal a' villám sebességgel tzikázó isten-nyilaira is utalván, jelvezi a' világosságot és tüzet; — a' midőn a' bal részen: a' vizöntő jegyében, az ugyanezen okfőileg tsukódott össztsapás alkalmával, a' vizgőz és ennek meghülésével, az egyes bolygók vizi alakulását látjuk szembesítve lenni. S igy a' mint ezek minőileg és mennyileg egy közös mindenekfeletti okfőnek eszményiéből keletkeztek, ugy az ősbölts saját enségének felismert okfőjéből indulva, azonképen mindezen észlelhetők alkotási titkát, a' valóval megfelelő böltsészeti rendszerbe szövé.

Vagyis meglevén a' tüz-viz alakulása folytán az egyes naprendszerek széki gótza: a' nap, tüz, világosság és egyes vizi bolygók keletkezése, ezek költsönös hatásaik folytán, a mint: a hal képesitése oly hiven mutatja, az ázalagok és egyéb nagyobb hideg vérü vizi állatok, minden nemeinek teremtményezése is legott megindult; de a' mint: a' kos szó eszmesitése vfelé: sok tartal-

mazza arra utal, hogy nagysokára, a' midőn azoknak elhullott maradványain a' földes részek annyira összehalmozodva szaporodnának, hogy belforrongó izzóságuknál fogva tüzokádokká válván, mint földes salak egyes szigetekként (sziget = 's-^{e}z-i g e t^{t} éget^{t} t. i. akkor midőn mint tüzhányok) a' viz fölébe emelkedhetének, miáltal a' földesrészek (a' mint Mojzes genesise is tartja) a' viztől elválván, igy a' nagyobb rendü növények, a' mint is a' kétlaki 's kisebb melegvérü földi állatok nemeinek teremtményezése is legott megindult; és igy a' mint: a' b i k a jelve képesiti, tsak azon korszakban keletkezhettek a' négy lábu legnagyobb nemü száraz földi állatok, a' midőn a' föld szilárd alakulása a' bel sziklás részek boltozatai által állandóbbá tétetvén, ezek biztos fenntartására alkalmatossá lett; — és végre a' mint az utánna következö: i k e r képesiti, a' kisded emberpár fejezé be a' teremtményezés tényét.

És igy látni való, miszerint mindezek, a' teremtményezésre vonatkozva roppant korszakokat képeznek, t. i. a z e l s ő legkietlenebb korszakban teremté Isten: a berz-tüz-vizgőz alakulás utján a' tsillagzatos eget, mely mind addig folyt haladásában, mig saját tejutunk, és végre bolygói-rendszerünk egyes égitestei, 's igy a' mi földünk, annak széki gótzával: a' nappal be nem fejeztetett; a m á s o d i k roppant időszakban bolygónk megalakultával, keletkeztek: a' növény és állatok vizi nemei; a' h a r m a d i k nagy időszakban ezek elhullott salakjaiból 's feszesb maradványaiból: a' földes részek gyarapodtak, mig végre ezek belforrongó hősége folytán, roppant tüzhányok keletkezvén, a' földes rész a' vizes részektől elvált és megszilárdult; — a' n e g y e d i k szerfelett hosszu időszakban teremté: a' földi növény és kétlaki tsuszó mászó állatokat; az ö t ö d i k roppant időszakban jöttek létre a' száraz földi állatok nemei, melyek eleve vizi fókákként fennállottak; és végre: a' h a t o d i k b a n a' teremtményezés nagyszerü ténye az: emberpárral fejeztetett be.

Ime az állatkör eddigi képes jelvei mindannyian a' teremtményezés tényére vonatkoznak; a' többiek tehát reánk nézve ugyan mi érdekesebb és nemesebbre vonatkozhatnának mint magának: az emberi-nem oly annyira érdekes történetére, 's valóban azt oly találólag jellemzik, hogy méltán elmondhatjuk róluk, miszerint azok mindaddig mig tsak e' földön az emberi-nem fennálland, azok eseményeire örökre alkalmazhatók leendenek. Valóban minél jobban vizsgáljuk az állatkört, annál inkább tünik ki: hogy az oly nagyszerü képzékenyitéssel bir, miszerint annak mnemonicai elfelejthetlenséggel letéteményezett képesitése, a' dolgok minden viszonyainak lekötésére 's emlékezetbe hozására; minden időkön át a lehető legalkalmasabb leend.

Igy a': r á k szerfelett találó jelvében azt képesiti, hogy a' midőn a' dolgok reggelén, a' vizi fokon levő nimfea emberek, nagysokára, kétlakiságukból kivetkezve teljes szárazföldi lényekké lőnek, és végre elszigetelt szülő-földükön annyira elszaporodának, hogy élelmök fenntartásukra többé bőségesen elégséges nem volna, e' helyről mindinkább távolabb elvonulva minden irányban szétter-

jedtek; — de a' mint a' rák visszafeléi léptei oly jellemzőleg eszmesitik, lelki vágyukban mindig tsüngtek, egykori szülő földjükhöz, mig nem az egész földszinén elterjedvén; ekként a' mint az utána következő: oroszlán képlete jelvezi, az állatországon diadalmasan fölülkerekedve, mindazok felett királyokká lőnek. De a' mint költsönös társadalmi szövetségük folytán, magukat a' vadállatoktól biztosítva lenni látták, mi volt önként következőbb, minthogy minden figyelmöket, ennen társodalmuk biztositására 's költsönös boldogságukra kezdék főkép fordítani. — De ebből, a mint az oroszlán egy egész hosszu korszakot képviselő jelve képesiti, végre is az erősebbek (jus fortioris) elve vívta ki magát győzelmesen; innen a' visszaélések, innen a' mint az utánna következő képlet: a' szűz jelvezi, a leányok orzásai, rablásai, tsábitásai 's az innen tsordultig telt visszaélések, — 's a' mint az utána következő: mérő jeleli, az innen keletkezett egyenetlenségekből, a' mint a': skorpio képesiti, az emberi-társadalom mételye 's bosszuló vágya, eredendő bünként fejlődvén, végre is, a' mint a': nyilas oly találólag jellemzi, ennen faja ellen kegyetlenkedve, bőszültségében enmagát irtá, mig nem ezekben is kifáradván, végre a' való tudomány terén az anyag lényege 's kisvilága, a' mintis e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőjére: az élő Isten és annak az egész egyetemiségre érvényült törvényeire jutván, mind ezek átalakultak.

Mind ezek után önként következik, hogy minden időben valának oly mély, a' többieknél belátóbb férfiak, kik átlátták, hogy a' Teremtő, ki mennyei birodalmát oly pontos és kirivó renddel kezeli, az, az emberi-nemet ily pokoli életre nem kárhoztathatta, azért minden megfeszitett törekvéssel azon iparkodának, hogy azon bölts ősvényt eltalálnák, mely őket e' dolgok pokoli zürjéből kivezetve, a' jóságos Isten való útjára vezetné; de ime, hogy ezekben eligazodhassanak, ez vala a' mindenekfeletti nagy feladat. — És tsak akkor látták be teljesen, hogy erre mind addig nem juthatnak, mig mind ezen tér-időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőjét, ki ez egyetemes nagyegész rendjét hozta, az ő voltaképi tsalhatatlanságában fel nem ismerendik. Ime: a' hic labor, et hoc opus.

És ime ekkor az ezek mikénti kiokulhatási elmélyedésében az ős felkent bölts megpillantá, a' mint az állatkör képlete örök időkre oly találólag jeleli, a' lábai alatt visszafelé mászó 's annyi sok más jelentőséggel biró: rákot, és ime kezde gondolkozni, hogy mégis sajátos az, hogy ezen kérges állat visszafelé megyen, és ekkor ennek ujjmutatójakénti ősvényén emelkedve végre is rá jött az ősbölts, miszerint ha mindezekből voltakép kiakarunk igazodni, tehát mindenek előtt, mind ezen szemlélhetők kezdő tényére, böltsőjére kell visszatérnünk, igy lőn aztán, hogy a midőn a tudományok minden oldalról óriásilag haladnának előre, legelsőben is azon voltak, hogy a' mint szemre tsalódásilag látszik is, a' lehető legegyszerübb mivoltot állitsák elő; 's a' midőn a' legszivattyu tüneménye alatt azt tapasztalnák, hogy a semmi helyett világosság jön létre, mi pedig azzal

szemtől-szembe ellentétben áll, ekként ennek nagyszerü tüneményéből, ugy a berzerők sajátos hatásainak felismeréséből, nem különben a' viz elemeinek és ezek tényezőinek fellebbentésével, végre az anyag ugyanazonossága tényén, ennen kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész székekszéki okfőjére jutván, igy, ugy erköltsileg mint élettaniiag minden feltárttá lőn, melyek tényén Isten országát és annak igazságát azonképen felismervén, ezek mintáján kezdék szervezni itt saját földi országlati rendszerüket.

Ime tsak most látjuk be, hogy a': r á k alatt bölcs elődeink oly találólag azt képesitették, miszerint ha valaha ismét jönne oly korszak, melyben az emberi-nem e' földön kijelelt isteni rendeltetésétől elesve, ama feltárt tanok elenyésznének, ennek ujjmutatóként kijelelt képesitésén mindaddig menjünk vissza, mig a' vizöntő jelvébe képesitett viz alkatrészeinek titkát fel nem deritettük, ekkor aztán könnyen rájöhetünk az anyag lényegére 's ezzel kisvilágunk, a' mint is e tér-időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők összfüggő okfőjére, mi álta mind ezek felett tisztába jöhetünk.

Ezek előre botsátásai után, az egykor kétségtelenül kivivott óriási szellem korszak képes maradványa, a tsillagzatos állatkör teljes összfüggésben azt képesiti: hogy a' midőn az emberi-nem első vadállapotábóli kiemelkedése folytán, az állatország felett diadalmasan kivivta egyedüli uralmát, ekkor minden figyelmét ennen nemének fenntartására forditotta; de az önző érdekek halmaza által, később enmagával gyülvén meg baja, ezek folytán, ujból a' bonyodalmak teljes zavarába jutott, mig végre egymás fölötti erőszakoskodásaik folytán véres harczokba keveredvén (mit a visszavonuló veres rák oly jellemzőleg képvisel), romlásuk tető pontját érvén, mint fölbőszültek ennen fajok ellen kegyetlenkedve, egymást szörnyen irtották; ekkor a' dolgok ily iszonyaiból és a' leleményes találmányok alapjain, akadtak végre egyes a való tudományokban otthonos szakférfiak, kik belátták, hogy itt mindaddig észszerüen nem boldogulhatni, mig a Teremtőnek oly tsudálatos szervezettel igazgatott mennyei országának rendszerét az ő törvényeivel együtt fel nem ismervén, annak mintáján nem szervezendik itt e' földön is saját országlásukat; miután már eleve teljesen meggyőződhettek, miszerint a' társas életet élő állatok, mint: méh, hangya, hód sat. köréből költsönzött országlati rendszerek, a' munka egyiránt kötelezett kiosztásával, miként: a' hajdani inkákéi Peruban vala, az emberi-nem mint állati 's szellemi lényre boldogitók teljességgel nem lehetnek; miután a jóságos Istentől az emberbe oltott ellenállhatlan ösztön őt a szellemiek kivivására törekedni készteti, minek következtében boldogságát mind addig el nem érheti, mig: ugy az anyagi, mint szellemi téren az igaz, szép és jó nyilvánosan ellenőrzött törvényeinek határai közt szabadon nem mozoghat.

Igy lőn aztán, hogy a' midőn a' találmányok és tudományok előhaladása folytán, az első felkent ős-bölts mindezeket ily következetesen belátná, legelsőben is azon kezde gondolkodni, hogyan lehetne azon legegyszerübb mivoltot ki-

kutatni, mely mind ezek kiinduló kútforrását képezvén, ekként a' szellemet legmegnyugtatóbb módon kielégithetné.

És igy, a' midőn a' kisérletek tényein positivitással meggyőződhetett, hogy mind ezek semmiből teljességgel nem lehettek, ekként az anyag ugyanazonosságának lényege és saját kisvilágának szervesen összfüggő okfői felismerésén: egy mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü Lény, világ-Lélek eszményiében megállapodva, a' jóságos élő Isten tanát állitotta fel, és minthogy annak teremtményezési tényét: az igaz, szép és jó törvényein a tsukódó rendszer szerint felismerné, belátta, hogy ezen végtelen örök központi világosság „Ige" okfőjéből folyton folyt tői minőségeknek, ősi erőknek, tér-időbe átvitt berzerőkké, ezeknek primitiv elemekké, — tüz-vizzé, — egyes tejutakká, — myriad naprendszerekké sat. lett tsukodásain, végre a' teremtményezés tényének, annak koronájával: az ember-párral kelle befejeztetni, minthogy ez által a' végczél, melyért mind ezen nagyságok teremtettek eléretett.

Igenis, ezen a' dolgok valóságával teljesen megegyező, a szellem szomjat letsillapitó tanoknak kelle az emberi-nem mindennemü intézményeit át és áthatni: hogy minden időkön át boldogok lehessenek, és ép ezért nem minden alapnélküli azon nézetünk, miszerint: a' való tudományok vivmányain, ezen boldogságot eredetileg legelsőbben valószinüleg a' hajdani boldog szigeteken alapiták meg, a honnan az eredeti ó-mórok, maurok, marakodó: marokóiak által szétdulatva, Afrika pusztáin Éthíopiába telepedtek le, és ép azért hivták azt: Éthiopiának, mivel itt tevék le a' voltakép boldogitó isteni jó opjai (apjai atyai) országlást. A' legrégibb történelemből világos, miszerint a magyarok hajdanta fejér és feketékre osztályoztattak. De a' legrégibb arabs és görög, bár szerfelett töredékes történelmi hagyományok nyomán kétséget alig szenved az is, miszerint: a miveltség, tudomány Éthiopiából, Arabia, Babylonia 's Nubián át főkép Égyptomban fészkelvén meg magát, terjedt el.

Igy értjük aztán meg, hogy ezen megalapított tanokkal felszerelten, a' mint: a: r á k jegye oly jellemzőleg képesiti, örök körben szüntelen visszafordultak a' mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőhöz, ekként a' mint az: o r o s z l á n képesiti, az emberi-nem ugy anyagi mint szellemi nagyságának óriási korszakát érte el, a' midőn a' dolgok nagyrendjét megalapitván, mindennemü intézvényeiket a' szellemieket ugy, miként az anyagiakat teljesen megnyugtató módon intézték el; — ekkor ujból rendeztetett minden, és a' midőn azt tapasztalnák, hogy az emberi-társadalom romlásának, erköltstelenségének mételye, legfőkép; az egyes tsaládi viszonyok felbomlása 's főleg a' nők eltsábitási, elrablási érdekéből, és az innen keletkezett nőtlenség túláradásából erednek; ekként általánosan, de főleg: a minden renden levő erkölts oktatókra, tisztviselőkre, hogy az egész ország példány képeül szolgáljanak, az egyenjoguság alapján megalapitották: az e g y n e j ü s é g e t, ezt az óriási küzdelmek legnagyobbszerü erköltsiség szikla alapját és üdvét; — minélfogva a'

mint e' magyar: feleség szó oly lényeges tartalommal kifejezi, a' nőt felestársul ismervén, ekként az őket annyira nyomasztó rabszolgaság, hogy ne mondjuk állatiságuk alul felszabadítván emberi méltóságukhoz illőleg, érdemlett poltzukra jutatták, és igy őket isteni rendeltetésükben emancipálván, magukkal egyenjoguságra emelték; — minek folytán egymást hűségükben, erköltsükben költsönösen ellenőrizhették: melyek következtében aztán a' család fője ép ugy állott annak papnéja a' mint ez ama papjának kormánya alatt, mind kettejeket füzvén össze: az igaz, szép és jó erkölts tiszta isteni törvények. — — Igenis tsak igy és ezek után volt lehetséges oly erkölts tiszta nemzedéket teremteni, melynek folytán a, voltaképi boldog, atyai jó, éthiopiai, édeni, mennyei, paraditsomi, szitáltan tiszta atyai országlás keletkezett; mert ekkor a' mint a' paraditsom szó az ő lényegében oly tisztán tartalmazza, minden családfő választhatott magának egy ép arát, kit a' mint a' házassági tsomó egyszer megköttetett azt senkinek elválasztani, eltsábitani, elrabolni semmi szin alatt szabad nem volt; mert a' mint ugyan azon szó oly lényegesen tartalmazza: elválaszthatlan kötelékü tsomóként tekintettek a' házassági összekelések. Igy alapittatott meg a' személy és vagyon bátorság, de nem az egyenlőség, hanem az egyenjoguság alapján, melynél fogva ezentul mindenki, a ki az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt működött, bástyaként vala megvédve a' bár leghatalmasbnak önkénykedései ellen. Ekkor az egész országlati rendszert a' való vallás legtisztább böltsészete szőtte át minden részében, ugy; hogy egy életszeres egészet képezett; és igy minden a' mint a' szűz után következő: mérő tsillagzat képesitése jeleli, semmi különséget nem tekintve, mindenki iránt egyenjogilag méretett ki az igazság; — igy aztán a' mint: a' skorpio jeleli, minden az emberi-nem társodalmát mételyező, mérgesitő, sebző visszaélések, a' folytonos javitások folytán elenyésztek, és ekként az öldöklő fegyver, a mint: a' nyilas képesiti, tsak ott alkalmaztatott, a' hol a' javulásnak minden reménye elenyészvén, a' romlottság tető pontját érte; 's igy méltán megérdemelte, hogy attól a' mit sem magában, sem felebarátjában betsülni nem tudott, megfosztassék; — holott a javulásnak teljes jelét adók, büntetésüket kiállván, pályájokat folytathatva a' társodalomnak ujból visszaadattak. Igy ment ez a' dolgok nagyrendjét megalapitotta örök körzet körében.

Valóban, minél mélyebben elmélkedünk az állatkör tsillagzatos jelveinek mnemonicai elfelejthetlen rendben szerkesztett jelentőségén, annál inkább megleszünk győződve: hogy ősböltseink a' tudóst jelvi képesitésben jobban le nem tehették, mint midőn azt annak legmagasb tsútsában: kérődzve pihenő bak alakjában hal farkkal tevék le; mert ez azon állat, mely a' magaslatokat, miként a' bölts a' szellemiekben szereti, 's mely a' maga legkedvesebb eledelét a' magaslatból és igy fölfelé emelkedett szemmel: a' bokrok tsemetéiről szedi, mintegy intvén a' figyelmes szemlélőt; ide[nézz] esz,[eddel] szed[jed]
1 2 3 4 5 5 4 3 3 1 2 1 2 3 4
lelki táplálékaidat te is, ezek magasságaiból, és a mint szakálom (szakálkaszál) lefelé mutató iránya elárulja: kaszáld, arasd, gyütsd össze te is ugy azo-

kat; a' melyeket a' földön, a' mint azokat a' melyeket az égen tapasztalsz, és az azok alapjaiból keletkezett tanokat szedd egy alkalmatos tanrendszerbe, 's alkalmazd mind azokat földi boldogságod javára. De a' midőn a' dolgok üterére találtál, vigyázz azok szerkezetében, a' mint a' két jobb t. i. nyilas, istennyila 's igy tüz; — és a' baloldali: vizöntő, 's igy viz jelves képesitései elárulják, hogy a' kebleket lobbanó tűzzé fel ne zaklasd, sőt ha ezt itt-ott a' körülmények némileg követelnék, a' balkéznél levő vizzel kellőleg oltogasd; és igy inkább az észhez, mint szivhez intézd szavaidat, és akkor, a' mint: a' k é r ő d z v e (1 2 3 4 5 6 7 8) p i h e n ő (1 2 3 4 5 6) b a k (1 2 3) szavainak hallgatag böltselme oly tisztán feltárja: e v e z d (8 7 8 6 5), vagy vezesd az élettengerén a' d ő r é k^{et} (5 4 3 2 1), együgyüeket, és mutasd meg nekiek: i h e n (2 3 4 5) vagy ilyen ő (6), t. i. a' mindenek feletti: ^{é}p vagy i p (2 1); és akkor a' mint a' b a k (1 2 3) hallgatag böltselme elárulja; bevezedheted őket: a' b^{éke} ak^{lába} (1 2 3), 's a' mint: a' h a l-farka elárulja: h a l l^{gatni} fogják az élő Isten: igaz, szép és jó törvényeit, ezek alapjain keletkezett igazságait és a' tsalhatatlan való tanok alapjain emelkedett minden rendü igéit; — a' midőn aztán egymásközt békében élve, szeretni fogják egymást költsönösen és ürögve nyüzsögve, oly élvteljes friss életet élendenek, mint hal a' vizben.

Igy lőn aztán, hogy a' midőn a' dolgok nagyrendjét megalapiták, legnagyobb gondjok vala, hogy ama óriási szellem korszak világának kivivott tanát, örök időkre a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' tudat nyelv lényeges szavainak lelkébe oltsák, és ime itt kétszer kettőkénti bizonyossága annak, hogy miután mind ezek nyelvünk lényeges szavainak lelkében ma is fellelhetők, hogy mind ezek, valósággal kiviva 's ép ennen nemzetünknél életbe átvive voltak.

A' ki a' hajdani feltárt korszak tudós betüinek jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségeit voltakép felismerte, az, az ezek alapjain sommázott lényeges szavak lelkéből, oly dolgok titkára jöhet, minőről a' legtudósabb férfiak távulról sem birnak sejtelemmel; ezen titok a' mi isteni eredetü nyelvünkben levén bevésve, ezt innen senki oly tisztán mint mi magyar ajkuak ki nem olvashatják, mert a' mi nyelvünk: mathesis, magában tartalmazván a' feltárt korszak böltészetét. Ép azért a' hajdani égyptomi állatkör képesitésére vonatkozó mnemonicai elfelejthetlen lekötöttséggel letett képesitéseket, az ő kikerekitett jelentőségében, tsak a' mi nyelvünket értők olvashatják ki. Tsak ők érthetik az igazság istennőjének, Minervának, Hygienek sat. legrégibb korszak képes jelentőségeit az ő mnemonicai lekötöttségükben.

A' ki ezek, és az ezekhez hasonló legrégibb képek jelves hagyományaiba tisztán beakar hatni, annak ugy a legrégibb a' népszáján forgó ősmesékben, regékben, a' mintis az összes régészetben, természet tudományokban, főleg az orvosi tanban jártasnak kell lennie. Annak otthonosnak kell lennie az induk val-

lásos irataiban, melyek alapján világos, hogy a' legrégibb eredeti szent könyveknek egyrésze, melyekből a' jelen iratok forditattak józslati részt és orvosi szereket, tanácsokat foglalt magában. Annak vissza kell emlékeznie, hogy a' józsdák nyitva állottak a' görög és római pogány hitvallást kezelőinél; de nints kétség, miszerint: ismeretesek voltak azok a' legrégibb feltárt, idők egyistenitő és szigoruan egynejüségben élt istenfélők korszakában is. — — De minthogy ezek meghatározott köréből végre oly titkok nyitjára törekedtek jutni, melyeket a' jóságos Isten ennen titkául tartott fenn, nem tsoda, hogy, a' midőn az anyagiak túláradása érdekétől elragadtatva, jóslataikat hasznot hajtó tsalásokra forditották, és igy ama eredeti erkölts tiszta életet élő szorosb jóslati körből kitsapongva elfajulván, ezzel végre az emberi-nem ama magas állásáról lebukva, pokolra taszittatott. Intő jeléül: hogy az emberi-ész korlátain túl ne tsapjon, hanem a' mint a' mindenekfeletti okfő szellemi igazságába 's ezzel az összes tudományok özönébe behatott, ennek szentségében megnyugodván, mindenben állhatatosan a' nagyrendnek hódoljon, és az isteni törvények nyilvánosan kezelt korlátai közt szigoruan őrködve, semmi nemü kinövéseket meg ne türjön. Irva van: „Az emberi-nem valaha jobb volt, és ezen elveszett boldogságához való visszatérése, voltaképi tzélja a' bölts álladalmi intézkedéseknek."

Ime itt tehát az idő, hogy a' bölts belátó istenfélő kormányok ezek felderitett józanságában igazgassák a' gondviselésök alatt álló népeket. Ugy illik, hogy ők mint bölts belátók legyenek a' kezdeményezők, de minden utógondolat nélküli őszinteséggel, és ne engedjék a' rút és roszban működők önző, vésztelyes martalékául esni az istenfélő emberiség legszentebb jövőjét. És minthogy irva van, miszerint: „Nem az értelmiség mivelői az erőszakosak, hanem azok, kik a hatalmat értelmiség nélkül gyakorolják; — látni való, hogy a' kormány férfiak megválasztása tekintetében kell lenni a' legnagyobb gondnak. Az egyes kormányok ugy be, mint kifelé egyiránt forditandó ereje, ne a' külön kormányok egymást költsönösen kötelező magány érdekü szerződésein, hanem az egyes uralkodó dynastiáknak: igaz, szép és jó isteni jogainak, a' nép ép ily isteni jogaival összhangzó és soha ellentétbe nem jöhető belszövegü szerkezetén kell alapulva lenni; — mert egyedül ez azon voltaképi erő, mely ugy be- mint kifelé: az igaz, szép és jó isteni törvényeitől eltérők ellenében sikerrel használható. — Hiszen az egyes országok népei nem tsordák, hogy azokkal az illetők kényök kedvök szerint bánhassanak, hanem egyes dynastiáknak, a' legnagyobb felelőség terhe alatt adott oly isteni rendeltetés, melynél fogva őket ugy földi, mint mennyei boldogságra, 's ezzel a' mindenekfeletti élő Isten tudatára vezetni, 's abban állandóul fenntartani kötelesek.

Lesznek talán egynémely, ellenséges indulattól elárasztott, az okszerüséggel mit sem gondoló, földi érdektől vezetett oly alakosak kik ellenvetik: Hogyan? hiszen e' nemzet keletről bevándorlása előtt azt sem tudta mire való a' betü, 's e' mellett állana a kiokulás terén az első szülöttség oly nagyszerü ér-

deme? — — Igenis, mi is azt tartjuk, hogy azon időben a' hajdani tudományok tsak nem teljes lehanyatlásával, szerfelett kevesen lehettek, kik az irás mesterségét értették, sőt nagyon valószinü, hogy a' Hermionok, Istewonoknak a' Semiekkeli tsatlakozásuk folytán a góth betüi-rendszerrel éltek; — de ebből azért épen nem következik, hogy e' törzs nemzet, a' miveltség nagyobb, sőt legnagyobb fokán soha ne állott légyen; mert nemde most mindenki előtt tisztán állhat, miszerint e' nemzet kétségen kivül az értelmiség azon magas poltzán állott, melynél fogva: a' betük, irás és a' való tudományok legüdvösb találmánya tőlük eredhetett.

És most mindezek felderitései után, e' sokat hányatott nemzet legönzőbb gyalázóinak, gúnyolóinak is elkell ismerniök, miszerint azon nemzetet, melynek számtalan legősibb eredetü szavaiban ugy balról-jobbra, mint viszont és vegyülten a' lényeges eszmék oly számtani pontossággal vésettek az egyes tudós betükbe, 's ezekből alakult gyökszavakba, hogy azok mai napig is teljes jelentőséggel diszlenek, nem lehet más, mint: azon törzs nemzettől származtatni, mely a' maga szellem tiszta miveltségét, tudományát elevenitetten, örök időre kiszámitva, nyilvános ellenőrséggel, magának a' természet tsukodó rendszerének törvényein oltá be nyelvébe. 'S igy, hogy ily mély belátásu böltsek, ezt betük és irás feltalálása nélkül tehették volna, annak lehetetlenségét ellenségeinknek is elkell ismerniök.

Ezek után tisztán kiviláglik, hogy a betü-rendszernek ős eredeti feltalálói sem a' rómaiak, sem görögök, phoeniciak, sem a' vizözön utáni pogány égyptoniak nem lehettek, mert valóban, ha annak az évesült korszak nemzetei lettek volna feltalálói, ugy a' miveltség az egész emberi-nemre, sokkal óriásibb léptekkel halad előre, hogy sem azzal egyedáruskodva, másoktól azt eltitkolhatták volna. Sőt a' rómaiaknak a' görögökkeli ősibbségök feletti vitatkozásukban, ez [150]) nyilvánosan mint legfontosb körülmény kiemeltetett volna. [150])

És igy az emberi-nem észbeli kifejlésére, ugy a' valódi tudomány szilárd megállandósitására, soha okszerübb betüi rendszer nem lehetett, mint az: mely saját kisvilágunk szerveinek lényegileg összefüggő 's kisdedségénél teljesen belátott működési rendjéből, azok idomjaiból, az egyes legegyszerübb hangoknak kiejthető összegében költsönöztetett; mert ez által ugy saját kisvilágunk, mint e' szerves nagyegész okfőjének teljes kimagyarázására is számtani bizonyossággal elégségesnek kell lennie.

'S most kérdjük: kételkedhetik-e bár kiis ezen betüi rendszernek, mely képesitési, mint értelmi, hangzat és szerves összfüggésre nézve, mai napon is minden betüjében nyelvünkben teljes jelentőségü, a' vizözön után Noetól megmentett szitáltan tiszta Szitja törzs nemzetétőli származásában, melytől mi egyenes vonalban keletkeztünk? mi ugy tartjuk okszerüen nem. — — Ime igy egésziti ki az ész a' történet tsorbáit történészetté, melyet voltakép tsak a' mi nemzeti nyelvünket lelkében értők egészithetik ki az ő teljes kerekdedségében, de a'

mihez, hogy mindenben kiegészitessék nem egyes ember feladata levén, még hosszu idők sora igényeltetik. Irva van: „Nintsen semmi oly elrejtett dolog, melynek meg nem kell jelentetni, 's nints oly titok, melynek meg nem kell tudatni.“

Számtalanok előtt tudva van, miszerint a' keleti népeknél és igy különösen a' magyaroknál szerfelett szokásban vala, magukat a tulajdon neveket az egyéniség lelki 's testi tulajdonságaiból költsönözni, igy: Vitéz (ví-vít-ez, vivott ez ívvel, kézzel, észszel, vitt, vezetett ez). Bátor, azaz kész, a' bizonyos halál torkába, torba bemenni. Álmos, Széles, Bémer sat.

Sőt ha magukat a férfi 's női nevekre vonatkozó bevéseket fürkészszük, azok nagyrészben a paraditsomi őszinte viszonyra vonatkoznak.

Maguk a' görög és római legrégibb történet irók bizonysága szerint (l. Jernei János Keleti utazásáról 1851-ik évben kijött két kötetü igen betses művét): a' magyarok a' legrégibb időben hadseregüket szerfelett rendezett alakban szervezve vezették a' hartzba, 's valóban, ha e' nemzet különböző rokon rajainak elnevezéseit lényegükben fürkészszük, kitünend, hogy ugyan azon közös, egy nagy hadi sereghez tartozó különféle hartzi foglalatosságokra vonatkoztak, igy: a' Jászok, nints kétség, hogy ők voltak a' szó teljes értelmében, a' voltaképi: iászok, vagyis ívvel lövők, kik még visszavonulásaikban is félelmesek valának ellenségeiknek, minthogy oly ügyességgel löték íjjaikat hátrafelé, mintha szemben állottak volna elleneikkel; és igy látni való, hogy ezen elnevezés nem külön nemzetségre vonatkozott, hanem a hartzbani állás különböző sajátos foglalkozástól nyerték eme bélyegző elnevezésüket. — — Igy a Besenyők, e' szó bevéséséből: b e-n y e s itélve, tisztán arra utal, hogy ők képezék valószinüleg a' rendezett nagy hadseregnél hartz alkalmával: a' száguldó előtsapatot, kik előre kikémlelék és nyesték az utat az utánok haladó nagy seregnek. — — Igy: Palotz vfelé: ᵉz-t o l a p, talp, 's igy e' szó bevésésében eredetileg valószinüleg, talpok, hidak készitésére vonatkozik, mi jelenben bár mily visszásnak és hietetlennek látszassék is, a' jelen korszak rendszeresen vezénylett hidászaival ugyan az, habár a' jelennél tökélyre nézve, e' hazábai bevándorlások alkalmával sokkal hátrább állottak. — — Ennek benső megértésére nem sok kell, tsak emlékezzünk vizsza, miszerint nemzetünk egy részt a' Volga vizén talpokon ereszkedett le. Sőt maga a' Volga elnevezése vfelé: a^{g} l o v$^{ng\text{-}ot}$ tartalmazván, ekként e' történetet oklevelileg bizonyitó szóból kitünik, hogy annak roppant kiterjedésü területét, mint a' lovak tenyésztésére oly alkalmatos vidéket, főleg a' lovas száguldó hartzfiak lakták. — — És igy, hogy egy ily örökös hartzban élő nemzet, a' hidászatot értő testülettel ne birt légyen, annyi kivivott és rettegett győzelmek után föltenni sem lehet. — — — Igy T s e r k e s z vfelé: s z e k^{e} r e s t jelentvén, valószinüleg a' hartz mai rendszeres szekereseire, teher szállitóira vonatkozott, kik egyuttal szekertzések levén, a' szekerek készitésén kivül, az utban álló tserjek és fák kiirtására vonatkozván, egyuttal az ellenséget véletlenül, les-

ből megtámadókra utal; — 's valóban a' török nyelvben ma is körül-belől ezen utóbbi, mint utonálló rabló, szekertzés értelemben vétetik. — Maga a szekér szó vfelé: rekesz, tudjuk pedig, hogy ezek, ha a körülmények ugy követelték: rekeszték, védbástya, sántzokként használtattak az ellenség ellenében; a' mint azokat maga Atilla is, szerentsésen használá Aetius ellen. — — — Igy a' Székely elnevezése, azon lényeges foglalkozástól, melynélfogva ők székhelyőket a' közös hazát el nem hagyhatták, nehogy, midőn a főtörzs távol hartzolna, az álnok szomszéd nemzetektől, védtelenül maradtak tsaládjaik megtámadtassanak, mi leginkább akkor eshetett meg, midőn a' hartz bár minő oknál fogva szerentsétlenül ütvén ki, ezek zavarjai amazoktól eszélyesen felhasználtattak. Ők voltak tehát azok, kik a' hon maradtakat minden eshetőségek ellenében védték, e' végett hantokat jelelvén ki, innen a' hazánk sikságain a' hol a' tömeges nemzet tsaládjai barmaikkal, szekereikkel letelepedve sátort ütöttek, és azokat szabad legelésre kibotsáták, a' körzetes őrdombok, halmok, árkolások, a' honnan a' keletkező legtávolabbi jelekre készen várták az ellenséget. — Innen székely, Székhely, székelj, vfelé: j'l're-kész, azaz legtávolabb halmokról teendő vészjelekre készen állottak. Hogy a' halmok a' mint e' szó lelke tartalmazza, a' nagyférfiak elhullott maradványaik temetkezési helyéül is szolgálhattak, nagyon valószinü. — Ne mondja senki ellenvetésül, hogy a' Székelyek tsak erdélyben voltak, mert minden hon maradt élemedettebb mint honőr, nemzetőr székhelyét védő Székely, vagy Nemes volt. Innen ezen megrögzött szokástól volt aztán, hogy a midőn a Székelyeket vagy Nemeseket közös hazájokból távolabbi idegen országokban viselt hartzokba vezették, azt mint voltaképi rendeltetésökkel ellenkezőt, mindannyiszor vonakodva s elégedetlenül teljesitették. És igy a' szó bevéséből itélve e' kitünő hartzos nemzetnél, ők képezték az öregebbekből álló mintegy nemzetőri legtömörebb testet, mely a' székhelyet minden eshetőségek ellenében őrizvén, egyuttal ellenőri hatalomként állottak a' győzelem ittason hazatérő Fövezérnek, Fejedelemnek minden netalán törvénytelen önkénykedései ellen.

Az ekkép felderült történészeti szavak bevéséseiből mind inkább meggyőződünk, hogy maguk ezen elnevezések, ugyan azon rendezett hartzviselésre utalnak, miről a régi görög és római történet irók is említést tesznek; és igy mindinkább tisztábban áll előttünk: hogy ezen külön nemzetiségekre vonatkozó kun, hun, jász, székely sat. elnevezések mindannyian, ugyanazon közös egy ajku tözsből származván, mindannyian szitáltan tiszta: Szittya magyarok voltak. És igy ezen elnevezések lényegükben nem egyebek voltak, mint e' hartziasan szervezett, a' tsatára mindig készen álló törzs nemzetnek ugyan annyi szaktanilag rendezett rajai. Nagyon valószinü tehát hogy e' törzsnépnek fő magvát a' főt: a' magyarok képezék, bal és jobb szárnyát a' karokat: a Kunok és Jászok tevék, a' többiek mind tömeg: székelyek, szekeresek, őrök sat. mint test, lábak tekintendők. Kitünik ezekből, hogy e' hartzias nemzetnek már ezen országbai letele-

pedése olyszerü volt, hogy az, a' bár honnan keletkező ellenséggel szemben, mindig homlok egyenest állott.

Szinte ily számtalan bélyegző elnevezést tapasztalunk e' hazábai beköltözésük után is, igy közönségesen elismert dolog, hogy Munkátsot ép azért nevezték el igy, mivel jelen hazánkbai bejövetelök alkalmával ennek erősen védett várát, munkásan, fáradságosan vevén be, itt megpihentek. — — Igy: a' v á r elnevezése valószinüleg a' várástól, azaz várj még beveheted; innen a város, mivel bekeritett, erősen védhető hely levén, ezek bevételénél várniok kelle. — Sőt magának az országnak vármegyékre osztott elnevezései is arra utalnak, hogy mindegyik területnek megvala a' maga vára, a' hová a' veszély idején védelemre menni mindenki tartozott. — — Igy Bihar-vármegye, az eszmék ily dúságánál nem szorult miként némelyek vélik, a': Bihorn-ra, és ezen lényeges elnevezése bizonyosan onnan van, mivel Bihar m. városánál hányatott fel azon első ideiglenes földvár, melynek nyomai ma is fennállanak, a' honnan Mén-Marót avar vezér belbirtoka ellen kezdék hadiműtételeiket. — — Az avar Fejedelem, ki eddig a' sikságon ellent nem állhatott, itt a' hol a' hegyek ormosodni, 's a' roppant erdőségek terjedni kezdettek reménylett sikeres ellentállást, és a' Bihar szó lelki elnevezéséből több mint valószinü, hogy az első ütközet alkalmával, a' midőn az avarok részint az erdőségek, részint a' völgyekben lest állhatva elrejtőzhettek, győzelmet vivtak ki: — de a bihari földvár erős állásánál a' hartztért megtartván, itt megállapodtak, és ujból rendezvén magukat, a' magyarok jóságos élő Istenét kérték fel segitségül, a' midőn a' Táltos megtevén áldozatát, annak józslatából fel-h i$^{vá\ 2\text{-ik győzelmet hozó}}$ h a r^{tzra}, 's a' midőn ez szerentsésen valósággal kiis vivatott; — innen lőn azon helynek és vármegyének örök emlékü neve a kétszer (=B) fel-hi^{vott} har^{tz} vihar-jától : Bihar. Számtalan lényeges szavak árulják
1 3 2 3 4 5 1 2 3 4 5
el, hogy e' hazábai beköltözésük alkalmával a' Táltosok birták a mi nyelvünk lelkét, és tsak azok kiirtása után, a' kereszténység behozatalával enyészett el. — — Sőt ha vissza emlékezünk e' Fejedelemnek birtoka belsejében rejlő főfészkére: Bel-Bél-várára (miből a tudatlanok Béla-várát hagyományozták), ugy a' helységek eredeti elnevezésök szerinti lényeges bevéséseire, akkor mit sem kételkedhetünk, hogy a fekete körözs torkolatánál történt a második tsata, ép azért neveztetett aztán e hely: Tenkének, mivel Mén-Marót másik támadó serege itt tétetett: t e n k r e. — A bihari győzelmes sereg üldözőbe vévén az avarokat Lázur-nál vélték utól érhetni őket, de ezek lakói, hallván a' sokkal nagyobb erőt, urok ellen fellázadtak, és igy ezen az ütközetre oly alkalmatos leshelyet felhasználni nem lehetvén, tovább kényszerültek menni; innen lőn aztán örökemlékül e' helység neve: L á z-u r. A' roppant erdőségek közt Hollódra jutván, ujból kérdék: h o l az ellenség? el l o d$^{ult!}$ merre? arra r o b o g o t t! innen lőn a' neve az elsőnek H o l-l ó d, a másiknak a melyen keresztül robogtak: R o b o g-á n y. Az avarok egyült két serege Belényesnél tüzte ki ujból a hartzot, de

a bihari 's tenkei győzelmes sereg mit sem késett beléjök nyesni, innen: Belényes, és a' midőn Fenyesnél uj győzelmet vivtak ki az avarok ellen, ezen fenekes fenyitéstől vég lenyeséstől lőn e helység neve: Fenyes, a' midőn a' Bel, Bélvárát is bevevén, végre a béke megköttetett. Kitünik ezekből, hogy ezen elnevezés, nem az oláh fejér kréta: Bila hegyétől neveztetett, miként egy némelyek vélik, mert nem azon nyugszik, hanem onnan: mivel e' legvédettebb vár, Marót birtoka legbelsejében a' hegyek közt, a' hol elrejtett aljas többnejü életet élt, vétetett. Innen gúny neve Mén-Marót mit az egynejüségben élő magyarok, benne mint elfajult rokonukban gyülöltek, és ép azért hóditották őt meg kiméletből legutoljára, mivel azon reményben voltak, hogy mint rokon látva a' minden oldalróli hóditásokat, önként megadandja magát; de minthogy ezt nem tette, államot pedig, egy más államban fennhagyni eszélyesen nem lehet, a' döntő hartz alapittatott meg; — igy lőn aztán, hogy a midőn teljesen legyőzetne, onnani eltávozásuk alkalmával a' fekete-körözs torka védelméül: a' tenkeiek, és több körül álló hű magyar népek, igy a' Bél-fenyériek (kik örök emlékül valószinüleg onnan nyerék elnevezésüket, mivel ők voltak az elsők, kik Bélvárát bevették és megfenyitették), — sat. telepitettek; — kiknek biztos támogatásául, végre a' mai napon is erőteljes bátor: szalontaiak — szal^{adj}ont-a' — állitatak. — — A' midőn a' sebes-körözs torkalatja védelmeül: a' váradiak (várj-adda') tétettek; miből kitünik, hogy e' hely, már akkori időben árkokkal, falakkal, vizzel keritett védváros lehetett; — maga a' vár helyzete is azt árulja el, hogy az oly régi időben épittetett, midőn még az ágyu használata ismeretlen volt; mert különben azt: a' hegy lőközelébe nem épitették volna. Innen lőn aztán, hogy az ágyuk behozatala után, azt a' legvitézebb bátor férfiak, miként a' nagy hirben álló Váradiak valának, sem védhették meg; minthogy a' közel eső hegy váratstsal ellátva nem volt, mi bizonyos onnan, mert a' midőn a' Kálvárja templomát épitették, ott semmi nyoma sem vala a' kő alapoknak, és hogy a' várat onnan ágyuzták le, bizonyitja a' vár azon oldali negyedik szárnya. — — — Igy Máramaros: már-ama-rosz t. i. sziklás, bértzes, erdős, kavitsos részeitől, minthogy a' sikságot kedvelő magyaroknak, a' hol barmaikat bátran legelhették, nem kedvezett. Sőt ha tekintetbe veszszük azt, hogy épen ennek sziklás, völgyes, erdős része szolgáltatott a' sikságról visszavonult benszülöttek menedékeül, kiktől véletlenül megtámadtatva, nem egyszer megverethettek; innen méltán nevezték ama engedetlen, rakontzátlan népet: már-ama-rosz-nak. — — — Igy Békés-vármegye valószinüleg onnan, mivel lakói békésen megadták magukat, és ez annál hietőbb, miután sikságon levén, és igy el sem rejtözhetvén, a' roppant erőnek ellent nem állhattak. — — — Arad-vármegye, bizonyosan az ellenszegülő népek összezuzásától (arad vfelé: dara) darálásától. — — Árva a' természet szükkeblüségétől. — — Szepes, hietőleg már ez: szépes^{től}. — — — Szabolts a' szab^{d}olts^{tól}. — sat. sat. Egész kötetet tudnánk ezek lényes bevései felett összeirni, de minthogy ezek ugyis mindinkább felötlőbbek lesznek, ezek

üsszfüggését mások munkaságára bizzuk. Mindezek után, eszme társulatnál illő, hogy ez alkalommal a' hajdani görög nép nyelvéről is megemlékezzünk, ők több századokon át a' tudományok és az emberi müveltség majd nem egyedüli képviselői levén, nyelvök, mely a' dolgok ujbóli kiindulásával eleintén szerfelett miveletlen lehetett, de az ős nyelv természeti beltypussánál, ugy a szavakat alkotó tagjai által, oly gördülékeny, könnyen hajtható alakot nyert, hogy idő folytával a' tudósoktól eszélyesen felhasználtatván, nagy tökélyre emelkedett, 's valóban jelenleg ugy tünnek fel, mintha tsakugyan e' nemzet volna, minden nyelvek előképe, holott történetileg tudjuk, hogy több más népektől miveltségben megelőztetvén, ők is több mások példájára, azoktól valának kénytelenek, a' már készen levő szavakat: verba usu valentként költsönözni.

Egységes nemzetiségre törekvésükben, főleg a' dits-szomjtól telhetetlen nagy Sándor [151]) alatt roppant álladalmi hatalomra vergődvén, nem tsoda, ha [151]) a hajdani korszak miveltségének, fényüzésének nyugotra átültetett romjain ugy tünnek fel jelenben a' mivelt világ előtt, mintha valósággal ők lettek volna a dolgok nagyrendjének megalapitói. — A böltselet, nyilt térrei vitele körében azonban, elvitázhatlan érdemüket el nem ismerni, valóságos háladatlanság volna.

Maguk a' hajdani rómaiak, kik későbben szinte nagy hatalomra 's miveltségre jutottak, nem kevéssé érezték a' görögök szellem fensőségét, kiktől minden kétségen kivül számtalan szavakat költsönöztek, de a melyeket felébredvén, lehetetlen vala többé miután nyelvökkel annyira összforrtak, teljesen kiirtani. Igy történt aztán, hogy a' keresztény világ elterjedése, és a' vándor népek hozzájárult pusztulásai után, a' hajdani pogány nemzetek romjaiból, a Frantziák kezdének előtérbe jutni, 's mások felett főleg nyelvökkel uralkodni, 's nints kétség, hogy ha ezt több századokon át folyton folyva gyakorolhatták volna, végre ők is a' későbbi utódok előtt ugy tüntek volna fel, miként jelenben a hajdani kor romba dölt miveltségét magukba olvasztott görögök látszanak lenni.

Szerintünk tehát a' nyelv ősieredetiségének bebizonyitására korunkban nem elégséges az, hogy egyes szónak taglalásában sokszor két, három lényeges betü ide-oda való átváltozásával, forgatásával 15—20 nyelven átvive, azt magunk nyelvének gyökétől származottnak fitogtassuk; ez tsak némely lágyabb, vagy keményebb, egymást könnyen feltserélhető betüvel történhetik, mint: f,-v-, p-b, d-t sat. Az ős eredeti, egyetemes, világ-nyelvnek kétségtelen próbája mulhatatlanul az leend : mely a' tudós betük eredetét, azok jelvi, 's működési jelentőségeit, eszmesitéseit a' nyelv lelkébe merevült tudattal tisztán felfogja deriteni, a' mely nyelv ezt a' maga lényegében nem képes megfejteni, legyen az bár mily mivelt, elterjedt, az, az egykori kétségtelen általános, voltaképi eredeti, klaszikai [152]), világ-nyelv forrásául, előképeül, magvául nem tekinthető. [152])

Itt ez uttal, a' magyar nyelv szörnyü dúságára, nem hozunk fel többet, mind azt: hogy a' midőn nemzetünk e' hazába bevándorolva, annyi ajku népek

közt meghonositá magát, minden vándor népek közt egyedül ő volt az, ki nyelvét mások összekeverésétől, beolvadásától a' lehetőleg megvédé, mintegy ösztönszerüleg érezvén az egykori ősök észbeli vívmányainak a' nyelv lelkébe letett szellemi nagyságát. Sőt, ha tekintetbe veszszük azt, hogy annyi századok leforgásain, majd nem egyedül a latin nyelv lenne tanodáinkba behozva, mi által saját nemzeti nyelvünk kifejlése, szerfelett háttérbe szorittatott, akkor ennen nemzeti nyelvünket tsak az által tartjuk megmentve lenni, mivel jobbjaink a' nyelv lelkében rejlő szellem dúsága részbeni felismerésével, és az innen önként következett tisztázó hajlamuknál, mind ezek zavarjain túl tehették magukat. De ép ezért e nemzet, lelkébe oly mélyen vésett ösztönénél fogva érezve ezen az összes emberi-nemre kiható nyelv fontosságát, minden egyéb nemzetek közt a' legállhatatosabban védendi azt, sőt isteni eredetü nyelvének lényeges bevésését egyszer felismerve, cosmopolita nem leend soha.

Örökös szégyen bélyege piritsa tehát azon egyedül földi hasznot hajhászó alakosakat, kik tsak nem egynehány évtized előtt a' tudományok kimivelésére e' ditső nemzet nyelvének alkalmatos voltát, a' nélkül, hogy azt szakértőleg mélyebb birálatra érdemesittették volna, tsupán a hatalom iránti alatson hizelgésből kétségbe vonni nem szörnyüködtek. És ime most, midőn ősböltseink lényeges szavaiba beoltott eszméit fürkészszük, kiderül és világosságra jön, annak igenis alkalmatos volta, annyira: hogy maga a' hajdani mivelt görög nyelv, melynek hajlékonyságát tudósai igen eszélyesen tudták felhasználni, mind a' mellett sem képes a' magyar nyelv kiszámitott betüi összetételen alapult hajlékonyságával, a' versenyt távulról is kiállani. — De ez nem tsuda, miután a' mint e' nemzet elnevezésére vonatkozó szava: magyar vfelé: $^{e}r^{e}$ agyam tartalmazza, arra utal: hogy az agy legböltsebb észszerü működésén alapszik a' mi nyelvünk, mi annál hietőbb, miután maga a': nyelv szó vfelé: v^{e}le-$j^{é}$n keletkezvén, szinte az agy szellemi működésére vonatkozik.

Legyen ez azonban akár innen, akár a' szent hagyományok támogatása szerint onnan, mivel minden nyelvek egy eredeti: $\underset{1\ 2\ 3}{\text{mag}}^{\text{zatt}\cdot\text{l}}$ $\underset{6\ 4\ 5}{\text{raj}}^{\text{zottak el}}$ innen: magjar=magyar, vagy bármiként, de a nyelv lelkéből szólva, nints kétség, hogy e nemzetre hatottak a' világosság sugárai legelsőben, lett legyen ez keleten, délen, vagy nyugoton, innen kelle tehát a' kiokulásnak, miveltségnek tovább és tovább terjedni; — innen van, hogy e' ditső nemzet nyelve, mint a' természet egyszerü szülöttje, minden eddigelé ismert élő nyelvek közt mai napon is a' legegyszerübb, és kiejtésére a' leglágyabb; és irás modora a lényegnek megfelelő lehető legtisztább jelves betüit nyomozván, azokat az épen megfelelő jegyekbe is illeszti, 's ép ez által lesz lehetségessé: hogy a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe oltott eszmék, annyi ezer és ezer éveken át maiglan, minden zavar nélkül teljes

értelemben megállhattak. Igenis magának Mojzesnek, az emberi-nem legrégibb eredetére vonatkozó ama hagyománya, miszerint: az első ember: Ádámnak [153]) neveztetett, mi történelmünkre vonatkozik, miután e' szó ugy [153]) egyes betüi jelentőségében, mint tagaiban, valamint teljes szerkezetében és történelmében tisztán magyar.

És most forduljunk a' szótár-irókhoz, valóban ideje: hogy a' szavak lényeges bevéséseire minél nagyobb gond fordittassék, mert ha a' szavak lényeges bevésésök szerint mennek át a' közönség használatába, akkor az azokban elrejtett eszmék elébb-utóbb világosságra derülvén, a' tudomány, miveltség óriási léptekkel haladand, és az emberiség legnagyobb része, rendeltetését: a' tökéletesbülést ujból elérendi. Sőt miután számtalan idegen szavak vannak, melyek lényegökben egykor magyar eszmesitésen nyugodtak, nem tanátsos azokat minden közelebbi vizsgálat nélkül elvetni, mert a' tudósnak, a' szavak lelki bevésénél, legfőbb kötelessége az: hogy azt minél lényegesb szempontból eszmesitse.

Még egy pár szót a' nyelv szabályait, a' tulságig módositóihoz: a' fentebbiekből meggyőződhetnek, hogy nyelvünk a' természet egyszerü kifolyásának magzatja, 's igy minden egyes tisztán kiejthető hangot külön, az annak megfelelő tudós jegyébe illeszti; — összolvadt hangjegyeink, mint a' latin: c, q; — görög: χ, η, φ sat. nintsenek, ezek tehát a' mi nyelvünk egyszerüségével és betüi-rendszerével meg nem férnek. Igy ezen összeolvadt latin betü: c, magyarban mindörökké: tzé leend; — igy: ts helyett soha se tétessék: cs, mert ez magyarban: tzs lenne. Azonban a' voltaképi tj, lj, nj mint: ty, ly, ny sat. igy is megmaradhatnak, miután a' j^{é} tiszta jelentősége kivehető. Az: y a magyarban: i és j^{ére} vonatkozik, mi több, a' mi nyelvünk eszme sommázatán keletkezett idegen szavakban is fellelhető, igy: hypothesis, hymen (l. e' szavak taglalásait). A' midőn az: i majd: j^{évé}, majd a': j^{é} i^{vé} válhat.

Ez nagy fontosságu, mert a' tudós betük alapjain keletkezett lényeges szavak összetételeinél zavart nem okoznak, és ez által ugyazon eszme a' legkésőbbi utókornak sértetlenül megmarad. Hogy ezekben félreértésnélkül megértessünk, némi példákkal élünk, igy: ditső vfelé: ős-ti^{é}d azaz, a' ditsőség érdeme az ősieké; — tzifra vfelé: a' $^{vagy\ az\ e}$r^{e} fiz^{e}t, t. i. a' piperére, tzifraságra; — tsikó, ez az ő tiszta bevésében nem egyéb: mint a' kis ló ki sik^{lott} a' nagyobb ó^{jából}, méhéből; — tser vfelé: rest, azaz a' rest, ha folytonos felügyelet alatt nincsen: tser^{be} hagyja az illetőt; — tsür az üs és tér^{től} lett, azaz ez azon helyiség, a' hol a' teli kalászokból a' mag kitsépeltetik, veretik, ki üt tetik; — tsik vfelé: ki^{e}s^{e}t^{t}, és igy a' kisikamlástól, a' kézből való kitsuszástól; — igy: tsoroszlya, onnan, mivel az eke előtt a' földet ketté hasitja, vagyis a' sort osztja; — igy: tsuda a' dustól; — tsóda az adostól; — igy: tzet (hal) vfelé: tetz és igy látni való, hogy bárha a' latin: cetus, több: cetacea elnevezés nyujtott alkalmat ujabb időben a' magyarban, de minthogy a' tzetek, tsak tetzenek, látzanak halaknak lenni, valóban pedig emlős és tüdővel lélegző álla-

tok, kitünik, hogy e' latin szó hajdanta a' tudat korszakának nyelvéből: ex scientiis io költsönöztetett; — igy: k a p o t s vfelé: 's-t o p-a k^{kor}, azaz akkor összetapadnak az összekötött részek sat.

Mindezekből tisztán beláthatni, hogy összeolvasztott betük a' dolgok összezavarása nélkül nem alkalmazhatók, miután a szavakbai lényeges bevésés, tsak a tiszta elkülönités által lesz lehetővé. Illő tehát, hogy az észszerüségnek a grammatica hódoljon, nints nekünk idegen betükre szükségünk, miután a mi: a b d^{nk} minden nyelvek közt a' legtökéletesb.

Igenis, egyedül a magyar jelvi jelentőségen alapult betüi-rendszer az, mely minden egyéb nemzetek kiinduló mintájául vétetett. És igy ne kételkedjünk, hogy a' magyar nemzetnek saját zene-rendszere ne volna. Az első zenész a' Szt-irás szerint: J u b á l vala, ez vfelé: l á b-u j^{j}, azaz a' lábak ujjongásaira, lengedezéseire, tántzra utalására vonatkozik. — Sőt ha j u^{h} b é l^{től}, a' miből a' hurokat készitik származtatjuk, miként némely tudós nyelvészeink, köztük Balkányi Szabó Lajos veszik, jelentőségére, szinte min nyelvünk lényegességén alapszik.

Végre a Tudóstársaság leglelkesb szellemdús istenfélő tagjaihoz szólunk! E' testületben kellene a' nemzet minden tudományokat képviselő szakférfiainak központosulva lenni, azért tagjainak legkitünőbb és legmunkásabb, de főleg a' természeti-tudományokban gyakorlatilag beavatott egyéneiből alakitassék a nyelvészeti osztály, melynek fő feladata legyen: a' hiányzó 's az ujabb felfedezésekből keletkező lényeges szavak összetételének megalakitása, hogy igy egy közös szellem lengje át, a' nyelv szerkezetét. — Az ekként megalapitott szavak tétessenek közönségessé minden lapokban, hogy azokra az avatottak, kik ott mindnyájan képviselve nem lehetnek, a' kitüzött határ időre megtehessék okszerü észrevételeiket, és akkor a' véghatározat mindig a' legszorosabb igazságnak hódoltan meghozatván, senki által meg ne sértessék.

Az idegen szavak jól megkutassanak, valjon azok a' sajátosan átalakult ragok, vagy az összetett betük: mint: c. q. ph. th sat. levonásaival, eredeti betükké lett átváltozásaival, nem a' voltaképi, előképi-nyelv szerkezetén alapultak-e? mely esetben ha azok ilyeneknek bizonyulnának be, ujból életbe léptetendők; — azok pedig a' melyek oly annyira átalakultak, hogy minden lényegességükből kiforgattatván, eredetiségüket egészen elvesztették, ezek a' lehető leglényegesb szempontból ujból szerkesztessenek, hogy igy a szavak ekkép menvén át a' közönség használatába, ez által könnyüvé, élővé, 's közönségessé legyen a' tudomány, és eláradván az emberiség között, annál hamarább megfelelhessen magasztos rendeltetésének: a' tökéletesbülésnek. Önként következik tehát, hogy az ekkép megalapitott szavak az egész országban létező iskolai intézeteknek ingyen küldessenek meg, hogy igy azonnal alkalmaztatván, a' növendékek vérébe tsepegtessenek.

Lelkünkből óhajtanók, hogy a' szorosb értelemben vett tudományos is-

kolai könyvek, minden különség nélkül a' tudóstársaság főfelügyelésétől függvén, tsak ugy adathatnának ki, ha azok: az igaz, szép és jó tanaival teljesen összefüggvén, minden fölösleges sallangtól gondosan őriztetve, könnyen érthető fogalmakban szerkesztve jutnának az illető tanulók kezeibe, hogy igy az egész országban az összes tudományok, mintegy töltsérrel öntési alakban mnemonicai elfelejthetlenséggel adatnának át a' tanodáknak; minek az a fő haszna is volna, miszerint ugyanazon egy igaz szellem hatná át az összes országot.

Ime itt rejlik annak voltaképi oka, melynél fogva annyi ezer és ezer évi rázkodtatások, viszontagságok után sem szükséges a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe letett böltselmét, idegen-nyelvek segitségével elemezni, mivel ez enmaga kimagyarázására teljesen elégséges; sőt megforditva ép ezen ősiségnél fogva: a' magyarból lehet az idegen nyelvek számtalan lényeges szavait sikerrel magyarázni. [154])

Nints tehát kétség, hogy a' mint az annyira elágazott hit-vallások, mindannyian egy eredeti egyistenitői tudat vallásból indultak ki, ugy végre is mindannyian ugyanazon egy eredeti egyistenitői, általános, közönséges, vagy tudat világ-vallásba, mint a' honnan kiindultak, ujból visszatérendenek; — ugy az isteni eredetü tudat nyelvtől elágazottak is, végre roppant érdekektől vezettetvén, ugyanazon isteni eredetü ős legtökéletesb, egyetemes, világ-nyelvhez térendenek vissza, melyből egykor mindannyian tsalhatatlanul kiindulva oszoltak el.

Az emberi-nem közös eredete, első édenének legvalószinübb hunvolta, a' boldog, éthiopiai; egy égi-ép-tani vagy égyptoni; paraditsomi mint ugyanannyi arany-korszak országlati rendszereinek : igaz, szép és jó törvényei felderitve.

Az emberi-nem valaha jobb volt, és ezen elvesztett boldogságához visszatérés, végtzélja a' voltaképi bőlts állodalmi intézkedéseknek Plato.

A' jóságos Isten e' földi bolygónkat paraditsommá alkotta, azért termékenyité ő azt legnagyobb részben mindennemü legizletesb gyümöltsökkel, hogy szolgálnának az emberek táplálékául bőségesen. Nints kétség, hogy több századoknak kelle addig eltelni, mig az emberek annyira szaporodának, hogy azok többé táplálásukra elégségesek nem voltak; minélfogva a' szükségtől gyötörtetve, mind inkább kényszerültek véres verejtékü munkájokkal megszerezni élelmöket. És ez szerfelett üdvös volt, hogy eleintén bővében valának az élelmi szereknek, azután pedig a' mint szaporodának, mind inkább szükölködni kezdének azokban; mert minél több és több szükségtől környeztettek, annál jobban élesedtek észbeli tehetségükben, mi által tapasztalataikban azonkép öregbedvén, igy mindig nagyobb poltzra vergődének a' találmányoknak, és ezzel rendeltetési tzéljokhoz : a' tökéletesbüléshez is közelebb jutottak.

Megáldá ő ezen felül az embert, minden állatok felett : ép értelemmel és szabad akarattal, bár amaz eleintén szunyadozó, emez pedig ösztönszerüség volt; — az elsőnek határt nem tüzött, miután azt saját képére 's hasonlatosságára teremtvén, azt akará : hogy általa önmaga 's mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők összfüggő okfői ismeretére jutván, magával a' mind ezek alkotójával szellemileg összeesvén, központosuljon. — A' szabad akaratot is meghagyá ugyan, kiki tetszése szerint választhatván : az igaz, szép és jó, vagy ezek ellenkező : a' gaz, rút és rosz, vagy ezek vegyületébeni eljárást, de az ember teremtésekor ugyantsak fülébe dörgé harsogva : hogy ha e' földön, melyet

ő nem egyes, hanem az összes emberi-nem édenévé paraditsomává alkotott, boldogok akarunk lenni, azt egyes egyedül tsak azon feltétel alatt érhetjük el, ha az egész egyetemiségre érvényült : igaz, szép és jó törvényeinek határai közötti szabad járását-kelését, ürgését-forgását biztositjuk, igy érhetvén el egyedül a' közös boldogságot. — És hogy a' korlátlan szabadság sem felülről, sem alolról soha boldogságra nem vezetheti az emberi-nemet, mindenki meggyőződhetik, ki a' pogány korszak, annyi ezerévi történelmére visszapillant, a' midőn az elsőtől az utolsóig senkit sem véve ki, bizton boldog nem lehetett. De meggyőzhet kit-kit, minden mások korlátlan szabadsága ellenében az is, hogy a' jóságos Isten még az állatokba is ösztönszerüleg vésé be a' bántalmak ellenébeni önvédelmi jogot ép azért szerelte fel őket mindnyájokat önvédelmi eszközzel. Ne mondja senki, hogy az embert azok leggyengébbikével szerelte fel [155]), nem, 155
mert valóban az ember az, ki azok legszörnyebbikével láttatott el, mihelyest e' tekintetben eszével élni akar, és ezek körében töri a' fejét; a' vegyészi szerek tsuda erejét vegye mindenki fontolóra, 's ezek valóságáról bár ki is meggyőződhetik. Ugy akará a' Teremtő, hogy a' midőn az állatok felsőbbjeinek : a' majmoknak, még a' tüzzel való bánhatást sem engedé meg, nehogy oktalanul ártalmára lehessenek az embernek, akkor ime meghagyja a' legszörnyebb önvédelmi fegyvert is, az állatiság alsó fokáról tettleg kiemelkedett és szellemiségre ébredt embernek, tsak azért', hogy kiki : a' gaz, rút és rosz reá tolandó erőszakolásaitól magát megvédhetvén, mindenki : az isteni igaz, szép és jó törvényeinek határai között rendeltetésében működjék.

Igy lőn aztán, hogy a' midőn a' hajdani korban az emberi-nem az állatiság felett egyedüli uralmát e' földi bolygónkon kivívta, ezen időtől fogva semmi annyira nem érdekelhette, mint ennen nemének oly képeni kormányzata, hogy a' lehető legnagyobb rész boldogságát élvezve, paraditsomi édjét élje.

'S hogy ez már egyszer az emberiség által valósággal kivívatott, arról kezeskednek a' szt hagyományok, kezeskednek az állatkör tsillagzatos jelveire vonatkozó oly eszélyes bevésések, 's több mint : Socrates, Plato 's más mélyen belátó férfiak, kik mindannyian a' dolgok nagyrendjét, egy korukat sokkal jóval megelőzött és régletünk arany-korszak világából, valószinüleg az égyptoni iratok io-i hagyományain : a' vizözön előtti időkből keletkezettnek hitték. És végre kezeskednek mind ezekről, maguk a' legkülönbözőbb nyelviségek lényeges szavaiba szétszórtan vésett, oly magas böltselmet képviselő eszmék, de főleg a' mi isteni eredetü nyelvünk.

De ha igy, akkor nem lehet többé kétség, hogy ama felkent arany idők országlati rendszerét, bár annyi ezer és ezer évek rombolásai után tsak foszlányaiban, itt-ott a' népek különböző kormányzati intézményeiben ma is fel kell ismernünk. És valóban, ha az Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezett kormányzati rendszerek körében körül tekintünk, azok maradványait kisebb nagyobb mérvekben a' Semiek, de főleg a' Jafeti szittyáknál, a'

mintis a' Perzsák zenda-vesztájokban fellelhetjük. De az ezekre vonatkozó legbensőbb böltselmet, egyetlen egy nemzet nyelvében sem ismerhettük fel, oly elvitázhatlan positivitással, mint a' hogy azt saját isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein örök időkre érvényülten letéve lenni találtuk.

Nem hiába tünt fel tehát a' mi nyelvünk nem egy mélyebben belátó tudós nyelvészeink előtt akkép, mintha az, egy éles elméjü bölts férfiakból álló egyesület által szerkesztetett volna, mert ez valósággal azok alapján nyugszik, miután annak belböltselmi bevésése ma is, a' való tudományok kisérleti tényeivel teljesen megegyez. — Mi mondjuk ezt, kik mindezek kutatásában annyi éveken át teljes viszvonultságunkban minden mások nézetétől eltérőleg, saját rendszerünket követve, annyi éjjeli 's nappali fáradozásaink után, végre mindezek jutalmául a' dolgok legtisztább szentélyébe jutottunk.

És ha most kérdezné valaki tőlünk : hogy kikből állhatott azon tudós férfiakból szövetkezett egyesület? feleletünk nem lehetne más : mint jobbára azon legrégibb vizözön előtti arany korszak istenfélő Táltosaiból, kik nem tsak szellemi, de testi orvosai 's hivatalnokai is valának a' népnek; kik tehát a' legmagasb egélyészeti, országlati, törvénykezési, természettani tudományokban ugy elméletileg, mint gyakorlatilag otthonosak levén, a' szó teljes értelmében mindnyájan tudósok és valódi böltsek voltak.

Mindezek előzményein világos lesz előttünk, miszerint az emberi-nem közös eredete már akkor indult meg, midőn a' Teremtő a' tői-minőségek, tényezők és elemek össztsapásai következtében naprendszerünk bolygóit, annak központi gótzával a' nappal, ugy egyenként, mint egymással és az összes nagy egészszel, szervesen egygyé füzvén, ezzel a' nap heve 's bolygónk vizének egymásrai hatása következtében az egyes elszigetelt szerves növény és állati parány ázalagok sejtszöveteivé kaptsolván, igy az emberi-nem alakulhatásának legelső tsiráját letevé, melyek a' mint már fenntebb emlitettük, földünk vizi állományát, elhullott maradványaikkal szüntelen sürítvén, ezen szerves működés mind addig haladott előre, mig nem azok salakjaiból végre egy oly nagyszerü, minden vizes részeket a' maga tömegéből kiszoritó földes mag képződött, melynek belsejében mintegy : szerves galvan-üteg működéséből, a' szakadatlan berz-erők fejleményein hév, innen hőség, forróság, izzóság, kitörés, és végre a' sokkal nagyobb viztömege általi nagyszerü rombolásokkal egybekötött oltásak, szétdulások keletkeztek, mely szerves működés most ujból kitöretve, majd ismét eloltatva, mind addig haladt előre, mig végre : a' két göntzöl nyilásain a' folytonos kitörések megalakultával, a' föld állandó tengelye körüli forgása megszilárdult, mi által magának a' délvonalnak változhatlan köre is azonképen megalakult; — ekkor az életszervesek mintegy ujbóli 's magasb foki nemesedhetésére egy egész uj korszak állott be, az által : mivel a' délkörnek állandó megalakulásával, mindig és ugyanazon részek hevittetvén, igy ugyanazon hőség és világosság állandó

fokai alatt, a' megindult életszerves képződések uj és uj erőt nyervén, a' melegebb vérü állatok legelső töredékei is szépen haladva diszelhettek; melyek természetesen tsak akkor mehettek a' melegvérü állatok felsőbb és felsőbb fokaira át, midőn a' délvonal állandó égőve, a' föld alatti tüzokádók sokkal magosabb foku izzó kitöréseivel teljesen összeesve, deleileg működhettek; mert ekkor ugy a' nap, mint földünk legmagasb hőségi foka egyesülvén, ezzel a' legfelsőbb szerves testek teremtményezésére nézve az alkalom legott megnyilt. Igenis a' szerves testek azon teremtményezési fokai, melyek a' délvonal megszilárditása előtt talán a' halakig, vagy legfeljebb a' kétlakiakig emelkedhettek, most már a' meleg vérüek legelső töredékeitől kezdve, mindig felsőbb és felsőbbekre emelkedtek, mindaddig, mig a' legkedvezőbb körülmények a' nap és föld tüzhányói hevének összeesésével, ugy: a' veres-agyag (argilla rufa) sajátos gyurmájának hozzá járult keverékével, mely a' szervesek és szervietlenek közt ugy is a' közt képezi, 's vas tartalmánál a' delejes életerőt lehelő fejleményt elősegélvén, igy a' fókák és tzetek vegyületének mindig egy fél-fokkali nemesedésén, a' legfelsőbbek közül a' majmok fókái, ezeknél pedig ismét egy fél-fokkali nemesb vegyületü fejleményből legeslegfelsőbben az ember vizi fókái nimfeái (nymphaea, magyar jegyekben: nimfea, azaz: nimfejünk fajunk az) keletkeztek; — kiknek az évek ezerein a' száraz földrei törekvésük, és itt huzamosb ideig való veszteglésökkel az első uszonyoknak: kezekké, a' hátulsóknak pedig: lábakká lett átidomitások folytán, vagyis az uszonyoknak és farknak nagy sokára átidomult rom-jaiból (rom vfelé: mor), mint Mor[ok], niám-niámok azaz farkkal ellátott (l. a' 11-ik sz. a. jegyz.) szeretsen emberek szerentsésen kifejlődtek; — de nagy sokára, minthogy a' bőr eme fekete szine, mely a' nap szerfeletti hőségének és világosságának, a' bőr alatt elözönlött vér vörenyére ható sajátos szénesítésétől keletkezik, a' mérsékelt égöv alatti igen hosszu tartózkodások következtében megfejéredve el-mul-ik, mul-át[okká] változtak át. — De ezen minden irányban észszel belátni akaró proteusi átváltozás, azon sajátos vegyülés által is eszközöltethetett, miszerint a' száraz földi állatok vizi fókáinak: a' fókáknak eredetére oly elkerülhetlenül szükséges forró égöve alól, maguk az emberi fókák, nimfeák vagyis vizi-emberek részint egymásközötti üldözések, részint élelmök keresésében, részint párosodásuk sat. következtében nem tsak az annyira kedvező forró, de a' meleg, mérsekelt és hideg égöv alatti földrészekre való kiszállásukkal ama földrészek árnyalatában bőrük is világosb szint öltvén, igy, ugy Afrika, mint Ázsia, Europa sat. akkor még számtalan szigetein lett kiszállásukkal és lassan-lassan száraz földi alakulásba ment átidomulásukkal, a' későbbi vegyülések, keveredések folytán pedig mindig egymásba olvadván, végre nagysokára a' legnemesb száraz földi emberi sarjadék törzsévé emelkedtek.

Igy ismerjük aztán fel: a' tzet (hal) elnevezésében a' mi eredeti elő-

képi szavunkat, melyből az ős görögök : cetos, a' latinok : cetus, többesben cetacea szót tsináltak; melyben eredetileg a' mint ma is kiolvasható, tudatilag az vésetett be : hogy azok tsak látszanak, tetz[enek] halaknak lenni, holott voltakép vizi emlős állatok. — Igy a' fóka, eredeti szavunkból a' görögök : phokát (ph=f) idomítottak, miből látni való, hogy a' mint e' szó az ő lelkében vfelé tartalmazza : a'-kofa, 's igy nyiltan elárulja, hogy ezen állatok nemei kofákként kilotsogják, fetsegik ama élettani titkot, miszerint : a' száraz földi emlős-állatok nemei, mindannyian ezek vizi fokaiból idomultak át. — Emlékezzünk vissza : a' Balatonban, a' halászoktól hálóval kifogott, ha nem tsalódunk Hg Eszterházy udvarában tartott azon viziemberre, kinek értelme állati fokon levén, beszélő tehetséggel nem birt; — miből az az egy bizonyos, hogy az : ember lélegzési szervezete, főleg kétlaki korában, a' hosszabb vizalatti tartózkodást épen nem ehetetlenítette.

És ha most visszapillantunk arra, miszerint az ember eredetére vonatkozó tant máskép adja elő : a' héber származás, máskép : a' tibeti mitus (l. a 35. sz. a. jegy.); akkor ezen nints mit fennakadnunk, mert amaz a' tsoda, az égyptoni kül pogány nyilvánosan oktatott, a' héberektől jóhiszemben elfogadott eredeten alapult; — a' midőn emez, az élettan fokozatos fejlődésén, mint : tsuda alakulás taníttatott; mely kétségtelenül egykor az istenfélő égyptoniak belső, az élettan fokozatos kifejlődési tanán alapult, tsak hogy sokkal magyarázatosabb alakban, mint a' hogy jelenben némi foszlányként a' tibeti mitusban találjuk.

Nints kétség, hogy ha mi, a' mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe vésett böltselméből : az anyag lényege, kisvilágunk — és ez egyetemes nagyegész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőjére jutottunk, akkor az ember eredetére 's legrégibb történészetére vonatkozó szavaink bevéséséből is, ép és azonképen kiigazodhatunk; mert a' mi páratlan nyelvünk a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, valószinüleg még a' boldog vagy kanári (vfelé : irának) szigeteken, egy oly rég elévült mesés korszakban szerkesztetett, midőn még az állati fokozatos léptsőnkénti kifejlődésnek majdnem minden példányai meglevén, azok felett nálunknál hasonlíthatlanul tisztábban kiokulhattak. És ha nekünk jelenben ezek kiaknázásában oly annyira nehéz előre haladnunk, nem tsoda, mert az e' tárgybani eredeti szavaink, az egész világon oly annyira szétszórtan átalakíttattak, kivált az ős görög protosságot affectáló amalgamisatioin, hogy első léptsőnként : ezuttal ezekkel is beérhetjük. Igy tisztulunk ki aztán a' felett mindig bizonyosabban, miszerint a' mi páratlan nyelvünk, valósággal isteni eredetü, melyet némely tudósok a' hébereknek, görögöknek, hottentotoknak, vagy a' világ bármely vad népének is inkább oda engedték volna, tsak nem annak, a' kié valósággal; — de ime itt az idő, midőn ezek felett minden nemzetek tudós nyelvészei, mint voltaképi tudóshoz illik, minden részrehajlás nélkül saját fejök felett mondandják ki az itéletet. És ha ama állítólagos protosság ugy álland a' többi nemzetisé-

gek nyelviségei mellett, miként az égyptoni ioi, való tanok mintáin elsajátitott görög : (Noe) Deukalion, Pyrrha 's Parnass regéjében láthatni, akkor az ily erőszakolt protosságtól mit se tartsunk, ha az a' szavak lelkébe vésett eszméiből, az igazsággal megegyezőleg, ki nem magyarázható.

Ha tehát azon fenntebbi az ember eredetére vonatkozó nézeteink valósága a' niám-niámok, vagyis farkkal ellátott mórok (vfelé : korom, értvén az eredeti korom feketéket), szeretsenyek mellett áll, akkor e' nézet helyességét támogatnia kell a' természeti-tudományok alapjain ama tapasztalásnak is, miszerint : minél távolabb állanak az állatok az embertől, koponya szögmértékök annál tompább, és minél közelebb jutnak ahoz, koponya szögmértékök is annál jobban közeledik a' 90° fokhoz: miből kitünik, hogy a' midőn az emberi-nem összes sarjadékai közt, a' négerek koponya szögmértéke a' legtompább, ekként eléggé világos lesz előttünk, hogy ők azok, kik e' nemben az állatiságra előttünk, tökélyre pedig az utánunk álló majmok előtt legközelebb állanak. — Ime ezek folytán mindinkább bizonyosabbá lesz előttünk: hogy tsakugyan a' délkör vonalán eredt néger nimfeáknak, a' világ minden részeibe lett elterjedésével és az ezek lényegesen összfüggő átváltozott keverékeiből sarjadzottak a' többiek. — És ha most: a' n é g e r szóba vésett lényeget kutatjuk, lesz : n$^{e\ vagy;}$ n^{i} é g-e r^{e}, azaz nagy hőség van erre, t. i. a' hol ők honn vannak; — ne hidje senki, hogy e' szó talán a' latin : niger-től vétetett, nem, mert épen ellenkezőleg, a' n i g e r eszméje vétetett e' latin szót sokkal megelőzte : n é g e r-től, ez vfelé : r e g é n, azaz regényszerüen, igen regényes mesés korban, vagy a' dolgok: r e g$^{g\ el}$ é n levén bevésve, ez által mindinkább megerősíttetünk, hogy az emberi-nem kezdeményileg tsakugyan tőlök sarjadzott, és ezt maga a' görögösített: é t h i o p i a szó is megerősiteni látszik, miután ez az ő lényegében nem egyéb, mint : e^{z} t ^{azért} h i^{vták} o p i á^{nak}, mivel egy igen-igen régi hagyomány szerint, őket tartották az összes emberi-nem eredeti : o p j (j=i) á^{nak}, apjának; — vagyis mivel itt volt a' voltaképi eredeti, édeni io-i jó isteni atyai országlás otthonos; — innen ezen történt dolgok rövid bevésési alapján lett aztán ezen ország neve : é t h i o p i a; a' mint az egy égi ép tan kivivásától lett : Égypton. — Az összehasonlító nyelvészet mindezek felett tsak ezentúl ülendi diadalát; — de ezt az illetők ne a' külalakban, hanem a' nyelv lelkében keressék, mi egyedül a' voltaképi tudós betük minden oldalról kimerített legváltozatosb alakjainak felismert jelves jelentőségein vívható ki, melyek alapjain szerkesztethetett egyedül a' voltaképi isteni eredetü nyelv, melytől a' többiek származtak.

És ha most minden oldalról ugy mellette, mint ellene földirati 's természet-tani szempontból teszszük szoros kutatás tárgyává az ember legvalószinübb eredetét; ez szerintünk nem lehet más, mint az, mely a' délvonal kisebb és nagyobb szigeteivel, mint : Sumatra, Borneo, Madegasskar, Máhé, Komorri sat. tüzokádók jellegét képviselő hegyeivel összeesve, leginkább megfelelt, és innen: részint a' legközelebbi délvonalon Afrika, Ázsia, 's Európa déli, akkor még ha-

sonlithatlanul sokkal számosb szigetein és partjain, valamint a' hajdani boldog szigeteken sat. emberi nimfeákként szétrajongtak. — — Nem-nem! nagyon valószinü, hogy a' jóságos Isten nem feltételezhette az ember létrejöttének oly fontos kérdését : egyetlen egy pártól, hiszen mindezen roppant kietlen nagyságokat ép azért teremté a' mindent oly cszélyes kiszámitással vezénylő legfőbb : É s z, hogy az ember legfőbb teremtményezési tzélja, e' földön is biztosan, minden veszély nélkül eléressék, mit tehát egyetlen egy párhoz aligha kötött. És ha e' nemben az égyptoni állatkör képesitésében szinte egy ember-párral találkozunk, az helyesen történt igy, mert ez ép elégséges volt annak elfelejthetlen mnemonicai örök lekötésére, hogy attól a' többiek származhattak.

Ezek alapjain tisztán állhat előttünk, hogy az első édeni honnak is a' délvonal közelébe kelle esni, 's ha e' tekintetben a' legkorábbi történet hagyományait tekintetbe veszszük, akkor a' legrégibb égyptoniak és ezek alapjain a' görögök és arabok iratai is emlékeznek e' világ részen, egy oly régi mivelt népekről, kik maguknak az isteneknek kedventzei levén, mint legigazságosabbakról emlékezve eszményökként énekeltettek meg legősibb költőiktől; -- sőt emlékeznek azok e' helyen egy : é d e n r ő l, mely ugyanaz a' mi : é d e n[ünkkel], mely pedig bevésésére vonatkozva, minthogy a': D[i]=⌓ a' láthatár képesitésének tudós jelve, tisztán arra utal, hogy annak hona a' forró, déli részek kisebb-nagyobb szigetein állott. És mi mitsem kételkedünk, hogy a' görögök : az igazság istennőjének, mint az igaz eszményi jelvének képesitését; ugy a' Minerváét mint szép (vfelé : [é]p-ész); Hygienét mint jó (vfelé: oj[ad]) eszményeit képviselő jelveit is, innen költsönözték; mi leginkább akkor tünik ki, a' midőn ezek jelves képesitéseit, a' mi nyelvünk, szavaiba vésett jelentőségein, vesszük közelebbi vizsgálatunk tárgyává.

Ezekután, a' mint a': b o l d o g (1 2 3 4 5) szó bevésése oly lényegesen tartalmazza, valószinüleg azért neveztettek ama szigetek igy, mivel itt hatottak : b[é, s] (1) o l d o[tták] (2 3 4 2) [meg az é]g[i] (5) vagyis egélyészetre vonatkozó tanokat, és mi mit sem kételkedünk, hogy az : [é]g[i] rendszer egyistenitői egélytant, annak : igaz, szép és jó törvényeivel együtt, tsakugyan a' boldog honban, a' boldog szigeteken : o l d o[tták] meg legelőször gyakorlatilag. — Sőt maga az e' szóba vfelé vésett : g o d-'l o b (5 2 4 3 2 1), Góth észjárás szerinti észlet is, ama tényállás mellett tanuskodik, miszerint az egy : Isten ditsérete ezek eredeti honosaitól vívatott ki ditsőségen. — De maga a' sziget (1 2 3 4 5 6) szó bevésése is szerfelett jelentéses, mely ugyan balról jobbra arra vonatkozik: 's [e]z i g e t (1 2 3 4 5 6), azaz, hogy azok egykor mint tüzhányók égve keletkeztek, de a' mint ugyan ezen szó vfelé tartalmazza : t e [ezeket az é]g i [é]s (6 5 4 3 1 2) segedelmével egyedül az által valál oly szererentsés felismerni, mivel a' többi butáktól elvalál szigetelve. — Nints kétség, hogy az angolok is, ama hajdani : Sem—Jafet isteni

országlati rendszer foszlányait, az annyi viszontagságok, fondorkodások datzára mind e' mai napig, főleg elszigetelt helyzetüknek köszönhetik.

Igy jövünk aztán reá a' mi páratlan nyelvünk lelkébe vésett alapján, hogy a' mi első édenünk hona valószinüleg itt volt, és elődeink hietőleg innen legelőször mint hunnok költözködtek ki, akkor, midőn ama oly üdvösen kivívott isteni országlati rendszeröket valószinüleg a' sokistenitői pogány o-mórok, marakodó Marokóiak fondorkodásain, kiknek országlati rendszerök, emezekével ellentétben állott, a' boldog szigetek lakói közt is, főleg a' nők lazultabb élvezetéért pártoskodást szítván, némi részben ama pogány rendszerre tértek. És ez annál hietőbb, miután ha a' : hun szóba vésett lelki jelentőséget vizsgálat alá veszszük, nem egyéb : mint az eredeti székhelyöket =H, vagyis H azát un ók, kik megunván az erköltstelen pártoskodásokat, marakodásokat, tzivódásokat, végre, hogy a' pogányságra fajultaktól az erköltsös részt megmenthessék, az istenfélő táltosok és előkelő tudósok vezényletén, eredeti elfajult hazájokból (miként Mojzes zsidó rokonaival) kiköltözködtek, és hietőleg Afrika pusztáin át végig a' veres tengerig jutván : Éthiopiába telepedtek le, a' hol az édeni jó opjai, atyai országlatott ujból megalapitották. — De innen roppant idők után részint szerfeletti elszaporodásuk, részint a' körül álló pogány népek ellentétes országlati rendszerüknél, de főleg a' pogány Madegazz(ss)ok = (ó m á d-e-g a z rút és rosszat) fondorkodásain, az istenfélő rész ujból tovább költözött, és innen részint : Nubián át Égyptonba telepedett, a' hol aztán : az egy égi ép-tannak ujból letevék alapját; és ép azért nevezték el aztán ezen országot Égyptonnak, mely elnevezés a' vizözön után is, méltán megmaradhatott; miután itt rejtetett el a' Noetól megmentett legrégibb ősi idők : egyistenitői ioi jótana. — A' midőn a' másik rész, levén a' földhátán elég üres tér, hogy a' buta pogányok összeütközéseitől végkép megmenekedhessen, valószinüleg a' veres tengeren, Arábián át: az Eufrat, Tigris sat. roppant területen telepedett le. — A' midőn egy rész Sumátra, Borneo, Szina földjére jutván, mindenütt az egyistenitői erköltsös tanokat alapiták meg, melyek szerfelett hosszu idők folytán roppant birodalmakká nővén ki magukat, végre az összes pogány világ felett uralkodtak. — Maga a: k u n elnevezésbe vésett eszme sommázat sem egyéb, mint : ember = K — un ók, kik szinte az eredeti boldog hazában tselszövénykedő ármányosokat, az erköltstelenséghez, sokistenitőkhez, istentelenséghez, rakontzátlansághoz, zsarnoki országláshoz szító gonosz pártütőket unták meg. Nints kétség, hogy a' Hunoknak, a' Góthokkali közeli viszonyából eredt a': Hund elnevezés is, mert valóban ők voltak a' voltaképi: e b b ö l t s e l e t r e n d s z e r é n e k feltalálói; de jól megjegyeztetni kérjük, hogy nem azon fajtalannak, mely a' hajdani görög pogánykorszakban divatozott, hanem az, mely az eredeti egy Isten tanának és annak igaz, szép és jó törvényeinek hűséges ragaszkodásában állott; innen a': k u t y a — k ú t-j a névben be van vésve az : hogy ezen állat legszebb vonásai közt, mintegy kiapadhatlan kútforrásként fellelhető a' gazdája iránti hűség, az embernél : Isten, 's annak igaz, szép és jó törvényei, Fejedelem, Nemzet, szülék,

férj, feleség, gyermekeik, gazdájok sat. iránti fő vonzalom, mi tsakugyan fő jellemvonása volt az istenfélö hunoknak. — De a' k u t y a szó, a' mint vfelé tartalmazza : atyuk (apjok), a'-t y u k (anyok), ekként e' két lényeges alakiságból látható, hogy az atyuk, a'-tyuk iránt, miként viszont : a'-tyuk, az atyuk iránt költsönös törvényileg lekötött egyenjogi hűséggel köteleztettek egymás iránt viseltetni; innen a': f e l e s é g szó, az egynejüségen alapult, tiszta bevésésének valódi értelme sat. Igenis az eloldhatlan házassági kötelékeknek egynejüségi szilárd alapján állott az ő tsaládias életük erköltsisége, mit a' pogány népek, kik több nejüségben élvén, az asszonyi nemet rabszolgákként kiskoru gyermekeknek tekintették, és velök kényök-kedvök szerint bánván zokon vették, és a' hol tsak lehetett ellenszegültek; holott ha a' szükség ugy hozta magával itt Amazonok-ként (amaz-asszony, innen: amazon) fegyverben állva férfiakként védték a' pogányok ellen: való Vallásukat, Hazájokat, Fejedelmöket sat.; innen a' lovaglás, fegyver, katzagány, mentehordás náluk is divatos volt; innen a' mente ujjainak a' sebes lovaglástóli hátrafelé, mintegy szárnyak általi repülésétől méltán angyaloknak is neveztettek. — — De az oly nő, ki Istenért és annak igaz, szép és jó törvényein szervezett országlati rendszeréért, ditső nemes nemzete testével egygyé forrt és a' legmagasb trónra emelt Fejedelméért, Hazájáért, férjéért, gyermekeiért, felebarátaiért életét és vagyonát is feláldozá, többre is vala érdemes, hogy sem férjének örökös kiskorusága alatt álljon. — Nem tsuda aztán, ha a' magyarok ezen isteni országlati rendszerök féltében, magukat őrzendők folytonos hartzban állottak a' pogány rendszert követőivel, mig végre a' paraditsomi országlás oly roppant tömeggé szaporodott, hogy a' pogányokat szerfeletti eszélyességgel egyenként legyőzvén, mind annyian az egyistenitést és annak legüdvösb országlati rendszerét ők is elfogadták. — Innen van, hogy az összes pogány világ mitusai eredetileg mindannyian az egyistenitésből indultak ki. De végre roppant idők után, maguk is pogányságra fajulván, ekként mint olyanok, kik Isten tzéljával ellentétbe jöttek, többre ugy sem levén érdemesek, a' vizözön által elsepertettek. Kik közül főleg : Noe 's tsaládja mentetvén meg, ez által az egy Isten tana 's országlata, az azzal oly szoros kaptsolatban levő isteni eredetü nyelvvel megmentetvén, az ujvilágba is átvala ültetve.

Igy értjük meg aztán, a' voltaképi okát annak: miért találkozunk indiák, tibet, chinában sat. a' mi eredeti egyistentői egély tanunkkal és szavainkkal; és miért tértek el ama népek az eredeti legfőbb : Ész (tao) tanától? Mivel ama egyistentői tanokat nem saját beltudományok kints szövegének véres verejtékén, hanem tsak költsönkép mások fáradalmain, vívmányain mintegy ajándékkép nyerték, és igy mint a' természeti tudományokban járatlanok, azokba meggyőződésileg be sem pillanthatván, nem tsoda, ha azokat megbetsülni nem tudván, ujból a' pogányságra tértek.

És most nézzük az emberi-nem viz-özön utáni történetének futólagos átpillantását ugy, a' mint azt annyi viszontagságok után a' történelem oly tson-

kitott alapjain némi vázban megegyeztethetjük. — És most emlékezzük vissza saját szt-hagyományunk feljegyzéseire (melyet mellékesen legyen mondva: a' legkülönbözőbb mitusok alakjában ugyszólván minden nemzetek magukéivá sajátitottak), mely szerint tudjuk, hogy Noe [156]) az ő három Sem [157]),Kám [158]), [156])[157])
Jafet [159]) fiai's feleségeivel, a' vizözön vészeitől megmentetett. És igy a' midőn ama hagyomány azt mondja: hogy Bábel tornya épitése alkalmával még egy nyelven beszéltek Noe maradékai, akkor ez a' sorok közül kiolvasva az ő lényegében nem egyéb, minthogy: a' vizözön előtti egyistenitői tan, annak országlata az ő törvényeivel, és az isteni eredetü nyelv annak nemzetével együtt megvala mentve.

Sőt ha a' szt-hagyomány névleg tsak ezen fő, mint megmentett személyekről emlékezik, az épen nints azzal ellentétben, hogy velök még több, a' hajó körül szolgai kötelességet végzett népesség ne lett volna megmentve, — a' ki a' hajózás oly nagyszerü terheit tudja, ebben velünk kezet fog; — de természetesen minthogy eme fő történelmi nevek ama események lekötésére elégségesek voltak, hajdani istenfélő táltosaink többet felemlíteni fölöslegesnek tartván, ezek a' sorok közül ugyis önként kiolvashatók. Miből világosan kitünik, miszerint nem tsak ők maradtak a' veszedelemtől menten, hanem mentve voltak valószinüleg a' chiniai, tibeti, indu, afrikai 's mind azok magaslatain, melyek az örmény országi hegyeknél 15 könyöknyivel magasabbak voltak; — sőt megvolt mentve az ó-világ hajóskereskedelmi népessége is, azok t. i. kik hajótörést nem szenvedtek; — megvolt mentve a' sziget-világ nagyrésze, a' midőn a' hullámzó viz roppant viztömege, a' tenger árjával azonnal kiegyenlittetett.

Valóban, ha roppant területét földgömbünknek tekintetbe vesszük, akkor azonnal kiki beláthatja, hogy annak vizözön utáni eseményeit, annyi rombolások után egész pontossággal feljegyezni nem vala lehetséges, és igy ha a' hébereknek az égyptoniak kültanából jóhiszemben átvett töredékes tanai akkép hangzanak, hogy tsak Noe 's tsaládja mentetett meg, ezzel a' hajdani istenfélő égyptoni táltosok nem egyebet akartak a' történészet számára megmenteni, hanem tsak azt, hogy velök az eredeti [160]) ősvilág feltárt egyistenitői tana, annak országlati rendszere's a' világ legtökéletesb nyelvét biró nemzet megvolt mentve, minthogy ők maguk is azon a' nyelven beszéltek; és ez roppant nagy érdemül szolgál nekiek, minthogy ez történetileg tsakugyan szent és való, minthogy az ma is szemtől-szembe tényleg bebizonyitható. Sőt ha azt tsakugyan maguk a' hajdani égyptoni istenfélő táltosok is ugy jegyezték volna fel, miként a' héber hagyományokban talán tsak kivonatkép adatik elő, e' miatt álnoksággal épen nem vádolhatjuk, miután a' mennyire tsak beláttak és hirt vehettek, maguk körül mindent szétdulva találván, ekként jó hiszemben jegyzék fel az utókornak.

Igy lesz aztán előttünk világos, hogy Noe maradékainak elszaporodása folytán Bábel temploma felépitésével, a' midőn Kám, ki az indu magaslatai által megvédett, elszaporodott és idejött pogány népekkeli tzimboráskodása 's rokonsági vegyülésével tiszta nyelvünket összezavará, 's ezen beolvadás által, ama

eredeti nyelvet az egyistenitői tannal és annak országlati rendszerével végenyészettel fenyegetné, ennek következtében a' két = B — Ábel istenfélő szellemétől áthatott testvér t. i. Sem és Jafet féltékenysége felköltetvén, miután az épitendő templom további folytatása felett (melynek épitését valószinüleg még Noe atyok életében kezdék), megegyezni sehogy sem tudtak; minthogy az egyik kisebb, de makatsabb rész, a' mint a' Bábel szó lelke oly lényegesen tartja magában: le a' Bábellel, vagyis a' két (= B) Ábel istenfélő testvérek templomával (templom vfelé : imol álom imádom ópemet istenemet) azt pogány imolává; — a' másik nagyobb, de szerényebb rész pedig, a' mint ugyan azon szó vfelé tartalmazza: leabábal, szoborral, bálványokkal, sokistenitéssel, azt egyistenitő egyházzá akarák emelni; minek következtében összezördülvén, roppant véres hartz után az épitést abba hagyták, minek következtében az eddigi egynyelvü országlás, több nyelvüségre porlódott szét. De minthogy a' vizözön rombolásai következtében volt elég üres és laktalan tér a' földszinén, vér vér ellen ujból fordulni nem akarván, a' három testvér mint ugyan annyi főnök ama iszonyu hartz után, a' mint a' szt iratokból világos, azon békét kötötték, miszerint: három irányban váljanak el egymástól, minek következtében, a' két istenfélő testvér közül: Sem a' Hermionok sat. tsatlósaival keletnek. Jafet éjszaknak, a' midőn a' vizözön előtti sokistenitői áradatától és annak zsarnoki országlati rendszerétől megmételyesedett Kám, ama eredeti föld területet nyugottal tartá meg.

Az éjszaki Jafet nemzetségben, a' vizözön előtti paraditsomi ország legistenfélőbb, és eredeti nyelviségre legtisztább magzatját, mely soha az egyiste-
[161]) nitői tantól [161]), és annak országlati rendszerétől el nem térvén, mint szitáltam tiszta: Szittya nemzetséget, melynek legtisztább magvát a' magyarok, hunok, jászok sat. tevék, látjuk feléledve lenni, mely élő nemzetünkben ma is él, és ki Noenak a' vizözön bevégzett tényének örökemlékeül nyert szivárványának legtündöklőbb hármas szinét: t. i. a' zöldet, a' béke reményét tápláló: Sem; — a' vereset, a' testvéri vértől sem iszonyodó: Kám; — a' fejér a' békitő: Jafet örök emlékeül máig is nemzeti jelv-kintsként őrzi. — Igenis ezen három testvérnek ugyanannyi fő nemzetségekre való oszlásával, egyedül ezen Jafet törzs volt az, mely az ős eredeti tudat nyelvét az ő tisztaságában, minden más népek nyelvi vegyülésétől a' lehetőleg menten, mind e' mai napig az ő zömében oly szerentsésen megtudta őrizni; mi az összes emberiség érdekében, kivált mióta a' dühöngő, a' miveltség iránt semmi kegyelettel nem biró: arabsok által, az égyptoni világhirü könyvtár oly esztelenül elégetett, valóságos isteni gondviselés; miután egyedül tsak ez által vagyunk képesek az óriási szellem korszak világának egyistenitői tanát, annak országlati rendszerét, az összes emberi-nem legrégibb történészetére vonatkozó eseményeit, az ő lelki belbetsében felismerni; minthogy eme leglényegesb különleges tanok a' mi páratlan, valóságos isteni eredetü nyelvünk leglényegesb szavainak lelkéből ma is kiolvashatók. Mi már egymaga is elég a' tudós világ előtt arra: hogy az összes mivelt népek rokonszenvét felébresztvén,

minden erejekből a' magyar nemzetiség tiszta, a' maga zömébeni fennállhatásán működjenek, mert itt rejlik minden nemzeteknek az ő ugy földi, mint mennyei véghetetlen boldogságuk.

A' Sem keleti népe az indu, tibeti, szinei magaslatok által megvédett és idő folytával elszaporodott pogány népek egy részével, mint tsatlósaival vegyülvén, valószinüleg a' fin, mongol, tatár, semi-indo-german, héber sat. nyelvekké porlodott szét. Minek következtében Sem tiszta nemzetisége is, a' pogány sokistenitői népekkel összekeveredvén, igy Sem egyistenitői tanát és országlatát szem elől tévesztvén, mind annyian pogányokká lőnnek. A' héberek voltak azonban az elsők, kik Mojzes vezénylete következtében, az egyistenitői tanhoz ujból visszatértek, de már akkor ugy az első Jafet, mint eme utóbbiak Semi egyistenitő eredeti tanai, miután a' vizözön utáni katasztrofa következtében a' reáltanok teljesen szétdulattak, hajdani kétségtelenségüket elvesztvén, mindannyian hitté törpültek alá, minek következtében: a' vallás elnevezése, amannak hason elnevezéseül vétetett, holott ég és föld a' kettő közötti különbség.

Kám (Cham kopt nyelven annyi mint: feketék országa, Afrika) ki a' mint az ó-iratokból tudjuk, a' bor nem ismert erejétől megittasodott Noe atyját kinevette [162]), miért is a' mint ezt a' két istenfélő fiaitól megtudta, érette megfedvén [163]), megátkozá [164]) őt; — megkell azonban itt közbevetőleg jegyeznünk, hogy a' mint fenntebb érintettük, ezen nagyszerü átok, az igazság szempontjából sokkal valószinübb: hogy ez, az ioi tan elorzásáért történt, előre látván az istenfélő Atya, hogy e' rakontzátlan, engedetlen fia által, miként döntetnek a kámitaiak a' végtelen szerentsétlenségek iszonyu tömkelegébe. És minthogy tudjuk: hogy a' midőn a' többi testvéreitől elválván, ő nyugot felé is előtörtetett, ekkor itt részint az afrikai magas tsutsok által megvédett pogány négerekkel [165]), részint a' hajók által a' vizözön elseprésétől megvédett idegen ajku népek vegyülésével a' phoeniciaikkal összezavarodván, az eredeti tiszta szittya nyelv Kám vagy Cham maradékainál is elfajulván, forgátsoltatván, végre: Kopt (kopottveszt) nyelvvé alakult át. Nem lehetetlen azonban, hogy ennek a' mai Kopt nyelvben már nyoma is alig van, és tsak a' régi történelmi szó szokásos elnevezésére vonatkozik. Ezt a' hasonlító nyelvészet fogja felderiteni.

[162]) [163]) [164]) [165])

Igy értjük aztán meg, az indu 's égyptoni elfajult pogány mitus háromfő istenségei közötti hasonlatosságot, ugy azokét is, melyek az elfajult Sem maradékai által terjesztettek, a' nélkül: hogy ezek a' legfőbb tiszta Jafet törzs egy istenitőinek eltéréseül bár mikor legkisebb bélyegző bizonyságot szolgáltathatnának, miután a' pogány korszakot tanusitó magyar szavakat, a' Sem-Kámi visszaköltözött és a' pogányságot meguntak vegyülésein, és innen keletkezett regék, mondák hagyományain is tisztán kilehet magyarázni, a' nélkül hogy a' Jafetieket a' pogányság undok bünével terheljük. Innen van, hogy a' mesékben is, a' legkisebbnek jut közönségesen: a' legerényesb szerep hagyománya. — — Nemnem, a Jafet törzs mag-raja, nem tért el soha az egy Isten tanától, bár miként

vélekedjenek e' tekintetben a' leghitelesebbeknek látszó történetirók; sokkal nyomatékosb a' mi nemzetünk szájról-szájra hagyományozott eme legrégibb mondata: „A' magyarok élő Istene", mint minden külföldi hagyományok, kivált ha tekintetbe veszszük azt: hogy a' midőn elődeink a' hunok és magyarok neve alatt e' hazába bejöttek, egy Istent imádok voltak. Atilla is azért nevezé magát Isten (és nem istenek) ostorának, mivel az ősi egyistenitő hitehagyott sokistenitői pogányokat, a' mint a' történelemből tudjuk: a' Visigóthokat (az indu Visnu istenitéstől) üzőbe vette. — És nem lehet kétség, hogy Róma ostromától, a' magasztos szónoki tehetséggel biró Leo Pápa is, csak az által tarthatá vissza, miszerint megértvéu, hogy Atilla egy Istent imádó, tudtára adá: hogy ő is azonképen egy jóságos élő Isten imádója levén, a' szellemiek legjogosb fegyverével szinte azon működik, hogy a' sokistenitői buta pogány népeket az egyistenitésre szeretettel vezesse vissza. Ha most hozzá veszszük az évangyéliomi magát a' kőszivet meglágyitó közbeszőt legfenségesb igéit, akkor előttünk áll a' történet iróktól oly annyira keresett, és mind e' mai napig megfejtlenül maradt azon magasztos ok, melynél fogva Atilla eme pogánynak tartott Fejedelem teljesen megszelidülve engedett. Ime itt bizonyitá be Atilla: hogy istenfélő. 'S ha az illetők azt kérdeznék tőlünk: hogyan egyeztethetők meg ama roppant vért fagylaló tselekményei istenfélelmével? az könnyen kimagyarázható, ha meggondoljuk, hogy az akkori sötét időben Atilla tiszte nem az vala, hogy a' szellemiek terén szeliden, hanem fegyverrel kezében, erőszakkal téritse meg az ő valószinüleg a' Semi dynastiáról reá öröklött szökevény alatvalóit: a' Visnut istenitő Wisigóthokat, habár világ végeig kelle vala menni, mely megtéritést eszélyesen máskép nem eszközölhete, mint a' közbe eső népek istenostorakénti tsapásával részint: hogy uti költségeit fedezhesse, részint: hogy tsatlósainak birvágyát kielégithesse, részint pedig azért: hogy visszajövet győzelme, de megfogyott, vagy megveretése esetében oly ellenséget háta megett ne hagyjon, mely neki ellent állhatna. De ime a' mint a' történelemből tudjuk, a' jóságos Isten nem engedé meg, hogy Atilla eme vadbosszutól vezetett tzélját elérhesse, miután Aetius szövetségesei élén, attól majd nem tenkre jutással fenyegettetve, elállani kénytelenittetett. Intő például, hogy az isteni dolgokat nem tüz-vas fegyverrel kezében, hanem a' szellemiek szelid a' való tudomány legnemesb szerével vívhatni ki egyedül, minek alapja pedig már akkor a' kereszténység letételével megvala szilárditva. 'S miért a' pogányokat istenostoraként verni, midőn a' hite hagyottak, annyi ezer éveken át ugyis eléggé verték enmagukat. — És ha mind e' mellett akadnának Atilla ellenében oly kiengesztelhetlen keresztények, kik mindezeket megnyugtató oknak nem tartanák, akkor ezeknek mást nem mondhatunk, mint azt, hogy vegyék figyelembe, miszerint: az ily események, főleg a' keresztény világ setét korszakában, sőt időnkben is nem egyszer ujultak meg. Nints tehát elegendő ok Atilla utódait, eme tettéért szemrehányással illetni, miután ugyis ugyantsak meglakolt szövetségeseivel együtt. Adjunk tehát közösen hálát az örök Gondviselés-

nek, hogy maradtak honni fészkükben még annyian, hogy az egész emberinemre kiható eme ditső nyelv nemzetével együtt, mind e' mai napig megvédetett; mert ez nem tsak a' mi, hanem az összes emberi-nem szerentséje. Ime itt annak is az ő benső oka, miért ment át Szt.-István, némely ellenszegülő pogány elvektől áthatott pártütők datzára, összes népével együtt oly könnyen a' keresztény vallásra? mivel ha nem is mindannyian, de a' lehető legnagyobb részben, tsakugyan egyistenitők voltak. — Ne tsodálkozzunk tehát, ha Herodottól kezdve a' történetirók mindannyian, ha valamely nemzet az ő szokásaiktól, törvényeiktől eltérő életet élt, és igy annál inkább, ha egy Istent és annak országát ditsőitők voltak, miként őseink is valának, barbar és pogány elnevezéssel bélyegzék, holott ezen elnevezést, minden álmiveltség és nagyságuk mellett ők érdemelték meg.

De minthogy ugyantsak szt. hagyományunkból tudjuk, hogy Kám unokája: Nimrod [166]) volt az első, ki államtsint követve, ennen népét leigázta, 's azt [166])
mint sajátját tekintvén, zsarnokilag kormányozta, ekként látni való, hogy eme lényeget tartalmazó szavak, ugyanannyi dönthetlen, a' történelem tsorbáit pótoló történészeti okiratos igazságok. — De mivel Nimrod eme zsarnoki egyedül uralkodói enistenitette felfuvalkodott tzéljának, sehogysem akartak meghajolni az égyptoni istenfélő papok, igy a' szabadság legféktelenebb igéretével tsakhogy minden áron az egyistenitői vallástól megmenekedhessék, a' vesztegetések ezer nemeivel az istenfélő papok szétdulattak, mi annál könnyebben vala kivihető, miután a' tudatot, a' vallás voltaképi alapját kisérleti uton, az ehez kivántató vegyészi, tsillagászati, phisicai sat. eszközök hiányai miatt, többé ők sem tudván szemtől szembe bebizonyitani [167]), ekként az eredeti egyistenitői feltárt tan hitté, [167])
's végre a' sokistenités legundokabb kitsapongó zürjévé sülyedt alá, minek következtében az isteni eredetü országlati rendszer, pogány kormányzattá alakult át; melytől fogva valósziuüleg ugy az egyistenitésre vonatkozó tanokat, mint az ezek történetét felvilágositó iratokat tanitani szabad többé nem volt. Igy történt aztán, kogy az eredeti egyistenitői egélytan, vagyis az egy égi ép tan kettőssé alakult át t. i. egy külső pogány, a' népé, melyet nyilvánosan oktattak, és mely mindenben a' látszaton külszinen alapult; — és egy belső, titkos, mely az egyisten egély tanán alapult ugyan, de a' melyet nyiltan tanitani szabad nem volt. — Igy tétetett le aztán az: io-i 's typhoni tanok alapja, melyeket a' görögök mint: prometheusi-pandorait; — a' perzsák mint: ormuzd-arimanit sat. népek ezer más nevek alatt elfogadván, ezzel az összes emberi-nem szellemi kifejlését szétdulták. — — De ime, hogy a' jóságos Isten miként sujtá őket, méltó példákként jegyzé fel azt a' történelem óváskép saját nemzetünk, és az összes emberi-nem szemének kinyitására, hogy végre valahára hagyjanak fel a' nemtelen pártoskodással. Nem igazi magyar az, ki tselekvéseiben az őseinktől már egyszer kétségtelenül kivívott: igaz, szép és jó isteni elveitől nem vezényeltetik; tsak ezen isteni tanokhoz való visszatérés mentheti meg nemzetünket, és az összes

emberi-nemet a szétdulástól és semmi más. Irva van: „Minden ország valamely magában meghasonlik, elpusztul, és egy város is vagy háznép, a' mely meghasonlik magában, meg nem maradhat.“

Igy jár azon nemzet mind, ki a' hamis, és nem az igaz Istent imádja, ki az áltant követi. Innen Kám a' törpék, kislelkűek országa, minthogy ő utódaival együtt az egy Isten tanát hűtlenül elhagyván, pogányságra tért, elenyészvén, Noe átka teljesedésbe ment.

Méltán zokoghatunk tehát mi az összes emberiséggel együtt, kik eme fekete lelkü elvásott zsarnoknak makatsságáért mindannyian, annyi ezer éveken át oly lealázó butaságban sinylődve, annyi szerentsétlenségbe döntettünk.

Nem tsoda aztán, ha ezek következtében, az egy Isten ép egély tana pogány rendszerré alakulván, az eredeti korszak tanai minden részben teljesen kiforgatattak, nehogy azokra térhessenek vissza, igy lőn aztán, hogy a' nyilt tanodákban a' látszatnak megfelelő tanok hozattak be, ugy a': tsillagászatban, mint physica 's minden egyebekben. Igy lőn, hogy magát a' hieratikai szent betüi rendszert, mely a' való tudományok kutsát képviselé, kiküszöbölvén, helyébe a' minden jelvi jelentőségéből kivetkezett: ék-betüi rendszert kézbesitették.

Igy történt, hogy eme tanok Nimródtól és utódaitól a' babyloniakra, égyptoniakra, phoeniciaiakra, görögökre, rómaiakra, némi kivétellel a' héberekre sat. Noe átkaként korunkig jutván, nem tsuda, ha ezek a' keresztényi korszak szellem kifejlésére mind ez ideig oly zsibbasztólag hatván, igy az Europába költözött Sem-indo-german népek eredeti országlati rendszerüket ama Kám önkéntessébe olvadni, 's ezzel ama áltanok elfogadásával minden alaposságból, majdnem teljesen kiforgatva lenni látjuk. Igy lőn aztán, hogy a' semi-indo-german népek országlati rendszerének foszlányait, melyek hajdanta a' Sem-Jafetivel és igy a' miénkkel közösek valának, a': Brit és Scandinav nemzetnél látjuk majdnem egyedül az ő zömében életbe átvitten megmentve lenni.

Most azonban a' való tudományok roppant mérvekbeni haladása 's terjedése folytán, ugy a' nyomda feltalálásával itt az idő, hogy ezek zürjéből tudatilag kitisztulva, már most mit se hallgatván a' honi 's külföldi tudósoknak, a' tudást mintegy tzélhrendszerileg kezelt piszegetéseire, a' kisérletek alapjain valóknak bizonyult tényeken járjunk.

Mi tehát a' szt. hagyományok által támogatott vizözön előtti 's igy időre visszavihetlen Isten országa szerinti kormányzattól kezdjük történelmünket, mely a' szent-iratban utánzandó példákként jegyeztetett fel az utókornak, intő például, hogy ezen ut egyedül az, mely szerint az állatiságból tettleg szellemiségre emelkedett emberiség józanon kormányoztathatik. — Itt az atyai kormányzás volt otthonos, vagyis ezen egyistenitői országlás alatt, a' mint már a' legrégibb időben Noe, Ábrahám, Izsák, Jákob sat. alatt láttuk, akkori időben mindenki saját maga állithatta oltárát és mutathatta be áldozatát Istennek, mintegy intő például jegyeztetvén fel az utókornak, hogy akkor minden családnak papja (miként a'

quakkereknél) a' férj, felesége pedig annak papnéja vala. Ezek erkölts tiszta vezetésén neveltettek és rajzottak el méhként a' magzatok, kik képezék aztán az államszervezet egységének alapját. És valóban még ők ily egyszerüségben éltenek, a' közös boldogságnál, más érdeket nem ismerve, minden az ő rendjében volt. — De minthogy ezen országlati rendszer is, nem egy folyton-folyt nyilvános ellenőrségen alapult rendszeren kezeltetett, igy végre ez is szétoszlott.

Igy látjuk aztán a' sokistenitői elfajulások folytán, az egyistenitő tan mellett Mojzest fellépni, ki országlati rendszerét a' papi szellem alapján reménylé kivívhatni; de a' mint fenntebb vázlatilag láttuk, a' népnek annyi éveken át elhanyagolt miveltsége, az álpróféták, papi uralomrai törekvés, megvesztegetett birák és az elkortsult királyok szirtjén megtöretvén, voltaképi sikerre nem juthatott.

De a' mint itt az egyistenités leple alatt tapasztaltuk, ugy lőn, hogy a' sokistenités palástja alá burkolt papi kormányzatok alatt, mint: az égyptoniak, induk, tibetieknél sat. sem sikerülhetett az emberiséget azon voltaképi reménylett üdvösségre vezetni; 's miért? mivel mindannyian az egyistenitői korszak feltárt való tanát, hitre vezetvén vissza, az erről felvilágositó, lelket megnyugtató tudatot zerusi fokra terelvén, amazt a' legjózanabb: igaz, szép és jó törvényeivel együtt, saját szerentsétlenségökre kiirtották.

A' görögök, az égyptoni papok titkos rejtekeiben őrzött theocosmogenia alapján, a' görög böltseletet tették le, mely a' nyilvánosságra jutván 's később nyugatfelé terjedvén, mindinkább uralmat kezde gyakorolni; — de minthogy sem Mil. Thales, ki az anyag vélt lényegén, — sem Pythagoras, ki annak kettős látszatán épiték böltselmöket, nem a' dolgok felismert valói, hanem tisztán az égyptoni ó-iratok elméletté törpült tanaiból meriték tanitmányukat, nem is vergődhettek azon voltakép megérdemlett magas poltzra, melynek az egykori reálok alapjain felderült tanok tsalhatatlanul megfeleltek.

Igy lőn aztán, hogy a' midőn azok tanain, az öngondolkodás kezde közöttük mindinkább lábra kapni, ugyanazon mérvekben mivelődött és világosodott fel a' görög nép, de minél jobban terjedének ezek, annál nélkülözhetlenebbé váltak azok, és igy nem tsuda, ha a' böltseletet később képző eszközévé látjuk válva lenni az állodalmi életnek, miután az a' magasb rendüeknél a' vallás helyét pótolta, mert ezeket a' görög költői, merő szertartásokból álló 's minden elvont hittan és erköltsi vonatkozás nélküli vallás nem elégitette ki, mivel a' léttzélját tekintve nem szolgált vezetőül, és a' mivelt ember kedélyének, szellemszomjának nem nyujta vigasztalást és megnyugvást az élet változandó sorsában. És igy a' böltseknek kelle az embert erköltsi rendeltetése 's a' magasbak iránti viszonyai felől felvilágositani, az élet viharjai ellen megedzenie 's a' hitvallásnak ama hiányát kipótolnia. — Ezért lőn a' görögök és rómaiaknál a' böltselet fontosabb az életre nézve, mint bár mi más népnél. Nálok nevezetes kérdés vala ez, vagy amaz kormányférfi, melyik böltselet felekezet követője.

Igy lőn aztán, hogy a' mint ezek folytán a' józanabb ismeretek terjedé-

nek, azok hatásai folytán egyedül a' zsarnokságnak kedvező Drácoi pogány törvényeknek is elkelle tünni, melyek helyett a' Soloni 's Clisthenesi humanisticusabb törvényeket látjuk életbe lépni. — De mi volt természetesb, minthogy mindezen alapok nem a' való tudományok voltakép felderült reáljain, hanem egyedül és tsupán emberiesb érzelmeken alapulva, a' dolgok voltaképi állásáról senkit szellemében meggyőződésileg meg nem nyugtathatának, ekként az álböltsek hozzájárult zavart idézte factióin, oly országlati rendszert sem valának képesek felállitani, mely őket kielégitette volna. Igy látjuk aztán a' nagy bölts: Socrates alatt az álböltseket ostoroztatni, 's bár ha ezek fondorkodásain őt áldozatkép megtöretni láttuk, de örökké emlékezetes maradand az emberiség előtt ama, a': Delphi templom homlokzatát is diszitette mondata: „Ismerd meg magadat!“ — mintegy intvén vele a' mélyebben belátókat: hogy mindaddig, mig magunkat a' való tudomány alapján okfőileg fel nem ismerendjük, ne is ábrándozzunk, hogy a' dolgok ős alapjára jutandunk, mert itt rejlik, a' minden tudományok zárkövét tevő végtelen-örök okfő felismerése is. Ime igy látjuk aztán, egyik legkedvesebb tanitványainak és barátjának Platonak irataiban, a' hol képét adja egy tisztán eszményi állodalomnak aristocratiai alakkal (de a' mely alatt nem kaszt embereket, hanem valódi jó 's bölts férfiakat ért), hogy: „mindaddig állodalmi eszményie lehetetlen, mig a' régi ősnemzedékekhez hasonló 's hibáktól ment, szabad nemzedék nem találtatik valahol a' földön.“ Ez által mintegy figyelmeztetni akarván nemzetbeli legbefolyásosabb férfiait és azok böltseit, hogy ezek körében intézzék lehető legvizsgálóbb buvárlataikat, jól tudván: hogy az általok elméletileg birt tanoknak, tudatilag felismert böltsője, egyedül tsak ott ismerhető fel, a' hol ezek gyakorlatilag életbe átvive vannak. Igy értjük meg aztán Platot, az ő tisztán felfogott lényegében: „Hogy az emberi-nem valaha jobb volt, és hogy ezen elveszett boldogságához visszatérés, végtzélja a' voltaképi bölts állodalmi intézkedéseknek. — Jól látván, hogy egyedül itt, és ezen állodalomban kell lenni azon legmagasb szellemiséget az ő okfőjében fellelte tannak, melynek felismert mennyei országlatán rendezhetni az állatiságából tettleg szellemiségre emelkedett emberiséget.

És ime most teljes tisztaságában beláthatjuk azon böltseknek hibás nézeten alapult véleményét, kik ezen eszményi ős állapotnak valahai életbe átvitt lehetőségét tagadták, mert több mint valószinü, hogy ezen nagyságok valósággal kivíva 's ép itt saját nemzetünknél életbe átvive voltak; — de a' melyek annyi ezer évek ármányain nem tsuda, ha nem is teljes zerusi fokra, de még is a' lehető legkisebb minimumra tereltettek le.

De természetesen ezen magas állás tsak addig állhatott fenn, mig az anyag lényege, kisvilágunk és ez egyetemes nagyegész végtelen-örök okfője, a' való tudomány terén tudatilag ismerve volt, mert mihelyest amazok, e' magas állásukról bár minő oknál fogva lebukván hitre tereltettek le, akkor előttünk

látjuk Platonak ama nézetét: miért nem létezhetik ama általa eszményileg feltételezett állam; — mivel azon legfőbb földi hatalom, fejedelem, király sat. ki, a' mind ezek feletti okfőt maga is tisztán belátta 's felismerte, tudta, hogy enmaga is, Isten országának minta alapján nyeré e' földön a' mennyeit képviselte trónját, de ezt tudván, országlati működésében sem vala nagyobb gondja, mint az: hogy ő is azonképen, ugyanazon: igaz, szép és jó felismert isteni törvényein nyilvános ellenőrséggel igazgassa népét, mint a' hogy azt maga is a' mennyeiek rendjében felismerte. — 'S igy mi természetesb, hogy mindaddig, mig ezek tudata vezénylé a' legmagasb állásu főt, addig maguk az ország nagyok is ugyanezen szellemtől vezettetve, ugyanazon példával menve elő minden őket követte rendekkel együtt, ugyanazon isteni rendeltetésnek feleltek meg. De a' mint az emberiség a' tudat e' magasságáról a' felzúdult viharok vészein szétdulatott, ekkor minden ujból homályivá, hitté törpülvén, a' földi hatalmak is, ezen magasságukról letereltetvén, és enmagukat legfőbb istenekként bálványoztatván, igy minden alászállott. A' capite foetet piscis, mondja a' latin hagyomány, és igy lőn aztán, hogy ezek alapjain maga az aristocratiai elem is elébb álla, azután democratiává 's végre kényuralmivá fajult. Az állam szerkezet egyik sark oszlopát az aristocratia teszi, de tsak ugy, ha az nemtsak az anyagi, hanem a' szellemi téren is valódi aristocrata.

Ekkor aztán méltán festé le Plato az elfajulás menetelét akkép: hogy a' democratia bár mi tsábitó is, annak ki az emberi életet tsak külső tünemények szerint fogja fel, a' legnagyobb mérvekben kártékony; az érzékiség, mely féktelen democratiában törvény és szokás által nem zabolázható, minden felelőség datzára tsakhamar egyedüluralkodóvá válik. Itt minden jobb élvet és nemesb érzést, minden a' közönséges életen felül emelkedő gondolatot, a' sokaság kigunyol és megvet, mi annál könnyebben és gyorsabban történik, minél inkább fejlődött ki a' sophistica, mi minden komolyat 's kitünőt nevetségessé tud tenni. A' nemesnek és fenntebbnek kigunyolása miveltségnek, a' féktelenség szabadságnak, — a' ledérség lángeszüségnek, — a' szemtelenség férfias gondolkodásnak festetik, — és minden gonoszság és döreség nagy ügyességgel igazoltatik. Itt aztán minden rend felbomlik, a' megvesztegetés általános leszen, egyik a' másikat erőszakkal nyomja, 's a' nép legnagyobb szabadság közepett a' leggonoszabb szolgaságba esik. — Egyes nagyravágyó megvásárolja a' szegényeket és velök magának egyeduraságot alapit, és lesz a' nép uralomból undok zsarnokság. — Igy aztán nem tsuda, ha Plato minden ékes szólását felhasználja, hogy kényuralom elleni utálatát kifejezhesse, mondván: „Még tsak saját tzélját, hogy uralkodhassék, sem érheti el a' zsarnok. Lássék bár külsőleg máskép, a' valódi zsarnok a' legnyomorultabb hizelgők és legalatsonyabb szolgák rabszolgája, valamint ő maga is hizelgője a' legelvetemültebb embereknek. Kivánatai soha se tsillapodnak le, azok nagyobb része örökre be nem töltve marad. Szive örökké árva, örökké félelemmel van eltelve, 's fájdalom és borzadástól kinozva. Napról-napra inkább azzá kell lenni, mi elejétől volt irigyelt, gyülölt, gyanus, barátokat nél-

külöző igaztalan, ellensége minden isteninek, és véde, ápolója minden gonosznak, És igy ő maga mindenkinél szerencsétlenebb. Az állodalom, melyet kényur kormányoz, az ő szolgáinak poroszlóinak lelkéhez hasonlit.“

De miután e' munkánk készitésében főleg az ép-észhez szólani szent kötelességünk, nyugodjunk meg ezek lefestésében, melyek annyi időkön át a vizözön után Kám világ tsinján a babyloniakra, égyptoniakra, görögökre, rómaiakra 's igy tovább 's tovább majd nem minden nemzeteket Noe átkaként ostorozván időnkig is eljutott. És ime itt a' végső idő, hogy e' keresztény világban, kiki teljes megnyugvással vesse magát alája azon nagyrendnek, melyet egykor a' mi ditső elődeink a' való tudomány vívmányain, elég szerentsések valának ennen nemzetünk, és ezzel az összes emberi-nem javára megalapitani.

Mit használnak azonban ezek nekünk, ha a' szellemdus ember, mindezeket az ő legtisztább kútfejében ismerve tudja, de azokat ennen társadalmának országlati kormányzatába felhasználni 's felebarátai lehető legnagyobb részének édeni boldogságára alkalmazni nem tudja! valóban semmit.

Ideje tehát, hogy a' midőn ezek az ő voltaképi tisztaságukban felderittettek, hogy annak életbe viteléhez is minél elébb hozzá fogjunk.

Nem élünk többé azon nyomorult pogány korszakban, midőn ezen isteni elvek, az ő sokistenitői vallásukkal, zsarnoki országlati rendszerükkel annyira ellentétben állva, a' kegyetlenségek legiszonyatosbjaihoz is hozzá nyultak, tsak hogy a bünt pártolta istentagadói démon találta, az annyi időkön át szentesitett rendszeröket megvédhessék 's tsordultig tetőzött otsmány büneiket részeg ittason folytathassák.

Majdan kitünend, hogy az élő Isten felismert tudatában, 's annak igaz, szép és jó törvényei pártolásában, hány próbásak vagyunk. Itt a végső idő, mely erősen kotzogtat, hogy ezekben minél elébb határozzunk.

Valóban szomoritó, a' midőn a' magas kormányok a keresztény elvek szellemében mondják kormányozni a' kereszt jelve alá sereglett népeket, és mégis némi kivétellel ily pogány erőszak találta fegyverrel látjuk támogatva lenni saját népeik irányában azokat. — Holott ha ők felebarátaikat az okszerüségért ártatlanul kiszenvedett való vallás értelmében kormányoznák, a' Tubálkain pörölyén kovátsolta tüz-vas fegyverére szükség nem volna, nem, mert: ott a' hol az ő utmutatásaként, mindenki az élő Istent és annak igaz, szép és jó törvényeit mindenek felett szeretni köteles ; — ott a' hol nem lehet felebarátjának büntetlenül olyas mit tenni, mit enmagának tétetni nem ohajtana; — ott a' hol mindenki felebarátját szeretni tartozik miként enmagát; — és a' hol mindenki az igaz és való tanban köteles nevelni gyermekét, ott mondjuk ki igazán: elégedetlenség nem lehet, ott tsak örömteljes nyugalom honolhat a' népek szivében és artzaikon; — ott édenné alakul a' társadalom, és mondjon bár ki a mint jobbnak véli, de mi a' fegyveres erőt, belülről tsak a' pogány korszak maradványai-

ként fennmaradt ördögi: a' gaz, rút és roszban működők fékezésére tartjuk szükségesnek.

Az igaz, szép és jó iránti magasztos elvek vívmányait a' jóságos Isten igen-igen mélyen oltá be keblünkbe, jeléül annak, hogy ezek elérési törekvésében állhatatosak legyünk. Hasztalanok tehát a' mindezek elleni torzsalkodások, hiszen nem azon pogány korszakban élünk többé, a' midőn a' pandaemoniumi elveket, az élő Isten: igaz, szép és jó törvényei ellenében ily pokoli fegyverrel kelle fenntartani. Ezen isteni tanoknak e' felvilágosultabb korszakban minden mélyebben belátó betsületes ember önkényt hódol; — nints, nem lehet tehát kétség, hogy ezeknek kikell magukat vívniok, habár az annyi századok előtt megjövendölt nagy itélő nap beálltával is.

Távol legyen azonban, hogy a' midőn ezeket az észhez szólva intézzük, ezekkel a bölts istenfélő kormányok ellenében szemrehányáskép akarnánk távulról is fellépni, jól tudván, hogy ezen jelenben nem tsekély körben követett országlati rendszereket, minden visszaélésekkel együtt, jobbára még a' pogány önkény korszakból, az öreg Noe atyától megátkozott Kám és maradékainak, legrégibb hagyományain jóhiszemben látjuk átörökölve lenni, melyek innen a' babyloniakra, égyptoniakra, chaldokra, phoeniciaiakra, görögökre, rómaiakra sat. és végre ezektől hozzánk jutván, onnan örökölték. Innen van, hogy jelenben is, majd nem minden intézkedéseik a' pogány korszak klaszikaiaknak vélt törvényein épültek, melyek tehát nem a tiszta észszerüség követelményein emelkedett tudat alapjain, mint inkább a' kor követelte pillanatnyi emberiesb irányu elveken keletkeztek.

Ideje tehát, hogy ezen keresztény korszakban valahára, mind ezen egyes szelidebb kegyes Fejedelmek, kormányok jellemiségétől függő ingadozó alapok, az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó tudatilag felismert isteni törvényeivel váltassanak fel.

A' mindenekfeletti élő Isten a' mi keblünkbe oly kötelességet oltott, mit lelepleznünk az ő iránti legtisztább szeretetéből kit sem, mint egyedűl őt tekintve kimondani legmegszeghetetlenebb kötelességünk. — Karolják fel az istenfélő magas kormányok e' felderitett igazságokat, és akkor ők ugy, miként mi mindannyian boldogok leszünk. — Ha az erőben központosult hatalom ez isteni szikrával párosultan haladva tüzendi ki a' zászlót, akkor nints kétség, hogy országát megvédendi az ördögi intselkedések minden nemei ellenében, és egyedül tőlük függ, hogy felebarátjaikat ismét ujból a' már egyszer tsalhatlanul kivívott paraditsomi korszak édenére vezessék vissza. De természetesen a' midőn igy nyilatkozunk, ez alatt nem meztelen koldus botrai juttatást értünk, hanem vidor teljes életet.

De hogy ezekben sikerrel haladhassunk, mindenek előtt teendőink iránt kell tisztában lennünk, ez nem más, minthogy az istenfélő kormányok a' jelen korszak fegyveres erőit a gaz, rút és roszban, és igy tsak az emberi jogokat láb-

bal tipró, a' visszaélések bünében fetrengők ellenében a' lehetőleg felhasználva oda munkáljanak: hogy a voltakép felismert igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közötti szabad mozoghatás, ugy az anyagi mint szellemi téren megengedtessék, igy nyerhetvén el a' közös boldogságot.

E' tekintetben nints kétség, hogy a' hajdani dolgok nagyrendjét megalapitóinak is ezen rendet felállitani nagy elővigyázatott igényelt, és azt ők is tsak akkor rendezték el egész pontossággal, midőn ezen kétségtelen isteni alapok fővonásai előttük is nem tsak elméletileg, de a való tudományok tényein tapasztalatilag is tudva voltak.

Mi volt tehát önként következőbb, mint midőn ditső elődeink Isten országának és igazságának az egész egyetemiségre érvényült törvényeit felismerték, nékiek is A'/1 kezdve Z^{ig} kelle országlati rendszerüket átalakitani.

De a' mint nem egyszer történt, hogy ép akkor, midőn legnagyobb a' szerentsétlenség, ép ott áll legközelebb a' láthatatlan isteni segitség; — ugy volt az kétségen kivül a legrégibb ősi időkben is, ők is ép akkor jövének az: igaz, szép és jó isteni törvények tsalhatatlan tudatára, midőn ezekre a' legnagyobb szükség vala, hogy az istenfélő népek ujból rendezhessék magukat. De miután a' legfőbb okfői igazság tsak egy lehet, e' szerint nints kétség, hogy a' mint akkor, ugy jelenben is ezen igazság nem más, mint ugyan azon élő Isten felismert: igaz, szép és jó törvényeinek maximáiban állott, melyet aztán ők e' következő tanokba foglaltak:

a) Ismerd meg élő Istenedet az ő szellemi igazságában.

b) Ismerd meg tenmagadat: ugy erköltsileg, mint élettanilag.

d) Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

Minthogy pedig a' mi isteni eredetü nyelvünk az ő lényeges szavainak lelkében tisztán tárja fel a hajdani korszak feltárt böltseletét, ekként legfőbb kötességünk ez uttal az: Igaz, Szép és Jó lényeges szavainak, lelkébe oly tiszta határozmánynyal letett böltselmét akként deriteni fel, miként azt ditső elődeink a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, ugyan azon szavak lelkébe oly tsuda böltsességgel örök időkre érvényülten letették, mely szerint az:

Az Igaz (l. fentebb e' szó elemezését) nem egyébb: mint a' valónak okfőileg felismert tényе.

A' Szép nem más: mint az épnek észszerinti felismerése.

A' midőn a' Jó nem egyéb: mint az édeninek ovatos (vagy jogos) élvezete.

Az első: mint igaz, Isten iránti; a' második: mint szép, enmagunk; és a' harmadik: mint jó, felebarátaink iránti kötelességünket foglalják magukban.

Igenis ezen isteni törvények képezék a' feltárt időkben az Igazság ágait t. i.: az igaz, szép és jót, mely minden voltaképi mivelt államnak: Justitia est regnorum fundamentum-kénti alapjául vétetetett. — És igy kiki belát-

hatja, miszerint eme isteni törvények, az egész egyetemiségre érvényülvén: Egyetemes jogok, de ha igy, akkor világi jogok is, melyek minden egyes országok, istenfélő Fejedelmek, Kormányok, Népek, sőt minden egyes egyén jogaivá válván, egymással soha ellentétbe nem jöhetnek. Szerfelett tévednek tehát azon jogtudósok, kik eme jogok általánosságát kétségbe vonják; — mert isteni eredetü nyelvünk kétségtelenné teszi, miszerint eme jogok, ama paraditsomi aranykorszakban kivíva voltak, és igy kiki beláthatja: Quod est, aut fuit esse potest; mihelyest szilárd egyértelmiséggel elleend határozva azok' általános behozatala.

Ezen három egymástól elválaszthatlan sarkalatos isteni törvények azok, melyek: sine-qua-non-jai nélkül az ép észben felébredt emberiséget, hogy rendeltetésében szabadon működhessék kormányozni nem szabad; és igy e' költsönös frigy korszakára vezető országlatot a' bölts istenfélő fejedelmi Atyák vívmányain, elkell érnie az emberiségnek, habár miként is erőszakoltassék ellenkezője, mert annak kivitelét az élő Isten oly mélyen véste be keblünkbe, hogy annak teljességgel ellent nem állhatunk. Nints tehát kétség, hogy a' Fejedelmek, kormányok, nagyok, polgárok és népek a' mint az évesült korszak története nyilván tanusitja, mind addig nyugodt boldogságot nem élvezendenek, mig ezen minden tér és időre megalapitott isteni jogokat itt e' földön is kormányzatuk alapjául el nem fogadván, azokat költsönösen in solidum gyakorlatilag életbe nem léptetendik, a' midőn aztán az egész pogány világ megtéritése táruland fel az istenfélő dynastiák előtt. — És igy tsak akkor, midőn az istenfélő keresztény kormányok visszatérendenek az egyedüli isteni törvényekhez, azon napon ülendik meg ugy a Fejedelmek, mint népek diadaluk legnagyobb ünnepét; — akkor térend aztán a' dolgok nagyrendjének legállandóbb kormánya ugy a Fejedelmek, mint népek javára ujból életbe; ekkor e' föld, mely annyi ezer éveken át az emberi-nemre, majd minden kivétel nélkül valódi pokollá, ármánynyá szövődött, igazi édteljes paraditsommá alakuland.

Ezekből kiki beláthatja, hogy ezen három sarkalatos Isten adta törvényekből, ugyanannyi kötelességek keletkeznek, melyek közül az első: Isten iránti, a' midőn az utóbbiak ugy enmagunk, mint felebarátaink iránti összes parantsolatokat és kötelességeket foglalják magukban. — És igy képzelt faragott istent (isten vfelé: n e-t s i[nálj]), netsinálj magadnak, hogy azt imádjad, tiszteld, vagy hogy hálálkodj, mert a' hány ily a valótol eltérő, bálvány, képzelt, vagy faragott, a' szellemet teljesen meg nem nyugtatható álistenek lesznek, az e' földi aklán honoló emberiség ugyan annyi pártos, érdektől vezetett részekre oszolván, egy közös, mindenkit egyiránt boldogitó jóságos Isten: „Ki se meg nem tsalhat, se meg nem tsalattathatik;“ — védszárnyai alá nem központosulhatván, igy ugyan azon egy értelmiségtől vezetett, közös édenre sem juthatván, ekként e' helyett az emberiség egy szétdult, szétzilált társasággá aljasulva, minden a' közös édent nyomó szeretetlenségnek esend áldozatul; mi által az önkény, zsarnokság és az esztelenségekbeni kontárkodó országlás áll be, mely itt-ott néha

az istenfélő emberiesb lelkületü Fejedelmek, kormányok intézkedésein ugyan némileg mérsékeltethetik, de végre is, a' mint az évesült pogány korszak annyi ezer-évi története tanusitja, a' való tudományok felderitése nélkül mindannyian szétdulással, oszlással végződtek volna.

De mind ezekért ismét és ismét megemlitendőnek tartjuk, hogy ne kárhoztassuk a' jelen istenfélő keresztény kormányokat, miután ők a' jelen országlati rendszert jobbára a pogány korszak hagyományain jó hiszemben vevén át, ezekben gyökeres átalakitást mindaddig a' legjobb akarattól vezénylett fejedelmi Atyák sem eszközölhették, mig a' való tudomány terén Isten, annak országa 's igazsága feltárttá nem lőn.

És igy miután az első parants azt rendeli: Ismerd meg a' legfőbb: Igazat, vagyis hogy az igazban működjünk; akkor kiki beláthatja, hogy az istenfélő magas kormányoknak legfőbb rendeltetésök a' népet a' való tudományban nevelni. A' ki tehát az élő Isten positiv ismeretére vezető tudat tanát támadja meg, ugyan hogyan reményelheti, hogy intézményein áldás lehessen. Isten akarata elleni torzsalkodással ugyan lehet egy darabig és pedig néha az ember élet rövidségét tekintve sokáig is ellenszegülni, de végre is, minél nagyobb leend az ellentállás, annál nagyobb leend az azt érendő büntetés is.

A második parants azt rendeli: Ismerd meg enmagadat, vagyis, hogy az észszerinti épben működjünk. És igy ne munkálódjunk a' rútban (rút vfelé: túr); mert a' rút nem egyéb, mint az ép-ész szerinti szépnek széthányása, dulása ez pedig az emberi szellemet istentől belénk vésett igazában teljességgel meg nem nyugtathatván, ujból és szüntelen mindig az isteni törvények kivívására törekedend, miből a' költsönös hartzok, torzalkodások, 's a' közös boldogság aláaknázása támad.

A' midőn a' harmadik parants azt teszi kötelességünkké, miszerint: a' közös jóban működjünk; azaz, hogy szeressük felebarátainkat, mint enmagunkat, vagyis, hogy mindenki javát költsönös szeretettel mozditsuk elő. — 'S igy minden oly nemü intézkedéseket, melyek a' költsönös szeretetet bár minő oknál fogva gátolják, és az édeni jót elérni nem engedik, gondosan kerülendők. Innen a' jó iránti parants, az őt szüntelen mardosó rosszat kiirtani rendeli, miután a' rosz (vfelé: szor) nem egyéb: mint felebarátaink költsönös javának, édenének szétszórása, dulása.

Adjunk tehát hálát a' mindenekfeletti élő Istenünknek! mert ő az, ki az ép-ész kézen fogott vezetésén ugy önmaga, mint enmagának és felebarátaink iránti kötelességeink felismerésére juttatott; és ép azért mivel ezzel, mint legfőbb jóval áldott meg, azzal soha vissza ne éljünk. És igy mindenki iránt igazságosak levén, kövessük ugy Isten, mint enmagunk és felebarátaink iránti kötelességeinket.

Tiszteljed tehát Atyádat és anyádat, kik téged erkölts tisztán és istenfélőleg nevelve, megérdemlik, hogy e' szitáltan tiszta tisztaságukért tiszteld.

Ne ölj, mert a ki ezt teszi megérdemli, hogy (öl vfelé: l^e-ő^vele is, vagy lő

lődd le) ő is elveszitse azon istentől nyert legfőbb ajándékát mit ember társában betsülni nem tudott. [168]) [168])

Ne paráználkodj (e' szóban képviselve van: ᵉp, ara, ráz, zár, áz, álnok, ód, sat.), azaz te ép ara hűn zárd magadhoz illetődet; — és te férj ép árád iránt álnok, hűtlen ne légy, mert akkor megérdemlitek, hogy közös paraditsomi jogos jótok elálltával, a' megsértett tsaládi törvények alapján rendre utasittatva, mint éretlen kiskoruak az erényesb fél hatalma alá rendeltessetek mind addig, mig ki nem javultok, épültök.

Ne lopj, mert ha lopsz (lop vfelé: ᵉp-o l) megérdemled, hogy ép olba tétess, hogy ott mint valódi javitó fogházban kiépülj, tévfogalmaidból, tévvágyaidból kiábrándulj, hogy lásd be magad is: hogy te sem szeretted volna, ha téged valaki meglopott volna sat. sat.

Mindezekből mennyire beláthatni, hogy mind ezen tanok, melyeket Plato oly annyira keresett, saját isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe levén bevésve, e' tanok tsakugyan a' bukott korszak előtti arany-időkben, min nemzetünktől eredtek.

Nemde, ha ezen isteni törvényeket hiven követendjük, felebarátaink jobbjai is szeretni fognak bennünket, mint enmagukat. Tsak igy, ha lényünk igazából, a' lehető szép és jóban működendünk, érhetjük el e' földön rendeltetésünk legfőbb tzélját: a' költsönös paraditsomi édent.

Hajtassanak tsak ezek az: igaz, szép és jó lerombolhatlan isteni törvények a' maguk érdemlett szigoruságukban, minden megkülönböztetés nélkül, minden mellék érdekeket félre tevén egyenjogilag, és az ember: az ő embertársát ismét szeretni fogja mint enmagát.

De ekkor az őseink által a' szavak lelkébe vésett böltselem feléledésével élővé kell lenni a': verba usu valent-ként holt nyelvnek. Ekkor a' tisztviselőknek a' legelsőtől a' legutolsóig, az e' szóba fektetett eszmesitésében kell hivatva lenniök, és igy t i s z t e t (tiszt vfelé: tᵉs z i t, azaz te minden szenytől, piszoktól: s z i tᵃlt légy) tsak az viselhet, tisztviselő tsak az lehet, a' ki minden motsoktól szitáltan tiszta, nékiek a' maguk tisztaságáról felelniök kell, 's ha sáfárkodásaikról felelni nem képesek, a' fokozathoz képest kegyelem nélkül ép-olba, hogy kiépüljenek, tétessenek. Illő tehát, hogy maguk közt költsönösen is, de nyilvános ellenőrség alatt is álljanak, mert a legfőbb hatalom is tsak igy ment az alattomos lappangó fondorkodástól, és ő is egyedül ezen az uton tudhatja meg a' dolgok voltaképi állását, a' netaláni visszaéléseket, és ő is tsak igy járhat el legmagasztosb isteni rendeltetésében. Miből tisztán beláthatni, hogy ezen országlati rendszer senkire annyira, mint magukra a' felséges Fejedelmekre, fenséges dynastiájokra, magas kormányokra, nagyokra, ugy az ország összes népeire üdvösb nem lehetne.

'S ha most dicső őseinktől a' lényeges szavak lelkébe letett tanokat minden oldalról felelevenitjük, nints kétség, hogy az emberi-nem azon tzélra, mely istenből kijeleltetett, ismét visszatérend.

Mindezekből önként következik, hogy az alkotott törvények igaztalanok ne legyenek, mert ha azok a' felebaráti szeretetlenségen alapulandanak, többé az igaz, szép és jót sem tartalmazhatván magukban, a' mint a' számtalan példák elég szomoruan tanusitják elébb-utóbb az alkotókon, vagy saját utódaikon boszulandják meg magukat; minthogy a' Gondviselés minden részre hajlás nélkül, mindenbe, tántorithatlanul senkinek sem kedvezve, örök időre érvényülten az: igaz, szép és jó törvényeit oltá be; — 's igy mi természetesb mint az: hogy ha mi azokba ellenkezőt teendünk, en magunk vagy utódaink esendenek azon megérdemlett verembe, melyet mások számára készitettünk. Okuljunk tehát azon, mit a' történet oly világos példákkal oktat. Azaz röviden: Addjuk meg Istennek a' mi Istené, a' Tsászárnak a' mi a' Tsászáré. — De miután a Fejedelmek, kik egykor Isten, mint legfőbb földi hatalmakként, ama mennyeiek felismert mintáján tudva emeltettek a' legdiszesb Trónra, ekként minthogy ők is érzékekkel ellátott emberek, és igy mint ilyenek tévedhetnek, tehát adják meg maguk is az élő Istennek a' mi azé, enmaguknak a' mi az övéik, és felebarátjaiknak a' mi meg azokéi. Azaz minden a' tartozik és követel igazságos mérlegén legyen: Isten, és ember közt alapitva.

Mindezekből a' napfénynél tisztábban állhat előttünk: hogy az állam kormányzat maximáinak: igaz, szép és jó törvényei Isten országának és igazságának alapjaiból költsönöztetvén, egyedül ezek azok, melyekkel a' felébredt ember kormányoztathatik. Hogy tehát ezekben sikerrel haladhassunk, szükséges: hogy a' hajdani arany-korszak nagyrendjének böltsei által felkutatott törvényeit ujból behozva, mindent a' régi ösvényre tereljünk vissza. 'S ezt könnyen fellelhetjük, miután ugyan azon tárgyban, ama lényeges szavak mindent felvilágositanak.

Minő óriási küzdelmeknek kelle a' hajdani dolgok nagyrendjét megalapitotta korszakban tsak addig is lenni, mig az: egynejüséget, mint az állam maximák ezen legüdvösb erköltsös alap kövét letették, ezt tsak azok ismerhetik fel az ő voltaképi nagyságában, kik az e' nemü jogtalanságokban rajongók iszonyu eseményeit, a' történet tanulsága szerint elég elevenen vésték be elméjökbe; — tekintsünk tsak vissza a' mohamedanismus terjedésére 's annak pusztitásaira sat. — Ne kételkedjünk tehát, mert az egynejüség alapja a' dolgok nagy és legállandóbb rendjét megalapitóinak bölts, és a' tsaládfők legigazságosb költsönös jogosságán épiték, és igy már innen is eléggé beláthatjuk: hogy ezek az élő Isten feltárt és életbe vitt törvényei nélkül soha, de soha az ő általánosságukban be nem hozathattak volna; pedig a' legrégibb történetből tudjuk, hogy ez a' legősibb időben, igy Noe tsaládjában, sőt több népeknél, igy a' héberekнél, a' zenda-veszta törvények alapjain a' perzsáknál; igy saját nemzetünknél időre visszavihetlen korszakban, miként a: feleség szóba fektetett eszme, oly oklevelileg tanusitja otthonos volt.

'S igy mi volt önként következőbb mint az: hogy mind addig, mig az

ezek alapjaiból keletkezett meggyőződés, a' nép között el nem terjedhetett, addig az állodalomnak a' lehető legnagyobb szigorral kelle magát közbe vetni, az e' nembeni rend megalapitásában; és hogy e' tekintetben a' legjózanabb, mindenben a' szoros igazságnak hódoló egynejüségben élt istenfélő táltosok, és azok erény tiszta feleségeik, a' jó példát adva legtöbbet tehettek, kétséget nem szenvedhet; mert tsak ezek költsönös egyesülésük és közremunkálásuk folytán sikerülhetett azon törvényeket, az egész állodalomra nézve érvényesiteni; — minélfogva azon túl, minden tsalád fő férj és feleség, a' tsalád tagok vezetését az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt egyenjogilag vezették. — — Itt a' nő a' férjnek, ugy viszont alája rendelve nem volt, nem lehetett; nem, mert ez a': feleség szó eszméjébe foglalt feles társt feltételezvén, az egyenjogusággal ellenkezett volna; 's igy költsönös jogaikban egymást ellenőrizhetvén, az igaz, szép és jó határai közt szabadon kormányozták, azon az állodalomtól reájok ruházott legkisebb országot, mely saját egyéniségükhöz legközelebb állott. És igy kétség nem lehet, hogy gondoskodott az állam arról is, hogy ők az isteni törvények szellemétől el ne térhessenek, és igy romlott, elvásott, métélyes magzatok innen rajként az egész állodalom romlására szét ne terjedhessenek; azért az állam szervezet egysége szempontjából törvényileg megkelle alapittatnia: hogy a' tsaládfő fejeként mindig a férj intézkedjék; — de gondoskodott arról is, hogy ha a tsaládfő bár melyike a jogérzettől bár mi oknál fogva eltért, azonnal a' másik fél, habár testi erőre gyengébb, de erköltsiségre, miveltségre, belátásra erősb feleségének ellenőrsége alá rendeltetett. — Nem volt ekkor mitől félnie a' gyengébb feleségnek, a' bár sámsoni (Sámson vfelé: nos-más, azaz nos[hol van] más ki velem sikra szál) erejü férjtől, nem, mert a' törvények oly szigoruak voltak, hogy jobbnak tartotta az illető erköltsösb félnek engedni, mint pedig a' nyilvános, sokkal szigorubb törvényeknek magát alája vetni. 'S igy ezekből beláthatjuk: hogy majd a' feleség állhatott a' tsalád apjának, papjának, majd ismét ez, a tsalád anyjának, papnéjának fönöksége alatt; ugy t. i. a' mint az egyik vagy másik tereltetett le, az erkölts tiszta teréről. De az ily poltzól leterelt pap vagy papné nem lehetett többé nyilvános erkölts oktató, nem, mert az, a' ki tsak elméletileg szájjal valja az erkölts törvényeit, de az életben gyakorlatilag annak ellenkezőjét tselekszi, mint olyan, ki az isteni törvényekkel ellentétbe jött, mint hitelt vesztett nyilvánosan fel nem léphetett többé, 's mint tisztviselő sem alkalmaztathatott.

Sőt gondoskodott az állam böltsen arról is, hogy oly esetben a' hol mind a' ketten letereltettek: az igaz, szép és jó ösvényéről, költsönös felügyelők, gyámság alá rendeltettek, és mind addig tartattak saját költségükön ily kiskoruságban, mig a' javulás állandó jelei teljesen be nem bizonyodtak. Tsak igy alapitathatott meg tsaládilag a' lehető legnagyobb rend, mi természetesen az egész állodalomra nézve a' legjótékonyabban hatott, mi az ország általános erkölcsi viszonyaira nézve a' legüdvösebb volt. Itt minden erkölts tiszta férj a'

tsaládnak való atyja, az állodalomnak hű polgárja; — 's minden hű feleség, a' tsaládnak szeretett teljes anyja, az állodalomnak pedig szigoru polgárnéja vala. Ilyen volt az egykori bukott korszak előtti paraditsomi erkölts tiszta állam, midőn az egynejüségben élt házas felek oldhatlan kötelék által egyesittettek. — Igaz, hogy ezek a' jelen lazultabb körülményeket tekintve, egy kissé szigoruak voltak, de ha meggondoljuk, hogy ezek az akkori társodalom teljesen fellazult pogány soknejüséghez szító viszonyainál máskép kivívhatók nem valának, ezeken álmélkodnunk nem lehet.

Nints kétség, hogy ha őszintén nézünk körül, hogy jelenben is a' társodalom, oly közel álló feldulásának oka, nagy részben a' vallástalanságban és a' tsaládi kötelékek majd nem teljesen fellazult helyzetében keresendő. Tekintsük főleg az alsó rendüek iszonyu kebellázitó zsarnokságait, és akkor lehetetlen, hogy ezek tovább is türve legyenek. Ideje tehát, hogy az állam, ha nem is a' legszigorubb, de mindenesetre szorosb törvényekről gondoskodjék a' tsalád tagok fedhetlen erkölcsös viszonyainak megalapitása és magzataik jellem tiszta neveltetése körében. Ekkor maguknak az istenfélő papoknak sem volna okuk, az erény tiszta házas élettől visszarettenniök, sőt az erköltsiségnek ez levén az egyik főalapja, tsak nem nélkülözhetlen. — Valóban a' dolgok nagyrendjének államában, mire sem vala oly nagy gond, mint a' nyilvános oktatási rendszer megalapitásában, mert egyedül ez azon ut, mi által az elketsegtetett hibás házi nevelésből keletkezett mindennemü elfajulások, még idejében kijavithatók; erre pedig egyedül az eszélyes, minden kinzástól, boszutól ment, magukat a' mind két nemi tanitókat szigoruan kötelező: igaz, szép és jó törvények, melyek a' józan fegyelmet és engedelmességet meghonositják, vezethetnek.

Lassan, és fokonként jutottak e' magas poltzra minden kétségen kivül a' hajdani dolgok nagyrendjét megalapitotta korszakban is, és nints kétség, hogy a' mint jelenben, akkor is voltak az egyenjoguságnak oly hódolói, kik belátták, hogy a' Gondviselés: a' hűség jogát mindenkinek egyaránt osztá ki adott szavában. Hiszen az ember nem oktalan, hanem eszes lény talán, és igy tisztán áll, hogy miként örülhetne ép-észszel biró, szeretett jobb felének jogtalanságán. A' kiáltó jogtalanságok nem legnagyobbika-e? hitesünknek szivszerinti égő fáklyájával tsak ugy katzérkodni, jóságával visszaélni, orránál a' szerentsétlenségek minden nemeinek örvényébe sodorni 's voltaképi szerelmének legdrágább zsengéjét letépvén, azt mással éldelve lopni, 's ezzel felestársának e földi édjét pokollá aljasitva, gyilkosként amannak végsirját kieszközölni. — Ha a' jogtalanságok e' kiáltó nemei az ő kezdő tsirájokban elfojtatnának, e' ragályok tagait érvén a' tsaládoknak, innen rajként széledve mételyökkel az egész társaságnak nem árthatnának. Sürgetőleg kotzogtat tehát az idő, hogy a' midőn a' dolgok nagyrendje annyira elfajzott, azt már most mi is ujból rendezzük. A' rend visszaállitása, miután a való tudomány felett tisztán kiokoltunk, legelsőbben is

e' téren legsürgetősebb, mert a' tsaládi kötelékek közötti viszonyok, a' mint a' tömérdek váló perek bizonyitják, annyira felbontvák, hogy tsak nem tető pontját érve, majd nem kiállhatlanná lett. Legyenek tehát, minélelébb tsaládi törvényeink: az igaz, szép és jó életbe átvitt törvényein épültek, ezek valának a' hajdani idők nagyrendjének ugyan azon alapjai, ezek vezenylék egyházat és minden egyes tsalád tagját ugy, miként az összes állam minden egyéniségét. E' törvények a' tsalád tagok legkiesb földében gyökeret verve, innen virágza a jólét, az összes állodalom javára. Ime tsak igy alakulhatott a' dolgok nagyrendjében a' legerköltsösb és legállandóbb kormány. A' legbefolyásosb országos publicistákon a' sor, hogy ama isteni törvények felett minél tzélszerüebben és összefüggőbben intézkedjenek.

Minden ország legfőbb támasza 's talpköve: a' tiszta erkölts (erre költsd ébrezd). A' tiszta erkölts pedig, tiszta tsaládiság által feltételeztetik, mely a házassági kapts tsomójának elválaszthatlanságában, vagy legalább nagyon megnehezitett intézményén alapszik.

A' magyar: feleség szóba fektetett eszme, oly feles társra vonatkozó fogalmat köt le, mely a' felek egyenjoguságára [169]) vonatkozik, és valóban a' [169]) jóra való erényben működő magyar, e' szóba fektetett egyenjoguságot mindig tiszteletben tartotta, jeléül, hogy ezt gyakorlatilag törvénybe is iktatva birta hajdanta, 's innen van: hogy a hazai törvények, magát az özvegyek jogi állapotát, nem tsak nagylelküségéről hires jelleméhez illő leventés szellemben, de a' nemzet rendeinek osztályozását tekintetbe vevén, igen részletesen is szabályozá. Holott az isteni törvényektől e' nemben eltérő pogány rendszeren alapult római törvények, és az ezeket utánzók, férje halálával a' nő, ép ugy a' ház asszonyából (mater familias) a' tsalád gyermekévé, alárendelt tagjává lőn. Ellenben a' magyar özvegy, mig férje nevét viseli, azaz még holta után is ugyszolván hive maradt, oly fényes kiváltságban részesült, mint kevés, talán egyetlen egy nemzetnél sem széles e' világon, mi mintegy kétségtelen bizonysága annak, hogy e' jogos törvények eredetileg tsakugyan a' mi ditső elődeinktől keletkeztek. — Ez aztán a' feleség szóba fektetett: az igaz, szép és jó törvényeivel soha ellentétbe nem jöhető fogalom, a' midőn nem tsak még él felestársának ismertetik, hanem a férj halála után is t. i. mig nevét viseli teljes jogával élve, a' család egyedüli fejéül tekintetett. — Ne vonja tehát senki e' nemzet oly igen szembe szökő nemes intézményeinek, magából az isteni törvények' nem tsak elméletileg felismert, de gyakorlatilag is követett tényeit. Nem szorult ő a' pogány római törvények alapjaira, melyek miként a' böltselet alapjai, ugy azok is valószinüleg az elfajult pogány égyptoniak irataiból és szokásaiból költsönöztettek, miután sokkal alaposabbak voltak azok, melyek az élő Isten: igaz, szép és jó változhatlan törvényein alapultak. Uralkodjanak tehát, ezentúl is eme isteni törvények, e' ditső nemzet ugy kis, mint nagyobb, és legmagasb az összes állam tsalád körében.

Ime tsak most lesznek aztán előttünk, az emberiség egykori nagyrend-

jének az élet-könyvébe letett roppant horderejü tanai világosak, mert hiszen e' tanok valósággal isteni eredetü nyelvünk lelkébe lényegileg vannak bevésve. Most értjük aztán, hogy innen az első őszintén magába tért, vad erejéről lemondott férjtől, és a' szivből szerető feleség önkéntes hódolatától, a legelső sikert aratta tapasztalásból terjedt el e' rendszer mindinkább tovább. Igy lőn aztán, hogy minélinkább kapott ezen rendszer az egyes tsaládokban lábra, annál inkább gyarapodtak a' tiszta elemek a' társaság javára, mig végre az erköltsös tiszta asszonyok, ők huzván ugyis a' rövidebbet, ekként női egyesületeket alakitván, magukat a' leghatalmasb törvény hozókat is láthatlanul szőt szövétnekkel behálozván, végre behozták a hajdani dolgok nagyrendje államában, a' legszigorubb egynejüségi törvények életbe léptetését, melynek élén legfőként a' legvallásosb és legtisztább erényes életet élő istenfélő nős táltosok állottak, kik tükörkénti példaadással állottak az ország élén. — Innen keletkezett aztán: a boldog, édeni, eredeti egy égi ép tani, vagy égyptoni, paraditsomi, és Jafet szittyai korszakban a' házasság oldhatatlan köteléke, mely az egyenjoguság alapján köttetett, innen végre a' voltaképi női emancipatio. [170])

Nints kétség, hogy mindezekben dicső elődeink is, eleintén tsak tapogatodzva haladtak, mint addig, mig végre a' dolgok valódi üterére nem jutottak, de a' midőn ezt felismerték, tisztában vala előttük az is: hogy az ember Isten képére 's hasonlatosságára levén teremtve, ekként annak lelke, az ő lényegében két: kiterjedő 's összehuzó minőségből, vagyis két ellensarki taszitó 's vonzó ősi erőből áll, melyek közül, minthogy sem a' kiterjedő minőség az összehuzó minőséget, sem emez, amazt a' maga valójára teljesen áthasonitani nem képes, igy költsönös egyensulyozásukban egymást folyton nógatják, miáltal a külérzékek közbenjárása, ugy az agy deleileg ruganyozta működése folytán, az innen keletkező akaratot is, azok benyomásaiban, magát a' szivet is irányozván, igy tselekvésében az embert azonképen most: az igaz, szép és jó, majd: a' gaz, rút és roszban vezetik. De a' midőn ditső elődeink nem tsak önmaguk, de a' mindenség végtelenörök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőjét is azonképen felismerték, és tudták: hogy az, mint tiszta szellemi Lény, külérzékektől nem vezetve, az ő székekszéki legbensőbb akaratából öröktőlfogva tántorithatlanul minden irányban: az igaz, szép és jóban működik; igy felismerték benne azon utánzandó minta képet, melynek hasonlatosságára kell az embert az ő társadalmában átidomitani, hogy az a' jóságos Istentől kijelelt rendeltetési tzéljában, a' lehető közelitésben egyetemes üdvét és boldogságát, nem tsak a' tulvilágiakban, hanem már itt a' földön is ideiglenesen élvezze; — mely ugyis előzményes alapját teszi, ama végtelen-örök szemlélődő életet élő boldogságnak. Igy lőn aztán, hogy a' mint ott a' menyben mindent kivilágositva lenni láttak, ditső elődeink teljesen tisztában voltak teendőik felett, mert tökéletesen belátták: hogy minden intézmények a' nyilvánosság ellenőrsége alá helyezendők; — igy lőn aztán, minthogy a' jóságos Isten az emberi-nemet két külön kevesb és többes nemiekre osztá,

[170]) 170)

kik ép ezen ellentétességüknél és igy szerves rokonságuknál e' földön nem tsak szellemi szemlélődő, de érzékies életet is élnek, nehogy e' tekintetben a' jog érzettől elfajulva állatiságra sülyedhessenek, legnagyobb gondjuk vala, hogy társadalmi kormányzatuk egyöntetü, szorosan meghatározott erköltsiségben vezettessék; igy lőn aztán, hogy legelsőben is saját legkiesb és legkisebb országlatukat a' tsaládi kört szervezték, még pedig ugy: hogy a nő, mint kevesb sarki félembert, a' férfi mint többes sarki félemberrel, a' házasság eloldhatlan egyenjogi kötelékével Istentől beléjök vésett szeretetüknél, egy testté 's lélekké forrasztották össze, ugy: hogy annak fejéül, mig erényben éltek, mindig a' férj tekintetett; — de nehogy a' feleségnek akarata, a' külérzékek reá ható tsáb nógatásain az igaz, szép és jó irányától elhajolva, erköltstelenségben működhessék, és ezzel a' jogos család tagokat megröviditve, meglopva, a' kereső fél deleileg ruganyozta minden ösztönét lesujtsa, 's igy az egész család földi boldágságát tenkre tegye, melléje ellenőrül a' férj; — a mint ennek fékezésére, ellenőrző angyalul, a' feleség egyenjogilag rendeltetett. Ime itt az: évangyéliomi szó lelkébe vésett örző-angyal eszményie, mely szó miként eme bevésések: éva, angy^{al}, egy, éli, jó, jóm sat. oly tisztán elárulják, arra utal: hogy azon eredeti ártatlan istenfélő paraditsomi korszakban, az erény tiszta nő azt esküvé férjéveli összekelésekor: Én istenfélő Éva, egy erény tiszta angyallal élem jóm; ugy viszont a' férfi is azt esküvé: Én egyedül egy erény tiszta Éva angyallal élem jóm. Ime igy vala a' dolgok nagyrendjében, a' hajdani eredeti istenfélő paraditsomi arany korszakban elrendezve minden. Ezek alapjain az erényesség utja könnyü és kellemes vala; a' midőn a' bűnösség utja szerfelett nehéz és meredekké tétetett. Tsak igy lehetett az egész államra nézve a' mételyt a' lehetőleg kiirtani, 's az erköltsiséget a' legnagyobb kiterjedésben meghonositani; mi által a' kormányzat leggazdaságosabb neme állittatván elő, igy belülről mit sem tarthatván, minden fegyveres erő ha kellett, egyedül a' külellenség ellenébe fordittathatott. Az ekkép rendezett államban bátran járhatott a' koronázott Fejedelem bár egy vesszővel kezében és ellenőrizhetett mindent, a' nélkül, hogy legkisebbet is tarthatott volna, bár a' legtsekélyebb illetlenségtől.

Igenis tsak igy és ezek alapjain nints többé a' szt. házasság szövetségétől mit tartani a' tiszta erényben működő istenfélő papoknak, mert ekkor önmaguk tsaládi szövetsége is az évangyéliomi eloldhatlan kötelékkel levén egybe füzve, költsönös ellenőrzésük folytán a' tsábitásoktól mitsem tarthatván biztosak lehetnek az évangyéliomi igék testté válásáról; mert tsak igy leend lehetséges az élet-könyvébe letett hajdani, rég letünt házassági szövetség eme fő három szabályát: szüziesség, vakengedelmesség és szegénység ujból feleleveniteni 's mindent az ő eredeti nagyrendjére, 's ezzel a' keresztényi költsönös szeretetnek hiven megfelelő elvére visszaterelni. De a' midőn igy nyilatkozunk ki kell jelentenünk, hogy a' szent-házassági szövetségben élők: szüziessége alatt a' szellemieken kivül, a' testi élveket is értjük. — A' vakengedelmes-

ség alatt pedig mit sem értünk mást, mint a' mit isteni nyelvünk ugyan ezen szava, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein tartalmazza magában t. i.: hogy a' házassági szent frigyben élő istenfélő Évák: vak^{on} enged^{jenek} elmés^{ebb} felü férjeiknek; de ha ezen elmésb fél letereltetnék az erkölts tiszta teréről, ő is vak-enged-elmes-séggel viseltessék ama őt ellenőrző angyalának, habár Sámsoni erővel birna is. Ez a' kereszténvi szeretet legmagasztosb önsanyargatási elve. — — A' szegénység alatt pedig nem azt értjük, hogy a' házassági szövetségben élők tsak az édenieket élve, mit sem keresve henyéljenek, hanem, hogy szorgalmuk által szerzett keresményöket, vagy öröklött vagyonukat megbetsülvén, azt költsönös ellenőrségi kezeléssel, mi káros dolgokra se költsék, és ha ezt bár mely fél megszegné, a' közös vagyon az erényesb fél kezelése alá essék; sőt ha az illető ellenszegülne a' szükséghez képest, az erényesb fél, ama fentebbi szó szellemében, az: enyelgést szegre tevén, törvényesen követelhesse. Ezek alapjain gyarapodnék a' tsaládok tiszta erköltsisége, megszünnének a' fényüzési pazarlások, a házas felek vagyonossága szaporodnék, jutna az idők mostoha viszonyainál beállandó szükségesekre, jutna a' szükölködők felsegélésére, jutna az Isten igéit hirdető kevéssé dotált papoknak a' mint illik elég, főleg ha mint eleitől fogva vala, a' népnek nem tsak lelki, de testi orvosai is volnának; miáltal minden népesb faluban a' nép ugy lelki, mint testi bajainak szorongattatásaiban azonnal hamar, és biztosan segitve volna. Igy aztán a' tsaládi jólét alapján, a' magyar nép elszaporodása is gyorsabb léptekkel haladna előre, ekként kiirtatnék a' kontárkodás, és nem esnének oly annyian a' babonás kuruzslatok áldozatául. Igy megszünnék a' költsönös szeretet alapján a' fösvénység, meg a' pazarlás, beállana a' tsaládok istenfélelme, könnyittetnék a' házassági szövetséget ohajtók szaporodása, kivált, ha ehez maga az állam is ezer féle alakban a' lehetőleg könnyitve járulna hozzá, minek következtében a' közös erköltsiség az összes államjavára szerfelett előhaladna, az ország pedig valóságos paraditsommá alakulna, Igy megszünnének a' kereső szülék kesergő aggodalmai; ipar, szorgalom, minden oldalról óriási mérvekben haladna előre; — a' gazdag tsaládok utódai, megmentetnének az éretlen pazarlásokból eredt koldus botrai jutástól sat.

T. olvasóink előtt nyiltan kijelentjük, hogy eme nézeteket, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' fenntebbi lényeges szavakból mindenki, a' ki ezekben némi gyakorlatot szerett, önként kiolvashatja, tsak hogy ezek elemezéseiben szüntelen: az igaz, szép és jó eligazodó delejtűjének az illetők szemei előtt kell lennie, 's akkor a' legtsudásabb alakban kiki belátandja: hogy azok ama rég letünt bukott korszak előtti arany idők revelatioira vonatkozván, valósággal kivíva voltak.

Ezek után valóban itt az ideje, hogy vegyük figyelembe az annyi tsaládok szerentsétlen helyzetét, az annyi ugy egyik, mint másik fél részéről visszaéléseket, és az innen keletkezett váló perek tömérdekségeit, vegyük különösen

ép a legerköltsösb nőknek az annyi időktől hallgatagon türt méltatlanságait figyelembe, mert itt az ideje, hogy minden az igaz, szép és jó határai közt igazgattassék. És minthogy nints oly elrejtetett dolog, melynek meg nem kell jelentetni, s nints oly titok, melynek meg nem kell tudatni; — ebből világos lesz: hogy eljöend ujból azon idő, miként az égyptoni, arábs, görög irók legrégibb isteni korra vonatkozó megénekléseiből 's ugyan azon korszak hagyományaiból költsönzött: Igazság asszonya, Minerva, Hygiene sat. képes jelveinek jelentőségeiből oly tisztán kivehetni, midőn a' női szemérmet sértő ügyekben egyedül a' nők mondandják ki: az ártatlanságot vagy vétkességet, és tsak is egyedül női orvosok teendik a törvényes vizsgálatot; — sőt eljöend az is, midőn az istenfélő tisztviselők nejei, női ügyekben befolyással birandanak. De eljön az is, midőn a' tökéletes szervezetü titkos rendőrség, a' kényelmet teljességgel nem sértő módon: mindennemü gonoszságokat, lopásokat, gyilkosságokat sat. a' legpontosabban kipuhatolandja 's igy a' konkolyt a' társodalomból a' lehetőleg kiirtván, az annyira ohajtott személy és vagyon bátorságot biztositandja.

Az állam kormányzóinak tehát nem szabad soha az igaz, szép és jó törvényeinek határain belől járókat sem anyagi, sem szellemi haladásukban legkevesebbé gátolni; tsak igy lehetend egyedül minden legutolsó szalma kunyhóban lakozó szabadságát, betsületét a' leghatalmasb önkénykedései ellenében megóvni 's védni.

A' büntetések tehát soha, de soha, miután vallás Alapitónk érettünk ártatlanul eléggé kiszenvedett, az emberiesb elvektől soha el ne térjenek. — A' visszaéléseknél, lopásoknál, vagy nagyobb erőszakoskodásoknál sat. az illetők ép olba tétessenek, ez azonban túl szigoru a' testre 's lélekre ártalmasak ne legyenek, hanem mindig az illető fél szokott táplálkozási módjához illőleg megszoritva, orvosi intézkedésekkel legyen összhangzóan alkalmazva. — Sőt ha már elkerülhetlenül meg kell lenni a' testi büntetésnek, akkor a' függésre emlékeztető eléggé hatalmas, inkább szégyenitőleg ható vessző eszközénél soha túl szigorubb, kinzóbb, pogány korszak találta: kan-tsuka, kor-báts, bot sat. ne alkalmaztassék, ezek kioltanak az emberből minden érzést, sőt jobbára nyomorékká tevén a' testet a' nemzésre, magát a' szellemet is zerusi fokra sülyesztvén, minden további képzésre alkalmatlanná teszik. — Önként értvén: hogy a' nők e' nemü büntetései, tsak nők által 's előtt teljesithetők.

A' dolgok ily önként folyó helyzetéből, maguk a legkonokabb atheisták is beláthatják, hogy itt a végső idő, minélfogva ugy a' vallás, személy, mint vagyon bátorság legmagasb biztonsági szempontjából szerveztessék minden. Ezen isteni elv által lett a' keresztény való vallás egyedül üdvözitővé, minthogy minden egyéb magán érdekben nem működő hitvallásokat elébb-utóbb önként magába olvasztandja. Ez azon egyedüli való vallás, mely világ uralomra, mely a' szellemben felébredt kormányzatra van hivatva. — De ez nem az erőszak utján, hanem tisztán és egyedül a' szellemet megnyugtató való tudomány által

vívatható ki; mi ugy érthető el, ha az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határain belőli szabad oktatás, az istenfélő magas kormányok által hathatósan elősegittetik.

Ime a böltsek-böltse e' delejtűkénti eligazodó tanánál soha böltsebbet elénkbe nem adhatott volna, 's igy méltán elmondhatni róla; hogy minden sziklák legfeszesbikére az igazság kövére épité lerombolhatlan templomát. — Ne ketsegtessük tehát magunkat, mi hitvány elfajult, jobbára önzésben működő balgatagok azzal, mintha mi ennen javunkra s' boldogságunkra, az ő tanánál okosabbat volnánk képesek felfedezni. Nemnem, semmit sem fedezhetünk fel olyast, mi általa 's az óriási szellem korszak világában az élet-könyvébe beirtan felderitve ne lett volna. Itt, itt keressük mindennek kútsát, ennek alapján és irányán kutassuk a' mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavaiba vésett szellem tiszta böltselmét, és akkor mindnyájan, mind ezek voltaképi valóságairól azonképen megleszünk győződve.

És ha most megemlékezünk Szt Ágoston eme szavaira: Ugyan azon dolog, a' mi jelenleg keresztény religiónak neveztetik. már a' régieknél is létezett, az emberi-nem eredetétől fogva soha sem szünt meg létezni, mig maga Jézus testben érkezvén kereszténynek kezdék nevezni az igazi vallást, mely az előtt is létezett. — — De továbbá, ha megemlékezünk a' Farizeusok ama kérdésére: Szabad-e embernek elbotsátani az ő feleségét akár mi vétekért? Ugy, azon végleges feleletre: Mojzes a' ti sziveteknek keménységeért engedte volt meg néktek, hogy elbotsássátok a' ti feleségeiteket; de nem ugy volt ez eleitől fogva. — Akkor tisztán foly, hogy a' keresztény vallás, mint utolsó nyilatkozat, az ő tökélyébeni hivatását, az igért: véghetetlen boldogságot tsalhatatlanul beváltandja; mert nints kétség, hogy az élet-könyvének felismerése végre ugy öntendi a' böltsességet, mint Phison a tavaszi napokban a' vizet, és ugy elárasztandja az értelmet, miként Eufrates elárasztja vizeit, egyszerre felbuzogván és eláradván, miként medrében megdagadt patak, mely nagy folyóvá lesz, és kiterjed, miként tenger, hogy ezen állapotában minden jövendő századokon át tartson egész az idők végeig; — a' tudományt szétlövelendi minden felé, mint a' hajnali fényt és világát távolba terjesztendi ki. Lehatoland a' föld alsó részére, vigyázand az alvók felett, és felvilágositand minden Istenben bizókat. — E' fölött tudományát még ugyis kiöntendi, mint jövendölést, és azoknak engedendi által, kik böltseségre törekednek, és tökélyében meg nem szünend a' szent örökkévalóságig.

Az egynejüség legtisztább és legszentebb elvének kiviteli lehetősége, sőt az emberi-nem már-már teljesen elkortsult ősi eredetiségére való visszavehetési nemesedése, tsak is ezen paraditsomi rendszernek ujbóli behozatalával vihető ki, mert tsak ez azon mód, mely által, a' mind inkább nagyobb mérvekben lábra kapott buja betegségeknek és innen keletkezett számtalan mételyező bajok, tsábitások és elsatnyulások terjedése, minden eddigelé alkalmazott óvmódoknál legsikeresebben kiirtható. Tsak igy állitható vissza ujból az óriási nemzedék.

Ezekbe azonban nem ereszkedünk, és megszakitjuk e' fonalat, a' tapasztalás levén ugyis az igazi oktató; — de ideje hogy minden nemzet rendezze: az igaz, szép és jó törvényeit. Átadjuk tehát ezeket a' világ tudósainak birálata alá ugy, a' mint a' jóságos Isten tudtunkra adá.

Ideje tehát, hogy a hajdani dolgok nagyrendjéről maguk az istenfélő Fejedelmek és magas kormányok is komolyan gondolkozzanak, mi saját és népeik boldogságával is oly annyira összeforr; — de nem siri tsendet, élőholtak a' vallás leplével a' földig lesujtott országlatát értjük ám itt, hanem az igaz, szép és jó nyilvánosan ellenőrzött isteni törvényeinek, a' szellemet és testet teljesen megnyugtató határai közötti szabad járás kelését. Házi bajaikat majd elintézendik az illető erköltsös család fők, ugyan azon törvények szentesitett határai közt, és vigan lesznek mindannyian. Hiszen a' jóságos Isten paraditsomává teremté e' földet, és ha ez a' bukott korszak setétségén ki nem vívathatott, azt a' való tudományok leleplezésein tzélszerü oktatás által ujból kivívhatni; a' midőn aztán az ő szellemében kitisztult, erköltsiségében pedig folytonosan ellenőrzött ember belátandja, hogy mind ezek a' dolgok nagy rendjében máskép nem lehetnek.

Igenis, igy kell a' közös központi hatalmat: a' Fejedelmet sat. majd nem isteni mindenhatósággal felruházni, hogy a' lehetőleg mindenben: az igaz, szép és jó isteni törvényeiben igazgasson; és igy miként a' közös természetben a' végtelen-örök székek-széki okfőjéből igazgattatik ez egyetemes nagyegész: ugy itt is azonképen benne központosuljon minden, mi az összes rendek költsönös támogatásai, folytonos nógatásai nyilvános ellenőrsége nélkül nem eszközöltethetik. Igy van ez a' közös természetben is, a' hol az égitestek költsönös egymásrai hatásuk folytán kivilágositttatván, szerves összfüggésben és örök összhangzásban támogatván egymást, és végre számtanilag kijelelt határok közt, mindannyian egy mindenekfeletti széki legmagasztosb delejes éberlétü életet élő Lélekbe tsukvák.

Mind ezekből kitünik: hogy az erény tiszta asszonyokat, az őket személyesen érdeklő tsaládi ügyek kormányzatából igazságosan ki nem rekeszthetjük, és külön testületkénti tanátsadó szavazatukat kihallgatandóknak tartjuk. Mind ezeknek igy kell lenni, mert tsak igy lehetnek: ők is szellemileg és testileg megnyugodva.

Igenis, ez az élő Isten országának tsukódó, költsönösen egyensulyozó, mérlegelő rendszeréből vett, és a' szellemben felébredt ember kormányzatára alkalmazott országlati rendszer. Ha nem tetszik magunk felett a' zsarnokság, ugy ne gyakoroljuk azt mi sem másokon. És akkor ezen költsönös jogi felébresztések nógatások folytán, végre ez emberiséget nagy és hosszan tartott álmából felriasztandja az Ur, és fülébe harsogtandja: Ime ezen minden iránybani költsönös, nyilvánosan ellenőrzött kormány az, mi titeket: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt minden jövendőbeli szétdulásoktól megóvand, és a' mennyei országlás való rendszerébe szeretettel vezetend; és akkor erköltsös leend mindenki az elsőtől az utolsóig.

Nints kétség, hogy ha a' való tanok, az ő különösségeiben minden oldalról a' zsenge nevelési kortól fogva a' közös tzélra irányoztatnak, az emberiség az igaz szellemétől áthatva, abban szeretettel kormányoztatik, felebarátját ismét szeretni fogja mint enmagát.

És igy a' mint a' természetben minden a székek-széki okfőből jön és fordul vissza, azonképen állitottak ditső elődeink e' földi országlati rendszerük gótzába, a székekszéki magas: Trónra egy független, minden mellék érdekektől ment igaz: Fejedelmet, hogy igazgassa az összes társaságnak minden egyes tagját, felruházván őt mindenek feletti hatalommal, ide nehézkednek tehát minden egyes tagok, és innen a' székiből minden egyes egyénre egyiránti egyensulyozó igazsággal árad minden szép és jó. — Ide vonulnak tehát a' székibe minden egyes tagok, de ha igazukban tévedtek, eltaszittatnak innen mind addig, mig az állam törvényeihez alkalmazkodva ki nem épülnek, javulnak. — De a' mint a' természetben az egyes naprendszerekhez tartozó égitestek mindannyian a' maguk székik körül számtanilag kijelelt határok közt haladnak, ugy országlati rendszerükben is, az igaz, szép és jó határai közt minden egyes tag bátran haladhatott. Miből kitünik, hogy a' szabadság nem féktelenség, hanem: bár mely egyénnek: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közötti bátor mozoghatása.

E' nagyegész, mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő szellemi Lény, szerves működésében enmagába zárkodzott, és igy anyagi érdekektől épen nem vezettetvén, tántorithatlanul mindig: az igaz, szép és jóban működik.

Az ember a' maga igazából az által, mivel külérzékekkel láttatott el, önmagába teljesen nem zárkodzott, és igy testi érzékektől is vezettetve, az igazból: a rút és roszra is hajolhat, és ép ezért a' legfőbb földi hatalom minden kellékekkel elláttatott, hogy a' lehetőleg minden egyéb földi érdekektől függetlenitessék, hogy az igaztól félre hajló ne lehessen; és ép azért nehogy az érdekben működő tanátsossainak netaláni félre-vezetésén az igaztól eltántorodjék, ellenőrül az összes tagok időnként követek, mint alkalmas tiszta hü parányok által a' maguk székükbe, az ő legfőbb hatalmuk körül országgyülésbe vonulván, tanátsossaik működéseire ellenőrködnek. De, ne hogy kisebb időnként a' tisztviselők visszaélésein némi igaztalanságok, a' legfőbb hatalom nevében részrehajlólag történhessenek, ellenőrül kisebb köri: megyei, kerületi, városi rendszerek alakíttattak. És igy minden egyes tagnak, a' nagy székekszéki forgásán kivül, a' kisebb széki körüli szabad forgása is megengedtetett.

Mindezekből világos, hogy a' törvényeknek ugy kell alkotva lenniök, hogy jöjjenek azok akár felülről, akár alulról, azoknak: az igaz, szép és jó isteni törvényekkel soha ellentétbe jönni nem szabad; mert tsak igy egyezhetnek meg azok, az élő Isten, mennyei országából mintaként vett, alkotmányával. — Mi mitsem kételkedünk, hogy a' legrégibb felkent korszakban a' Fejedelem, Istentől is jóvá hagyólag, tsak ugy szentesithette meg a' nép, bár nagy többségétől ohaj-

tandó törvényeket, ha azok az isteniekkel ellentétben nem állottak; — ugy viszont a' nép is, tsak akkor kényszeritethetett jogosan a' Fejedelem tanátsossai által javaslott törvényekre, ha azok azonképen ama mennyeiekkel mindenben megegyeztek. Ime ilyen volt a' költsönös ellenőrségen alapult, minden forradadalomtól ment legállandóbb kormányzás.

Ezen minden irányban nyilvános ellenőrködésen alapult országlati rendszer, mig az emberiség az ő önzéstelen igazságától vezénylő többségben, az eredetitől el nem térve tudatilag képviseltetett, a' lehető legjobb volt, és nints kétség miután e' rendszer egy a' jelennél sokkal böltsebb és igazságosb korszak tapasztalásain keletkezett, újból érvényre jutand. Irva van: Bizony mondom néktek: hogy mig az ég és föld elmulik, egy kis jóta, vagy egy pontotska el nem mulik a' törvényben, mignem abban mindenek betelyesittetnek.

Valóban ha a' jelen nemzetek országlati rendszereit (az eredeti magyarét mint tabula rasat tekintve), sorba vizsgáljuk egy nép törzs sem mutathat fel korszakunkban, oly tiszta 's az emberiséget a' hajdani oly eredeti tzéljára vezető államképzési jogelemeket, mint az Angol. — Itt a' királyi hatalom, kivül és oda haza sehol erejét oly jótékony mérséklettel nem használta, sem azzal kevesebbé vissza nem élt, mint Angliában. Az elemek oly jól vannak vegyitve a' britt alkotmányban, hogy a' történet ez államra mint tükörre, utánzandó remek műre mutat. Ha a' kormány egységes szerkezetét tekintjük: a királyi veto 's végrehajtó hatalommal, monarchiai államban érezzük magunkat; ha az egyházat nézzük, mely egy király pápával élén, nemzeti egységre, mint a' catholicismus általános egységre törekszik: feltaláljuk a' theocratiai elemeket; — ha a' közszellemet, a' politika szilárdságát és eredményeit veszszük és a' jog, erkölts, szokás, életmód és népképviselet jellemére tekintünk, ugy találjuk, hogy az Angol állam lényegesen: aristocratiai; — de ha meggondoljuk, hogy az adó megszavazása, kizárólagos joga az alsóháznak, az eldöntő súlyt a' britt polgárságban fogjuk fellelni. Vegyük az intézményeket és társodalmi viszonyokat egyenként, a' magánosok tevékeny mozgalmát és független érzületét, az önkormányzást, a személy és vagyon bátorságot, a' honvédelmi rendszert, a gyülési jogot és szabad sajtót, akkor az egész: democratiának fog előttünk tetszeni. 'S igy mindenki azonnal beláthatja, hogy az angolnak alkotmánya, minden nagy eszme, tapasztalás és szükség befolyásához képest a' kor haladásával idomitható, képezhető, datzára azon szilárd conservativismusnak, mely alapra alkotmány és nép állitva vannak. És ime tsak akkor látjuk be, hogy az angol országlati rendszer közelitőleg Isten országának és igazságának minta rendszerén alapittatott; mert tsak igy ellenőrködhetik az ország követeivel a' felelős kormányra, igy hathat ez lelkiismeretes tanátsával a legfőbb hatalomra; 's viszont: a' legfőbb hatalom vetójával a' kormányra, országgyülésre sat; igy megy ez örökös körben, mindenben teljes nyilvánossággal ellenőrzötten, miként a' közös természetben magában. —

De a' midőn ezt általánosságban értjük, ezzel nem vagyunk azon nézetben, mintha az angoloknál minden a' legfőbb tökélyét érvén: a' non plus ultrára jöttek volna, itt is még sok a teendő, mig a' voltaképi igaz, szép és jó isteni törvényeknek minden oldalról teljesen megfelelendenek.

Ime itt előttünk a' követendő 's életbe átvitt Isten országának és igazságának mintája szerinti legközelebb álló kormányzati rendszer, erre van a' keresztény világ miveltebb államainak helyzete, viszonya, de különösen min magunk nemzete megérve, 's ne ábrándozzunk holmi éjszak amerikai szabad intézmények elérhetlenjei után; ez itt Európában kivihetlen, azután pedig sovárogni, mi teljességgel el nem érhető, valóságos esztelenség. Épen ugy járna ezen intézmény itt Európában ezer viszonyoknál fogva, miként a' zenda-veszta alkotmánynyal ama setét korszakban a' Perzsáknál történt: — vagy miként a' Frantziák történelme tanusitja, már születésével halálát hordozná méhében; — pedig: „jobb ma egy veréb, mint holnap egy tuzok" tartja a' magyar közmondás. — Mi tehát lelkünk meggyőződéséből szólva, ha ama 's eme rendszer közötti különséget minden oldalról jól megfontoljuk, az angol rendszernek, mely a' mi hajdani isteni országlati rendszerünkkel legközelebbi rokonságban áll, minthogy az maga is Noe-Sem-Jafet hagyományos rendszerén keletkezett, adjuk az elsőséget; mert ez, mely Isten országának 's igazságának rendszerével legközelebb áll, a' hol az elsőség feletti minden viszálykodás magva, 's innen keletkezett visszaélések tsirájokban elfojtva levén, legönzetlenebb. Ideje volna tehát ha a' pártoskodások végre valahára minden nemzetek közt megszünvén: az igaz, szép és jó isteni
[171]) törvényei mindenütt egyenjogilag [171]) alapittatnának meg; mert tsak ezek szilárd 's általános megállapodásával, vívhatni ki a' közös boldogságot.

Valóban ideje volna, ha az összes keresztény Fejedelmek, az élő Isten minden tér és időre érvényült törvényeit e' földön, melyet ő paraditsomává alkotott, az emberi-nem teljes jogaivá érlelnék; de fájdalom Európa két leghatalmasb mivelt nemzete: az angol és frantzia megegyezni nem tudnak, miután a' frantzia népnél annyi tusák folytán mind eddig nem akadt oly hatalmas párt, vagy dynastiai fő, ki képes lett volna az Angolok Noe atyától közösen öröklött, és Sem-Jafet utódaira átment, Isten országának és igazságának mintája szerinti kormányzatát, ennen országlatuk rendszerévé szilárdon meghonositani; főleg pedig azon emberi gyarlóságból, ne hogy az Angolokat utánzoknak látszassanak lenni. Holott pedig az angol országlati rendszer, nem egyéb: mint magának Isten országának és igazságának mintája szerinti utánzás, ennek követése pedig tsak nem lehet szégyenitő egy nemzetre nézve sem e' keresztényi világban, miután tudjuk, hogy min magunk is: az ő képére s' hasonlatosságára levén teremtve, ekként saját társodalmi kormányzatunkat, tsak nem költsönözhetjük az ösztönszerüségtől vezetett társas életet élő állatoktól, mint: méh, hangya sat., hanem mint felébredt eszes lényekhez illik, egyedül azon legfőbb Észtől vehetjük, ki mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okozója, alko-

tója. Irva van: „Keressétek először Istennek országát és annak igazságát, és mindazok megadatnak néktek. A' ki igazán tselekszik, a' világosságra megyen, hogy az ő tselekedetei nyilvánvalók legyenek, hogy azok Isten szerint valók.“ Pedig tsak akkor, ha e' két hatalmas nemzet érezve isteni rendeltetését 's e' téren egyesülend, álland be azon üdvös nap, melytől fogva közöttük minden névvel nevezendő féltékenység megszünve, vállvetett törekvéssel, testvérileg egyengetendik az egész emberiségre kiható polgáriosodás oly annyira ohajtott üdvét. De ime a' mivelt világ legnagyobb fájdalmára, a' frantziák majd nem szüntelen most köztársasági, majd az önkénytes hódítói kormányzat szélsőségeiben tévelyegve, az angol nemzet bizodalmát mind eddig ki nem vívhatták. Innen van, hogy a midőn az angol nép, az ő közelítőleg Isten országának és igazságának mintája szerinti kormányzatát, a' szomszéd nép szüntelen habozó intézményein veszélyezve lenni látja, amattól magát biztosítandó, készebb az önkénytes kormányok legönzőbbikével szövetkezni, tsak hogy amannak annyi önzést szülte ragályaitól ennen isteni rendszerét megóvhassa. Innen van, hogy ama köztársasági rendszer lábra kapni teljességgel nem tudván, ugyszólván születésével meg kell halnia. — De ép ily féltékenységgel őrzi e' nemzet a' szomszédos önkénytes rendszer ellenében is országlatát, mert azon pertzben, melyben az ellene szövetkezett önkénytes kormányok törekvéseit, ennen rendszerük ellenében egyesülve lenni látná, azon pertzben készebb volna, a' minden országok leghatalmasb forradalmárainak villám gyorsan tzikázó mennyköveivel szövetkezni, mintsem, hogy a' mennyeiek mintáján keletkezett szabadságát martalékul hagyná engedni.

Igaz, vannak, kik ezen közelítőleg Isten országának és igazságának minta kormányzatából költsönzött rendszert, az annyira magasztalt önkénytől függő országlati rendszer ellenlábasaként tekintvén, emezt amannál az emberiségre nézve számos okoknál fogva sokkal üdvhozóbbnak tekintik. És valóban mi ehez egyetlen egy megjegyzendő szótskát nem függesztenénk, ha ama önkénytől vezetett legmagasb földi hatalom, egy folytonos legmagasztosb isteni delejes éberlétü állapottól áthatva, tér és időt nem ismerő távolban, birodalmát, a' minden zugában megszeghetlen deleileg szervezte távirdai parantsában kormányozhatná; — ki tehát minden tisztviselőinek és alatvalóinak sziv redőit vezényelte gondolatjait is ismerve, tsalhatatlanságban kormányozhatna. Mert akkor a' mint a' pogány korszak annyi ezer évi szánandó történetén okulunk, messzi-messzi távol tartanák magukat azon legmegbizottabb hivatali állásra törekvők, kik a' legfinomabb láthatatlanul szőtt tselszövények utján, tsak azért törekednek ama legfőbb hatalom sérthetetlen tág palástjának védve alá, hogy Fejedelmük mindenható hatalmát gyakorlatilag átvevén, telhetetlen anyagi vágyukat kielégithessék: mit egyszer elérvén, mi sem könnyebb, mint ama mitsem látó Fejedelmet, tőle függő kiskoruságban tartani, — ugy a' mindent látó népet, minden legkisebb ellenőrző behatásától távol tartani; — a' midőn egyedül, a' legközelebbi körben állok jutnak egy-egy illetékes osztalékhoz. Nem tsuda aztán, ha az ily

országban, a' hol a' népek minden nyilvános tiszti hitelességgel biró szervezettől megfosztatva, saját Fejedelmüket a' voltaképi állás felől fel nem világosithatták, fejedelmökkel együtt tenkre jutottak. Irva van : „A' ki igazán tselekszik a' világosságra megyen, hogy az ő tselekedetei, nyilvánvalók legyenek, hogy azok Isten szerint valók.“ És igy senkinek annyira érdekében nem állhat a' nyilvánosság, mint épen a' Fejedelmeknek. Hiszen a fejedelmeknek saját népeikkeli, a' népeknek saját fejedelmeikkeli legbensőbb szövetségén alapszik az állam voltaképi szilárd boldogságának állandósága. Tsak ezek tévelyein vala aztán lehetséges a' pogány korszakban, a' leghatalmasb fejedelmeket, a' még hatalmasb láthatatlanul szőtt tselszövényein, ármányain megbuktatni 's népeikkel együtt a' legszerentsétlenebb sorsra jutásával elenyésztetni. Kitünik ezekből, hogy ha lehetséges volna az emberi-nemet ama legmagasb foku folytonos éberlétü delejesség alapján kormányozni, ez volna az emberiség legfőbb szerentséje, mert ekkor mindenki, minden idejét és erejét minden aggodalom nélkül saját élvének, édenének szentelvén, földi boldogsága mennyét érné. Lehet, hogy a' mint a' sz. hagyományain némi sejtelemként kivehetni, ez leend az emberi-nem legmagasztosb miveltségi foka; ezt sejteti a' mi isteni eredetü nyelvünk is, melynek lényeges szavainak lelkébe minél mélyebben hatunk be, annál inkább meggyőződünk, hogyha ezt nem is közvetlenül Isten kezéből, de minden esetre oly tiszta erköltsös életet élt Szt Lélektől, vagy lelkektől nyertük, ki vagy kik legmagasztosb delejes éberlétü életet élvén, mind ezek valóságaiba Isten felvilágosító malasztján behatván, a' voltaképi tudós betük jelvi jelentőségein az isteni tudatot örök időkre érvényülten számtani pontossággal tették le; — ezek maximáit, miután legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lelkében oly ditsőségesen tettleg kivíva lenni látjuk, máskép felfogni alig lehet. — Mindezek után ki nem látja át, hogyha tsakugyan ez rendeltetése e' földön az embernek, akkor ezen legmagasb állásra tsak fokonként, ama alkotmányos rendszer gondos és léptsőnkénti vezetésén juthatni. 'S igy, ha akarjuk ama legédeniebb állást elérni, kell akarnunk az ahoz vezető eszközöket elfogadni.

Ime itt vannak a' két dualisticus országlati rendszerek, melyek az emberinem eredetétől kezdve annyi ezer és ezer éveken át egymás ellen fenekedvén, szüntelen jó 's rosz szellemként költsönös kiirtásukon működtek. Jó és rosz szellemként mondjuk, miután az első felismert isteni törvények változhatlan alapjain, az emberi-nem általános üdve 's ezzel a' voltaképi boldogság megalapitásában istenfélőleg működött; — a' midőn az utóbbi a' legkülönbözőbb szeszélyü 's földi érdekektől függő, igenis változó önkényes rendeletein, egyes kiváltságos osztályok boldogságán részre hajlólag törekedett.

Igenis, ezen az emberi-nem voltaképi történészetére vonatkozó eseményeket, már : Ádám, Éva, Kain, Ábel, Lamek sat. történelmi szavak lényeges be-
[172]) véséseiből is tisztán kiolvashatjuk [172]).

Nints kétség, hogy ha sikerülend az emberi-nem eseményeire vonatkozó

voltaképi történetet egyetlen egy nemzetnél felderiteni, ezzel leleend leplezve az összes emberi-nemé. — Ám kisértse ezt meg bár mely idegen ajku nemzet bölts nyelvésze a' magáéban, de ide jutni nem leend képes soha, 's miért? mivel eme történészet a' mi eredeti tudós betüink jelves jelentőségein a' legváltozatosb alakban, valóságos kaleidoskopi véghetetlenséggel, az eszmék minden irányában a' legrégibb elévült korszaktól fogva, a' mi páratlan isteni eredetü nyelvünkben van letéve, mit többé a' később alakult zür nyelvekben kivívni teljességgel nem vala lehetséges.

De a' midőn ezen országlati rendszereknek, az emberi-nem általános boldogságára vezető előnyösb választásában határoznánk, jól megfontolandónak tartjuk ; hogy a' mint önkényes kormányok igen változó, egyesek érdekeit legyezgető országlatain, a' mint a' történet oly világosan oktatja mindannyian végre, habár nagysokára szerentsétlenséggel enyésztek el; — ugy azonképen szerfelett vigyázni kell abban is : hogy az Isten országának és igazságának rendszeréből mintakép költsönzött alkotmányos kormányzatában a' törvények, minthogy az ember nem tsak tiszta szellemi, de érzékies lény is, túl szigoruak soha ne legyenek, mert akkor ez azonképen az oszlás magvát tartalmazván méhében, tsalhatatlanul szétdulásra vezetne. A' vallásnak nem szabad oly hálozatnak lenni, mely az isteni szellemet korlátozva, ezzel az emberiséget aléltságra 's végre állatiságra sülyeszsze, hanem annak az igaz, szép és jó határai közt szabadon nyitva kell hagyatni, ugy, hogy az emberiséget Istentől is helyben hagyólag, a' véghetetlen boldogságra vezesse.

A' ki a' mi isteni eredetü nyelvünk történelmi 's böltselmi szavainak lelkébe vésett deritményein, leleplezésein sem okul ki, az mindenre lehet érdemes, tsak nem az okszerüség elvétől vezetett szorosb értelembeni tudós tzimére. Valóban ideje, hogy a' napról napra mindinkább lábra kapott vallástalanság, eme az emberi-nem társodalmát aláaknázó legveszedelmesebb ellensége, az okszerüség elvén szeretettel kiirtassék; és az egész föld kerekségén Isten országának és igazságának törvényei életbe léptessenek. A' ki ezek mélységébe behatott, legyen az bármily ellensége a' magyarnak, de lehetetlen be nem látni, hogy az okszerüség első szülöttségi jogát, és az innen önként eredendő következtetéseket tőlünk többé elvitázni nem lehet.

És most a' nagylelkü istenfélő keresztény Fejedelmeken, magas kormányokon, mindenrendü publicistákon, böltseken, tudósokon és népeken a' sor, hogy a' zsenge nevelési korszaktól kezdve, minden : az igaz, szép és jó érdekében rendeztessék. A' hóditásoknak tehát vége szakitassék, és minden nemzet békében élvezze édenét; mit a' jóságos Isten nem egyes kegyelt népnek, hanem mindnyájunknak egyiránti szeretettel 's joggal oszta ki közöttünk. És igy a' mint hajdanta a' miveltségben 's tudományban e' magzat járt legelől, ugy ma is azon legyünk teljes erőnkből, hogy eme nemes állást kiérdemelhessük; azért

minden oldalról tsak a' tudomány és újból a' való tudomány jelszava legyen szüntelen szemeink előtt.

A' status maximák piramissakénti legkiterjedtebb alapját képezik tehát: az összes tsaládok, ezek erkölts tiszta szövétnekét mintegy szerves kaptsolatban képezik az erényben működő minden renden levő tisztviselők, ezeket az ország-gyülés, kormány, és végre mind ezeket: ugy theocratiailag, mint polgárilag és katonailag, mintegy teljes államszervezeti hálozattal tetőzi a' legfőbb földi hatalom, a' Fejedelem égfelé emelkedett fővel és kézzel mutatván: Ime a' mindenek feletti uralgó Isten az, ki mindezeket igy rendezé, hogy e' földön a' lehető legnagyobb rész, boldogságát, édeni paraditsomát élvezze; — ő volt az ki népét reánk bizá, hogy őket a' legfőbb Lény okfőileg felismert tudatában neveljük, és őket ugy Isten, mint enmaguk és felebarátaik iránti költsönös kötelességükre serkentve, örökös frigyben az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt vezessük.

Innen minden szárazföldi hatalomnak, minthogy egymástól elszigetelve nintsenek, mind addig mig ezen nagyszerü isteni tzélok teljesen elérve nem lesznek, katonailag kell szervezve lenni; de ugy, hogy annak a' szabad járás, kelés forgásra, tudományra, iparrra sat. legkisebbb akadályozó nyomással sem szabad lenni. Minthogy pedig oly országban, a' hol az: igaz, szép és jó minden utógondolatok nélküli törvényeiben vezettetik, ott belzavaroktól mitsem tarthatván, ennek ugy kell szervezve lenni, hogy az ország bármely oldalról a' külellenség felé mindig homlokegyenest álljon; — és minthogy egyedül oly háboruk igazságosak, melyek önvédelemre szoritvák, az ország erős várakkal láttassék el.

Igenis, ha az iskolai ügyek, a' való tanok alapjain leendenek fektetve, 's a' testi-gyakorlatok már itt tsirájokban katonailag lesznek szervezve, igy szerfelett könnyitve leendvén ugy a' szellemi, mint testi kiképeztetés is, teljesen elég leszen, ha kiki (kivevén a' kiveendőket) két évig a' nemzetnek szolgál, mialatt minden egyéb katonai fogásokban is begyakoroltatván, egyuttal az igaz, szép és jó határai közötti fegyelemmel is megismerkedendenek.

Ime, világszerte szerfelett sokan vannak, kik szüntelen ajkaikon harsogtatják az: alkotmányt, a' nélkül, hogy annak lényege felett tisztán ki volnának okulva. 'S kérdjük, mi volna a' minden renden levő publicistáknak, az ő legmagasb teendőjük? nemde: egy oly alkotmánynak közösen kidolgozandó hozzá járulása, mely mindnyájunk boldogságára vezetne. — Az évesült korszak legrégibb idejétől mindig akadtak egyes nagy tekintélyü publicisták, igy: Plato 's több mások, kik ugyantsak tünődtek, miként lehetne egy oly boldogitó alkotmányt életbe átvitten kivívni, mely mindnyájunk boldogságára vezetne. De ime ezt az évesült korszak leghatalmasb 's legmiveltebb államok publicistáinak sem sikerült mind e' mai napig tudatosan kivívni. 'S miért? mivel mind e' mai napig való tudomány terén nem állunk azon magas poltzon, melynél fogva az alkotmány tiszta határozmányának lényege felett, sike-

rült volna kitisztulni. De ime a' mi páratlan nyelvünk, eme a' régi szótárakban fellelhető lényeges szava, magában tartalmazza azon tiszta határozmányt, melyet ditső élődeink, azt oda oly nagyszerü alakban letettek; — miből világos lesz előttünk, hogy e' szó nem az évesült, hanem azon óriási szellem korszak világában szerkesztetett, midőn: Isten annak országa 's igazsága felett tudva-tudton kivalának okulva; mert e' szó alkotmány az ő
1 2 3 4 5 6 7 8 9
lehető legrövidebb praecis és exact fogalmában, magában tartalmazza, az: alkotó, — atya, — akol, — alak, — és sejpes: ko'mány szavait; — miből vi-
1 2 3 4 5 4 1 5 9 1 1 3 4 2 1 2 1 3 3 4 6 7 8 9
lágos, hogy ditső elődeink legrégibb szójárásuk szerint, az alkotmány nem egyéb vala, mint: a' mindent alkotó Atyának akla alakjábani kormányzás; — vagyis a' mai szójárás szerint, az alkotmány tiszta határozmánya nem egyéb: mint Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezett kormányzás. Irva van: „Keressétek először Istennek országát és igazságát, és mindazok megadatnak néktek.“ Mi kerestük azokat, és minden kérkedés nélkül kimerjük mondani: hogy szerentsésen felismertük. — Miként kormányozza tehát a' mindenek Ura, ez egyetemes nagyegész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők megszámlálhatlan égitesteit? Ugy, hogy: az egyes tsillagokat az egyes naprendszerekbe, — az egyes naprendszereket az egyes tejutakba, 's az összes tejutakat enmagába, ez egyetemes nagyegész székekszéki Trónjába központositá, ugy, hogy azoknak ugy általánosan, mint különösen minden egyes tsillagnak az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeinek határai közötti szabad foroghatását megengedé. — Azért alkotta a' mindenek Ura ez egyetemes nagyegészet kivilágosítva, hogy az ő képére 's hasonlatosságára teremtett értelmes lényei, az ő országát és igazságát azonképen felismervén, annak mintáján szerveznék itt e' földön is országlatukat. Azért hagyá meg a' minden vallás alapitók legszabadabb elvü Alkotója; ti pedig a' mennyei Atyához igy imádkozzatok: „Jőjjön el a' te országod, legyen meg akaratod miképen mennyben — t. i. az igaz, szép és jó törvényeidnek oltalma alatt vagyon, — azonképen itt a' földön is;“ — mivel jól tudta, hogy ha az ő meghagyásában szellemben imádandjuk, a' mindenek Urát! imánk betöltvén a' mennyet, az Ige tsalhatatlanul testté váland. De, hogy ezen nagyságokat kivívhassuk, ezt nem a': Tubálkain (l. a' 91-ik sz. a. jegy.) pörölyén kovátsolta tüz-vas fegyverrel, hanem egyedül a' való tudomány által vívhatni ki; azon isteni tan által, melyet ditső elődeink a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe oly tsuda böltseséggel bevésni értettek; melynek deritményeiből világos, hogy tsak az leend Isten országának és igazságának mintáján szervezett alkotmány: melyben minden egyes egyén összes erejének összegében az állam egység székibe (Trónjába) ugy van szervezve, hogy ott mindenkinek mindennemü: vallási, országlási, törvénykezési,

oktatási sat. intézménye, az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt nyilvános ellenőrséggel megóva 's védve vagyon; — mert tsak igy lehetend minden egyes utolsó szalma-kunyhóban lakozó szabadságát, a' leghatalmasb önkénykedései ellenében bástyaként megóvni és védni.

Ha tehát van e' józslatnak jövője: A, E, I, O, U=Austria, Erit, In, Orbe, Ultima! akkor ez tsak a' mi ditső Nemzetünk által vívható ki, 's miért? mivel egyedül a' mi páratlan, legdrágább ereklyénk: édes anyai nyelvünk lényeges szavainak lelkében van letéve azon isteni tan, melyet ditső elődeink oda oly tsuda böltsességgel örök időkre érvényülten letettek, az, melyet onnan ma is kibetüzvén, tagadván és olvashatván, tsalhatatlanul a' dolgok nagy rendjére vezetend. Ime ezek fejtegetésein világosan állhat előttünk, hogy nem találkozand egyetlen egy igaz magyar publicista, ki az osztrák tartományokkali közös törvényhozást és kormányzást elfogadhatná; — 's miért? mivel: mindegyike, kétszer kettőkénti bizonyossággal megvan győződve, hogy ez a' mi ditső nemzetünk öngyilkolására vezetne tsalhatatlanul; már pedig ezt tőlünk tudva, az égbe kiáltó bünök legnanagyobbika nélkül senki, de senki nem követelheti; nem, mert a' mi páratlan, legtökéletesb, valóságos isteni eredetü világ-nyelvünk nem tsak a' miénk, hanem az egész emberiségé, melynek belböltselmi felismerése nélkül a' való tudomány terén soha, de soha kiokulnunk módunkban nem lett volna. De természetésen ezek tsak akkor állandanak tisztában, ha az illetők, mindezen tanulmányaink különösségeivel bensőleg megismerkedendenek.

Tsak ekkor látandják be Német atyánkfiai kik annyira szeretnek miveltségökkel, és böltseletükkel kérkedni, 's minket oly messzi-messzi háttérbe szoritani, mennyire tér el az, azon voltaképi miveltségtől és böltsészettől, mely a' mi páratlan nyelvünk lelkébe örök időre érvényülten letétetett, mely, mig tsak e' földön értelmes lény lakozand, soha de soha a' merő igazsággal ellentétbe nem jöhetend. Botsássanak meg tehát német atyánkfiai, kik oly annyira ohajtottak bennünket mint kiskoru kiokulatlan gyermekeket vezetni, ha ezen készségüket megköszönjük, mert bensőleg érezzük: hogy mi is azonképen miként ők: Isten képére 's hasonlatosságára teremtettünk. — Sőt a' mint páratlan nyelvünk oly kétségen kivül helyezi, a' kiokulás terén az első szülöttség joga, minden kétségen kivül mellettünk áll, melynek deritményein vagyunk egyedül képesek felismerni: Isten országát és annak igazságát; és ezzel azt: miként kellessék azon birodalmakat kormányozni, melyek több ajku népek tsoportjaiból alakultak. Nemde ugy: hogy azoknak ugy általánosan, mint különösen minden egyes népnek következésképp minden egyes egyéniségnek: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közötti szabad ürgése, forgása, járása, kelése, mozgása megengedtessék; mert tsak ez vezethet közös boldogságra. — Miből a' napfénynél világosabban derül ki, hogy ha ezek legszilárdabb feszességü alapjain szervezendik a' minden rendü Publicisták a' birodalmi Trónt, ezzel a' legkülönbözőbb ajku népek oly szi-

vósan és tartósan egyesülendenek a' közös székek-székivel, miként: atzél a' delejjel.

Jól tudjuk, hogy azok, kik minden tselekményeikben, atheisticus és enistenités szellemétől vezényeltetvén, a' való tudományok szentélyébe távulról sem valának képesek bepillantani, mind ezen leleplezéseknek mi hitelt sem adván, légből kapkodott ábrándoknak tekintik. És ez egyelőre nem tsoda, miután a' leghatalmasb szabad intézményekkel megáldott államok iskolái sem rendezvék akkép, hogy ezek felett mind ez ideig érdemlett sikerre emelkedhettek volna; — minek legfőbb oka az: mivel azok jobbára némi az egyistenités és tsillagászatra vonatkozó tanok kivételével, nem egyebek: mint a' pogány korszak annyi ezer évi általainak örökös körben forgott circulus vitiosusai; melyek a' várvavárt megoldandó eredményhez soha nem vezethetnek. Mert azt tsak minden józan ész tisztán beláthatja: hogy az általnok tévelyein, habár azokat a' világ végéig tsürjük, tsavarjuk, soha sem vezethetnek a' való tudomány zenitjére, az Isten positivitását tényleg kimutató tanok alapjaira.

Elkell tehát jönni azon időnek is, midőn a' mivelt nemzetek a' legszigoruabban szervezendik tudós akademiájokat, hogy végre valahára a' való tudomány felett tisztán kiokulhassanak. — De ez nem állhat egyetlen egy nemzetnek sem oly annyira érdekében, mint épen a' magyarnak, és miért? mivel ő birja az örök Gondviselés legtsodásabb védvén megmentetett azon előképi nyelvet, melybe ditső elődeink az isteni tanokat, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' leglényegesb szavaink lelkébe örök-időkre érvényülten letevék, melyek a' legszigorubb tudományos vizsgálatok nélkül napfényre teljességgel nem derithetők; és ime tsak ekkor érendik el mindezen leleplezések az ő érdemlett hitelüket.

Miként szervezendők tehát a' tudós akademiák? Mindenek előtt: egy kellő tőke alap igényeltetik, mert pénz nélkül, az isteni tudomány megalapitásában sem boldogulhatni.

A' pénzügy kezelési szempontjából, a' lehető legrövidebben tsak annyit jegyzünk meg: miszerint azzal a' legvagyonosb és legszilárdabb jellemü férfiak bizassanak meg, hogy az a' legszigorubb takarékpénztári kezelés módján, minden nap a' legvilágosabb nyilt evidentiában álljon. A' kiadások a' tudomány érdekében egyedül, a' legszükségesebb és leghasznosabbakra fordittassanak.

A' mi pedig a' szellemiügy kezelését illeti, ha valahol, ugy bizonnyára itt teljességgel nem lehet helye, hogy a' tagok választásában a' tsillogó szónoklat, tekintély, rokonság, barátság, tzimboraság érdeke kapjon lábra, miután itt a' tudomány teréni positiv érdem vétethetik egyedül a' mérlegbe; — e' nélkül ez annyira ohajtott isteni tzél veszve van, és mi volna az eredmény? aligha több, mint az annyi századokon át folytatott iskolák eredménytelen kezelésein tapasztaltuk, tsak nem: a' nagy semmi. Hogy tehát a' tudós akadémiák a' való tudomány teljesen kikerekitett szentélyébe behathassanak, mindenekelőtt szük-

séges, hogy az összes tudományok egyes osztályokra különittessenek el, melyek mindegyike élére oly szakférfiak helyeztessenek, kik nem tsak elméleti, hanem gyakorlati ismeretekkel is birván, minden tekintetben elfogulatlanok. Szükséges továbbá, hogy a' tudós akademiák jól felszerelt könyvtárral, physicai museummal, vegyészi műhelylyel, sőt hatsak a' pénzalap megengedi, saját tsillagdával, az ember és állat bontz és éllettani kisérletekhez igényelt felszerelményekkel is birjanak, hogy igy a' tudomány terén azon magasb állásra törekvő férfiaknak, kik az összes szaktudományok minden egyes osztályait bevégezték, módjukban legyen mindannyiszor, a' hányszor az illető tanok összfüggő megegyeztetéseiben legkisebb kételyök támadna, kisérleteiket vagy maguk végezni, vagy az illető gyakorlati kezeléssel megbizottak által tétetni; — mert tsak igy a' szellemi eledelek jól megemésztett combinatioin, főleg a' kisérleti tények okadatolásaival támogatva lehetséges oly böltsészeti tant felállitani, mely az összes tudományok egyült tzéljára, az annyi időkön át hasztalanul keresett legüdvösebb: igazságra vezet. Miáltal minden akadály nélkül az anyag lényege, az ő primitiv elemeiben, ezek a' maguk tényezőiben és végre minőségeikben tényleg ismertetvén fel, ezáltal az egyetemes nagy egészre nézve az anyag ugyanazonossága (identitas) szembesedik. — De a' midőn az összes szaktanokkal felruházottak a' tudomány ezen magas állására jutottak, akkor az ember és hasonlitó bontz és élettani kisérletek tényein könnyü leend kisvilágunk, és ezzel az egyetemes nagyegész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőit, az ő szellemi igazságukban ugy erköltsileg, mint élettanilag felismerni. De ekként az illetők előtt tisztában állandanak: Isten, annak országa, igazsága az ezt tevő hármas: az igaz, szép és jó törvényeivel együtt. — De akkor azon módon tisztában állandanak előttünk azon eredetre vonatkozó tanmaximák, melyeket ditső elődeink a' mi isteni eredetü nyelvünk: tiz törzs számneveinek lelkébe, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazott alakban, örök időkre érvényülten számtani positivitással letettek; melyek mig tsak e' földön értelmes lény lakozand, a' merő igazsággal soha ellentétbe nem jöhetendenek. — De a' midőn az illetők a' való tudomány alapján, mind ezek magasztos szentélyébe bepillantottak, akkor könnyü leend: az anyag, az élet, az erő, az igaz, szép és jó, az erköltsiség, igazság, szabadság, alkotmány sat. lényegességeire vonatkozó oly tiszta 's exact határozmányait szembesiteni, minőt az évesült korszakban: M. Thales, Pythagoras, Socrates, Plató, Aristoteles sat. idejétől, a' midőn ezeket az ioi tanok hagyományain feszegetni kezdék, sem a' pogány, sem a' keresztény böltsek, mint e' mai napig, távulról sem valának képesek megoldani.

'S igy midőn az illető böltsek mindazokat, melyeket itt e' földön, valamint azokat, melyeket égen észrevevén a' tudomány ösvényén ugy elméletileg, mint tapasztalatilag a' kisérletek tényeivel okadatoltan összeegyeztetve felismertek, ezzel egy lépéssel feljebb emelkedvén, a' tudósok körébe lépnek; azaz, minthogy a' mint

fenntebb elemeztük, a' legszorosb értelemben: tudós tsak az lehet a' ki az édenre vezető utat megoldani tudja, ekként a' mit az illető böltsek, a' tudomány terén leleplezhettek, itt az ideje, hogy azokat már most, a' tudósok életbe átvitten, az emberi társodalom miként alkalmazandó javára érvényesitsék. Azaz látván hogy a' jóságos Isten e' kivilágositott egyetemes nagyegész megszámlálhatlan égitesteit az ő hármas, minden tér és időre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel miként kormányozza oly kirivó renddel, hogy azok egymással össze nem ütközhetnek. Akkor itt az ideje, hogy az ugyanazon isteni törvények elfogadott mintáján szerveztessenek itt e' földön is ugy az országlási, mint törvénykezési, oktatási, szóval minden rendü intézmények, és pedig ugy, hogy a' mint az égiekben minden kivilágosittatott, tsak azért, hogy mindazok nagyrendjét mi is ellenőrizhessük; — ekként itt e' földön is, minden rendü intézményeknek nyilvános ellenőrséggel kell szerveztetni, mi kivételt sem türvén, még a' házas perek kényes kérdésében sem. — De, sapienti pauca, mi mindezek specialitásaiba, melyek egész önálló művet igényelnének nem botsátkozhatunk, és igy a' lehető legrövidebben tsak annyit jegyzünk meg, miszerint az igaz, szép és jó összege: az igazság, az államszervezet legszilárdabb alapját tevén, szükség, hogy minden intézkedések itt e' földön ama mennyeiek mintáján nyilt ellenőrséggel szerveztessenek. — De a' midőn ezek roppant terje az ő lehető legnagyobb körében befejeztetett, akkor az illető tudósok egy lépéssel ismét feljebb emelkedvén, az egélyészek magas körébe jutnak. Vagyis ideje, hogy mind azon való isteni tanok, melyeket a' böltsek és tudósok a' való tudomány ösvényén mint szent, és valót tudva tudton megalapitottak, egy teljesen kikerekitett alakban, oly egélyészeti tanba központosittassanak, mely az államszervezet mindennemü intézményeit keresztül kasul kuszált hálozattal tsatolja össze. Megjegyezvén az igaz és való világ-vallás legmagasztosb szentélyében, hogy itt semmi nemü az isteni tzéloktól legkisebbé eltérő háttérbeni emberi érdekek, mint elébb utóbb tsalhatatlanul romlást hozok, teljességgel meg ne türessenek. Az erkölts oktatók, és minden rendü tisztviselők nyugodt szellemi 's testi alapját az üdvös házas élet kaptsa tevén, ez el nem maradhat; miután főleg ő nékiek kell képviselni az államélet példány tükrét. — De minthogy, a' minden vallás alapitók legszabadabb és legböltsebb alkotója, az okszerüségért ártatlanul kiszenvedett Megváltónk által hirdetett legmagasztosb egélyészeti tan: ugy Isten, mint annak országa 's igazsága teljes összegében, az Évangyéliom tanmaximáiba ugyis letétetvék, ekként azokkal teljesen és tökéletesen beérhetjük. Igaz ugyan, hogy ott Szt. János Evma I-ső Rének: 1, 2, 3, 4, 5-ik Vben az eredetre vonatkozó tanmaximák, nem emberi, hanem isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában levén letéve, nem tsoda, ha azok, e' magasztos tanokban mélyebben beavatottak által szerfelett gyéren, a' hitetlenek, sokistenitők, istentagadók és enistenitők által pedig épen nem értetvén, azoknak mi hitelt sem adván: hitregéknek tekintettek. — De ime a' midőn Üdvözitőnk Szt. János Évma IV-ik Rsz: 10, 13, 14, 22 és 24-ik Vben foglalt tan vezetésén, kezeinkbe

adá ama legmagasztosb isteni alakban letett eredet megérthetési nyitkútsát, miáltal a' szellemben szomjuhozók szomját az élő-viz elemeinek, tényezőinek, minőségeinek felismert lényegén, örökre 's tökéletesen letsillapulva lenni látjuk; sőt ez által saját kisvilágunk, a' mintis ez egyetemes nagyegész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője, Isten országa 's igazsága az ő hármas, minden tér és időre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel azonképen felderült, és ekként ugy ezen művünk vezér elveül tüzött legbensőbb böltselme, a' mintis az összes tudományok özöne, 's ezzel a' tudomány terén minden igazságok, a' napfénynél világosabban derülvén fel, a' hietetlennek vélt világ vallásának életbe léptethetési valósága azonképen tisztába jött, ezekben teljesen megnyugodhatunk.

Irva van Szt. János Evma V-ik Rnek: 31, 32-ik Vben: „Ha én teszek magam felől bizonyságot, az én bizonyság tételem nem illendő lészen.“ — „Más az, a' ki én felőlem bizonyságot tészen, és tudom, hogy igaz az a' bizonyság a' melyet én felőlem tészen.“ — Ime az oly nagy horderejü évangyéliomi tanmaximáinak igazsága melletti bizonyság tétel, minden igaz kereszténynek megszeghetlen kötelessége. A' való tudomány tényén, ezt tüztük ki mi magunknak tzélul. Jól tudjuk, hogy azon hitetlenek, sokistenitők, istentagadók és enistenitők, kik ama legdrágább élettel lepetsételt bizonyság tételt, mibe sem vevén: hitregéknek tekintik; — min bizonyság tételünknek sem adandanak legkisebb hitelt. — De eljövend az idő, midőn a' legmiveltebb nemzetek tudós akademiái egyöntetü értelmiséggel tömegesen teendik eme tanok igazságai mellett bizonyság tételüket, és akkor ama sokistenitők, hitetlenek is, ugyanazon egyöntetü értelmiségre emelkedvén, teljes lelki megnyugvással térendenek a' dolgok nagyrendjére. — Irva van: „Mi módon hihettek ti, holott egyik a' másiktokból vár ditsőséget, és a' ditsőséget, mely tsak Istentől származik, nem keresitek.“ — — Irva van: „Kérjetek (mit? a' való tudományt) és megadatik néktek; keressétek (mit? a' való tudományt) és megtaláljátok; zörgessetek (miért? a' való tudományért) és megnyittatik néktek.“

De ime a' midőn a' legmagasztosb egélyészeti tanokban, a' bölts és boldogitó állam szervezetre vonatkozó minden rendü intézményei keresztül kasul kuszált hálózattal a' legeszélyesebben befejezvék, ekkor itt az ideje, hogy az egélyészek egy lépéssel ismét feljebb emelkedvén, a' Nyelvészek magas körébe lépjenek, hogy igy mind azon isteni tanokat, melyeket a' böltsek, tudósok, egélyészek mint szent és valót, az összes állam javára minden irányban megalapitottak, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein azonképen, ama világ-vallásnak megfelelő: világ-nyelv lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényülten letegyék. És miért? legfőkép azért, hogyha a' szerfelett hosszu idők viharjain a' való tudomány, és ezzel végre a' világ-nyelv lényeges szavainak lelkébe szétszortan letett isteni tanok, a' földhátáról bár minő oknál fogva ujból elenyésznének; — a' miveltség lábra kapásával és a' tudományok-

nak ujbóli feléledésével és terjedésével módjában legyen, az illető tudósoknak: a kisérleti tények okadatolt támogatásain, a' világ-nyelv egyes lényeges szavainak lelkébe emberi fogalmakban letett isteni tanokat, ujból fürkészni, 's végre mind azok eredményezett összegét az egélyészeti tanmaximák tsalhatatlanságaival összeegyeztetni; 's ha azok, ezekkel, ama: számtani helyes miveletek factumaiként teljesen kijöttek; az illető fürkész többé sem magában, sem ama eredményezett tanok igazságaiban mitsem kételkedhetvén, mint igaz, szent és való tanokat bátran átadhatja a' közönségnek, hogy igy az annyi századokon át folytatott ál, pogány tanok vészteljes viszontagságain megmételyezett, a' való isteni tudományokban megfogyatkozott, igaz vallásukból, erköltsükből kivetkezett, feldult népek és nemzetek magukat ujból reorganisálván, ezzel a' dolgok nagyrendjére térvén, ismét és ismét az egyetemes boldogságra emelkedhessenek.

Ime igy értjük meg Platonak, eme mély szavait: „Hogy az emberiség valaha jobb volt, és hogy ezen elveszett boldogságához visszatérés, voltaképi tzélja a' bölts állodalmi intézkedéseknek.“ — Igy látjuk be Xenophon mondatának eme velejét: „Nem az értelmiség mivelői az erőszakosak, hanem azok, kik a' hatalmat értelmiség nélkül gyakorolják.“ Melyekből egy magukból tényként, a' napfénynél világosabban tünik ki, miszerint a' pogány görög államszervezetet kezelő böltsek (bár miként erőlködjenek némely publicisták azt a' classicitás eredeti remek földjének tekinteni, de azért azok) sohasem valának a' dolgok nagyrendjének megalapitói; — mert azon majd jóra, majd roszra forduló zajos intézmények, nem egyebek valának, mint az ó-égyptoni ioi elméletté törpült tanhagyomány értetlenségéből keletkezett: zür és zavar.

Irva van: „Minden ország valamely magában meghasonlik elpusztul, és egy város is, vagy háznép a' mely meghasonlik magában meg nem maradhat.“ — És igy az állam-szervezet jól kezelt egyik leglényegesb teendője, mi volna más? mint ezen meghasonlás átkának, mely az egyes államok egyenetlenségének oka, kiirtása. 'S mi mentheti meg ettől az egyes isteni tzélokra törekvő államokat? egyes egyedül a' nagyrészben aláaknázott vallásosságot, erköltsiséget, igazságot reorganisáló, ujból felfrissítő, elevenítő, ifiuitó: való tudomány; — mert nints kétség, hogy az alakosak iratain minél gonoszabbul aknáztatnak alá a' társodalom legszilárdabb alapjai, mint a': vallásosság, erköltsiség, igazság érzete, a' hatalom 's rend iránti tisztelet, méltányosság, szóval minden szentnek alátiprása, gunyolása; minélinkább furakodnak ezek a' társodalom minden rétegeibe, a' meghasonlás démona annálinkább mérgesedve harapódzik mindaddig, mig végre a' társodalom a' szétdulásra teljesen megérlelve, megvénhedve, a' világ uralomra törekvő államok, néha századokon át folytatott tselein, ön-

ként zuhannak a' véglegesen győző tátongó karjaiba. 'S miért? a' történelem tanusága szerint azért: hogy minél elébb szétbomolva, ujból kezdhessék az általános uralomra törekvők, a' való tudomány általános elterjedése nélkül soha ki nem vívható világ uralmat. De a' ki akarja e' legmagasztosb tzélt, annak akarnia kell, az ahoz vezető eszközöket is t. i. az Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezett, nyilt ellenőrséggel kezelt alkotmányos országlati rendszert.

Ugy illik tehát hozzánk, mint a' való tudományokban kiokultakhoz, kiépültekhez, hogy visszatérjünk azon voltaképi klaszikai térre, a' honnan a' dolgok nagyrendje tsalhatatlanul kiindult. Ezek fejtegetésein kiki beláthatja, hogy minél hódítóbban fog terjedni a' való tudomány, a' mivelt nemzetek körében, annál bizonyosabb, hogy a' meghasonlás okai, 's ezzel a' forradalomrai törekvés hajlama önként, minden erőszakolás nélkül letsillapuland; és akkor nem tarthatunk többé azon vért fagylaló eseményektől, minőket az álböltsek iratain, az erköltsileg annyira aláaknázott Frantziaország eseményeiről (1789—90 és a' többi évekről) a' történelem feljegyzett. Midőn Mirabeau féktelen izgatásain, a' piatzi sepredék nép, oly hallatlan merényletek véghezvitelére uszittatott. Midőn Robespierre, Danton sat. bőszültségein kimondásra is szörnyü az államszervezet legeslegerősebb szikla alapköve, a' tiszta ész legmagasztosb diadala, az: élő Isten legszentebb igazsága, ama hajdani dühödt pogányok módjára kiküszöböltetett. — Midőn a' böltsek-böltsének legszilárdabb, az igazság elmálhatlan szirtlén alapult, az illető hivők által oly kegyeletteljesen ápolt: keresztény vallást kebleikből erőszakosan kitépvén, annak követését halálos büntetésnek terhe alatt, az egész országból számüzték. Midőn a' vallás kezelőinek birtokai, az államadósság örve alatt elkoboztatván, potom áron elfetséreltettek, a' nélkül, hogy ama terhek kiegyenlíttettek volna. — Midőn az állam, egykori legböltsebb szervezetén alapult másik oszlopa: az aristocratia, a' haza iránti hűtlenségének álürügye alatt, jogos birtokukból kifosztatván, szétdulatott. — Midőn főleg a' városi tőzsérek, gazdagabb iparüzők, polgárok nem egyszer a' legigaztalanabb bosszutól vezetett vádakra seregesen hurtzoltattak a' vérpadra, tsak hogy vagyonaikból kifosztathassanak. — Midőn a' kivégzéseknél elég vala egy legközelebb alló rokonnak szánandó sohaja, hogy ő maga is vérpadra kerüljön. — Midőn testvér-testvér ellen fordulva, bőszült állatok módjára ezerenként irtották egymást. — Midőn a' kenyér, viz és a' kivégzettek husával táplált bebörtönzöttek elhullott számtalanai, tömegesen ásattak el. — Midőn végre, hogy mindezek tetőpontjukat érjék, ezen felbőszült emberi észt oltárra emelvén, istenként bálványozták sat. sat.

Ime ily iszonyu barbarságra vezet a' megdühödt tudatlanság, az áltudomány. Ám álljon ez itt minden időkön át, rettentő emlékül: hogy az igazság

erőhatalommali elnyomása, a' tudományok hanyagul vezetett kezelése, az álböltselet, a' sajtó visszaélései, az erköltsiség szándékos aláásása, hitetlenség, vallástalanság, istentagadás, enistenités sat. sat. szörnyü mételyei, mire vezetik az emberi társadalmakat.

Hogy tehát, mindezek iszonyu tévelyeiből a' való tudomány alapján ne tsak a' szorosb értelemben vett természet-tudósok, hanem a' gépészeti tanokban otthonos technicusok és a' tudományokat kedvelő laicusok is, mintegy mnemonicailag lekötött elfelejthetlenséggel könnyen kiokulhassanak, oly hasonlatossággal élünk, miáltal szerves kisvilágunkra vonatkozó mozgató erőknek okfője, mint tanulmányunk egyik legnehezebb és legsarkalatosb lényege felett ők is, minden kétkedés nélkül azonnal tisztába jöhessenek.

„És most kérdjük : a' legkülönbözőbb kijelelt tzélokra készült gőzgépek, miként végzik a' maguk mozgató hatásaikat? Nemde ugy, hogy a' mint : a' szerfelett eszélyesen vezetett viz-gőz kifeszítő hatásától, a' gép leglényegesb részének szivattyuzó ramátsa felszáll ; — és az alatta lévő vizgőz rögtöni meghütése következtében vizzé lett lottsanásán : ür keletkezik, erre a' ramáts (embolus), önként, ama légszivattyu üvegharangjának légsulya nyomott hasonlatosságában, szivó hatásban, önként és azonnal erőszakosan alászáll. — Ime ezen lényeges a' gőzgéppel műívészileg szerkezett ramátsnak folyton folyt egymást felváltva fel- és alászálló mehanicailag alkalmazott mozgásában rejlik a' gőzgépek hajtó erejének oka, miáltal az, az : annak alkotója eszményiében végzi a valóvá vált rendeltetését.

Igy ismervén fel a' gőzgépek mozgató erőinek benső okát, nézzük már most saját kisvilágunk, szervezetére vonatkozó, éltetve mozgató erőinek okfői rugóját, hogyan és miként eszközöltetik az? nemde a' mint fentebb láttuk, ugy : hogy a' mint az ütvér az ahortán át a' sziv balkamarájából, az egész testbe széthajtatik és a' tisztult vérnek mintegy ötöde a' fejüterein az agy állományába lett özönletén azt felduzzasztja, ezzel ama gőzgép felszálló ramátsa hasonlatosságában, a' mint ott a' vizgőz feszítő hatásánál, ugy itt a' bal és jobb oldali idegvezetőkön át, az ellentétes életerőknek az agy üregeibe való szivása, és egymással kiarányodásai következtében keletkezett viszonyos ürnél, az agy állománya, ama alászált ramáts hasonlatosságában azonképen önként lelohad. 'S igy minthogy az agynak ezen egymást felváltva majd duzzadva, majd lohadva mozgató hatása 's az ellentétes erőknek ugy a' sziv, mint az összes életszervezet önkénytől nem függő üreges rostjainak helyiségeibe való vonulásai következtében azonképen, minden legkisebb parányokban mind végig ismételtetik, ekként a' központi okfő, ezen ütemszerinti vonz-taszító hatásbani lüktetéseit, az életszervezet

egységes működésében tudtunkon kivül, az Alkotó eszményiében valóvá váltan a' legeszélyesebben vezeti 's élteti.

De minthogy az ellentétes és igy legnagyobb sarki rokonságban levő életerőknek, az agy üregeibe való vonulásuk és egymással kiarányodásuk következtében annak duzzadó 's lohadó mozgását előidéző viszonyos ürön kivül, az agy duzzadása alatt ama galvan-berz-telep összeillesztett nyujtalainak kisérleti hasonlatosságában : világosság, hév és delejesség is keletkezik; de a' szüntelen jelenlevő vizgőz tartalmánál, és az által, mivel az ellensarki életerők oly központosítottan nem vezettetnek, a' hőség az égés magasb fokára nem emelkedhetvén, a' delejesség legmagasztosb foka idéztetik elő; miáltal a' sziv és az összes életszervezet minden egyes szerveinek ugy önkénytől nem függő üreges, valamint az önkénytől függő tömör rostotskái vasany tartalmoknál (eme utóbbiaknál az akarat nyitott billentyüinek hasonlatosságában) minden legkisebb parányukban azonképen megdelejesíttetvén, ezen dynamicai erővel gyarapodott okfő ezerszeres erői hatályban működten hatványozza, (potentirozza) ugy a vele polaris tsukódásban levő sziv, mint az összes életszervezet rostjait, miáltal az életszervezet minden legutolsó paránya érzékenyittetvén, elevenittetvén és éltetvén, ezen potentirozva központositott okfői mozgató hatásnál, módjában vala az Alkotónak az embert az ő kézen fogott vezetésén, főleg az által, mivel : az a' külvilág tárgyiságaiból vett tapasztalatait, a' mintis saját kisvilága belérzelmeit a' kiejthető egyes hangok, szavak és végre rendes beszélő tehetsége által társaival külsőkép tolmátsolhatá, öntudatra emelni; miáltal az ember ugy saját kisvilága, a' mint is ez egyetemes nagyegész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője felett teljesen kiokulván, 's igy saját Alkotójával szellemileg összeesvén, minden igazságok nyitjára jutott.

Igy ismeri fel aztán az ember, miszerint az ész nem egyéb : mint az enmagát felismerte okfő; — az okfő nem más, mint : az élet oka; — az élet nem más, mint : az ellensarki tényezőknek, egy szerves okfőbei tsukódása; — az erő : az ellensarki tényezőknek össztsapásaiból keletkezett mozgás; — az anyag : az ellensarki tői tényezőknek tsukódásaiból mennyisedett állomány; — az igaz : a' valónak okfőileg felismert ténye; — a' szép : az épnek észszerinti felismerése; — a' jó : az édeninek óvatos (vagy jogos) élvezete; — az igazság : az igaz és ágainak a' szép és jónak összege; — az igazságosság : bármely tselekménynek, az igaz, szép és jó összegébeni elitélése; — a' szabadság : bármely egyes egyénnek az igaz, szép és jó határai közötti bátor mozoghatása; — az erköltsiség : az igaz, szép és jóbani működés; — az alkotmány a' régi szójárás szerint :

az alkotó Atyának akla alakjábani kormányzás; a jelen szójárás szerint : Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezett kormányzás; — a' politika : az emberi-nemet ép olbai, akolbai, vagy állambai vezetésének titka sat. sat.“

Ime, midőn a' technicusok, szervesen működő kisvilágunk legrejtettebb mozgató erőinek kétszeresen potentirozott okfői titkával igy ismerkedtek meg, itt az ideje, hogy a' legeszélyesebben alkalmazott művészettel tsatolják össze az eddigi : ür vonzó, szivó és gőz : taszitó, kifeszitő, mozgató rugóitól vezetett gőzgépeket, a' dynamicai erői hatályban működő dejességgel, és pedig minthogy gépészek nem vagyunk, talán ugy : hogy az esztergályozott vasból készült fel- és alászálló mozgó ramáts (embolus) felső 's alsó feszes részeihez beforrasztva ugy alkalmasztassék egy hatalmas galvan-berz-teleppel összeköttetésben levő lágyvasból készült kettős, vagy négyes, sőt a' gép szervezetéhez többszörösen is alkalmazott patkó, hogy a' mint a' ramáts felszáll a' felső, 's a' mint az alászáll az alsó patkó delejesítessék meg, ezáltal a' mozgató erő sokszorozott arányban hatványoztatván, a' legkülönbözőbb tzélokra, főleg a' hadi hajók sebességének rögtöni potentirozására, ha nem is mindig, de legalább veszedelem alkalmával használtatnék.

Ime a' midőn a' természeti-tudományokban voltakép beavatottak előtt tisztán áll, hogy ez egyetemes nagy egész nem egyéb, mint : a' legmagasztosb Értelem eszményiének, valóvá érzékenyitett nagy szellem képe, miután annak székekszéki központjában mindenha megvalának azon kellékek, mint : világosság, hév, delejesség és vizgőz, melyek a' legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ Lélekhez, mint legfőbb végtelen-örök okfőhez, Igéhez igényeltettek. Ekként midőn a' való tudomány szentélyében mindazt, a' mit : történészeti, természet-tani, böltsészeti, tsillagászati, gépészeti, országlászati, egélyészeti 's nyelvészeti leglényegesbek szakkörében a' lehető legtágasb körben felderíthettünk befejeztük, ezzel letettük a' mivel tartoztunk : a' Szent Vallásnak, Szent Koronánk és ditső Nemzetünknek.

Ime a' midőn, a' való tudomány terén : az anyag lényeges, kisvilágunk és ez egyetemes nagy egész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője, a' mintis Isten országa s' minden igazságok felett ily tisztán kiokultunk, ideje : hogy a' dolgok nagyrendjére térjünk.

Ám álljon elő a' ki az igaz, szép és jó isteni törvényeinek rendjében, de azért mégis a' dolgok szabad vidor járásában magasztosabbat és jobbat javasolhat, és mi leszünk az elsők, kik őt követendjük.

Ime, ha sikerülhetett az annyira szétágazó elméket a' számtan, ugy a' tsillagászat körében naprendszerünkre vonatkozva oly egyöntetü értelmiségre vezetni, nem tudnók az okát, miért ne lehetne ezt az annyira elágazott vallás és a' tudományok minden ágaiban is kivívni. Valóban, ha ezek tömkelegében körül

tekintünk, bár mily lehetlennek látszassék egy előre, de azok megegyeztetése, épen nem tartozik a' lehetetlenségek sorába.

Részünkről teljesen megvagyunk győződve : ha a' jóságos Isten a' dolgok jelen szörnyen tátongó örvényéből megóvand, és eme tsaknem a' bábeli zavargásig emelkedett tömkelegéből szerentsésen kivezetend, eljövend azon idő is, midőn az egélytan, természettan, böltsészet, sőt a' követendő országlati rendszer körében is, mindnyájan egy általános értelembe központosulva egy közös nagyrendre térendünk; de ezen értelem központositási törekvés kezdeményileg teljességgel nem fejtegethető más nyelven, a' lelket oly teljesen megnyugtató sikerrel, mint egyesegyedül a' miénken. A' legrégibb évesült időktől fogva, elég sokáig küzdöttek ezen magas tételek meghatározásában, ugy : a' pogány, mint keresztény böltsek, a' nélkül, hogy tzélt értek volna, s' miért? mivel nem kutatták azon isteni eredetü előképi nyelv, lényeges szavainak lelkébe letett, böltelmét, melybe a' való tudomány emberi fogalmakhoz alkalmazottan, a' tudós betük jól és állandóul megalapított jelves jelentőségein, örök időkre érvényülten letétetett : melynek alapján az eszmék minden zavarjaitól menten, mintegy kézen fogva vezetve, a' való tudomány felett tisztán kiigazodhattak volna.

Ime tud. olvasóink! itt azon mindenekfeletti isteni országlati-rendszer, melyet az emberiség annyi ezer és ezer évektől fogva tudtán kivül, mintegy ösztönszerüleg elérni szándékozott, a' nélkül, hogy azt az évesült korszakban, annyi borzadalmas forradalmak vívmányain, a' legbuzgóbb hazafiak állandóul meghonosítani képesek lettek volna; 's miért? mivel a' való tudományok, a' nagy tömegbe vérré váltan át nem tétethettek.

Legyen tehát ugy, mint volt igen-igen régen! Ne legyen e' nemzet fiai közt egyetlen egy tag, ki az igaz, szép és jó törvényeit, magától a' jóságos élő Istentől eredtnek ne tekintené, 's akkor e' nemzet ugy anyagi, mint szellemi téren ujból óriássá váland. Ime itt rejlik szerintünk e' ditső nemes nemzet nagysága, mely ha nem volna : t e r e m t e n ü n k k e l l e n e. 'S eljő az idő, midőn az istenfélő leghatalmasb országok keresztény Fejedelmei, magas Kormányai 's népei, ezen isteni eredetü nyelvet, mint az emberiség örök boldogságának megalapitására vezető legbiztosb ereklyét, minden legkisebb idegenkedés nélkül önként befogadandják nyilvános tanodáikba, hogy ezen isteni eredetü tudós nyelv, mely eredetileg az összes emberi-nem legfőbb szellemi kintse vala, mindaddig mig e' világ fennálland, soha ki ne veszszen.

És most az istenfélő természet-tudósok és minden renden levő doktorokon a' sor, hogy az emberiséget az ő megrögzött, elfogult, előitéletes elmebeli, mint legveszedelmesb és legelterjedtebb bajaiból, ezerféle alakban tudatilag felvilágositván, kigyógyitsák. Lelkünkből óhajtanók, hogy az orvos doktorok, kik az emberiségért saját életüket nem egyszer feláldozzák, méltóbb és a' lehető legkiterjedtebb helyet foglalnák el az álladalomban, és ha befolyásunktól függne, minden lelkészi, tsillagászati, természettani, főgazdászati tanokat, egyedül ezek

lelkiismeretes tagaiból választanók. — De, hogy az emberiség teljes bizalommal lehessen iránt ok, szükséges, hogy a' vegytant, bontztant, élettant, tsillagászatot és a' tudományok összes ágait a' dolgok reáljain épitsék. Igy lehetvén elérni azon ösvényt, mely az emberiség jólétére, az Isten örök dicsőségére vezethet.

De hogy tud. Olvasóink ama szerfeletti hasznot, mely a' való tudomány leleplezésén az emberi-nemre, de különösen nemzetünkre háramland, mintegy eleve átpillanthassák, ezekben központositjuk össze: A tudós világ egyöntetü értelmiséggel azonnal, tényként látandja bebizonyitva lenni, miszerint az aranykorszakban az emberi-nem lehető legnagyobb része valósággal bölts volt, a' midőn tehát a' tudósok: a doctissimus ac clarissimus tzimet, non tantum de stylo, hanem de lege igazán, Istentől is jóvá hagyólag megérdemelték. — A' legkonokabb fürkésző sophisták, sokistenitők, istentagadók és enistenitők számtani bizonyossággal, a' legpositivumabb alapu tényeken teljesen meggyőződendenek: az élő Isten tsalhatlanságáról. — E' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők felismert, megszámlálhatlan tsillagainak, egy központi világosság székekszéki okfőjén belátandják: Isten országát és annak igazságát az ő igaz, szép és jó törvényeivel. — Belátandja kiki, saját kisvilága szerves egységének okfőjét ugy erköltsileg, mint élettanilag, vagyis ugy minőileg mint menyileg. — A' vegyészi kisérletek vívmányain tényleg leend belátva, az anyagnak az egész egyetemiségre érvényült ugyanazonossága (identitas) nem tsak az ő elemeiben, hanem tényezőiben, sőt minőségeiben is ugy, a' mint ezek a mindenekfeletti végtelen-örök deleileg működő éberlétü obfőből, legfőbb Észből, világ-Lélekből, Igéből minden ugrás vagy hézag nélkül szerves kaptsolatban kiindultak. — Felderülend a' gépészet voltaképi titka. — Kivilágland miként kellessék a' legtsudásabb alakban a' való tudományt, mintegy töltsérrel öntési módján mnemonicai elfelejthetlenséggel oly általánosan elterjeszteni, hogy azt az utolsó egészséges eszü ember teljesen és tökéletesen, szerfeletti könnyüséggel megértse. — Felderülend az emberi-nem közös eredetének legvalószinübb hona, nemzetünknek valóságos óriási történelme, hajdani roppant kiterjedési elágazása, a' világ szinpadáni szerfeletti hatalma. — 'S mindezek alapjain az összes társadalmakra nézve azon szerentse származand, miszerint egy oly vallásilag, erköltsileg ujjá születendő emberi-nemzedék sarjadzand, mely miként szt. Atyáinktól a' legrégibb időben megjózsoltatott: Isten ditsőségét és saját nagyságát, a' világ végeig örökitendi meg. — De a' mi legtsudásabb, nem leend voltaképi tudós, ki ezek deritményein egyöntetü értelmiséggel tisztán és teljesen be nem látná, hogy az arany korszaki nagyszerü szellemi vívmányok, a voltaképi tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, melyek a való tudomány kútsát képviselik, tsakugyan a' mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe valósággal bevésvék.

Jól mondá tehát D^{or} Schuster : „Lingva hungarica est unice logica.“ De mi is aligha tévedtünk, midőn ennél egy féllépéssel feljebb emelkedvén, előzményes művünkben, sőt itt is kimondánk: Lingva hungarica est inter omnes lingvas perfectissima, complectens in se aureae aetatis philosophiam revelatam.

Isten irgalmassága lengjen felettünk és világositsa fel az ő szent malasztjával az istenfélö fejedelmi Atyákat, hogy minél kevesebb áldozattal vívassanak ki eme legszentebb isteni tzélok. A' mindenekfeletti élő Isten szine előtt porba borultan igy esdjük: az igazság legbiztosb korszakára vezető, Légyent!

Nyilatkozat, hála, józslat és ima.

Akár hiszszük, avagy nem hiszszük, akár látjuk be, avagy nem, a' mindenek feletti jóságos élő Isten él, Üdvözöljük tehát Jézusban a' mennyei Követet! ki azért küldetett hozzánk, hogy részint: az egy Isten eredeti tanától eltérteket, ujból 'annak igaz, szép és jó tanára 's törvényeire serkentse; — részint, hogy a' sok istenitői, hitetlen pogány korszak által, minden józanságból kivetkezett és állatiságra sülyesztett emberi nemet, a' való egyedüli élő Isten tanára ébreszsze, hogy igy mindazokat egy közös legfőbb szellemi Lény védszárnyai alá: Ki se meg nem tsalhat, se meg nem csalatathatik, gyüjtvén; — ekként mindannyiakat szellemtesti megnyugvással, a' hajdani paraditsomi korszak igaz édjére vezesse vissza.

A' kik a' mindenekfeletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfő szellemi igazságába behatottak, azok tudják: hogy mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők, miként indultak ki ősi erőkként, a' végtelenörök Szellemből tér és időbeni mennyis és minős tényezőkké; azok tudják, miként tsukódtak ezek primitiv elemekké, 's ezek a' láthatatlanból, miként sürüdtek látható anyagokká 's testekké; azaz, a' kik tudják, miként lön az Ige testté, azok elött tisztán áll, hogy az a' mi téveszmén nyugszik, az, az emberiségre nézve üdvös nem lehet, ugy hasonlóul az, a' mi az emberiségre nézve nyilvánosan káros, az, az igazságon nem alapulhat, ezek tehát saját viszonyainkból örökre számüzendők. És igy a' lehető legbetsesb szolgálatot véljük tenni a' midőn a' való tudomány terén feltárt tanokat, az ő különlegességében leleplezvén, az emberi-nemnek átadjuk, hogy azon bonyodalomból, melybe a' bukott korszak zavart idézte tanain sodortattunk, ujból az ő igazukra, mint a' honnan egykor az ép ész segedelmével kétségtelenül kiindultunk visszavezettessünk.

Azon ösvény, mely bennünket ezen tömkelegből sikerrel kivezethet nem más, mint az érzékeinknek szünet nélkül tárva levő mindenség nagyegészének okszerü felismerése, a' mint itt t. i. a' myriad égi testek az ő székek-székiből, az ő tsalhatatlan igazukból, minden zavaroktól menten, örök-időre kiszámitva igazgattatnak, ugy az emberiség, mig ezen legfőbb szellemi Lénynek igazát, mint a' honnan eszmesitését nyerte tudja 's ettől el nem térve, annak igazát hiven követendi, soha sem tévedhet el; de mihelyt ezen ösvénytől eltér, ismét a' legmélyebb bonyodalomba sodortatik. Ekkor aztán hiába sohajtozandunk ég felé, mivel a' legfőbb Lény, tántorithatlanul mindent: az igaz, szép és jóban igazgatván, enmagunknak tulajdonitsuk, ha azt a' mi reánk nézve legbetsesb, tulajdon lábainkkal tapodni nem iszonyodunk.

Addig tehát mig az emberiség a' maga irányát, a' képzeményi világból költsönözni elégségesnek véli, addig épen semmi irányt sem követve, e' valók világában a' setétségben tapogatodzva, soha az igaz, szép és jó valóját e' megbetsülhetlen nyugalmát megtalálni nem fogja.

De az emberek semmitől annyira vissza nem rettennek, mint azoktól, kik elfogultságaikból, előitéleteikből az igazra, az ő legfőbb javukra visszavezetni ohajtják. Megszokván az egymásközötti rászedést, ez által mások iránt bizalmatsággal viseltetvén, mindenkiben gyanakodnak, megszokván enmagunkban nem bizni, az észtől félnek, és az igazat, mint veszedelmest tekintik; — megszokván a' vezetést, vezetőiket mindenben vakon követvén, egyik a' másikától vár ditsőséget, és a' dicsőséget, mely tsak Istentől származik nem keresik; — 's igy azokat, kik az emberiség igazán, nyugalmán, az ő legbetsesb földi 's mennyei boldogságán fáradoztak, mint eszeveszetteket, legnagyobb ellenségükként tekintve megrohanták, és őket a' legundokabb rablók módjára büntetni nem iszonyodtak.

Nem-nem! azon legrégibb idők szent életet élő próféták és pátriarkák, kik az emberi-nemet az igazság valójára vezetni ohajták, azok nem lehetnek az emberiség ellenségei, nem, mert ugyan hogyan lehetne az, hogy a' midőn e' tárva levő mindenség legfőbb szellemi életet élő okfőjének természetét, vagyis annak igaz, szép és jó törvényeit ugy erköltsileg mint élettanilag felderiték, és felebarátaikat mind azok követésére serkenték, saját romlásukra vezetnék? — nem-nem! ezen isteni igazságok min boldogságunkkal ellentétbe soha sem jöhetnek. És igy ugyan hogyan volna lehetséges, hogy azon istenfélők: kik ember társaikat az annyi időkön át szétzilált, feldult helyzetükből valódi rendeltetési tzéljokra, minden bel és kül társadalmi rázkodtatás nélkül, egyedül a' való tudomány tényén alapult tsalhatatlan évangyéliom igazságain vezetni ohajtanák; — azok kik oly kormányzókat esdve esdenek, kik, a' bennök helyezett bizalommal soha vissza nem élhetve, a' Fejedelmek és népek közötti tántorithatlan hűséggel állva, mindig: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt adnák tanácsadó szavazatukat; — azok, kik: a' való szent vallást, minden lealatsonyitó

mellék érdekek szennyétől menten, a' valók alapjaira fektetni szándékoznak; — azok, kik: a' valósággal soha ellentétbe nem jöhető tsalhatatlan tanokat, már a' gyenge növendékek szellem-testi együttiességébe beoltani törekesznek, és igy minden tekintetben a' józan, vérré válandó haladás, az igaz, szép és jó isteni üdvét ohajtanák, ó ezek az emberi-nem ellenségei nem lehetnek! Nyissuk fel tehát buzgó imáinkkal ajkainkat és kérjük a' jóságos Istent, hogy az ő országa 's igazságának igaz, szép és jó törvényeit, itt e' földön is mindnyájunk országlati rendszerébe általánosan visszaállitani kegyeskedjék, és ohajtásaink betöltvén a' mennyet, nints kétség, hogy az ige testté váland; — mert ő az, ki enmagával soha ellentétbe nem jöhetvén, kietlen nyilt könyvébe értelmesbjeihez eme nyilatkozatát irá.

Ó ti sokistenitői 's minden józanságból kivetkezett hitetlen halandók! ti kik sem a' szent életet élő próféták, patriárkák, sem mennyei Követem évángyéliomi valóságait mi hitelre sem méltatva, mindezeket hitregékként, elme játszi-ságokat tekintitek; ideje, hogy e' komoly tsalhatatlan igazságoknak engedve, undok sokistenitői tévtanaitokról, hitetlenségtükről teljesen lemondva, az ép ész korlátainak határai közé vonuljatok vissza. Örömmel szemlélem e' téren a' bennem bizókat, és az évangyéliomi tanokat hiven követők eljárásait, ugy az ezek benső felismerésein, mindenben buzgó vallásossággal és lelkiismeretességgel eljárókat.

Ime halandók tárva 's kivilágositva alkotám e' roppant myriad égi rendszeremnek összegét, tsak azért: hogy tselekvéseimet mit sem titkolva, ti is azokat azonképen belátván, mind azokat enmagatok hasznára forditva alkalmazzátok, hogy lássátok be, hogy a' mint országomban, minden: az igaz, szép és jó törvényeinek szabad járás kelése közt igazgattatik [175]), azonképen kormányozzátok ti is e' földöni országlástokat, igy érhetvén el egyedül ama paraditsomi édent, melyet néktek e' földi bolygóm alkotásával kijeleltem. [175])

Megtermékenyitém e' földet mindennemü legizletesb gyümöltsökkel, hogy szolgálnának azok táplálékul néktek; de ezen kivül alkottam olyanokat is, melyek néktek táplálékul nem szolgálhatván, sőt némelyek mérges hatásuknál, ezzel, nyilvános ellentétben állván, azokat bizonyos romlástok nélkül eledelül magatokhoz nem vehetitek, tsak azért: hogy a' jót, a' rosztól megkülönböztethessétek; — de alkottam olyanokat is, melyek gyönyörü szinezetük, illatárjok, vagy egyéb jótékony hatásuknál, részint gyönyörüségtük növelésére, részint számtalan ezer betegségből kiépüléstükre szolgálhassanak; — alkottam ismét másokat, melyek utálatot, visszataszitó érzelmet költsenek fel bennetek, tsak azért: hogy a' szépet a' rúttól, — a' hasznost a' károstól megkülönböztessétek. Belétek oltám ezeken kivül a' méltányosság, jogosság érzetét, hogy ismerjétek fel az igaz bánást, az igaztalantól, és ezzel lássátok be ugy az igaz, szép és jó; mint a' gaz, rút és rosz közötti különbséget. Én vagyok az, ki e myriad égi rendszeren alkotásával e' kietlen tágban, a' ti naprendszeretüket térben kijelelvén, ennek földi bolgóján titeket a fokozatos kifejlődés fonalán, már az ázala-

gokban eszmesitve, oly kellékekkel ruházálak fel, melynél fogva a' hangoknak szavakká lett izülésénél a' tapasztaltakat közölhetvén, egymást költsönösen felvilágosithatjátok, mi által a' mindenütt egyaránt érvényült igaz, szép és jó törvényeim kézen fogott vezesén, a legrégibb időben déd-déd őseitek az ép ész felébredésére jutván, képesekké váltak, mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek a' maguk biztos valójára, azok kétségtelen igazára jutni; kik ép azért, mivel a' felismert igaz, szép és jó tanától deleileg át és áthatva valának, képesek voltak azokat a' voltaképi tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentő ségein, az előképi nyelv lelkébe bevésten elhagyományozni; hogy azon esetre, ha netalán azoktól utódaik az idők bár minő zavarjain elesnékek, azokat ujból és ujból felélesztvén, általok mind annyiszor e' földön boldogok lehessenek, mely nyelvet, mint mindnyájatok legmagasb szellemi vívmányát elveszni soha nem engedendem.

Jól meggondoljátok tehát, hogy ezen legfőbb poltzra, csak az által valátok szerentsések jutni, mivel kebletük legmélyebb rejtekébe az állati élet okfőjén felül, oly az én képem és hasonlatosságomra alkotott szellemi szikrát is véstem, mely titeket őrző angyalként, ha enmagatukba fordulva, annak intését mindenben hiven követenditek, ugy enmagatuk, mint mindezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők legmagasb delejes éberlétü életet élő okfőmre is rájöhettek. Azért alkottam a' két ugy kevesb: növény, mint többes: állati ellensarki servesen élők seregét, hogy azok legkülönbözőbb felismert tulajdonságain eszméitek minden irányban gazdagodván, teendőitek felett tisztán kiokulhassatok, mert jól megjegyezzétek: hogy a' mint ezeket, ugy e nyilatkozatok szerinti észlelhetők myriad égi rendszereim kietlenségét is, eszközökként tsak azért szerveztem ily kirivó nagyság és renddel, hogy felköltvén figyelmetüket, ezek felismerésein mintegy kézenfogva vezetve, jöjjetek reá azon legmagasb tzélra, melyet itt e' földön számotokra kijeleltem; hogy lássátok be, miszerint: mindezen nagyságok tiértetek tsak azért teremtvék, hogy velem végre szellemileg összecsvén, szellemtesti együttiességgel rendezzétek e' földi boldogságtukat, még pedig oly nyilvános ellenőrséggel, hogy az: a' közerköltsiséggel mi ellentétbe se jöhessen.

És a' midőn tudjátok, hogy itt az anyagok szünetnélküli tsukódásaiból kifejlett, és szabaddá lett galvan-berz-erők el nem veszhetnek, hanem a' mint ezek, az egyes saját elszigetelt szerves testeitekben életerőkként az idegrendszer elvezetői által, végre az agy üregeibe székesedvén, ekként nem tsak az egész életszervezetet éltetik, hanem az életerőknek és az érzékeknek a' kültárgyiságból vett benyomásainak székükbe való működése folytán, ennen szellemiségtükké ébredvén, igy saját okfői felismeréstükre jutván, az összes állatsereg felülemelkedvén szellemi lénynyé váltok. Ugy a' fentebbieket észbeli teketségtüknél tudva, teljesen meggyőződhettek arról is, hogy az annyi myriad égi testeinek parányaiból szünetnélkül fejledező galvan-berz-delejes életerők is, elébb az egyes

naprendszerek gótzába, az itt megtisztultak és feleslegesek, a' székekszéki gótzba vonulva, végműködésemben ez az, mi adja ugy a végtelen-örök, mint a' tér-időben levők okfőileg összfüggő működésemnek szellemlelki egységét. És ép azért, mivel az annyi tér és időbe átvitt myriad bolygói-rendszerek, és azokon élősködők, mindanyian eszményileg, az én végtelen-örök okfőmből indulva valósitattak, melyek elemeikre, tényezőikre lett oszlásuk, tisztulásuk után, ujból ennen mindenségem javára fordulva, mindannyian ennen éltető erőim kútforrásaként működnek; innen tisztán beláthatjátok, hogy kivülem más önálló független szellemi lény teljességgel nem lehetvén, természetes, hogy ekként oly idegelvezetőkre, vagy érzékekre, minőkre elszigetelten zárkodzott életszerves testetüknek szükség vala, nálam felesleges lett volna; miután én a' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti eszlelhetőkkel, miként lélek a' testtel egy szervesen, veletek összfüggő, de ezenkivül egy önállő, független, végtelen-örök, eszményi-való legmagasztosb delejes éberlétü életet is élek. — Innen a' mint ti érzékeitek és az ezekkel szerves kapcsolatban levő kellékeitek által, mindennek az ő valójára, igazára, tudatára juthattok; — ugy én legmagasztosb delejes éberlétü életet élő Lényemből, mint egyetemes központositott világ-Lélek, legfőbb Ész, szellemi Lény, mindent látó Szem (△) világító sugárai által, melyek az én akaratomat követik, finomságuknál mindazokat áthatván, és belátván (ép ugy, mint midőn szerfelett ritka jelenetkénti tér és időt nem ismerő delejes éberlétü állapotban vagytok), a' gondolat azonossága sebeségével mindenről a legbiztosabban értesittetvén, mindennek igazára jutok, és ettől áthatva, ezen összes mindenségemben mindent az igazban rendezek. Ezen tántorithatlan igazomból, mindig a' szép és jóbani működésemnek tulajdonitsátok a' ti, 's mind erre megérett más csillagzatokban létrejött értelmes teremtényeimnek lehetőségét, kiket én szellemileg ennen képem és hasonlatosságomra csak azért alkottam, hogy eme egyetemes művem néma látványából, és annak felkutatott lényegéből, saját és enmagam felismert okfőjére jutásával, rendeltetési czéljokhoz vezetvén, ekként mindannyian kevesb sarkilag, szellemben velem összeesvén, egy közös édeni 's mennyei boldogsára vezessen.

E' tekintetben ugyan még sok a' teendőitek, de ha az én mennyei Követem által kinyilatkoztatott évangyéliom ösvényén állhatatosan működtök, mulhatlanul eljuttok azon czélhoz, melyet én számotukra öröktől fogva e' kisded földön kijeleltem.

Ezen igazomnak tántorithatlanul a' szép és jóbani működéséből élvezitek ti azon legfőbb jót, melynél fogva észbeli tehetséggel, és végre öntudattal felruházva, e' mindenségem egységét okfőjével felfogni képesek vagytok. Innen nyertétek azon jót, melynél fogva lényetekbe a' legmélyebben véstem be az igaz, szép és jóra való törekvést, hogy datzoljatok minden a' gaz, rút és roszra vezető ármányok intselkedései ellen. És mindaddig, mig tőlem mind legfőbb tántorithatlan igaztól, a' legnagyobb részben, szellemesedve el nem tértek, addig

minden az igazból a' rút és roszra való törekvés sikertelen leend. De mihelyest tőlem eltántorodva, a' képzelet szárnyain repkedve, enmagatukat bálványozva istenítitek, enségtük anyagi érdekeitől vezéreltetvén, az ármány és szeretetlenség állván be, enmagatuknak tulajdonitsátok, ha a' szerentsétlenségek legmélyebb örvényébe sodortattok.

Azért vigyázzatok, hogy a' midőn e' myriad égi rendszereimnek, előttetek is ismert legszorosb életszerves összeköttetései tudva vannak, ne vonjátok el magatukat az én mindenkit egyiránt kötelező törvényeim alól, hasztalan törekvés volna ez, az annyi ezer évek története titeket eléggé felvilágosithat erről; hanem használjátok fel minden tehetségtüket és térjetek az én egyedüli igaz valómra vissza, mert hasztalan fogjátok ti eltévedtek, az én minden tér és időre érvényült: igaz, szép és jó törvényeim határain kivül keresni a' ti boldogságtukat, mit én nektek egyes egyedül tsak azon kijelelt szentül szentebben megtartandó örök törvényeimnek feltétele alatt adtam. Hasztalan fogtok ekkor azon a' ti álképzeményeitek által felállitott bálványaitokhoz fordulva kérni, hogy sorsotukon segitsen, azok bár miként fondorkodjatok és ámitsátok a' népet, azt nem eszközölhetik; — sőt mentől inkább eltértetek az én való igazomtól, annál inkább mélyedve fogjátok érezni az ijedség, szerentsétlenség, szeretetlenség, tsalódások és minden igaztalanságok vegyületét. Világositsátok fel tehát a' való tudomány terén egymást költsönösen, de főleg a' szerentsétlen sokistenitőket és a' hitehagyott hitetleneket; és terjeszszétek az évangyéliomi igazságot az ő tiszta magyarázatában, hogy a' tőlem kijelelt rendeltetéstükben ismét boldogok lehessetek; akkor én felruházandalak titeket oly igazságos kormányzati rendszerrel, mely benneteket: az igaz, szép és jó törvényeimnek örömteljes szabad járása kelésének, ürgés forgásának meghagyása mellett, a' voltaképi ösvényre vezetend; mert a' szabadság ne gondoljátok, hogy féktelenség, hanem: az én igaz, szép és jó törvényeimnek oltalma alatti megszabott bátor mozoghatás.

Rázzátok le tehát bálványaitokat, tévtanaitokat minden mellékleteikkel együtt, és mondjatok le rólok örökre, kutassátok, gondokkozzatok és akkor tévelyeitekből kiigazodva, mindannyian az én egyedüli igazomra térendetek vissza. Tsak az én igaz, szép és jó törvényeimnek határai közt uralkodik a' voltaképi szabadság; — zsarnokság és szolgaság itt örökre számüzvék. Itt az igaz, szép és jónak határai közt bátran haladhatva, szelid méltánylattal egymásra jótékonyan és nyájasan hatva, szeretettel fogtok viseltetni felebarátaitok iránt, mi által minden tsalás, gazság, és méltatlan bánás az ő sötétes felhőivel együtt elenyészend.

Térjetek tehát vissza ti eltévedt elfajult halandók a' való igazra, mert egyedül itt fogjátok megnyerni azon vigasztalást, mely a' ti sziveiteket minden retteget gyötrelmektől megszabaditandja, itt minden bizonytalanság, mely titeket ostoroz, minden szenvedélyek, melyektől ide oda hányattok, minden gyülölet, mely titeket egymástól elkülönitve köztetek szeretetlenséget okoz, számüzetnek. Ide visszatérve, éltetük fonalát halmozzátok el költsönösen egymást frissitő kele-

metességekkel, szünjetek meg ekkor a' jövendővel bibelődni, tsak itt e' földön működjetek: az igaz, szép és jó törvényeim határai közt, és akkor jövendőtök igaza is, a' mennyekben tsalhatatlanul biztosítva van. Éljetek bennem enmagatukért és embertársaitokért, száljatok magatukba 's gyönyörködve szemléljétek e' mindenségem annyi myriad égi parányainak, az én egységembe törekvő székesedését. Ne gondolkodjatok tehát, más képzeményi lények után, melyek a' ti boldogságtukat soha sem eszközölhetik. Élvezzétek azon jókat, melyeket én néktek egyenként és összesen mindnyájatoknak adtam, azért ruháztalok fel titeket minden állatok felett ép értelemmel, hogy használjátok azt enmagatuk javára, 's hogy képesek legyetek általa azon roppant nagy időszakokban keletkezett természeti rázkódtatások elviselésére, melyek végzetemnél e' föld anyagisága lényegéből folyván, titeket egyszer másszor szerfelett nagy közökben érendenek. De ép azért ugy igazgassatok mindent, hogy engemet önmagatuk és utódaitok javára, mint legfőbb igaz, szép és jót, a' tudat nyelvével együtt, a' föld szinén mindenütt örökre elhagyományozzátok, nehogy édeni rendeltetéstüktől eltévedve, örökös nyomoruságnak essetek áldozatul.

Én jóvá hagyom mind azon örömöket, melyek néktek nem ártalmasak. A' gyönyört nem tiltom nektek, de tsak ugy ha azt az erköltsiség határai közt oly mérvekben élvezitek, a' mint én azt egészségtük ártalma nélkül kijeleltem. Legyetek tehát boldogok! de emlékezzetek meg jól, hogy nekem nem tsak egyeseket, hanem mindnyájatokat egyaránti szerentséhez juttatni feladatom. És igy tsak az által lehet szerentsés minden egyes ember, ha felebarátját kiki azonképen a' lehető legnagyobb körben, ugyan ezen legszentebb tzélra segitendi. Igy foly ez az én örök végzetem rendjéből, és ha ti ezen rend alól kivonni akarnátok magatukat, ugy egyedül magatuknak tulajdonitsátok, ha azok következményeit, az ő teljes sulyában mindannyian érezni kénytelenek vagytok.

Kövessetek tehát halandóim bár minő állásban legyetek, azon ösvényt, melyet a' ti földi boldogságtuk elérésére kijeleltem. Legyetek valódi részvéttel embertársaitok iránt, és segitsétek azokat, ha őket a' véletlen szerentsétlenségtől üldöztetve lenni tapasztalnátok. Gondoljátok meg, hogy egykor ily szerentsétlenség titeket is érhet, és ismerjétek meg, hogy minden szerentsétlennek joga van segedelmetükre támaszkodni. Azért enyhitsétek az elnyomott ártatlanok és szenvedő erényesek könnyeit; nyilt szivüek legyetek hű barátaitok iránt, felejtsétek szomoruságaitokat a' titeket gyöngéden szerető feleségtük kebelén, és jutalmazzátok meg annak hűségét, önzetlen szeretettel; a' ti példás viseletetük által vezessétek gyermekeiteket az erényre,'s ezt tisztán tüzzétek ki tzélul magatuknak, hogy egykoron ők is, öreg napjaitokban ugy és akkép istápoljanak benneteket, miként ti is ápoltátok őket. Igy jutand ez mindinkább a' társaság nagyobb körében is érvényre, 's végre az egész emberi-nem társadalmának javára.

Legyetek tehát mindenek felett igazságosak! mert ez a' való oszlopa a' társaságnak, ez legyen mindenek felett alkalmazva házi tsaládaitok körében,

ugy a' való vallás, törvénykezés, országlás, oktatási ügy 's minden egyéb intézkedéseitekben. Legyetek kegyesek, mert ez a' szíveket lekötelezi. Legyetek engedékenyek, mert tévedező felebarátaitok közt élvén, enmagatok is gyakran szükségelitek az ily elnézést. Legyetek szelidek, jó szivüek, mert a' szelidség barátokat szerez. Legyetek hálásak, mert ez jótékonyságra vezet. Legyetek szerények, mert a' dölyfösség gyülöletet szül. Engedjétek meg a' netalán rajtatok elkövetett méltatlanságot, mert a' bosszuállás az ellenségesedést végtelenül növeli. Tegyetek azokkal jót, a' kik titeket megbántottak, mert ez által barátaitokká leendenek azok. Legyetek mérsékeltek, mert a' mértéktelenség, bujaság, fajtalanság, a' ti egészségtüket megrongálván, utálatosokká tesznek.

Legyetek valódi honfiak, mert hazátokat ti is ennen szerentsétök előmozditására 's költsönös biztositására szükségelitek. Legyetek engedelmesek az én igaz, szép és jó törvényeim iránt, mert azok e' földön is, az általam kijelelt üdvösségre vezetendenek titeket. Védjétek közös honotukat, és fejedelmi Atyáitokat mind azon jogtalan megtámadók ellenében, kik bár mily ürügy alatt háborut üzenve, titeket a' tőlem kijelelt igaz, szép és jó törvényeimnek szabad járása kelésében gátolva megtámadnának. Ne engedjétek, hogy közös hazátok az ármány szőtte bilintsei alá jutván, a' közös üdv elenyészszen. Kérjetek és zörgessetek alázattal uj, és ujból szelid szellemben istenfélő fejedelmi Atyáitok előtt: hogy a' jóhiszemben átvett pogány korszak törvényeit, az enyémekkel felváltani kegyeskedjenek.

Legyetek tehát, a' ti Istenetük kegyelméből a' trónokon ülő istenfélő Fejedelmeknek hű, hálaadatos és példás alatvalói, legyetek hű házastársak, méltó szülék, buzgó hazafiak, fáradozzatok szüntelen teljes erőtökből az emberiség javára, használjátok fel minden tehetségtüket, szorgalmatukat és erényetüket az emberi társadalom jobb sorsának előmozditására, ditsőitésére, felvirágzására 's magasztalására. A' ti hatáskörötüket jótéteményekkel gyarapitva tágitsátok tovább és tovább, és legyetek meggyőződve, hogy azok szerentsétlenek nem lehetnek, kik másokat szerentsésekké tesznek. Igy az igazból, mindig: a' szép és jóban tselekedve, nem fognak azon megérdemlett jutalmazások elmaradni, melyek belnyugalmatok öntudatában a' legédesebb érzést árasztják el. És ekkor örömmel tekinthettek vissza kebletük belsejébe, mert ott szégyen vagy félelem, vagy bánat hozót nem fogtok találni. Ti enmagatukat fogjátok betsülni 's minden jobbak, kik közelebbről ismernek titeket, szinte betsülendenek és rokonszenvvel fognak viseltetni irántatok. És igy nyugodt lélekkel fogtok eljutni végsorsotokhoz: a' sirhoz, minthogy egyszer testileg megkell halniotok, de a' ti szellemetek túl élendenek titeket e' földön is, és pedig annál tovább, minél inkább érdemesitettétek meg magatukat azok emlékezetében, kikkel jót téve szerentséssé tevétek. És mitse kételkedjetek, hogy azok lelkei, kik már e' földön ugy maguk, mint enmagam okfőjét az ő szellemi igazságában felismerve, rendeltetésemben működtek, hogy a' túlvilágiak delejes körének örök üdvében ne részesülnének.

Szünjetek meg tehát sorsotok felett panaszolkodni, mert azoknak jobbára elődeitek, vagy magatok vagytok szerzői. Legyetek igazságosak, legyetek jószivüek és tiszták az erényben. Őrizkedjetek a' bünösnek, a' hitetlen vérszomjától vezetett győző zsarnoknak, az önző tsalónak és megvesztegethető birónak, és a' fösvény gazdagnak látszólagos szerentséjök irigylésétől. Meg ne kisértsétek azon anyagi érdekben működő enistenitők és hitetlenek számát szaporitani, kik az emberi-nem szellem kifejlésének rettentő elnyomására, a' zsarnokságot a' keresztény világba is minden áron betsempészni ohajtják. Ne engedjétek az oly megbánandó vesztegetéseknek, melyek által hazátok iránt árulókká lennétek. Ne segitsétek álnokul elő azon minden józanságból kivetkezett bünösöket, kik hazájokat alá ásni törekesznek, kénytelenek ők lesütni szemeiket, valahányszor azok a' ti istenfélő pillantásaitokkal találkozandanak.

Mert emlékezzetek meg jól! hogy én vagyok az: ki a' bünösöket bár minő osztályuak legyenek, a' már egyszer megalapitott és minden tér és időre érvényült törvényeim alapján, minden legkisebb kedvezés nélkül büntetem. A' gonosztevő a' ti büntető törvényeitek alól kimenekülhet, de az én igazságom ostora alól sohasem. Ha tehát ti az utálatos feslettségnek, vagy torkosságnak adjátok át magatukat, egészségtük árával lakoltok. Azon hatalmas sokistenitői, vagy hitetlen zsarnokok, kik az én egyedül érvényes törvényeim helyett, a' maguk érdekükön nyugvó önkényes intézvényeiket helyezik, azok az én törvényeim előtt félni kénytelenek; mert én vagyok az, ki a' törvényszegőket szüntelen büntetem, és őket keblet rázó gyanakodással, félelemmel és nyughatatlansággal gyötröm. Én vagyok az, ki a' puszta igazságnak követelő hangjára őket reszkedtetem, és velek a' szégyent és nyomoruságot éreztetem. Én vagyok azon örökké való igazság, ki minden személy válogatás nélkül a' büntetést, a' büntett sulyához osztogatom. Az emberi törvények tsak akkor igazságosak, ha azok az én törvényeim tántorithatlan elvein alapszanak; tsak az én igazságos elveimen épült törvények azok, melyek mulhatlanul üdvre vezetnek. Egyesitsétek mindezeket az okszerüségért ártatlanul kiszenvedett mennyei Követem tanával, és oltsátok be a' sok tekintetben elfajult növendékeitek szellem-testi együttiességébe 's ellenőriztessétek ezeket nyilvánosan, ezen módon intézkedjetek minden perfolyamokra nézve, egyedül a' házassági perek minden botrány elkerülése tekintetéből arra figyelmezzetek, hogy ott egyedül: a' házas felek és illetőleg özvegyek legyenek képviselve, 's akkor ujból minden a' régi dolgok nagyrendjére térend vissza.

Ó halandók! főleg ti enistenitő pogányok és hitetlenek térjetek meg, mert: Betölt az idő 's elközelitett a' mennyeknek országa, higyjetek az Évangyéliomnak. Ne kételkedjetek az én igaz, szép és jó törvényeimnek, az egész egyetemre kiható kormányzatában, és ha még is tudnátok habozni, ugy nézzétek figyelemmel azon különnemü bünösöket, kik mosolygó artzvonásaikkal az ő rontsolt szivöket takargatják. Nem látjátok, miként a' nagyravágyó, telhetetlen

tselszövénykedők éjjel és nappal szünetnélkül egy belső lelki gehennai tüz által égettetnek, mely teljességgel el nem oltható. Legyetek meggyőződve, hogy azon hitetlen zsarnok hóditó, bánat és szomoruséggal uralkodik azon romok, az annyi pusztitások, sanyaruságok, sartzolások és annyi szerentsétlen emberek sorsa felett, kik őket átkozzák. Hiszitek-e, hogy azon hitetlen hizelgőkkel környezett zsarnokok nem veszik-e észre alatvalóik gyülöletét és megvetését, melyet az ő elnyomásai, igaztalanságai 's feslettségei idéznek elő? Legyetek meggyőződve hogy az én képem és hasonlatosságomra beléjök vésett szikra, mely tselekvéseikre azonképen ellenőrködik, bár miként ohajtsák azt eltitkolni, azt teljességgel le nem küzdhetvén, végre is egy folyton-folyt belgehennai tüztől mind addig égettetnek, mig kétségbeesetten a' leggyötrőbb iszákosságba, örjöngésbe esvén, végre a' legkárhozatosb örök halállal lakolandanak.

Tekintsétek a' tunya gazdagokat, miként ostorozza őket az unatkozás és elégedetlenség. Nézzétek a' fösvényt, kit mások inségei meg nem indithatnak, miként éhezik datzára halmozott kintsének, melyet enmaga nyugtalanitására gyüjtött. Nézzétek a' kitsappongó kéjvadászókat és a' vigadva tobzódókat, miként sohajtoznak alatomban egészségük vesztességén. Nézzétek a' hűtlen házasokat, miként keseritik költsönös nyugalmukat. Nézzétek a' hazudozókat, a' tsalókat sehol bizalomra nem találnak; és a' képmutatók, a' ti átható pillantásaitoktól és az igazságtól miként reszkednek. Nézzétek az irigynek kétségbeesését, midőn másnak boldogságát szemléli; a' hálaadatlan jég hideg szivét, kit semmi jótétemény fel nem melegit; azon szörnyeteg kőkemény indulatát, kit a' szerentsétlenek sohajtásai meg nem lágyithatnak; azon türelmetlen, bosszut forraló kebelét, ki epével táplálkozva enmagát emészti. — Irigyeljétek, ha képesek vagytok a' gyilkosnak, az igaztalan birónak, az elnyomó zsarnoknak és az árulónak álmát, kiknek a' furiák legszörnyebbjei vetik nyugvó helyeiket. De ti ezeket tudva, nem nézhetitek közönyösséggel ezen áldozatokat, ti könyörülni fogtok azon szerentsétleneken, kik az ő igazukból tévedve, a' rút és roszra hajlottak; ti őket kerülni fogjátok, a' nélkül, hogy gyülölnétek. Ha ti magatukat velök egybehasonlitjátok, mennyire kell bensőleg örvendeznietek, hogy ilyenek által félre nem vezettettetek.

Ezekből tisztán beláthatjátok: hogy én az igazomból tántorithatlanul, mindig a' szép és jóban járván el, ezen végzetemnél fogva, minden személy válogatás nélkül a' bünöst megbüntetem, az erénybeni önérzetet pedig itt e' földön is megjutalmazom.

És most ti minden józanságból kivetkezett hitetlen enistenitő zsarnokok, térjetek meg, mert tsak igy láthatjátok be magatuk is, hogy hasonlók vagytok embertársaitokhoz, kiktől minden hatalmat az ő beleegyezésökkel nyertetek még akkor, midőn a' dolgok nagyrendje megalapitásával, az én mindenek feletti végtelen-örök deleileg működő éberlétü okfőm előttük tudva levén, ennen mennyei országlati rendszeremnek felismert igazságán alapiták e' földön: a' maguk országlati rendszeröket, a' legdiszesb trónnal; — tsak azért, hogy őket istenfélő

Atyákként az ő legfőbb tzéljokra: az igaz, szép és jó tudatára, mint mindnyájatok üdvére vezessétek. — Ezek szentségében vezessétek tehát népeimet isteni félelemmel, és hiven teljesitsétek e' tekintetben kötelességtüket, és ha hatalmotokat gyarapitani szándékoznátok, azzal soha vissza ne éljetek. A tőletek függő tisztviselőket hivatásukban visszaélni soha ne engedjétek, gondoljátok meg jól, hogy az itélet napja egykor kérlelhetlenül eljövend, és mind azok, kik nem az én rendeltetésemben működnek, a' felelőséggel járó teher mulhatatlanul beálland. Legyetek tehát mindenek felett igazságosak alatvalóitok iránt, és ők tisztelni fognak titeket mint legfőbb földi jótévőjöket. A' népet meg ne vessétek, mert ha őket megvetve, oktalan állatokként semmibe sem tekintitek, vagy ha ennen földi érdekeiteket, saját népeitek érdekeitől, kikkel a' legszorosb elválaszthatlan szerves kaptsolatban vagytok, erőszakkal elválasztjátok, és őket mint ellenségtüket tekintitek, akkor ti, mint minden zsarnokok gyötrelmes nyugtalanságok és szörnyü gyanakodások közt, enmagatuk estek áldozatul. A' forradalmakba sodort népek, minél jobban hanyagoltátok el őket a' való tudományokban nevelni, annál inkább mibe sem veendenek titeket; hasztalanul fogjátok az eltévedt sokistenitői hitet, mely titeket istenitett segitségül hivni, ez nem segithet rajtatuk, mert a' pogány idők álistenei e' keresztény világ feltárt való tanain lejártak. Én pedig mindent az igaz, szép és jó törvényeimben igazgatván, ha ezektől eltértetek, és makatsul ennen törvényeitekhez ragaszkodtok, ám ti lássátok, ha a' népeknek mint szerentsétlenségük okozóinak, és innen eredt dühösségüknek, mit szándékos tudatlanságuk megszilárditásával tsak annál nagyobb fokra fokoztatok, áldozatul esendetek. Én ki az igaz, szép és jó törvényeit, az összes egyetemiségre nézve visszvonhatlanul megalapitám, nem engedhetem meg többé, hogy annyi milliónyi ember, kiket éu mindnyájokat a' közös boldogság élvezetére alkottam, egyesek eszme zavarjainak, rút érdekének, kapzsiságának essenek áldozatul. Térjetek meg tehát ti sokistenitő, enistenitő 's hite hagyott hitetlen zsarnokok, mert: Betölt az idő! 's fogadjátok el a' keresztény való vallást általánosan, hogy az minél elébb közönségessé váljék, itt a' legvégsőbb kijelelt idő, mert ennen makatsságtuknak tulajdonitsátok, ha a' józanságnak hitelt nem adva, azon verembe sodortattok, melyet az igaz hivők számára egykor oly szeretetlenül ástatok. Erősen int az idő, mert ha hitelt nem adtok, roskadozó trónotukat egyenként és összesen, az istenfélő keresztény dynasták tagaiból helyettesitendem. Jól megjegyezzétek tehát és szüntelen szemeitek előtt legyen, hogy bár az annyi ezer évek zürjén, minden hatalmat kezeitekbe ragadtatok, még sem valátok képesek: az igaz, szép és jó törvényeimet teljesen elnyomni, nem, mert én vagyok felettetek, ki a' magam igazomból tántorithatlanul senkinek mitsem kedvezve, mindent a' szép és jóban igazgatván, ekként az én képem és hasonlatosságomra teremtett magzataimat, kiket én értelmiséggel ruháztam fel, elnyomni nem engedém. Mind ezekért ti vagytok felelősek előttem.

Ti istenfélő valódi keresztény fejedelmi Atyák, kik eddig is minden hatal-

matukban levő eszközzel kitelhetőleg azon igyekeztetek, hogy a' hatalmatuk alatt álló népeimet, mennyei Követem által oly tisztán kijelelt évangyéliomi ösvényén szeretettel érleltétek, legyetek nyugton, mert azok birván megelégedésemet, a' való tudomány mindinkábbi felismert terjedésén, mentve vagytok, minden jogtalan megtámadások ellenében. Az isteniekben nevelt népek hódoló tisztelettel önként vetik magukat alátok, mert tudják, hogy ezek az ő általános javokért igy vannak az én öröktől megalapitott rendemben állapitva; 's erélyes, de szeretett teljes szigorral intézkedjetek azon alattvalóitok ellenében, kik a' pogány korszak zavarjain, az évangyéliomi igazságoknak mi hitelt sem adva, a' nagyrendnek hódolni vonakodnának. A' népnek számára van irva: Ne legyetek olyanok mint a' ló 's mint az öszvér, melyeknek nintsen értelmek, melyeknek állokat ha meg nem szoritod zabolával és fékkel néked nem engednek. — Legyetek tehát nyugton, mert eljövend tsalhatatlanul az idő midőn az összes pogány világ, a' minden hitből kivetkezett hitetlenek, a kereszténység igaz és való tanát mind eddig el nem fogadott egyistenitők, összes népeikkel együtt önként a' közönséges keresztény világ-vallásba olvadandanak, a' midőn aztán nem leend más fék: mint Igéim! de hogy ide minden ugrás nélkül juthassatok; az ehez vezető: igaz, szép és jó határai közötti ellenőrző alkotmányos országlati rendszert mulhatlanul elkell fogadniotok.

Igy vannak ezek az én nyiltan feltárt élet-könyvembe öröktől fogva beirva. Türelem tehát, és költsönös szeretet és leereszkedés, mert tsak igy juthattok az általam kijelelt végtelen-örök mennyei s' földi boldogságra.

De ime a' midőn ezeket ez egyetemes nagyegész életkönyvéből kiolvasnánk, lehetetlen hogy fel ne fohászkodjunk és hálát ne adjunk az irgalmas jó 's való élő Istennek.

O mindenekfeletti leghatalmasb élő Isten! mindezek alkotója! vezess bennünket a' nekünk ajándékozott legbetsesb észbeli tehetségeinknél, a' Te minden tér és időre megalapitott : igaz, szép és jó törvényeid birására. Irtsd ki kebleinkből a' tévedést, bosszuállást, gyarlóságot, irigységet és minden nyughatatlanságot és engedd, hogy azok helyét a' józan okosság, jóság és vidámság foglalják el. Ne engedd, hogy a' tsalás és egyéb utálatos bünök, visszaélések tovább is terjedhessenek közöttünk. Nyisd ki az igaz, szép és jó törvényeidtől elszokott szemeinket az oly tárgyak felé, melyek reánk nézve a' legbetsesbek. Számüzd örökre azon árnyképeket, bálványokat, melyek bennünket annyi ezer éveken át tév-utra vezettek. Vonj ki bennünket azon mélységből, melybe a' mély tudatlanság és babona által estünk. Törd szét azon lántzokat, melyek minket a' minden vallásalapitók legszabadabb elvü Alkotója szellemétől elvezetve, a' Kám—Nimród és utódaik pogány tanaihoz és szokásaihoz mindeddig lebilintselve tartanak. Old fel Noenak, Kám és pártos utódaira kimondott átkát, és téritsd őket Sem-Jafet eltévedt maradékaival együtt, a' Te igaz, szép és jó törvényeidre vissza. Szakisd szét azon fátyolt, mely szemeink tiszta világosságát oly setéten bebur-

kolá. Önts félelmet a' legszentebb isteni tanoknak ellenszegülő hitetlen zsarnokok kebleibe. Lelkesitsd a' Te rendeltetésedben működő Fejedelmeket hű népeiddel együtt, bátorisd őket elszánt hősiségre 's tevékenységre, hogy mindenekfelett egyedül Téged szeretve, a' Te minden tér és időre megalapitott törvényeidnek hódoljanak. És kezdje végre valahára a' Te véghetetlen irgalmasságodból nyert istenfélő Fejedelmét, hazáját és felebarátjait szeretni, tisztelni 's betsülni, 's érezze enmaga méltóságát, hogy mindannyian szerentsések és boldogak lehessünk, és semmi más, mint a' Tőled kebleinkbe oltott törvényeidnek hódoljunk; hogy azok alapjain földi létünk édenné alakulva, mindannyian istenfélő Fejedelmeinkkel és azok fényes családjaival együtt boldogok lehessünk. Tisztisd ki az ily módon átalakult paraditsomi országokat: a' gaz, rút és rosz pogány törvényeknek minden legkisebb foltjától és ne engedd többé, hogy azok rajtunk tovább is élősködve, ármány teljes hálózatukkal végromlásba döntessünk.

O hálád adunk Néked mindenekfeletti élő Isten! hogy bennünket ajándékod legbetsesbikével: a' tiszta értelmiséggel megáldva, ezzel enmagunk és a' Te legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfőd felismerésére vezetvén, mindezekkel már a' legrégibb őseinket felruháztad, kik e' szellemi legbetsesb kintset, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe oly hallgatagi böltselemmel emberi fogalmakhoz alkalmazva testesíték, és ez által utódaik lelkébe, mindezek iránti legforróbb szeretetet lehelvén, ezekben ujból felébrednünk engedél. Hálát adunk, hogy a' Te mennyei Követed, a' mi isteni Megváltónk által e' rég elenyészet tanok felismerésére, elfogadására az emberiséget nagy részben elkészitve megérleléd, és hogy ekként az ő tanai által kezünkbe adád, azon biztosan eligazodható delejtűt, melynélfogva a' pogány korszak áltanai, ugy eredeti páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényült való tanai felett, oly szerentsésen kiigazodhattunk.

O hálát adunk Néked mindekfeletti jóságos Isten! hogy a' mi ditső, bár nagyon is összeolvadt nemzetünket, annak eredeti nyelvével együtt, annyi viszontagságok, szerentsétlenségek és hányattatások után, minden idegen ajkuságtól a' lehetőleg menten, mind e' mai napig, oly szerentsésen megoltalmazva fenntartád, hogy általa az összes emberi-nem rendeltetése e' földön ujból eléressék.

Az összes értelmesbek istenfélő jobbjainak örök hálájával füzzük össze a' miénket, hogy ezek igy történvén, mindezek titkába beavatnunk engedél! O add! hogy a' Te legfőbb szellemi Lényedet, az idegen ajkuak is azonképen miként mi felismerhessék. Add, hogy az istenfélő fejedelmi Atyák mindezeket azonképen belátván, voltaképi rendeltetésükben járjanak el.

Ezek után ne tsudálkozzék tehát senki, ha M. Thales, Pythagoras, az Eleatak, Socrates, Plato, Aristoteles sat. ugy az ujabb korszaki böltsek, mint: Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Mirabaud s t. mások iratain, melyek az illetőket most a' theismus, majd a' kétkedők pantheismus, istentagadás tévelyeibe vezet-

ték, mind ezekben teljességgel meg nem nyugodhatván, végre saját Megváltónk évangyéliomi positiv tanán, — ugy a' jelen kifejlettebb természeti-tudományok kisérleti tényein, — kegyesrendi tanárunk Vágner, dr. Schuster, dr. Schordann oly egész könyvtárak kivonatképi lényeges mondatain, ugy az összes tudományos irodalom legkiszemeltebb iratain, igy : Humboldt Sándor, Oersted, Bajza, a' legkülönbözőbb Akademiai jegyzetek, az összes régiségek és hittani hagyományok sat. sat. és végre saját ditső elődeink által, a' mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe vésett, böltselmi hagyományain, teljesen és tökéletesen kiokulván, saját jól megfontolt és e' nyilvánosságra botsátott tanulmányunkra tértünk.

Ezek alapjain lehetetlen vala tanulmányunkban meg nem nyugodnunk, miután a' mint a' számtan legkülönbözőbb műveleteinek megvannak az ő próbái, melynélfogva azok tsalhatatlan helyességükről tudatilag meggyőződhetünk, ugy a' való böltsészetnek is meglevén az ő próbája, ennek helyességéről azonképen meggyőződhetünk; és ha az, az előzményes tanokban jártas elméket ugy elégiti ki, miként isteni Megváltónk élő-vize, a' szellemben szomjuhozókat letsillapitja, akkor a' próba tsalhatatlanul kijöttnek tekintendő. 'S minthogy az évangyéliomi tan maximák tanulmányunk alapján, az ő különösségeiben teljesen kijöttek, lehetetlen vala ebben tökéletesen meg nem állapodnunk.

Ha tehát tanulmányunk a' való tudomány tényein, mindenütt és mindenben eme próbát a' legpontosabb következetességgel ki nem állaná, ebből nem az következik, hogy mint semmis elvetessék, hanem az : hogy szórul-szóra, tételről-tételre minden azokból vont következtetésekkel a' legtudósabb istenfélő szakférfiak által ujból vizsgáltatván, kijavíttassék; mert jól megjegyeztetni kérjük : hogy mi is hibákkal telt emberek vagyunk, kik részint szeretett tsaládunk gondjai, annyi aggodalmaink és ezekből keletkezett betegeskedéseink, részint mezei gazdaságunk, számos szolgáink, tselédeink és országunkat oly tsapás érte örökös zaklatásaink körében, folyton-folyva alig egy pár pertzet élvezhetve, eszméink lántzolatából egyre kizavartattunk, nem volna tehát tsoda, ha itt-ott mi is hibába estünk.

És most e' nyilatkozat, szivünk és értelmünk legmélyebb szentélyéből fakadt hálánk után, áttérhetünk e' nyilvánosság elejébe bocsátott munkánk látványából folyó józslatra a' nélkül, hogy e' miatt magasb látnoki jellemmel birnánk.

Hogy józsolhassunk, mindenekelőtt tudnunk kell, hogy mi a' józslat? ez szerintünk e' szó lelkével megegyezőleg nem más, mint : egy bizonyos láthatárnak az ő lényegében felismert látványábóli szólás, azaz szójj, mi jót látsz; miből világosan kitünik, hogy a' józslat legkülönbözőbb, és fontosságra nézve a' legváltozatosb lehet, a' szerint a' mint kisebb, nagyobb, vagy legnagyobb nyitott láthatárának jól megfontolt látványából keletkezett. — De a' ki a' lehető legnagyobb látkörből akar józsolni, annak mindenesetre a' természeti tudomá-

nyok minden ágaiban ugy egyenként, mint összesen jártasnak kell lenni; annak különösen otthonosnak kell lenni az ember kisvilága szervesen összfüggő körében, ismernie kell azt ugy bontz- mint élettanilag, kórtanilag, vegytanilag sat., annak jártasnak kell lenni a' gyógyászatban és az emberi természetből, társadalmi viszonyaiból folyó minden idők sajátságaival és történészetével; ismernie kell: mindezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők szervesen összfüggő okfőjét az ő igazságában ugy erköltsileg, mint élettanilag; — be kell látnia annak természetét az ő lehető legnagyobb nyilatkozatában; fel kell fognia annak országát és igazságát, mert tsak akkor, ha ezeket a' lehető legnagyobb kiterjedésben, a' legnagyobb pontossággal fogtuk fel, leendünk képesek az igazságnak minél közelitőbben megfelelő józslatot előállitani. A' józslat tehát mindig tsak föltételes lehet, azon : ha alatt t. i. ha mindenütt és mindenben, a' jóságos Istentől kijelelt igaz, szép és jó határai közötti viszonyok, az ő rendes ösvényükből ki nem tereltetnek. Kisértsük meg ezt a' vallás, országlás, törvénykezés, történészet, nemzetiség és egyéb viszonyok tekintetében, a' lehető legrövidebb vázlatban szembesiteni; 's legelsőbben is tegyük le e' művünk roppant láthatárából vett szerfelett összevontak egyenkénti körét, melyből aztán az igazságnak megfelelő józslat önként foly.

A' feltárt történészetből, mely az élet voltaképi oktatója, tisztán foly : hogy a' bukott korszak előtti rég letünt óriási szellem korszak arany-világában volt idő, a' midőn e' tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek okfője, az ő legmagasb delejes éberlétü életet élő igazságában felismertetett; a' midőn tehát e' nagyegész oly tsudálandó renddel szervezett égi-testek nem testeit, testi istenként (deus corporeus), vagy azok erőit és természetét, hanem magát a' mindezeket alkotó nagyegész székekszékiben trónoló egyetemes Lelket, az ő szellemi igazságában, mint legfőbb Lényt istenitve imádván, azt a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazottan a' mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényülten letették. — Volt tehát idő, a' midőn a' legfőbb szellemi Lény ugy erköltsileg, mint élettanilag felismertetvén, annak kietlen országa 's igazsága az ő egész egyetemiségére érvényült : igaz, szép és jó törvényeivel tisztán felismertetett, melyet az emberi-nem itt e' földön is saját országlati rendszerévé alkalmazván, mindannyian boldogok valának. Ezek szentségében senki sem kételkedhetik, a' ki e' művünk különleges tanulmányain, annak lelkébe méltólag behatott; mert igy függnek ezek össze az ő kétségtelen igazságukban a' szent hagyományokkal, igy a' legrégibb böltseleti töredékes iratokkal, miután azok egy-egy rég letünt arany korszakra utalnak.

Volt tehát tsalhatatlanul egy rég letünt idő, midőn az emberi-nem, a' mindenekfeletti legfőbb Lényt, a' positiv tények alapján, az ő szellemi igazságában tisztán ismerte, a' midőn őt ugy erköltsileg mint élettanilag belátván, ekként

Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezé itt e' földön is a' vallás, országlás, törvénykezés, oktatás sat. minden rendü intézményeit.

Volt idő, midőn a' való tudomány kisérleti tényein egyöntetü értelmiségre emelkedett szt. Vallás, az isteni eredetü nyelv alapján oly egyszerü mnemonicai elfelejthetetlen lekötéssel adatott elő, hogy azokat a' legutolsó egészséges eszü ember is, teljesen megértvén, abból a' legjártasabb agyfurta álböltstől sem forgatathatott ki, 's melyért, ha kellett a' leghősiesb elszántsággal áldozta fel életét : férfi 's nő egyaránt.

Volt idő, midőn ama mintaként elfogadott mennyei országlati rendszer igazságán, mindannyian a' legállandóbb boldogságban élve, valóságos paraditsomi életet éltek; midőn mindenki egyenként és összesen az állam egység széki trónjába ugy vala szervezve, hogy ott mindenkinek mindennemü intézvénye, nyilvános ellenőrséggel : az igaz, szép és jó törvényeinek szabad járásakelése fennhagyásával, egyenjogilag megóva 's védve vala; a' midőn a' vallás, országlás, törvénykezés, oktatás és minden egyéb társodalmi viszonyok üdvében, mindenki, az igazság korlátai közt bátran mozoghatott; a' midőn a' törvénykezés minden kivétel nélkül nyilt, sőt a' midőn a' szemérmet sértő női ügyekben, a' nők abba gyakorlatilag folytak be; a' midőn az oktatás, mindkét nemi részen: vallásosság, erköltsiség, tudomány szempontjából, az állam maximáinak a' legtzélszerüebben megfelelőleg kötelezett vala; midőn a' nők nevelése felett, a' legmagasb állásu istenfélő nők ügyeltek.

Volt idő, midőn az egyetemes tsillagzati rendszer, az ő tiszta valóságában ismerve volt: a' midőn naprendszerünk égi testeit, azoknak a' nap széki gótza körüli körzetét belátták, ismerték azoknak tengelyök körüli forgásukat, a' mintis az összes naprendszerünknek az egyetemes égi-rendszerekkeli együttes keringéseit; de tudva volt az is : hogy azok azon módon keringenek egy legfőbb székekszéki legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfő körül is, a' honnan mint egyetemes Lélekből, mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők : eszményi valókként kifolytak.

Volt idő, midőn az orvositan, a' maga legmagasb fokán az ember szerves testét az ő okfőjében erköltsileg és élettanilag, vagyis minőileg és mennyileg felismerte; midőn a' legkülönbözőbb betegségek okait, a' legbiztosb jelenségek alapján, az ő lényegében felismervén, az orvosi-szerek jól ismert hatásainál fogva, azokat az ahhoz mellékelt és megtartott óvrendeletek kaptsában, számtani bizonysággal kigyógyiták, vagy a' kétes eseteknél, a' rosz kimenetelt azonképen előre megjövendölték; volt idő, midőn általuk ugy a' deli ifjaknak, mint minden tüzöket vesztett élemedetteknek, állandó egészségük fenntartása ügyében, a' legüdvösebb óvjavaslatok adattak nyilvános józsoldákban.

Volt idő, midőn a' vegyészet alapján a' legkülönbözőbb nemü testeket, az ő anyagaikban, ezeket az ő primitiv elemeikben, tényezőikben, tői minősé-

geikben, vagyis ősi erőikben felismervén, a' testek tulajdonságát e' három: kiterjedés összehuzás és áthatottságra vonták össze.

Volt idő, midőn az isteni tudatot, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' legböltsebb nyelv lényeges szavainak lelkébe tevén, ezzel minden egyéb vad eredetü: tagoló, nyekegő, sejpelő sat. nyelveket tsak nem egy magába olvasztott.

Voltak még sok-sok más üdvösbnél üdvösebb dolgok, a' művészet terén, a' táltosok mesékké foszlányult hip-hopján sat., melyek a' legujabb korszak gépészeti vívmányain, mindinkább tágabb kört nyerendenek.

De fájdalom, volt ám az óriási szellem korszak világának letüntével egy roppant sanyaruságokkal, szerentsétlenségekkel és az iszonyok minden nemeivel tsordultig telt hosszu-hosszu pogány időszak, a' midőn az isteni tanok gyökerestől kiirtatván, az emberi-nemet minden méltóságából szeretetlenül kivetkeztetve: tollatlan kétlábu karátsoló állattá aljasította.

A' midőn magát az élő Istent, az egyetemes székekszéki Trónjáról a' legbőszültebb forradalmárok módjára, eme legbetsesb védvöket: „Ki se meg nem tsalhat, se meg nem tsalatathatik"; saját szerentsétlenségükre őrültekként leterelvén, őt e' nagyegész tétlen anyagául (a' mint az indu mitusból ma is kivehető) eszközként tekinteni elég oktalanak voltak. A' midőn bőszültségükben elvetemedve, ama legmagasb székekszéki trónjára, a' mint az okot és okozatot nem fürkészők előtt ma is látszik, e' földi bolygót helyezvén, ezt tekintették, ez egyetemes nagyegész székekszéki központjául, állítván: Ime ezen tétlenül álló világló égitestek, tsak azért léteznek, hogy azok összes erői földi bolygónk egyetemes székekszékibe gótzként központosulván az isten-ember létre jöhessen, ki a' többieket góliátokként akként vezesse, a' mint szeszélyétől függő földi érdekében legjobbnak véli tselekedni. Innen ama állitás: hogy eszes teremtmények az összes egyetemben sehol, tsak itt e' földi bolygón lehetnek. — Innen lőn: hogy elébb a' tsillagokat, a' természetet, a' félt rosz szellemeket, utóbb embereket, állatokat, szörnyetegeket istenitvén, végre enmaguk is állatiságra sülyedtek alá.

Nem tsuda aztán, ha az isteni eredetü való vallástól, annak országától és igazságától eltérvén, igy a' tsalhatatlan állandó isteni törvények helyett, az önkény és érdek vezette legváltozóbb rendeletek következtében, az ő rendes vágásából minden kiforgattatott, és minden nyiltságot elzárván, titokban jártak el; minekfolytán örökös zavarok és háboruk közt élvén, ennek fajuk ellen bőszült állatokként kegyetlenkedve, egymás kiirtásán törekedtek.

Volt tehát idő, a' midőn az eredeti istenfélő népek, a' nagyonis elszaporodott buta pogány népektől minden oldalról üldöztetvén, tsak roppant elszánt hősiség által tudták megvédeni országlati rendszeröket, és nem tsuda ha azok roppant fondorkodásaik, ármánykodásaik következtében itt-ott legyőzetvén,

eredeti hazájokból kiszorittatván, hun ide, hun oda mint hunnok uj és uj földet keresni kénytelenitettek.

Volt tehát idő, midőn a' való vallást, országlást, isteni törvényeket, minden rendü tudományokat, az ő benső lényegükből teljesen kivetkezvén, a' testek tulajdonságát e' kettőbe : kiterjedés és áthatatlanság pontosítván, ez által a' tudományok teljes zürjéből kiokulhatásának minden utja elzáratván, nem tsoda ha a' tudatlanság legmélyebb sötétségébe sülyedtek alá.

'S nints kétség, ha tsak Jézus a' mi valóságos isteni Megváltónk, ama régelveszett és e' föld szinéről tsak nem teljesen eltünt tanokat feltárt Évangyélioma által előnkbe nem teszi, 's szorosan meghagyott tantökéletesbülés alapján, mindezek elfogadására érettekké nem tesz, mind ezek zürjéből ma sem lettünk volna képesek kiokulni; mert ő az, ki mindezek tömkelegéből kiokulhatásának de lejtűjét kezünkbe adá. Idejetehát komolyan intézkedni, hogy a' pogány buta államok soha többé fölénkbe ne emelkedhessenek; hanem szeretettel vezessük őket azon egyedüli élő Istenhez vissza, a' honnan egykor lebukva, a' setétség, babonaság oly mély vermébe sülyedtek alá.

Ime itt előttünk azon roppant láthatár, melyből minden időkön át az istenfélő próféták, patriárkák és szent életet élő férfiak üdvöt józsoltak, vagy átkot jövendöltek. És igy áldást józsolhattak a' józanságnak, kiokulásnak, okosságnak hódoló istenfélő : Ábel maradékainak; — holott Kain nyakas, konok, a' kiokulással mit sem gondoló, istentelen, buta, mindenben az anyagi élveket kereső maradékainak lehetet-e más, mint : átkot jövendölni? — — De ujból tsak átkot jövendölhettek azok maradékainak is, kik ezek vegyületéből keletkezvén, a' kiokulás utjait és az isteni tanokat elhanyagolván, ezzel együttiesen a' butaság állatiság mély örvényébe sodortattak.

De ujból és ujból annál nagyobb romlást, bomlást és átkot jövendöltek a' próféták, minél inkább tapasztalták, hogy a' pogány zsarnokok, a' való isteni tanokat szándékosan tsak azért dulják szét, hogy népeiket juhnyájakként oda 's azon tzélra vezessék, melyre az istentelen zsarnokok és azok vérszopói legjobbnak tartották. És igy minél inkább tereltettek el a' népek az isteni eredetü tanoktól, Isten voltaképi tzéljától, 's minél jobban sülyedtek alá a' vétkek és bünökben, annál bizonyosabban jövendölhették meg, a' végre beállandó vizözönt, Isten itélőnapját. — Ime a' legjámborabb istenfélő Noe pátriárkánk jövendölhetett-e maga Kám konok, istentelen fiára és ivadékaira egyebet, mint : átkot? midőn tapasztalná, hogy ezen megátalkodott fiu a' legszelidebb Atya intéseit mibe sem véve, a' vizözön előtti pogánysághoz szitva, magát az oly szerentsésen megmentett eredeti isteni irott = Á[1] tanokat, a' hol ama tanok okokkal támogatva valának : t o k[jával][2 3 4], frigyszekrényével együtt elorozván, azokat az emberiségtől eltitkoltan elzárá. 'S kérdjük nem a' legpontosabban teljesedett-e be az átok? O fájdalom! szerfelett tapasztaljuk : hogy nagyon is igen. — Ime, ha

1 2 3 4

nem kell a' való tudomány terén a' szellem szomját tsillapitó kiokulás, a' való Vallás, nem kell Isten! ugy nints más menekvés : mint állattá lenni 's annak uralma alatt : az erősbek (jus fortioris) önkényét nyögni.

De mind ezek előre látott látványain akadtak a legrégibb ősi időkben oly istenfélő próféták, kik belátták : hogy a' véghetetlen irgalmasságu Isten, végre is könyörülend a' minden józanságból annyira kivetkezett emberiségen, és küldend oly mennyei Követet, ki Magváltóként az emberiséget azon rettenetes tsapásokból, melyekbe a' pogányság iszonyain jutott, eme szörnyü setétségből a' szerentsétlenségek örökös lántzolatából kivezetve, őt az egyedüli élő Isten szellem tiszta ismeretére vezetendi. 'S ime midőn az emberiséget a' vizözönnel ugyantsak megritkitaná, 's őt saját pogány fegyvereivel egyre lakoltatná, ostorozná, végre a' megigért és ohajtva várt Messiast az annyi századok előtt tsak ugyan elküldené; ideje hogy mind ezeket komolyan fontolóra vevén, minden ép értelemmel biró lássa be, hogy valóban : Betölt az idő 's eszközelitett Isten országa 's annak igazsága; 's igy ideje, hogy : higyjünk az Évangyéliomnak.

Ime, a' midőn a' régmult idők józslatainak és jövendöléseinek lehető legnagyobb körét átfutottuk, nézzük az összes emberi-nemet annyira érdeklő általános, és végre saját nemzetünk viszonyaira vonatkozó józslatát közelebbről.

Három fő tsoportra vonjuk össze az e' földön lakozó emberi-nem, hitrege 's vallásra vonatkozó, viszonyait t. i. : a) sokistenitőkre (a' hová sorozzuk a' minden-istenitőket, enistenitőket és istentagadókat); b) egyistenitőkre; d) és keresztényekre.

A' mi az elsőt illeti, e' körből jót józsolni nem lehet, mert a' józslat, a' mint e' szó lelke elárulja egyedül üdvre vonatkozván, annak láthatárából pedig tsak átkot jövendölhetni, mert a' mint a' szétszórt hitregék elárulják, titkolván az eredeti isteni tanokat : tsillagokat, holdat, napot, állatokat, szörnyetegeket, embereket istenitvén, a' mint eddig, ugy ezentul is, a' mint a' jövendölés : j ö v e n d-ö l é s szó lelke elárulja, tsak folytonos szerentsétlenségek, öldöklések örök lántzolatának nézhetnek elejébe. 'S itt a' legvégsőbb idő, hogy a' keresztény államok leghatalmasb istenfélő Fejedelmei együttiesen és komolyan gondolkozzanak, hogy az emberi-szellemet örök lántzokkal lebilincselő kárhozatból őket kivezetve, indiát, tibetet, chinát és az összes pogány sziget világot, a' kereszténység kebelébe vezetvén őket, ha máskép nem lehetne, a' keresztény Fejedelmek ivadékaival lássák el.

A' mi az egyistenítőket illeti, ezek tsoportját ketté osztjuk, azokra t. i. : kik őt egyedül névleg ditsőitvén, de ennek bizonyos látkörén túl, minden tantökéletesbülést a' lehetőleg elzárván, az isteni szellemet a' tudatban kifejteni nem engedik, mint az eredeti : Mahomedánok. Ezek jövőjéről, ha tsökönösen ezek mellett maradnak, tsak átkot jövendölhetni, 's ideje, hogy az évangyéliomi nyilt tanok kézen fogott vezetésein, önként olvadjanak be azon körbe, mely őket tsalhatlanul az üdvre vezetendi.

A' mi azon egyistenitők körét illeti : kik a' tantökéletesbülést követőik-

nek bár nyitva hagyva, a' szellemiekbeni következetességgel haladnak előre 's tsak nem különtzködésből idegenkednek a' tsalhatatlan isteni tudaton nyugvó Évangyéliomot elfogadni, mint : a' héberek, unitariusok, quäkkerek sat. nints kétség, hogy mihelyest a' való Isten szellemileg lett felismerése folytán, annak országa 's igazsága felett azonképen kiokultak, belátandják, hogy Jézus azért jött, hogy részint : a' pogányságban szülötteket, a' merev állati sötétségből kivezesse; — részint pedig, hogy az álpróféták, megvesztegetett birák visszaélésein minden igazságból, józanságból kivetkezett egyistenitőket, ujból az igaz utra, 's ezzel őket a' közös üdvre a' világ-vallásra vezesse. Akkor előre megjózsolhatni: hogy eljövend az idő, midőn minden eddigi elkülönitési, különtzködési idegenkedéstől önként elállva, beolvadandanak azen általános világ-vallásba, melyben az emberi-nem, egyedüli közös üdvét lelheti.

A' mi a' harmadik tsoportot : a' kereszténeket illeti, tartozzanak ezek bár mely felekezethez, őket két körre : a' hitetlenekre 's istenfélőkre osztjuk. De miután a' való tudományok eme felismert különleges tényein, képzelni sem tudnánk ép észszel ellátott embert, ki ezek előzményein tsak némi jártassággal bir, hogy az isteni eredetü kétségtelen évangyéliomi tan maximáinak ezentúl teljes és tökéletes hitelt ne adna, ekként az önként folyó józslat, tisztán állhat előttünk : hogy mihelyest az istenfélő keresztény fejedelmi Atyák, a tsalhatatlan évangyéliomi tanokat, annak országát és igazságát, az ezekből önként folyó minden rendü intézményekkel együtt gyakorlatilag életbe átvive, sem túlszigoru, sem túllazult: medium tenuere beati-ként, minden utógondolatok nélküli körre vezetendik, és a' különfelekezetiség nyugalmi szempontjából, ugy a' Fejedelmek, mind népek költsönös, tsak nem elkerülhetlenül szükséges febronianismus, vagy minden egyoldaliságtól a' concordatumok behozatalával, a' kedélyek minden oldalról letsillapulandanak; nints kétség, hogy minél őszintébben járandanak el ezekben, annál bizonyosb, hogy végre oly annyira ohajtott szent Vallás üdvében, mindannyian az állam maximáinak isteni érdekeivel teljesen összfüggő általános keresztény, vagyis világ-vallásba olvadandanak össze.

És ha most, a' föld kerekségén szerte honoló összes országlati rendszerek körét közelebb áttekintjük, azokat három tsoportra osztjuk, t. i. zsarnoki, önkényes és alkotmányosra; melyek üdvében vagy átkában mintegy önkényt folyva, mindenki kiolvashatja jövendöléseinket vagy józslatainkat.

A' zsarnoki országlás, enmagát és akaratát istenitvén, minden isteni 's emberi józan fogalmat kizárván, az állatiságra sülyedt emberiséget oktalan tsordákként vezetvén, mindenben az erőszakot és pallost ismeri bőszült uralma egyedüli fékeül. Innen van, hogy mihelyest oly szomszéd országlás körébe jut, a' hol az emberiesb kormányzás otthonos, önként ledölve, emebben keresi üdvét. Ezen tsorda országlás, magukra az uralkodókra, tsaládjaikra 's népeikre nem egyéb, mint : a'szerentsétlenségek örökös köre ; 's története nem más : mint a' boszuállások, öldöklések, háboruk folytonos lajstroma, szóval : átok.

Az önkényes országlás, az isteni 's emberiesb irányt ugyan ki nem zárja köréből, és közelitőleg igyekszik a' józanság ösvényét követni, de az annyi ezer évek roppant össze-visszazilált zürjéből, Isten voltaképi tzélja felett teljességgel ki nem okulhatván, nem tsuda, ha a' biztos delejtű nélkül vezetett társaság hajója, a' szerint, a' mint a' kormány trónján ülő tapasztalt, vagy tapasztalatlan, kishitü, rögeszméjü, önkényü, emberiesb érzelmü, isteni szellemtől lelkesült; azt, azonképen most biztosan, majd ingadozva, habozva, kontárkodva, majd ismét emberiesb elvekben, sőt az isteni tzéloknak közelitőleg megfelelve vezettetik. És igy látni való, hogy minél közelitőbben felelt meg e' kormányzat, az isteni eredetü elveknek, minél tágasb kört nyertek a' tantökéletesbülés alapján az isteni eszmék és tanok, minél közelitőbben engedtetett meg: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közötti szabad eljárás, annál jobban közeledve az istenihez, annál tzélszerüebben felelt meg magasztos rendeltetésének; és igy annál szeretettebb, kedveltebb, üdvözültebb 's állandóbb vala ama ország.

A' mi a' harmadik tsoportozatu országlást, az: alkotmányost illeti, ezt két körre t. i. köztársasági 's fejedelmire osztjuk.

A' mi a' köztársaságit illeti, ebből a' társadalomra nézve azon kellemetlen helyzet, sőt elébb utóbb tsak nem azon veszély háramlik, miszerint annak fejét az: Elnököt, bizonyos meghatározott időben ujból és ujból választani keletvén, ilyenkor az összes társodalom az érdekek legkülönbözőbb viszonyainál mintegy hevültebb, izgatottabb állapotba jövén; innen: surlódások, pártoskodások, végre tettlegességek, ezekből egyes bosszuállások, innen közös elerköltstelenedések, legeslegvégül általános hartz tör ki; — mi rendesen vagy szerfelett szigoru törvények hozatalára, 's igy: majd köztársasági, majd egyeduralmi zsarnokságra vezet. — — Igaz, hogy minél kiterjedtebb a' köztársasági állam, minél kevesebbek a' gyakori érintkezésekből keletkezett surlodások, minél foglalkozottabbak az egyes tagok és tsaládok saját gazdaságuk, üzletük, iparuk sat. foglalkozásaikkal, minél terjedtebb az elégedett vagyonosb osztályuak száma, minél elszigeteltebb az egyeduralmon alapult szomszédos államoktól és azok legkülönbözőbb befolyásaitól, minél szilárdabb alapon nyugszanak a' vallás, törvénykezés, oktatás sat. az igazságnak megfelelő összes intézmények, 's minél tapasztaltabb, belátóbb a' minden körülményeket, viszonyokat, a' közös vagyonosságot gondosan előmozditani tudó erény tiszta istenfélő Elnök, és minél kevesb és arányosb a' köztársaság személy, vagyon és a' törvényszerüség biztonságára, ugy az elkerülhetlen rend fenntartására szükséges rendezett mozgó hadsereg, nyilt és titkos rendőrség száma, annál üdvösb és meglepőbb az eredmény, mely mindezek folyton-folyt okos intézkedéseiből a' köztársaságra háromlik. — — De a' mint e' köztársasági területek jobban 's jobban szaporodva, a' népek tsoportos érintkezése által a' személyes érdekek tömegesedve emelik fel fejöket, minél inkább szaporodik a' vagyontalanok száma, 's a' mások keresményein élősködő communisticus elvektől vezetettek serege, minél kevesb gond fordittatik a' tiszta vallá-

sosság, erény, országlás, törvénykezés, igazság kiszolgáltatás, oktatás sat. viszonyok körében; szóval minél jobban terjed el az igaztalanság a' való vallás iránti közönyösség, hitetlenség, az elerköltstelenedés minden rendü mételye, minél bizonyosabbak az egyeduralmi kormányok láthatlanul szőt ellentörekvései, 's a' rendezett haderő minél inkább tereltetik el annak szoros állami kötelességétől, és minél hajlandóbb ez alá rendelni magát egyes igenis elhatalmasodott nagyravágyó érdekeinek, és fogadja el annak zsoldját; annál bizonyosb hogy ütött, az óra, a' köztársaság borzasztó katasztrófáának beálltára és szétdulására.

A' mi a' Fejedelem alatti alkotmányosság legdiszesb és legbiztosb állását illeti, ez a' legeszélyesb mit valaha az mber Isten országának és igazságának mintája szerinti kormányzatából, kinek képére 's hasonlatosságára ő maga is teremtetett költsönözvén, ugy Isten, mint Fejedelem, enmaga, nemzete 's felebarátai üdvében letehetett. Itt az egyszer megválasztott fejedelem Isten országának és igazságának mintáján, ennek földi Helyetteseként tsaknem isteni hatalommal és sértetlenséggel helyeztetett a' legdiszesb Trónra, minélfogva az örökösödés utján, a' születés általi Isten akaratja fentartásával, minden vetélkedés a' társaság legfőbb javára megszünik. És ha itt minden egyes egyén, az állam egység széki trónjába ugy szerveztetik, hogy ott mindenkinek mindennemü intézményei: az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közt nyilvános ellenőrséggel egyenjogilag megóva védetik, ez által az összes állam istentől kijelelt legmagasb tzéljával teljesen összefüggvén, boldogságának legállandóbb üdvét éri el. És ha ezen isteni törvények nyilt ellenőrséggel folyton folyva éber figyelemmel kezeltetnek, mindaddig, a' bukott korszak előtti: kevély angyalok visszaéléseitől mit sem tarthatván, mindannyian ugy a' mennyei, mint földi boldogságra jutandunk.

Ime előttünk áll azon roppant láthatár, melynek látványából, kiki saját országa felett, jó eleve: üdvöset józsolhat, vagy bukást jövendölhet.

Ime ezek deritményein kiki belátthatja: hogy nem a' társas életet élő állatoktól költsönzött országlati rendszeren, de nem is az emberi törvények intézményein, hanem: az igaz, szép és jó változhatlan isteni törvények alapjain nyugszik az emberiség üdve. 'S ha III-dik Napoleonnak ugyanazon tsillaga van, mely e' kietlen nagyegész székekszéki Trónjában, mint legmagasztosb delejes éberlétü életet élő egyetemes Lélek uralg, 's ha azt az Évangyéliom értelmében ugy erköltsileg, mint élettanilag az ő szellemi igazságában, annak az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel felismervén, a' mint azokat majdán a' nagykoruságra érdemes nemzetének legfőbb földi javára életbe átvitten alkalmazandja, ezzel saját maga, fenséges tsaládja, népe 's az összes keresztény világ üdvét tevén le; ugy Isten áldását, mint az emberiség hálaját érdemlendi ki. A' midőn aztán bátran józsolhatjuk, hogy nints halandó e' földön, ki az egyszer felkent koronájától megfosztva elperelhetné. Isten midőn koronát ád, azt annak és fenséges tsaládjának, tsak ily nagyszerü érdemekért osztja állandóul.

Ezek után nem veendi tőlünk rosz neven senki, ha szemeink teljes vilá-

gával Nagy-Britania felé fordulva, ennek országlati rendszere felé forditjuk t. olvasóink minden figyelmét. És ha minden nemzetek közt mi magyarok vagyunk azok, kik ezen nemzet országlati rendszere iránt, a' legvonzóbb rokonsággal viseltetünk, nem tsuda, miután jól tudjuk: hogy ama országlás eredetileg nem az övék, hanem mint isteni származásu az összes emberiségé vala, mely Kain legyőzetése után, Ábel családja üdvén, mint isteni országlás, minden időkön majd kisebb, majd nagyobb körökben az utolsó vizözönig, innen túl pedig mint: Noe, Sem, Jafet szittya országlás, min nemzetünk által szerentsésen megvédetve 's Ázsiából e' hazába lett beköltözésük után is letétetve, azt ők mint Istávonok Sem-tsatlóssaikénti rendszert örökség utján azonképen elfogadván, mind e' mai napig elszigetelt állásuknál szerentsésen megvédeni tudták. És nints kétség, hogy mihelyest e' számitó nemes nemzet mélyebben belátó tudós nagyjai felismerendik: hogy min nemzetünknek ma is élő nyelve, azon isteni eredetü nyelv, mely ugy Isten, mint országa, igazsága 's törvényei; vagyis ugy Isten, mint Fejedelem, enmaga 's felebarátai iránti leglényegesb tanokat, a' tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a' legtsudásb praecis és sommás szerkezettel tartalmazza a' maga leglényegesb szavainak lelkében bevésve; azon naptól fogva a' mint erről minél általánosb körben győződendenek meg, azonképen ők is belátandják, hogy a' mint az ő országlati rendszerök, ugy a' mi élő nyelvünk is eredetileg az összes istenfélő emberi-nemé vala. — De a' mint ide jutandanak nem leend nemzet, mely e' föld szinén tisztább lelki rokonsággal vonzódnék egymáshoz, mint e' két nemes nemzet; és az angolok legbefolyásosb tudós nagyjai leendenek az elsők, kik mihelyest ezek szellemi üdvét felismerendik, ezzel élő nyelvünket mint rendes tant, egyetemes akademiai nyelvként nyilt tanodáikba, az abban rejlő böltselettel szabadon oktatandják. Itt tehát az ideje, hogy e' nemes nemzet kormányzati rendszerét, melynek ugyan még sok hiányai vannak (de minthogy ez nem tsak az övé, hanem az összes emberi-nemé), azt országával együtt, az összes emberiség számára ugy vizen, mint szárazon a' lehetőleg pántzélozza, bástyázza nem tsak, hanem a' szellemi téren tett vívmányok, minden védelmi találmányok teljes felszerelésével, magát ugy erősitse, hogy az isteni elvektől netalán eltérők ellenében minden időben készen találtassék. És ha ugy bel-, mint külpolitikáját [174]) ezek üdvében vezetendi, akkor nem lehet többé két- [174])
ség, hogy minél erélyesebben felelendenek meg ezen legszentebb tzéloknak, annál bizonyosabban józsolhatjuk e' nemes nemzet erény tiszta felséges koronázott Fejére, mint fenséges Dynastiájára 's annak ditső Nemzetére a' legáldásosb jövőt.

De térjünk végre saját Nemzetünkre! a' szerentsék szerentséje az, miszerint: mi birjuk az isteni eredetü nyelvet, melynek lelkébe letett böltselme minél általánosabban leend felismerve, 's minél kétségtelenebbül hatoland be ezek magasságaiba a' nemzet felséges Feje, akkor nints kétség, hogy ő leend Isten után ditső nemes Nemzetünknek azon leghatalmasabb támassza, ki szent Vallásunkat, szent Koronánkat, legtisztább ajku nyelvünket, kaptsolt országainkat, törvényein-

ket, történelmünket egyetemes kintsünk teljes összegében a' legféltékenyebben őrizve, nemes Nemzetünket minden elforgátsolástól, szakadástól menten, miként Szent István apostoli Királyunk megmentett, azonképen Ő is ugy enmaga, mint minmagunk és az összes emberi-nem javára megőrzend. 'S minthogy a' kiokulás terén valóságos első szülött nemzetünknek nintsen e' világon más sulypontunk mint a' mennyben: jóságos élő Istenünk, 's e' földön: szent Koronánk, teljesen bizhatik bennünk.

Ekkor a kishitüek belátván, hogy tsakugyan: Betölt az idő 's elközelitett Isten' országa 's igazsága, mindnyájan hinni fognak az Évangyéliomnak, és királyi szent szavának, midőn a' mardosó kétely megszüntével mindnyájan egyöntetü értelmiséggel az annyi időtől várva várt: Nagy dolgok rendjére térendenek. Nints tehát kétség, hogy küszöbén állunk az oly hosszu időktől nélkülözött legüdvösebb napoknak, a' midőn aztán biztosan józsolhatjuk felséges Fejére, fenséges Dynastiájára 's istenfélő hü népeire az általánosan kiható üdvöt, és ezzel az évagyéliomi Igék testté válását.

De ha eljővend a' jóságos élő Isten oltalmán ditső nemzetünkre a' koronázás ditső napja, minthogy ez Nemzetünkre nézve nem üres diszelgés, hanem ditső Elődeinktől Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezett leglényegesb ünnepély, ohajtandó volna, hogy ezen legnagyobb fontossággal biró szertartásos beiktatás nem emberi, hanem Isten keze által épült, az egész naprendszerünkre kiható legragyogóbb fényü fáklyájával világositott Templomában, Buda-Pesten a' nagy hirü Rákos-mezején, ezüst oszlopokon nyugvó bibor mennyezet alatt történnék; és pedig ugy, hogy a' nagyszerü királyhegy alakitásához a' magyar szent korona alatt álló összes országainak minden egyes megyéi, kerületei, városai földterületeiből, melyhez minden egyes helységek bár mily tsekély, az országosan kinevezendő mérnökök által meghatározandó föld mennyiséggel járulni tartozván, épittetnék; mi a vasutak segedelmével nem volna kivihetetlen. Hogy elmondhassa a' Szent Koronával felkent felséges Király, és az istenfélő nép, miszerint: az apostoli koronával felszentelt Király, Magyarország összes földterületének talapzatán tevé le a' jóságos élő Isten, és a hü nép kezeibe megszeghetlen szent Esküjét. Meglevén egyuttal előre határozva: hogy ha a' fővárosi épitkezések egykor egész ideáig terjednének, e' hely szentségének megfelelőleg oly nagyszerü tér hagyasék, mely annak teljesen megfeleljen, Örök nevét pedig azon koronázott felséges Királytól vegye, ki e' szent helyen legelső koronáztatott.

Ditső Nemzetünk! Ezek nagyszerü leleplezésein, ki volna azon honfi? ki be ne látná, hogyha az összes mivelt nemzetek keresztény Fejedelmei hiven teljesitendik Isten, enmaguk és ember társaik iránti kötelességüket, akkor eljövend tsalhatatlanul azon idő is, midőn e' földön lakozó mivelt nemzetek teljesen belátandják, hogy azon isteni eredetü nyelvnek, melynek lényeges szavainak lelkébe a való tudomány, oly tiszta böltsészettel örök időre érvényülten tétetett

le, hatsak ujból szétziláltatni nem akarnak, e' földön általánosnak kell lenni; 's akkor roppant érdekektől buzdittatva, az összes mivelt nemzetek önként hozandják azt be tanodáikba, mi végre e' földön egyetemes tudós akademiai nyelvvé alakuland. Ekkor a' vasutak hálózatai által, földünk, mint a' legrégibb korszak szentférfiai által megjózsoltatott: egészen sik, és egyenes leend, midőn a' hajdani való eseményen alapult, de mesékké foszlányult táltos lovaink hip-hop ottlégyén a' mint már szerentsésen megis indult, a' legkényelmesebben nyargalhatva, mindnyáján egy testvérekké olvadandunk össze, 's a' delejes távirdák sebes értekezésök alapján, egy életszerves egészszé olvadván, mindnyáján az élő Isten mennyei országának és igazságának mintája szerinti kormányzatán igazgattatva, egy közös isteni törvénytől, a' hány földi Fejedelmek leendenek, ugyan annyi országlatba központosulandanak össze, a' midőn aztán minden teendőinkre nézve, egy általános értelemtől vezetendünk.

Itt tehát az ideje, hogy hazánkfiai a' legkülönbözőbb nyelviségeket tanulják, mert erősen kotzogtat az idő, midőn czekre nagyszerü szükség leend.

Nem ok nélkül rendelte el a' jó Isten, hogy e' hazába lett beköltözésünk alkalmával e' nemzet első Királya apostoli legyen, 's kinek neve: István, sajátszerü bevésésében is azt tartalmazza az ő lényegében, hogy: Ist^{en} van, jeléül hogy az igazság legszilárdabb szirtjén épitsük a': Szent Vallást, országlást, törvénykezést, oktatást és mindenrendü intézményeinket, és akkor a' jóságos élő Isten által e' földön kijelelt rendeltetésünkben mitsem kételkedhetünk.

Ditső nemzetünk üdvében, szellemi művünket méltóbban be nem fejezhetjük, mint midőn azt halhatatlan költönk és böltsészünk Vörösmarty emejózslatával rekesztjük be.

Józslat.

Ki mondja meg, mit ád az ég?
Harag, káromlás volt elég;
Gyülöltünk mint Kurucz, tatár,
Bánkodtunk mint a' puszta vár;
Ügyünk azért
Sikert nem ért.
Pedig neked virulnod kell, o hon,
Lelkünk kihalna hervadásodon.

Hát félre bú és gyülölet!
Vagy bár gyülöljünk szellemet,
Azt, melly közöttünk lakozott,
És egygyé lenni nem hagyott:
E' gyülölet
A' szeretet.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Túl és innen sok késő századon.

A' gyülöletnél jobb a' tett,
Kezdjünk egy újabb életet.
Legyen minden magyar utód
Külömb ember, mint apja volt.
Illy áldozat
Mindig szabad.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Vagy szégyen rögzik minden fiadon.

Mi tilt jobbakká válnotok?
Ha eddig pazaroltatok,
'S idő, ész, pénz elszóratott
Megvenni a gyalázatot:
Elég az ok
Javulnotok.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Bár büncink felhőznek arczodon.

A' verseny nyilt, a' nemzet él,
Ha egy jobb tagja sem henyél,
Jut ember és kéz, munka, vér:
Mi volna az, mit el nem ér?
'S legyen dicsőbb
Ki tetre főbb.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Ragyogva hirben büszkén szabadon.

Itt még e föld, mély sirjaiból
Az elhúnyt ösök' lelke szól.
Munkát reá 's szabad kezet:
Dicső kert lesz a' sir felett,
Zöldelni fog
Bércz és homok.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Miért volnál az éggel oly rokon?

Mit a' müvészet, tudomány
Csodásat, üdvöst hagy nyomán,
Adjuk meg e' hazának azt
A' hervadatlan szép tavaszt.
Mult és jövő
Igy egybe nő.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Fölül időn és minden sorsokon.

Vagy nincs erőnk? Az nem lehet,
Ártunk egymásnak eleget.

Lesz költő, szónok és vezér,
És tudomány, melly eget ér;
De tisztelet
A' gúny helyett!
Mert még neked virulnod kell, o hon,
A' szellemek' kincsével gazdagon.

Fut, fárad a' sok idegen,
Miért? hogy tápja meg legyen,
'S mi tőlök várjuk a' csodát
Fölékesitni e' hazát?
E' jog nekünk
Szent örökünk.
És még neked virulnod kell, o hon,
Vérünknek lángja égoltárodon [175])

[175])

Kié e' hon, ha nem miénk?
Ha érte mindent megtevénk,
Ha tiszta kézzel áldozánk,
'S lettünk, mi eddig nem valánk:
Nincs hatalom,
Melly visszanyom.
És még neked virulnod kell, o hon,
Mert isten, ember viraszt pártodon.

Ima!

Mi Atyánk ki vagy a' mennyekben, imádjuk a' Te legszentebb Lényedet, mint legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ Lelket valóságod igazságában. Jöjjön el a' Te országod. Legyen meg a' Te szent akaratod, miképen mennyben: az igaz, szép és jó örök törvényeid oltalma alatt vagyon, azonképen legyen itt a' földön, min országlati rendszerünkben is. Mindennapi kenyerünket: az anyagiakat ugy, miként a' szellemieket add meg nekünk ma 's mindenkor. Botsásd meg vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk ellenünk véteteknek. És oltalmazz bennünket a' Te minden tér és időre érvényült igaz, szép és jó törvényeidnek szétdulási kisértetétől, de megszabadits e' gonoszságok legnagyobbikától mind örökké. 'S vezess mindnyájunkat az Évangyéliom lelkébe letett, Téged ugy erköltsileg, mint élettanilag feltárt való Vallásodra.

O mindenekfeletti legirgalmasabb élő Isten! Jól tudjuk, hogy mind azon iszonyu vétkeket és bünöket, melyeket az emberi-nem az ő bukása, Noe átka, ugy saját Üdvözitőnknek az okszerüségért ártatlanul kiszenvedett megváltása óta, mind e' mai napig elkövetett, mind addig fel nem oldathatunk, mig mindezek elismerése folytán azokat Előtted töredelmesen megbánva, a' Te mennyei országod: igaz, szép és jó örök törvényeidre nem térendünk vissza.

O mindenekfeletti jóságos élő Isten! könyörülj rajtunk, és háritsd el a'

pogány korszak iszonyu bünei következtében, elébb utóbb tsalhatatlanul beállandó szörnyü tsapásokat az istenfélő népektől, és világositsd fel minélelébb a' Te szent malasztod által, a' legbefolyásosabb magas kormányok istenfélő Férfiait, Nagyjait, igaz lelkü Népképviselőit, hogy egyedül a' Te legszentebb tzélodban és törvényeidben adják tanácsadó javaslataikat, ugy fölfelé: a' Fejedelmeknek, mint alá a' Népeknek; és egyesits mindnyájunkat a' Te mennyei Követed: Jézus Krisztusnak, a' mi valóságos isteni Megváltónk által oly tisztán kijelelt évangyéliomi frigyébe, 's tarts meg minket abban mint örökké.

O mindenekfeletti jóságos élő Isten! Jézus vala az, ki az emberiség által annyi ezer és ezer éveken át bevehetlennek vélt szellemi várad bástyájára tüzé diadalmas zászlaját, az Ő nevében kérünk: hallgasd meg könyörgésünket, melyet, a mennyei birodalmad delejes körében levők ditsőült lelkeik imájokkal, és az összes tsillagaidban élők értelmes teremtményeid jobbjainak forró fohászaikkal együlten, földre borulva esdjük: az évangyéliomi Ige testté válását. O add imánkra az annyi időktől várva várt életbe átviendő LÉGYENT.

Értelmet zavaró hibák:

VIII lap	felülről	17	sor	„egyes osztályok érdekében irni“	*kihagyandó.*	
XIII „	„	13	„	„s. t. még“	*helyett :*	s. t. mások
XVI „	„	11	„	„melyek a való tudomány kútsát képviselik“	*zárjel közzé teendő.*	( )
XVI „	„	12	„	„a nyelvünk“ . . .	*helyett :*	a mi nyelvünk.
35 „	„	17	„	„az eszményit (=)“ .	„	az esményit (=•)
41 „	„	9	„	„tekintsük	„	tekintjük.
58 „	alulról	2	„	„s igy sem“	„	s igy Sem
68 „	felülről	18	„	„származtatnak“ . .	„	származtattak.
85 „	alulról	7	„	„lenni“	„	tenni.
101 „	felülről	5	„	„oszloknak“	„	oszlopnak.
120 „	„	23	„	„kiaknázhatásisi kikerületlensége“ . . .	„	kiaknázhatási sikerületlensége.
122 „	„	3	„	„özvetve“	„	közvetlenül.
123 „	alulról	14	„	„a feletti“	„	a mindenekfeletti
125 „	„	1	„	*„egészen kihagyandó, s lesz :* Miből aztán számtanon alapuló igazságon nyugszik, hogy mind ezen tér s időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők ugrás nélkül		
126 „	felülről	7	„	„exordiae“	*helyett :*	exordia.
136 „	alulról	12	„	„tényegileg“ . . .	„	lényegileg
143 „	felülről	14	„	„erőszak“	„	erőszök.
145 „	„	3	„	„a' mit“	„	a' mint.
148 „	„	22	„	„=“ *helyett :* =•, *ekként* — ○, + • = ⊙ válván,		
149 „	„	13	„	„= 1 tsukodva — S merültek — T a tér s időben“	*helyett :*	= 1 tsukodva = S merültek = T a tér s időben.
160 „	alulról	4	„	„antiphlogisticus sok“ .	„	antiphlogisticusok.
207 „	„	13	„	„mi ezek“	„	im ezek
209 „	„	8	„	„látszanak lenni . . .	„	látszanak vezetni.
211 „	felülről	19	„	„mindazon“	„	mindazonban.
220 „	„	10	„	„életszerven“	„	életszervesen.
226 „	alulról	5	„	„mindenhez	„	mindenha.
235 „	„	18	„	„avval“	„	azokat.
257 „	„	5	„	„tsigerj“	„	tsirgerj.
266 „	felülről	6	„	„éleménye“	„	élenyje.
294 „	„	6	„	„elkülönitetlen . . .	„	elkülönitetten.
297 „	alulról	12	„	„az Ö-vel (Ⓞ)“ . . .	„	Ö-vel (=Ⓞ) azaz emberfő.

326 lap felülről 13 sor „chetetlenitette“ *helyett :* lehetetlenitette.
345 „ alulról 1 „ „istenből“ . . „ : istentől.
364 „ felülről 10 „ „az“ . . . *kihagyandó.*
364 „ „ 11 „ „tagadván“ . *helyett :* taglalván.
370 „ „ 23—24 „ „szirtlén“ . . „ : szirtjén.

Jegyzet :

104 „ felülről 9 „ „tör t“ . . *helyett :* történt.
175 48 „ 1 „ „Judát“ . . „ : Judást.

TARTALOM.

Rovat.		Lapszám
I.	Előszó	V
II.	A magyar nyelv lelkébe való bepillantás	21
III.	Az emberi-nem mivelődésének vázlatos történeti leirása	47
IV.	Az ür belerjének világossági tüneményén: az anyag lényege, s ezzel a mindenek feletti végtelen-örök okfő az ő szellemi igazságában, a tsukodó rendszer szerint felderitve.	113
V.	A végtelen-örök minőségeknek tényezőkké, ezeknek primitiv elemekké, anyagokká s testekké lett tsukódása, az ő lényegében felismerve. . . .	154
VI.	E myriad naprendszereknek, mint tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőknek eredete, az elevei világosság okfőjén, a tsukódó rendszer szerint feltárva	181
VII.	A végtelen-örök és tér-időbeni élet okfője, az ő lényegében élettanilag felismerve	239
VIII.	A való tudomány kútsát képviselő tudós betüi rendszer, az ő jelvi jelentőségében felismerve	287
IX.	Az emberi-nem közös eredete, első édenének legvalószinübb hunvolta, a boldog, éthiopiai, egy égi ép tani: vagy égyptoni, paraditsomi mint ugyan annyi arany-korszak országlati rendszereinek: igaz, szép és jó törvényei felderitve	322
X.	Nyilatkozat, hála, józslat és ima	377
XI.	A különböző rovatokhoz tartozó jegyzetek.	

A különböző rovatokhoz tartozó jegyzetek.

[1]) K ú t s, nem kults, ezen utóbbi tótos kiejtés, és hogy az előbbi tisztán magyar, bizonyos onnan, mert ha visszafele veszszük, ugyan e szóra vonatkozó bevésést még inkább felvilágositja, mondván: t s u k, azaz nemde a zár, vagy lakat t s u kása végett használjuk a kútsot.

[2]) Volt alkalmunk kutyák, lovak, majmok, elefántok tanulékonyságait tapasztalnunk, melyek természetesen nem másként, mint tanitójok azon fáradságos módjok által voltak eszközölhetők, miszerint: bizonyos jelek által azokra hatva, képesek voltak akaratukat értésökre adni.

[3]) Nekünk nem volt szerentsénk ezen a nemzetiségünkért oly buzgó tudósunkat személyesen ismerni, de a mint másoktól mondákként és némely közrebotsátott tzikkeiből, müveiből észlelhettük, összes érdemében tekintve elégségesek teljes tiszteletünk kiérdemlésére; és az, hogy némely különben nem tsekély tekintélyt kivivott tudósaink közt is akadtak, kit őt datzára az annyi positivitásoknak, mint majd minden reál tudományok nélküli tévelygő idealistát szándékoztak az illetők előtt beszennyezni, nem kevéssé szomoritó. Mi az ily eljárást annál megrovandóbbnak tartjuk, minél inkább szeretnek az illetők a reálok alapjain keletkezett tudományokkal ditsekedni. Ő állitásait egyrészt kétségen kivül: a legrégibb történetek hiteles kutforrásainak annyiszor emlitett adatain emelé, de más részt: a történelmi szavak lelkébe oltott bevéséseiből is merité, melyek a mint eléggé bőven tapasztalandjuk, a valók alapjain emelkedvén épen nem megvetendők. Lehet, hogy mint kezdeményező a szavak lelkébe vésett bevéséseit néha hibás nézetből szemlélé (s e tekintetben a szavak több oldali bevéséseinél, magunkat sem tartjuk tsalhatatlanoknak), de eljövend az idő, midőn ezek alaposságát a tudósok teljes elismeréssel méltányolandják. Itt tehát helyén találjuk kijelenteni, hogy saját nyelvünk tárgyában önálló nézetünket, számos évek előtt nagy visszavonultságban alapitottuk; de a hálátlanság legkisebb foltját sem türhetvén, megvalljuk, hogy e tekintetben kezdlüktetőjét: Dr Schuster János nagytudományu férfiu, a pesti egyetem nyilvános vegyészi tanárának, a legtávolabbi idegen ajku szavaknak származási viszvezetésén okulva, kutattuk a magunkéit. De elfelejthetlenek valának a nagy tudományu Dr Schordann Zsigmond élettani tanárunknak, a szavak határozott, rövid és sommás (praecis) kifejezésére utaló, valónkat egész életen át vezetett figyelmeztetései; sőt kiolthatatlan leend mindig azon benyomás, melyet az oly annyira érdekes előadásai alkalmával ugyan ő: a köneny és élenyre nézve vonatkozva mondott, s melyet e müvünk vezér elveül tüztük. — — — De mindenek feletti benyomás volt az, melyet: Vágner kegyesrendi tanárunk archeologiai fejtegetése alkalmával, eme agyvelőnket megragadó szavakat mondá: „Is erit philosophorum praestantissimus, qui omnium horum nexum, ex vacui principio revelabit;“ — mint ötödik osztályu gymnasialista e férfiunak tudományát akkor nem itélhettük meg, de egyedül e nagyszerü nyilatkozatából: ex ungve leonem-re ismervén, nagy és mélyen ható tudománya (mit ő némi régi mythusi hagyományokból szerezhete), a legderültebb tisztaságban áll előttünk. Mindezeket azért emlitettük meg ily szigoru

őszinteséggel, hadd lássak az illetők: hogy a nyelvünk lelkébe vésett isteni tudat felismerésével, miként bátoritattunk mindezek öszfüggő találkozásával munkánk haladásában.

4) Méltán állitjuk ezt azon nyelvről, melynek betüi mai napon is teljes jelvi jelentőséggel birnak, melyek a tudomány kútsát képviselik, ezek szerfeletti rugékonyságában rejlik a mi nyelvünk azon tulajdonsága, melynél fogva az isteni tudatot, a lényeges szavak lelkébe örök időre érvényülten bevésni sikerült.

5) Ditső, vfe: ős-ti-é -d (á dé éje magánhangzója, alatomban értetvén), azaz, az ősi időké, vagy ősieké a ditsőség, kik a bukott korszak előtti ősi időkben, az isteni tanokat oly észszerüen megalapitva, a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, a mi nyelvünk lelkébe bevésni értették; mi által a dolgok nagyrendjét itt e földön mig tsak e nyelv fennálland, örökre megalapitották; mert valahányszor a netalán újból beállandó roppant természeti viharok következtében, vagy a pogány korszak felül kerekedésén, az isteni tanok bár mely hosszú időkön át elenyésznének, de mihelyest a természeti tudományok a tantökélesbülés alapján bizonyos fokát elérnék, és páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe merevült, tanait, azok tényeivel összehasonlitva kijöttnek lenni találandják; ama isteni tanoknak az ő elholtnak vélt hamvaiból phoenixként (fön-ix-*, legfőbb szellemi csillagvilág Lélek) ifiodtan újból felkell éledni. De hogy e szavak elemezési tekintetében t. Olvasóinkkal jó eleve tisztába jöjjünk, kijelentjük, hogy nem ismeretlen előttünk nyelvészeink azon általánosan elterjedt nézetük, miszerint: a szók eredetét kiki, mint az álmokat, jó szánta szerint magyarázhatja, továbbá, hogy az idők annyi viszontagságain, a kimondás által a betük gyakran eltseréltetvén, tsak nem lehetetlen a szók valódi eredetéig feljutni; erőltetéssel pedig tsak nem minden szót kilehet a legidegenebb nyelvből is magyarázni. — Megvalljuk magunk is ezen tévnézetben voltunk eleintén, mig a lényeges szavak lelkébe vésett elemezési általános kutsát fel nem ismertük, de a midőn több évek kutatásain végre rá jöttünk: hogy ditső elődeink, a szavak lelkébe vésett eszméket a betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, bizonyos alapon szerkesztették, és a midőn ezen alapot: az igaz, szép és jó törvényeiben, delejtűjében felleltük, ezen általános kúts birásával, mit sem haboztunk többé a lényeges szavak biztos elemezésében haladni, melyek nem egyszer több oldali bevéséseket tartalmaznak magukban, főleg a kéjszavak. — Igenis tsak akkor, midőn ezen voltaképi általános kútsot feltaláltuk, láttuk be, hogy egyedül ez azon biztos kutatási, fejtegetési út, melynek alapján a bukott korszak előtti isteni eredetü nyelv lényeges szavainak lelkébe vésett böltselmét, az ő specialitásában felderithetni. Ezek alapján azt találtuk: hogy vannak lényeges szavaink, melyek bevésései: az igaz, szép s jó törvényein nyugszanak, még pedig néha úgy, hogy azokban a rosz szellemtől vezetett alakosak, hitetlenek, istentagadók ellenvetései is benn foglaltatnak, mint e szóban: nyilatkozat, eretnek sat. és ezek szerfelett nevezetesek; ellenben vannak oly vegyült korszaki szók is, melyek a sokistenitői pogányok és hitetlenek rosz szellemtől vezetett keverékein nyugszanak, jeléül hogy e nemzet a szó teljes értelmében mindenen átment; ismét vannak némelyek, melyek a természeti hangok utánzásain keletkeztek, és ezek a legrégiebbek és egyszerüebbek; de vannak szokásos beljelentéségüket elvesztett szók is; sőt nem ritkán költsönzött szavakkal is találkozunk. De a nyelvészek figyelmét főleg azon lényeges szavaink érdemlik meg, melyek a tsalhatatlan isteni tudatot, eredetet s az emberi nem legrégibb eredeti történészetét tartalmazzák magukban bevésve; mert nints kétség, hogy mihelyest ezek bevéséseit bár mely nyelvben, minél terjedtebb mérvekben ismerendik fel, ezzel fellelték azon ős eredeti-nyelvet, mely a Szt,-irás szerint minden más nyelvek alapjául tekinthető. S minthogy ezt a mi páratlan nyelvünkben feltaláltuk, méltán mondhattuk előzményes művünkben: A magyar nyelv egy a legtökéletesbek közül, magában tartalmazván az arany-korszak feltárt böltsészetét; miután e tökélynek az valósággal megfelel. Ezt kimutatni egyik fő feladatunk.

[6]) Lesznek, kik azt fogják ellenvetni: ez mind igen szép, de elébb azt kellene megmutatni, hogy e betürendszer valósággal a magyaré. Ha nem elég előzményileg az illetőre nézve az: hogy saját szavainkból kiveheti a jelves jelentőségen alapult eredeti betük hieroglyphjeit; nem elég az hogy a magyarban minden betü vagy jobbról balra, vagy viszont, vagy jelvi jelentőségére mai napon is teljes értelmü; akkor kérjük az illetőt függessze fel e tárgybani véleményét mindaddig, mig a betü rendszerről tzikket át nem tanulmányozta.

[7]) E taglalt szavak másalhangzóihoz, a kisded alatomban értett hangzók, a jobban való érthetőség miatt az őseinktől megállapitott hangjegyek, vagy betük rendje szerint mellékeltettek, és tsak ott leend igen ritka kivétel a másalhangzókra nézve, a hol a jobb hangzás vagy lényeg, azokat más rokon hangzásuakkali feltserélését követeli, igy: *d*-t, a *t*-vel; *g*-ét a *k*-val; *v*-t a *b*-é, *p*-é, *f*-el stb. mi a nyelv természetével ellentétben nem áll; — sőt a szók elemezéseinél, néha a fő sulytadó magánhangzó, minden előtte s utánna álló hangzókat a magáéra hasonitja.

[8]) Mi, kik az ugynevezett romai betü-rendszer jelentéses hieroglyphjeit, saját életszervezetünk leglényegesb szerveinek alak és müködési rendjében, az ő végvonalukban felismertük, oly könnyü oda adással az igaz ösvénytől el nem térhetünk, de azért lehetetlen hogy e nagy tudományu férfiu előtt újból megállva kalapot ne emeljünk. Ezen megboldogult orvos doktor a vegyészeti tanban egyetemünknél nyilvános tanár volt, ő volt azon roppant kiterjedésü ismeretekkel felruházott tudós, ki az orvosi növendékekre nézve oly száraz (fájdalom a mostoha körülményeknél fogva kisérletek nélkül előadott) szaktant, oly érdekesen adta elő, hogy a figyelmező agy örvendve várná az ismeretekkel dús előadást. Megkell azonban vallanunk, hogy ama kisérletek nélküli előadások, reánk nézve nem valának oly károsak, miután mi azokba már eleve gyakorlatilag beavatva voltunk, miután legdrágább atyánk József, ki Nagy-Várad várossánál majd 30 évig mint Tanátsbeli M.-Fő-Biró s Elnök hivataloskodott, maga is tapasztalt vegyész levén, ezekbe, s a füvészetbe mielőtt a felorvosi pályára mennénk, beavatattunk. Dr Schuster volt az, ki a szavaknak lényegükre vonatkozó jelentőségeit a leg távolabbi, mint: gőrög, héber, sanskrit, kopt, arabs, perzsa sat. nyelvek eredeti elemezésire vezette vissza. Ő volt az, ki vegyészi müszavainkat, az ő lényegök szerinti alkotásával a magyar nyelvben Dr Bugát boldogult tudóssal szövetkezve kezdeményezék. Nem tsekély érdeme van a természeti tudományok müszavainak alkotásában: Dr Toldy Ferentz, Dr Flor Ferentz s másoknak.

[9]) A görög theos: thja- ⊙, idomában szinte azt ábrázolja, tsak hogy folytonos körzetben összefolyva; az egyes: I, képleti vonalokban igy állana: ✲, mi az irás sebességét szerfelett nehezitené, a dolog lényege tehát e tudós jelvek jelentőségében rejlik, mely ha egyszer fel van ismerve, jobb az egyszerüvel élni. E jegy: ⊙, a tsillagászatban a nap tudós jelvére vonatkozik és helyesen, mert a kül kör a bolygók körére, a központi pont pedig a bolygói rendszer központi gótzára: a napra utal. De helyesen vonatkozik azon jegy: ⊙ a theos szóban az egyetemes székekszéki központjában trónoló: Világ-Lélekre is.

[10]) Mi ezen elnevezést meghagyni javasoljuk, miután ezen szó, az ő betüi összetétet lében a maga lényegét teljesen képviseli. Legyen ez akár esetleges, avagy a legrégibb bukotkorszak előtti algebrai sommázaton alapult szó, ez nem egyéb: mint n i-Á-m, ni kezdemé nyem, azaz a vizi fókák, nimfeákból fejledezett legelső száraz földi ember fokozata; és igy több lényeget kifejező szó, mint: a farkas vagyis farkkal ellátott ember.

[11]) Ezen sajátságot már az ember után álló állatok nemeinél, főkép a fekete utántsnál is rendezettebb alakban felismerhetjük, mert valamint az ember, ugy ez is társaságban él, az eső ellen hajlékot épit magának a fák tetején, sőt lakát szabadságát is védi a megtámadók ellenében.

[12]) Erről kezeskedik már maga: a v a l l á s szónak oly fenséges fogalmat rejtő tar-

talma, minthogy az tisztán s egyedül azt tartalmazza, hogy a ki mit: v a l l, az azt a tapasztalás utjáni kisérletek valóin, á s tain, kémlein alapitja, innen: v a l l-á s, vagyis a valók ásatain, kémletein keletkezett tudat; s e fogalomnak mind addig, mig az épész fennáll, mint lerombolhatlan alapon nyugvónak állania kell, és méltán, mert a való vallás legyen az akár nyilatkozott, miként: Üdvözitőnké, akár feltárt, annak megértéséhez tudomány igényeltetik, mi egyedül a természeti-tudományok kisérleti tényein, valóin derithető fel az ő szellemi igazságában; és valóban e szó vfe: ugyan ezen magasztos bevésésre vonatkozik, mondván: *s-áll-a-végig*(a: *vé* itt: a vég szónak rövid gyökét képviseli). — S igy tsak ezen egyes szónak lényegéből is beláthatni, mily bölts szerkezeten alapult ezen eszme összeg, mely minden más egyéb nemzetek által ez eszmére használt kifejezéseket, mint a német: Gottesdinst, a latin: religiot mennyire háttérbe szoritja, sőt ép e szó elemezésén nyilván való lesz előttünk, miszerint a latin: religio, in principio ex reliqiis: io emanavit, hinc: religio: vagyis az eredeti latin vallás, mely szinte egyistenitésből indulva fajult el pogányságra, az égyptoni ioi, vagy jó tanokból indult vagy folyt ki.

Ime ezen szó is elégséges, annak bebizonyitására, hogy a magyar nyelv egykor saját, a tudós betük jól és állondóul meghatározott jelves jelentőségein tudatilag szerkesztetett. E tanoknak tehát eredetileg minden kétségen kivül tisztáknak kelle lenni, mely tsak később a természet rombolásai s a pogány korszak dulásai következtében, midőn több külön nyelvekké szorodtak szét, kelle átalakulniok, és bárha ekkor sem veszett el a tzél, a főtárgy, mert megmaradt minden vallásnak legfőbb tárgyául annak legmagasb Lénye, legyen annak neve: Isten, Izden, Izanaeh, Világ-Lélek, legfőbb Ész, Szellem, Ige vagy bár mi más. Mi részünkről megvagyunk győződve, hogy a magyarok legrégibb ős vallása, a legfőbb Lényről, mint a böltsészet legszebb virágjából keletkezett: Isten fogalmáról a legtisztább tudatban voltak; hiszen ép ezért isteni eredetü a mi nyelvünk.

[13]) Ha a legrégibb évesült korszakbeli pogány történetre visszapillantunk, el kell ismernünk, hogy azon időben minden tudomány és irás mestersége, tsak nem egyedül a papok kezeiben központosult, kik minden időben tanaik valósága, s azok ősibb volta felett egymásközt szüntelen vetekedvén, a nemzetközötti egyetértést nem egyszer ellenséges hartzra lobbantották; és igy hogy ezeknek annyi alakban hátra hagyott irataikból, a dolgok felett valaha kitisztulhassunk reményleni sem lehet: annál inkább, minthogy az egyptomi könyvtár a mahomedanismus vaddulásai következtében elégettetvén megsemmisült, és igy ezek felismerésére nints más alap, mint a nyelv lelkébe merevült tudat.

[14]) Nemde minden időben, és minden nemzetnél a mitusok kezelői tanaikat: Szentirásból hagyományozva lenni mondották, de a mint e szó lelke vfe clárulja, azt sehol saját rut érdekökben annyira ki nem zsákmányolták, el nem ferditették, undokitották, mint: a pogány égyptoniak, induk és tibetieknél történt.

[15]) Valóban szép költészeti szavak, de a mi a megfoghatatlanságot illeti, ha az kézzel megfogásra értetett, teljes igazuk vala, ámde ha ezt észszel is megfoghatatlannak lenni tartották, már ez aztán azt árulná el, hogy a mit a bukott korszak előtti arany időben, az előzményes tudományokban jártas emberi ész positivitással belátott, ennek megtagadása volna; mi kétségtelenül arra utalna, hogy a midőn ezen megfoghatatlanság állittatott, azon eredeti feltárt tant vagy nem értették már akkor az ő lényegében, vagy sajátos földi érdekünél fogva eltitkolták azt, mi annál megvetendőbb roszalást érdemel. És kérdjük: ha ezt tsakugyan sikerült egykor felderiteni, a mint ezt a mi páratlan nyelvünk, lelkébe merevült tanai oly világosan leleplezik, akkor nem látjuk be az okát miért ne volna lehetséges ezt időnkben is kivívni. De természetes hogy az emberi-nem a való tudomány tévelyeiből, a mint akkor ugy most is egyedül a természeti tudományok tényein okulhat ki, mert a bukott korszak előtti

időkben is, tsak ugy vala a kevesb sarki észnek (—), a mindenek feletti végtelen-örök többes sarki Észt (+ — *) felfogni, s vele szellemileg összeesni.

[16]) Már az, hogy az indu ősvallás alapjai jobbára más idegen nyelvekből fordittattak át, tisztán következik: hogy az eredeti egyistenitői tan, nem a jelen ivadék őseitől keletkezett, hanem sokkal elébb, náluknál hasonlithatlanul miveltebb népektől költsönöztetett; de más részt az is világos előttünk: hogy azon nemzet, mely ezen egyistenitői tanokra vonatkozó lényeges szavakat, az ő élő nyelvében mai napon is tényleg birja, és azt felvilágositani képes, sőt ha ennek egyéb nyomai vannak, hajdanta e helyen honos volt. Senkinek sem állhat annyira érdekében a Sanskrit nyelvet buvárkodni, mint ép a magyarnak; mert a mi páratlan nyelvünk lelkét, tisztán az egyistenitői tan böltsészete szövi át keresztül kasul: az igaz, szép és jó mérveinek minden irányban megfelelőleg.

[17]) E nézet tsalhatatlanul elárulja, a hajdani bukott korszak előtti végtelen-örök okfő feltárultát, de a midőn nyilván valóvá lesz, hogy az eredeti tiszta tan, már akkor vagy tudatlanságból, vagy a pogánsághoz szító hajlamból szándékosan összezavartatott; és igy a mint a jelennapi természeti böltselet rendszerét követő tudósok, ugy ők is azonképen: sem az eszményit a valóból, sem a valót az eszményiből, — vagy a mint az újabbak magukat kifejezik: sem a véghetetlent a végesből, sem a végest a véghetetlenből, miután a véges a véghetetlenbe, ez pedig a végesbe megyen át, és igy véghetetlen és véges egy, következtetni nem tudták. Igaz ugyan a mint alább látandjuk, hogy: a mindenek feletti végtelen-örök legmagasztosb delejes éberlétü életet élő okfő ellensarki minőségei, melyek ott eszközökként mindenha tsukódva valának, tér és időbei tényezőkké kifolyva, ezeknek primitiv elemekké, s im ezek kereszt tsukodásain tüz-vizzé együlve e nagy naprendszerekkénti, és kisvilági életet élőkkel szervesen forrt össze, a nélkül azonban, a mint látni fogjuk, hogy e miatt a pantheismus tévelyébe esnénk. Distingve et salvus eris.

[18]) Ime itt is, minthogy eredetileg, a mindenek feletti okfőt az ő természetében, és ezt a maga lényegében tevő hármas: igaz, szép és jó törvényeiben felismerte, ekként az emberi-nem ezeket minden időkön át Istentől adottnak tartotta; és ha tekintetbe veszszük azt, hogy ezen törvények összege teszi: a justitia regnorum fundamentum-ját, azonnal beláthatni, miszerint az igazság nyilvánosan behozandó ellenőrsége nélkül, az emberi-társadalmak voltaképi boldogságukra nem emelkedhetnek. Irva van: A ki igazán tselekszik, a világosságra megyen, hogy az ő tselekedetei nyilvánvalók legyenek, hogy azok Isten szerint valók.

[19]) Veda, véda, nagyon rokon a magyar: védával, nemde ha a törvények az igaz, szép és jó elvein alapulnak, méltán mondhatjuk, hogy azok az embernek istentől adott jogait: v é d i k. Vagy ha ugy vesszük a Vét mint német: p h[t], tiszta magyar betüi hangzatban mint Fet, tehát: F e d - á - fedd a; — azaz, a ki a fent idézett isteni törvényeket megvetve azoktól eltér, ezen törvények által tévelyökhez mérten meg-feddetnek, ezen értelemben e törvények: Fedd-áknak is neveztethetnének.

[20]) V i s n u nagyon rokon a magyar: v i z-zel, és valóban itt is erre vonatkozik; hogy a: VIZ szó a tudós betük jelves jelentőségein, tisztán magyar szövegü légyen, azt fentebb láttuk. És igy Visnu, visnyu az ő lényegében annyit tesz, miszerint a tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredete: vizig nyul, innen: visnu; — miből világos lesz előttünk, hogy már akkor az eredetet, a voltaképi okfőig: a forró-viz fejéig kisérni nem tudták; jelül hogy már akkor nem ismerték a viznek legközelebbi alkat elemeit: a köneny és élenyt, nem ezek tényezőit: a berzetőket, nem a berzfolyam mivoltát lényegileg tevő: végtelen-örök kiterjedő s összehuzó tői minőségeit, vagy ha jobban tetszik taszító s vonzó ősi erőit, melyek mindenha mint eszközök, a végtelen-örök okfőben csukódva valának; és igy nemis láthatták be, a mindenek feletti legmagasztosb delejes éberlétü életet élő világ-Lélekből, miért és miként hullámoztak ki: a végtelen-örök kiterjedő s összehuzó minőségek,

vagy azonképeni ősi erők: tér és időbeni berzerőkké; ezek primitiv elemekké; a mintis ezek: tüz-vizzé, s a viz ötös, tői alakulásán ez egyetemes nagyegész myriad égi rendszereivé.

[21]) Siva, nagyon rokon a magyar: sivatággal mely kiégett, kopárpusztaságot értelmez, és igy majd nem ugyan azon értelmü a tüzokádók sivatagaival kiégett láváival.

[22]) Valóban abban a világosság s hév alapjai jelen vannak, mert nemde, ha a viznek alkat elemeit: a köneny és élenyt vizzé egyitjük, legelőször a világosság és hév jelenlétét tüzként tapasztaljuk létre jönni, s tsak azután látjuk a vizgőzt harmatkénti alakjában az üveg lapjára sürüdni, miből látni való, hogy azok együttiesen ugyan azon pertzben és időben keletkeznek de természetesen a hév következtében, mig a vizgőz meghülve tseppekké válik időt igényelvén, később jelentkezik. És igy a voltaképi eredet a tüz-viztől keletkezett, a mint alább tényleg bebizonyitva megfejtendjük, nem pedig: a parázs tüztől, melyhez a jelennap legtekintélyesb tudósai látszanak szitani, hiszen ez szerfelett vastag felfogású mely a voltaképi legmagasztosb delejes éberletü életet élő Világ-Lélek, Ige szellemi igazságára soha nem vezethetne.

[23]) Természetesen mint vizőzön. Valóban ha az emberi-nem társadalmi viszonyainak jobbára össze vissza kuszált, majd nem minden igazság érzetéből kivetkezett intézményeit tekintetbe veszszük, már-már megérett annak meglátogatására. S ha Athemar kiszámitásának, mely szerint minden 10,465 évben ennek bekell következnie hitelt adhatni, úgy annál inkább áll érdekében az emberiségnek, hogy minden rendü intézményeit az igaz, szép és jó isteni törvényein szervezvén, legalább véges boldogságot alapitson.

[24]) Ha az induk, eredetre (genesis vonatkozó jegyzeteit, a mellék sujtásoktól megszabaditjuk, kénytelenek leszünk elismerni, hogy azon tanok eredetileg a természeti tudományok mélyen beható tanaiból keletkeztek; mert a legelső tér és időbei kifolyást az elevei központi világosság vagyis tojásból kiindultnak tekintik. Ezekből láthatni, hogy ezen genesis, a természet ősi erőinek feltárt tanán alapult. E tanokat azonban őseredetileg nem tartjuk az induktól származni, mert az ősi erőket összetartó viz specialitása oly ismereteket feltételez, melyek a viz legközelebbi alkat elemeinek tudatát feltételezik, ezek pedig ismét oly physicai s kimiai eszközök készletét következtetik, melynél fogva ama tudatot támogató alapokat később is, a kétkedők előtt mindenkor belehetett volna bizonyitani; és ha sikerült azon ősi tanokat tartalmazó könyveket megvédeni, ugy azon tanokat bizonyitó vegyészi, physicai, tsillagászati eszközöket, mint a tudomány téreni ugyan annyi fáradalmak vivmányait, ha sajátjok lett volna azonképen eltudták volna a legkésőbbi korszaknak hagyományozni. De minthogy tudjuk, hogy ezen tanokat idegen nyelvből forditották, de továbbá saját történetükből kitünik az is, hogy a midőn jelen földterületüket elfoglalnák, már egy más néptől lakva valának, ekként világos, hogy ama tanokat egy maguknál még miveltebb néptől költsönzék. De ez más nem lehetett mint az, mely ugyan azon isteni tanokat mai napon is, tudatilag tartalmazza az ő lényeges szavainak lelkében bevésve. A mi pedig a Siva, tüzet jelentő, romboló hatását illeti, ez tsak akkor jelentkezhetett, midőn az életszervesek elhullott maradványain, a föld magva annyira izmosodott, hogy annak szerves működésén, a belizzóság annyira növekedett hogy tüzokádókként kitörve roppant földterületeket dúlt szét, mely az emberiségre nem egyszer roppant tsapásokat hozott, kivált mig földünk külkérgének roppant szikla boltozatja, s a két göntzöl felé nyilása állandóul meg nem szilárdulhatott.

[25]) E tan a specialitásoktól eltérve, általánosságokban nyilatkozik, és ha a jelen természet-böltseleti rendszer tanával nem ugyan az, de azzal minden esetre szerfelett közeli összfüggésben van, mert a mint e tan sem az eszményit a valóból, és viszont a valót az eszményiből szerves összfüggésben következtetni nem tudja, ugy e rendszernek is legfőbbkénti nyilt hibája az, hogy a mindenek feletti okfőt az Istent, mint külön álló legmagasztosb delejes éberletü életet élő szellemi Lényt, legfőbb Észt, világ-lelket nem ismeri el, hanem azt

e nyilatkozatok szerinti láthatókkal egygyé forrt pantheismusnak tekinti. Holott ha nem egyébből: a szavak lelkéből azonnal beláthatták volna, hogy nem a tér és időben levőkből keletkeztek a végtelen örök mivoltok, hanem ellenkezőleg amazok emezektől. És ha most tsak egy futó átpillantást teszünk a tér és időben levő ugy nagy — (naprendszerkénti), mint kisvilági életet élőkre, azonnal belátandjuk, hogy azok minden különség nélkül, bár több myriadokon át folytatandó életet éljenek, de végre is azok elemeikre, innen tényezőikre s legeslegvégül minőségeikre oszolva, ezzel eredeti kútforrásukra térnek vissza. Hiszen így ismerjük fel, az örök kör: körzetét. — Igaz ugyan, hogy a tér és időben levő ugy nagy — mint kisvilági-életet élők, a végtelen örök központi világossággal, mint test a lélekkel szervesen összfüggő életet élnek, de azért elenyészhetnek a nélkül, hogy a központi világ-lélek Isten valaha megszűnhetnék eredeti önálló, legmagasztosb delejes éberletü életet élni. Ime igy függ ezekkel össze ama legrégibb hagyomány, miszerint: Az ember szellemileg Isten képére s hasonlatosságára teremtetett.

[26]) Szudra, nagyon rokon a magyar tzudar szóval, és itt is ugyanazon eszmére vonatkozik; tzu vfe: utza darál, azaz: utzán darál, vagyis a ki az uttzán nyilvánosan nem szégyenli a darálást, feleselést, tzudar, vagyis a nép legalsó sepredéke, méltó megvetettje.

[27]) Páriák, nagyon rokon, a magyar: párával, mely az ember lelkétől eltérő állati életerőre vonatkozik, vagyis az állatoknak nints lelke, hanem párája, s ime itt is a legalsóbb elvetettekre, ugyan azon értelemben vétetik.

[28]) Bontzok, nagyon rokon, a magyar: bontzolással, ha megemlékezünk arról, hogy az áldozatokat végzett papok, e végett leölt állatok belsejéből tevék józslataikat sőt ha visszaemlékezűnk a hajdani égyptoni papok azon foglalatosságaikra, miszerint a minden rendü tudományok kezelése, e kaszt kizáró sajátságaihoz tartoztak, akkor épen nem tsudálhatjuk, ha azokat kik közülök bontzolással foglalkozának: bontzoknak nevezték. — És igy valószinüleg bontzoknak hivták azon tudós papi osztályt, mely különösen: az állat és ember bontz és élettanával, valamint a kimiával foglalkozott. Azokat pedig kik a tsillagászattal foglalkoztak, a magastól: magusoknak, kik pedig mindezen összes tanok alapjait, egy rendszeresen összfüggő böltsészetté s végre egélyészetté emelék, valószinüleg: táltosoknak nevezék. Sőt a Láma tibeti papok elnevezésére vonatkozó szó is arra útal: Lám-a látja, mit? Amat azaz a mindenek feletti okfőt, Istent, mint mindezek alkotóját. A Lámek történelmi szó is erre útal, a mint alább látandjuk.

[29]) Buddha, nagyon öszhangzó: a butával, és ha meggondoljuk azt, miszerint a butább népnek szándékosan butább tanok hirdetettek, ne hogy kiokuljon, akkor nem tsoda, ha magát a vallást, mely a voltaképi okfőt szándékosan fel nem deritette: buddhának (butának) és papjait is szinte igy nevezé. Sőt ha visszaemlékezünk az égyptoni papok különböző foglalatosságaikra, akkor akaratlanul is reá kell jönnünk, miszerint ezek eredetileg onnan nyerék elnevezésüket, mivel a tudós papok körül kik a való tudomány kifürkészésével foglalkozának szolgai kötelességet végzének, innen a többi, a való tudományokban felkentektőli megkülönböztetés tekintetéből, buta, butáknak neveztettek. A zárdai életben ma is fennáll ezen különbség, a szolgai kötelességet végzőkre.

[30]) Ime Mojzes 10 parantsolatjának előképe, itt szinte fellelhető.

[31]) Igy aztán nem tsoda, ha a királyok támaszsza, mely a nép okszerű felvilágosodásán, józanságán és benső szeretetén alapszik, gyökerestől kiforgattatván, elnyomóik eszközévé aljasodtak.

[32]) Ime ez már a királyok ellenében nyilvános fenyegetésnek is beillik, mintegy utógondolatként tartalmazván, ha a mi jogainkat nem védended, akkor mi a tudatlan népet,

melyet szándékosan butaságban tartunk, őket mint érdekünkben működő juhokat, barmokat, egy két kolompost elejekbe vásárolván, a pogány istenek nevében ellened fellázitandjuk, és akkor ám lásd a következést. Ime igy ri ki lappangólag a legrégibb korszakban a pogány mitust kezelőinek, az állam hatalomrai törekvésök, hogy a legelső kedvező alkalommal, mi ként azt epyptonban, tibetben, indiában sikerült is kivívniok, egyedüli uralmat gyakorolhassanak. De ime a jóságos Isten úgy akará, hogy az emberi-nem boldogságát tsak úgy élvezhesse: ha a szellemi az anyagi erőt, emez pedig a szellemi (enistenitői, sokistenitői, istentagadói) kinövéseket, az igaz, szép és jó törvényeinek korlátai közt tartván, egymást költsönösen a közép józanságban nyilvános ellenőrséggel támogatják. Itt keresendő annak legbensőbb oka, minél fogva ezen isteni törvényeket álhatatosan nem követő államok, lettek légyen azok papi vagy világiak, mindannyian szerentsétlenek valának. Itt keresendő annak is az oka, miszerint a magyarok a legrégibb időktől szerfelett tisztelték ugyan papjaikat, de túl hatalomra jutásukat, mindig féltékeny szemmel őrizték, és tekintve ama istentelen pogány idők visszaéléseit, nem tsoda. De eljő az idő s már már itt van, midőn teljes odaadással nem leend egyetlen egy nemzet is, mely istenfélő papjait ugy tisztelné, mint ép a magyar, és méltán, mert a kiokulás terén ő az első szülött magzat, mit jelenleg nem másnak, mint Megváltónk érdemein, istenfétő papjainknak, kiktől első neveltetésünket nyertük köszönhetjük.

[33]) No ez már nyiltan elárulja azt, miszerint az indu pogány mitus kezelői, a világi fejedelmek és népek közös boldogságával mit sem gondolván, a tibeti lama elvekhez szítottak, hogy igy egy közös általánosan kiható láma uralmat vívhassanak ki az emberi-nem szellemi kifejlésének örök elnyomására. Ime szolgáljanak eme események az összes emberiségnek elrettentő például, miként őrizze magát az istentagadók szellemében működőktől, kik minden időkön az egyistenitői tanra vonatkozó történetet szándékosan eltitkolták, tsak azért, nehogy a baromiságra sülyesztett buta pogány nép, ama diadalmasan kivívott egyistenitői üdv korszakára emelkedhessék. De ime hatalmasan működnek az istenfélő keresztény-téritők, kik az összes pogány világot előbb utóbb tsalhatatlanul a közönséges, általános Anyaegyházba, vagy világ-vallásba olvasztandják be. Igy kérjük a jóságos élő Istentől: a Légyent.

[34]) Ezen eredeti könyvnek egy értelmes és tiszta lelkü ember általi vizsgálatából tünend ki, valjon minő valódi értelem tulajdonitható e szónak? valjon a l a h a k alatt, nem
1 2 3 4
oly nemü: 32124 értendők, melyek a fókák nemeiből az emlősök sorába tartoznak, mint a honnan mint vizi fokozatból keletkeztek a száraz földi állatok. A nymphaea szóba fektetett eszme összeg ezt látszik bizonyitani: nymphaea forgatott tagaiban, magyar betüi jegyekben: m i n - f e j ünk - f a j unk a t. i. vizi fokban. — — Maga a fóka (emlős hal) szinte ezen vizi eredetre látszik vonatkozni, mert ez vfe: k o f a, azaz mintegy tsatsogó kofaként kikiabálja, lotsogja, miszerint a száraz földi állatok, innen a vizi állatok fókáitól, fokozatos fejlődésben eredtek. Mi az eszmék ilyeténi elrejtésén nem tsudálkozunk, miután a tudat szavai, a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein szerkesztve keleztek, miből kitünik, hogy a protosnak vélt görög phoka szó költsönzött vala. Igy a t z e t vfe: t e t z, onnan, mivel a tzet-halak tetzenek, látszanak halaknak lenni, holott vizi emlős állatok; és igy kitünik: hogy a c e t o s, c e t u s többesben c e t a c e a szavak, szinte a mi égyptoni bel ioi vagy jó tanainkból költsönöztettek.

[35]) Ime korunk némely physiologusainak: Simia quam similis, turissima bestia nobis, fokozatos állati fejleményének kezdő alapvonása, már a Láma mitus alapjaiban fellelhető, a midőn t. i. az állatok főbbjei, azok alsó fokaitól és ezek azok legvégsőbbjeiből az ázalogokból az évek milliardjainak metamorphosisán, mindig felsőbb és felsőbb fokra emelkedtek, mig végre azokból a majmok vizi fókái, melyekből az átalakulás oly hosszú útján a vérvegyületnek félfokkali nemesedése folytán, végre valószinüleg a nimfeák, emberi fokák,

innen pedig száraz földi állatokként, a niám-niámok — farkkal ellátott emberek l. a 10-ik sz. a. jegy — keletkeztek. — — Mi miután a természet minden ugrástól ment kifolyását tartjuk szemeink előtt, mindent fokonként fejlődésben vélünk kiindultaknak lenni. S kérdjük mi magukat a természeti-tudományok alapjain emelkedett tudósokat, valjon a teremtményezés melyik nemét tartják nagyobb tsudának : a fokozatos tibeti mitusit, vagy a héber tsoda általit? E két fogalom : t s u d a s t s o d a vfei értelmezésükben, miután az első d ú s t, a másik a d ó s t feltételez eszmesítésében, ezen bevésések már magukban rejtik, a dolgok lényeges megfejtését is ; miáltal a természet voltaképi mivoltából kiinduló tudós, szellem szomját: a tsuda alkotásban dúsan kielégítve találandja. Mind a két teremtményezés abban központosúl, miszerint a felsőbb foki élő állatok, valóban a hozzá járult: veres agyag (argilla rufa) mindig sürűbb keverékéből nyerék, a maguk felsőbb foki keletkezésüket, miután az agyag némi forrásba átmenni képes levén, ekként a szervesek és szervietlenek közt némi közép gyurmát képezvén, azok további kifejlésére alkalmat adott, és ezt vastartalmánál, annál inkább előmozdíthatta, mivel a mint látandjuk, a hév és világosság hozzájárulásával delejességet öltvén, ekként a vérvegyületnek mindig egy fél fokkali nemesedése folytán, végre a teremtményezés ténye, annak koronájával : az ember párral befejeztetett ; és így az isteni lelket lehelő lényeg : a d e l e j e s s é g, úgy az egyik, mint a másik genesisre vonatkozólag megvan. — — Miből kiviláglik, miszerint : a legelső felsőbb foki melegvérű állatok teremtményezésének, a legforróbb délöv alatt kelle történni, és pedig akkor: midőn a tenger alatti tűzokádók kitörései, ama forróégövi hőséggel teljesen összeesve, ezzel a forró víz állandó hozzájárulásával, az emlősök teremtményezésére az alkalom megnyílt. Ha tehát megemlékezünk arról, hogy égyptoni pogány mítus kezelőinek, a világ eredetre vonatkozva, két nemű genesisek volt : t. i. az egyik külső, mely a látszatnak megfelelőleg mindent: a semmiből származtatott ; — a másik belső, mely a bukott korszak előtti feltárt tanon : mindent a központi világosság okfőjéből keletkezettnek tekintett, ekként tisztán tűnik ki, miszerint ezen kettős genesishez alkalmazottan, az emberi eredetre nézve is, kétnemű genesisnek kelle lenni : t. i. egy kül a népé, és egy belső titkos, amazt a héber hagyományokban, tsoda alakban látjuk, hátra hagyva lenni ; — a midőn az utóbbit, mint a természet-tan fokozatos kifejlődésén keletkezettet, a tibeti mitusban, mint: a tsuda származás némi töredékét találjuk fel.

[36]) Ime a menny, purgatorium és pokol némi vázlatos előképei.

[37]) Mi e szót aegipton, aegyptos, a tudat korszak betűin szerkezettnek tartjuk, és nem egyéb, mint: az *ae-é*, az: *y*-i,-i-j ; és igy az egy é g i - i p (ép) t o n (tan), lett görögösítve : aegypton ; — ha meggondoljuk azt, hogy a görögök mindent a maguk nyelvükbe olvasztottak (amalgamísáltak), akkor ezen álmélkodni nem fogunk. Igenis itt volt letéve, megőrizve, megmentve a hajdani legrégibb bukott korszak előtti feltárt egy é g i - i p (ép) t o n (tan) tana : a belső, vagy titkos ioi vagy jó tanban. És igy kétség nem lehet, hogy az egy é g i ép - tannak itteni őrzésétől, tartogatásától neveztetett ezen ország Egyptonnak. A fejér kigyó ősi meséje is erre utal. E két nemű : bel és kül genesisből költsönözték a görög böltsek, a maguk tanaikat ; a belsőhöz ragaszkodott M. Thales és tanitványai, de főleg Socrates és Plato. A midőn Pythagoras kettős tanánál bár mind a kettőt tanította, de voltakép a külső tanhoz ragaszkodott. Eudoxus, Aristoteles is, kik pedig mindketten a hely szinén nyerének a beltanbani oktatást, ahhoz szitottak, Ptolomaeus ki a tsillagászat terén szinte az egyptoniaktól nyeré tanát, azonképen eme kültannak hódolt.

[38]) Mojzes, mi így irjuk, miután a magyarra nézve ezen eszme-szövegben egyúttal kivan némileg fejezve az, hogy : vízből mentetett meg, mert taglalva : *im ój*[a] *izes* vizes. A *viz* az *iz*[nek] azon zerusi (—O) foka, mely ha tiszta i z-etlen, miáltal minden testek, melyek a tiszta víz zerusi (—O) fok ízétől eltérnek : izesek. Innen az : iz, izes, zes szavak rövidítve a víz kifejezésére is alkalmazhatók. Ha meggondoljuk azt, miszerint a kifogott tsetsemőt ép azért

nevezé a király leány egyptoni nyelven: Mojzesnek, mivel az e nyelven vízbefúlástól meg-óvást jelent, akkor akaratlanúl is el kell ismernünk, hogy ezen értelemben megegyezett az e szerinti eszme lekötésével, mi tisztán arra utal, hogy azon időben, még értették az eszméket a szavak lelkébe bevésni. Igy József, a: józs, vfe szój, jó, fcslet élettőli óvást tartalmazván lelkében, mindannyian emlékezetes lekötések: Putifár neje, Fáraó, a bebörtönzöttek és testvérek közötti álom józslói történetében.

[39]) A Mojzesi 10 parantsolat nyomai, a mint láttuk az indu buddha tanai közt is fel lelhetők. A mi pedig a birákat mint Jehova helyettesekkénti szt. személyeket illeti, ez a tibetiek és induknál is fellelhető. Ez elvileg igen szép, mert az volna a voltaképi tzél, hogy a birák minden személy válogatás nélkül, szüntelen s mindíg: az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közt itélnének, és ha a zsidó nép e szent elvekben kormányoztatik vala, nints kétség, hogy ma is mint független nemzet fennáll. A tanulság tehát minden nemzetre az, hogy, mindennemü intézvényeit, nyilvános ellenőrséggel kezelje. Irva van: Mert valaki gonoszúl tselekszik, gyülöli a világosságot, és nem megyen a világosságra, hogy az ő tselekedetei meg ne fedessenek. — A ki pedig igazán tselekszik, a világosságra megyen, hogy az ő tselekedetei nyilvánvalók legyenek, hogy azok Isten szerint valók.

[40]) Ime a héber vallás eredetileg nem zárta ki a tantökéletesbülést, és ha az a maga idejében Jézus egyistenítői tanával egyesül, és az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt kezeltetik, világ-vallásává növekszik vala; de minthogy itt is ezen isteni tanok, a zablátlan hamis birák érdekeivel ellentétben állanának, érdemlett sirját találta — Azért mondá Jézus: A Mojzes székiben ülnek az Irástudók és Farizeusok. Mindeneket azért, melyeket néktek parantsolnak, hogy megtartsátok, megtartsátok és megtselekedjétek: de az ő tselekedeteik szerínt ne tselekedjetek: mert ők mondják, de nem tartják meg. Eljön az idő, midőn a babonaság, különtzködési vágy, a minden áron nyerészkedési düh, minden nemzetek közt ledőlend, és akkor nints kétség, hogy e szétszórt, nyelvileg kihalt, az egyistenítői tanért annyi vértanúságot szenvedett nemzet, Sem — Jafet rokonaiként példáján okulva, visszatérend azon böltsek böltsének egyistenítői tanára, ki őket az eredeti elfajúlt hitvallásból a tantökéletesbülés ösvényén a való vallásra vezetni, s a papi hierarchia oly nyomasztó békói alól felszabadítani akarta. Hozzák be a mint hozzájok mint eredetileg Semitai magyar ajkúakhoz illik, hogy ezentúl egyedül a nemzeti nyelvünket teljesen értő theologiát végezte orvos-doktorok lehessenek Rabbinok, hozzák be általánosan a magyar ajkú kisdedóvodákat, és akkor minden jobb ösvényre térend.

[41]) De ime ebben miként Üdvözítőnk történelméből tudjuk, nem mindíg voltak következetesek.

[42]) Ime ebből kitűnik, hogy volt idő, midőn isteni papokhoz méltólag, az okszerüség elvein emelkedett tiszta tant, ők védék a világi hatalmak elnyomásai ellenében.

[43]) Azon, hogy a törvények oly felette kegyetlenek voltak, ha visszaemlékezünk, hogy e nemzet is erköltsében a sokistenítés legönzőbb mételyétől árasztatott el; akkor tsudálkozni nem fogunk, ha az egy Isten tanát annyi vér-áldozatok után biztositani törekvők, melytől minden boldogságukat várták, győzelmük folytán ily szigorú törvények hozatalára ragadtattak.

[44]) Patriarka t. i. magyar jegyekben, valóban mi nem tudjuk elegendő okát megfogni annak, miért ne volna szabad nekünk az idegen szavakat kivált ha azok lekötöteszméi ennen szójárásunkkal megegyeznek beolvasztani, miután még azon lehetőség is fennt áll, miszerint ama idegen szavak, talán még a tudat korszak elfajúlt szavai is lehetnek. Mi tehát kik mindenütt és mindenben lényeget kutatunk, ama különben üdvös szabályt: miszerint az idegen szavak eredetileg irassanak (miután ez maguktól a görögöktől sem tartatott meg), ekként ezt tsak ott követjük, ahol a szavak belszövegét a jelen napi szójárásunk értelmével megegyeztetni nem tudjuk; szolgáljon ez egyúttal okadatásúl tud. Olvasóinknak. Kü-

lönös, hogy e szó nyelvünkben vfe értelmezve, a szt.-írás általi értelmet, mely szerint tudjuk: hogy ők az egyisteni éptanokat hirdették, a legtökéletesebben tükrözi vissza; a: K-K betünek tudós képesítése tisztán az ember egyszerűsitett vázlatára vonatkozik, és igy e szóban rejlő eszmesítés szerint: a vagy az, többesben azok t. i. az istenfélő patriárkák is emberek K voltak, kik tanaikra ráírták ép, vfe: p-átriár-ka. Tudjuk hogy már e korszak is végefelé, az eredeti tanoktól mindinkább eltért. — Igy e szó: Ábrahám, ha a szt.-írás által feljegyzett e korszakot méltó figyelemmel olvassuk, t. i. midőn az emberiség az ő egyszerűségében élve isten ábrája, országa vagy is annak igazságán szeretettel kormányoztatott, a legboldogabb volt. És igy az: Ábra bevésett eszmesítésében anyi mint alak, idom, ráma, rámázat, a hám pedig annyi mint fék, zabola; a: H-h, az ő tudós jelvi jelentőségében (hieroglyphjében) ülőszék, vagy hatalom, kormányzói hely, trón, az: ÁM- 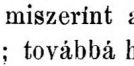 a gyeplő, fék hieroglyphi képesitése, s igy az egész szóba letett fogalom, mai szójárással kifejezve nem egyéb, mint: Isten országa s igazsága mintáján szervezett kormányzás, vagyis annak Ábraja szerinti hámozás, fékezés, igazgatás. Ha megemlékezünk Mojzes 1 K. 17-dik részének tartalmára, tisztán tünik ki, hogy: Ábram tsak akkor neveztetett Ábrahámnak, midőn az Isten áldásán, annyi szolga néppel és vagyonnal áldatott meg, minélfogva azok vezetését az isteni törvények ösvényén istenfélőleg kormányozhatta. Innen van, hogy a szt-irás Ábrahám és a patriarkai korszakot, mint követendő mennyei országlási alakot, mintaként jegyzé fel az utókornak. De ha visszaemlékezünk arra: miszerint a héberek nagy és fontos dolgokban Ábrahám, Izsák, Jákob istenére hivatkoznak; továbbá ha szem előtt tartjuk azt is, hogy Mojzes magára a Jehova voltaképi lényének felismerésére nézve, hatsak a tiz parantsolat adása alkalmával előtérbe jött: ragyogó világossági fényt: in principio erat luxkénti intésül nem veszszük, majd mi felvilágositást sem adott, akkor világos lesz, hogy e nemzet mint héber, a hajdani feltárt egyistenitői tannak voltaképi felderitője nem lehetett. Távol legyen azonban tőlünk, hogy e sokat szenvedett nemzetet ezért kisebbitsük, sőt érdemét a már megemlitetteken kivül, abban is tetézve lenni látjuk, miszerint hátra hagyott hagyományaiknál fogva, ők azok, kik az olvasást a Chaldok mintáján jobbról balra intézvén, ezáltal a tudat korszak szavainak ekkénti olvasása figyelmét költé fel bennünk. Nagyon valószinű, hogy Mojzes, ki az egyptoni pogány papoktól nyeré képeztetését, az összes úgy egyistenitői, mint sokistenitői tanokban és a legrégibb nemzetek történetében jártassággal birt, ki tehát tudta, miként nemzete egykor mint egyistenitő boldog volt, azért min sem törekedett annyira, mint azon, hogy őket, a sokistenités undok elerköltstelenitő nyomoraiból kiemelvén, a hajdani eredeti egyistenitői boldogságra vezesse vissza; s ezt annál könnyebben vélé kivihetőnek, miután tudva volt előtte, hogy nemzete hajdan Jákob, ez pedig Izsák, ki ismét Ábrahámtól származván, ez mint Sem tiszta magyar ajkú ivadéka, a vizözöntől megmentett Noe patriarkánkkal fiúi összeköttetésben állott, ki Jafet testvérével együtt az egyistenitői igaz jó tant, mely már a vizözön előtti időkben tsaknem teljesen lehanyatlott, az újvilágba átültetvén követtek. Ime, mi az egyistenitői tannak a pogány világ közepettébe való beékelésében látjuk Mojzes roppant és megbetsülhetlen érdemét, és sajnos hogy ezen szent törekvését, a visszaélések következtében, főleg a tantökéletesbülés erőszakos megakadályoztatásánál, tökéletes telyesedésbe nem mehetett. — S most menjünk át Ábrahám családjának benső történetére s mit tudunk róla? Nemde Ábrahám felesége Sára, látván hogy mennyire óhajtana férje (miután anyagiakkal és annyi néppel áldatnának meg az úrtól) egy fiú gyermeket, minthogy pedig Sára magában vélné rejleni a magtalanság okot, gyöngéd szive megesvén férje bánatján, bevivé Hágár (12342) leányzót Ábrahám sátorába, hogy szülne neki fiat. De ime midőn ezen elbizakodott hálaadatlan leányzó, Sárát magtalanságáért szemrehányásaival illetni elég vakmerő volt, mi történt vele? Nemde Sára megsértett érzetében a háztól elüzte őt, és a midőn a pusztában elkeseredve az angyal vele találkoznék, mi tanátsot

adott ez Hágárnak? nemde: hogy térjen Sárához vissza s engedelmeskedvén neki, rendelje magát alája; azért nevezték aztán született fiát: I s m a e l-nek, mivel illetlen magaviseletéért
1 2 3 4 5 6
botsánatot kérvén Sárától, ezzel kiengesztelé el-símí-tá (innen Ismael) Sára megsértett mél-
56 21 31 4 1 2 3 4 56
tóságát. — De ime a midőn később Ábrahámnak, az utazó angyal megjelenve tudtul adná: hogy Sára felesége bárha idős volna fiat szülend, és a midőn ez valósággal beteljesedett, mi történt Hágárral? Nemde Sára e követelő nőtől tartva, annak féltékenységében, hogy saját fiát közösen szerzett vagyonukból férje tetemesen megrövidítendi, azt Ábrahám megjutalmazván, ezzel végkép elbocsátá. S miért nevezték Ábrahámtól nemzett Sára fiát I z s á k nak?
1 2 3 4 5
mivel Gerár filiszteusok városában a J á s z o k földjén született. A magyar törvénykönyvből
1 4 3 2 5
tudjuk, hogy a Jászok a régibb időkben: filiszteusoknak is neveztettek,—a midőn a kúnok, a régi okmányokban egész 1681-ig kananeusoknak is hívattak. — De ime midőn Ábrahám az úrtól kapott parantsa következtében Sárától született egyetlen fiát Izsákot feláldozni készülne, sőt azt már megkötözvén a máglyára helyezé, mi történt vele? nemde az Ábrahám engedelmességét próbára tevő úrtól szózat jöve, hogy az ő kötelékeiből oldozná ki Izsák fiát, és ama bokrok galyainak szövevényeibe szarvainál felakadt juhot áldozna fel fia helyett, és Ábrahám tsakugyan hátra pillantván, ott látta a juhot, melyet fel is áldozott. Ime ezen történelem az á l d o z i k igében azonképen bennrejlik, miután ez lényegében azt jelzi: o l d o z d - k i
1 2 3 4 5 6 7 4 2 3 4 5 3 7 6
a z o n-á latot és á l d o z d fel azt Izsák helyett. — De menjünk tovább, kik voltak Izsák fiai?
1 5 4 1 2 1 2 3 4 5 3
nemde: Ezsau s Jákob, nos a szt.-iratok jegyzetein, miért nevezték az elsőt Ezsaunak? nemde mivel: eszes vadász volt; úgy ám, de e szó bevésése a mi páratlan nyelvünkben ugyantsak ezen eszmére vonatkozik, mert az a ú - a ú nem egyéb, mint a vadász eb, kopó tsaholásaira vonatkozó viszhang legrövidebb (praecis) fogalmára utaló eszme összeg, és ha most ezen eszméket összesommázuk, magában rejti azt, hogy: E z s a u - e s z e s vadász au volt. De elemez-
1 2 3 4 5 1 3 2 1 3 4 5
zük tovább miért nevezték Jákobot igy? nemde mivel Ezsauval iker-testvérek levén, szülés alkalmával bokáját fogta Ezsaunak, nos Jákob vfé b o k á j, és igy ezen történelmi esemény Jákob elnevezésében azonképen benne rejlik. — De taglaljuk tovább, nemde midőn az előszeretet fondorkodásain elragadtatott anyjától, az első szülöttségi áldás elkoboztatott Ezsautól, ennek bosszújától méltán remegvén Rebeka, Jákobot Lában testvéréhez Mezopotámiába bujtatta, s igy a bujkálás, a Jákob vfe bokáj, bujkály történelmi szavában azonképen bennfoglaltatik; de benne rejlik az is, hogy Jákob tsakugyan gyalog, saját lábain ment Lábánhoz M é s o p o t á m i á ba, azaz mivel M élyen s o pánkolva vált el szeretett szüleitől, de midőn Meso-
1 2 3 4 5 6 7 8 9 1 2 3 4 5
potamiában Lábánnál tsakugyan fellelé t á m j á t (i - j), vagyis támaszszát, végre kiengeszte-
6 7 8 9 7 6
lődött sorsával. Ime mind oly bevésések, melyek ezen történelem elfelejthetlen mnemonicai lekötésére vonatkoznak. Ezek bevésésein jutunk az eredeti legrégibb ősi mesék hagyományaiba rejtett voltaképi eseményekhez is, megkülönböztetvén a mitsem jelentő sújtásosságot a valótól. De ime midőn Jákob Lábánhoz jutott, kiért szolgált hét évig? nemde alkuszerint,Ráchelért. Nos midőn a hét év eltelt, kit kapta feleségül? nemde Leát, azért lőn aztán az ő történetileg lekötött neve Lea, mivel Jákob megtsalatván, másnap a világosság beálltával, Rachel helyett lelé A*, vagyis az első szülött öregebbik leányt, azaz rövideden lelé A-t-L e á t. És a midőn új hét évi szolgálatjáért végre az oly annyira szeretett Rachelt (ach-ts) is tsakugyan megkapná feleségül, helyesen vésték be eme történelmet Ráchel nevébe, miután az első hét év eltöltével Ráchtsel-lel megtsalták. — Lábánról tudjuk, hogy pogány bálványyzó volt, ki nem egyszer szegte meg Jákobnak adott szavát. — De menjünk tovább, miért nevez-

ték később Jákobot Izráelnek? nemde mivel nemtsak magát, hanem fiait sőt szolga népét is megjelezé, metélé, mire aztán Izráel-nek nevezték, mi lelki bevésésében annyit tesz
1 2 3 4 5 6
jelez-rá. — Ám pillantsuk át Juda Támár-támadrám mennyéveli eseményét, s mit
1 5 6 5 2 3 4 1 2 3 4 2 3
találandunk ott? nemde midőn annak harmadik fia Selahvali összeköttetése mellőzve elhallgattatott, és a midőn Judától, tsellel teherbe esvén, e miatt az illetők Támárra rá támadtak, nemde a hármas zálog kimutatásával, a támadók bántalmazni nem mervén, eltávoztak.— — De a midőn az iker fiak megszülettek, mi történt? nemde a bába midőn a kisded magzat karját kint lenni látná, azon reményben hogy ez leend az első szülött, hogy el ne tévessze, a kezénél levő köldök lekötő-galanddal karjára karperetzet kötött, és azon nézetben hogy ez született először, azt Péretz-nek, mi lelki bevésésében annyi mint ép-éretez neveztetett, és
1 2 3 4 5 6
méltán, mert közönségesen az érettebb magzat szokott elébb születni; de helyesen neveztetett ő később Péresnek is, miután e miatt némi per támadt; — de a midőn a második is megszületne s a bába bámulatára a kötött kar-peretz-et ennek karján látná kötve lenni, ekként mivel ez, a vajudások közt karját rák-ként visszahúzta s utómaradt, azért lett aztán az ő neve Ze (vfe ez) rák, azaz Zerák. — És most nézzük József történelmi szavát, mit
1 2 3 4 5 6
foglal ez magában? nemde jó vfe ój — józs vfe szój, — sef vfe fes szavakat, vagy
1 2 2 1 1 2 3 4 4 3 2 1 4 5 6 6 5 1
is József történetére vonatkozó összes eseményét, mert ő vala azon józs, ki testvéreinek, Fáraónak és a bebörtönzött hivatalnokoknak álmait oly eredmény teljesen megjózsolá, ő vala az ki Putifár neje ellenére a feslett élettől megóvá magát stb. Igy Tzipora-pitzi-orra,
4 5 6 1 2 3 4 5 6 7 4 3 2 1 5 6 6 7
azaz azért nevezték ama leányzót igy, mivel pitzi orra vala. — De tekintsük át Lót Ábrahám testvérének történelmét, és kérdjük nem helyesen nevezték-e őt Lót-nak? miután az angyal Sodomába (Sodoma vfe a módós, azaz gazdag) jövén, intette őt hogy futna, lót-na családjával együtt Sodomából és osonjon ama távolabb fekvő Sóár városába, mert addig mit sem tehet;
1 2 3 4
s tsakugyan midőn oda megérkezett beállott a végzet teljes veszély Sodoma s Gomorhára; méltán nevezték aztán ama mentő várost Só-ár-nak, mivel ezen történelmi szóban tsakugyan benne rejlik az angyal ama intése ósony árra, s tsakugyan megmenekült Lót az ő
2 1 3 4
leányaival. De benne rejlik ama történelmi szavak lelkében, annak oka is, miért kelle Lót feleségének büntetésül só-bálványnyá merevedni, azaz meghalni, mivel Só-ár-ba osont alkalmával meg nem állhatván a vissza-nézést, ezzel elárulta szívében, hogy ama romlott er-
1 2 3 4 5 3 4 2 1
költstelen, minden isteniből kivetkezett pogányokhoz szitván, belsejében bálványzó volt. — Valóban minél mélyebben vizsgáljuk ama eseményekre vonatkozó lényeges szavak bevéséseit, annál inkább meggyőződünk, hogy a héber történelem egyetlen egy lépéssel sem vihető tovább Jákob eseményénél, mert ettől fogva, a mint a történeti szavak bevésései elárulják, tisztán a mi nemzetünk eseményeibe olvad be. Tudjuk, hogy midőn Ábrahám rokon-ajkú népével Chaldaeából kijött, onnan több szolgai népet hozván ki magával, ezek elszaporodott vegyülésével lőn aztán ezen eredetileg tiszta magyar ajkú nép összezavarva. Ime igy enyészett el a héberek eredeti egyistenitői vallások, nyelvök s országlati rendszerök, miután Egyptonba vándorolván, ott pogányságra fajultak. Ime igy ismerjük aztán fel azon az egész emberi-nem eseményeire vonatkozó legrégibb egyetemes történészetet, melyet a hajdani egyistenitő táltosok, valószinüleg még azon időben, midőn a nyomda feltalálva nem vala, a tudós betük jól és állandóúl meghatározott jelvi jelentőségein szándékos kiszámitással, tsak azért vésték be oly tsuda böltsességgel páratlan nyelvünkbe, hogy a legkésőbbi időkben is ismerje fel magát azon ős nemzedék, melynek nyelvébe az összes emberi-nem története s az

isteni tanok, vagyis a való tudomány örökre letétetett. — Nem lehet kétség, miszerint Mojzes ezen tőredékes történelmet, az egyptoni ioi vagyis jó tan irataiból szerzé. — Helyesen mondá tehát, Cantu Caesar: hogyha egyetlen egy nemzetnek sikerülend, az ősi eredetre vonatkozó történelmét felderíteni, ezzel az összes emberi-nemé is leleend leplezve. Itt tehát a végső ideje, hogy az egész világon szétszórt; eredeti ősi nyelvét, önállóságát elvesztette Héber nemzet, enmagát felismervén, visszatérjen azon legrégibb ősi eredetű nemzethez, melyből Sem Ábrahám ivadékaiként kiindúlt. — De ideje hogy végre valahára nemzetünk tudósai is ezek felett kiokulván, szigorúan kutassák a mi legdrágább nyelvünk lényeges szavainak lelki bevéséseit mert ezek alapján ha az okszerűség ösvényétől el nem térnek, akarva vagy nem, be kell látniok, hogy a való tudomány emberi fogalmakhoz alkalmazottan, tsakugyan a mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkében vagyon böltsészetileg letéve, melynek felismerésén az anyag lényege, kisvilágunk — és ez egyetemes nagyegész nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfője is, az ő szellemi igazságában felderülvén, ezzel Isten országa s annak igazsága is az ő hármas, az egész egyetemiségre érvényült igaz, szép és jó törvényeivel fel leend ismerve, mi által mindnyájan a való tudomány terén egyöntetű értelmüségre jutván, ugyanazon egy világ-vallásba központosulandunk.

[45]) Zenda-veszta, ugyanaz a magyar zendülést-vesztával; nemde, ha az emberi társadalmakat kormányzó törvények, az isteni igaz, szép és jó lerombolhatlan igazságán alapulnak, valósággal minden zendülési forradalomrai, lázadásrai hajlamot vagy törekvést el-veszít, kiolt, innen méltán nevezték aztán ama igazságos törvényeket: Zendülést-vesztőknek, Zenda-vesztának. Már ezen szavak elemzéseiből is tisztán tünik ki, hogy a perzsák ezen törvényeket kivonatként, a szomszéd Szittya népektől költsönözték, és nem miként némely honni tudósaink vélik, ezek vették volna amazoktól; és ehez valószinűleg az járult, mivel a médiai területen Sem, Jafet elköltözéseik után, a Kám pártján szétszórtan visszamaradt, szittya lelkülettől áthatott, magyar ajkú filiszteusok és kananeusok, a szittyáktól támogatott forradalmi vívmányain elfogadni kényszerültek; melyeket ők aztán saját viszonyaikhoz alkalmazottan tsak átidomítának, mi annál valószinűbb, miután azon törvények a perzsáknál rövid ideig tarták fenn magukat. A midőn a szittya intézmények sokkal szabadabb alapokon nyugodtak, minthogy ők papjaikat ugyan mindig nagyon tisztelték, de túlhatalomrai jutásukat szerfelett féltékeny szemmel őrizték, nehogy ebből, a mint a pogány államok szomorú példái tanúsíták, vallás-szigor és végre papi uralom keletkezzék. Már ezen szavak elemzéseiből is okiratilag tűnik ki, hogy ditső nemzetünk alkotmánya sokkal régibb, mint egy némelyek vélik; melyet mi eredetileg Noe s istenfélő fiai Sem-Jafet hagyományain, azon bukott korszak előtti időkből tartjuk keletkezettnek, midőn az egy Istent, annak országát és igazságát az ő lényegében felismervén, annak mennyei országa mintáján emelé e legigazságosabb szeretettől áthatott aristokratikus nemzet saját királyok Isten országa mintáján emelt legfenségesb trónját (l. a király szó eredeti tudós betük jelvi jelentőségein — hieroglyphjein — alapúlt elemezését, a betű-rendszer rovata alatt).

[46]) Ime tehát nem maradt a hitkezelőknek, mi az önzetlenség szép tanúsága.

[47]) Ahrimann, eredetileg valószinűleg onnan, mivel ez mindent árért, haszonért, jutalomért, érdekért tőn; és hogy azt kivihesse gonosz szellemétől áthatva, szüntelen tselszövényekben fondorkodott, ármánykodott. E perzsának vélt szó ugyanaz, a magyar ármány szóval; miből, és számtalan más szavakból kitűnik, hogy a perzsák a magyar ajkú népekkel vegyült viszonyban éltek, és ez a héber történelemből is kitűnik, miután világos hogy ott a Filiszteusok őt fejedelemségei, a Kánáneusok, Szidóniusok, Hiveusok, Perizeusok, Ezsau és Lót maradékai a Seir, Moab, Ammon földjein az úr parantsára sértetlenül meghagyattak. De ebből a 44-ik sz. a. jegyzeten kitűnik, hogy maguk a héberek is kivált a városokban, a magyar ajkú népekkel szinte vegyült viszonyban éltek.

[48]) Hiszen ha az kifürkészhetlen lett volna, ez szerfelett szomorító lenne az egész emberi-nemre; és hogy ez életbe átvitten valósággal kivívatott, erről kezeskedik a mi isteni eredetü nyelvünk, lényeges szavainak lelkébe vésett, oly világos tana.

[49]) Ime a jövendő feltámadás eszme rajza itt is megvolt. Vagy talán arra vonatkozik, hogy a voltaképi eredeti okfőnek, Isten országa s igazsága megholtnak vélt hamvaiból, phoenixként ifiodtani feltámadásuk következtében, ők is kiokulván, jókká lesznek.

[50]) Ime az őrző angyal itt is ismerve volt, de nints biztosb őrző angyal az Isten tudatánál, mert ekkor a háttérbeni, mi féket sem ismerő önistenítők, sokistenítők, istentagadók is kijózanodván, az igaz útra térendenek.

[51]) Ime a voltaképi vallás eszményei, ha t. i. az emberiség legnagyobb része az isteni tudatban neveltetvén felébredend. Tsak az ily vallás számithat, és van a jó Istentől világ uralomra rendelve.

[52]) Ime az alkotmányosság legszentebb elvének némi alapvonása (l. a 45-ik sz. a. jegyzetet).

[53]) Ez a mint tudjuk honos volt más nemzeteknél is, de különösen tudjuk azt is miként a későbbi hazai törvényeink bevallják, sehol oly tiszteletben nem tartatott, mint a magyaroknál; és ezt a f e l e s é g szó, mely tisztán a felebaráti szeretett egyenjogi törvényeinek feles-társi elvén alapszik, egy maga okiratilag elegendően bizonyitja. Miből kiválik, hogy ama törvények eredetileg Noe (oe-ö) jó tanán, a nők társadalmi viszonyainak egynejüségi egyenjogúságán alapult. Sőt maga a p a r a d i t s o m, é p - a r r a - é d i - t s o m° szó lelki bevésése is arra utal, hogy ama arany korszakban, az é p a r a, mindenkinek biztositva vala, de ha azzal egyszer a házassági t s o m ó megköttetett, azt mint megoldhatatlant, senkinek feloldani, elválasztani vagy elrabolni bár a leghatalmasbnak többé szabad nem volt.

[54]) Jól mondják, tehát némely tudós hazánkfiai, kik a magyar alkotmányt nem ezer évesnek, de rég elévült időktől keletkezettnek lenni tartják, mert az valóban oly régi, mint a mióta ditső elődeink böltselmök következtében magának a magyarok élő Istenének szellemi igazságára jutottak; mert a jóságos Isten maga sem kormányozza az ő székekszéki legmagasb trónjából mennyei birodalmát korlát nélkül, hanem az egyszer mindörökké megalapított igaz, szép és jó legállandóbb, és soha senki kedvéért vissza nem vonandó, nyilvános törvényei által, melyek zsarnokságra teljességgel nem vezethetnek; miután ezeket e mindenség egyetemes, világi, birodalmi s minden egyes országok jogaivá emelte. Azért világositá ki e kietlen mindenséget, hogy az ő képére s hasonlatosságára teremtett lényei, ezek igazságát szellemileg belátván, azok felismert mintáján szervezzék, mint eszes lényekhez illik, e földön saját országlati rendszeröket. — Ezen szent törvények alapjain jöttünk mi is létre, és tartattunk fenn annyi ezer s ezer évek elévült szakán át, és fenn is állandunk mindaddig, mig a jóságos élő Isten tzéljában mint eszes lényekhez illik, működni meg nem szünendünk. Ne mondja senki hogy a mint a holdak, mint egykori kihalt bolygók, és az égőüstökösök elárulják az azokkal ellenkező romboló törvények uralkodnak, nem mert ez bizonyára tsak azon égitestekkel történt, történik ét történend, melyeken a szellemi lények fokozatos kifejlődése vagy el nem éretett, vagy az élő Isten tzéljától teljesen eltérve, mint többre úgy sem érdemesek elenyésztetnek. De ne hozza fel ellenvetésül senki azt sem, miszerint itt a földön is, a mint a tűzhányók, földingások és iszonyú viharok elárulják szinte uralkodnak a romboló törvények, és ép azért oszolt a legrégibb időkben az emberiség két t. i. a jó szellemet szeretetből, és a rosz szellemet félelemből imádókra; nem, mert bárha ez igaz, de ezek rövid ideig óráig az anyag lényegéből folyó rázkódtatások, melyek tsak addig fordultak elő bár roppant időszakokban, mig földünk belsejében az iszonyú szikla-boltozat és a két göntzöl nyilásai szervesen meg nem alakúltak, a midőn aztán a rombolások legfeljebb igen rövid ideig tartó zavarokra szállottak alá. Hiszen ha a romboló törvények lettek volna uralgóbbak, e földről már

régen elenyésztünk volna, de ép azért mivel az igaz, szép és jó törvények ama rombolókéit hasonlíthatlanúl felülmúlják, lőn lehetségessé, hogy mind e mai napig annyi ezer és ezer évek elévült szakain át fennállunk, s igy a potiori levén a denominatió, ama romboló törvények tsak kivételesek, és Isten ostoraként tekinthetjük, hogy általok mindannyiszor, a hányszor az igaz ösvénytől eltértünk, az igaz útra vissza térjünk.

[55]) Szitty a, ha e szót az ő lelki bevésésében taglaljuk, szerfelett bő tartalmat tanúsít, mert magában foglalja a szi tált, vfe tiszta, atya eszméit. Azaz ezen annyi nemzetek főtörzs nevében, mintegy dióhéjban szorítva azt tartalmazza, hogy ők valának azok, kik a vizöni rombolások után, a Noetól megmentett egyistenítői jó tanokat, az újvilágbani meghonosításával szítani, eleveníteni és a sokistenítői pogány tanok vegyülésétől tisztítani, szitálni kezdék, miért is méltán neveztettek Szittyáknak.

[56]) Theophilactus Stritternél. Tom. III. p. 70.

[57]) Lásd e szó taglalását a tájékozás rovata alatt, a honnan a perzsa Izdan, Izden és indu Isanach keletkeztek.

[58]) A perzsa ahriman, ugyanaz a mi ármányunkkal. Ne tsudáljuk tehát, ha eme eredeti isteni magas (magusi) tanok, az ármányok viharjain, melyek az egész földet a sokistenítés undok hálozatával elárasztá, idő folytával nagy részben szinte elfajultak; de azért a Jafet-törzs mag népe, az egyistenitéstől soha el nem tért. Bár elkell ismernünk, hogy a kámitai filiszteusok, kánáneusok, avarok sat. által, kik a régibb területen a pogány uralmat megúnva, a Jafetiek közé tértek vissza, erköltstelen, romlott, elfajúlt tanaiknál ezek kebelében nem tsekély kárt okoztak.

[59]) Lásd e szó taglalását a második rovat alatt.

[60]) Ezt különösen a reformátusok, a jelen időben is megtartják.

[61]) Táltos, vfe s-ot-lát, mire önként azon kérdés támad: mit lát? az egélyészetbeni jártasságukat tudván, önként következik: hogy e tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét. Nem lehet kétség, miszerint ezen istenfélő erköltsös tiszta életet élő nős papok tárták fel, az összes mitusi tanok kiindulási pontjául szolgált eredeti egyistenítői tanokat, és ebben annál kevesebbé kételkedhetünk, miután tudva van, miszerint ők a népnek nemtsak lelki papjai, de egyúttal testi orvosai, tisztviselői is voltak; kik tehát az összes tudományokban jártassággal birván, felvalának tapasztalatilag ruházva azon képességgel, melynélfogva e szent hivatásuknak tettleg is megfelelhettek. De ezt azon bukott korszak előtti egyistenítői táltosokra értjük, kik a való tudomány terén, a mint a papok különböző működési elnevezésükből látjuk, egy nyilt tudós egyesületté alakulván, abban minden egyes tudományok szakosztályokként gyakorlatilag kezeltettek; minek következtében egyik szakosztály az általános növény, állat és ember bontztanával; —mások az általános de főleg az ember élettanával foglalkoztak; — mások az anyag és testek ki s mi voltának lényegileg való felismerésében működtek, ismét mások, kik a physicaval, a magas tannal vagyis tsillagászattal mások kik a mathematicával, földismével, mérnökséggel, nyelvészettel, országlási, törvénykezési, oktatási sat.; és végre mind ezek osztályai felett vala egy legmagasb, valószinűleg táltosi osztály, mely mind azon tanok összfüggő egységét böltsészetileg rendszerezvén, legeslegvégül az állam-egységet szervesen áthálozó legmagasztosb egélyészetté emelé. — De nehogy ama legvilágosb egyöntetű értelmiségen alapúlt legvilágosb isteni tanok valaha elenyészhessenek, a tudós betűk jól és állandóúl meghatározott jelves jelentőségein praecis és exact fogalmak szövegén a leglényegesb szavak lelkébe vésték; miáltal a világ-vallása s világ-nyelve örökre letétetett. Melyek mindaddig mig a magyar nemzet fennáll, mindannyiszor ahányszor a föld teréről ama isteni tanok elenyészendenek, a mint a tantökéletesbülés ösvényén annak bizonyos fokát elérendi, ugyan annyiszor az ő megholtnak vélt hamvaiból phoenixként ifiodtan újból felelevenedvén, ezek derítményein az összes elfajúlt emberi társadalmakat reorga-

nisálván, a dolgok nagyrendjére s ezzel az isteni dolgok legmagasztosb tzéljára vezetendi vissza. Ime igy ismerjük fel ama legrégibb szájról szájra mind e mai napig elhagyományozott mondat lelki igazságát: „Ne bántsd a magyart".

[62]) Jós, vfe s-ój, Józs vfe szój, azaz tanátsaikkal óvták a népet teendőikre; mint Józsok előre megmondák a jövendőket; — mint szószólók ők voltak közbenjárók a népek ügyeiben, ők az engesztelő békebírák; mint szónokok, ők hírdették az Isten igéit sat.

[63]) A költők, valószinüleg egyek voltak a józsokkal, kik a leölt áldozandó állatok bensőjéből, az illetők viszonyaikhoz alkalmazkodva költék jóslataikat. Ők valának az ősi idők eseményeit magában tartalmazó mesék költői; a hősi tettek, költői alakban letett elhagyományozói, a nyelv szépítői, annak egyszerüségét előmozditói sat.

[64]) Ha meggondoljuk azt, hogy a pogány mitus kezelői, tsak nem egyedül földi érdekektől vezettetve, mindenütt a népek szellemi elnyomásán, romlásán működtek, akkor mitsem álmélkodhatunk, ha a magyarok saját papjaikat bár szerfelett tisztelve, de féltékeny szemmel őrizték, nehogy túlhatalomra jutván, ebből vallás szigor és végre papi uralom álljon be. Ezen féltékenységük e honban is különösen Robert Károly alatt is megujult. Sőt a reformatiónak nagyobb mérvekbeni elterjedése is, főleg ezen s legdrágább ereklyénk édes anyai nyelvünk kifejlésének lebilintselési, a latin nyelvveli elfajulási féltékenységének tulajdonitható.

[65]) Jól nevezték el ezt történelemnek, mert e szó az ő bevésett lelkében annyi, mint az én folyton folyt eseményeim leirását, és azoknak az utódokra való elhagyományozását megtörte az elem, viszontagság, vagyis rövideden: tört-éngem az elem; de jól nevezék ezt ismét történészetnek is, mert a mit a természeti rombolások, dühös bosszuálló háborúk s elem megtört, azt az ész a fennmaradt legrégibb szétszórt töredékes hagyományokból, egyes okiratok, faragmányok és fennmaradt romokból sat. összeszedetvén kipótolhatja, innen történészet. De a történet tsorbáit egyetlen egy nemzetnek sem sikerülend oly észszerüleg kipótolni, mint a magyarnak; s miért? mivel szerentséjére ő birja azon isteni eredetü nyelvet, melybe a feltárt arany-korszakban a való tudományt, és az összes emberi-nem történetére vonatkozó eseményeket, a tudós betük jól és állandóúl meghatározott jelves jelentőségein oly tsuda módon sikerült bevésni. Ezek benső felismerésén mondók előzményes művünkben: Lingva hungarica est una ex perfectissimis, complectens in se: aureae aetatis philosophiam revelatam.

[66]) Ha ugy vesszük, hogy e földi boly gó eredetileg egyedül víz volt, és igy a vízi növények és állatok lesüppedt maradványaiból s ürüdött a földes rész, akkor teljesen igaza volt

[67]) Már az, hogy mindezek kifolyása egy közös központi világosságból keletkezettnek tekintetett, már ez maga is elegendő tanúság arra, hogy ezen tan az anyag lényege s kisvilágunk felismert okfőjén indult ki.

[68]) Jupiter, azaz juh-épit-ere vagyis az eszméket takaró é szóban jupiter, az van bevésve, hogy a gyenge juh, birka velejüek épithetnek az ily pogány álistenre, kik a való tudományt, az okszerüséget megvetvén, azzal mitsem gondolnak.

[69]) Vallás, igaz tsak egy lehet, és ez a tudat vallása, az mely isteni származású évangyéliomunk maximáiban böltsek-kövekénti alakjában, — és az mely legdrágább ereklyénk édes anyai nyelvünk lelkébe, emberi fogalmakhoz alkalmazottan van letéve; miből önként következik, hogy bár mely vallás, bár mily szép erköltsös tanokat foglaljon magában, és bár mily földi s mennyei igéretekkel halmozza el követőit; de ha az a tantökéletesbülést miként megváltónké az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közt szabadon tárva nem hagyja; hanem a való tudomány kifejlődését miként Mahomed gátolja, az emberi-nemre üdvös nem lehetend soha (l. a vallás szó taglalását a 12-ik sz. jegy.)

[70]) Ha tekintetbe veszszük a víz alkotó elemeinek ösztsapásaik alkalmával előtérbe jött tüneményeket, midőn t. i. világosság, hév, dörgés s víz támad, látni való, hogy mind a két nemü eredet az anyag lényegéből folyva, egy közös együttes alkotásba központositható,

minthogy a víz elemeinek össztsapási tüneménye alatt a világosság és hév látszik ugyan legelsőbben szembesedni; de ha illő tekintetbe vesszük azt: hogy a víz állománya, a hőség folytán gőz alakulást nyer, ekként mig az, az ő szerfelett kiterjedt gőz állapotából meghülve tseppekké töményül, időt igényelvén, mulhatlanul később jelentkezik; — akkor látni való, miszerint ugy az egyik, mint a másik nemü alkotás megelőzést nem igényelhetvén, a tüz-víz alkotást együttiesnek tekinthetjük. Sőt ha figyelembe veszszük azt is, hogy ugy az egyik, mint a másik esetben a berz-erők azon végleges tényezők, melyek alkotják bensőleg a víznek köneny és éleny elemeit, melyek ellobbanása alkalmával szinte világosságot és hőséget látunk szembesedni, ekként e két nemü eredet közt, minthogy: „In principio erat lux" — „verbum" eredetében központosúlnak, lényeges ellentétet nem találunk. — De ezúttal jól megjegyeztetni s megkülönböztetni kérjük, hogy ez alatt a parzsok, parás-tüzi genesishez, mely a tudatlan nép durva fogalmához vala alkalmazva, s melyhez jelenben is több tekintélyes tudósok szítanak, a mint alább a legvilágosabban kimutatva látandjuk, teljességgel nem járulhatunk; miután ezen eredet a voltaképi okfőre, a legmagasztosb delejes éberlétü életet élő szellemi igazságra, a forró víz fejére sohasem vezethet.

[71]) Valóban az emberre nézve nagyobb szerentsétlenség nem volna, mint ezen állitás, ha e tekintetben a szellemben szomjúhozókat teljesen megnyugtatni lehetséges nem volna.

[72]) Ez pantheismus volna, de amint ezt a 25-ik. sz. a. jegyzetben láttuk és az élet rovata alatt még bővebben adandjuk elő, az nem áll.

[73]) Már a régi időben, minthogy minden egyes tsillagnak nevet nem adhattak, azo kat tsoportokba összesitették, melyeket aztán szokásaikhoz mérten különnemü állatok, vagy egyéb tárgyakhoz hasonlítva képesiték. Ily tsoportos tsillagok számát a régiek 48-ra vitték, jelenben körülbelől 108-ra emelték. Ha figyelemre méltatjuk a tsillagzatos állat-kört, nagyon valószinü, hogy ezen körre szorított képesítés, a mint az alphabet tzikke alatt bővebben látandjuk, nem egyéb volt, mint a tér és időben levők eredetének, az emberi-nem történelmének és foglalatosságainak, szokásainak dióhéjba szorított mnemonicai képesítése. S hogy ezen állatkör valósággal az égyptoniaktól keletkezett, mindinkább nagyobb elismeréssel látszanak elfogadni a tudósok Dupuis ama véleményét, mely szerint a legrégibb időkben, a nap a nyári megállapodás szakában a Bak jegyében állott, midőn a tsillagzat a maga legmagasabb állását nyerte el, és igy bakkal hasonlíttatott egybe, mely a mint tudjuk a magasságot kedveli; s valóban a bak, minthogy legmagasabb tető pontját elérte nyugvó helyzetben képesíttetett, mi a nyári napfordulat eszmesítésére vonatkozik; — az ő halfarka, a nem sokára bekövetkező áradásra utalt. — A vízöntő az áradásnak jelképe vala, mely augustusban kezdi el növekedését, de minthogy a Nilus tsak septemberben éri el a maga legmagasabb állását, ekként a Halak jelképe azt jelvezi, hogy a víz egész égypton területét elborította. — A kos jegye, october hónak felelt meg, midőn a víz a legelőkről lefolyván, ezek dús tápot adának az ezzel élő több nemü állatoknak. — A bika a szántásnak idejét adta tudtul, melyet az égyptoniak ezekkel végzének, a szántó-földek ottan novemberben vetettek be. — Az iker (siker) az ifjuság, termékenységnek jelképe, bő termésre tzélzott, minthogy a kikelés ideje decemberben állott be. — A rák a téli megállapodás, vagy fordulatnak jelképe, a ráknak lassú visszafeléi haladása a január hóra tzélzott, a midőn a nap felső jegyéhez tér vissza. — Égyptonban a természet legtevékenyebb februárban, a nap erejében ismét kezd növekedni, a midőn az oroszlán jegyébe lép, valószinüleg a növekedő erőt eszmésiti. — A szüz jegye a legbetsesb, az aratás időszakára vonatkozott, minthogy martiusban arattak. — Az éjegyen igen helyesen a mérő jegyével jeleltetett, mely april havára esett. Májusban a máj s egyéb ragadós betegségek uralkodtak, melyeket az évszak rendkívüli hősége s az aethiopiából jövő tollongó szelek idézék, és Skorpio jelével jeleltetett e veszélyes időszak lekötésére. — A nyilas végre befejezé az évet junius hóban nyillal felfegyver-

kezve üldözi a mérges scorpiot, mintegy a nemsokára beállandó szelek változására s ezzel az ártalmas kigőzölgések és innen okozta betegségek megszüntére, az uj napfordulatnak isméti bekövetkezésére tzélozván. — Az égyptoniak nyilasát, a görögök a két artzú Janussal tserélték fel, t. i. az egyikkel a múlt, a másikkal a bekövetkező új év felé fordulva, általa az örök kör befejezett szemléletét képesítvén; de minthogy az égyptoniak állatkör nyilása, a mint alább látandjuk, az ég istennyilaira s igy a tüz képesítésére is vonatkozik, az égyptoni állatkör jelvei pedig, nemtsak az éghajlat szokásaira, de a genesisre, az emberi-nem mnemonikailag lekötött történetére is vonatkozik, igy a görög janusi átalakítás, mély setétséget árul el. Valóban, ha az égyptoniak legrégibb idők munka felosztási foglalkozásait, szokásait figyelemre méltatjuk, azokat e tartomány éghajlatával és nilus vizének időkénti áradásával, azon mnemonicai rendben, mely az állatkörben letétetett, teljesen összfüggőnek találjuk. — De szerfelett feltünő leend a mélyebben kutatóra az, hogyha ezen égijegyek magyar elnevezésére vonatkozó szavait figyelemmel elemezzük, azok akaratlanúl is e jegyek megalapitott viszonyzó korukra emlékeztetnek, igy tudjuk hogy az égyptoni papok a tsillagászatot a legrégibb időben gyakorolták, sőt tudjuk azt is, hogy maguk a görög böltsek is, itt szerezték tanaikat; maga Herodott is emliti, miszerint itt voltak a legnagyobb történet-tudósok, és ebben mitsem kételkedhetni, mert a bukott korszak előtti minden rendü tudományok, itt voltak elrejtve; különben nints értelme miért utaztak a tudományt kedvelő görög tudósok égyptonba. — S ha visszaemlékezünk e tartománynak az egy égi ép tantóli elnevezésére, akkor ez annál inkább felköltheti figyelmünket, miután az állatkörre vonatkozó egyéb elnevezések bevésései is, eme nézetünket még inkább támogatják. Igy a v í z ö n t ő, öntöz vfe ez-ő t-n öveszti t. i. a növények tenyészetét előmozditja; e jegy alatt augustusban kezdődtek az esőzések a felső részeken, és a nilus már ekkor emelkedett, mi reájok örvendetes volt. E jegy a mint alább látandjuk, a vizi eredetre vonatkozó jelves jelentőségre is utal. — September havában a nilus áradásának legmagasb fokát érvén: a h a l a k jegyébe lép, és igy ezek világa állott be; de minthogy e szak alatt a szántó földeket, kaszálókat a viz borítaná el, ez által ilyenkor mintegy munkatsend, munka h a l-ogatás, h a l-kénti síri tsend volt, vagyis ugyanazon állat minden hangot nélkülöző hallgatagsága azonképen ama szak mnemonicai lekötésére vonatkozott; — a midőn a genesisre nézve, a vízi-állatok fokozatos fejlődésére utalnak. A k o s jegye octobor hónak felel meg, a midőn a viz a legelőkről lefolyt, ha megfordítjuk e szót lesz s o k, azaz a legelők a víznek lefolyásával, sok, dús tápot adandanak a kos és egyéb azzal élő állatoknak. — A b i k a november hónak felelt meg, és a szántásnak idejét adta tudtul, melyet az égyptoniak ezzel végzének, e szó b i k a, bé-i k a, i g a (tsiga biga, a házat terhet magával hordozó), bé t- i. az i g á ba, miután azokat az igába, ekébe befogják. Igy r á k vfe k á r, vagyis a megállapodás, vagy fordulatnak jegye, midőn t. i. a nap felső jegyéhez tér ismét vissza, s igy mivel bolygónk e haladási pályán a végheteten kietlenségbe nem vonulhatván, ismét előbbeni körébe visszatérni kénytelen, ez által amint e szó vfe eszmesiti nagy k á rtól, szerentsétlenségtől óvatunk meg; mert ekként földi bolygónk naprendszerünk specialis köréből üstökösek módjára ki nem vonulhatván, a végképeni enyészettől megóvatunk. —A napegyen april elején: a m é r ő által képesíttetett, azaz mivel a világosságnak ugy, miként a setétségnek mérlegi igazsággal egyaránt mért, hasonlíttatott össze a mérővel, m é r ő vfe ő-r é m, t. i. réme ijedelme, félelme volt azoknak, kik nem igazán mértek felebarátaiknak, és igy réme volt az igaztalanoknak. — Lehet hogy e hó törvénykezési időszak volt; vagy talán tzélzott az utána következő hóra, a midőn az igaztalanokat a jóságos isten igazságos ostora sujtani, vagy utólérni fogja, t. i. a midőn a veszedelmes betegségek uralkodtak és s k o r p i ó v a l jeleltetett, mely hajdanta valószinüleg m é r g e snek neveztetett, ez vfe s e g ge rém, azaz innen okozta szurásával r é mitő fájdalmat okoz. Vagyis e jegygyel mintegy óvólag intettek, hogy ember társaik iránt igaztalanok ne legyenek, mert

eljő majdan a jóságos Isten igazságának mérő órája s nyomorúsággal, halállal lakolandanak. Sőt ha tekintetbe veszszük azt, hogy a magyarok a jóságos Istenről fel nem tehették, hogy az igazakat büntesse, akkor a skorpio elnevezése saját nyelvünköni eszme-összeg volna t. i. sekor-ép (io-) jó, azaz e kor az ép lelküekre jó, t. i. azon nézetben, hogy ezáltal a gonoszoktól megmenekülendenek, s hogy ez az öntudatban tiszta lelküekre szerfelett emelő lehetett, önként következik. De ezekről bővebben értekezendünk az alphabet rovata alatt.

[74]) Szerfelett sajnos, hogy azon nagybetsü s fontosságú iratok elégtek, mert a görög nyelv részére protosságot követelő nyelvészek tsak akkor győződhetnének meg szemtől szembe, hogy a hajdani görög tudományok, melyek M. Thales és Pythagorastól tanítattak, nem a görög nemzet saját belfáradalmaik tudományán, hanem ama elégett égyptoni ioi iratok legrégibb korszakából fennmaradt tantöredékeiből költsönözték, és ép azért nem nyerhettek azok a görögök és utánok a római sat. népek közt általános elfogadást, mivel a természeti tudományok lehanyatlásával, azokat a való tudomány terén tisztán kimutatni, s vérré válandó tudattá nem érlelhetvén, tsak regéknek, meséknek, költeményeknek, vagyis mitusnak tekintették; — miből önként következik, miszerint: ők számtalan szavakat költsönöztek ama iratokból, de természetesen ama eredeti kútforrások elenyésztével, a fennmaradt műszavaknak pedig görög köntösbei burkolásával, amalgamisatiojával ugy tünnek fel jelenben, mintha ama költsönzött szavak eredetiek volnának, innen a protosság. Ime tsak most láthatják be ama böltsek mély tévedéseiket, kik a vizözön előtti bukott korszak időszakát mibe sem vevén, az emberi-nem mivelődésének kezdetét mintegy 3000 évvel a görögöktől keletkeztetik, holott ha egy kissé mélyebben pillantottak volna be Mojzes szt.-iratainak Jákob, Izsák, Ábrahám sat. történelmi eseményeire vonatkozó lényeges szavainak lelki elemzéseibe (l. a. 44-ik sz. a jegy) azonnal tisztába lett volna előttük, hogy azon történelem mint valódi, az égyptoni legrégibb írott hagyományokból fordíttatván, a hajdani bukott korszak előtti feltárt előképi nyelven valának írva. Ime most a mélyebben kutató előtt mindinkább világosabban állhat, miszerint azon égyptoni papokat épen nem mondhatni a tudomány terén fenhéjázó ditsekvőknek, kik a görög böltseknek e szavakat mondák: „Ti tsak gyermekek vagytok, nints aggastyán köztetek, ti nem birtok azon idő által megőszített tudománynyal", és méltán, mert ha a mi páratlan nyelvünk, történelmi szavainak lelkébe merevült, eszméit kutatjuk, kitünend, hogy az, az összes emberi-nem történetét, kivívott böltselmét tudatilag tartalmazza magában; de a midőn ezt a történelemre nézve kimondjuk, ez alatt nem azt értjük, hogy minden egyes nemzet eseményeit különösen foglalja magában, hanem ez alatt az összes emberi-nem általános történeti eseményei értendők t. i. hogyan törekedtek az egyistenítők a setétséget, tudatlanságot, babonaságot, igaztalanságot, erkölstelenséget, durvaságot pogányságot végkép megszüntetni s az összes emberi-nemet a polgáriosodás legmagasb üdvére emelni; — s viszont miként hartzoltak a legrégibb pogány népek, az egyistenítők ellen tsak azért, hogy az isteni szellemet, mely a zsarnokságot, önkényt mint istentelent megvetvén nem türhette — örökre lebilintselhessék. — Az egyistenítők minden időben az alkotmányos országlás mellett, melyet a legrégibb elévült arany-korszakban Isten országa s igazságának felismert mintáján szervezének, küzdöttek; — a midőn a pogánysághoz szítók, az ármányok összes tseleit minden áron felhasználva, az önkénytől függő zsarnoki országlást erőszakolták, mig végre a bukott korszakban a természeti tudományok teljes lehanyatlásával, a való tudomány hitté törpülve, az egyistenítők, a történet színteréről majdnem teljesen leszorítattak. Eme általános történelem főleg: Ádám, Éva, Abel, Kain, Lámek, Noe, Sem, Kám, Jafet, átok, Bábel, Égypton sat. lényeges szavak lelkében rejtvék.— — — Ezen eredeti, feltárt égyptoni nyelv volt azon isteni, szent, előképi, melynek lelki felismerése nélkül nyelvészeink sem a való tudomány, sem az emberi-nem történészetébe behatni nem fognak. — — A ki tehát a kiokulásért bensőleg ég, méltán fájlalhatja ama égyptoni könyvtár veszteségét és akaratlanul is elfordul ama legalább

való butáktól, kik az annyi ezer és ezer éves fáradalmak szellemi emlékei iránt sem viseltettek kegyelettel; de miután ez megtörtént, és többé rajta ugysem segíthetünk, vigasztalhat eme siralmas veszteségekért ama isteni gondviselés, miszerint ama isteni eredetü nyelv, melyen ama Noetól elorzott ioi iratok szerkezve valának, a három testvérek egyike főleg: Jafet ivadékában élő-nyelvként, mind e mai napig megmentetvén, ekként ennek élet-könyvéből ugyanazon tanokat ma is kibetüzvén, tagolván és olvashatván azonképen kiokulhatunk. — Igaz hogy ezen uton sokkal nehezebb és lassúbb lépésekben történendett az előhaladás és ez is tsak ugy lett volna biztos, ha azokat a természeti tudományok kisérleti tényein tett tapasztalatokkal merőben megegyezőknek találjuk, de már ekkor ha ezek a mi páratlan nyelvünk lényeges szavainak lelkébe vésett, tudatával összehasonlítva megegyezőknek bizonyulnak, hasonlíthatlanúl nagyobb sikert eredményeztek volna az emberiségnek, mint ama iratok elméletté törpült tartalmai, melyek valószinüleg az égyptoni pogány mitus kezelőitől, miként ama: indu, tibeti, kinai sat. eredeti tanok eltorzíttatván, minden igazságból kivetkeztetvén, aligha azokat az ő eredeti isteni alapjokban megérthettük volna. Sőt ha azok ama isteni tanokat fel is deritik, még azon esetben is, minthogy azokhoz miként a hajdani egyistenitő: szineiek, tibetiek, induk, sat. minden fáradalmas kutatások nélkül jutván, azokért mitsem téve, ekként vérré válandó meggyőződéssé sem érlelődhetvén, imigy az élet voltaképi üterébe sem mehetve át, néhány század múlva ujból lehanyatlottak volna. — — Most azonban midőn Megváltónk tanán, a jó szellem az összes emberi-nemnek biztosittatott, és a tan-tökéletesbülés haladásán a természeti tudományok reáljain emelkedett tanok, minden mívelt nemzetek belfáradalmain tiszta alapot nyertek, méltán ketsegtethet bennünket azon remény, hogy ha a mivelt nemzetek tudósai, a mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe, a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein szerkezett tudatával megismerkedendenek, és azokat a természetí tudományok reáljain emelkedett tényeivel egybehasonlítva ugyanazonosoknak találandják, eljövend végre valahára az idő, midőn ama tanok a jelen keresztényi világban erős gyökeret vert egyistenitői tanokkal egyesülve vérré váltan, valósággal az életüterébe menendenek; mire ismét minden az isteni dolgok nagy rendjére térend vissza. Nem hiába figyelmeztette Plato, kora tudósait a nyelv lelkéből: „Mí engem illett, ugymond, önmagától érthető világos igazság gyanánt tekintem azt, miszerint a szavak a tárgyakra eredetileg tsak ember feletti hatalom által alkalmaztattak, és onnan ered, hogy oly helyesek“; — miszerint keressék azon nemzetet, melynél ama isteni bölts tanok (valószinüleg az ioit értvén) mint otthonosak, belfáradalmaik kints szövegén keletkeztek; jól tudván hogy ezek feltalálása hasonlíthatlanul nagyobb eredményt hozók leendenek, mint ama égyptoni könyvtár puszta elméletté törpült holt betüi, a honnan ő, a mint Strabo jegyzetein tudjuk, bárha Socrates tanitványa volna, mind a mellett az eredeti kútforrást, mint voltaképi tudóshoz illett meglátogatni és saját kutatásait tenni el nem mulaszthatván, tudományát bővité. — — Ime itt a magyar nemzet isteni eredetü nyelve s intézményei iránti szivós, ösztönszerü, életével teljesen egygyéforrt elválaszthatlan ragaszkodásának és egészséges agyszervezetének legegyszerübb kútsa. Ime a jóságos Isten is ugy akará: hogy Világosnál történjék a fegyver letétel, intő jelétül annak, hogy a kiokulás terén ezen első szülött nemzet elégelje meg Megváltónk kinszenvedésein az öldöklést, mert az isteni szent jogokat nem tüz-vas fegyverrel kezében, hanem a való tudomány legvilágosb életbe átviendő meghonosítása s terjesztése által vívhatni ki egyedül állandó sikerrel. — — Valóban az ész legdrágább ajándéka után, miért sem adhatunk mi magyarok oly nagy hálát a jóságos élő Istennek mint azért, hogy magyaroknak engede születnünk; mert tsak ez által vagyunk képesek Jézusnak a mi Megváltónk isteni, valóságos böltsek-kövekénti alakjában letett tanainak legmélyebb rejtvényeit, az ő különösségeiben felismerni, s ép ezért méltán mondhatjuk legdrágább ereklyénk édes anyai nyelvünket: isteni

eredetünek, miután az ama szent és igaz tanokat, a tudós betük jól s állandóúl meghatározott jelves jelentőségein emberi fogalmakhoz alkalmazottan tudatilag tartalmazza az ő lényeges szavainak lelkében bevésve.

[75]) Valóban az emberi szellem kifejlésének lenyügözésére, mi sem oly gyászt hozó, mint az, ha az illetők: az igaz, szép és jó törvényeinek határai közt nem mozoghatnak, addig pedig, mig az élő Isten mennyei országa s igazságának eme tsalhatatlan alap törvényei, az emberi-társodalom igazgatási ereklyéeül sértetlenségükben meg nem védetnek, e földöni üdvösséget az emberiség el nem érhetvén, mindannyian kitsinyje nagyja örökös kárhozatra utalvák. És most kérdjük: valjon nem a legkárhozatosb-e, midőn az igazság kutatója az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közt szabadon nem mozoghat? Igy történt a mostoha viszonyok közt e nagy tudományu férfiuval is, de minthogy eseménye a tudományokban avatottak előtt ugyis ismeretes, elmellőzük. S itt tsak annyit jegyzünk meg rövideden, miszerint a való tudomány terén minden kivétel nélkül tsak azon tanokat tartjuk igazaknak, melyek miként Megváltónkéi a természeti tudományok kisérleti tényeivel összhangozva, a szellemben szomjúhozókat teljesen kielégitik, minden egyebek, melyek az ő tan maximáinak alapjaitól eltérnek, emberi tévedésen alapulván, nem tsoda, ha azok hibákkal telvék. — Minden istenfélő keresztény tudja, hogy vallás Alapitónk, a jó szellemet a pogány korszak áltanai alól felszabaditván, ezzel az összes emberi-nemnek: az igaz, szép és jó határai közötti szabad eljárást biztositá, tsak azért, hogy a föld kerekségén mindannyian, a közönséges, vagy általános keresztény Anyaszentegyházba, vagyis világ-vallásba egyesüljünk; — mi ha szeretettel vezettetik, miként a szt-iratok alapjain megjövendöltetett, tsalhatatlanúl kivívható.

[76]) Hiszen ez nem más volt mint az, melyet ő az égyptoniaktól lemásolt, melyet aztán mint eredetit tekintettek.

[77]) Ha tekintetbe veszszük a legegyszerübb: ür lényegileg tevő állományának végtelen örök ellensarki kevesb kiterjedő s többes összehuzó tői minőségeit, az azokban lappangva rejlő tasz és vonzó ősi erőivel, s ezeknek mint legellentétesb és igy legnagyobb sarki rokonságban levő mivoltoknak, egy végtelen örök szerves okfőbei tsukodásait, melynek egységéből, töredékekként berz alakjában folyva hullámoztak ki a tér és időbei nyilatkozatok szerinti észlelhetők, akkor kitünik, hogy bizonyos értelemben: ugy az egy erőt t. i. az egyedüli okfőit; a mint a két: t. i. taszitó s vonzó erőit pártolóinak; sőt bizonyos értelemben: a három t. i. taszitó, vonzó s tsuk (tapadó, kaptsoló) erőit állitóinak is igazuk van; minthogy ugy a taszitó (—), mint vonzó (+) erőket tsukódtan összetartó erő (=0), az azok közötti költsönös küzdelmök arányodásaiból keletkezett viszonyos ür (=0) által képeztetik. Igy ismerjükaztán fel, miszerint az erő nem egyéb: mint a kiterjedő s összehúzó ellentétes minőségeinek tsukódásaiból keletkezett mozgás; mely onnan kelet kezik, mivel: a kiterjedő minőség, tért nyújt az összehúzó minőségnek kiterjedésére; — az összehúzó minőség pedig időt nyújt a kiterjedő minőségnek összehúzódására; — minek következtében szükségkép mint taszitó s vonzó erők nyilatkozván, ekként a szerint a mint valamely tényezőben, elemben vagy testben ama erők együttiesen tsukódtak: taszitó, vonzó vagy nehézkedési hatályban működnek.

[78]) Itt főleg azon ujabb találmányu felfedezést értjük, melynél fogva: a galvan-telep összeillesztett ellensarki nyujtalai az ürben is égnek, miáltal a titkok titka feltárttá lőn.

[79]) Ime a jelen napi természeti-tudományok óriási haladásán, mindezek már ma teljesen és tisztán felderithetők.

[80]) Lehet hogy lesznek, kik az igaz, szép és jó szent-háromságként tsukodott törvényeinek a szavakbai bevéshetését különösen e szóban talán nevetségesnek is találandják, hogy tehát ezen gyermekies hajlamukat komolyabbakká tehessük, ime szolgáljon eme szó minden egyéb tudaton szerkesztett szavak mintájául, hogy lássák be az illetők tisztán, miként

elemeztük mi a szavak lelkébe vésett böltselmet az ő valóságában. — Nemde e szó összes értelme tagadás, minthogy első pillanatra arra utal, hogy ha: s e m - m i sem mások teljességgel nem volnának, akkor: semminek kellene lenni; de minthogy mind ezen nyilatkozatok szerinti észlelhetők, részint végtelen-örök; részint tér és időben levő tényen alapult valók, ekként ezek alapját: s e m m i teljességgel nem teheti; s minthogy ezt mai napon is ugy elméleti, mint tapasztalati uton, a természeti tudományok tényein tettleg bebizonyíthatni, ekként e szó összerü szerkezete: az igaz törvényét tartalmazza. — — De hát a szép törvénye hogyan van itt bevésve? ugyan e szóban balról jobbra elemezve: s - e m e-m i? (kérdés) az. az ép azért mivel kérdés, felhivja a delejes éberlétű magasztottságtól áthatott ősbölts, az ép ész szerinti gondolkodó minden idők fürkészőjét, hogy kutassa ezen kérdésre: s - e me- m i? oly rejtélyesen tartalmazó fogalmát az ő voltaképi mivoltában, és ha az illető szerentsés volt azt ugy elméletileg, mint gyakorlatilag, a deleileg enmagába fordult ős alapitónak, az ép ésszel soha ellentétbe nem jöhető fogalmában ugy, miként ő azt ugyan ezen szóba: jobbról balra bevésé eltalálni, akkor a szép felismert törvényének eme magas állásáról, az e szó fogalmába fektetett: é p voltát is fellelte. — — A mi pedig: a j ó t ö r v é n y é n e k k ú t s á t i l l e t i, ez ugyanezen szóban jobbról balra: i m e - m e s e bennfoglaltatik; mert ha tsakugyan sikerült az ős bölts isteni malasztjától áthatott fürkészőnek nem tsak elméletileg, hanem tapasztalatilag is mindenki szellem szomját tudatilag kielégiteni arról, hogy e mindenség okfőjét: semmi teljességgel nem tehette, — akkor bebizonyitotta korának azon jót, miszerint többé a felett nem ingadozhatván, kiki beláthatja, hogy e nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfői alapját, a mesés: semmi teljességgel nem tehette. S ha most ezen mesés rejtelemre vonatkozó bevésést mi is fürkészvén, azt azonképen eltaláltuk, akkor felfedeztük, az ugyanezen szóba fektetett: jó törvényének kútsát is, és ezzel e szónak: igaz, szép és jó hármas törvényén alapult igazságát is. De ezáltal felleltük azt is, hogy ős böltseink az isteni tudatot, az igaz, szép és jó szent-háromságként egyült törvényein ép azért iktatták be oly tsuda alakban minden egyes lényeges szavaink lelkébe örök időre, hogy azokat mi is azonképen kutatván, szinte azon módon ébredjünk fel azok kétségtelen tudatában, miként Isten felvilágositó malasztján ők, hogy jöjjünk tisztába a felett, miszerint mindezek alapját, a mesés: semmi, teljességgel nem tehette. Mind ezekből kitünik, miszerint a szavak, a tárgyakra eredetileg tsak ember feletti hatalom, vagyis tiszta delejes éberlétű magasztottságban levők által alkalmaztathattak, és onnan ered, hogy oly helyesek, ezért mondjuk mi a mi páratlan nyelvünket: isteni eredetünek.

[81]) T á g a T é a mint fentebb láttuk, a meritès jelve, vagy képesitése, s igy a meritès egyik: á g á t a t á g képviseli; a tág, vfe: é g e n á t, azaz égen át s mindenütt elterjed; vagy: g á t e? kérdés, és igy annyi is mint gátnélküli, vagyis minden határ nélkül terjed; — mert tér tsak az egyik ponttól, a másik pontig, azaz közt jelent, de e szó: t á g határ nélküli igy magára e mindenség minden irányban elvonuló végtelen mérveire vonatkozik. A tág positiv értelemben az, a mi negativ értelemben: véghetetlen.

[82]) Ö r ö k, ennek fogalmi bevésése a kör (=O) képesitésébe tétetett le, e szó vfe: k ö r - ö, azaz nemde, ha mi teljesen jól készült minden mérvébeni gömböt készitünk, azt kezünkbe véve bár miként nézzük, hogy hol legyen kezdete, hol vége megtalálni nem fogjuk, mert k ö r - ő. Vagyis ha e mindenség végtelen-örök okfőjét az ő kiterjedő s összehúzó minőségeivel, mint eredeti taszitó s vonzó ősi erőivel együtt beláttuk, beláttuk ezzel azt is, hogy annak szerves működéséből, a tői minőségek miként folytak (emanáltak) ki berzként, tér és időbei tényezőkké, ezek primitiv elemekké, a mint ismét ezek testekké; — ugy viszont miként oszoltak a testek elemeikre, ezek tényezőikre, ezek tői minőségeikre s végre elevei okfői kútforrásukra, a honnan eredetileg kifolytak. Miből beláthatjuk az eredeti ősi erőknek végtelen-örök körét, és ezzel azoknak, ennen központi okfői forrásukra való visszatérését is. Helyesen

képviseli tehát a körbe gyürüzött: kigyó, az okosság jelvét; mert a mint a kigyó-ogy-ki szó lelke elárulja, arra utal; o g y - k i engem, azaz, az okosságot képviselő: kört, s minden feltáruland előtted.

[83]) Hogy a hajdani tudat kor alapján szerkesztett ezen szó: ü r, az igaz törvényét tartalmazza az ő szentélyében bevésve, onnan bizonyos, mivel kisérleti uton azt valósággal ma is tényleg előállithatni, s ha abban az annak állományát lényegileg tevő taszitó s vonzó ősi erőit tapasztalatilag is felfedeztük, ezzel feltaláltuk e szó teljes lelki bevésését is.

[84]) R o m - a n y ősböltseink szerint valószinüleg onnan, mivel e gáz a mint szikrát kap, azonnal eldurranva: r o m^{bolólag} működik, és igy e legfőbb tulajdonságától lett neve: r o m - a n y; a mint jelenleg attól nyeré nevét, mivel minden elemek közt a legkönnyebb, innen lőn: köneny; — vizeny, mivel a viznek egyik alkatrészét teszi.

[85]) É g e n y valószinüleg onnan, mivel a fa, fémek sat. égéséhez elkerülhetlenül szükségesnek tartották; — jelenben az é l e t fentartásához elkerülhetlen szükséges levén, lett neve: é l e n y.

[89]) O l t a n y, o l t e z - a n y; mindenki előtt tudva van, hogy midőn a zárt pintzében a bor forr, annak töményültebb gáz köre az égő gyertyát azonnal eloltja nemtsak, de a tüdővel lélegző állatok életét is eloltja, innen helyes en nevezték azt a nép óvása s fogalmához könnyitése tekintetéből: o l t - a n y n a k; a mai szén-eny elnevezése is, lényeges alapon nyugszik.

[87]) K i l e n t z, azaz mintegy kérdezi: k i ^{ezen} ^{leg} l e n^{tebb} réteget elfoglaló gáz? És minthogy ez azon gáz, mely fajsúlyánál mindegyik közt a legsulyosabb; — de minthogy a kilentz szó vfelé: e z t sejpesen nelik nyelik, t. i. a lég beszivása alatt a léggel, melynek nagyobb részét a légeny teszi, ekként: l e g-e n y, l e n t - e n y n e k is neveztethetvén, a kilentz szóba igen helyesen vésetett be a: l e n t - e n y eszméje. Mi tehát az ősök iránti kegyeletből, de azért is, mivel ezen lényeges bevésések már a törzs szám szavaiban oly cszélyes böltsességgel levannak téve, melyek az eredetre vonatkozó sorozatos rendet, a köznép javára örök időre kiszámitottan mnemonicai lekötéssel oly annyira könnyitették, a rom-any (köneny) ég-eny, (éleny), olt-any (széneny), lent-eny (légeny) synonimákként megtartani ohajtjuk, és ezennel minden igaz magyar tudós figyelmébe, kegyeletébe ajánljuk. Ily mnemonicai lekötés rejlik az eredeti alphabet sorozatos betüi rendszerében, ilyen az égyptoni állat körben, a mint alább látandjuk. Ez aztán a mesének vélt, a legtekintélyesb tudósainktól is alig hitt: a tudományokat töltsérrel öntési, terjesztési tan-mód.

[88]) Tehetetlen két fél résznek azért mondjuk, mert ha ezek bár melyike egyes egyedül egy magában leendett volna, tétes okfői egységgé nem központosulhatván, abból a többi két, három, négy sat. töredék tétes számok, és ezzel a tér s időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők eszményi valóként soha ki nem folyhattak volna; — s ép azért foglalták e két fél rész női minőségeit, ősi erőit ditső előde ink a számtan legkevesb negativ szám alapjába: zerusként (=0) össze, mivel ha azok aká$_{\text{r}}$ egyike, akár másika egy magában állhatott volna, tétlenségükből ki nem vergődhetvén, ezen tér és időben levő tétes valók soha létre nem jöhettek volna.

[89]) N y i l a t k o z - a t, a mint e szó le^{l}ke oly tisztán feltárja, azt tartalmazza magá-
1 2 34 5 6 7 8 9
ban, hogy a ki e roppant kietlen: 12346 láthatárban az 8786 és 87895686 jól meg 456^{olta} fontolta, s ennek kietlen köréből veszi nyilatkozatát, az nem tévedhet. Ha tehát akadnának álböltsek, kik a jól meglatolt okok és okozatok láthatárából költsönzött nyilatkozatra, a mint ugyantsak e szó bevésése tartalmazza, azt ellenvetnék: ime ezen 8787 és 87895687 312 e szerint 456846 1234567895687 nem egyebek, mint észt fitogtató látszaton nyugvó ábrándok; akkor se rettegjen vissza a nyilatkozatot adó ¡stenfélő bölts, hanem az okok és okozatok alapjain nyissa ki szemeit azon félre vezetett könnyen hivőknek, kik az ily kolompos álböltsek

hitegetéseinek engedve, őket szándékosan a tudatlanság, hitetlenség, istentelenség pogány vermébe vezetni óhajtják. Ime a szavaknak ilyetén bevéséseiből tisztán kivehetni, hogy volt idő, midőn az óriási szellem korszak világában, a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein számtani pontossággal sommázták össze a lényeges szavak lelkébe a tudatot még pedig számos lényeges szavainknál oly sikerülten, hogy egyúttal az álböltsek ellenvetéseit is magukban tartalmaznák, tsak azért: hogy azok minden időkön át, minden tévedéstől menten vezetnék az emberiséget a voltaképi tzélra; — mi tsakugyan számos ezer éveken át szerfeletti biztosíték vala az igaz, szép és jóban eljáró istenfélőkre.

[90]) A b e r z méltán nyerte az ő elnevezését pertzegő, berzegő hangjától, mert a
1 2 3 4
magyar különös sajátsága az, hogy ő a szót hatsak lehet, azt, az annak kilesett hangjából költsönzi, ez aztán az igazi, előképi, paraditsomi magától az Istentől költsönzött nyelv. Igy van ez e szóval is, mely azt tartalmazza, miszerint e s z é r bé vezett a természet titkába, ha
4 3 2
t. i, annak mivoltát mindaddig kutatjuk, kémleljük mig lényegét fel nem ismertük.

[91]) A t z é l vfelé: l é t z - a, azaz e kisdet szerrel ép az: a - t z é l éretik el könnyü szerrel, mi az előtt vad állapotban nagy bajjal, fáradsággal két: l é t z általi dörzsöléssel eszközöltetett, és igy méltán nevezték azt; a - t z é lnak, miután a tzél ugyan az volt t. i. tüzgerjesztés. És igy látni való, hogy e szó azon régi korszakban keletkezett, midőn a tüzet létztzel gerjesztési szokás, az atzél és kovávali gerjesztéssel összeesett; de ebből kitünik az is, hogy már ekkor a szavaknak lényegükre való mikénti bevésése is ismertetvén, ekként a: l é t z, vfelői lényege vétetett az: a t z é l elnevezéseül; — mi annál inkább neveztethetett igy, ha meggondoljuk, hogy azon alkalommal valószinüleg a hosszú s hegyes létzekkeli fegyverzet, az atzéllal való fegyverzettel váltatván fel, ekként az ily nemü hartzolás a t z é l n a k is jobban megfelelt. Helyén találjuk itt ez uttal a szt-irás által feljegyzett vaseszközök feltalálójának: T u b á l k a i n oly lényeges történelmi szónak taglalásába ereszkedni, mely az
1 2 3 4 5 6 7 8 9
összes emberi-nem legrégibb eseményeire vonatkozva valóságos okiratos fontossággal bir. Ugyanis ezen szó magában tartalmazza a b u t[a] b á lványzó K a i n vfelé: n i a k, njak, nyak[as]
3 2 1 3 4 5 6 7 8 9 9 8 7 6
szerfelett dús eszméit; miből tisztán kiviláglik, hogy: a b u t[a] b á lványzó K a i n és pártütő tzinkosai valának azok, kik az A b e l egyistenitői tana ellen fellázadva, azt a pörölyén
4 3 5
(=pör-öl) kovátsolt vasfegyverrel: a l á b-alól eltették, megölték; — minek következtében
5 4 3
testvér testvér ellen pörbe keveredvén, ezzel a sokistenitést, undok istentelen pogány tanokat és a zsarnoki vad országlati rendszert alapiták meg. Ime igy áll ez benső összfüggésben az égyptoniaktól költsönzött legrégibb: Ábel, Kain Lámek stb. lényeges szavak lelkébe vésett szerfelett rövid töredékes eseményeivel. De a mint tudjuk későbben a poena talionis Kaint is utolérvén, ekként ugy az egyistenitők, mint sokistenitők uralma minden időkön fennállott. Ám keressék a héber, görög sat. prothosságot követelő népek nyelvészei az emberi-nem eredeti történelmére vonatkozó, a lényeges szavak lelkébe vésett, eseményeket, de íly sikert aratta eredményre jutni nem fognak soha (l. a magyar böltszészet rövid kivonata tzimü művem 17-ik lapjától 1865). Tsak az az igazi böltsész, nyelvész és történész, ki ezek lelkébe minél kiterjedtebb mérvben be van avatva. Felhivjuk tehát tudós hazánkfiainak legkitünőbb szak-férfiait, hogy minden erejöket, ezek oly fontos kiaknázására forditsák.

[92]) Ezen tapasztalásból előre figyelmeztetjük az illetőket, hogy saját földünk belforrongó izzóságának oka is egyedül itt, és nem miként némely, bár kitünő természet vizsgálók vélik, az eredeti fennmaradt parázs-tüz hőségében rejlik.

[93]) Ha egy eszközt mely közönségesen egy szük henger üregü tsőből áll, az abban levő léget, egy légmentesen beleillő dugats által lehető gyorsasággal és erővel összenyomjuk

és hirtelen kiveszszük, egyszerre fény és hőség fejlik ki s jelesen az utóbbi oly mértékben, hogy a dugats végére illesztett tapló meggyulad.

[94]) Enyészik, enészik, vfelé: kész, kisz, énével, enyével, enségével, tér és időbei mivoltával, sajátságával, azaz, az anyag alkatrészei láthatlanul visszatérnek oda, a honnan kiindultak; tehát az anyag nem semmisül meg, mert a mint fenntebb láttuk a semmiből mi sem lehet, ugy miség sem mehet semmibe. Lehet-e igaz magyar tudós, ki e szó lelkébe vésett észszerüségét fel ne ismerné? mi ugy tartjuk, hogy akiben az igazság érzete teljesen ki nem halt, megkell előtte hajolnia.

[95]) És igy természetes hogy a többesedett sark levén a tevősb, láthatni, hogy a tagadó sark tevősbbé s viszont a tevősb sark tagadóvá lehet; — igy a könenyben tevősb sark a tagadó berz rész, midőn a többes berz rész ott kevesebbé lőn. Igy egyikben térfogatra tevősb lehet a kevesb sark, és viszont, mint köneny a vizben.

[96]) E r ő, azaz evagy ez r öpül, vagyis midőn a berz-erők az ő kötelékeikből kiszabadulnak, földünk sürübb légköréből ritkultabb rétegbe vonulván elillannak, mi által a súlyosb légkörből elrepülvén súlytalanoknak tünnek, és ekként az utjokban álló gátokat mintegy kiemelvén, eltolván, elrepüléseikkel erőt képviselnek; innen ezen elillanási, elrepülési s mozgást idézte sajátságától nyeré: erő nevezetét; erő vfelé: őre, azaz nemde minden elemek, testek összfüggését, az azokban lappangva rejlő erők őrzik együttiességükben. Miből mintegy önként foly, hogy az erő nem egyéb, mint: a z e l l e n s a r k i m i n ő s é g e k n e k ö s s z t s a p á s a i b ó l k e l e t k e z e t t m o z g á s. Ime a való tudomány terén egy oly tiszta határozmány, melyet az évesült időkben belátni képesek nem voltak.

[97]) A n y a g, e szó korunkban a latin: m a t e r i a (1 2 3 4 5 6 7) elméletén keletkezett; de maga e szó: materia, a tudat-korszak eszmesitésén alapszik, miután igy értjük meg azt az ő voltaképi jelentőségében; ez elemezve annyi, mint: er e t - ai- me- i s ából (5 4 3 2 1 6 7), t. i. a mint a két önálló hangzó *i* s *a* képviseli, tehát két önálló tényezőből. El kell azonban ismernünk, hogy e szó lényegét igy ismervén fel, maga a latin szó is, ily lényeges bevésésre vonatkozik: t. i. materiae mater est ex: *i* et *a* orta, t. i. a két factort értvén alatta, azaz: fac ac torque me eousque, donec ad rerum principia non perveneris.

[98]) E l e m vfelé: e m e l - e. Igaz hogy eme szóra napjainkban a latin: elementum adott alkalmat, de a mint ezen elhagyományozott szó maga is elárulja, a hajdani korszak maradványa, miután ezek primitivjein emelkedtek a többi anyagok és testek.

[99]) Hogy elillan, tapasztalhatni onnan, hogy a láthatár nagy magasságából is szerezhetni berzet.

[100]) Ezen kiarányodás oka onnan ered, mivel a kevesb sarki berz-erőben több az ür-tartalom, mint a tevősbsarki berz-erőben, és igy amaz emennek helyiséget nyujtván, természetes, hogy a mint találkoznak, a költsönös kiarányodásból keletkezett mozgás mind addig tartand,mig ezen viszonyos ür közöttük költsönösen kiarányodva nem lesz, mi által közönbössé válnak.

[101]) N a p *n*e - *ap*ad, vfelé: é*p* - *á* - *n*e

[102]) Valóban ha saját tejutunk körvonalát jól szemügyre veszszük, annak villás elágazása, nyilván az elemeknek össztsapaiból keletkezett tsukódást árulja el.

[103]) F ö l d, az ő eredeti betűi eszmesitésében valószinüleg: f ő d, mert ez magában rejti azt, hogy e bolygó a mi: *fő*-é*d*ünk, édenünk, és hogy az folytonos belforrósága, izzósága által (minthogy jelenben is többségben van a viz) f ő v e jutott érettsége, sürüdése azon poltzára, melyben jelenleg lenni látjuk. A későbben betsúszott; *l* betű valószinüleg arra vonatkozik, hogy ama eredeti é*d*, innen e*l*-tünt: és igy mindenki előtt tisztán állhat, hogy mindaddig az: e*l*, e szóban megmaradhat, mig e bolygónkon a hajdani arany-korszaki éden, isteni országlás az emberi-nemnek ismét vissza nem adatik.

[104]) A holdnak őseink általi elnevezése is, ugyan ezen szemléletre vonatkozik, miután azt ők is ki-holt testnek tekintették, mert e szó végső: *t* betüje tsak a szó azonnali megkülönböztetése tekintetéből változott át: *dre*. S hogy azon szót betüileg tsakugyan azon értelemben sommázták, tanusitja ugyan ezen szó vfelé: *ed - el-oh*! — azaz azon értelmes lények, kik egykor ott laktanak t. i. annak végső szakában, mindannyian siralmas: oh*val* végezték életüket. Valószinüleg a jóságos Isten azért mérte reájok ezen tsapást, mivel mindannyian pogányságra sülyedvén, ez által Isten voltaképi tzéljában megszünvén értelmes lények lenni, mint állatok ugy sem levén többre érdemesek, igy ezen egykori bolygó kifordulván a maga rendszere köréből holttá lőn. De lehet, hogy ez azért is tör- t, mivel ott a teremtményezés tzélja az értelmes lények létrejöttével be nem fejeztethetvén, mint tzélt vesztettnek el kelle enyészni, hogy másnak adna helyet. A legmagasb delejes állapotban levőktől e nemben részletesb felvilágositást reményelhetni.

[105]) Minthogy a berzerőkön kivül egyéb fejlemények is vonulnak, ezek ha nagyobbak, földünk létszerves testeire kártékony hatással hatnak, és ez esetben számtalan járványos betegségek eredhetnek, de végre a költsönös kiarányodás folytán azonodás állván be, kártékony hatásuk közömbösödik.

[106]) Igy holdunk, a fentebbi értelemben mint kiholt hideg égitestet tekintvén, földünk melegebb állományú teste irányában vonzólag hat; igy hat bolygónk az ő pálya körén belől keringő bolygókra, ellenben taszitólag hat az azon túl keringőkre.

[107]) Ezt a szelektől magasb növényekkel oltalmazott tavakban ma is tapasztalhatjuk vegyük tsak kezünkbe azon fennt lebegő növényes kérget, és nézzük meg tsak, és bámulni fogjuk a nyüsgők sokaságát.

[108]) Hogy tavainkban e savas részek ily töményülten fel nem lelhetők, onnan van: mivel nem egy teljesen elszigetelt egész, mivel a legnagyobb rész földes részekkel kerittetik, s ezek a savas részeket szivatsként magukba szivják, melyeket a szüritės folytán tovább és tovább adják, de a tengerbe befolyt tisztult édes-viz, annak roppant tartalmához képest elenyészik, és igy a maga ősi eredetiségét, midőn még egy maga elszigetelten a kibontakozásból keletkezett mindennemü oldható anyagokat töményülten magába oldott, az által tarthatja fenn, mivel e nemü veszteségeit a naponként hozzá önként visszaeső életszervesek bontakozásaiból ma is helyre pótolhatja, mi által a bele folyt édes-vizek tömegét, a maga mint többes állományára könnyen áthasoníthatja.

[109]) Ez földünkre nézve tisztán áll, és bolygói rendszerükben talán egyedül: Saturnus látszik kivételt tenni annyiból, a mennyiben annak magva neptunicus, gyürüi pedig vulcani eredetet képviselnek. De e tekintetben legközelebb álló példa a hold; nints kétség, a mint ezen test hegyes és völgyes állományából kitünik, egykor szinte életszervesen működő forró s izzó test volt, de ép az által, mivel ennek működése folytán a vizes részek legnagyobb részben elpárologva teljesen felhasználtattak, többé az életszerves testek viszszülemzéséhez hozzá nem járulhatott, ekként ennek, mint egyik elkerülhetlen fökelléknek elenyésztével, annak szakadatlan égő forrongó izzósága által elillant részek vissza nem pótoltathatván, teljesen kihülve elhalt, innen az e szóba foglalt eszmékkeli találkozás. Miből tisztán állhat előttünk, hogy a holdnak mint teljesen kihült testnek, bolygónk melegebb testéhez vonzólag, ellenben földünk sokkal forróbb természeténél annak irányában taszitólag hat.

[110]) Az önelégés ritka tüneményét itt szabályul nem vehetjük, miután ez kivételes és tsakis oly szeszes italokkal élőknél tapasztaltatott, kiknél eme tartalom amazét felülmúlja, s még azonfelül valószinüleg az életszervezet desorganisatiója következtében a vizes részeknek alkotó elemeikre oszlásával a visszitott köneny többesedett.

[111]) Azért mondók fentebb, hogy a föld létszerves működése folytán a legkülönbözőbb anyagok kötelékeiből a berz-erők folytonosan kiszabadulva s annak tömegét teljesen át-

hatva, a természetes magnes vas parányait is megtöményitvén delejesitik, mivel a göntzölök felé történik a berzerők állandó, s oly nagy mérvekbeni kivonulása, miáltal a delej szükségkép déli s éjszaki irányát ölti magára, miből világos, hogy földünket kitünőleg delejes testnek tekinthetjük.

[112]) Igy a granit, bazalt, kovany, az első időszaki meszes sat. szirt nemek, miután azokon, hogy valaha életszerves testek maradványaiból alakultak legyen, többé semmi legkisebb nyoma sintsen ; nem a holtakhoz, hanem a létezőkhöz sorozzuk.

[113]) Ha e szót, az öseink által bevésett, eszmesitésében kutatják, kitünik : hogy azaz életszervezetet a kültermészet rögtöni behatásától őrzi, a midőn vfelé : az életszervezet működése folytán keletkezett élet erőt be zárja.

[114]) Ime az okszerüséget kutató orvosra nézve, főkép az ideges és vizi betegségekben, miután az első utak rendjéről meggyőződött, nagyobb gondja nem lehet, mint : a bőr és vizelet működésének a szükséghez képesti elősegélése.

[115]) Tojás, tolja, tojja, innen a tolás és ástól lett : tojás, to-jás, mivel vajudások közt ásva tolja ki ; vfelé : s-áj-ott, azaz te életszerves eszményképi töredék, mely benned alaprajzként bevésve van : áj-ott addig mig feleleventve ki nem költetel.

[116]) Nemi-NE-MI, vfelé : imen, innen a görög : hymen, himen hij-men sat. e szó betüinek sajátilag forgatott hieroglyphjeinek vázlatos jelvébeni képesitése szerfelett felvilágositó.

[117]) Ha górtsövön át nézzük annak parányait, abban nagymennyiségü ázalagokat (cercaria seminalis) fogunk találni.

[118]) Tök vfelé köt, azaz itt ezek szerves működése folytán fejtetnek azon többes sarki legélénkitettebb tényezők, melyek által a kevesb sarki petéinek lekötött minőségei, kötött állapotukból feloldatván, az egyéniség eszményiében sajátilag működhetnek.

[119]) Ondó vfelé ód e-no, azaz ennek kilövelésével, és innen keletkezett ruganyosan duzzadó s lohadó hatások következtében ódódnak, tépetnek a petétskék kötelékei az illető tojásfészek szervétől, az által mivel : a kevesbsarki nemi szervben, azon mozgásoknak megfelelőleg szinte kiterjedten — összehúzó, szivattyúsan-szivó, taszitva-vonzó hatás eszközöltetik, mi a nádra, falloptső, úgy a tojásfészek petéinek adatván át, annak fonalkájától letépi ; mire az ondó menynyis kötelékeiből elillant, kipárolgott minőségei, erői, a petétske mennyis és minős tényezőire hatván, annak állományát is ruganyosan ható duzzadva-lohadó mozgásokra készteti, mire ez az illető tojásfészek elválasztott nedvével, az illető tsatornán a legédeniebb érzések közt a szü, vagy nádrába tsusszan, a hol a pete a folyton tartott duzzadva-lohadó mozgások közt nadály-ormójaként annak oldalához tapad, mire azzal szervesen összeforrván, további működését folytatja.

[120]) Szü, e szó némelyektől hibásan használtatott a szív elnevezéseül, mivel e szó vfeléi értelmében : üsz, és igy az üsző gyökét képviselvén, a szüzek szüjére (minthogy anyák nem voltak) vonatkozik. A ki a kevesbsarki nemi szervek, több nemü elnevezéseire vonatkozó oly lényeges és pontos bevéseseit kutatta, az ennek valóságában nem kételkedhetik. Innen a szü, üsz, szüz üsző, szülés, mi ha egyszer megtörtént nem szü többé a neve, hanem a feszitett ív jelentőségében : anyjaméh, nádra.

[121]) Innen az újonnan szülötteknél ezen fájdalmas kifeszitéstől : a sirás, az egyéb tüdővel lélegző állatoknál a vinynyogás, sipogás sat.

[122]) Tej, téj, té = Té = TÉ, vagyis miként a kútágas és gém által a mederből, forrásból a viz, úgy itt is ezek jelves jelentőségein : té, tej meretik ; vagyis a : Té megfelel a a kútágas és gémnek, E az emlőknek, J a polyás gyermek szopó, szivattyús gépének ; té vfelé : ét, táp, tej.

[123]) Garat, G=Gvel arat, vagyis a G-sarló-nyél, sarló képesitése.

[124]) Gyermek, gyer-mek vfelé : kem e regy, vagyis midőn a me kegni gagyogni kez-

dő gyermeket gyer-e regy szavakkal járni tanitjuk: gyer-eregy gyermekem szavakkal biztatjuk; azért is ezen elnevezést mind a két nemi szülöttekre használjuk.

[125])Valóban, ha e tekintetben saját bolygói rendszerünk széki gotzának: a napnak világosságát, közelebbi vizsgálat alá vesszük, a mint legtapasztaltabb tsillagvizsgálóink állítják is, annak székiben fejér, külkörében pedig vöröslő fény áradozik, miből ugy a kevesb, mint többes sarki berzerőinek ellobbanásaiból keletkezett e nemü tüneményeket szinte felleljük; miből bebizonyodik, hogy ott szinte világosság (—) és hőség (+) keletkezik.

[126]) Ezen képes betük, bár szerfelett gyéren a latin nyelv szavaiban is felismerhetők, igy: vox = o-x, a vé a kinyitott ajkak vázlatát képesiti,—az: *o* a száj nyilás gömbölyded idomát, — az: *x*, a minden irányban elillant rezgő hangokat képviseli.

[127]) A= a szívnek idomzatos vázlatára vonatkozik, a választék a szívnek husos, izmos kamarájának a hártyás pitvarátóli választékára utal; ez azon legelső a feltalálóját örömhangra gyulasztó szerv, a honnan az életszervezet mennyis és minős tényezői legelső mozgásként kiindultak. Innen az őstaláló e szervnek az egész élctszervezetre roppant fontosságát belátván, jelentőségére nézve az illetőknek mintegy mutatá, ime: A, vagy Az azon szerv, mely a mennyis tényezők széki szervét képezi. — S ime, a midőn nékie sikerült az élőáldozatokon ismételten véghez vitt bontzolások után, annak voltaképi működését felderiteni, azt belműködésére vonatkozva soha jobb szóba nem eszmesíthette, mint midőn azt: szívnek nevezé; — de ezen elnevezés valószinüleg későbbi, a midőn ezen szervnek működését élettanilag teljesen felismerték: és igy nagyon valószinü, hogy ezt eleintén tudós jelvi jelentőségében: Anak nevezék, és ezt bizonyitja a latin nyelvben időnkig eljutott e szó: a o r t a, mely ütérként a szív baloldalából mint első ütér (függér) fakad, mintegy mondván: ezen ütér: Ából eredt (arteria haec est ex: Á-orta, hinc: aorta), mivel maga e szó melyre e mutató: A, vagy örömhang: Á vonatkozik t. i. a: c o r (szív) mely szinte tisztán magyar eszmesítésen nyugszik (t. i. éveidet azon k o rtól (-c o r) számithatod, mióta születéseddel szíved a kültermészetnek átadatva, az anyától függetlenül működik); innen látni való, hogy maga az: a o r t a szó is magyar eszmesítésen alapszik, miután arra utal, hogy ezen ütér az, mely az: Ából eredvén, az élénk piros tisztult ütvért az egész testbe szét h o r d j a, s ép azért mivel ez hordja szét, ezen lényeges bevéséstől méltán neveztetett: a-h o r t á nak (a honnan lőn a latin: aorta), és igy az: ahorta sokkal lényegesb szempontból fejezi ki azon eszmét melyet ezen ütér voltakép képvisel, mint a használatban levő: f ü g g é r. — Innen az: A, A' minden kezdemények, rögtöni meglepetési öröm, tetőpont, mutató sat. jelvi jelentőségeül vétetvén számtalan szavainkban igy eszmesittetett. Igy a török: Allah (Isten) vfelé: Hála-ah a mindenekfeletti tronján-H, a székekszékiben székelő okfőjének, vagyis a nagy alpha: Ájának sat. Mind ezekből kitünik, hogy minden szót az ő betüi ugy minős, mint mennyis jelentőségében jól meg kell kutatni, mert tsak igy érhetjük el újból, a hajdani régletünt óriási szellem korszak világának tsalhatatlanul kivivott mathematicai korszakát.

[128]) Bé =, mindenki előtt tudva van, hogy a legrégibb időben élő áldozatok ajánlattak fel Istennek, sőt az elfajulások folytán nem ritkán élő emberek is áldoztattak fel; ezek beleiből aztán az illető Józsok mindennemü jövendöléseket tettek, és igy már ezen szokás hozta magával, hogy ezek bontzolásaiban szerfelett jártasak voltak az illető papok, mi által mindig több és több kisérletekre vezettettek. — Miből teljesen kitünik, hogy ők a bontztanban járatlanok nem lehettek, és ezt tanusítja az is, miszerint: a b o n t z elnevezés az indoknál ma is papok elnevezéseül használtatik. — Ha tehát a mellkas két oldalán levő tüdőt, annak hátulsó lapjára leteszszük, körülbelől ilyen: nemü idomot képesit, és igy méltán foglalja el kisvilágunk életalphájának második jelentéses betüjét, miután ezen életszerv, a gyermek születésével, a mint a kültermészettel közvetlen érintkezésbe jön, legelsőben is annak nyitva hagyott: orr, száj, bárzsing, légtsövek nyilásain betódul a lég, ugy más részt a szív

lüktető működése folytán, az életszervezet többes tényezői mint vérparányok, szinte ide tolatva vonultak, hogy a külvilág levegőjével, mint reájuk nézve kevesb tényezővel kiarányodhassanak. — Innen tüdő, tüd-ő, gyökered-ő; azaz itt idülnek fel a lankadt többes mennyis tényezők, mint visszvér parányok a léggel, akkép, hogy a további működésre alkalmatossá váljanak. — Innen: Bé vfelé: éB, azaz ezen első felrázkodtatástól t. i. midőn a lég a kül-láthatárból a tüdőbe tódul be, ettől a tüdők szövetét szétduzzaztó, tágító, szaggató felrázkódtatástól, fájdalmas felriadástól, ered a: fel éBredés, innen a sírás; más, tüdővel lélegző állatoknál: a vinynyogás, sípogás sat. — Innen a magyarban a: be-bé, a behatás jelentőségére utal; — de minthogy eme jelv az emlők, farr s több más idomzatok vázlatos képesítésére is vonatkozik, ekként jelvi jelentősége szerfelett kiterjedt értelemben vétetett a lényeges szavak eszme lekötéseinél, és szerfelett helyesen köttetett össze az é-vel.

129) Dé-⌓, a láthatár idoma, azaz földi bolygónk látszatos láthatárának jelképére vonatkozik; vfelé: éD, azaz, ha az ezzel környezett földünk látköréből, az azt borította tsillagzatos ég körének örök rendjéből, Isten országának voltaképi rendszerét annak igazságával, vagyis az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel felismerendjük, és azokat mintaként enmagunk országlati kormányzatába behozatni tudandjuk, akkor miként az óriási szellem korszakban sikerült: az édet, éd-ent kivívni, ugy az mai napon is éD-enünkké válhatik. Innen éd, éden, édes, üd, üdv sat.

130) E-ƹ, az alsó s felső ajkak, vagyis a száj nyilását képesíti, a közép kiállás a nyelvre utal, vagyis kikell nyitni az ajkakat, midőn az újonnan szülött kisded a levegőt a kül-láthatárból=⌓, a maga útján a tüdőbe beszívja, minélfogva a tsetsemőt szájnyitásra, sírásra készteti; — vonatkozván egyúttal az emlőkre, midőn a száj, nyelv összes izmai, szinte igénybe vétetnek,

131) F=Ψ, vagyis az álkaptza féloldalának tsont vázlata, a középen egy foggal; ennek valóságáról akkor győződünk meg, ha a kisded báránynak alsó alkaptzájáról a húsos izmokat lemetszettük, a midőn ezen alakot tisztán tünteti előnkbe; s nemde ez azon rész, melynélfogva mihelyest az újonnan született tsetsemőnél a fogak előtérbe jutnak, a kültápok fogására, szétmorzsolására alkalmatos lesz. És hogy e betü tsakugyan az álkaptza fele részének tsont vázától költsönöztetett, annak okiratos bizonyitéka e szóban: fül rejlik, mert ez ősböltseinktől azért neveztetett igy, mivel ez t. i. a fül a halánték tsont és az álkapots tsont, tehát: F összfüggő tsuklóján: ül, innen aztán a jelvileg összetett szó eFen ül-fül. Igy fog, mivel ezekkel fog. A kis: f, ugyis a fogak vázlata-Ϝ, a választék t. i. ott a hol a fényes fogmáz a gyökeres résztől elválasztatik. — A fog elnevezése e szerint az ő egész összegében annak kül képesitéséből költsönöztetett, t. i. az: f-Ϝo megfelel a fog koronája kerekdedségének, g a zápfogak idomjának; és igy az: F a szavakban furás, faragás, fogás sat. jelen, tőségeire utal.

132) Gé ℊ-ϑ a szájüreg hátulsó részének előtérbe jött garat idomának megfordított felerésze: a G-$\frac{\text{sarló}}{\text{nyél}}$ idoma, s igy a sarlóra utal, ezt a féloldali fogsorok is igen helyesen képviselik, és ép azért vésetett e betűbe visszafelé: éG az égés jelentősége, mivel az eledelek elapritása alatt, ezek szétzúzása alkalmával hév is fejlik ki, de a mely a mindig jelenlevő nyál által mérsékeltetvén, nagyobb fokra nem emelkedhetik; innen ezen sarlónak a r a tási eszméjében lett neve: G-a r a t. Innen a lényeges szavakban e betü jobbára égésre, lobbanásra, felhevitésre, magasságra sat. vonatkozik, Gé vfelé éG és igy szerfelett helyesen köttetett össze az: Evel.

133) H, h, ϧ ez már vázlatos idomjából elárulja, hogy e betüi képesítése: karosszékre, trónra, ülőszékre s igy hatalom helyre, nyughelyre sat. vonatkozik, és valóban az emberben nints hatalmasb, zsarnokiabb benne székelő hatalom, mint: a H-as, gyomor, vfelé:

áH, azaz valósággal ah van akkor, ha a has zsarnoki követeléseit nem teljesíthetjük. A nagy alphaban a: Há a legfőbb Lény trónjára utal, igy e szóban: ALLAH, Hermion sat.

134) I, a belek hosszan nyuló vonalára is helyesen utal, ennek alsó része az eledeleknek a fogak által elapritott részeire: a pépre is utal, melyből az emésztés utján, az egyes tejfejér szemtsés parányok, mint táprészek fejlenek ki, ezek az életszervezet működése folytán áthasonodva, végre a mint az: Í kölön álló pontja jeleli, a minős tényezőket, mint kiszabadult életerőket, melyek az életszervezet javára az idegek által szüntelen felszívatván, felhasználtatnak. — E betű égő-gyertya, volta-oszlop - 𝄃 képesítéseként is vehető, a honnan a minős tényezők galvan-berz-delejes fejlemények alakjában szüntelen áradoznak; — de vonatkozik az emésztés utján elváló táp szemtsés parányaira is, ugy a székekszéki központra, miként e szóban: Isten, — lángoló szellemre e szóban: Király sat., s igy e betű a szavak eszmesítéseinél szerfelett dús tartalmu.

135) J, vfelé éJ, azaz: az ételnek éji szunyadozó, alvó parányai, az emésztés útján mint táp szemtsék elválasztatván, az illető nyirk edényeken az életszervezet javára felvétetnek, és ott áthasonodva újból felélednek, azaz azon éjből melybe az eledelek mint szervesek keletkezve letüntek, újból felélednek, innen a rokon: éji élj. E betű képes jelentőségében szinte bő eszméket képvisel, ugy minős mint mennyis jelentőségében; — igy majd székekszékire, mint e szóban: Jehova, majd égő gótz, fáklya, többessarki nemi szervek, kard, veszsző, hatalmi jelvre sat. utal. Innen a magyarban az I s J jelves betüinek szerfeletti rokonságuk, sőt néha egymást költsönösen fel is tserélhető jelentőségük, igy: Kain: njakas, ni-a njakas, konok, a kiokulással, okszerüséggel, józansággal mit sem gondoló sat.

136) H=K azaz, az emberi alak egyszerü vázlata, vagyis midőn az étel táp-parányai az: I s J beleket képviselő eléggé hosszas utain, az emészthetetlenektől elválasztatván és a szív működése folytán a nyirk edények által felszívatva, saját útain annak szerves testévé áthasonodnak, ez által az egész életszervezet folyton folyt mennyis tényezőinek kiegészitésével a test, a minős tényezők folyton tartott fejleményein, képes lesz végre állatiságából kiemelkedni s szellemi felismerésre ébredni. A szavakban nagyrészben emberi vázra utal, igy: kút, Kain, azaz nyakas, konok ember, — kalap, azaz ha szép idomú a kalap, az ember: ép-alakját emeli, — kalapáts, az az ember: K, tsáp azzal alakot vfelé: kalapáts.

137) eL vfelé Le a láb idomjával leginkább összehasonlítható, innen mivel az étel megemészthetlen részei mint hasznavehetlenek: eL mennek, — az életszervezet ezen működése igen helyes nézetből vonatkozik a betüi rendszerben az: eLre; vfelé: Le, azaz mint ilyenek letünve, elmenve, elemeikre oszolva elenyésznek, láthatatlanokká lesznek, miután mint trágya, földes részekké válnak.

138) eM=≷, a gurdélyosság jelvére utal, innen a legmirigyesebb, mint legirigyeltebb részekre vonatkozván, ennek vázlatos jelvére utal, innen az irigy, mirigy szavak szerfeletti összeköttetésben állanak; — az: eM betü jelves jelentőségével, szerfelett helyesen van összekötve az: Evel.

139) eN=ϟ, e nség, é niség egyéniség; vfelé: ne nesze sat. az életszervezet sajátos müködésére vonatkozván, sok nemü jelentőséggel bir.

140) O, leginkább összehasonlítható az idegrendszer legfőbb gótzával az: agygyal, minthogy körül belől ilyen gömbölyded alakja van; de azért is, mivel mind ezen Oként szemlélhető nagyegész tér és időbei eredete, egyedül az agy szellemi működésén ismerhető fel; innen is az ő lényeges elnevezése: agy vfelé: gya - agya, mivel valóban e szerv az, mely adja, agyja, oldja, odja mind ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetőket. Innen: okos vfelé sok-o sat.

141) Ö = Ő, önnön személyiségre (Ⓨ) vonatkozó jelentőséggel bir.

142) Pé ᖷ, vfelé: éP jelvi képesítésben, a féloldali tüdőre vonatkozik, jelentőségére

a: Pé vfelé: éPet jelentvén, már ez is elárulja s eléggé kifejezí, hogy a vérnek a tüdőbeni kiépülésére, tisztázására vonatkozik; de utal ez a legélénkitettebb többessarki szervek jelentőségére sat.

143) eR ℟ eredetileg nagyon valószinü, hogy a: rák vázlatos képesítésétől vétetett e betü, miután körzetes alphajában szinte arra vonatkozik, mint a nagyvilág állatkörének alphajában; t. i. a mint bolygónk a tsillagzatos állatkör rák jegyébe lép, innen ujból az oroszlán sat. jegyeihez rák módjára visszafordul; — ugy itt is a visszvér lankadozó parányai kiépülés végett a tüdőbe visszajutván, innen a szív, szivó működése folytán, a tisztult élénk piros ütvér parányok ujból rák módjára, az egész életszervezet javára visszafordulnak és előbbeni körzetüket folytatják. És igy e betü jelentőségére ép azért hasonlítható össze a rákkal, mivel a mint ez farkával, verőjével, kaparójával szüntelen kaparja, felveri, habozza, habarja az iszapot, hogy az abban rejlő vizi férgeket mozgásra késztesse; — ugy a tüdőben is, a visszvér lankadozó parányai felveretve, habarva, élénkitetve. frissitve parányzott alakulásba menvén, e működés alatt a viszvér, az életszervezetre káros (kár vfelé: rák) lankadozó részeitől megmenekszik. És ép azért történik ezen kérgeseknél az oly szerfelett eszélyes visszafelé vonulás, mivel e szerint: midőn a részenkénti kaparásukat bevégezték, és az ott rejlő férgek mindenfelé a fák és vizi-növények gyökerei közt szétmenve azokra tapadtak, tsendesen visszavonulva, az iszapos zavaros részek előttük a víz folyása mentében a veremből kitisztulván, azokat igy megszemlélvén egyenkint felszedegetik. — Az: R= ℟ betü jelves képletc tehát, a szavak lényeges bevéséseinél: a hatalom büntető, serkentő jelvére vonatkozik; de utal a tisztázás, javulás, zavarás, bosszúállás, élenkités, buzdítás sat. jelentőségére is. Innen: kár, rák, rak, kar, kard sat- ℟ ró, ℟ ör, Király sat. ugyan annyi jelves betüi jelentőségen alapult szavak.

144) eS, tudós jegy, a tsukódás jelve, melyet miként a: Ẓét is villámláskor az égen tapasztaljuk; az eS, esésre vonatkozik, — az eS vfelé; Se tagadásra utal, és a mint a kéjszavak vizsgálatán kitünik helyesen. — Az eS jelve, majd a felemelkedve figyelő, majd a futó, üldöző, lankadt, leselkedő kigyót képesíti. E szóban: ÁS, a hitegető démon legrövidebb eszme foglalatjára utat. A has szóban arra utal, hogy itt székel, Haz AS, vagyis a: fabrum daemoni (l. a 133-ik sz. a. jegyz). — A mese szóban az: eS, a kigyói okosságra utal,a hol t. i. a való események a valótlanokkal szerfeletti okossággal rejtvék, hogy azokat tsak a mélyebben belátó avatottak ismerjék fel; — de ez alatt a legrégibb ősi mesék hagyományait értjük. midőn a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein azt bevésni értették. — — Igy a kigyó a legrégibb elévült hagyományok szerint az okosság jelvét képviseli; s miért? mivel farka végét szájába, vagyis enmagába fordítván, ezzel gyürüt, vagyis örök kört =O képez, örök vfelé: körö, vagyis ha az örök kört szellemileg felfogtuk, ezzel megoldottuk az örökkör okfői egységét is, az ő szellemi igazságában. Igy k i g y ó vfelé: o g y-k i,
1 2 3 4 5 5 4 3 1 2

mit? Omat vagyis a mit képviselek t. i. az örökkört, és akkor megtaláltad az okát, miért hagyományozták el az ősök a: kigyóban az okosság jelvét. A mint a lényeges szavak jelvezik, szerfelett eszélyesen van az: evel összekötve.

145) Té a kutágas és gém képletéből a: meritės jelve, innen: té, téj, tej az emlőkre vonatkozva, a kisded tsetsemő képesíti a szivattyús gépet, a meritő: Tét, a midőn az életszervezetre vonatkozva: a szív szivó működésével, a visszvér meritésére — T vonatkozik; a midőn t. i. a hajtsöves rendszerbe szétözönlött ütvér parányok, az itt gyökeredzett visszereken mint a visszvér parányai a szív jobb részébe visszaszivatnak Té vfele: ét, azaz az életszervezetre vonatkozva, az: éTel elválasztott tápparányai is a nyirkedényeken át a szív szivó (szivattyús) működése folytán szinte felmeretnek - T, és a test további gyarapodására, élénkitésére, áthasonitására fordittatnak sat.

[146]) U, lásd a kút szó képes vázlatát, a mint ott az: U szüntelen tsergedező forrásra utal, ugy itt is a máj az: e p e forrására vonatkozik.

[147]) Ü - Ű szinte azonképen a szüntelen bugyogó forrásra vonatkozik, tsak hogy itt kettős pontjánál, a vesék kettős forrására utal.

[148]) Vé, vfelé éV, feszitett ivvel= leginkább összehasonlítható. — A nagyállatkörben a nyilasra, mint az alkotás egyik jelvére utal. Lényegileg köttetett össze az Ével a mint az: Éva szó rejti magában sat.

[149]) Z= Ƶ, tudós jegy, a tsukódás jelvére, kifeszitett ív nyilaira vonatkozik, villámláskor az istennyilaira ⇝ utal. És igy a mint az állatkörben az Isten tzikázó nyilaira utaló nyilas, tüz végzi be a nagykört, ugy kisvilágunk szerves köréből vett alphájában, szinte nyil zárja be a kis kört, és az: Atól kezdi müködését sat. — A betüknek az egyes lényeges szavakra vonatkozó specialis kutatása s azoknak bővebb fejtegetése a nyelvészekhez tartozván, ezzel az ő fáradhatlan munkaságukat is felhivjuk, elég levén ez uttal tőlünk a kezdeményezés. — Mind ezekből kitünik, hogy az egyes betük minőséget és mennyiséget képviselnek az ő lényegükben, és igy nem lehet kétség, hogy a tudat leglényegesb szavai valósággal a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, számtani pontossággal szerkesztettek.

[150]) Az bizonyos, hogy a görögök és rómaiaknak sok szavok van, melyek a magyarból értetnek meg az ő lényegükben. Igy: h e p a r - hepár, a h betü több nemzeteknél, mint lihegő használtatik, a magyar mindig mint tiszta hangot használja; — a há betü jelvi jelentőségében az: állapodás, ülés, nyugvás sat. képesitése, azaz ezen életszervezetben t. i. a májban ül, székel = Haz e p e á r, azaz e szervben készül az epe, s innen árad, áradozik az: epe = hepár. — Igy a: p a p y r o s, ugy látszik a fürkésző előtt, mintha e szó tős, gyökeres görög eredetü volna, holott ez, e nyelvben egyedül szokásos (usualis) jelentőséggel bir, és tsakis arra vonatkozik, mire már az előtt régen az égyptoniak nevezve használták t. i. azon növény vékony héját, hártyát szolgáltató fatserj (Cyporus Papyrus L.) nemek elnevezésére, melyeknek héját lehántva, különböző iratok letevésére használták, miből látni való, hogy e szó költsönzött volt, és igy tsak szokásos jelentőséggel birt. Hogy pedig ez valósággal az egykori feltárt nyelv hagyományaként az égyptoniaktól szállott át a görögökre, onnan bizonyos, mivel: ha e szót elemezzük, az, az ő tagaiban teljesen bevésten tartalmazza azon eszméket, melyeket az ős eredeti feltalálók abba bevéstek; és igy taglalva lesz: p a p - i r - ós dolgokat, azaz tudván, hogy a legrégibb időben a papoknál (különösen égyptonban) levén a tudomány, és hogy a szent legrégibb (ós) egy égi ép tanokat ők jegyezték fel, ekkor tisztán álland előttünk, hogy a: p a p i r o s nem egyéb mint oly a gondolatok, események letevésére alkalmas hártya, melyre a legrégibb időben a papok irták az ősi, vagy régi dolgok történetét; s minthogy tudjuk, miszerint a legrégibb időben valósággal ilyenek használtattak iró szerül, ennek igazságában kételkedni nem lehet; még pedig azért sem, mivel tudjuk: hogy az égyptoniak voltak a görögök tanitói, miből ismét ez egyetlen egy szóból mint szeg a zsákból kitünik, miszerint az égyptoni legrégibb szövegü iratok min nyelvünkön valának irva. — Igy m i c t u s, azaz: m i vagy m i k (t. i. az életszervezet működése folytán teljesen lehanyatlott többes mennyis tényezők) t u s ánkat bevégezve, a vesék (vesd ki) utján mint: pes, sepredék, vizelet az illető tsatornán kivezettetünk; mictus vfelé: sez u ton k i - megyünk. — U r i n a, urit, ürít. — O c u l u s az okulástól, azaz ezek mint legnemesb érzékek által okulunk ki legfőképen. — V e n a, vén - a, azaz a vén, kifáradt, ellankadt, felhasznált visszvér parányai vonulnak azok ereiben. — C o r (l. a- 125-ik sz, a. jegyt). — P u l m o: ép - ü l - im - oval t. i. kevesb mennyis tényezővel, azaz a: léggel, mit itt az: O képvisel. — Igy: a r n i k a vfelé: a - k i n r a, azaz e szer a tompa ütésekre, zuzásokra sat. szerfelett hasznos és kitünő biztos szer; az ily gyógyhatásu mnemonicai lekötések a népre nézve mily hasznosak lehettek

kiki beláthatja. — — Ime igy értetnek meg a német nyelv oly lényeges eszméket tartalmazó szavai: Lehre vfelé: er-hel, és: leer vfelé: reel; vagy is: die helle Lehre der Reelen, erklärt aus den Lichterscheinungen der Leere; vagyis a valók világos tana, az ür világossági tüneményéből (elevei világosság „Ige“ okfőjéből) megfejtve. — Miből láthatni, hogy e szavak szinte a tudat korszak feltárt vívmányain keletkeztek, és igy látni való, hogy e nyelv megalapitói a tudatot mint legdrágább kintset szinte igyekeztek saját nemzeti nyelvükbe bevésni, de miután az isteni tudat vívmányai, már egy megelőzött általános előképi, közös világ-nyelvben algebrailag letéteményezve valának; — innen azon kényszerült helyzetbe jövének, hogy azon szavakat tagaikban, betüikben átalakitva utánozni, átköltsönözni kénytelenitettek. Innen van aztán, hogy a legkülönbözőbb nyelvek számos szavai a magyarból értetnek meg az ő lényegükben. Igy a fenntebbi: Licht, nem a német nyelvből érthető meg az ő lényegében, hanem a magyarból, mert az e szóban levő legjelentésesb égő gyertyát képviselő jelv: I, minden nyelvre nézve egyaránt jelentéses; de a: ch, a magyar betüi rendszerben, itt: ts (majd: k) jelvi jelentőségének felelvén meg, vfelé annyi mint: tsil, és igy e szóban: tsillogás villogás gyöke van, képviselve; miáltal az: I általános képleti jelentőségen kivül, különleges fogalmat is tartalmaz lekötve. — Igy értjük aztán, hogy e szó bevésésében a német ajkura nézve miért nem tartalmaz lényeget, mivel az nagyrészben, az akkor általánosan ismert előképi magyarázatos nyelvből költsönöztetett, mi által lassan-lassan a mint e tiszta szellemet tartalmazó eredeti egyetemes előképi nyelvtől elestek, szokásossá válván, holt eszmékként zuhantak alá az eredetitől eltért nyelv tömegébe. Miből kiki beláthatja, hogy minél több ily szavak áraszták el valamely nyelvet, és minél inkább tértek el az egyedüli élő Isten böltsészetén szerkesztett egyetemes, isteni eredetü legtökéletesb világnyelvtől, annál inkább valának hajlandók az eszmék beállott zürjében, az eredeti tanoktól eltérő önistenitői, sokistenitői s istentagadó tanokra elfajulni. Igenis, igy ismerjük aztán fel ama voltaképi okot, miért vala a magyar nemzet zöme, különösen annak Jafeti raja minden időkön át, a pogány világ tsak nem általános elterjedése alatt is oly állhatatos az egy élő Isten tanához? mivel ő azt a legrégibb ősi időben tiszta okfői igazságában, saját véres verejtékü tanulmányain ismervén fel, ezek alapján oly nyelv rendszert alapitott meg, mely benne vérré válván, a legépebb agyszervezetet eredményezé minden időkön át. — És ép azért nints nemzet e földszinén mely isteni eredetü nyelvéhez, és annak alapján keletkezett országlati rendszeréhez és azokon épült törvényeihez oly annyira ragaszkodnék, mint a magyar, és méltán; mert ösztönszerüleg érzi, hogy ami legdrágább ereklyénk, édes anyai nyelvünk nem tsak reánk nézve, hanem az összes emberi-nemre valóságos élet kérdés. — Igy szerfelett feltünők a német: Oszt (kelet) a nap sugárainak világosságot: osztásától; — igy a: Weszt (nyugot), ugyan azon világosság: vesztésétől; — Nord (az: N=Z=) zordontól; — a Süd a nap hőségének: sütésétől sat.

[151]) Mi a mint egyetlen egy földi érdekben működő hóditónak tetteit sem helyeselhetjük, ugy Nagy Sándor nagyra vágyó hóditásait sem magasztalhatjuk. Feltétlen tiszteletünket tsak ugy érdemelte volna meg, ha a hajdani O-Frigy országa Gordius (valószinüleg György) királya szijtsomagára görts-kötésekkel irt bölts hagyományának szellemében vezeti hóditásait, melyen valószinüleg az vala sajátos tsomó-kötésekben irva: hogy az hóditandja meg Ázsiát, ki a hajdani t. i. vizözön előtti O-Frigy országának, egy mindenek feletti végtelen örök élő Isten megoldhatlan tsomóvá vált okfőjét az ő szellemi igazságában megfejtve, ennek szentségében teendi hóditásait. De Nagy Sándor e mesterileg kötött tsomag megoldásával mit sem törődve azt vélé, hogy azt a mit szellemileg kelle vala megoldani, durva kardjával ketté vágván szinte tzélt érend; – de ime, hogy rövid örömét a voltaképi tzél tsakugyan nem követte, és végre is tsaládját minő végtsapás érte, beteljesedett György király szij-tsomagának józslata: miszerint Ázsiát durva erővel tartósan nem hóditathatni meg. Hogy György

király a legfőbb Lényt ismerhette, némileg onnan lesz világos, mivel ő ama sajátos szijtsomagot, a legfőbb istenség templomában tevén le, azt ott mint legfőbb ereklyét tartották. Sőt választási módja is ezzel nagyon megegyezik. — Kár volna tehát a szót vesztegetni azon nézetek támogatására, kik azt vélik: hogy ama szijtsomag oly mesteri kötés lett volna, mely mechanicai oldhatatlanságáért lett volna nevezetes. Ime a dolog lényegében rejlő történészet a történelem hézagait igy egésziti ki egyenként.

[152]) A tudósok rendesen a görög és utána a római nyelvet tartják a legklaszikaiabbnak. Szó sintsen róla, hogy ceteris paribus más pogány népek nyelvével összehasonlitva igaz ne volna; — de miután eme nyelvek kintsszövegükben a legfőbb lényre s az eredetre vonatkozva oly lényeges bevéséseket nem tartalmaznak, melyek egy voltaképi tökéletes, szent klaszikai nyelv sajátja, ekként sem az elsőt, sem az utóbbit annak nem tartjuk. — Miből kitünik, hogy voltaképi tökéletes, isteni eredetü-nyelv tsak az lehet, mely a minden renden levő tudományok zárkövét tevő végtelen-örök okfőt, és az innen tér és időbe kifolyt nyilatkozatok szerinti észlelhetők eredetét, minden ugrás nélküli összfüggésben a tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein, algebrai pontos rövidséggel (praecisio) tudatilag tartalmazza a maga lényeges szavaiban bevésve. Ez aztán a voltaképi tökéletes, klaszikai nyelv, ezt kutassák a nyelvészek, de akkor aztán ne tsudálkozzanak, ha mind ezek zürjéből: egy egészen más nyelv emelkedend az ő megholtnak vélt hamvaiból.

[153]) Á d á m, jobban való megértés tekintetéből: Á l d á m, azaz én valék az, ki a mindenek feletti végtelen-örök okfőjét: Át ádam, áldam, hogy ez éden jóvoltit velem nemtsak anyagilag éreztette, de mindezek okfőjét az ő igazságában szellemileg is megismertette. S hogy valósággal ezen értelemben legyen e szó betüileg összetéve, mintegy bizonyos kriteriona az, hogy ha visszafelé veszszük, lesz: em á d á, emádá, vagyis a jelen szójárás szerint: imádá. Miből tsak nem kétségtelen történészeti tisztaságban lesz előttünk, hogy ő szoros értelemben nem első állatember, hanem mint első bölts, első felkent, éberlétre ébredt ember volt, ki e mindenség alkotóját, mint mindenek feletti: Át az ő okfői igazságában felismervén, első imádá s azt az egész emberi-nemmel önzetlenül megismerteté. — Ime itt rejlik e nemzet száján oly otthonias hangnyomattal kiejtett: „Magyarok élő Istenének“ okszerü kútsa. Azaz, e lényeges szó bevéséséből itélve, valószinüleg ő volt az első felkent Fővezér, Pátriarka, Táltos, ki az állatiság, pogányság alsó fokáról az emberiséget az éberlétre, öntudatra, önismeretre vezette. Ezt tanusitják: Ábel, Kain, Lámek sat. történelmi szavak böltselmei. Tsak igy lehet aztán a legrégibb iratok azon feljegyzéseit érteni, miszerint ő az állatok, és egyéb tárgyak elnevezéseit egész készséggel és könnyüséggel nevezte el; mert mint természettudós mindennek a maga rejlő lényegét ismervén, annak bélyegéből vevé nevezetét, miáltal azt mintegy mnemonicai elfelejthetlenséggel kötötte le, de ez a böltsek tulajdona, mely lényeges bevésés, mint épész szerinti legnagyobb és legüdvösebb találmány, ditső nyelvünkben ma is, minden más nyelviségek felett felismerhető; ebben találjuk mi páratlan nyelvünk legfőbb tökélyét. De ép ezen hajdani kivivott bölts korszak, bizonyossá teszi előttünk: hogy a héberektől átvett paraditsomi korszak története, nem az első édeni, mely legelső eredetében tsalhatlanul déli forróégövi vala (l. alább), hanem valószinüleg azon korszaki vala, midőn az éthiopiai egyistenitői táltosok főpapja: Ádám a nép egyrészével, a közöttük s a pogányok közt kiütött roppant véres hartz után a veres tengeren, arábián át az eufrát, tigris területen letelepedvén, ezzel a paraditsomi egyisteni országlás alapját tevé le, kinek tsaládjából választattak aztán a Főpapok, Fővezérek s kik egyuttal a legfőbb birák is voltak. — — Ime igy lesz aztán tisztában előttünk, hogy a vadállatok legszörnyebbjei Ádám előtt meghunyászkodva, mindnyájan jámborok voltak. Ime ennek okát is tsak most értjük meg az ő voltaképi jelentőségében, mert nemde: nints a Teremtőnek vadabb, önzőbb állatja a földhátán mint az ember, mig t. i. ez az ő miveltségének alsó, majdnem állati fokán állván, a teendők felett tá-

vulról sintsen tisztában. Azon kis eszet szükségtől és érdektől vezetve, mindent uralgó hasának és birvágyának rendelvén alá, saját faja ellen szörnyüködve, egyedül a tülerőnek enged. Az ily féktelenkedők annál félelmesbek voltak természetesen, minél inkább szaporodtak el azok az egyes társaságban, és igy ezek igazgatóinak kelle azon elvek feltalálásáról gondolgodni, melyek folytán azokat fékezhették: — és a mint jelenben, ugy az ősi időkben is nem egyszer történt, hogy ezek a rend követőit, ugy ezek ismét amazokat zsarnokilag igázták le; s igy ugy egyik mint másik részen józanságot nem ismerő zsarnokok voltak. De végre tapasztalván, hogy minél felvilágosodottabb az ember, annál inkább engedve vadságából, a józanságnak engedve szelidül, ekként a józanabb és erősebb kormány részéről a való tanodák keletkeztek, melyek reáljain, a szakadatlan kutatások után, a való tant eltalálván, és mindent: az igaz, szép és jó isteni törvények határai közt rendezvén, mindenki lelkében megnyugodva, a dolgok nagy rendjének örömest hódolt. Ekkor méltán mondhatta Ádám: „Ne legyetek olyanok mint a ló s mint az öszvér, melyeknek nintsen értelmök, melyeknek állokat, ha meg nem szoritod zabolával és fékkel, néked nem engednek.“ — Hanem e helyett fogadjátok el országlási fékül, mint Isten képére s hasonlatosságára teremtett értelmes lényekhez illik: az isteni Igéket. Igy érthetjük meg aztán, hogy az állatok legvadabb és féktelenebb szörnye: az ember, Ádám e feltalált szellemi fensőségének miért engedett oly örömest? mivel ama ingatag, önkénytől függő lázas országlati rendszer helyett, kiki személy és vagyon bátorságot nyervén, ezeket az: igaz, szép és jó az egész egyetemiségre érvényült isteni törvényeinek oltalma közt szabadon élvezé. Valóban ideje volna, ha az istenfélő magas kormányok, kik enmaguk részükre követelik a józanságot, és méltán, hogy végre valahára az oly tsordultig telt visszaélések után, az emberiséget egyetemesen a minden vallás alapitók legszabadabb elvü Alkotója által oly világosan kijelelt: Isten országának és igazságának törvényei alá vezetnék szeretettel. És akkor nints kétség, hogy e szörnyü vadságok, ember-ember elleni torzsalkodások, melyek nem tsak a pogány népek, de kimondásra is szörnyü, a keresztény világ nem egy államát dülják és szüntelen aláaknázzák, és melyek a világ hóditásra törekvők tzéljait önként elősegitik, mintegy villám tsapással megszünnének. De ez természetesen nem másként, mint egyedül: Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezett igaz, szép és jó törvényeinek nyilvános ellenőrséggel vezetett sajtó szabadság és esküdtszék behozatala által eszközölhető. — Nintsen ezektől e felvilágosodott korszakban mit tartani, hiszen irva van: „A ki igazán tselekszik, a világosságra megyen, hogy az ő tselekedetei nyilvánvalók legyenek, hogy azok Isten szerint valók.“ — „Valaki pedig gonoszul tselekszik, gyülöli a világosságot és nem megyen a világosságra, hogy az ő tselekedetei meg ne feddessenek.“ Irva van: „Hogy az emberiség valaha jobb volt, és az ehez való visszatérése voltaképi tzélja a bölts álladalmi intézkedéseknek. — — Mindezekből tisztán kivehető, hogy az ember eredetére vonatkozó héber származás, mely az első embereket mindjárt mint szégyennel felruházott beszélő, szántovető s baromtenyésztőket adta elő, nem más mint jámbor jóhiszemüségen alapult nézet volt, miután mindezek a későbbi elszaporodások és innen keletkezett szükségekből támadván, ezek kifejlődéséhez szerfelett hosszu-hosszu idő igényeltetett; és igy ama hagyományok valószinüleg nem egyebek voltak, mint az égyptoniaktól jó hiszemben elfogadott kültanok, melyek a későbbi utódokra hitként szállottak át. — A hit az eredeti egélytanban ép az, mi a világiak előtt, a világi dolgokban a: vélemény, nézet, hypothesis (e görögnek vélt szó: a hypo-sub-al s thesis-tétel, származtatik; de nints kétség, hogy ez eredetileg az előképi nyelvből vétetett, miután az nem egyéb: mint a tudatot hijánosan potoló nézet ez is) ez pedig nem egyéb: mint az ész által előzménykép feltételezett, a való tant közelitőleg pótló nézet. Minek lelkéből tisztán tünik ki, hogy a: hit a mint lényegileg tartalmazza, nem más, mint: áhitat (törekvés) a tudatra. — S igy látni való, hogy

minden hit, már ezen észszerüségnél fogva, minél közelebb áll a valóhoz, annál tiszteletre méltóbb; de mennyire nagyobbnak kell lenni ennek akkor, a midőn ugyan ezen előzmény-kép feltételezett észszerüségen alapult tanok, minden legkisebb tételükben az okszerüség kivivott, ugyan annyi diadalain valókká érleltetvén, ekként minden hiányos nézetektől megtisztultan a soha ellentétbe nem jöhető igazsággal szemben, valóvá válván, ez által: a hit a valók alapjain: való vallássá (l. e. szó tagl. a 12-ik sz a. jegyz.), tudatattá emeltetett. — Ne mondja tehát senki rólunk, hogy mi ezen előzményekként feltételezett észszerü hitvallás őszinte tisztelői ne volnánk; nem, mert egyes egyedül ennek legtisztább érzetéből voltunk szerentsések min magunk is, mind ezek valóira juthatni. — Bátran szemébe nézhetünk tehát a minden renden levő hittan követőinek, mert mi őket nem hogy legkisebb méltatlansággal illetnénk, sőt minél közelebb állanak az okszerüség védte egyedüli igaz egélytanhoz, annál tiszteltebben hajlunk meg hitalapitóik előtt. — A természetben nem levén ugrás, tsoda-e tehát midőn az emberiség az isteni korszak való vallásának legmagasb állásáról, a nagyszerü rombolások folytán letereltetvén, sötét tudatlanságba esett; és ha e mélységéböli kimenekedhetési nyitja felett az okszerüség alapjaitól eltérve, néha-néha maguk a hit alapitók is hibába s lazultságba estek? Ezt mi ép ugy, miként a minden renden levő egyedül az okszerüségnek hódoló istenfélő egélyészei, böltsei, tudósai tsudálni nem tudjuk. — — És most áttérhetünk bizvást annak megmutatására, miszerint: a minden vallás alapitók, legszabadabb elvü alkotója, a mi isteni Megváltónk nem hit, hanem szt. Ágostonként a hajdani eredeti feltárt való vallásnak, mely az emberi-nem bukásával tsak nem teljesen letünt és elenyészett, ujbóli felelevenitője, megerősitője s alapitója volt. — Azért mondá: „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és Profetáknak eltörlésökre. Nem jöttem hogy eltöröljem, hanem inkább hogy azt betöltsem.“ — — „Mert az embernek Fia azért jött, hogy megtartsa azt, a mi elveszett vala.“ Ugyan minő merészséggel mondhatni őt vallás alapitónak? ellenvethetné Mirabaud és Renan követői közül nem egy. Hiszen a positiv való tant, ezek specialitásában fellebbentő ő sem volt, miként a többi. S ez bár első pillanatra igaz, de azért nem kevéssé feljogositva érezzük magunkat Őt ujból annak állitani, miután feljegyzett általános tanai oly nemüek, melyek egyes egyedül specialis alapon nyugvó tudatot feltételeznek, hiszen ép ebben rejlik istenisége, miután az ő korszakában, a természeti tudományok teljes lehanyatlásával nem volt halandó, ki azon kétségtelen tanok igazságaiba oly isteni delejes ihlettel belátván, mint azok zavarjait letudta volna győzni. — Igenis az élő-vízről i mélységes eszméinek igéi, bizonyossá teszik a mélyebben belátókat, hogy ő a víznek alkotó elemeit, ezek tényezőit, minőségeit az ő minden ugrás nélküli ötös tői alakulásában okfőileg tudta, azért mondá: élő-víznek; — de akkor tisztán áll előttünk, hogy ezen tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők tizes alakulása, az elevei világosság: „Ige“ okfőjén előtte azonképen tudvatudton vala; mert különben nem mondotta volna a samaritai vizet merő asszonynak: „ A ki e vizben (t. i. Jákob kútja vizében testi szomját letsillapitando) iszik, ismét megszomjuhozik (minthogy a test megszomjuhozván, ujból inni kénytetik)- — — „Valaki pedig ijándik abban a (t. i. szellemi) vizben, melyet én adok néki, meg nem szomjuhozik örökké, hanem az a viz, melyet én adok neki, lészen ő benne örök életre forró viznek feje.“ S igazán mondá, mert a ki az élő-viz szellemi igazságát: az ő elemeiben, tényezőiben, minőségeiben és mind ezen tér-időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők okfőjét felismerte, ezzel az összes tudományok özöne is feltárttá lőn. — Ezek alapjain méltán mondhatta a samaritai asszonynak: „Ti azt imádjátok akit nem tudtok; mi azt imádjuk: a kit tudunk.“ — — „Az Isten: Lélek, és a kik őtet imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják-“ — — De ezeket teljességgel nem mondhatta volna, hatsak kétszerkettőkénti bizonyossággal tudva nem lett volna előtte, hogy: „Kezdetben vala amaz Ige, és az az ige vala az Istennél, és az az Ige Isten vala. — Ez az Ige kezdetben Istennél vala. Mindenek ez által teremtettek, és ő

nála nélkül semmi sem teremtetett, valami teremtetett. Ő benne vala az élet, és az élet vala az embereknek ama Világosságok. —„És ez a Világosság a setétségben fénylik, de a setétség meg nem esmérte.“ — — Ime itt a velő, mert ezek alapjain a leghitetlenebb is beláthatja, hogy tudva volt előtte, miként lőn az: Ige testté. — Igenis csak ezek tudatilag felismert alapjain mondhatta: „Én vagyok a világnak ama Világossága: a ki követ engem nem jár a setétben, hanem életnek világa lészen annak.“ — Ily nagyságokat nem mondott, de nem is mondhatott tanáról egyetlen egy hitalapitó sem, mert ezen kézen vezetett különleges tanok felismerésein, megszünt volna hit lenni, s azonnal a legtisztább való vallásként tünt volna fel. Azért tanitá: „Ha ezeknek csak annyi hitelt adunk, mintegy mustár mag (értvén az okszerü ápoltatás alatt a tantökéletesbülést) roppant terebélylyé növendi fel magát.“ — Azért parantsolá: „Legyetek tökéletesek miként mennyei Atyám; — mivel az általa hirdetett hagyományain tudva volt előtte, miszerint: az Isten képére s hasonlatosságára teremtett ember, mihelyest a való tudomány felett kiokuland, ezek kivívása épen nem tartozik a lehetetlenségek sorába. Sőt tsalhatatlanul tudva vala előtte, hogy ennek mulhatatlanul bekell következni, mihelyest az: Elevei világosság, és az élő-viz mélységeibe belátandunk. — De ez által teljes tisztaságában bevallotta, hogy a vakhit, habár a legtekintélyesb hitalapitó tanán épüljön is, és az igazsággal bár mennyire egyezzék meg, miként közelítőleg a hébereké az eredeti Mojzesein; de ha az, az okszerüség legtisztább alapján a való tudományok tényein kisérletileg szemtől szembe, a szellemet teljesen megnyugtató módon be nem bizonyitható, mint elégtelen a feltárt való világ-vallásra soha nem emelkedhetik; és az emberi-nemet annak voltaképi isteni rendeltetésében, a tudat korszakára, a dolgok ama nagy rendjének magas poltzára, a hol már az emberi-nem szt. Ágostonként kétségtelenül volt, soha nem vezethetí vissza. — — Tsak az igaz tanok alapjain épült vallás a való, mert annak a legszilárdabb szikla feszességü alapja, minden időkön át a legszigoruabban követelő igazsággal szemben, soha ellentétbe nem jöhetvén tüz feszességü s lerombolhatlan. Azért mondá: „Nintsen semmi oly elrejtetett dolog, melynek meg nem kell jelentetni, s nints oly titok, melynek meg nem kell tudatni.“ — — Ezek és hasonlókért méltán mondhatjuk Jézust: vallás alapitónknak, miután ő nem egyes nemzetet kegyelő pártos, haragos, bosszuló istent, hanem a való feltárt: Kezdetben vala az „Ige“, a való tudománynyal soha ellentétbe nem jöhető, az egész emberi-nemet átkaroló jóságos Istent - „Ki se meg nem tsalhat, se meg nem tsalatathatik;“ állitott fel. Kit ő tiszta okfői igazságában tudatilag feltárván, mint jó szellemet a romlott tudatlan pogány nép bilintse, — ugy a zsidó papok pártos hierarchiai, minden igazság szeretetből, türelemből kivetkezett szenvedélyei alól kiszabaditván, és szárnyaira botsátván, az egész emberi-nem boldogságára átadott. — — Nem nemtelen egyesek érdekeit hajhászó tanok ezek, miként egy némely tévelgők vélik. — — Nyiltan bevalljuk tehát, hogy az ő hármas: az igaz, szép és jó előzményes tanainak delejtüként eligazodó compassa nélkül, a pogány korszak annyi ezer és ezer évek zavarjai után, soha se tudtunk volna a mi páratlan, valóságos isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkébe örök időkre érvényült böltselme felett tudatilag kiokulni. — — Igenis ő vala az egyedül, ki vallás tanának szikla feszességét tudván, azt üvegházi növényként az idő viharjaitól miként a pogány mitus kezelői, s több hit alapitók, köztük Mahomed is tevének, nem félté. — Azért mondá: „És valaki szóland az embernek Fia ellen, megbotsáttatik néki; de valaki szóland: a szt. Lélek ellen, nem botsáttatik meg néki sem e világon, sem a máson.“ — Miből világosan kivehető, hogy ő a tantökéletesbülést nem hogy megengedte, sőt követőinek legelső kötelességévé tevé, azért tanitá: „Keressétek először Isten országát és annak igazságát és mind azok megadatnak néktek.“ — Azért hagyá meg, ti pedig a mennyei Atyához igy imádkozzatok: „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod miképen mennyben — t. i. az igaz, szép és jó törvényeid oltalma alatt — vagyon, azonképen legyen itt a földön — t. i. min országlati rendszerünkben — is.“ mivel jól tudta,

hogy ha az ő meghagyásában szellemben imádandjuk a mindenek Urát, forró imánk betöltvén a mennyet, az Ige tsalhatatlanul testté váland. — — Azért mondá: „Szeresd a te Uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből mindenek felett.“ — — „Nem tsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden Igéivel, mely az ő szájából származik.“ — „Add meg Istennek a mi Istené, a Tsászárnak a mi a Tsászáré.“ — „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.“ — „Ne tedd másnak azt, mit magadnak tétetni nem ohajtanál.“ — Azért tevé kötelességünkké: hogy őt kövessük, hogy keresztünket békével viseljük, hogy szelidek, alázatosak, béketürők és adakozók legyünk, hogy az ellenünk vétetteknek megbotsássunk, hogy ellenségeinket szeressük és azokkal jót tegyünk, és tsak zörgessünk s megnyittatik nekünk sat. sat. Mivel jól tudta, hogy ha mi ezeket nem tsak szájjal, hanem tettel követve, parantsainak pontosan megfelelünk, végre az általa kijelelt igazságnak azonképeni tiszta forrására jutandunk; mi által ugyan ezen tanok okszerüségeért kiszenvedett ártatlansága annál inkább tünvén fel, annál tiszteltebben hajoland meg, a legmegátolkodottabb atheista is, az összes emberi-nemre kiható legüdvösebb tanai előtt. — — Mert ki volna ezek leleplezésein azon mégátalkodott vak, ki be ne látná, hogy ő legüdvösebb szent tanát az emberi-nem, ugy földi, mint mennyei örök boldogságának megalapitására hozá. — — Nem nem! nem nemtelen hasznot hajtó érdekből hozatott e tan, miként egy némelyek vélik, nem hitrege ez, miként a hajdani pogány görögök és rómaiak nevezék egyedül a zsarnokságnak kedvező hitvallásukat; hanem a legtsalhatlanabb való vallás, hogy mindannyian egy általános, közönséges világ-vallásra, végtelen keresztényi boldogságra jussunk. — Valóban a böltsek-böltse azon tant, hogy mire kellessék törekedni az emberi-nemnek, soha böltsebben és rövidebben le nem tehette, mint midőn leglényegesb teendőinket: „Miatyánk-jának“ oly mindennapi imádságául letevén, azt szellemben tennünk rendelé; — mert jól tudta, hogy ha ezt hozzá méltólag, lelket megnyugtató módon minél általánosabban fogjuk tenni: Imánk betöltvén a mennyet, az Ige tsalhatatlanul testté váland. — — Ime e művünk feladata is nem egyéb, mint ugyan azon: „Miatyánk“ magyarázata s lényegébeni felderitése, s mennyi idő fog igényeltetni, mig annak legtisztább értelme az istenfélő böltsektől, tudósoktól és egélyészektől véglegesen befejeztetik. Ne ketsegtessük tehát mi hitvány balgatagok magunkat azzal, mintha mi az emberi-nem boldogságára, az ő böltsek-böltsekkövekénti tanánál valaha okosabbat derithetnénk fel.

[154]) M a g y a r á z, ezen szó ily értelemben tsak a mi nyelvünkben használtatik, igy nem mondhatni: frantziázom, bolgározom sat., s miért? mivel nyelvünk ez egyetemes nagy-egész tér és időben levő nyilatkozatok szerinti észlelhetők feltárt eredetét, tudatilag tartalmazza nyelvisége böltselmében bevésve, minek következtében saját lényeges szavainak lelkébe letett bevéséseit, minden más nyelvek segedelmei nélkül, ma is tényleg bebizonyithatja. Ez aztán az igazi, isteni eredetü legtökéletesb nyelv, mely annyi ezer és ezer évek után sem változott az ő lelki belbetsében; és ép azért neveztetett e páratlan nyelv: m a g y a r n a k, mivel a mint ugyanezen szó az ő lényegében vfelé tartalmazza: ere a g y a m, eszem, szellemi művem tudata tökélyét érvén el, ezzel az eredet (genesis) a legkülönbözőbb nyelviségekbe bevésni törekvés, minden egyéb nemzetek közt megszünvén, a nyelv alakulás bevégzett ténye befejeztetett. — Nints kétség, hogy a magyar nyelv volt a legősibb időben az összes tudós világ általános: vallás, országlási, törvénykezési, oktatási, orvosi, böltszészeti sat. klaszikai nyelve; — mert ez vala az összes tudós világ azon legnemesebb és legmagasztosb törekvésének legfőbb nyelviségi tsútsa, melynél fogva a végtzél: t. i. a kétségtelen egy Isten tanának tudatát, a nyelv lelkébe bevésni eléretvén, ezzel az összes tudós világ szellem szomját tsillapitó közlönyében mindenki megnyugodván, kiki az igaz, szép és jó isteni törvényeinek rendjében járván el, ezzel a dolgok nagyrendjére tért. — Ember, légy tehát bár ki, s bár mely nemzet fia, ne irigyeld e nyelvet, mert ha ez az ő megholtnak vélt hamvaiból phoe-

nixként ifiodtan ujból felélend, feltámadand ezzel saját déd-déd őseiteknek ama óriási szellemkorszak nagyrendjét megalapitóinak halhatatlan szellemök is, kik mind ezen nagyságok kivivásában fáradoztak. Itt tehát az idő, a midőn mind ezeknek az ő halotaikból felkell támadniok. — És most Német atyánkfiai! ti kik hajdanta, mint: Hermionok, Istevonok, Ingevonok a Semiták békés, önkénytes tsatlossai szövetségesei voltatok, a ti istenfélő legböltsebb és legbefolyásosabb tudósaitokat kérjük: ne engedjétek saját ivadékaitok által enmagatuk alatt a fát oktalanul vágni, mert jól megjegyezzétek irva van: „Ne bántsd a Magyart"; — és miért? mivel, ha a kiokulás terén, a mi isteni eredetü első szülött nyelvünket alá aknázva megsemmisitenditek, en magatuk is szét dulatva végsirba dőltök, minthogy a'ti nyelviségtükben igen gyéren található lényeges szavaitok lelkébe vésett böltselmén, ha a feltárt tudat tanai, mint emberre a legbetsesbek, a föld szinéről a pogány korszak oly hosszan tartó dulásain még egyszer eltünnének, azt az ő setétségéből nálunk nélkül, soha többé kiemelni képesek nem lesztek. Tudva van, hogy a jóságos Isten nem büntet bottal, hanem a ki benne nem bizik, elveszti az ész legdrágább kintsét. — Ez volt a pogány korszak megérdemlett legfőbb ostora, innen a folytonos örjöngések lántzolata.

[155]) Ha ezen felszerelést egyedül a kiálló fogak és körmökben keressük, akkor igaz, hogy e tekintetben sok vadállatok felruházta védeszközeitől távol állunk; — de ezen önvédte eszközök, az állatoknál is különbözők, igy az oroszlán, tigrisnél sat. a kiálló fogak és visszahuzható körmök; — az elefánt agyarai s ormánya; a mérges kigyók halált hozó marásai;— a zergék roppant sebességü szökdétselései; — a skorpio mérges szurásai; — a méhek és darázsok fulánkjai sat. Az embernél pedig az ész hatalma mind azokat sokkal hátrább szoritván, igy lőn lehetségessé, hogy az állatország felett diadalmasan kivivá egyedüli uralmát.

[156]) N o e, az: oe = ő = Ö, s igy Nő, azaz e történeti szóban bevan vésve, hogy a nők egynejüségi, egyenjoguságát pártoló isteni-országlati rendszer, a vizözöntől megmentett Noe pátriarkánktól: nőt, szaporodott, terjedt, indult ki ujból. Vagyis a vizözön előtti legrégibb egyistenitői korszak története, az ő ioi jótanába olvadván, tőle indult ki ujból. — Noe vfelé: e (ez) ó n; tudjuk, hogy az egyisten iói jó tana égypton: Ón várossában rejtetett el, és ép azért nevezték el azt a pogányok: Ó n várossának, mivel a többnejüséghez, kitsappongó élethez szitó rakontzátlan pogány kámitai pártosok, ama isteni tanokat magukra s zsarnoki tervökre ó n-sulylyal nehezkedőknek tekintvén, ott tartották. — Sőt a héber: Noah, vfelé sejpesen: ha-on, hajón jelentvén, arra utal, hogy hajón, vagy hajó által mentetett meg Noe a vízözöntől; és igy ezen történelmi szó is, a mi nyelvünk elemezésén érthető meg az ő lényegében.

[157]) S e m vagy S z e m ez vfelé: m e s z^{sze}, azaz történeti szempontból onnan, mivel: a három testvér a roppant véres hartz következtében beállott békekötés után, három irányban messzire távoztak el egymástól; — vagy talán onnan, hogy Kám fondorkodásai ellenében szerfelett előre látó: szemes volt. De a S e m elnevezés is történeti alapon nyugszik, azon szempontból, mivel: az ő népe is, más ajku népekkel összevegyülvén, ezzel isteni vallását, eredeti nyelviségét és isteni országlati rendszerét is nagyrészben elvesztvén, tsak nem s e m-mivé lőn.

[158]) Chám, valószinüleg: Tsám, de legvalószinübben: Kám vfelé: mák, a mesék hagyományain szerfelett erős és zömök és igy oly magos, mint széles volt, s tsakugyan az ily növésüek kitünő erővel birnak; a mák szinétől: fekete, tulajdonságától: bóditó, s igy fekete, bóditó lelkü. — Tsám vfelé: m á s t t. i. nem a való, igaz Istent, hanem szobrokat, bálványokat imádó. — Az ős mesék hagyományain: Tsoma, valószinüleg: m o t s^{kos} lelkétől, azok szellemében t. i. kik benne a bálványzást, női kitsapongást, zsarnokságot utálták. — Ha a fentebbi történelmi szavak elemezéseire visszapillantunk: Ábrámot tsak később, midőn szerfelett elszaporodott népe, nevezék: Ábrahám-nak. — Igy Jákob tsak akkor neveztetett

el Izráelnek (l. e szó elemezését a 44-ik sz. a.) midőn magát és összes népét megmetélé. S igy látni való, hogy a legrégibb időben a történelmi nevek, magasb események szempontjából átalakulván, nem tsuda ha ugyan azon történelmi nevet változó alakban látjuk feljegyezve lenni. Igy Atillát bizonyára azért nevezték el igy, mivel a nép élére állván, annak Atyai iletet ilő országlatot esküvel igért.

159) Jáfet vfelé: te-fáj, valószinüleg Sem istenfélő testvérétöli fájdalmas elválásától. — Vagy Jafet vfelé: te-faj^{od}, valószinüleg onnan, mivel a szitáltan tiszta Szitytya magyar ajku népet, annak egyistenitői vallásával, országlatával s nyelvével Isten oltalmából ő, s utódai mentették meg a végenyészettől. Nints kétség, hogy főleg ő volt az, ki a nők erkölts tiszta egynejüségi házas életét folyton fentartá. Innen midőn férjeik távolabb hartzba mentek, hüségük megóvása tekintetéből, nemi ösztönük letsillapitási s férfiui erejük fentartási szempontjából bizonyos növény óvszerrel éltek.

160) Eredeti, sejpesen: tied-dere, djere, gyere, mert a mi páratlan nyelvünkben van az eredet (genesis) felvilágositó tana, böltsészetileg letéve.

161) Ezt ezen legrégibb hagyomány: A magyarok élő Istene, bizonyitja, de hogy elődeink a legrégibb évesült pogány időkben is egy Istent imádók voltak, bizonyitja: Theophilactus sat. l. fentebb.

162) Kinevet vfelé: te-vén-ik, nemde irott hagyományként, a fedetlenül maradt szemérem részeket tette gúny tárgyává.

163) Fedvén, azaz: ne-véd magad, vagyis ne tagad tettedet, hazudsággal ne tetőzd bünöd, fenn van az élő Isten! ki gondolataink rejtvényeit is tudván, tudja mit cselekedtél, és minthogy Kám tettét tagadná, megátkozá őt.

164) Átkoz vfelé: zokogva, sirva távozott tőle, midőn meggyőződött, hogy mily: nyakas, konok, romlott, elvásott, fekete lelkü, Istent nem félő gonosz (azaz: oszlásra nogató); és megvala győződve, hogy ezért lehetetlen, hogy Isten meg ne büntesse, ostorozza pártosaival és azok utódaival együtt. — — De ha tekintetbe veszszük a legszelidebb jámbor, istenfélő lelkületü Atyának átkát, akkor sokkal nagyobbnak kelle lenni a fentebbi hagyományos tiszteletlenségnél az oknak, melynél fogva azt Kámra kimondá. Ne tsudálkozzék tehát senki, ha a való történet a pogány égyptoniaktól eltitkoltatott, mert nékiek minden áron Kámot kelle pártolni, hogy lássa a buta tselszövénykedő pártos pogány nép, mily tsekélységért mondá ki fiára az átkot. — De irva van: Nintsen semmi oly elrejtetett dolog, melynek meg nem kell jelentetni, s nints oly titok, melynek meg nem kell tudatni. — — Hol rejlik tehát annak voltaképi történelmi titka? Legvalószinübben e történelmi szóban: átok, mely az ő lelki elemezésében annyi, mint az: A, vagyis az eredeti egyisteni tan^{ut}, melyben azon ismeretek: okkal támogatva valának, tokostól, ládástól, szekrényestől együtt, a mint az ősmesék hagyományain kitünik, valószinüleg: Egidana (égi-tan-a) segitségével orozta el. — — És mivel azt a legjobb Atyának teljességgel vissza adni nem akarta, innen keletkezett az Istentől is helyben hagyott nagyszerü átok. — — A ki visszaemlékezik, hogy az: io-i tan tsakugyan égypton Kám egykori birtokában vala elrejtve, e szó helyesen felfogott lelki elemezésén nem kételkedend. — — Ha megemlékezünk arra is, hogy a héberek legfőbb ereklyéjöket: a tizparantsolatokat, szinte ily tok, láda, szekrényben tartották, akkor kiki előtt világosan állhat: Lehet-e betsesb frigy-szekrény, mint az, melyben a voltaképi egy Isten positiv tana okokkal támogatva, mindenki szellemszomját kielégitve, böltsek-kövekénti kintsként tartatott? bizonnyára nem. — — Igy aztán nem tsuda, ha ezen legfenségesb kints elrejtésével, a Sem-Jafetiek is időfolytával az eredeti vallás lényege felett összezavarodván: az hitté sülyedt alá.

[165]) Néger, niám-niámok, mór, szeretsen sat.

[166]) Nimród, enim-ród, azaz Kám örökségén a nép enjém, enyém, sajátom: ród, üsd, verd, ha vakon nem engedelmeskedik. Ime ez vala a pogány időkben a zsarnokok tőelve, mert ők nem Isten igéivel vezették a népet, hanem erőszakkal.

[167]) Minthogy a tsillagászati, physikai, vegyészi sat. eszközök elenyésztek, sőt ha tudták volna azon tanok valóságairól egynémelyeket meggyőzni, de minthogy ezen tanokat az iskolák szétdulásával, ama roppant katasztrofa után, az uj nemzedék vérébe át nem testesithették, ekként ép ugy, miként: Mil. Thales, ki az ioniai iskola megalapitásával eme tiszta tanokat elméletileg szinte ismerte s tanitotta; — de mivel a hiányzott előzményes természeti-tanok következtében, azt okokkal támogatni s a nép zömébe átültetni, vagyis a kisérletek tényein azok igazságairól meggyőzni nem tudá, falrahánt borsóként széthulván, a mint Thales alatt, ugy az égyptoniaknál is sikertelenekké váltak volna.

[168]) Itt azonban a lehető legrövidebb összvonatban azt jegyezzük meg, hogy e büntetés neme, kivéve az exquisit szándékos gyilkosságokat, melyek teljesen bebizonyitva vannak, soha és semmi szin alatt végre ne hajtassanak; ne hogy a mint a szomoru példák tanusiták, ártatlanon történjék a halálos kivégzés, mi minthogy azokkal is megtörtént, szolgáljanak intő például arra: hogy a mit vissza nem adhatunk, el se vegyük.

[169]) Vegye mindenki fontolóra: hogy az egyes erköltsös családok teszik az állam szervezet alapjának legkiesb és legszilárdabb talpkövét, mert minél tisztább rajokat botsátanak ezek szét, az innen gyarapodott állam is annál erköltsösb leend. Mitse tekintsünk tehát a pogány korszak találta azon romlott buvó ajtotskát kereső védvére, miszerint: az állam az egyes családok ügyeibe mit se avatkozzék. Mi is ezt mondjuk, ha ama üdv, a közös családfők egyenjoguságát miben sem veszélyesztetvén, az állam szervezet erköltsös tzéljával sem jön ellentétbe; de ha azon üdv netalán egy oldalu s igy a családfők bár melyik egyenjoguságát sértvén, a közös állam kitüzött: igaz, szép és jó üdvös tzéljával ellentétbe jönne, ó akkor ideje, hogy az állam beavatkozzék abba; miután ezt a status szervezet legszentebb és legüdvösebb tzélja követeli; — de minthogy: Medium tenuere beati, ekként ezen szervezetnek oly túlszigoru hálózatnak lenni nem szabad, mely a feleket kiengesztelhetlen gyülöletre s földi boldogságuk szétdulására vezetné. Igenis, ha a pogány rendszeren épült zsarnoki önkénytől függő álladalomban, az volt az egyik főelv: hogy az egyes családok ügyébe ne avatkozzék az állam, ez az ő istentelen pogány szempontjukból igen helyes volt, mert igy ama legfőbb zsarnok önkénykedéseit bár kiis, tsak jobban eltürhette, ha meg ő is saját családi körének legkisebb országát: az asszonyt, gyermekeit, valamint a hozzá tartozó szolgákat és tselédeket, részint mint kiskoruakat, részint mint rabszolgákat tekintve, szint oly önkénytől függő zsarnoksággal igazgathatta. Ez azonban azon országlati rendszerben, mely az igaz, szép és jó isteni törvényeinek határai közt vezeté kormányzatát szeretettel, a legviszásb fonákságon alapult volna; — mert ott a hol a legfőbb hatalom is, az erkölts tiszta törvényeinek határai közt vezeté: ugy ennen kisded családját, mint az állam család nagyegészének országlatát; ott az ily fejedelemnek legnagyobb gondja vala, hogy a hazártos önkényt, e zsarnoki hydra főt, állodalmának minden legkisebb zugából gyökerestől kiirtsa; nehogy lábra kapván, végre az egész álladalomra kiható zsarnoksággá fajuljon. Igy történt aztán, hogy az ily államban a családfők egyenjogusága országos törvények által védetett. Vagyis, ha nem szivelhetjük a zsarnokságot felülről, ne gyakoroljuk azt mi sem alant.

[170]) Ne hogy félre értessünk, a női emancipatio alatt nem azt értjük, hogy a férfiakkal ők is a hivatalok minden nemeire s igy katonai*) szolgálatokra sat- minden különbség

*) Bár az Amazon szó magyar szövegü eszmesitésen nyugszik, miután az nem egyéb, mint röviditett összege az: Amaasszonnak; vagyis: Isten, Fejedelem, Haza sat, szent jogaiért hartzoló: Asszony.

nélkül alkalmaztassanak, hiszen ez természeti rendeltetésökkel, a gyermek ápolási ügyével nyilvános ellentétben áll, hanem tsak a mint e barbar korra visszaemlékesztető szó maga clárulja, azt értjük: hogy azon rabszolgai állásból melynél fogva a nők férjeiknek, habár azokat néha miveltségre, észbeli kifejlésre, hozományra, erényre nézve sokkal felül mulják, még is ha nem is teljes önkénye, de tőle függő alárendeltetési állása, kiskorusága alól valahára e keresztény világban kiszabaduljanak, és az őket ép ugy illető: igaz, szép és jó törvényeinek alapján épüljön a férj és feleség közötti viszony. Valóban ideje volna, ha valahára az e tárgyban klaszikaiaknak vélt római törvények helyett: az igaz, szép és jó legklaszikaibb isteni törvények hozatnának be; ekkor nem tarthatnánk többé a nőknél, saját férjeik elleni oly borzasztó eseményektől, minőket a történet a tsehországi házas felek közötti viszonyokról jegyzett fel az utókornak. Illő, hogy valahára ne tsak visztorlással intéztessenek el ezek, mi tsak ideiglenes, hanem gyökeresen; minden e nemü hajlamot már tsirájában minden időre megfosztandó alapon épüljenek a tsaládfőket egyenjogilag összekötő törvények. — Hiszen a jóságos Isten a nőt, mint egyik kevesb sarki félembert, nem áldotta meg kevesb szellemi tehetséggel, mint a többes sarki félembert: a férfit, és ha van szellemi kifejlésre nézve némi különbség jelenben, az a magzatok erősb nemzhetési szempontjából, a legrégibb korszak szokásainál fogva eszélyesen történik igy. — De a midőn ezt kimondjuk, nem azt értjük alatta, hogy ők a magasb tudományok kiképeztetéséből teljessen kizárassanak, hanem általánosságban értvén tsak azt, hogy azon tanok szellemileg túlnyomók a szaporodás kárára ne legyenek. Egyes kivételeket azonban a társodalom ezer nemü igényei maguk is követelik, hogy a nők is kiképeztessenek, és több nemü hivatalokra alkalmaztassanak; — mert nem egyszer történt, hogy a szemérmet sértő bajokban, inkább elvesztek az erény tiszta nők, mintsem férfi orvoshoz folyamodtak volna; azért nézetünk szerint, miként éjszakamerika szabad államaiban megis indult, az orvosi-tan részükre is bizonyos arányban, külön női intézetekben nyitva álljon, hogy ott tanulmányaikat rendesen elvégezve, a nőknek ezer nemü bajaikban segitségül lehessenek. Igy kellene a bábák és beteg ápoló nőket a férfiaktól elkülönitett intézetekben nevelni, mit eleintén nősült tanárok is eszközölhetnek, de később minden esetre egyedül női tanitók által oktattassanak. Ide tartoznának mindazon törvényes eljárást illető intézkedések is, melyek bár mi módon a női szemérmet bártsak panaszaiknál sértik. — — Valóban ideje volna, hogy fiaink oly hibás nevelése ügyében is történnék már valahára eszélyesb intézkedés, és ne rohannák meg szellemét annyi legyőzhetlen tantárgyakkal, és délutánként az emésztés rovására, az egész nemzedékre kiható elsatnyulás szempontjából soha se tartatnának szorosb értelemben vett szellemet nyomasztó letzkék, hanem e helyett délutánként az állam nézeteivel öszhangzó, magukat a katonai gyakorlatokat tartalmazó testi foglalatosságok, felváltva zene, rajz, ének, tántz, uszás sat. hozatnának be. A tényen alapult tan-tárgyak pedig gyakorlatilag, minden felesleges sujtásosságtól menten, a legtisztább egyszerü könnyen érthető alakban adassanak elő. — A külön nemü gyermekek, szorosan elkülönitett intézetekben neveltessenek. — Eljövend az idő, midőn a legbefolyásosabb erény tiszta asszonyok egyesületeket alkotva, a női ügyekben külön tanáts adó szavazattal járulandanak az állam nagy rendjének szilárditásához, különösen pedig a panaszolhatás, házassági törvények, s a nők gyengéd oktatási sat. ügyében.

[171]) Tehát nem egyenlőségi, ó jól tudjuk, hogy azok kik ledértz torkosságuk, vagy könnyelmüségüknél vagyoni állásuk tekintetében, azoknál kik szerény, józan és ernyedetlen munkaságuk, vagy örökségük következtében kényelmesebb helyzetre vergődtek, kurtábban jutván, nagyon sovárognak a vagyon felosztás következtébeni egyenlőségre, de a mint a régi magyar közmondás tartja: „Kaparj kurta lesz neked is“; lehetetlen, hogy az isteniekben otthonos állam nagyok, az igaz, szép és jó határai közötti szabad járás kelésnek, ürgés for-

gásnak, és a költsönös vetélkedésből keletkezett szellemi kifejlésnek, iparnak, jólétnek utját állván, ekként a vagyon egyenlő felosztásával, miként némely könnyelmü vagyonukat elfetsérelt, dologtalan communisták oly annyira óhajtanák, az egész társaságot alélt géppé, valóságos hangyabolylyá (miként a hajdani önkényes országlás, példány képét az Inkáknál láttuk) alyasitsák. Irva van: „Nem tsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden igéivel, mely az ő szájából származik.“ És igy az ember, szellemi lény is levén, tsak ezek együtties élvezetében, ürgés, forgásában lehet boldog.

[172]) Ádámra vonatkozólag (l. a 153-ik sz. a. jegyz.) Kain, Kájn a mint bevésése oly jellemzőleg tartalmazza: káján, nyakas, konok indulatos, ki megszokván a vad állapotu erősbek (jus fortioris) alapján, az állati életet élő nők társaságában több nejüségben élni, s bálványokat imádni; vonakodott az eredeti vad országlati rendszertől, mely az isteni szellem kifejlésére butitólag, lankasztólag hatott eltérni s a voltaképi paraditsomi, éparai, az Ádám atyától felismert isteni törvényeket elfogadni; s igy Kain minsem fenekedet jobban atyja halála után, minthogy ama rendszert, melyet az istenfélő Ábel atyjától elfogadott, gyökerestől kiirtsa. — Ime e történet valósága az: Á b e l (1 2 3 4) szó lelkében van bevésve, mely szó lényegében annyi mint: ártatlan, istenfélő, ki a mindenekfeletti felismert okfő = Ájának szentségétől b e ljében tudatilag áthatva levén, a mint ugyan ezen szó tartalmazza: 43 a 214ványnyal, azaz le a bálványnyal, le a feslett élettel harsogtatá; — mire a nyakas kaján Kain, a mint ugyantsak az: Á b e l szó lelkébe vésett történelmi esemény tartalmazza: 34 - 1234434 1 412alól azaz: el Ábellel a láb alól, e veszedelmes testvérrel; mire tsakugyan testvér gyilkosságra vetemedvén, Ábelt a láb alól félre tette, azaz megölte; — de öl vfelé: lö levén, világos, hogy benne rejlik a poena talionis, mely az égből mondatott ki Kainra, ki testvére életét mibe sem vevén, ezzel magát állattá alyasitotta. — Lámek bevésésében: lám, lát, ál, mek, mék, vfelé: kém sat. eszmesitéseket foglalván magában, ezzel Kain végső történetére vonatkozó események is benn rejlenek (l. a magy. böltszészet rövid kivonata tzimü müvünket e tárgyban). — Miből világos, miszerint az emberi-nem eme legkorábbi eseményeire vonatkozó töredékes történelmi esemény, valószinüleg azon időből való, midőn az istenfélő Ádám, Isten országának és igazságának felismert mintáján szervezvén paraditsomi országát, halála után, roppant birodalma a két testvér Ábel és Kainra szállván, az első az egyistenitői atyai, a másik a vadidők emlékein fennmaradt sokistenitői önkény országlatát követvén, ezzel a két testvér egymással ellentétbe jövén, mind addig irtogatták egymást, mig végre mind ketten megbukván, ezzel népeik számtalan országokra s nemzetségekre oszlottak. — Ime szándékosan idéztük fel eme kisszerü de szerfelett tanulságos példákat tsak azért, hogy a kevesbbé jártasak is ismerkedjenek meg, miként vala lehetséges, az egyszer felismert tudós betük jól és állandóul meghatározott jelves jelentőségein a legrégibb történelmi eseményeket, és a való tudomány terén felderült isteni tanokat, az egyes lényeges szavak lelkébe örök időre érvényülten bevésni. De természetesen az ily lényeges szavaknak az emberi-nem legkorábbi történelmére vonatkozó bevésései, tsak akkor érendik a maguk teljes hitelességüket, ha mindezek az ős mesék rejtvényeivel az ő lehető legnagyobb kiterjedésökben tömegesen ismerve leendenek. Nin tsen időnk, sem kedvünk, hogy a száraz tényeken kivül regényszerüségekbe ereszkedjünk, miután ezek rövid elősorolásai is elegendők arra, hogy ezek legvalószinübb állása minden oldalról belátassék.

[173]) Ne mondja senki ellenvetésül: hogy miként a vizözön, tüzokádók, földindulások sat. tanusitják, magában a közös természetben is, olykor az igaztól eltérő törvények müködnek, melyek alapján a tudatlan nép a legrégibb időktől két t. i. jó s rosz szellemet imádott; nem, mert ezek földünk szerves természetében rejlvén, ama örök és állandó isteni törvények

hasonlatosságában ugyszolván pertzig tartó kivételek, melyek arra számitvák, miszerint közülünk kiki földi mulandóságát számitásba vevén, legalább tőlünk kitelhető ideiglenes boldogságon müködjünk; és ép azért szükséges a tudományt és miveltséget, emberre e megbetsülhetlen legdrágább kintset, az egész föld kerekségének minden zugában állandóul meghonositani, nehogy a való tudomány a föld egyes részére szoritott szétdulásával, az összes fennmaradt emberi-nem ujból, oly és annyi ideig szenvedjen; — mert mind addig, mig földünkön több a viz állománya, mig az állati életszerves fokozati fejlődés annyira fellelhető, mint a hogy bár nem tsekély hiánynyal ma is fenn áll, és még a mi isteni eredetü nyelvünk lelkébe vésett tanalapok fennállanak, addig mind ezek ujból és ujból felderithetők, de a mint ezek minél nagyobb mérvekben tünendenek el a földről, annál nehezebb leend a való tudomány terén a kiokulás; ép azért szerfeletti egyetértéssel kell müködni, hogy mind ezen tanok, ama feltárt korszak nyelvével együtt soha el ne enyészhessenek. Szerfelett szükséges tehát, hogy a tsillagászati, physicai, vegyészi sat. természeti tanok, az ahoz kivántató gépészeti rajzokkal együtt, az egész világon minden nagyobb szerü emlékek, egyházak szentélyei alá bizonyos meghatározott mélységben ólom és üveg szekrényekben légmentesen elrejtve hagyományoztassanak el.

[174]) P o l i t i k a, az elemezésből tünik ki, hogy e szó a magyarban nem szokásos, (1 2 3 4 5 6 7)
hanem lényeges értelmet tartalmaz, és igy eredetileg magyar sommázaton keletkezett. Az: o l szó, itt az országlás, kormányzás rövid praecis fogalmára vonatkozik; ép ugy mint az ábrahám szóban a: h á m, vagy más szavakban tsak: H; s igy a politika szó: pé betüjének értett magánhangzója: é levén, tehát: é p - o l, és igy az isteni eredetü: Politika lényeges szó lelkébe vésett tiszta határozmánya nem egyéb, mint: az emberiségnek az é p - o lbai vezetésének t i t k a; az: é p - o l lelki fogalma pedig nem egyéb, mint: Isten országa s igazságának mintája szerinti kormányzás, országlás legrövidebb (praecis) fogalmának algebrai sommázata. S igy ugy az istenfélő magas kormányokra, mint népekre mind örökké, mig tsak e földön igazság álland, ugyan azon változhatlan határozmányt foglalja magában; és hogy ez valósággal igy légyen tudva szerkesztve, tanusitja maga e szó vfelé: a - k i - i t - l o p (7 6 4 5 3 2 1)

t. i. másnak vagyonát, betsületét é p - o lba vele; — s igy az o l, nem a mai napon jobbára elhanyagolt börtönre, tömlötzre utal, hanem javitó fogházra, dolgozó-házra é p - o lra vonatkozik; — miből kitünik, hogy eme határozmány, e szó lelkének sokkal pontosabban felel meg, mint: az exigentiak (követelmények) tudománya, miután ez a kellőnél kevesebbre szoritkozott határozmány. — Mert ha a magas kormányoknak és népeknek ugyan azon egy változhatlan politikai követelményök volna, mely az Évangyéliom eme politikájában rejlik: Jöjjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratod miképen mennyben: az igaz, szép és jó törvényeid oltalma alatt vagyon, azonképen legyen itt a földön min országlati rendszerünkben is, akkor ama határozmány ellen nem lehetne tenni semmi kifogást; — de minthogy a magas kormányok exigentiái, a népek követelményeitől, és viszont ezeké amazokétól nem egyszer távol messzi állanak, ekként látni való, hogy sem a követelmény, sem az exigentia szó nem képviseli lelkében azon eszméket, melyek az isteni eredetü Politika szó lelkébe vésett határozmánynyal a versenyt kiállhatná. — — Ime ez volna Plato szerint a voltaképi bölts álladalmi intézkedéseknek: politikai tzélja. — — Tsuda-e tehát, ha a pogány korszakban a népek ama álpolitikai exigentiák elvein, isteni rendeltetésöktől távol messzi eltérvén, és ekként a népek saját kormányaikkal örökös surlodásban, pártoskodásban levén, egyik ország a másika után leghatalmasabb dynastiaikkal végenyészetre taszitattak? Ezen valóban nintsen mit álmélkodni. Ime ily böltsen szerkesztettek a legrégibb időben az isteni eredetü nyelv lényeges

szavai, melyek alapjain, mintegy iskolát nyerve, ezek felett időnkben is azonképen eligazodhatunk. Nem tsuda tehát, midőn a mi páratlan édes anyai nyelvünk minden europai népek nyelvétől annyira eltér, ha annak egyénies böltselme is azokétól egészen elütvén, magára a szent igazságra vezet. Ha van e föld hátán nyelv, mely az istenfélő tudósok figyelmét megérdemli, ugy bizonnyára a mi élő nyelvünk az, mely ezt legfőképen igényli, miután saját isteni eredetü böltsészettel bir. A ki ezek lelkébe behatott, az teljesen meg van győződve: hogy a magyar nyelv valósággal egy a legtökéletesbek közül, magában tartalmazván, az óriási szellem korszak világának: feltárt böltsészetét. — De a mely nemzet a való tudomány terén öntudatra ébredt, és azt saját hasznára életbe átvinni képes, az el nem enyészhet. Erre figyelmeztetjük a minden renden levő istenfélő doktorokat, tudósokat, publicistákat és honatyákat. Igy esdjük a jóságos élő Istentől a való tudomány minélelébb életbe átviendő Légyenét.

[175]) Mi ez? Ime akaratlanul is rá kell jönnünk a nagy tudományu Horváth István ama történelmi állitásának másra, miszerint Jézus születésére s hitvallására mint héber állambeli: héber, de eredeti nemzetségére s nyelviségére több mint valószinü: Jász-Kun magyar ajku vala. — Igaz hogy ezen nézet a gyermeki kortól belénk szit és vérré vált tanoktól elütvén, nem tsoda ha azt némelyek oly visszásnak tekintvén, gúny tárgyává tevék. De irva van: Tisztelet a gúny helyet. Mi sem adtunk volna ezen nézeteknek távulról is legkisebb valószinüséget, hatsak történetesen ezeket a történelem és nyelvünk lelkében annyira edzett nagy Horváthunk nem mondja s egy Vörösmarty abba beleegyezve nem ismétli vala. — Igaz mind ketten a tudomány magas állása szempontjából szerfeletti tekintélyek, de távol hogy állitásaikat vakon követnénk, az igazság miben állása érdekében szent kötelességünknek tartottuk, azon kutforrást nyomozni, melynél fogva ők ily eredményhez jutottak; mert fel nem tehettük sem az egyikről, sem a másikról, miszerint holmi ábrándokon indultak volna. Mit kelle tehát tennünk? Azt mit ők is tevének, t. i. a héber történelmet bensőleg tanulmányozni. S mit tár az fel? Azt, hogy a midőn ők égyptoni kivándorlásuk után ama föld-területet elfoglalnák, ott különböző elnevezések alatti nemzetek laktak, kik a hajdani óriási népek maradványaiként tekintettek. S kik valának azok? Nints kétség hogy jobbára a bábeli véres testvéri összekotzanás után: a Sem-Jafetiektől elvált, az egyistenitéstől elpártolt és pogányságra fajult Kámitai Kananeusok, Filiszteusok sat. elnevezések alatti magyarok; kik az eredeti Noe szent vallástól s annak védve alatti országlati rendszertől eltérvén, s később maguk közt szünteleni pártoskodások, tzivodások következtében, hajdani óriási erejöket elvesztvén, hitvány népekké törpültek alá; kiket aztán az egyistenitői szellemtől és egyakarattól lelkesült héberekneк könnyü vala legyőzni. S most kérdjük legyőzettek-e mindnyájan ama népek? Nem! Nos kik maradtak meg az Úr parantsára? Ime Mojzes V-ik K. II. R. 5, 9, 19 Vben irva van: „Ne ingereljétek őket, mert nem adok az ő földökben néktek tsak egy talpnyomdoknyit is, mert örökségül Ezsaunak adtam a Seir hegyét.“ — „Ne hadakozzál Moab ellen, és ne ingereljed őtet haddal, mert nem adok az ő földjéből neked semmi örökséget: mert a Lót fijainak adtam Art örökségül.“— „S mikor közel jutsz Ammon fijaihoz meg ne háborgassad őket, ne is ingereljed őket, mert nem adok néked az Ammon fijainak földökből semmit örökségül: mert a Lót fijainak adtam azt örökrészül (lásd Ábrahámra sat. vonatkozó 44-ik sz. a. jegyzetet). — De továbbá a Birák I-ő K. III-ik R. 3, 5, 6-ik Vben meghagyattak: „A Filiszteusoknak (Jászok) öt Fejedelemségei s mind a Kánáneusok (Kunok) és a Sidoniusok, és a Hiveusok, kik laknak vala a libanon hegyen: Baálhormon hegyétől fogva Hamáthnak bémeneteléig.“ — „Lakának annak okáért az Izráel fijai a Kánáneus, Hitteus, Emoreus, Perizeus és Jebuzeus között.“ — „És vevék azoknak leányaikat maguknak feleségül, és az ő leányaikat adák azok fijainak, és szolgálának azok isteneiknek.

Ime mindezekből kitünik, miszerint a Héber állam nem állott egyajku népességből, hanem azok főleg a városokban külön ajku népekkel vegyülve éltek, sőt azokkal költsönös rokonságban állottak. Nos ha már most visszaemlékezünk arra: bogy a Héberek a mint történelmök oly tisztán felvilágositja: Jákobtól, Izsáktól, Ábrahámtól eredtek, ezen történelem pedig a mint azt a 44-ik sz. a. jegyzetben oly világos tényekkel kimutattuk, min történelmünkbe olvadván, egyetlenegy lépéssel sem vihető tovább; ekként világos hogy ők minajku népeinkkel, főleg a pogány kamitai Jászok és Kunokkal a legszorosb rokonságban valának vegyülve. S ha most megemlékezünk arra, hogy Jézus Dávid nemzetségéből való vala, s ha ennek tsaládi füzérjét egész végig fürkészszük, kitünik hogy: Péres (a Juda Támár közötti pertől, máskép Péretz, l. a 44-ik sz. a. jegy.) nemzé Hesront; — Hesron pedig nemzé Rámot: Rám pedig nemzé Amminadábot. — Amminadáb pedig Noássont, Noásson pedig Sálmát, Sálma pedig nemzé Boázt, Boáz pedig nemzé Isait, Isai pedig nemzé Dávidot. De e szerint a 44-ik sz. a. jegyzet Juda, Jákob, Izsák történelmi eseményén, világos miszerint Dávid eredetileg Jász ajku nemzetségből származott. Igaz hogy Dávid elődei héber vallásra térvén, ezzel nagy részben elveszett eredeti jellemisége, de tudván azt, hogy ők azontúl is vegyes rokonságban éltek a Jász-Kunokkal, ez nem kis figyelmet érdemel, főleg ha megemlékezünk arra is, hogy Mária ki a Názárettól nem messze fekvő Kána városában tartott mennyegzőre Jézussal együtt rokonságnál fogva hivattak meg, ekként tsaknem több, mint valószinü, miszerint ő Anyjáról mint Kánabeli születésü, mely város a Kánáneusok többségétől vevén nevezetét Kun-Jász ajku vala. S ez annál valószinübb, miután itt időzött vala Jézus legkedvesebben s fogadtatása is minden időben itt vala a legszivélyesebb. Miből tsak nem kétségkivüli előttünk, miszerint a Jász-Kun ajku nyelvet ditsőült Anyja tejével szíta. Irva van: Nintsen semmi oly elrejtetett dolog, melynek meg nem kell jelentetni, s nintsen oly titok melynek meg nem kell tudatni. — — De hogy a mi valóságos evangyéliomi nyelvünk lényeges szavainak lelkébe rejtett titkait bensőleg megérthessük, némi példával élünk. S kérdjük: ki volt Jézus körének pénz kezelésével megbizott tagja? Nemde: Judás. Ugyám de vajmi fanyar dolog némelyeknél a felelőség; igy történt Judással is, ki félvén Mestere megszámoltatásától, bensejében azon fenekedett: hogyan szabadulhatna meg eme kelemetlenségtől. De ime Jézus tiszta delejes éberlétü magasztottságánál belátta Judás szikrázó gondolatainak titkosan rejtegetett fondorkodását. S honnan bizonyos ez? Onnan mivel ő mondá: Bizony bizony mondom néktek: A szolga nem nagyobb az urnál, egy engem ti közületek elárul. S midőn megkérdeztetnék, ki volna az? mit felele Jézus? Nemde: Az a kinek én a mártott falatot adom. És mikor bémártotta a falatot adá Iskáriotes Judásnak. — S mi történt vele? nemde: A falat bevétele után beméne a Sátán Judásba. A midőn aztán mondá neki a Mester: Amit akarsz tselekedni, hamar tselekedjed. — S ime Judás itt látván a mindig válságosabbá vált vég megszámoltatási menekülhetésének idejét a Főpaphoz menve, árulójává lőn Mesterének. Nos ezen evangyéliomi esemény hol van a mi isteni eredetü nyelvünk lényeges szavainak lelkében elrejtve? Nemde: a mártás, Judás és áruló szavaiban. Nos a mártás
1 2 3 4 5 1 2 3 4 5 1 2 3 4 5

mit tartalmaz magában? nemde: rám-tá^{mad} a sátán, a minthogy tsakugyan rá támadt
3 2 1 4 2 1 2 5 2 4 2

Mesterére, a mint Judás a mártott falatot magába bevenné, mire az: As (vagyis a sátán
1 2 3 4 5 4 5

ördög legrövidebb — praecis — szava) mind addig duj^{a} Judást mig mesterének árulójává lőn, azaz: Úrát el árulá Oért, azaz pénzért, hogy az árulásból kapott, és a közös
3 2 1 1 2 3 4 5 1 2 3 4 5 1 2 3 4 5 3 2 1 4 1 2 3 4 1 5

pénztárból elorzott pénzen földbirtokot véve: urrá lehessen. Minek következtében a mint az Iskáriotes szó tartalmazza: az Isten-ioi-ta^{nban} kárt-tesz. De ime romlott lelke
1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 7 8 1 6 1 7 4 3 4 5 7 7 8 2

sátánját, legyőzi a benne felébredt jobb szellem, s lelki gehennatüzébe döntvén Judát, örjöngve hull alá az örök kárhozatra. Ám méltoztassanak t. olvasóink ezen való eseményt bár mely holt vagy élő nyelvben kutatni, s ezt sehol, egyedül a mi páratlan, valóságos évangyéliomi nyelvünk lelkében találandják fel. Igenis igy ismerjük fel a mi eredeti előképi nyelvünk tiz törzsszám szavainak lelkébe örök időkre letett anyag lényegét; igy a mindenekfeletti végtelen-örök okfőt; — igy az eredeti betük sorozatos jelvi jelentőségein saját kisvilágunk okfőjét; — igy az égyptoni állatkör képletében a köznép fogalmához alkalmazott eredetnek; — az összes emberi-nem történetének örök körét; — igy Isten országát, annak igazságát az egész egyetemiségre érvényült: igaz, szép és jó törvényeivel; — igy az alkotmányosság voltaképi alapját; — igy az összes tudományok özönét és minden igazságok alapját; melyeket mintegy töltsérrel öntési módján mnemonicai elfelejthetlenséggel az utolsó ép értelemmel biró ember tiz ujján, az előképi betü-rendszer egymásutáni sorozatán, és az égyptoni állatkör képletein könnyen s minden erőltetés nélkül végig sorolhatja. De irva van: Még sok dolgok vagynak hátra, melyeket néktek kellene mondanom, de most el nem hordozhatjátok.

El kell tehát jönni azon időnek, midőn ezen tények az ő tiszta napfényükben derülendenek fel. Itt tehát az ideje, hogy az ily kitünő férfiak, mint: Horváth, Vörösmarty iránt ne günynyal, hanem tisztelettel viseltessünk, mert a 44-ik sz. a. jegyzeten nints kétség, miszerint a héberek benső rokonságban állottak a hajdani óriási népeknek nevezett nemzetünkkel. Az elfajulás közöttük valószinüleg a mint: „A magyar nyelv előhirnöki tárogatója“ tzimü müvünkben fejtegettük, hihetőleg Ábrahám alatt a Chald szolga pogány népekkeli vegyüléséből keletkezett. De irva van szt. János Év. XVI-ik R. 23. Vnek végén: Valamitt kérendetek az Atyától az én nevemben megadja néktek. Ezzel földre borultan, imádva imádjuk a jóságos élő Istent! hogy az évangyéliomi elágazó szentségek felett minél elébb egyöntetü értelmiségre jutván, ezzel végre az Ige testté váljék. Igy kérjük az örök frigyü Légyent.

ÉRTELMET ZAVARÓ HIBÁK.

VIII.	lap	felülről	17.	sor	„egyes osztályok érdekében irni“ kihagyandó.
XIII.	„	„	13.	„	„s t még“ . . . . . helyett : s t mások.
XVI.	„	„	11.	„	„melyek a való tudomány kutsát képviselik“ zárjel közé teendő.
XVI.	„	„	12.	„	„a nyelvünk“ . . . . . helyett : a mi nyelvünk.
35.	„	„	17.	„	„az eszményit (=)“ . . . . „ az eszményit (=•)
39.	„	alulról	15.	„	„hangoztatja. . . . . „ hangoztatván.
41.	„	felülről	9.	„	„tekintsük“ . . . . . „ tekintjük
44.	„	„	5 – 6.	„	„kivehetőleg“ . . . . . „ kivehetők.
46.	„	alulról	6.	„	„meghatároztatta . . . . „ meghatároztattak.
58.	„	„	2.	„	„s igy sem“ . . . . . „ s igy Sem.
64.	„	„	3.	„	„tiszteltetnek“ . . . . . „ tiszteltetnek.
66.	„	felülről	19.	„	„fodés“ . . . . . „ fedél.
68.	„	„	18.	„	„származtatnak“ . . . . „ származtattak.
70.	„	alulról	1.	„	„Szittyákból“ . . . . . „ szittyáktól.
76.	„	„	1.	„	„reszketve“ . . . . . „ rekesztve.
79.	„	„	5.	„	mithus“ . . . . . „ mythus.
84.	„	„	14.	„	„életszerileg“ . . . . . „ életszervileg.
85.	„	„	7.	„	„lenni“ . . . . . „ tenni.
101.	„	felülről	5.	„	„oszloknak“ . . . . . „ oszlopnak.
120.	„	„	12.	„	„működik“ . . . . . „ működők.
120.	„	„	19.	„	„okulandunk“ . . . . . „ okuland.
120.	„	„	23.	„	„kikerületlensége“ . . . . „ sikerületlensége.
122.	„	„	3.	„	„öszvetve“ . . . . . „ közvetlenül.
122.	„	„	13.	„	„nyelv ünk . . . . . „ nyelvünk.
123.	„	„	3.	„	„különösségeiben“ . . . . „ különösségében.
123.	„	alulról	14.	„	„a feletti . . . . . „ a mindenek feletti.
125.	„	„	1.	„	egészen kihagyandó.
126.	„	felülről	7.	„	„exordiae . . . . . „ exordia.
134.	„	„	19.	„	„meg állhat . . . . . „ meg nem állhat.
136.	„	alulról	12.	„	„tényegileg“ . . . . . „ lényegileg.
183.	„	felülről	14.	„	„erőszak“ . . . . . „ erőszük.
145.	„	„	3.	„	„a mit“ . . . . . „ a mint.
148.	„	„	22.	„	„=•“ . . . . . „ =., ekként — ◯, +• = ⊙ válván.
160.	„	alulról	4.	„	„antiphlogisticus sok . . . „ antiphlogisticusok.
160.	„	felülről	6.	„	„ós“ . . . . . „ a’
207.	„	„	13.	„	„mi ezek“ . . . . . „ im ezek.
209.	„	alulról	8.	„	„látszanak lenni“ . . . „ látszanak vezetni.
211.	„	felülről	19.	„	„mindazon“ . . . . . „ mindazonban.
220.	„	„	10.	„	„életszerven“ . . . . . „ életszervesen.
226.	„	alulról	5.	„	„mindenhez“ . . . . . „ mindenha.
235.	„	„	18.	„	„avval“ . . . . . „ azokat.
240.	„	„	17.	„	„végten“ . . . . . „ végtelen.
246.	„	„	4.	„	„nyomnak“ . . . . . „ nyomának.
247.	„	felülről	21.	„	„de“ kihagyandó.

257.	„	alulról	4.	„	„tsigerj“	„ tsirgerj.
266.	„	felülről	6.	„	„éleménye“	„ élenye.
294.	„	„	6.	„	„elkülönitetlen“	„ elkülönitetten.
303.	„	alulról	10.	„	„letöltött“	„ lekötött.
310.	„	felülről	12.	„	„bevezedheted“	„ bevezetheted.
324.	„	alulról	8.	„	„oltásak“	„ oltások.
326.	„	felülről	13.	„	„ehetetlenitette“	„ lehetetlenitette.
329.	1	„	17.	„	„országlatott“	„ országlatot.
338.	„	„	16.	„	„tanitványainak“	„ tanitványának.
334.	„	alulról	7.	„	„enmagának“	„ enmagunk.
345.	„	„	1.	„	„istenből	„ istentől.
364.	„	felülről	10.	„	„az“ kihagyandó.	
364.	„	„	11.	„	„tagadván“	„ tagolván.
370.	„	„	23.	„	„szirtlén“	„ szirtjén.
373.	„	alulról	11.	„	„lényeges“	„ lényege.

JEGYZET.

104.	lap	felülről	9.	sor	„tört t“	helyett: történt
175.	48	„	7.	„	„Judás“	„ Judást.